

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

XLIV

Bibl. Ind. J. 44

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 181, 184, 185, 187, 196, 198, 202,
213, and 260.

SRAUTA SU'TRA OF LA'TYA'YANA

WITH THE

COMMENTARY OF AGNISWA'MI',

EDITED BY

A'NANDACHANDRA VEDA'NTAVA'GI'S'A.

CALCUTTA :

PRINTED BY K. K. CHAKRAVARTY, VALMIKI PRESS.

1872.

त्रैतसूत्रं

ला व्या य णा चार्थ - प्रणीतम् ।

अपिस्वामिविरचितभाष्यसहितम् ।

श्रीभानन्दचन्द्रवेदान्तवागीशेन

परिशोधितम् ।

कलिकाताराजधान्याम् ।

वाल्मीकियन्त्रे श्रीकालीकिङ्करचक्रवर्तिना

मुद्रितम् ।

संवत् १८९८ । अ १८०९ ।

विज्ञापनम् ।

छन्दोगानां यज्ञविधिप्रसिद्धार्थं लाक्षावशाचार्येण अष्टौ हि
ब्राह्मणग्रन्थाः प्रौढं ब्राह्मणमादिमम् । ऋग्विंशाख्यं द्वितीयं
स्वास्ततः सामविधिर्भवेत् । संहितोपनिषद्ग्रन्थौ ग्रन्था अष्टाविती-
रिता इत्येतेनोक्तेषु सामवेदीयेषु सर्वेषु ब्राह्मणेषु विहितानां
मन्त्राणां परस्परविरोधादिदोषपरिहारार्थञ्चेतानि सूत्राणि विर-
चितानि । एतान्येव औतसूत्राणि कल्पसूत्राणीति च कथ्यन्ते ।
अग्निस्वामिनाचार्यैरेतेषां सूत्राणां भाष्यं विरचितम् । अस्मिन्
ग्रन्थे दशसंख्याकाः प्रपाठकाभिधेयाः परिच्छेदा वर्तन्ते, प्रपाठकास्तु
पुनः कण्डिकाभिर्विभक्ताः, तेनैतेषां प्रपाठकानामध्ये प्रथमं द्वितीयं
तृतीयं चतुर्थं पञ्चमं षष्ठाष्टमं नवमेषु द्वादशभिः कण्डिकाः सन्ति
सप्तमे तु त्रयोदशसंख्याका दशमे विंशतिसंख्याकास्तु दृश्यन्ते,
तेनायं ग्रन्थ एकोनविंश्याधिकशतसंख्यकैः कण्डिकाभिरभिव्यक्ति-
वर्तते ।

तत्र प्रथमप्रपाठके तावत् परिभाषाया ऊर्ध्वं ऋत्विग् चाख्य-
सप्तसायनान्तरं वृत्तप्रतिमन्त्रादि पूतश्चदाहवनीयाधिकारान्त
उक्तः । द्वितीये स्तोमयोगादि सार्वकृतुकसामान्यविधानान्तः ।
तृतीये ऋग्विंशिनो गुणविधानादि वाचावयवद्रव्यविधानान्तः ।
चतुर्थे वाचावयवाष्टादनद्रव्यविधानादि वाजिभक्षणमन्त्रान्तः ।
पञ्चमे चातुर्मास्याधिकारे वरुणप्रधासिकब्रह्मत्वकथनादि सोम-

चमसोर्भक्षणांतः । षष्ठे सन्तनिनः सामविधानादि अक्षरप्रति-
हारांतः । सप्तमे चतुरक्षरप्रतिहारादि होतुराख्ये गायत्रीगा-
नान्तः । अष्टमे एकाह-अहीन-सत्राख्य काण्डत्रितयान्वितयज्ञस्य
प्रतिकाण्डे पृथग्विधिविधानादि वाजपेयविधानान्तः । नवमे
राजसूयविधानादि अहीनविधिविधानान्तः । दशमे सत्राधिकारे
तत्परिभाषाविधानादि संवत्सरविधानान्तः प्रस्तावो निरु-
पितोऽस्ति ।

कस्मिन् काले लाभ्यायणाचार्यः प्रादुरभूत् कदा वा एतानि
सूत्राणि तेन विरचितानि तन्निर्णयः कुत्रापि न दृश्यते, किन्तु
कैचिद्विद्वद्भिर्विक्रमादित्यस्य सार्द्धशतवर्षपूर्वावधि सूत्ररचनकाल
इत्यनुमीयते, तदनुमानस्यापि समीचीनत्वेन प्रमाणं नास्ति ।
पूर्वस्मिन् काले यदा अक्षररचनं लिपिकार्यं वा नाभूत्, तदा
गुरुमुखात् अवशेन शिष्यपरम्पराणां कण्ठेऽभ्यस्तो वेद आसीत्,
तदानीमल्पाभ्यासेन श्रुतबहुविषयमनायासेन शिष्याणां स्मरणार्थ-
माचार्याः संक्षेपतस्तदर्थं सङ्कलय्य अल्पाक्षरेण वङ्गर्थप्रतिपाद-
कानि सूत्राणि विरचितवन्तः, तेन विनोपदेशं तेषां तात्पर्याव-
धारणं न सम्भवतीति । अत आचार्यपरम्परया उपदेशं प्राप्त-
वन्तः शिष्यास्तेषां प्रकृतमर्थमवधारयन्ति । ये चान्ये व्युत्पत्तिवलेन
तत्तात्पर्यावधारणाय प्रवृत्तास्ते विपरीतमर्थमुद्भावयन्ति । अतः
सूत्राणां गुरुपदेशमवश्यमपेक्षणीयम् ।

लाभ्यायणश्रौतसूत्राणां सदृशानि द्वाध्यायणाचार्यविरचितानि
छन्दोगानामपराणि श्रौतसूत्राणि वर्तन्ते । तेषु प्रायश्च एतेषां

पाठार्थादेः सौसादृशो दृश्यते, यत्र कुत्रचित् किञ्चिन्मात्रविशेषो
विद्यते तत्र तत्र तज्ज्ञापनार्थं मया सर्वेषां सूत्राणां निबन्धेन
वृथक्तया द्राष्टव्यमस्मत्सुद्धृतम् । तेन साध्यायणाचार्यविर-
चितश्रौतसूत्रेभ्यो द्राष्टव्यमस्मत्सुद्धृतश्रौतसूत्रेषु कियान् विशेषो
वर्तते तदवगमः सुकरो भविष्यतीति । धन्विजतया साध्या-
यणश्रौतसूत्रवृत्त्या चेतेषां श्रौतसूत्राणामवयवाक्षरशोधनञ्च मया
कृतमित्यस्मत्तिपन्नवितेन ।

आदिग्राह्यसमाज

कविकाता

}

श्रीमानन्दचन्द्रवेदान्तवागीशस्य ।

एतद्व्यवसंशोधनार्थं पाठभेदप्रदर्शनार्थं च यानि पुस्तकानि
मया संगृहीतानि तेषां विवरणान्यत्र निर्दिश्यन्ते ।

आख्यातिकसभापुस्तकगृहादानीतं मूलपुस्तकं	१
पण्डितवामनाचार्यसकाशादानीतं मूलपुस्तकं	१
काशीखसंस्कृतपाठगृहादानीतं मूलपुस्तकं	१
आख्यातिकसभापुस्तकगृहादानीतमग्निस्वामिछतभाष्यपुस्तकं	१
पण्डितवामनाचार्यसकाशादानीतमग्निस्वामिछतभाष्यपुस्तकं	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतमग्निस्वामिछतभाष्यपुस्तकं	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतं धन्विछतवृत्तिपुस्तकं ...	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतं द्वाध्यायणसूत्रपुस्तकं ...	१

श्रीगणेशाय नमः ।

लाटप्रायनीये

श्रौतसूत्रे

प्रथमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

किमिदं सूत्रं नामब्राह्मं । किमर्थमिदमारभ्यते । यज्ञवि-
धिप्रसिद्धये । इह हि छान्दोग्ये द्विविधोविधिः, अनुब्राह्मणिकः
षट्प्रामाणिकश्च । तच्चानुब्राह्मणिकः, यजुषाङ्गमसु सिद्धतो-
विधानमर्थयज्ञादित्यतश्चारभ्य, साधारणगुणविधिस्तु सर्वचेति
वाक् । अपरः षड्भिः प्रमाणैर्निर्वर्त्यते । कानि पुनस्तानि
षट् प्रमाणानि । ब्राह्मणे सूत्रे आर्षेयकल्पे ऋक्सामसमासायो-
होपदेशाः । तच्च ब्राह्मणे ज्योतिर्दशाहौ कृत्वा । षष्ठादिषु च-
तुर्वध्यायेषु ज्योतिष्टोमः कृत्वा त्रिसंख्यः सविकल्पः सप्राच-
क्षितः, प्रजापतिरकामयत वज्रं स्थां प्रजायेयेत्यत आरभ्य ।
तथा दशमे द्वादशाहस्य समसं ब्राह्मणं । तथा एकादशादिषु

पञ्चसु अध्यायेषु सोमोयुज्यते सत्रियेभ्योहर्भ इत्यत आरभ्य
दशानामङ्गां स्तोत्रविधिः । तावेतौ ज्योतिष्टोमदशाष्टौ गवामय-
नादोनां सहस्रसम्पत्परपर्यन्तानां प्रकृतिभृतौ । एवञ्चैवमेव समा-
न्नायं गृहीत्वा ऋग्यजुःसाध्याश्च समाध्यायपरिपठितानां लिङ्गतो-
ऽनुविधानमनारभ्यकर्मार्यताव्युत्पत्तेः । तदेवं सिद्धये इदमुच्यते ।

ननु यज्ञविधिप्रसिद्धये सूचारम्भ इत्येतदनर्थकं, तस्मा-
न्नारम्भ्यं । अथारम्भ्यं प्रयोजनं वक्तव्यं । उच्यते, आरम्भ्य-
मेव । कस्मात्, अस्यष्टाऽग्निष्टपर्युदास शेषविधेकविधिविकल्प समु-
च्चय नियमार्थं शास्त्रारम्भः । अस्यष्टानान्तावत्, तस्य द्वादश-
दोक्षोपसद इति दोक्षोपसदोर्विभागसंशयं विभिनष्टि तिस्र
उपसद इति । अग्निष्टपर्युदासः, दक्षिणासीनः प्रतिहरती-
ति स विधिः पर्युदस्यते दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमीक्षमाणः प्रतिहर्तेति ।
शेषविधिः, तस्य जज्ञादप्रोक्तेऽपि करिष्यामीति विदित्वेत्यप्रोक्ष्यमानेन
गम्यते । तथा एकविधिविकल्पः, पर्येनमत्रिंशन् ग्रामकामो यजे-
तेति श्रुतिः, इह च कामान्तरं कल्पते, कश्चिदर्थमर्हन्त्यो न
प्राप्नुयात् अनृत्तां प्रथमेन यजेतेति । तथा समुच्चयः, अथ
यत्सङ्गववेत्तार्यां स आदिरित्यनेन साप्तविधं दर्शयता ॐङ्कार-
उद्गोथादौ नियमितः, आदिशब्देनोङ्कार उच्यते, रथन्तरे
वागित्यादेयमित्यनेन विकल्पे प्राप्ते आह, समुच्चयस्तु नानार्थ-
त्वादिति प्रस्तावज्ञान्यर्था हि वागुद्गोथादेरोङ्कार इति । तथा
नियमविधिः, विश्वरूपाणां गानमनारभ्य विधानात्सर्वत्र प्राप्तौ सत्यां
ज्योतिष्टोमे नियम्यते, तानि नान्यत्र विश्वरूपाभ्यो न नान्यत्र

विश्वरूपा ज्योतिष्टोमा ज्योतिष्टोमादिति ज्योतिष्टोमे विश्वरूपाणां गानजियम्यते । तदेवमाद्यानां विधानानां अन्तरेण सूचारभाष सिद्धिः । तस्माद्यदुच्यते आरम्भ्यं सूत्रमिति तद्युक्तं । एवं सिद्धे सूचारमे आरम्भते ।

अथ विध्यव्यपदेशे सर्वकत्वधिकारः* ॥ १ ॥

तत्र ब्राह्मादौ अथेत्यथज्जिपात आनन्तर्यापेक्षामङ्गसार्थः पूर्व-
प्रकृतापेक्षोधिकारार्थश्चेति । मङ्गसार्थत्वावत् अथ प्रतिपद्यते,
नासति, मङ्गसादिमध्यावसानानि हि ब्राह्माणि आयुष्मन्मेव वी-
रपुत्राणि भवन्ति, त्रिव्याचार्ययोर्हितानि प्रयत्ने मङ्गसं । किं पुन-
रथब्रह्मे मङ्गसार्थत्वमिति चेत् । अप्रभ्रत्वावत्, यावता औत्पत्ति-
कस्तु ब्रह्मसार्थेन सम्बन्धः । अथाथज्जिपातपठितेव्येव्येषु पश्यते,
अथ अर्थयद्वाप्रभ्राधिकारानन्तर्यं पृष्टप्रतिवचनमङ्गसार्थपूजाचरिते-
ष्विति उक्तं मङ्गसार्थत्वं । अथ पूर्वप्रकृतापेक्षत्वे किं प्रयोजनं,
कानि चास्य पूर्वप्रकृतानीति । उच्यते, अपेक्षितं हि ब्राह्मणं
वक्तव्यं भवति, लघुनोपायेन तत्सिद्धं भवति । कथमपेक्षत इति
चेत्, लोकवेदयोर्दत्तान्ते उत्तरत्वेन प्रयोगात् । दृश्यते चा-
द्यमुभयोर्लोकवेदयोरस्मिन्नर्थे प्रयुज्यमानः । लोके तावत्,
ओदनमपेक्ष्य तच्छुलपाकः कर्तव्यः, पर्येषणासिद्धान्तेव मनसि
कृत्वाय तच्छुलमात्रं प्रति वक्तव्ये कृत्त ओदन इति, अथ ब्रह्मेन
सर्वसाधनसम्पदं कृतां दर्शयति । तथा वेदे, पर्कादिष्विमानं

* ब्राह्मायब्रह्मे तु 'अथातः' इत्ययमेव विशेषः ।

सामसमाधायविद्वन्मालोच्याह, अथ स्वल्पसमार्पप्रदेशो भवति,
 ऋषीणां पृथङ्मामगोत्राणां प्रकृतिरिति, एवं च प्रयोगमात्राद्यस्मात्
 पूर्वस्य साधनरात्रेः साध्यमर्थं प्रति प्रत्ययो भवति । अथोच्यते
 कान्यस्य पूर्वप्रकृतानीति, ब्राह्मण ऋग्यजुःसामसमाधायार्षेयकस्य
 ऋग्यार्षेय धर्मब्राह्मण्यङ्गानि लोकसेति । ब्राह्मणन्तावत्, प्राण-
 प्रकृतिभिरुपतिष्ठेरंस्तदुक्तं ब्राह्मणेन, निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गाय-
 तीति ब्राह्मणं भवति । ऋक्समाधायः, ऋचः सामेति
 स्नाहाकारान्तया द्वतीयामिति, उत्तरा वामदेवं गीता तत्सर्षो-
 नुजपेयुरिति । यजुः समाधायः । महर्षेवोच इति, करिष्यन्
 प्रतिमन्त्रयेतेति । सामसमाधायः, अग्निष्टयतीत्यवश्च यसाम-
 त्यग्राधिरिति गायेदिति, उत्तराश्वैतं प्रत्याव्रजः सृष्टे वैकस्यां
 वा, दृष्टापत्तोनि दृष्टेषु चिरितराणीति । आर्षेयकस्यः, अग्ने-
 र्यास्त्रिकृता गर्भाः कल्पेन यद्यैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति द्यौरक-
 ल्पभिः प्रत्यक्षविहितञ्चार्षेयकल्पेन तत्रानुमानं न विद्यत इति ।
 यजुः, तस्मिन् समन्तरमग्निमिन्धोत, यैकाग्नेः परिचर्यथा तथा
 सर्वेषां यज्ञोपवीतोदकाचमने नित्ये कर्मोपयतामिति । आर्षेया-
 षि, दीक्षणीयाथान्ताष्ट्यसामनोगायेत्यमूषित्येते । धर्मब्राह्मं,
 आर्षेयोनूयानः साधुचरश्च इति । शिष्टा, अहुतमविसृजित-
 मिति । व्याकरणं, एतान्येवोदहस्तानानि, अस्याश्वतरेष्वश्व-
 तरीषु च यथार्थमूचेदिति । निरुक्तं, नैतन्भवानामार्माः
 वरस्यत्यान्तोषामेकोव्यर्थः । ज्योतिषं, उदगधन पूर्वपक्ष पुष्पा-
 वसन्निपाते यज्ञकासोनादेश इति । छन्दोविधिः, यथा

सवनं वृन्दांस्त्रादिभ्रन् मायश्चेवानुसवनमाप्यायनमिति । लोकः,
 औदुम्बरीमुच्छ्रियन्, अन्वाहार्यपचनं प्रति यमुनामवष्टयमभ्यव-
 यन्तीति । अधिकारार्थः, स्वल्पि लोके तावच्छुचये ग्रीसवते
 • सम्यक्कृतपादोपसङ्गहाय अद्यासौ ब्राह्मणमारभ्यते । तथा वेदे,
 गवादीनधिल्लत्याह, अथैष गौरथैष आयुरथैषोपचितिरिति ।
 एवमाद्यथब्रह्मस्यार्थसम्बन्धा लोकवेदप्रत्ययाः । एवं ज्योति-
 ष्टोमादीनां सहस्रसम्बन्धरात्मानां विधिमधिल्लत्याहाथेति । एव-
 मर्थोऽयमब्रह्म इति सिद्धं ।

विध्यव्यपदेशे सर्वकालधिकारः । विधेः अव्यपदेश इति
 षष्ठीसमासः क्रियते । विधीयते विधानं वेति विधिः । महश्चेवोच
 इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येतदादि विधिर्विध्यते । तदाद्यस्य
 विधेरधिकारोद्गृह्यः । अव्यपदेशे, नव्यपदेशोव्यपदेशः । अन-
 धिल्लत्य कश्चित्कृतुमुपदिश्यमानोविधिः सर्वत्र भवति । व्यप-
 देशः, अग्निष्टुत्स्नाग्नेयोनिगद इत्येतदादि विधिव्यपदेशविषय-
 एव भवति । सर्वकृतुषु सर्वशब्दो निरवशेषवाची, क्रमेण
 सर्वकृतुनामधिकारः । अधिकारोव्यापारः प्रसङ्ग इत्येकोऽर्थः ।
 एष पदार्थः । अथ समुदायार्थः । एतदुक्तं भवति, अनधिल्लत्य
 कश्चित्कृतुं विधिरूपदिश्यमानः सर्वत्र भवतीति ।

एवञ्चेदिधिरिति शक्यमवक्तुं, कस्मात्, निर्देशतः सिद्धेः ।
 महश्चेवोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येतदादिनिर्दिश्यत एव
 विधिः । अव्यपदेश इत्येतदपि न वक्तव्यं, कस्मात्, सामान्य-
 विज्ञेयार्थां विधयो भवन्ति । तत्र सामान्योविधिरौत्सर्गिकः सर्वत्र

भवति, अतस्तस्य विशेषोऽपवादः । तत्रापवादेनाविशेषो बाध-
 यते, तस्माच्छक्यमवक्तुं । सर्वकत्वधिकार इत्यत्रापि सर्वग्रहणं
 शक्यमवक्तुं, अतएव सर्वग्रहणात्प्रसक्तमिदमन्यत्र विशेषग्रहणात् ।
 अधिकारशब्दोऽप्यतिरिच्यत एव, कस्मात्, उक्तमधिकारार्थत्वम-
 यशब्दस्येति, सर्वकत्वनिमित्तत्वाद्यशब्दः प्रवर्तते ब्रह्मादाविति ।
 अतः सर्वमिदं सूत्रं नारब्धव्यं । अथारभ्यते प्रयोजनं व्यक्तव्यं ।
 नानारब्धव्यं, आरब्धव्यमेव, कस्मात्, अनारब्धे विधिर्न सिध्येत ।
 तत्र यत्तावदुच्यते विधिग्रहणं न कर्तव्यमित्यत्र ब्रूमः । कर्त-
 व्यमेव । किमर्थं, शेषविध्युपसङ्गहार्यं, येषि विधियोग परामृ-
 श्यन्ते सूत्रकारेण तेषामपि प्रसङ्गः स्यादिति, विधिग्रहण-
 नावत्संप्रातःसवने सवनमुखीयेध्वाङ्गतेषूपहवमिच्छते लोकदा-
 रीयोपाकरणादि सिद्ध्यर्थं । अव्यपदेश इत्येतदपि न वक्तव्यमित्यत्र
 ब्रूमः, अव्यपदेशग्रहणं विकल्प समुच्चयप्रत्याज्ञायप्रसङ्गप्रतिशेधार्थं,
 एतेषामस्मिन्नेव ब्राह्मे दर्शनात् । विकल्पस्यावत् इत्यन्ते,
 अभिप्रयायमभिषुष्यन्मभिक्रान्ते समानन्नाभिषुष्यन्ति प्रतिष्ठित्य
 इति सविकल्पः स्यादिति । तथा रथन्तरे वागेष्कारयोः समुच्च-
 यदर्शनात्, समुच्चयस्तु नानार्थत्वादिति । तथा प्रत्याज्ञायोपि
 इत्यन्ते, सुत्यायां यज्ञसारथ्यहरहः सचे सचस्पद्वीति । तदेतेषां
 प्रसङ्गोमाभूदित्यत आह अव्यपदेशे इति । यदुच्यते सर्वग्रहणं न
 कर्तव्यमित्यत्र ब्रूमः, यदि ज्ञायं सर्वशब्दं न कुर्यात्तथापि
 सति चे ताच्छक्ते परिपठिता ज्योतिष्टोमादयः सहस्रसम्पत्सरान्ता-
 स्तेषामेवाधिकारो गम्येत । योयमाचार्यः सर्वशब्दं करोति ।

येपि शास्त्रान्तरे दृष्टाः एकाहानीनसत्त्वेषु भूः सर्वमेधस्तु र्ध्वार-
स्वत्यादयस्त्वेषामेवाधिकारः स्यादिति । यदुच्यते अधिकारग्रहणं
न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः, अधिकारग्रहणं नियमार्थं । कथं.
अथमधिकार आतिदेशिकान् सर्वान् अधिकारान् बाधित्वा आसू-
त्रसमाप्तेः स्यादिति । तस्माद्यदुक्तमारम्भ्यं सूत्रमिति तद्युक्तं ॥१॥

एवं सिद्धे सर्वमधिकारे वक्ष्यत्याचार्यः, महन्मेवोच इति
करिष्यन् प्रतिप्रश्नयेतेति, तत्रायं संग्रहः किमियतैव प्रतिमन्त्रणं
क्रियतां अथ कृत्स्नेन मन्त्रेषेति । एतस्मिन् संग्रहे सत्याहाचार्यः,

मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेन* ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रशब्दः प्रतीतशब्दार्थः कर्त्तृपदार्थको महन्मेवोचादिषु
यजुषु वर्त्तते । विधीयते विधानं वेति विधिः । आदिग्रहणेन
आदीयतेऽर्थाऽनेनेति आदिः । अयं सूत्रार्थः आदिग्रहीतोमन्त्रः
कृत्स्नः प्रयोक्तव्य इति । अत्रोच्यते, यद्येवमर्थः, सूत्रारम्भो
न कर्त्तव्यस्तर्हि, ऋतेपि एतस्मादवगम्येत एतत्, आदिग्रहीतो
मन्त्रः कृत्स्नः प्रयोक्तव्य इति, परिपठितानामादिग्रहीतोमन्त्रः
प्रयोक्तव्य इति । ननु सिद्धं गृह्यप्रामाण्यादेवैतदास्मात्पार्थक्यात्,
पदार्थाभिसम्बन्धाच्छेषविशेषविधिः तद्विषय इति चेत्, स्वा-
लोपसूत्राकवत् । अन्यत्र यावद्यजुर्ग्रहणादुत्तरसूत्रारम्भाच्च, गृह्य-
प्रामाण्यान्तावन्मन्त्रान्तमव्यक्तं परस्मादिग्रहणेन विद्यादिति,
आस्मात्पार्थक्यादिति, यदि आदिग्रहीतोमन्त्रः कृत्स्नो न प्रयु-

* आह्वायबोऽप्येवमेव सूत्रितवान् ।

ज्येताआधोनर्थकः स्यात् । सार्थकेन आध्यायेन भवितव्यं ।
 अतस्तु गम्यते छत्स्नमन्त्रप्रसङ्ग इति । पदार्थाभिसम्बन्धादवगम्य-
 ते छत्स्नमन्त्रप्रयोग इति । इह पदानां पारम्पर्येणार्थोप्यभि-
 सम्बन्धः, तन्मावत्वादिवत् । शेषविशेषविधेः शेषे यस्यादिशेषवि-
 धिरागच्छति । सच एव यदस्य भवत्ये सुरैर्ऋ५ सद्य इत्युदस्य हरि-
 वदहरिकासु चेत्सुवीरञ्जिति, सति छत्स्नमन्त्रप्रयोगे एकदेशो-
 द्वारः सम्भवति । शेषविशेषविधिस्तद्विषय एवेति, स्थासी-
 पुलाकवत्, यथैकेनोदनसिक्त्येन छत्स्ना स्थासी परोक्ष्या स्विता
 नस्त्रिमेति । एकदेशेन पुलाकस्थानीयेन स्थासी स्थानीयोऽग्न्यः
 छत्स्नः परिचिह्यत इति । अन्यत्र यावद्यजुर्गृह्णाद्यावद्यजुरनादिष्टा-
 न्मान् मन्त्रानिति । यावद्यजति समर्थत्वावत् प्रयोक्तव्यमिति ।
 अर्थवादोद्धारं विदधत्वात् छत्स्नमन्त्रप्रकरणप्रसङ्गं ज्ञापयति ।
 उत्तरसूचारभाष मन्त्रामहे छत्स्नमन्त्रप्रकरण प्रसङ्ग इति ।
 उत्तरादिः पूर्व्यान्तस्त्रिणमिति, उत्तरस्य मन्त्रस्यादिना पूर्वस्य
 मन्त्रस्यान्तोऽप्युच्यते, सति च छत्स्नमन्त्रप्रयोगे तत्प्रमाणं सम्भ-
 वति । तदेवं सिद्धे छत्स्नमन्त्र प्रयोगे यदुच्यते मन्त्रविधिस्यादि-
 गृह्येनेत्येतदनर्थकं, कस्मात्सूचारम्भ, आधारभ्यते प्रयोजनं वक्तव्यं,
 यदुच्यते सूत्रधारभ्यमारभ्यमेवेत्यत्र ब्रूमः, कस्मात् सूचारम्भः
 अस्य विधेरप्रसिद्धेः । यत्तावदुच्यते गृह्यप्रामाण्याच्चारभ्यमित्य-
 त्थं ब्रूमः । तथाप्येष एव विधिः छत्स्नमन्त्रप्रयोगस्य ।
 यदुक्तं आध्यायार्थवत्त्वादिति पर्कादिवदेतद्गृह्यं । यथा पर्कादेः
 शिमान्तस्य सामसमाधायस्य गवादिषु सहस्रसम्बन्धरात्रौ न

सर्वस्व प्रयोगोदृष्टः । न च तावता तस्यापानमनर्थकं भवति
 पदार्थाभिसम्बन्धादिति यदुक्तमिति तत्र ब्रूमः । न ह्येक-
 स्मात् पदार्थाभिसम्बन्धात्मन्प्रयोगो भवति, रूपवन्मन्त्रादि-
 हि श्रुत्या विधीयन्ते, तं प्रोक्षेद्वानसक्तयोसीतिवत्, दुर्विज्ञान-
 ताच्च मन्त्रार्था न ह्येषु प्रत्यक्षमस्त्वगृहेरतपसो वेति । शेष
 विशेषविधिरिति यदुच्यते, तत्र ब्रूमः । शेषविशेषविधिस-
 द्विषयोपि गम्यते । स्वास्ती पुलाकवत् तदिष्य इति यदुक्तं,
 अनेकान्तिकोऽयं दृष्टान्तः, व्यभिचारकत्वादिति, एकेनैव-
 शिक्त्येन स्वास्ती न ह्यतस्मात् परीक्ष्यते, पाकवैषम्यादेव व्यभिचारी-
 त्वाददृष्टान्तः । अन्यत्र यावद्यजुर्गृह्णादिति यदुक्तं, अनेन वच-
 नेन प्रसक्ते ह्यतस्मिन्प्रयोगे अयजति समर्थस्योद्धारोविधीयते,
 यदयुक्तमुत्तरसूचारम्भादित्येतदपि अनेनैव प्रत्युक्तं । एवमेतानि
 सूचनारम्भकारणानि प्रत्युक्तानि । तत्र यदुक्तमारम्भस्य सूत्रमिति
 तदुक्तं ।

मन्त्रविधिसादियहणेन । अयमर्थः, आदि प्रदिष्टोमन्त्रः ह्यतः
 प्रयोक्तव्य इति । अथ विधियहणं किमर्थमिति चेत्, अधिहृत-
 एव विधिर्विध्यपदेन इति । अत्रोच्यते, विधियहणेन तदा
 एतत्सुब्रह्मण्यमाह्वय यजमानं वाचयतीति एवं चिराद्भवेति
 विध्यादि गृह्यते । अथ चब्रह्मः किमर्थमिति अर्थादि च विधि-
 र्भवति इदमन्त्रमर्थं रथ इमा गावः सहस्रियेति । अपर आह,
 मन्त्रविधिसादियहणेनेति यथा यजुःसमावाये मन्त्रः पठितः
 तथा प्रयुज्यते । सञ्चारजने संवृजन्वित्यस्य पुनन्वित्यनेन प्रत्याप्ता-

योमा भूदैरवदिति, मन्त्रान्नेजये ब्रह्मवर्षसायेति च ममायुष इत्यस्य च प्रत्याशायो माभूदित्यत आदिग्रहणेनेत्याह । अथ वा च ब्रह्मः समुच्चयार्थः । आदिग्रहणेनायपदेन इति वर्तते अवष्टु-
तत्वादिवत् । एवमुक्तार्थं सूत्रं ॥ १ ॥

एवं मन्त्रविधिसादिग्रहणेनेति सिद्धे कृतमन्त्रप्रयोगे अथ मन्त्रान्तः कथं विज्ञातव्य इत्यत्रोच्यते ।

उत्तरादिः पूर्वान्तलक्षणं* ॥ ३ ॥

उत्तरस्य मन्त्रस्यादिना पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तो लक्ष्यते, तल्लक्षणं उत्तरादिः पूर्वान्त इति । सिद्धे लक्षणग्रहणं किमर्थमिति चेत्, अत्रोच्यते । यदि अयं लक्षणग्रहणं न कुर्यादुत्तरस्य मन्त्रस्यादिः पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तः स्यात्, एवं पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तस्य उत्तरस्य मन्त्रस्य चादेः संसर्गः क्रियेत, एवं मा भूदित्यत आह लक्ष-
णमिति ॥ ३ ॥

इह वृत्तप्रतिमन्त्रादीनि कर्माण्युपदेक्ष्यन्ते एकं कर्त्तारमधि-
कृत्य, अविशेषचोदितास्य त्रयं उद्गातारः । र्यालित्याहुर्वाचान्यानृ-
त्विजो वृणते कस्मादुद्गातारो वृता आर्लिज्यं कुर्वन्तीति । तच्चेदं
संश्लेषेते अविशेषचोदितानां सर्वेषां प्राप्तौ कस्येमानि भवन्ति, अत
आह आचार्यः ।

**एकश्रुतिविधानामन्त्रान् कर्माणि चोक्तानि च कुर्वा-
दनादेशे* ॥ ४ ॥**

एकवचनश्रुत्या चे विधीयन्ते, त एकश्रुतिविधानाः महस्यो-
 वेच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येवमाद्या मन्त्राः । कर्माणि
 च पृथक्सावित्रोपादैर्मधुपर्कस्य पिवेदित्येवमादीनि उद्गातैव
 कुर्यादनादेश इति, आदेशादन्यत्रानादेशे । आदेशः, प्रसोता
 हविर्धानं गच्छेत् मध्यन्दिने ऊतआदित्यग्रहे प्रतिहर्ता भवति ।
 अथ वा एकश्रुतिविधानाद्धेतोः उद्गातैवोक्तः, एकस्य श्रुतो
 विधानं उद्गाता सामवेदेनेति । अथैवमन्त्रः किमर्थमिति चेत्,
 अवधारणार्थः । सामान्यत्वादुद्गातृशब्दस्य यक्ष्येवान्यशब्द संयोगः
 स एव मुख्यः । अनादेशग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तं प्रथममूत्रएव ॥ ४ ॥

उक्तमुत्तरादिः पूर्वान्तसंज्ञकमिति, एतत्संज्ञकं महदादीनां
 यजुषां उक्तान्तिरसीति पर्यन्ताणां येषु पुनरिदं संज्ञकं न सम्भवति,
 तामुच्यतीत्येवमादिवत्, तेषां कः प्रयोगः इत्यत्राह ।

यावद्यजुरनादिष्टान्तान् मन्त्रान्* ॥ ५ ॥

येषां मन्त्राणामन्तोनादिष्यते तान् एव यजुः प्रतीयात्
 तेषु यावदेव यजति समर्थन्तावदेव प्रयोक्तव्यमिति । येषंवादा
 मध्ये पठितास्तेषामुद्धार इति ॥ ५ ॥

उक्तं मन्त्रविधिश्चादिसंज्ञेनेति, तत्रोक्तं महदादिषु य-
 जुषु मन्त्रशब्दोऽस्य वर्तते इति । अथ ऋक्साक्षां को विधिरित्य-
 त्त्राह ।

* ब्राह्मणयोग्येवं । मन्त्रादिति का० पु० पाठः ।

अचक्ष्णादिग्रहणेन* ॥ ६ ॥

समावाये या अक् तस्या अचः आदिग्रहणेन विधिर्भवति । अवधूच पवित्रमुदग्दशमवाङ्माभि धितनुद्युः पवित्रं त इति । साक्ष-
येति च शब्दः, साक्ष्णादिग्रहणेन विधिर्भवति, अध्वर्युप्रेषितस्य-
ग्नाधिरिति गाधेदित्यादिवत् । आदिनेति धिद्धे ग्रहणं किमर्थमिति
चेत्, उच्यते । आदिना च ग्रहणेन चेत्येवमर्थं ग्रहणं अग्निष्ट-
चतीत्यवधूचसामइतिवत् ॥ ६ ॥

इति परिभाषा ।

उक्तं कर्माण्युद्गातेव कुर्यादनादेशे, तत्रोद्गातेत्युक्ते किं सचणं
पुनरुद्गातारं कुर्यादित्युच्यते । तदुद्गातसचणं विवचुराचार्यः सा-
धारणत्वादृत्विगुणानां सर्वत्वित्वाऽधिष्ठत्य सचणमारभते ।

अत्विगार्धेयोऽनूचानः साधुचरणोवागम्यन्यूनाङ्गो-
नतिरिक्ताङ्गो दयसतश्चानतिष्ठणोऽनतिश्चेतः* ॥ ७ ॥

अत्विगिति जातिशब्देन । अत्विक्, अर्धेयः, अनूचानः, साधु-
चरणः, वाग्मी, अन्युनाङ्गः, अनतिरिक्ताङ्गः, दयसतश्च, अनति-
ष्ठणः, अनतिश्चेतः, दशपदं सूत्रं । अयेदानौमर्थोवक्ष्यते । अ-
त्विक्, अतौ चजतीति अत्विक्, प्रजापतिरकामयत वज्रसां प्र-
जायेयेति स आत्मन् वृत्त्यमपश्यत्तत अत्विजोऽजत यदृच्याऽजत
तदृत्विजामृत्विक्त्वं । अत्विक् कस्मादोरिणः, अग्यष्टा भवतीति

* प्राज्ञासंश्लेषेण ।

शक्रपूर्वः, चतुर्धाजो भवतीति नेहताः । अर्पेयः, चवेरपत्य-
 मर्पेयः, अपिर्दर्शनात् सोमान्दर्शेत्थोपमन्यवः, तद्यदेनाक्षप-
 क्षमानात् प्रज्ञा स्वप्नं त्वभ्यागर्षं तदुषीषामृषित्वमिति विश्वाचते,
 आदशमात् पुरुषादव्यवच्छिन्नं अर्पे वक्ष्ये स अर्पेयः । अनुषानः,
 अनुक्तवाननुषानः त्रिव्येभ्योविद्यासम्प्रदानं यः कृतवान् सोऽनुषानः ।
 साधुचरणः, साध्विति प्रशंसा, प्रशस्तकर्मैत्यर्थः, वज्रं प्राज्ञ-
 कर्मस्त्वस्थितः । वाग्मी, वक्तुं समर्थः, अथ वा संस्कृतवाक् वाग्मी,
 योहि संस्कृतां वाचमुच्चारयति स वाग्मी, कः पुनर्वाचः
 संस्कारः, ब्रह्मार्थन्यायेभ्योऽवगमः, यस्मैवं लक्षणां वाचमुच्चारयति
 स वाग्मी, न यो वज्रतरं वचनमनर्थकं भाषते तद्धि वाक्कृत्ता-
 चासमित्युच्यते, योहि वज्रभाषणः स न वाग्मी वाचासौ वा-
 चाट इत्युच्यते, वाचोऽग्निन्यासजारचौ वज्रभाषिणीति, सर्वथा
 यः प्रतिवचनसमर्थः स वाग्मी, योहि पृष्ठः सन् न्यायेन
 प्रतिवचनं प्रददाति, स वाग्मी, मतिद्वये उत्पत्ते संशयच्छेत्ता,
 उदाहरणं चात्र कौपीतकिनः, कस्मात्कौपीतकीर्णां न कश्चनातीव
 जिहीते यश्चावकीर्षाहीत्यप्रतिवचनदानात् । अन्युनाङ्गः, जग-
 मेव न्यूनं स न्युनाङ्गः, स अन्युनाङ्गः । अनतिरिक्ताङ्गः, अङ्गानां
 चातिरिक्ता पुरुषलक्षणे सिद्धा, तत्र चोक्तं, ज्योतिषं पूर्वप्रकृत-
 मिति, तस्य चाङ्गं पुरुषलक्षणं, चतुःषष्ठ्यङ्गत्वात् । दक्षसतस्रः,
 प्रमाणातस्र अन्यूनः, अनतिरिक्तः, प्रमाणे प्रमाणे दत्तं दत्तं समं
 वक्ष्ये स दक्षसतः । अन्येषां दे सतसेति पाठः । तेषां कारिकाचार्यो
 वर्णते, अधश्चोर्द्धश्च नाभेस्तु समोयस्मात् प्रमाणातः । पादाङ्गुष्ठा-

प्रविष्टः स वै हेतुः उच्यते इति । अनतिष्ठः, न अति-
 कृष्णः अनतिकृष्णः । अनतिशेतेः, न अतिशेतेः अनतिशेतेः ।
 अपरे वयसि निपातयन्ति, कृष्णशेतशब्दो नातिबाहो नातिदृढ
 इति एवमुक्तार्थं सूत्रं ॥ ७ ॥

अलिङ्गां लक्षणमुक्तं, अथ याज्यः किं लक्षणः स्यादिति अत-
 आह ।

याज्यश्च प्रथमैस्त्रिभिर्गुणैर्वाक्यान्तः* ॥ ८ ॥

आर्वेयः अगूचानः साधुचरण इति । अथ वा याज्यश्च एवं लक्षणः
 धादृग्लक्षणाञ्जलिजः । प्रथमैर्वा त्रिभिर्गुणैर्वाक्यान्तः । सुप्तविभावं
 सूत्रं । गुणयद्वयं चञ्चिवैश्वर्ययोर्वायसम्भवं गुणा याज्ञाः ॥ ८ ॥

सोमप्रवाकमकरिष्यन्नमः सोमाय राज्ञ इत्युक्ता
 प्रत्याचक्षीत* ॥ ९ ॥

साम्प्रतं विधिर्विवक्षितः, सोमं प्रब्रूते, सोमप्रवाकः, तम-
 करिष्यन् कर्म नमः सोमाय राज्ञ इत्येतद्यजुस्त्वा प्रत्याख्यानं कु-
 र्यात् किञ्चिदेव व्याखेपं कृत्वा अपरपं प्रत्याचक्षीत । अथ करिष्यन्
 एव, तावद्विधौ वक्तव्ये कस्मादकरिष्यतः पूर्वमुच्यते प्रत्याख्यानमात्रस्य
 वक्तव्यत्वादकरिष्यतः पूर्वमुक्तं, करिष्यतो हि वृत्तप्रतिमन्त्रादिः
 समिदाधाराहवनीयोपस्थानान्तोविधिर्वक्तव्यः स उच्यते ॥ ९ ॥

अकरिष्यतोविधिरुक्तः, अथ करिष्यतोविधिं विवक्षुराह ।

महन्मे वोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेत्* ॥ १० ॥

महन्मे वोचइत्यनेन यजुषा करिष्यन् प्रतिमन्त्रणं कुर्यात् ॥ १० ॥

तन्न जज्ञादप्रोक्तेपि करिष्यामीति विदित्वा* ॥ ११ ॥

तत् दृतप्रतिमन्त्रणं यजुः न जज्ञात् नोत्सृजेत् अप्रोक्तेपि
सोमप्रवाकेणेति करिष्यामीति विज्ञाय । कोस्य विषयः सा-
द्यक्ताः ॥ ११ ॥

अथ दृतप्रतिमन्त्रणं कृत्वा अनन्तरं सोमप्रवाके किं प्रतिपत्त-
व्यमित्यत्राह ।

आवयः ससोमप्रवाकाय खवणमन्नन्दभाहारयेत्* ॥ १२ ॥

आवसन्ति तमित्यावयः, सोमं प्रभूते सोमप्रवाकः, तस्मै
सोमप्रवाकाय तादर्थ्यं चतुर्थी । खवणमन्नं खवणेन सन्तृप्तमन्नं
खवणमन्नन्तत् दध्ना सह हारयेत् भोजयेत्, एवं सूत्रार्थः । आ-
वयस्य सोमप्रवाकाय कर्त्तव्यः । तत्रैव चास्य भोजनकथे-
मिति ॥ १२ ॥

प्रहिणुयात् प्रस्तोतृसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्यः* ॥ १३ ॥

सोमप्रवाकायान्नं हारयित्वाथानन्तरं प्रहिणुयात् प्रक्षो-
दसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्यः, प्रहिणुयात् प्रेषयेदित्यर्थः ।

* ब्राह्मण्यस्योप्येवं । † असमोचोनः पाठः किन्तु पुलकचयेऽपि
समानत्वात् तादृश एव रक्षितः ।

प्रसोता च सुब्रह्मण्यश्च प्रसोदसुब्रह्मण्यौ पूर्वं कर्त्तव्यं आरम्भात्
अथ वा तादर्थ्यं चतुर्थी यानि पुरस्तात् कर्माणि तार्क्ष्यसामादो-
नि तदर्थं ॥ १३ ॥

उक्तं प्रहिणुयात् प्रसोदसुब्रह्मण्यौ इति । तयोः कर्मार्थं प्रा-
गामनं । कर्माणि च देवयजने क्रियते । अत आचार्यो देव-
यजनलक्षणं विवक्षुराह ।

प्रागुदक्प्रवणन्देवयजनं लोमशमवृक्षं समं* ॥ १४ ॥

प्रागुदक्प्रवणं देवयजनं । आपः प्राच्य उदीच्यो वा यत्र ग-
च्छन्ति । अथ वा प्रागुदीचीदिशं यत्रापः प्रवर्त्तन्ते तत् प्रागुदक्-
प्रवणं चात्वालसारिष्योयत्रापः स्युरित्यर्थः । देवयजनं देवा
अस्मिन्निज्यन्त इति देवयजनं । लोमशं, अतिलोमशं दृष्टौषधि
वृक्षलमित्यर्थः । अवृक्षस्त्रास्मिन् वृक्षाः सन्त्यवृक्षं । समं, यत्र नवि-
षमाभूमिस्तत्समं । एवं लक्षणं देवयजनं स्थात् ॥ १४ ॥

किञ्च ।

पुरस्ताच्चास्यापः स्युः* ॥ १५ ॥

पुरस्तादिति दिङ्प्रियमः क्रियते । पूर्वप्रदेशे देवयजनस्य
आपः स्युरिति च शब्दः क्रियते । पुरस्ताच्चियमः अन्यासु च
दिक्षु विप्रतिषेध इति । अस्तेति समीपलक्षणा षष्ठी, स्युरिति स्वभा-
वतः स्युर्न क्षतिमा इति ॥ १५ ॥

उक्तं च स्वभावतः स्फुरिति । अथ पुनरुपपत्तिर्न स्यात् ततः किं स्यात् । अत्रोच्यते ।

तदभावे महावृक्ष उदपानोमहापयो वा* ॥ १६ ॥

तदिति पूर्वनिर्द्देशः, तासामभावः, भवनं भावः, न भावः अभावः, अपामभावे महावृक्षादयः स्युः । महासासौ वृक्षश्च महावृक्षः आत्महतः समानाधिकरणजातीययोरित्याकारः । अपरे वर्णयन्ति उदुम्बर इति । प्राजापत्य उदुम्बरः प्रजापतिर्वाव महा-
निति पूर्वं एव तु साधीयान् । महतः समानाधिकरण इति ।
उदपानः कूपः । देशान्तरगामी पन्था महापथः ॥ १६ ॥

न चास्य स्थलतरमदूरे स्यात्* ॥ १७ ॥

एवं स्वच्छं चैव स्यात्, न चास्य देवयजनस्य स्थलतरं समीपे स्यात् आतिशायनिकस्तरः प्रत्ययो देवयजनमपि न स्थले भव-
तोत्येतद्दर्शयति । स्थलतरः पर्वतः, अस्तेति सर्वेषु कल्पेषु स्यात्
अनन्तरस्य विधिर्माभूदिति ॥ १७ ॥

देवयजनमात्रञ्च पुरस्तात्* ॥ १८ ॥

न चास्य स्थलतरमदूरे स्यादित्युक्तं । किञ्च देवयजनप्रमाणं
चास्य पूर्वं प्रदेशे स्थितं न स्यात् ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

विपर्यस्याभिचरणीयेषु, स्थलादन्यद्देवयजनमा-
चाच* ॥ १६ ॥

उक्तमविशेषेण देवयजनलक्षणं । अथाभिचरणीयेषु विशेषवि-
वक्षुराह । विपर्यस्याभिचरणीयेष्विति । यदिदं देवयजनलक्षण-
मुक्तं एतदभिचरणीयेषु विपर्यस्तं भवति । विपर्यासः प्रातिलो-
म्यं । किं सर्वमेव विपर्यस्तं नेत्युच्यते । किन्तर्हि, स्थलादन्य-
द्देवयजनमाचाच । विपर्यासेऽपि सति नैव स्थलतरमदूरे स्थाद्देवय-
जनमाचञ्च पुरस्ताच्चैव स्यात् ॥ १६ ॥

स्वयं ब्रजेत् क्रय उपवसथ्ये वा† ॥ २० ॥

उक्तं ग्रहिणयात्मसोऽहसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति ।
अथ तस्य गमनकालः क इति । अत्रोच्यते । आत्मना गच्छेत्
क्रये उपवसथ्ये पुनः स्वयं ब्रजेदनाहृतोऽपि ॥ २० ॥

उदङ्मुखः तु गृहेभ्यः प्रथमं देवो देवमेत्विति† ॥ २१ ॥

अथ तस्य गमनक्रिया उच्यते । उदङ्मुखः तु गृहेभ्यः प्रथमं
निष्क्रामेत् । देवो देवमेत्वित्यनेन यजुषा । अथैव शब्दः किमर्थं
उच्यते । अन्यतोऽपि गन्तव्ये उदङ्मुखः तावत् प्रथमं प्रस्थानं कुर्यात् ।
अथ तु शब्दः किमर्थं उच्यते । अन्यतो द्वायेऽपि ॥ २१ ॥

* आध्याययोऽप्येवं किन्तु तेनात्र सूत्रद्वयं कृतं । † आध्याययोऽप्येवं ।

दूरं व्रजित्वा विहाय दौष्कृत्यमिति* ॥ २२ ॥

दूरमध्वनोगत्वात्पेवञ्जिष्टे विहाय दौष्कृत्यमित्येतत् यजुर्जपेत् ।
विहाय दौष्कृत्यं व्रजामीत्यस्याध्याहारमपरे वर्णयन्ति । अपरे चा-
वद्ग्रहणं कस्मादवचनात् ॥ २२ ॥

वदानामासीति पन्थानमापद्य† ॥ २३ ॥

देवयजनगामी यः पन्था तमापद्य अनन्यगामिनं वदाना-
मासीत्येतत् यजुर्जपेत् ॥ २३ ॥

उत्तरं वेद्यन्तमाक्रम्य दक्षिणमीक्षमाणः पितरोभू-
रिति† ॥ २४ ॥

यस्योपवसथ्येऽङ्गि आगमनं भवति स देवयजनमहावेदे-
न्तरमन्तमाक्रम्य दक्षिणमन्तमीक्षमाणः पितरोभूरित्येतद्यजुर्जपेत् ।
यस्य पुनः क्रथेऽङ्गि आगमनं भवति स पत्नीसंश्रावार्थां वेदिमा-
क्रमते महावेदेरभावात् ॥ २४ ॥

यजुरन्तरयेन्वाहारन्धानञ्जप्यः* ॥ २५ ॥

यजुषामन्तरयेऽन्वाहारन्धानञ्जप्योमन्यते । अन्तरयस्यागः,
उत्सर्गः । अन्वाहरणमन्वाहारः अनुत्सर्ग इत्यर्थः । कः पुन-
र्विषयः । साक्षिपातिकोविधिः । तच्चानुजयः अस्तेपार्थः ॥ २५ ॥

* ब्राह्मणायथाप्येवं ।

† ब्राह्मणायथाप्येवं किन्तु तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतं ।

उपेक्षणं शाण्डिल्यः* ॥२६॥

उपेक्षणं वर्जगमकरणमित्यर्थः । एवं शाण्डिल्योमन्यते । कस्मात्
निमित्तापायात् । अपर आह । पितरोभूरिति कृत्स्नं यजुः
अन्तरितं समाज्जाये । यथोहनु वै पितरः अवमा ऋवा काव्या इति ।
तस्यान्वाहारन्ध्रान् व्योमन्यते । कस्मादसोपात् । उपेक्षणं वर्जनं
शाण्डिल्यः कस्मादपाठात् ॥ २६ ॥ १ ॥

इति प्रथमस्य प्रथमा कण्डिका ॥

अथ द्वितीया कण्डिका ।

उक्तं स्वयं ब्रजेत् क्रय उपवस्येवेति । तच्च उदङ्गेऽव तु गृहेभ्यः
प्रथममित्युद्गाढकर्म प्रकृतमेतदादि । तत्रोक्तमुत्तरं वेद्यन्तमाक्रम्य
दक्षिणमोक्षमाणः पितरो भूरित्येतद्यजुर्जपेदिति । अस्यानन्तरं
मधुपर्कविधिर्विवक्षितः । तं विवक्षुराह ।

पृथक् सावित्रीपादैर्मधुपर्कस्य पिबेत्* ॥ १ ॥

पृथक् गानेत्यर्थः । सावित्रीपादैः सविता देवता यस्याः सेवं
सावित्री तस्याः पादैः पिबेत् । मधुना पृथक् पृथक् धिपयः कृतास्तं
वा मधुपर्कः । इधमि पयसि वाय साकृतास्ते मधु दध्यान्मधुपर्क-
मेतदाहुः । इधिमधुश्लिषेपु सक्तवः पृथमेवेति विहितान्मयसु
मन्याः । तस्य मधुपर्कस्य पिबेत् अस्येति अवयवसंज्ञा पठ्यते ।

* ब्राह्मणयोग्येवं ।

कथं पिवेद्यथा शेषः स्नादिति । ननु सावित्रीपादैरिति सिद्धे किं पृथक् ग्रहणमिति । उच्यते । उक्तं, सविहदेवता सावित्रीति । एवं सर्वासां सविहदेवतानां प्रसङ्गः प्राप्तः । अत आचार्यः पृथक्ग्रहणं करोति । यच्च ऋक्समावाये पृथगाद्यानमथेति । ननु यथेवमर्थं न तस्मान् मुख्यां अद्य नो वेदेत्येतां सावित्रीसुसुख्य गौणीं गृहीयात् । तच्च, इयमेव मुख्या । कथं मुख्येति चेत् । उच्यते । अथोपसीदत्यभिधीहि भोः सावित्री मे भवाननुब्रवीत्सिति । अस्मिन्नेतस्या एवानुवचनं । तथा उत्तरा ऋक्समावाद्याभि-
व्यक्तेषु सावित्री चतुर्थी भवतीत्येतस्या एव मुनौ विधानं । तथा ब्राह्मन्तरोवायामथावग्रिहायां मुनौ एतामेव प्रतिजानते । तस्मात् पृथक्ग्रहणं नानार्थत्वादेवमुक्तं ॥ १ ॥

तच्चैतदाहरन्ति विष्टरं पादप्रक्षालनमर्थ्यमाचम-
नीयं मधुपर्कमिति* ॥ २ ॥

तच्च तस्मिन् मधुपर्कविधौ एतदानयन्ति । विष्टराद्याहरण-
कर्म कर्तव्यमियमार्थं ब्रह्मवचनं । दर्भासनं विष्टरः । पादप्रक्षाल-
नार्थं उदकं पादप्रक्षालनं । अर्घ्यार्थमुदकमर्थं । आचमनार्थमु-
दकमाचमनीयं । मधुपर्क उक्तलक्षणः । अथ तच्च ग्रहणं किमर्थ-
मिति चेत् । उच्यते, मधुमन्योदमन्वयोर्मधुपर्ककल्पार्थं । ते च
वक्ष्यन्ते । तच्च तच्चैतदाहरन्ति विष्टरादि ॥ २ ॥

* ब्राह्मणायक्तु अर्घ्ययिज्यन्त आहरन्ति विष्टरौ पाद्यमर्थं इत्येव
विशेषं सूत्रिकान् ।

तस्य पिबेत्* ॥ ३ ॥

तस्य मधुपर्कस्य पिबेत् । कथं ॥ ३ ॥

इददन्नमयं रस इमा गावः सहश्रियेति तु पुर-
स्तादेकैकस्य* ॥ ४ ॥

सावित्रीपादस्येति शेषः । तुशब्दे विशेषणार्थः ॥ ४ ॥

वाग्वहु बहु मे भूयादिति प्रथमस्योपरिष्ठात् प्राणो-
वै वाचो भूयान् बहुमे भूयो भूयादिति द्वितीयस्य
मनो वाव सर्वं सर्वं मेभूयादिति तृतीयस्य* ॥ ५ ॥

सावित्रीपादस्योपरिष्ठादिति वर्तते । प्रथमद्वितीयतृतीयग्रहणं
चतुर्थनिषेधार्थं । तृष्णो चतुर्थमिति प्राप्ते ॥ ५ ॥

सर्वे स्वाहाकारान्ताः* ॥ ६ ॥

सर्वे भक्षमन्त्राः स्वाहाकारान्ताः । स्वाहाकारान्ता इति
बहुवचनात् सिद्धेः किमर्थं सर्वग्रहणमिति चेत् उच्यते । मधुमन्त्रा-
दीनामपि भक्षमन्त्राः स्वाहाकारान्ताः स्युरित्येवमर्थं सर्वग्रहणं ॥ ६ ॥

रसोसि वानस्पत्यो रसं मयि धेहीति मधुमन्त्रस्य
पिबेदिति गौतमो, वानस्पत्य इति प्रवचनं† ॥ ७ ॥

* एतानि ब्राह्मण्यन्तोऽत्र न सन्ति ।

† ब्राह्मण्यन्तोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं द्रव्यं ।

रसोऽसि वानस्पत्य इति । अग्नेन मन्त्रेण मधुमन्त्रस्य पिवेदिति गौतम आचार्य आह । यद्योक्तं विष्टरादीनि द्रव्यास्येकैकवस्त्रि-
स्त्रिर्वेदयेरन्निति, तत्र मधुमन्त्रस्यावेदने प्राप्ते आह । वानस्पत्य
इति प्रवचनमिति । वानस्पत्यो वानस्पत्य इत्यावेदगन्निः ॥ ७ ॥

तथा दधिमन्त्रोदमन्त्रयोः, पयस्योपयस्य इति तु
रसादेशः* ॥ ८ ॥

यथा मधुमन्त्रस्य तथा दधिमन्त्रोदमन्त्रयोः पिवेत् । तेन प्रका-
रेणेत्यर्थः । अयं तु विशेषः । पयस्योपयस्य इति तु रसादेशः । वा-
नस्पत्य इत्येतस्य स्थाने स्थातामित्यर्थः । रसोऽसि पयस्य रसोऽस्यो-
पयस्यः, यथासङ्गं ॥ ८ ॥

एते नैव प्रवचने कालिन्दः सारस्वत इति वा† ॥ ९ ॥

एते एव पूर्वोक्तप्रवचने दद्यात् । पयस्योपयस्य इति । का-
लिन्दः सारस्वत इति वा, यथासङ्गं ॥ ९ ॥

शेषं ब्राह्मणाय दद्यात्† ॥ १० ॥

उक्तं मधुपर्कस्येत्यवयवसंज्ञणा षष्ठी क्रियते । तत्र पाणमुक्तं ।
अथ शेषे का प्रतिपत्तिरिति । उच्यते । शेषं ब्राह्मणाय दद्यात्
पुत्रादेः ॥ १० ॥

* ब्राह्मणयजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतं ।

† ब्राह्मणयजोप्येवं ।

तदभावेऽङ्गिः संप्रेक्ष्यान्नाक्षय* ॥ ११ ॥

शूद्रवर्जं । उच्छिष्टयोग्ये पुनश्चिन्त्याभावेऽङ्गिः संप्रोक्ष्य क्षय-
वैश्वयोः ॥ ११ ॥

कुरुतेति गवि प्रोक्तायां ब्रूयात्* ॥ १२ ॥

उक्तं आचान्नोदकाय गौरिति नापितस्त्रिभूयात् । एवं
गवि प्रोक्तायां कुरुतेति ब्रूयात् ॥ १२ ॥

उत्सृजत गां तृणानि गौरत्विति वा† ॥ १३ ॥

कुरुतेति ब्रूयादेवं वा ॥ १३ ॥

सर्वेषां यज्ञोपवीतोदकाचमने नित्ये कर्मोपयतां‡ ॥
॥ १४ ॥

उद्गाहकर्मोक्तं । अथ सर्वेषां साधारणमुच्यते । सर्वेषामुद्गा-
हृणां यज्ञोपवीतश्च उदकाचमनश्च एते च नित्ये कर्म कुर्वतां
एवं यज्ञोपवीती भवत्येवमाचान्नोदको भवतीति । यज्ञोपवीतश्च
उदकपूर्णश्च कमण्डलुः । आचमन्ति तस्मादित्याचमनं । यज्ञो-
पवीतनित्यत्वे ब्रह्मचर्यं ज्ञापयति । अथ सर्वग्रहणं किमर्थं ।
उच्यते । सुब्रह्मण्यं चतुर्थ्यानां ब्रह्मपञ्चमानां यजमानघटानां
सम्बन्धस्तदर्थं ग्रहणं ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यं ।

† ब्राह्मण्यबो विज्ञेयमिति ।

‡ ब्राह्मण्यबोध्यं किन्तु श्वेदविषये विज्ञेयमिति ।

अव्यवायोऽव्यावृत्तिश्च यज्ञाङ्गैः* ॥ १५ ॥

न व्यवायः अव्यवायः, न व्यावृत्तिः अव्यावृत्तिः, अनन्तरा-
गमनं व्यवायः, अनभिमुखता व्यावृत्तिः । केनाव्यवायोऽव्यावृत्तिश्च
यज्ञाङ्गैः, कर्मोपयतामिति वर्त्तते ॥ १५ ॥

प्राङ्मुखकरणञ्चामादेशे ॥ १६ ॥

प्राङ्मुखकरणमादेशादन्यत्र स्थात्, आदेशः प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठ-
श्चिरसि गायत्र्यायेदिति । अशब्दः समुच्चार्यः, अव्यवायो-
ऽव्यावृत्तिश्च यज्ञाङ्गैरनादेश इति ॥ १६ ॥

क्रीते राजनि सुब्रह्मण्य उत्तरेण सोमवहनं गत्वान्तरे-
षोषे शमीशाखां पलाशशाखां वा सपलाशां पाणिौ कृत्वा-
ऽवतिष्ठेत् ॥ १७ ॥

उक्तं प्रह्णिष्यात् प्रसोदसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात्कर्मभ्य इति । तत्र
सुब्रह्मण्यं कर्म विवक्षुरिदं सूत्रमारभते, क्रीते राजनि सुब्रह्मण्य
इति । अथ कस्मात् कर्मभेदः क्रियते, प्रसोचीयं तावद्वक्तव्यं पूर्वं
तार्क्ष्यसामादीनामित्यत्राह कृताकृतत्वात् तार्क्ष्यसामादीनां क्रम-
भेद इति । क्रीते राजनि क्रीते सोमे, सुब्रह्मण्य इति कर्तृनिर्देशः
उत्तरेण सोमवहनं गत्वा उत्तरेषेति दिङ्निश्चयः, गत्वेति
क्रियोपदेशः । अन्तरेषोषे सोमवहनेषयोरन्तराले शमीशाखां पलाश-
शाखां वा सपलाशां दक्षिणेन पाणिना गृहीत्वावतिष्ठेत् ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवं, किन्तु तत्र हेतुविवेके विज्ञेयबोऽस्ति ।

॥ ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

अध्वर्युसम्रैषः सर्वत्राकाङ्क्षेत् सुब्रह्मण्यायाम्* ॥ १८ ॥

संप्रैषणं संप्रैषः तम् आकाङ्क्षेत् तावत्प्रतीचेत् यावत् संप्रैषण-
मिति सर्वत्र ग्रहणं सर्वासु सुब्रह्मण्यासु न केवलं ब्राह्मणा-
मिति ॥ १८ ॥

रश्मी धारयंश्चाखया॥ प्रेष्ठोद्गावौ दक्षिणं पूर्वं ॥ १९ ॥

रश्मी अभोग्रू प्रगृह्यावित्यर्थः धारयन् सव्येन पाणिना ब्राह्मया
दक्षिणेन पाणिना गृहीतया प्रस्थापयेत् गावौ सोमवहनयुक्तौ
दक्षिणं पूर्वम्, दक्षिणस्यां धुरि यो युक्तस्तं पूर्वं पश्चादुत्तरमि-
त्यर्थः ॥ १९ ॥

सुब्रह्मण्योमिति त्रिराकुर्येत्प्राचि वर्त्तमाने† ॥ २० ॥

प्राङ्मुखे वर्त्तमाने सुब्रह्मण्योमिति प्रणवं चिर्ब्रूयात्, वर्त्तन्ति-
र्गत्यर्थः ॥ २० ॥

षट्कृत्वः प्रतीचि‡ ॥ २१ ॥

प्रत्यङ्मुखे वर्त्तमाने षट्कृत्वः प्रणवं ब्रूयादिति वर्त्तते ॥ २१ ॥

पूर्वेण पत्नीशालां विमुक्तो हृदिषि शाखामवगुह्य
तामेवैषामनूत्क्रम्य§ यथार्थं स्यात् ॥ २२ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† प्रेष्ठेदिति ब्राह्मणायबः । तेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायबे मध्यमया वाचेत्यधिकमस्ति ।

§ ब्राह्मणायबे त्रिष्विदधिकमस्ति ।

पत्नीशालायाः पूर्वप्रदेशे विमुक्ते अर्द्धविमुक्ते सति हृदिषि
च्छादनकटे श्राद्धाम् अवगुह्य अवलम्ब्य तामेवैषामनूत्तम्य अवतीर्य
ततो यथार्थं स्नादिति कर्मणः समाप्तिं दर्शयति ॥ २२ ॥

दक्षिणमनश्चाह ॥ सुब्रह्मण्याय दद्यात्* ॥ २३ ॥

दक्षिणस्यां धुरि यो युक्तोऽनश्नान्तं सुब्रह्मण्याय दद्यात् यज-
मानः सामर्थ्यात् ॥ २३ ॥

उभाविति श्राव्यायनकं विज्ञायते कर्मसंयोगात्* ॥ २४ ॥

उभावप्यनश्नादौ देयाविति श्राव्यायनके श्रुतिः कर्मसंयोगात्
उभाभ्यां हि कर्मकृतं हेतूपादानं क्रियते कर्मसंयोगादिति यस्य
येन कर्मसंयोगः स तद्व्यं समतइत्यर्थः ।

यस्मिन् कर्मणि यद्व्यं यस्य सन्निहितं भवेत् ।

तत्तस्मैव प्रदातव्यं हेतुर्गोत्रपटो यथा ॥ २४ ॥

इति प्रथमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

अतिथ्यायाः सः स्थितायां दक्षिणस्य द्वारवाहोः पर-
स्ताप्तिष्ठन्नन्वेदिदेशेऽन्वारब्धे यजमाने पत्न्याञ्च सुब्र-

* श्राव्यायने विधेर्वोदिति ।

सुब्रह्मण्योमिति त्रिरुक्ता निगदं ब्रूयादिन्नागच्छ हरिव
 आगच्छ मेधातिथेर्मेघवृषणश्च मेने गौरावस्कन्दिन्नच-
 ल्यायै जारकौशिकब्राह्मणगौतमब्रुवाणैतावदहे सुत्यामिति
 यावदहे स्यात् * ॥ १ ॥

उक्ता ब्राह्मणी सुब्रह्मण्या सुब्रह्मण्योमिति त्रिरुक्तेत् प्राचि वर्त-
 माने षट्कृतः प्रतीचीति प्रणवमात्रक्रियोक्ता इदानीं तस्याः ॥ काश्च -
 देशक्रियाविधयो विवक्षिताः, तान् विवक्षुराचार्य इदं सूत्रमा-
 रभते, आतिथ्यायां संस्वितायामिति । आतिथ्या इष्टिः तस्यां संस्वि-
 तायां समाप्तायामित्यर्थः इक्षिण्य दारवाहोः पत्नीब्राह्मणाः पूर्वं
 प्रदेशे तिष्ठन् । कथं गम्यते पत्नीब्राह्मणा दारस्तेति उच्यते, सम्-
 न्धादातिथ्यायां संस्वितायामिति पूर्वेषु पत्नीब्राह्मणायां तिष्ठन्नित्युक्तता
 विधीयते । अन्तर्वेदिदेशे अहृतं वेदिकरणं भवत्यतो देशइत्याह ।
 अन्वारम्भे यजमाने पत्न्याश्च, अन्वारम्भणं स्वर्गवन्, सप्तमी क्रियते
 यस्य च भावेन भावसङ्गणमिति समासः क्रमार्थः । सुब्रह्म-
 ण्योमिति चिः प्रणवमुक्ता निगदं ब्रूयात् । इन्नागच्छेत्येतदादि-
 निगदग्रहणं संयवहारार्थम् वक्ष्यत्यग्निष्टुतन्नाग्रेथो निगद इति ।
 एतावदहे सुत्यामिति यावदहे स्यादिति एतावदित्यत्र सुत्या
 निर्देशा यावद्विरहेभिः सुत्या, तावद्भिः परिगणनां कृत्वा निर्देशः
 कार्यः ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यङ्गेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

॥ काजभेदक्रियेति का० पु० तथा स० पु० पाठः ।

अद्येति समानाहनि* ॥ २ ॥

तस्मिन्नहनि सुत्या भवति तस्मिन्नहन्वद्येति ब्रूयात्, समाना-
हनीति किमर्थमद्येति सुत्यामिति सिद्धेः, उच्यते, कदाप्येक-
स्मिन्नहनि छत्स्नं कर्म क्रियते, तस्मिन्नपि अद्य सुत्येत्येवं ब्रूयात्,
कोऽस्य विषयः । साधकाः ॥ २ ॥

देवा ब्राह्मण आगच्छतागच्छतागच्छतेति गौतमः* ॥ ३ ॥

सुत्यादेवान्तरमेतद्ब्रूयात् इत्येवं गौतम आचार्य आह ॥ ३ ॥

आगच्छेति पूर्वं देवाङ्गानाङ्गानञ्जप्यः* ॥ ४ ॥

एवं धानञ्जप्य आचार्यो मन्यते ॥ ४ ॥

आगच्छ मधवस्रित्येके† ॥ ५ ॥

एके आचार्याः पूर्वं देवाङ्गानामन्वन्ते ॥ ५ ॥

पूर्वयोः प्रथमयोर्विरमेत्† ॥ ६ ॥

अवस्थादित्यर्थः, विरामोऽवसानम् ॥ ६ ॥

मेने भुवाणयोः† ॥ ७ ॥

एतयोश्च पदयोर्विरमेत् ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायमे प्रथमान्तयोरिति विशेषः ।

‡ ब्राह्मणायमे भुवाणेति चेति विशेषः ।

षणे जारे चाग्नेय्याम्* ॥ ८ ॥

आग्नेय्यां सुब्रह्मण्यां एतौ च विरामौ षणे जारे चेति ॥ ८ ॥

पृथग्यजते शब्देषु च† ॥ ९ ॥

विरमेदिति वर्तते पृथक्ज्ञानेत्यर्थः, यजते शब्देषु चेति उक्तं किं पृथग्व्यहणमिति चेत् उच्यते, पिबपितामहप्रपितामहशब्दानां च समामो माभूदिति ॥ ९ ॥

एवं त्रिः‡ ॥ १० ॥

अनेन प्रकारेण त्रिः क्रिया सुब्रह्मण्याः ॥ १० ॥

आह्वय† ॥ ११ ॥

आह्वयेति विधिर्गृह्यते, एवं चिराह्वय यजमानं वाचयति ॥ ११ ॥

पत्नीयजमानावुपहवमिच्छमानौ सुब्रह्मण्योपहवस्वेति† ॥ १२ ॥

पत्नी च यजमानस्य पत्नीयजमानौ तावुपहवं काङ्क्षमाणौ सुब्रह्मण्योपहवस्वेत्येवं ब्रूयातां उपह्वानमुपहवः ॥ १२ ॥

उपहृतइत्युपहवः‡ ॥ १३ ॥

सुब्रह्मण्यो याचित उपहवं दद्यात्, कः पुनरुपहवः उपहृत इत्युपहवः अथमुपहवप्रकारः ॥ १३ ॥

* आह्वायणे विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणेऽप्येवम् ।

‡ आह्वायणेन सूत्रचयेनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

उपस्रय यथार्थं स्यात् * ॥ १४ ॥

अन्वयः ॥ १४ ॥

एव सर्वेषूपसन्देहेषु ॥ १५ ॥

वज्रवचनसामर्थ्यात् तत्सिद्धेः सर्वग्रहणं निरर्थकमिति चेत् तत्
कथं प्रतीष्टिषु स्यादिति उपसद्ग्रहणादिष्टिद्वये उपसत्प्रत्ययो माभू-
दिति ॥ १५ ॥

यास्योर्ध्वमुपसङ्ग उत्करे तु तच्च तिष्ठन् ॥ १६ ॥

यास्योर्ध्वमुपसद्ग्रहणादेष्ट्यन्ते सुब्रह्मण्यास्तासामप्येष एव विधिः
अयन्तु विशेषः, उत्करे तु तच्च तिष्ठन्निति, तिष्ठन्निति वक्तव्ये तच्च
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते, माभूत् समीपसप्तमी प्रत्यय इति
आहूते नोत्करे वक्तव्या । अपर आह उत्करे चाह तच्च तिष्ठन्निति हि
ब्राह्मणं तस्मादुत्करे तिष्ठन् सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयतीति ॥ १६ ॥

प्राक् सुत्यादेशान्नामग्राहः ॥ १७ ॥

एवं चैता उत्करे भवन्ति किञ्च प्राक् सुत्यादेशान्नामग्राहो भवति
एतावदहे सुत्यामिति प्रागस्मादचनात् ॥ १७ ॥

अग्नीषोमीयवपायाः ऊतायाम् परिहृतास्तु वसतीवरीषु

* ब्राह्मणायमे अन्यत्रास्ति ।

† ब्राह्मणायमेवोप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायमेतैरेण सूत्रद्वयं कृतम् ।

§ ब्राह्मणायमेवोप्येवम् । किन्तु तच्च हृदयविवये विज्ञेयोऽस्ति ।

प्रातरनुवाकोपक्रमवेलायामसौ यजत इति प्रत्येकं गृह्णीयाद्-
यजमाननामधेयान्यमुष्य पुत्रः पौत्रो नप्तेति पूर्वेषां* ॥ १८ ॥

अग्नीषोमीयस्य पश्नोर्वपाद्यां ऊतायां वसतोवरी परिहरणे हते
प्रातरनुवाकस्य आरम्भवेलायां यजमाननामधेयानि गृह्णीयात्
प्रत्येकम् एकमेकं प्रति प्रत्येकम् असाविति सर्वनाम्ना यजमानस्य
नामधेयानि यजमाननामधेयानीति बहुवचनं क्रियते तत्सम्बन्धेन
सर्वाण्येतानि पितृप्रभृतीनि यजमाननामधेयानि । अपर आह नक्ष-
त्रास्य यं नित्यं द्रुतोर्यं यत्तद्गुह्यमेव भवति । सर्वनाम्नः स्थाने पितृ-
पितामहप्रपितामहानां नामधेयानि गृह्णीयात् असुख्य पुत्रः पौत्रो
नप्तेति यथासंख्यम् । यथासुख्य पुत्रः पौत्रो नप्तेत्येतेषां पूर्वत्वे षिद्धे
पूर्वेषामिति किमर्थमारभ्यते, उच्यते, एकशेषविधिप्रज्ञापनार्थं,
कथमेकशेषो गृह्यतइति पूर्वेषां च पूर्वेषां च ॥ १८ ॥

अथावरेषां यथाज्येष्ठः स्त्रीपुंसां ये जीवेयुः† ॥ १९ ॥

अथानन्तरमवरेषां नामानि गृह्णीयात् अवरे पुत्रपौत्र-
प्रपौत्राः, कथमेतद्गुह्यते तेषामपि यथाणामेवेति अथशब्दसामर्थ्यात्
यथाज्येष्ठम् यो ज्येष्ठः यथाज्येष्ठम् उत्पत्तिक्रमतः किमविशेषेण न
जीवेयुः ॥ १९ ॥

जनिष्यमाणानामित्युक्त्वा सुत्यादेशप्रभृति समापयेत्† ॥ २० ॥

* आष्टावनीयेऽप्येवं, किन्तु छंदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आष्टावनीयेऽप्येवम् ।

† आष्टावनीये विशेषोऽस्ति ।

अनिव्यमाणागामिति सिद्धे उक्तेति किमर्थमारभ्यते, उच्यते,
पृथग्यजते शब्देषु च विरमेदित्युक्तमितिहापि प्राप्तं तन्निवृत्त्यर्थम्
उच्यते समासेन पिबपितामहप्रपितामहशब्दं कृत्वा यजत इति
ब्रूयात् ॥ २० ॥

याग्रीषोमीयवपायां लुप्ता सा साद्यःक्षेपुः ॥ २१ ॥

याग्रीषोमीयवपा होमानन्तरकाला सुमन्त्रस्था सा साद्यःक्षेपु
लुप्ता लोपः क्रियते, अथ सामर्थ्यादेव लोपे प्राप्ते निमित्तापाये नैमि-
त्तिकस्याप्यपायइति सूत्रं किमर्थमारभ्यते, अचोच्यते, तिस्रः सन्नि-
योगत्रिष्टाः सनामपादाः तासां सन्नियोगत्रिष्टानां सतीनां पूर्वस्थाः
लोपे उत्तरयोरपि लोपो गम्यते । सन्नियोगत्रिष्टानामन्यतमापाये-
ऽपाय इति, अपर आह प्रतिनिधौ माभूदिति, साद्यःक्षेपुयाग्री-
षोमीयस्य पशोः स्थाने अग्रीषोमीयं पुरोडाशं निर्वपतीति, अथो-
द्देशनिर्देशौ किमर्थमिति चेत्, अचोच्यते, सूत्रकारस्यायमभि-
प्रायः सैव लुप्ता । अन्यत्र निमित्तापायेऽपि नैमित्तिकानि भवन्तीति ।
यथा सन्ततिव्यप्रस्तावास्तपि कुशाविधानमिति ॥ २१ ॥

इति प्रथमस्य तृतीया कण्डिका ।

*ब्राह्मणस्य विशेषोक्तिः ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

अग्निष्टुत्स्नाग्नेयो निगदः* ॥ १ ॥

सुब्रह्मण्यायाः सार्वभृतुको विधिदत्तः, साम्प्रतं विग्नेषो विवक्षितक्षं विवचुराचार्य आह, अग्निष्टुत्स्नाग्नेयो निगद इति । अग्निष्टुत्सु चक्षुषु आग्नेयो निगदो भवति अग्निर्देवता अस्थेत्याग्नेयः, निगदश्च उक्तस्तचक्षुषः, अग्निष्टुत्स्नाग्नेयेति वक्तव्ये निगद इति कथं निगदस्यैव प्रत्याख्यानं स्यात्तेतरस्येति ॥ १ ॥

तच्च गौतमीयमग्न आगच्छ रोहिताभ्यां वृक्षज्ञानो धूम-
केतो जातवेदो विचर्षण आग्निरस ब्राह्मणाग्निरस मुवाणेति
प्राक् सुत्यादेर्भात्* ॥ २ ॥

तच्च तस्मिन्निमित्तार्थः । गौतमस्येदं गौतमीयम् । अग्न आगच्छेत्ये-
तदादिर्निगदः । प्राक् सुत्यादेर्भात् एतावदत्र सुत्यामिति प्राग-
ख्यात् ॥ २ ॥

देवानां स्थानेऽग्नयः* ॥ ३ ॥

देवानां स्थाने अग्नय इति ब्रूयात् ॥ ३ ॥

अथ धानञ्जयोऽग्न आगच्छ रोहितव आगच्छ भरद्वाज-

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

स्वाजस्रसः खनो वारावस्तान्दिस्रसो जारेत्वाग्निरस्रभृमि-
समानम्* ॥ ४ ॥

अथमस्रं ज्ञानमर्थं गैतमीथो विधिरक्तः, आग्नेयी च सुम-
ह्योक्ता । तथायं धानस्रयोक्तो विधेयः अग्नं ज्ञानमस्रं रोहितव
इत्येतदादिः प्राक् सुत्यादेर्मादिति वर्तते, किञ्च ॥ ४ ॥

इन्द्रं प्रक्रेति ब्रूयादिस्र इति देवाननिरुक्तेषु ॥ ५ ॥

आग्नेयी सुमह्योक्ता । साम्प्रतं अनिरुक्तं उच्यते, प्रका-
नयेति विधेयं ब्रह्माण इत्येवं ब्रूयात्, अनिरुक्तेषु उपस्थादिषु ।
अनिरुक्तं देवतागामधेयं पारोक्ष्यम् ॥ ५ ॥

अनिरुक्तप्रातःसवनयोः ॥ ६ ॥

एवमेव सुमह्योक्ता ज्ञात्, अनिरुक्तं प्रातःसवनं यस्त सोऽनि-
रुक्तप्रातःसवनः अनिरुक्तप्रातःसवनस्यानिरुक्तप्रातःसवनस्यानिरुक्तप्रातः-
सवनौ तयोर्निरुक्तप्रातःसवनयोः, कथं पुनर्मन्वते, यथायं वज्र-
मोहिः समावः । अथ पुनरयं तत्पुंसः कल्पेतेति । यदि ज्ञायं
वज्रमोहिरभविष्यत् सुक्तसंज्ञयमेव सूचमभविष्यत् । अनिरुक्तापूर्व-
वाग्नेयेवेति । एवं द्विषमावे एव सूचम् अभविष्यत् । समावे च
संज्ञो गाभविष्यत् । येन पुनरयं वृथक्पूजमारभ्यते, अनिरुक्तप्रातः-

*ब्राह्मण्यवेऽत्र नास्ति ।

†ब्राह्मण्यवेऽत्राप्येवम् ।

सवनयोश्चेति ज्ञापयति तत्पुरुषः समास इति अग्निहोत्रं तत् प्रातःसवनं चानिहोत्रप्रातःसवनमिति । तेनापूर्ववाजपेययोः प्रातरनुवाकोपक्रमणकालैव सुब्रह्मण्या निहोत्रा स्यादिति उच्यते, न क्रतुसम्बन्ध एवायं गृह्यतां तदुच्यते मुक्तसंज्ञं सूत्रमभविष्यत् एवं चेत् अग्निहोत्रापूर्ववाजपेयेष्विति एवं क्रियमाणे सूत्र इत्यत्र ब्रूमः, यद्येवं सूत्रमभविष्यत्, वाजपेयविचाराणां सर्वेषां प्रसङ्गोऽभविष्यदेवं माभूदित्यत आह, अग्निहोत्रप्रातःसवनयोश्चेति ॥ ६ ॥

अभिषेचनीयदशपेयावन्तरेण सदा नामग्राहः* ॥ ७ ॥

अभिषेचनीयस्य दशपेयस्य अभिषेचनीयदशपेयो तावन्तरेण याः सुब्रह्मण्याः ताः सर्वाः सनामग्राहाः अन्तरान्तरेण युक्ता इति द्वितीया भवति । सदाग्रहणं सत्राद्यपेक्ष्यम्, अपरे ब्रुवते नामग्रहणमाचमेवास्त्विति न निगदः ॥ ७ ॥

अहर्गणेष्वध्वहराद्यन्तयोराह्वयेत्* ॥ ८ ॥

द्विरात्रप्रवृत्तिव्यवहर्गणेषु अहः आदौ चान्ते साह्वयेत् । अथ किमर्थमिदमारभ्यते, विद्यमाने आह्वाननिमित्ते प्रत्यहं वसतीवरीपरिहरणे प्रातरनुवाके च । उच्यते, वक्ष्यत्ययम् एकाष्टकादीक्षिण उपसर्गिणस्तैष्विमेकचिन्महरासीरन् सवनविधेन वा पशूना यजेरञ्जिति, अत्रापि कथं स्यादिति ॥ ८ ॥

उत्तरार्था चरन्तिकी* ॥ ९ ॥

* ग्राह्यायबोध्यवम् ।

या अक्षः अन्ते सुब्रह्मण्या सोत्तरार्था, उत्तरार्थमहर्गणेश्वरा-
सन्तयोरारब्धयेदिति । अन्तितिराचान्ते प्राप्ता तत्प्रतिषेधार्थमार-
भ्यते, उत्तरार्था हरन्तिकीति ॥ ८ ॥

अग्नीषोमीयप्रभृत्यद्दीनेषु सर्वाः सनामयाहाः* ॥ १० ॥

अग्नीषोमीयादि यत्कर्म अद्दीनेषु तस्मिन् याः सुब्रह्मण्याः ताः
सर्वाः सनामयाहाः स्युः । ननु अग्नीषोमीयप्रभृतयः सनामयाहा एव
भवन्ति, तत् किमिदम् अग्नीषोमीयप्रभृतीत्यारभ्यते, उच्यते, वक्ष्य-
त्ययं सर्वाः सनामयाहा इति । यद्ययमग्नीषोमीयप्रभृतीति न
ब्रूयात्, तदा शाकशा आरभ्य सर्वाः सनामयाहाः स्युः, सर्वा इति
वचनात्, न हि तदस्ति यद्वचनाच्च भवति । वचनस्यातिभारो
नास्ति वचनमुपलभ्युं शक्यते । अथाद्दीनग्रहणं किमर्थमिति चेत्,
ऐकाहिको विधिस्तः । सात्रिको वक्ष्यते, दीनानुपूर्वेण दीक्षितानां
सन्नेषु नामयाह इत्यत आरभ्य तदेवमुभयनोक्ते विशेष उच्यमानः
प्रत्याख्यायाद्दीनादन्यच्च न स्यात् । तथा च सूत्रे उक्तम्, एकाहाद्दीन-
सन्नाप्नोति चतुर्थी सोमजातिर्नास्ति । अतएव सिद्धेऽद्दीनग्रहणं न
कर्तव्यम्, क्रियमाणे कारणं वक्तव्यम् । उच्यते, कर्तव्यमद्दीनग्रहणम्,
अक्रियमाणे सुख्याद्दीनशब्दो गृह्यते येऽद्दीनकाण्डे पठितास्तएव
गृह्येरन् मुख्यत्वात् गौणमुख्ययोर्मुख्ये सम्प्रत्यय इति कृत्वा सोऽय-
माचार्योऽद्दीनग्रहणं करोति । येऽयद्दीनकाण्डे न परिपठिताः । यथा
वक्ष्यप्रघासदिदिवसाकमेधश्चयुष्टिर्दिराच इति । द्वादशाद्दीनसा-

*प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

हीनभूतः, कथम् एतेषु सर्वेषु एष विधिः स्नादित्यतोऽर्चमहीन-
ग्रहणम् ॥ १० ॥

दोक्षानुपूर्वेण दोक्षितानां सचेषु नामग्राहः* ॥ ११ ॥

आहीनिको विधिरुक्तः । साम्प्रतं सान्निभ उच्यते, येनानु-
पूर्वेण दोक्षिताः सन्निषेधेनैव क्रमेण तेषां सुब्रह्मस्वाद्यां नामग्रहणं
स्नात् । आनुपूर्वं क्रमः । आनुपूर्वेति सिद्धे किं दोषाग्रहणमिति,
उच्यते, अनेनेक्तम्, असौ यजत इति प्रत्येकं गृहीत्यादिति, तत्र
प्रत्येकग्रहणे प्रयोजनमनेकयजमानतायां प्रत्येकं गृहीत्यादिति एका-
दाहीनेषु तथापि दोषानुपूर्वेणैव । अथ दोक्षितानामिति किमर्थम्
उच्यते नेदिद्विनि दोक्षते प्रेतस्यैव नामग्रहणं स्नादिति । य एव
प्रथमं सन्निषेधेन दोक्षित इति ॥ ११ ॥

ऊर्ध्वमतिरात्रादग्रहणम्* ॥ १२ ॥

प्रायश्चीयादतिरात्रादूर्ध्वमग्रहणं नास्वाम् ॥ १२ ॥

तस्याग्ने यः सुत्या गौतमस्य* ॥ १३ ॥

तस्य प्रायश्चीयस्याग्ने या वसतीवरी परिहरणान्तकाया सु-
ब्रह्मस्वा, तस्यां यः सुत्यामागच्छेति ब्रूयात् । तस्येति निर्देशः क्रियते
अहीनद्वादत्राहवैदचिराचाद्यर्थं, तस्य तस्येति ॥ १३ ॥

नार्मेधान्त एके* ॥ १४ ॥

*ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

एते आचार्या मन्वन्ते, यः सुत्या संयुक्ता नार्मेधान्ता सुप्रज्ञाश्चा
स्वादिति । अहराद्याश्च सुत्या स्वादित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ सुत्या शाण्डिल्यस्य* ॥ १५ ॥

प्रायश्चीवस्नातिरात्रस्नाने शाण्डिल्य आचार्योऽथ सुत्येति
मन्वते ॥ १५ ॥

अनाङ्गानं धानञ्जयस्तिष्ठषु चोत्तमासु नामग्राहः† ॥ १६ ॥

अतिरात्रस्नानेऽनाङ्गानं धानञ्जयो मन्वते, तिष्ठषु च सचो-
त्तमासु नामग्राहः स्वादिति ॥ १६ ॥

उत्तमयोरिति गौतमः‡ ॥ १७ ॥

सचोत्तमयोर्नामग्राहः स्वादिति गौतम आचार्यो मन्वते
एतस्मिन् कल्पे ॥ १७ ॥

तथा सत्यग्नीषोमीयवपायामग्रहणं धानञ्जयोऽनाङ्गानं
वा ॥ १८ ॥

तथा सति कल्पे अग्नीषोमीयवपायामग्रहणं नाद्यां धानञ्जय
आचार्यो मन्वते । समाधिप्रधानत्वाद्नाङ्गानमेव वा ॥ १८ ॥

*ब्राह्मण्यबोध्यैवम् ।

†ब्राह्मण्यबोधैतेन सूत्रद्वयं ज्ञतम् ।

‡ब्राह्मण्यबो चेति विशेषः, तेनैतेन सूत्रद्वयं ज्ञतम् ।

सर्वत्र सन्नेष्वग्रहणं शाण्डिल्यः* ॥ १८ ॥

सर्वासु सुब्रह्मण्यासु सन्नेषु नामग्राहो न स्यादित्येवं शाण्डिल्य
आचार्यो मन्यते ॥ १८ ॥

ऊर्द्धमतिरात्रादाग्नेय्येका द्वितीये पञ्चदशरात्रे* ॥ २० ॥

प्रायणीयादतिरात्रादूर्द्धमेका सुब्रह्मण्या आग्नेयी भवेत् । द्वितीये
पञ्चदशरात्रे ॥ २० ॥

दे वा† ॥ २१ ॥

दे वा सुब्रह्मण्ये आग्नेयौ भवेद्याताम् ॥ २१ ॥

सर्वाः प्राक् त्रिकद्रुकेभ्यस्तृतीये* ॥ २२ ॥

द्वितीये पञ्चदशरात्रे आतिथ्यासंस्नानकालाया आरभ्य याः सुब्र-
ह्मण्या ताः सर्वा आग्नेय्यः स्युः । प्राक् त्रिकद्रुकेभ्यः ॥ २२ ॥

कौण्डपायिनतापस्वितयोर्द्वादशाचे सत्येति विदित्वा
परिमाणाङ्गानं धानञ्जयः* ॥ २३ ॥

कौण्डपायिनामयनं कौण्डपायिनं, तापस्वितामयनं तापस्वितं,
कौण्डपायिनञ्च तापस्वितञ्च कौण्डपायिनापस्विते तयोः कौण्ड-
पायिनापस्वितयोः । द्वादशाचे सत्येति ज्ञात्वा परिमाणाङ्गानं
धानञ्जयो मन्यते । एतावदचे सत्यामिति यावदचे स्यादित्युक्तम् ॥ २३ ॥

*ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

†ब्राह्मणाय चेति विशेषः ।

सुत्यामागच्छेतीतराः* ॥ २४ ॥

अथ वा अन्वाः प्राक् परिमाणाङ्गानाङ्गानात् तानु को विधिर-
चोच्यते, सुत्यामागच्छेतीतरा इति ॥ २४ ॥

ऊर्द्धं चातिराचात् प्रथमस्य सारस्वतस्य प्राक् अः
सुत्यायाः* ॥ २५ ॥

वक्ष्यत्ययम् कौण्डपायिनसारस्वतयोरिच्छयनेषु सुत्यावदिति ।
तत्र सारस्वते ऊर्द्धमतिराचात् प्रायशोयाद्याः सुप्रज्ञायाः तासु च
सुत्यामिति ब्रूयात् । प्राक् अः सुत्यायाः । तत्र प्रथमस्य सारस्वत-
स्तेति प्रथमग्रहणमतिरिच्यते । यावता सन्ततमुत्थे एवोत्तरे । अत्र
प्रथमग्रहणं क्रियते कौण्डपायिनार्थम् । कौण्डपायिनोऽपि तत्र
पक्षे तस्त्रोपपदं न उपवस्यकर्म छात्रातिराचमुपेयुरिति । तस्मादूर्द्ध-
मतिराचात् सुत्यामागच्छेति ब्रूयात् प्राक् अः सुत्याया इति ॥ २५ ॥
कौण्डपायिनसारस्वतयोरिच्छयनेषु सुत्यावच्छाण्डित्यः* ॥ २६ ॥

ब्राह्मिण्य आचार्यो मन्यते । अहराद्यन्तयोराङ्गयेदिति ॥ २६ ॥

तथाग्निहोत्रमासे तथाग्निहोत्रमासे* ॥ २७ ॥

कौण्डपायिनसारस्वतयोरिच्छयनेषु यथाग्निहोत्रमासे कौण्ड-
पायिनेन प्रक्षारेषेत्यर्थः ॥ २७ ॥

इति प्रथमस्य चतुर्थी कथित्वा ।

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

अथ पञ्चमी कष्टिका ।

सर्वत्रानादेशे परिसामानि प्रस्तोता गायेत् स्वाध्यायवत्
स्वासु* ॥ १ ॥

उक्तं प्रहिणुयात् प्रस्तोतुमुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति तत्र
मुब्रह्मणीयमुक्तम् अनन्तरं प्रस्तोत्रीयं वक्तव्यम् । तत्र क्रमभेदस्य
प्रयोजनमुक्तम् सुब्रह्मण्यप्रकरणेन साम्प्रतं प्रस्तोतुकर्म विवक्षुरिदं
सूत्रमारभते, सर्वत्रानादेश इति । तत्र पदानि सर्वत्र अनादेशे परि-
सामानि प्रस्तोता गायेत् स्वाध्यायवत् स्वासु । तत्र सर्वत्रभ्यो
निरवशेषवाचो । सर्वविधिविषयो निर्देशः सर्वत्रतुल्यित्यर्थः । अनादेश
इति आदेशादन्यत्र, आदेशः यथा अयं सहोहा इति चिदङ्गाता गाये-
दिति । परिसामानोति कर्मनिर्देशः, परिच्छिन्नकर्तृकाणि सामानि
परिसामानि परिगतलिङ्गानि वा सामानि परिसामान्युच्यन्ते । प्रस्तो-
तेति कर्तृनिर्देशः । गायेदिति क्रिया निर्दिश्यते । स्वाध्यायवदिति
धर्मउच्यते स्वाध्यायेन तुल्या क्रिया स्वाध्यायवत् स्वासु, स्वास्वि-
त्याश्रयविशेषो नियम्यते । स्वास्वस्वासु च साक्षां दयी वृत्तिर्दृश्यते
सर्वपदानामर्थः । अथ समुदायार्थः । धान्येतानि तार्क्ष्यसामादीनि
उद्देशीयान्तानि दोक्षणीयादिषूद्वसानोद्यान्तेषु कर्मसूपदिश्वन्ते
एतानि सर्वाणि प्रस्तोतुकर्मेति । अत्रोच्यते, सर्वत्रग्रहणं तावन्न कर्तव्यम्,
किमर्थम्, अक्रियमाणेऽपि सर्वत्रग्रहणे प्रत्येक्यतएतत् यथा सर्वत्रेति

* शास्त्रायबोध्यवम् ।

कथम् विध्वयपदेने सर्वकृत्यधिकार इति वचनात् अधिकारनिवृत्त्यर्थ-
मिति चेत्, दीक्षानुपूर्वेण दीक्षितानामिति तत्र । कस्मात्, प्रकरण-
समाप्तेः । न प्रकृतमतिदेवा बाधन्तइति न्यायोपदेवात् । अनादेव
इत्येतदपि ब्रह्मवक्तुम् । कस्मात्, सामान्यविशेषाभ्यां प्रवृत्ति-
विधीनाम् । अत्र सामान्यो विधिरौत्सर्गिकः तस्यापवादे
विशेषः, तत्र रौत्सर्गिको विधिरपवादेन बाधित्यते, तस्याप्यब्रह्म-
वक्तुमनादेवइति परिसामानोति च वक्तव्यम् कस्मात्, सर्वथा
संन्यवहारार्थाः संज्ञाः ब्राह्मे भवन्ति । न चानया संज्ञया ब्राह्मे
संन्यवहारोऽस्ति । प्रसोदयदणमप्यतिरिच्यतएव कस्मात् प्रकृतत्वात्
प्रहिष्ययात् प्रसोदयसुब्रह्मण्यौ इति, तेन संयोगादुद्गादप्रसङ्ग इति चेत्,
तत्र कस्मात् असंभवात् स्वयं व्रजेत् क्रय रौप्यवस्येवेति । प्रतिहर्त्ता
स्वादिति चेत्, तदपि न प्रकृतहानिः स्वात् अप्रकृतप्रत्ययस्य ।
प्रकृतो हि प्रसोता, अप्रकृतो हि प्रतिहर्त्ता । अथ गायेदित्येतदपि
अतिरिच्यतएव साम चोद्यमानं गानादन्यत्र किं भजते । स्वाध्याय-
वदित्येतदपि न वक्तव्यम् । अगृह्यमाणविशेषं साम स्वाध्यायवदेव
भवति, विशेषस्तु यथा मन्त्रमिवाय आददीताथ तारतरमथ
तारतममिति अनिरुक्तं गेयं बल्वलानुकुवता गेयम् । अक्षरे-
णाक्षरेण प्रतिष्ठापयतोद्गेयमिति । स्वास्तित्येतदपि न वक्तव्यम्
कस्मात्, अन्याभिरसंयोगात् । अविशेषेणादिश्वमानं स्वासु उज्जिह्वा
कथमस्वासु क्रियते अन्याभिरसंयोगः रौप्यनिकसंयोगात्
विशेषदेवा इति वसिष्ठनिवृत्तमूहेत्, तथा स्वयोगीनि सर्वचाभि-
रूपतराण्यसंयोगीनि न इति । एवं सर्वेषां प्रतिपदसुद्धार उक्तः ।

अथवोच्यते, प्रयोजनमुच्यताम्, अत्राह यदुच्यते, नारम्भस्यानी-
 त्वारम्भस्यानीति ब्रूमः । कस्मादारम्भे विधिप्रसिद्धेः । अत्राह दु-
 च्यते, सर्वत्र ब्रह्मोऽतिरिच्यतइति तत्र, न केवलमस्मिंश्चास्ते
 अथमादेशः, अन्यत्रापि यथा अध्वर्यवित्याहोद्गातेति । यत्
 सर्वत्रेति न द्रव्यादिश्रूपाणां गानं प्रसोतुः स्मात् परिसामग्र्य-
 त्वात् अत आह सर्वत्रानादेश इति । आदेशग्रहणमुक्तार्थं प्रथम-
 सूत्रेणैव विकल्पसमुच्चयप्रत्याख्यानप्रसङ्गो भाव्यइति । यदुच्यते
 परिसामानीति न वक्तव्यम् ब्राह्मे संव्यवहाराभावादित्यत्र ब्रूमः ।
 अस्मि संज्ञासंव्यवहारः ब्राह्मेण च सन्वदतिरेको यथान्यैः परिसामभि-
 रिति यदुच्यते । प्रकृतत्वात् प्रसोदग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः ।
 कर्त्तव्यमेव कस्मान्नियमार्थम् । व्याहृतिसामानुगापनञ्च प्रसोतुः स्मा-
 दिति व्याहृतिसामानि नापयेद् यजमानमित्येकानुतिविधानात्
 उद्गातुर्भाविइति । अथ यदुक्तं गायेदिति न वक्तव्यम् साम चोच्य-
 मानं गानक्रियां भजतइत्यत्र ब्रूमः । आख्यातप्रचोदनाच्चास्मि दोषः ।
 दृग्भक्ते हि वाक्यान्वयभयोर्वेदलोकयोः उच्यमाणार्थानि गम्यमाणार्थानि
 अर्थदृष्टोक्तानि च । उच्यमाणार्थानां तावद् यथादारं दीयतामिति
 यथा गम्यमाणार्थदारमिति दीयताम् अपिधीयतां वेति, यथा
 शीघ्रमिति संग्रहकारेण तथा वेदे ज्योतिष्टोमेनातिराचेष्टि-
 क्रामो यजेतेति । अथैव गौरथैव आयुरिति इहमाख्यातप्रयोगे न
 दोषः । अथ यदुक्तं गायत्र्यन्तरवद्विशेषग्रहणाभावात् कस्यस्य
 धर्मे भजतइति तस्मात् स्नाध्यायवदिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः ।
 परिसामां प्रयोगे संशयः किमनुदूहिताम्यननुसंहतसोभानि

क्रियन्ताम् अथोद्दिष्टान्येवोपसंहृतसोभानि च क्रियन्ताम् केन वा स्वरेष क्रियन्तामिति एव संग्रहः । आध्याये कानिचिदनुसंहृतसोभानि पथन्ते कानिचिदाद्यन्तसुभानि केषुचित् पादत्रिष्टा गीतिः पथते । तत्रायं संग्रहः, किं तेनैव धर्मेण युज्यतामथान्यो धर्म इति । तथोद्दृष्टः किं प्राप्नोति चतुर्थोदात्ततमात् स्वराद्यन्तरानुद्दृष्टि प्रागुपायाच्च चेत् समानपुरुषवचने द्वितीयप्रभृतीनामुदात्ततमः कश्चित् स्वरो भवति, तमुद्दृष्ट इत्याचक्षते । तथाच यस्मै क्रियतइति च ब्राह्मणादीनामुद्दृष्टः प्राप्नोति एतस्मिन् प्राप्ते स्वाध्यायवदित्याह । अतः ब्राह्मणादिषु उद्दृष्टो निवर्तते अनुपदश्च सोभानुसंहारः स्वादित्येव स्वाध्यायधर्मः । ननु यद्येष स्वाध्यायधर्मः, किमर्थमुद्भूतसोभानि पथन्ते । उच्यते, साधवार्थमत्राह, यदि साधवार्थमुद्धारः, किमर्थमन्यान्यनुपदसुभानीति उच्यते सोमस्यागस्वरनिदर्शनार्थम् । कथं पुनरेतद्गम्यते यथा निदर्शनार्थम् न नियमार्थमिति निदर्शनार्थमेवेति गम्यताम् सतिस्तेज्जात्, सतिर्नाम अमूल आगमः पारम्पर्यमित्यर्थः । एवं विब्रिष्टाः करन्ति । पदाय पदाय सोभा अनुवर्तन्तइति लिङ्गम्, यदिहकारेणाभ्यस्तमिति च, कथं पुनरेतद्गम्यते, यथा निदर्शनार्थमिदमिति । पदाय पदाय सोभा अनुवर्तन्तइति राक्षोन्न एवायं विधिरिति, नेति ब्रूमहे । नित्यानुवादोऽयन्तस्वाहावोहाव इति सोभांसोभति विश्वं समन्त्रिणं दह विश्वं समन्त्रिणं दहेति । तदा अतिच्छन्दःसु भवति यदै सप्तपदासु भवति तस्य चिर्निधनमिति अवगम्यते नित्यानुवाद इति । पाञ्चविधोपपत्तेस्तानुसंहारः कर्तव्य इति ।

अनुसंहारे क्रियमाणे विधावसौक्यो भवति उपासनविधानाच्च साक्षां
क्रियेयते । उपासनमन्त्रेऽपि तावन्नोक्तेषु पञ्चविधं सामोपासीतेति ।
कुतस्त्रिदानीं प्रयोगः, तथाच

स्मृतेर्जिज्ञासुराक्षोऽन्ने प्रयोगे यान्निको विधिः ।

पाञ्चविधोपपत्तेस्तु स्तोभसंहार इव्यते ।

उद्भारः पुनराचार्यैः स्वाध्याये साधवार्थिभिः ।

प्रोक्तस्तस्मिन् प्रतिष्ठा च संहारस्तेन चेय्यते ॥ इति ।

एवं च श्रूयते । नग्नानि ह वा एतानि सामानि भवन्ति
थान्यसुभानोति । तस्यास्तोभाननुसंहारान्ते सास्त्रामनग्नताया इति
अत आह, स्वाध्यायवदिति, एष स्वाध्यायधर्मः, ये पुनर्वर्णयन्ति नानु-
संहार इति तेषामेते दोषाः प्रसज्यन्ते अथ यदुक्तमन्याभिरसंयोग
चैतत्पत्तिकः संयोगादिति । अतः स्वास्विति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः ।
आभिरूप्यमसिद्धम् अस्ति राणायनीयके तु शुक्रचन्द्रयोः* अगन्तरं
इह च अगन्तरं गृह्यते, नियुत्वा न्याय वागङ्गाचाह, गोरमन्वतेति ।
अतो नियमार्थमाह, स्वास्विति एवमेतेषां पदानामारम्भकारणानि
सर्वाणि, तस्माद्युक्तः सूचारम्भ इति ॥ १ ॥

तृचापत्तीनि तृचेषु त्रिरितराणि ॥ २ ॥

यानि तृचापत्तीनि स्वास्तानि तृचेषु कर्त्तव्यानीति । थान्यतृचा-
पत्तीनि तानि त्रिः कर्त्तव्यानि । स्वास्वित्येतदनुवर्त्तते ॥ २ ॥

* श्रेयोः श्रेयान्तरम् इति स० पु० तथा का० पु० पाठः ।

† ब्राह्मण्यकोट्येवम् ।

अन्तरेण चात्तालोत्करौ सञ्चरः सर्वज्ञानादेशे* ॥ ३ ॥

चात्तालोत्करयोरन्तरासञ्चरः सञ्चरन्ति तेनेति सञ्चरः । सर्वत्र सर्वकर्मणामित्यर्थः । अनादेशे आदेशादन्यत्र सर्वत्र । यदृष्टं तस्मादेतेनैव प्रसुते प्रपद्येतैतेन निष्कामेदिति । सुत्यायामेव केवलं मा भदिति ॥ ३ ॥

तदाग्नानं तीर्थं* ॥ ४ ॥

य एव सञ्चर उक्तः, चात्तालोत्करावन्तरेण तस्याग्नानमिति संव्यवहारिको संज्ञा । आग्नानेन स गच्छेदिति तीर्थमिति संव्यवहारिकमेव, तरन्ति तेनेति तीर्थम् संव्यवहारः दक्षिणं गयेयुः सोर्येन ॥ ४ ॥

अग्नौ चीयमाने पश्चिमेन पुच्छं गत्वा दक्षिणेऽपिकक्षे तिष्ठेद्यत्र वोपदधुः* ॥ ५ ॥

अग्नौ चीयमाने अग्निचित्यायामिदं कर्मापदिश्यते । चीयमान इति वर्तमानकालोपदेशः । पश्चिमेन पुच्छं गत्वा पश्चिमेनेति दिङ्मयमः । गत्वेति क्रियोपदेशः । उपविश्य दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठेदिति । न यावदङ्गानि निवर्त्यन्ते, सञ्चितश्चाग्निश्चेन्न भवति तस्मिन् काल इत्यर्थः । अपिकक्षौ वक्ष्येते यत्र वोपदधुः यस्मिन्वा

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

देशे चक्षुर्वव उपधानं कुर्युः तस्मिन् वा तिष्ठेदिति देशोपदेशः ।
मोर्द्धता ॥ ५ ॥

पश्चिमेन पञ्चावपिकक्षौ* ॥ ६ ॥

उक्तं दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठेदिति, कः पुनः प्रदेशोऽपिकक्षसंज्ञ
इति अत्राह, पश्चिमेन पञ्चाविति ॥ ६ ॥

पूर्वेणोपप्लव्यौ* ॥ ७ ॥

पूर्वेण पक्षयोः उपप्लव्यौ वक्ष्यति, उत्तरे चोपप्लव्ये स्वं हृदय-
मालम्भ प्रजापतिहृदयमिति ॥ ७ ॥

पुष्करपलाशउपधीयमाने हिरण्मये पुरुषे स्वयमावृणासु
च शर्करासु व्यावृत्तिसामानि गायेद् यजमानः सत्यं
पुरुषो भूर्भुवः स्वरित्येतासु पृथक्* ॥ ८ ॥

उक्तमग्नौ चीयमाने पश्चिमेन पुष्कं गत्वा दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठे-
दिति । अथ तस्मिन्देष्टेऽवस्थितस्य किं कर्मेत्यचोच्यते पुष्करपलाश-
उपधीयमान इति, पुष्करं पक्षं तस्य पक्षं पलाशं तस्मिन्नुप-
धीयमाने हिरण्मये पुरुषे सुवर्चमये पुरुषे तस्मिन्नुपधीयमाने ।
स्वयमावृणासु च शर्करासु स्वभावभिन्नास्त्वित्यर्थः । चोत्पत्तिकाणि
न ह्यपिमाणि यासां शर्कराणां छिद्राणि ताः स्वयमावृणाः तासु चोप-

*त्राह्वायमोऽप्येवम् ।

धीयमानासु व्याहृतिसामानि व्याहृतिषु भवानि सामानि व्याह-
तिसामानि तानि गापयेद् यजमानम् सत्यं पुरुषो भर्भुवस्व-
रित्येतासु एतानि सामानि यथोद्दिष्टानि पृथङ्गनेत्यर्थः एकस्मिन्नेक-
स्मिन्नुपधीयमाने एकमेकं साम गापयेत् प्रतिद्रव्यमानपूर्वेण ॥ ८ ॥

तेषां स्थाने स्वयं चिन्वान ऋतनिधनमाज्यदोहं पुरुष-
व्रतमेकानुगानं रथन्तरं वामदेव्यं वृहदिति* ॥ ९ ॥

तेषां व्याहृतिसाक्षां स्थाने स्वयश्चिन्वान इति साचिको
विधिइषदिश्यते तस्मिन्नेतानि सामानि यथोद्दिष्टानि भवन्ति ॥ ९ ॥

रथन्तरप्रभृतीनि विकल्पन्ते लोकसामभिरावृत्तैः* ॥ १० ॥

रथन्तरं वामदेव्यं वृहदिति विकल्पन्ते लोकसामभिः प्रति-
सोमैः सह ॥ १० ॥

सञ्चितमग्निं दक्षिणेन गत्वाग्नायूषीति प्रत्यङ्मुख-
स्तिष्ठंश्चिरसि गायत्रं गायेत्रिरुक्तम्* ॥ ११ ॥

धीयमाने गानमुक्तम् इदानीं सञ्चितगानमुच्यते, सञ्चितमग्निं
समस्तस्यितः सञ्चितः अथाग्निग्रहणं किमर्थम् अग्नौ धीयमान-
इति प्रकृतोऽग्निः, अत्रोच्यते, शिरआदीन्यङ्गानि प्रकृतानि तेषु
गानमुपदिश्यते सोऽयमाचार्योऽग्निग्रहणं करोति, कथम्, अविद्य-

* द्राष्टव्याद्येवम् ।

मानेच्छ्वेषि गानं प्रवर्त्ततएव यथा चक्रचितमभिचरंश्चिन्वीते-
 त्यादिषु विकारेषु वाजसनेयके च अनाविष्कृतचित्वाग्नौ दक्षि-
 षेन गत्वेति सञ्चर उपदिश्यते अग्न आयूंषीत्येतस्यामृचि त्रिरसः
 समीपे प्रत्यङ्मुखः तिष्ठन् चिर्गायचं गायेन्निरुक्तम् प्रत्यङ्मुख इति
 प्राङ्मुखकरणस्यानादेश इति प्रकृतं निरुक्तम् एतद्वै गायचस्य क्रूरं
 यन्निरुक्तमिति निरुक्ता अनुपपद्यमाना मेह वचनादारभ्यते निरुक्त-
 मिति अनिरुक्त्यं श्लोचापस्य भवति ॥ ११ ॥

प्रत्याग्न्य रथन्तरं दक्षिणे पक्षउदङ्मुखः पश्चादा
 प्राङ्मुखः* ॥ १२ ॥

प्रत्याग्न्य येनैव गतस्तेनैवाग्न्य दक्षिणे पक्षे उदङ्मुखः तिष्ठन्
 रथन्तरङ्गायेत् पश्चादा पक्षस्य तिष्ठन् प्राङ्मुखो गायेत् ॥ १२ ॥

पश्चिमेन पच्छं गत्वा बृहदुत्तरे पक्षे दक्षिणामुखः पश्चादा
 प्राङ्मुखः* ॥ १३ ॥

पश्चिमेन पुच्छङ्गत्वा उत्तरस्य पक्षस्य समीपे दक्षिणामुखस्तिष्ठन्
 बृहद्गायेत् पश्चिमेन वा प्रदेशे तिष्ठन् प्राङ्मुखो गायेत् ऊर्द्धता ॥ १३ ॥

प्रत्याग्न्य यज्ञायज्ञीयं पुच्छे संवत्सरश्चेद्दक्षः सौत्यो
 वा* ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

प्रत्याग्रज्य पुच्छस्य पश्चिमे प्रदेशे तिष्ठन् यज्ञायज्ञीयं गायेदिति
अत्र प्राङ्मुखता सिद्धा प्राङ्मुखकरणश्चानादेन्नरिति यदि संवत्सरो
दैवः सौत्यो वा भवति ॥ १४ ॥

चतुष्ठा यज्ञायज्ञीयमन्यत्र* ॥ १५ ॥

यदि दैवः सौत्यो वा संवत्सरो न भवति ततः चतुष्ठा यज्ञ-
ायज्ञीयं गायेत् ॥ १५ ॥

वामदेव्यं दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठन् गायेत् प्रजापति-
हृदयमुत्तरे* ॥ १६ ॥

प्रजापतिहृदयमुत्तरेऽपि कक्षे तिष्ठन् गायेत् ॥ १६ ॥

एतानि गौतम उत्तरेणाग्निं गत्वा* ॥ १७ ॥

एतानि यथाविहितानि तेनैव क्रमेण गायेदिति गौतम आचार्यो
मन्यते अयं तु विशेषः उत्तरेणाग्निं गत्वा ॥ १७ ॥

एतान्येव प्रदक्षिणं प्रत्यन्ताद्वा नञ्जप्यो यज्ञायज्ञीयं पुच्छे
प्रजापतिहृदयस्थाने च वामदेव्यम्† ॥ १८ ॥

एतान्येव यथाविहितानि प्रदक्षिणं गायेत् प्रतिपत्तिस्थानं

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायशोऽप्येवम् । किन्तु तेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

यावदन्तइति अयं तु विशेषः यज्ञायज्ञीयं पुच्छे प्रजापतिहृदयस्थाने
च वामदेव्यमिति ॥ १८ ॥

दक्षिणेनाग्निं गत्वा गौतमीये व्यत्ययं ये पक्षयोः शाण्डि-
ल्यः* ॥ १९ ॥

शाण्डिल्यो मन्यते एष एव गौतमोक्तः कल्पो भवति अयं तु
विशेषः दक्षिणेनाग्निं गत्वा ये च पक्षयोः सामगो विहिते ते च व्यत्य-
येन भवतः अन्योन्यस्थानापत्तिर्व्यत्ययः ॥ १९ ॥

शिरसि च गीत्वोत्तरे पक्षे* ॥ २० ॥

अयं च विशेषः शाण्डिल्यो मन्यते, शिरसि च गीत्वा तत उत्तरे
पक्षे गेयमिति ॥ २० ॥

यथागीतमितराणि* ॥ २१ ॥

एवं स्युः ॥ २१ ॥

उत्तरे चोपन्यसे स्वः हृदयमालभ्य प्रजापतिहृदय-
मध्वर्युपथे श्यैतम्† ॥ २२ ॥

उत्तरे चोपन्यसे स्वः हृदयमालभ्य प्रजापतेर्हृदयम् चञ्चद्दः

* ब्राह्मणायज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायज्ञोऽप्येवम् । किन्तु तेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

प्राण्डिस्थमतानुकर्षणार्थः स्वं हृदयमिति स्वशब्दः क्रियते अग्रेरङ्गानि
प्रत्यङ्गानि प्रकृतानि अतः स्वशब्दं करोति । अध्वर्युपथे श्रौतम्,
येन पथा अध्वर्युरग्निमारोहति तस्मिंश्श्रौतम् ॥ २२ ॥

इति प्रथमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

प्रवर्ग्यवत्युत्तरेण सम्राडासन्दीं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्नध्वर्यु-
प्रेषितस्त्वग्रायिरिति गायत् पदाय पदाय स्तोभेत्* ॥ १ ॥

आग्निकं सामगानमुक्तं पुष्करपलाशउपधीयमानइत्यत आरभ्य
अध्वर्युपथेश्रौतमित्येवमन्तम् इदानीं प्रवर्ग्यकर्माच्यते तद्विचुराह,
प्रवर्ग्यवतीति । अत्रोच्यते, किमर्थं पुनरिदं भिन्नक्रमादादिश्यते
तार्क्ष्यसामादीन्येव तावदादेष्टव्यानि आसन्नतमानि । अत्राह, एतानि
तावद्वक्ष्यन्भावित्वात् पूर्वमादिश्यन्ते, तार्क्ष्यसामादीनि पुनः कामतः
प्रयुज्यन्ते, तस्मादेवामवक्ष्यन्भावित्वाद्भिन्नक्रम आदेशः प्रवर्ग्योऽस्मिन्न-
स्तीति प्रवर्ग्यवत्तस्मिन् प्रवर्ग्यवति कर्मणि उत्तरेण सम्राडासन्दीं गत्वा
सम्राड् चर्मः स यस्यां निधीयते सा सम्राडासन्दी तस्याः पश्चिमे प्रदेशे
तिष्ठन्नध्वर्युप्रेषितस्त्वग्रायिरिति गायेत् प्रेषणं नाम संस्कारार्थं सम्बो-
धनं प्रेषितः सन् त्वग्रायिरिति एतत् साम गायेत् गानङ्गायनमा-

*प्राच्यायनोऽप्येवम् । किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

स्वार्थप्रवृत्तिः सर्वत्रायं प्रकरणादौ गानग्रहणं करोति । पदाय पदाय
 स्तोभेत्, अनुपदं स्तोभमनुसंहरेत् । अथेदं किमर्थमारभ्यते, यथा-
 सिद्धमेतत् स्वाध्यायवदिति । अत्रोच्यते, आधिकारिकमिदं सूत्रं
 प्रकरणादौ प्रकारप्रदर्शनार्थो विधिः ॥ १ ॥

निधनायैव स्तोभो वाचं विवृजेत्* ॥ २ ॥

इह पूर्वः स्तोभः अनुपायः उत्तरः सोपायः अत्र किं पूर्वस्थानु-
 संहारः उत उत्तरस्तेति, एतस्मिन् संग्रहे सति आचार्य आह,
 निधनायैव स्तोभो वाचं विवृजेदिति । निधनायैव अर्थे सोपायः
 स्तोभः कार्यः न पदायेत्यर्थः एवञ्चोदादन्येष्वप्येवमेव ॥ २ ॥

उपग्रहप्रभृतीनि स्वरयन्तउपेयुर्ये घर्मउपयुक्ताः स्युः* ॥३॥

उपग्रहादीनि निधनानि स्वरयन्त उपेयुः स्वरेण सह ब्रूयुः
 एकार उपग्रहः अथ किमर्थमारभ्यते, उपायपरत्वादेकारस्य कथं
 वा न निधनाङ्गं स्यादेकारः, उच्यते, एकादशाक्षरनिधनो भवतीति
 ब्रवन्नुतेरनिधनाङ्गमपि कल्पेतोपग्रहः अतो नियमार्थमाहोपग्रह-
 प्रभृतीनि ॥ ३ ॥

पक्षी च* ॥ ४ ॥

निधनमुपेयात् ॥ ४ ॥

*भाष्यायबोध्यवम् ।

एवं मध्ये* ॥ ५ ॥

योऽयं विधिदत्तः स एवमेव मध्ये कार्यः ॥ ५ ॥

प्राप्य चाहवनीयायतनम्* ॥ ६ ॥

प्राप्य चाहवनीयस्याग्रेरायतनं एवमेव सामगानम् अनेनेव प्रका-
रेणेत्यर्थः ॥ ६ ॥

परिषिच्यमानेऽप उपसृष्ट्य वार्षाहरम्* ॥ ७ ॥

परिषिच्यमाने घर्मे अप उपसृष्ट्य वार्षाहरं साम गायेत् ॥ ७ ॥

इष्टाहोत्रीयं परिषिक्ते* ॥ ८ ॥

परिषिक्ते घर्मे इष्टाहोत्रीयं साम गायेत् ॥ ८ ॥

तस्य सर्वे निधनमुपेयुः* ॥ ९ ॥

तस्मिन्नेष्टाहोत्रीयस्य सर्वे अत्रिजो निधनं ब्रूयुः ॥ ९ ॥

क्षीपं चेद्धर्मपात्राणि हरेयुर्नाकाङ्क्षेत परिषेचनम् ॥ १० ॥

क्षीपस्तेद्धर्मपात्राणि हरेयुर्ध्वर्थवः तत्र पात्रे परिषेचनं न प्रती-
क्षेत गायेदेव साम यत्परिषेचनसमनन्तरकालं द्विधा यत्रापः

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायनो विधेयोऽस्ति ।

प्रवर्त्तन्ते, तद्धीपं कः पुनरस्य कर्मणो विषयः यदा मध्यन्दिने घर्म-
क्रिया सास्य विषयः ॥ १० ॥

श्यैतं प्रत्याग्नजंस्तृचे वैकस्यां वा* ॥ ११ ॥

आहवनीयायतनाद् दीपादा प्रत्याग्नजं श्यैतङ्गायेत्, तृचे वैकस्यां
वा तृचापत्तीनि तृचेध्विति तृचक्रियायां प्राप्तायां श्यैतस्य एकस्यां वेति
विकल्पयति, अपरे च पुनः विनिविष्टविषयां विभाषां वर्णयन्ति,
दीपात् प्रत्याग्नजंस्तृचे आहवनीयायतनादेकस्यां कस्मात् दीपादा-
गच्छतः प्रकृष्टत्वादध्वनस्तृचे गानस्य सम्भवोऽस्ति, आहवनीयायतनात्
तु सन्निकृष्टत्वात् पत्नीशालाया एकस्यामेव ॥ ११ ॥

यजमानो निधनमनूपेयात्* ॥ १२ ॥

तृचे वैकस्यां वा गीयमानस्य प्रक्षोभोच्यमानं निधनं यजमानोऽनु-
ब्रूयात्, कुत एतत् श्रुतेः एवं हि श्रूयते प्रत्याग्नं श्यैतं यजमानो
निधनमिति ॥ १२ ॥

पूर्वया द्वारा प्रपद्योत्तरेणाग्नीं गत्वा पश्चाद्गार्हपत्यस्य
तिष्ठन् महावीरायतनं प्रेक्षमाणो वामदेव्यं गायेदिति धान-
ज्जप्यः† ॥ १३ ॥

* आह्वायणे छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

पूर्वधा द्वारा पत्नीशालां प्रविश्य पत्नीशालाग्नीनरेण गत्वा
पश्चिमे प्रदेशे गार्हपत्यस्त्राग्नेः तिष्ठन् महावीरायतनं प्रेषमाणः यस्मिन्
देशे रोचते घर्मस्तदायतनं प्रेषमाणो वामदेव्यं गायेदिति धानक्षत्र
आचार्य आह ॥ १३ ॥

शैतान्तानीति श्राण्डित्यः* ॥ १४ ॥

त्यग्राधिप्रभृतीनि शैतान्तानि गायेन्न वामदेव्यमित्येवं श्राण्डित्य
आचार्य आह, केचिदेवं वर्णयन्ति, शैतान्तानीति तिष्ठन्
गायेत् वामदेव्यन्वासीनः श्रान्त्यर्थं हि कर्मणोऽनुचरं वामदेव्यम्
तस्मा गानमयुक्तं श्रुतश्चेदं वामदेव्यम् गार्हपत्यस्य पश्चादिति, अपरे
च वर्णयन्ति, तिष्ठन्नेव वामदेव्यं गायेत् आसीनं न्यायं ह्यन्देश्यम्
वामदेव्यस्य लिङ् वाचनिकं तिष्ठन् गानं कथं मे पुनरेतदनुच्यमाणं
गम्यते, यथास्य न न्यायम् ह्यन्देश्यं न तिष्ठन्न्यायमिति उच्यते,
श्रुतेः उदङ्कासीनः उद्गायति प्रत्यङ्कासीनः प्रक्षीति दक्षिणा-
सीनः प्रतिहरतीति ॥ १४ ॥

गणः सामान्यतराणि* ॥ १५ ॥

अत ऊर्ध्वं यान्यादेक्ष्यामः तार्क्ष्यसामादीन्युदङ्गीयान्तानि दीक्ष-
णीयादिषूदवसानोथान्तेषु कर्मसु तानि सर्वाणि गणः गणो नाम-
वहः ॥ १५ ॥

*श्राण्डायबोध्यवम् ।

आभिरूपात् कर्त्तव्यानीत्येके* ॥ १६ ॥

आभिरूपं नाम लिङ्गं तस्मादाभिरूपात्कर्त्तव्यानि श्रुतिर्नास्ति
एवमेवे आचार्या ब्रुवते ॥ १६ ॥

न वा कुर्यात्* ॥ १७ ॥

न वा कुर्यादश्रुतत्वात् अपरे ब्रुवते अग्नीषोमीयसवनोययोरपि
पशुबन्धयोरभिरूपात् सामगानप्रसङ्ग इति इष्टिषु च सामिधेन्यनु-
वचनीयादिषु तस्माच्च कुर्यात् ॥ १७ ॥

स्वे वा यज्ञे कुर्यादित्येके* ॥ १८ ॥

भिन्नेष्वाचार्यमतेषु अलोपो लोपान्यायतर इति न्यायात्कर्त्त-
व्यानि, यदयुक्तमाभिरूपप्रसङ्गात् सोमाङ्गभूतेषु हविर्घ्नेषु सामगान-
प्रसङ्ग इति तन्नोपपद्यते वक्ष्यति हि यावद्वचनं कर्मयोग इति,
अपरे ब्रुवते गणः सामान्युत्तराष्ट्याभिरूपाद्वा क्रियेरन् यानि वा
विधास्यन्ते तार्क्ष्यसामादीनि ॥ १८ ॥

दीक्षणीयायां तार्क्ष्यसामनी गायेत्यमूष्वित्येते* ॥ १९ ॥

दीक्षणीयायामिष्टौ तार्क्ष्यसामनी गायेत् त्वमूष्वित्येते अत्रो-
च्यते किमन्यान्यपि तार्क्ष्यसामानि सन्ति येन ऋक्पहणं कृतमिति
अत्रोच्यते, सन्थन्यान्यपि तार्क्ष्यसामानि ब्राह्मणान्तरेषु तास्त्रेकं

ब्राह्मणं ब्राह्मणानुसारी च कस्यः तस्मात्सत्त्वपि अन्येषु तार्क्ष्यसामसु
 चकृपहणं विशेषणार्थं कृतमिति तथा तार्क्ष्यः सुपर्श इति पर्याय-
 ब्रह्मात् सौपर्षान्यपि गृह्येण एवं माभूदतो विशेषणार्थं कृतमिति
 अत्रोच्यते, यदि विशेषणार्थं चकृपहणं कृतमिति अनिर्द्देशः किमर्थ-
 मेते इति अत्रोच्यते, नैवायं सामनिर्द्देश इति किमर्थं, कास्त-
 निर्द्देशोऽयं एते आदते आगते आसन्ने हविषि गानं स्यादिति चे
 पुनः सामनिर्द्देशं वर्णयन्ति तेषां नियमार्यो निर्द्देशः तत्र स्याद्वा-
 वैष्णवं हविः तार्क्ष्यसामोऽसामिष्यं नास्ति तदसत्यस्याभिष्ये अवि-
 नाशनामानं ब्रह्मालोच्य स्वस्य इत्येतत् आहृतदिति किञ्चान्यत्
 यदाप्यनेकं हविः दीक्षणीयायां भवति तदाप्येते एव ॥ १८ ॥

प्रायणीयायां प्रवङ्गार्गवं* ॥ २० ॥

प्रायणीयायामिष्टौ प्रवङ्गार्गवं साम गायेदिति वाक्यशेषः ॥ २० ॥

उदयनीयायामुदत्* ॥ २१ ॥

उदयनीयायामिष्टौ उदङ्गार्गवं गायेत् प्रकृतस्य भार्गवब्रह्मस्थानु-
 कर्षणार्थः उदयनीयायामक्रमे सामोपदेशो साधवार्थः ॥ २१ ॥

आतिथ्यायां गायत्रीसामौशनम्* ॥ २२ ॥

अतिथ्यायामिष्टौ औशनङ्गायेत् गायत्रीसाम त्रैलोक्ययौ-
 ब्रह्मणि सन्ति अतो विशेषणार्थं गायत्रीग्रहणं ॥ २२ ॥

*ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

अञ्जन्ति घर्मं तत्र शार्ङ्गम्* ॥ २३ ॥

अञ्जन्तीत्यत्र वज्रवचनं कालार्थं यस्मिन् काले महावीरं आग्ने-
नाध्वर्युरनक्ति तत्र गायेत् त्रिः श्रेषाणि यानि वक्ष्यन्ते तानि सर्वाणि
सकृत् सकृद्गायेत् आरूढवदाङ्गिरसश्च चिर्गायेत् कथमेतद्भूयते,
उच्यते, तत्र शब्दसामर्थ्यात् द्राक्षाद्यणके हि पाठे शार्ङ्गाऋ-
वदाङ्गिरसे चिरभ्यस्येदितराणि पराया तथा च होता सिद्धोप-
पत्तिस्त्वैवमिति तदिह तत्र शब्देनाचार्यो गुह्यकरणेन ज्ञापयति,
असमासगुह्यक्रमभेदः पुनर्वचनमर्थापत्तयः शेषमर्थमभिवर्त्तयन्ती-
ति ॥ २३ ॥

रजतजातरूपे उपदधति तच्छुक्रचन्द्रे* ॥ २४ ॥

राजतसौवर्णयोः शतमानयोश्चपधानं करोत्यध्वर्युर्यस्मिन् काले
तत्र शुक्रचन्द्रे गायेत्, राजते शुक्रं सौवर्णं चन्द्रम् तच्छब्देनानयोः
कर्मणोर्नागाकाशत्वमपि ज्ञापयति ॥ २४ ॥

अभीन्धत्ते तद्वर्मस्य तन्मौ* ॥ २५ ॥

रोचनार्थं घर्मन्धनैरभीन्धत्ते अध्वर्यवः घर्मस्य तन्मौ गायेत् ॥ २५ ॥

रुचितं प्राज्जस्तद्वर्मस्य वा रोचनमिन्द्रस्य वा* ॥ २६ ॥

* द्राक्षाद्यणोऽप्येवम् ।

यदा रुचितं घर्मं प्राङ्मरध्वर्यवः रुचितो घर्म इति तद्वर्मस्य वा
रोचनं गायेत् इन्द्रस्य वा तत् ॥ २६ ॥

धेनू उपसृजन्ति तद्धेनुः ॥ २७ ॥

गौर्धेनुरजा च धेनुस्ते वसवर्कराभ्यां मिश्रयन्ति तत्र धेनुं
गायेत्, सप्तदेव न प्रतिद्रव्यम् ॥ २७ ॥

तस्य देवतायै सोपायं स्तोभमाहरेन्न पादायेति गौ-
तमः ॥ २८ ॥

तस्य सायः देवतार्थं सोपायं स्तोभं कुर्यात् न पादार्थमुपायम्
एवमाह गौतमः ॥ २८ ॥

उत्तमं पादं पुनरभ्यस्तेद्यथा पञ्च निधने वामदेव्ये† ॥ २९ ॥

धेनोऽभयं पादं पुनरभ्यस्तेत् कथम्, यथा पञ्च निधने वाम-
देव्ये तेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ २९ ॥

पय आहरन्ति तत्पयः* ॥ ३० ॥

धेनू दुग्ध्वा तत्पय आहरन्ति तत्र पयो गायेत् सप्तदेव
तद्व्यवहणसामर्थ्यात् ॥ ३० ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबो विश्वेवोऽस्ति ।

† प्राज्ञायबोऽप्येवं, किन्तु छेदविषये विश्वेवोऽस्ति ।

आसिञ्चन्ति तस्मिन्सुसामात्वा विशन्ति* ॥ ३१ ॥

तप्ते घर्मे तत्पयसासिञ्चन्ति तत्र सिन्धुसाम गायेत् सल्लदेव ॥ ३१ ॥

शफाभ्यां परिगृह्णन्ति तदसिष्ठस्य शफौ* ॥ ३२ ॥

शफाभ्यां परिगृह्णाभ्यां महावीरं परिगृह्णन्ति तत्र वसिष्ठस्य
शफौ गायेत् ॥ ३२ ॥

द्विज्यमाणे व्रतपक्षौ* ॥ ३३ ॥

होमार्थं घर्मे द्विज्यमाणे व्रतपक्षौ गायेत्, अत्र तद्गृह्यं न करोति
अविप्रतिपत्तिः सर्वेषामध्वर्यूणामेतस्मिन्वानुपूर्वं ॥ ३३ ॥

ऊतेश्विनोर्ब्रते अहोरात्रयोर्वा* ॥ ३४ ॥

ऊते घर्मेऽश्विनोर्ब्रते गायेत्, अहोरात्रयोर्वा व्रते गायेत्
विकल्पः, अपरे विनिवेशं वर्णयन्ति, अतिरात्रे अहोरात्रयोर्ब्रते
अन्यत्राश्विनोर्ब्रते ॥ ३४ ॥

रौहिणाभ्यां पुरोडाशाभ्यां चरन्ति तद्राजन रौहि-
णाके* ॥ ३५ ॥

रौहिण्यंश्चैव पुरोडाशावेककपाक्षौ तयोर्ह्ययमानयोराजनरौहि-
णाके गायेत् एकत्र राजनमन्यत्र रौहिण्यकं यथाकाशम् ॥ ३५ ॥

*ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

परिघर्मः सखाडासन्धाः समारोपयन्ति तदावृद्ध-
वदाङ्गिरसमिति एत इति स्पर्शिधनं* ॥ ३६ ॥

महावीरधचित्रफादिद्रव्यं घर्मोपकरणं घर्मम् तदासन्धां
समारोपयन्ति, तदावृद्धवदाङ्गिरसं गायेत्, इतएत तदावृद्धमिति
स्पर्शिधनं स्वःशब्दं निधनं कुर्यात्, चय्या विद्यया संकृतोऽभिष्टुतो-
ऽनुश्रवस्तस्य घर्मो भवत्यत आह ॥ ३६ ॥

ऋक्षयो यजुर्मयः साममयो घर्मो भवतीति आह ॥ ३७ ॥

एवं ब्राह्मणमाह, ऋक्षयो यजुर्मयः साममयो घर्मो भवतीति ॥ ३७ ॥

अग्निं प्रणयन्ति तत्राग्नेर्ब्रतम्* ॥ ३८ ॥

यस्मिन् कालेऽध्वर्यवोऽग्निं प्रणयन्ति, तत्राग्नेर्ब्रतं गायेत्, तत्र
शब्दादत्र केचिदनुब्रजनम् दृश्यन्ति ॥ ३८ ॥

अग्नीषोमौ तत्रोभयोर्ब्रते* ॥ ३९ ॥

अग्निस्य सोमस्य अग्नीषोमौ तयोः प्रणीयमानयोऽभयोर्ब्रते
गायेदनुलिङ्गम् अग्निप्रणयनवत् ॥ ३९ ॥

सुत्यायां यज्ञसारथ्यहरदः† ॥ ४० ॥

*ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

†ब्राह्मणायबे एतदत्र नास्ति ।

† ब्राह्मणायबे विष्णोषोऽस्ति ।

सुत्यायां यज्ञसारथि गायेत्, अहरहरित्यहर्गणार्थम् अहर्गणेषु
 हि सहाकृते हतः ब्राह्मार्थ इति कृत्वा प्रथमादङ्ग ऊर्ध्वमुत्तरेखहःसु
 संश्रयः स्यात् अतोऽहरहरित्याह कः पुनरस्य यज्ञसारथिनो देवः
 कालश्चेति अत्रोच्यते, प्राक्प्रातरनुवाकोपाकरणादाग्नीध्रिये आग्नी-
 ध्रिये सुत्यार्थमाज्येषु प्रणीयमानेषु प्रणयनाधिकारसामर्थ्यात् प्रणय-
 नीति प्रकृतं तस्य पश्चात्तिष्ठन् गायेदित्यर्थः ॥ ४० ॥

सत्रे सत्रस्यर्द्धि* ॥ ४१ ॥

अहरहः सत्रे सत्रस्यर्द्धिर्गायेत्, यज्ञसारथिनः प्रत्यावायः ॥ ४१ ॥

उक्षा चेदनूबन्ध्य औक्ष्णो रन्ध्रे* ॥ ४२ ॥

यदि उक्षा अनूबन्ध्या भवति, तदा औक्ष्णो रन्ध्रे गायेत्, उक्षा
 वेचनसमर्थो गौः ॥ ४२ ॥

ऋषभ आर्षभं* ॥ ४३ ॥

ऋषभे अनूबन्ध्या आर्षभं गायेत्, ऋषभः अगङ्गान् भूत्वा पुन-
 र्दृषभत्वमापन्नः ॥ ४३ ॥

उन्नते त्रैककुभं* ॥ ४४ ॥

उन्नतेऽनूबन्ध्या त्रैककुभं गायेत्, अत्यर्थं ककुभं सुमहान् भूतः
 उन्नत इत्यर्थः ॥ ४४ ॥

*ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

वशायां वाशं* ॥ ४५ ॥

वशा नाम बन्धा तस्यामनूबन्धायां वाशं गायेत् ॥ ४५ ॥

अज आजिगं* ॥ ४६ ॥

अजेऽनूबन्धे आजिगं गायेत् ॥ ४६ ॥

मेघ और्षायवं* ॥ ४७ ॥

मेघेऽनूबन्धे और्षायवं गायेत् ॥ ४७ ॥

पयस्यायां स्वरं पयोनिधनं* ॥ ४८ ॥

पयस्यायामिष्टौ अनूबन्धस्थाने क्रियमाणयां स्वरपयोनिधनं
गायेत् ॥ ४८ ॥

उदवसानीयायामुदंशीयं* ॥ ४९ ॥

उदवसानीयायामिष्टौ उदंशीयं गायेत् ॥ ४९ ॥

उपक्रम्य समापयेदाक्रतोः पवर्गात्* ॥ ५० ॥

सामगानमुक्तं गणः सामान्यत्तराणांभिरूषादित्यत आरभ्य एत-
दुपक्रम्य समापयेत् आयज्ञसमाप्तेरित्यर्थः, का पुनरियमाशङ्का
यदारभ्य न समाप्नुयादिति अत्रोच्यते, गणः सामान्यत्तराणीत्युक्तम्

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

सर्वेषां क्रिया वेति एकेषामध्वर्यूणां प्रथमयज्ञेन प्रवृज्यादित्यार-
 भ्यते, तच्च ब्राह्मणादीनामसम्भवात् तार्क्ष्यसामादीनामथक्रिया प्राप्नोति,
 अत आचार्यो यज्ञमारभते, अप्रवर्ग्येऽपि तार्क्ष्यसामादीन्यारभ्य समा-
 पयेत् कस्मात् अलोपो लोपाद्यायतर इत्येतस्मात् अन्यच्च न केवल-
 मेतदर्थं सूत्रमारभ्यते, किञ्च सर्वकर्माणि उपक्रम्य समापयेदाक्रतो-
 रपवर्गात्, यथा ब्राह्मेऽस्मिन्नाचार्याणां विप्रतिपत्तयो दृश्यन्ते तस्यां
 ते श्वः सुत्या गौतमस्य नार्मेधान् इत्येकेऽद्यः सुत्या श्राण्डिख्यस्थानाङ्गानं
 धानञ्जय इति एवमादिषु येनैवाचार्यमतेनोपक्रमेत तेनैव समापयेत्
 विधिसंरम्भाच्च कुर्यात् तथा उद्गातारो ब्रह्मा सुब्रह्मण्याश्च उपक्रम्य
 स्वानि कर्माणि समापयेत् अन्योन्यस्य कर्म न कुर्यात् तथा काम्ये
 कर्मणि प्रारम्भे अर्द्धसमाप्तएव यदि न फलावाप्तिः स्याच्च च तत्फल-
 मेवासौ कामावाप्तिरिति कृत्वा विरमेत् लोकवत् निदानम् इह हि
 अवब्रिह्यत एवार्थः तदर्थं समापयेत् कः पुनरसावर्थः नित्यं
 स्वर्द्धः ब्रवीति तथाप्याहुर्द्धार्थएव खल्वयमभवति अनुखल्वर्थः
 श्रुत्यर्था अन्वययन्तीति निदानं स्वर्गे नित्ये दृष्टं प्रायश्चित्तिरिति
 तथा यजमाननिमित्ताद्यामापदि प्राप्तायां न तत्कालमेव विर-
 मेत् एकेषां विधिः दोक्षितश्चेदन्तराकार्यो ध्रियेत मरणान्तं कर्मेति
 तत्तथा सति समापयेदेव उक्तं हि अतोऽन्य आहारात् गतप्राणाव-
 मृथा भवन्ति तस्मात्ते प्रेतेऽपि समापयितव्या इति तथा विश्वरूपा
 ब्राह्मणे अस्मितमृगाश्च स वै पुरा कश्यपा उद्गायन्तोत्यधिल्लत्याह,
 प्राज्ञे वा अहं यज्ञं समस्त्रापयं यथा तु वे यामस्य यातस्य शीर्षं
 वा भग्नं वानुसमावहेदेवं वा अहं यज्ञस्यातोऽधिकरिष्यामीति

एवमर्थं गृहीत्वा नार्द्धसमाप्तौ विरमेत् समापयेदेव तथा यथै-
 वोपक्रमेत् तथा समापयेत् कुतः पुनरियमावृक्षा अन्यमारभ्यान्वं
 समापयेदिति कापि च दर्शनात् कापि वनोनायजाभ्यः चतु-
 रात्राय जामदग्न्याय दोक्षे ब्रह्मचारिणं सम्पन्नं कुलीनं परिहृत्य
 तस्य चिह्नतृपञ्चदशमहर्षेण बभूवार्थतरस्तमर्थं साधयित्वा प्रत्याजगाम
 समापयमिदमहर्ष्योगन्निर्गोर्णमतेत्याधुरतिराचमुपदधौ ब्रह्मचारिणश्च
 परिहारेण यज्ञप्रत्यवहारेण च स रूक्षो बभूव यस्त्वेतौ दोषौ
 परिहरेन्न रूचः स्नादित्येतस्माद्दोषादावृक्षमानः आचार्य आह
 उपक्रम्य समापयेदाक्रतोः पवर्गादिति ॥ ५० ॥

इति प्रथमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

औदुम्बरोमुच्छ्रियिष्यन् पूर्वेण देवयजनं गच्छेद्दक्षिण-
 तस्त्रेदस्यावसथः स्यात्* ॥ १ ॥

प्रास्तोत्रोद्यमुक्तं परिसामगानं साम्प्रतमौद्गात्रमुच्यते तच्चेदं
 प्रथममौद्गात्रम् औदुम्बरीकर्म उदुम्बरस्य विकारः औदुम्बरी अव-

* प्राश्नायकोऽप्येवम् ।

यवो वा तामौदुम्बरोमुच्छ्रियन् उद्गाता पूर्वेण देवयजनस्य
 गच्छेत् उच्छ्रियन्निति भविष्यत्कालनिर्देशः देवयजनमुक्तस्य
 यदि दक्षिणतो देवयजनस्यावसथः स्यादुद्गातुः अचोष्यते कथं
 पुनरेतद्गम्यते यथौदुम्बरोमुच्छ्रयणमुद्गातुर्भवति न तत्राप्नोति
 प्रसोत्रधिष्ठतत्वात् अचोष्यते, परिसामगानं प्रसोतुरधिष्ठतं तत्परि-
 समाप्तम् अनन्तरमौद्गात्रं विवक्षितं श्रुतिश्च प्रजापतिर्देवेभ्य ऊर्जं
 व्यभजदित्येवमधिष्ठत्याह, यदुद्गातौदुम्बरीं प्रथमेन कर्मणान्वारभते
 स्यैव तद्देवतयात्मानमार्विष्याद्य दृष्टीतेतामुच्छ्रयतीति एवं कृत्वा
 सूत्रकार आह, एकश्रुतिविधानान्मन्त्रात् कर्माणि चोद्गातैव
 कुर्यादनादेश इति अत औदुम्बर्युच्छ्रयणमुद्गातुः सिद्धम् ॥ १ ॥

उत्तरेण यदन्यतः* ॥ २ ॥

यदि अन्यस्यान्दिग्भावस्यः स्यादुद्गातुः प्राच्यामुदोर्थां प्रतीच्यां
 वा तत उत्तरेण देवयजनस्य गच्छेत् ॥ २ ॥

पूर्वौ सदसोद्वार्यौ श्वभ्रावन्तरेण प्रपद्याग्नेषौदुम्बरीं
 गत्वोदङ्मुखस्तिष्ठन्नध्वर्युणा सद्योच्छ्रयेत् द्युतानस्वेति ॥ ३ ॥

पूर्वौ सदसः द्वार्यौ द्वारार्थौ श्वभ्रौ श्वभ्रः स्नातः तयो श्वभ्रयोरन्तरा
 प्रपद्य औदुम्बरीं प्रागण्यां विन्यस्तां पूर्वेण गत्वा उदङ्मुखस्तिष्ठन् उद-

*ब्राह्मण्यगोठ्येषम् ।

१ ब्राह्मण्यगे विज्ञेयोऽस्ति ।

अस्ययहं प्राप्नुयस्करणस्यानादेश इति परिभाषितं तस्माद्भूदिति
तिष्ठन्निवृत्तता विधीयते । अध्वर्युणा सह उच्येत् अध्वर्युणा
सहोच्ययणं कुर्यात् युता नस्त्वित्येतदादिना मन्त्रेण ॥ ३ ॥

आयोरिति अभवे दध्यात्* ॥ ४ ॥

आयोरित्येतदादिना मन्त्रेण अभवे दध्यात् प्रणिपेत् ॥ ४ ॥

अवधाय जपेन्नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे । मामा
यूनर्वाद्यासीदूर्गस्यर्ज्जोदा ऊर्ज्जमे देद्यूर्जं मे देद्यन्नं मे
देद्यन्नं मे धेद्येति* ॥ ५ ॥

औदुम्बरोमवधाय अभवे एतद्यजुर्जपेत् यथा सूत्रितं अर्थवादेति-
करणमध्यपतितमेतद्यजुः तसूत्रकारेणोद्धृता अर्थवादेतिकरणं हस्त-
मेव दर्शितम् ॥ ५ ॥

तान्न विद्यजेदावच्छादनात्* ॥ ६ ॥

तामौदुम्बरोन्न विद्यजेत् आ अवच्छादनात् अवच्छादनं
इदिवोऽध्यहनं तामिति निर्देशः औदुम्बर्यां भग्नापहतोतदग्ध-
प्रवृद्धायामन्यामाहत्य तथैवादृतोच्येत् अत्रापि तान्न विद्य-
जेदावच्छादनात् ॥ ६ ॥

*आध्यायबोध्यवम् ।

अध्वर्युणाभिज्ञतायां जुहुयात् तस्यैवावृत्तान्तरेण विशाखे
घृतेन द्यावापृथिवी आप्रीणाथाः स्वाहेति पूर्वा* । ७ ।

यथाध्वर्युणाभिज्ञता स्वादौदुम्बरी तथाभिजुहुयात् तस्यैवा-
ध्वर्योरावृत्ता आवृत् परिक्रमस्तेनैव विधिनेत्यर्थः अन्तरेण विशाखे
तस्यैवावृत्तेत्युक्तं यद्यप्येतस्मिन् देशेऽध्वर्युर्न जुहुयात् तथाप्युद्गाता
विशाखयोरन्तराखे जुहुयात् यथा सूचितेन मन्त्रेण पूर्वा ॥ ७ ॥

प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरा* ॥ ८ ॥

अग्नेन मन्त्रेणोत्तरामाहुतिं जुहुयात् अग्नेन यथोक्तेन स्वाहा-
कारान्तेन मन्त्रेणोत्तरामाहुतिं जुहुयात् ॥ ८ ॥

अन्यतरां वा स्वाहाकारद्वितीयां यथा भूमिमाज्यं
प्राश्यतीति* ॥ ९ ॥

अनयोराहुत्योरन्यतरां वा जुहुयात् स्वाहाकारद्वितीयां तथा
च जुहुयादस्त्वन्नमविच्छिद्यमानम् आज्यं यथा भूमिम्प्राश-
यतीति ॥ ९ ॥

* आध्यायबोध्यवम्, किन्तु क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

अधस्तादिशास्त्रस्य परिगृह्य जपेद्वि देवां इष्टं मयि
प्रजामिति* ॥ १० ॥

विशास्त्राधस्तादुभाभ्यां पाणिभ्यां गृहीत्वा यथासूचितं यजु-
र्जपेत् ॥ १० ॥

अन्तरोक्षे वयांस्मि इष्टं मयि पशूनि मध्ये* ॥ ११ ॥

एतद्यजुर्जपेत्, एतत् यजुर्यथा सूचितं मध्यं चैदुम्बरीं परिगृह्य
जपेत् ॥ ११ ॥

पृथिव्या मध्योषधीर्दृष्टं मयि सजातानिति मूले* ॥ १२ ॥

मूले परिगृह्य चैदुम्बरीमेतद्यजुर्जपेत् यथासूचितं ॥ १२ ॥

ऊर्द्धं होमाद्याजमानं धानञ्जप्यः* ॥ १३ ॥

ऊर्द्धं होमात् कर्मोपदिश्यते तद्याजमानं धानञ्जप्य इच्छति
कस्मात् आत्मवाचकत्वात् मन्त्राणां मयि प्रजां मयि पशून् मयि
सजातानिति ॥ १३ ॥

स्वयमिति गौतमशाण्डिल्यौ* ॥ १४ ॥

उद्गाता स्वयमिति गौतमशाण्डिल्यावाचार्थावाहृतः कस्मात्
यां वै काञ्चत्विगात्रिषमाशासते यजमानस्यैव सेति ॥ १४ ॥

*शास्त्रायबोद्धव्यम् ।

अवच्छाद्यमानायां दिव्यं कृद्वासि सन्ततिनाम विश्व-
जनस्य क्वाया नमस्तेऽस्तु मामा द्विः सौरिति* ॥ १५ ॥

अवच्छाद्यमानायामौदुम्बरीमेतद्यजुर्यथासूत्रितं जपेत् ॥१५॥

दक्षिणेन श्वभ्रान् गत्वा परौ द्वार्यावन्तरेण प्रपद्येतत्
कुर्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

अग्रेणौदुम्बरीं गत्वेत्यत आरभ्य आसमाप्तेरेतत्कर्म दक्षिणेन
सदोनिमित्तान् स्थूणा श्वभ्रान् गत्वा अपरौ द्वार्यौ चैव श्वभ्रावन्तरेण
प्रविश्य कुर्यात् इति शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ १६ ॥

उत्तरेणेति धानञ्जयः* ॥ १७ ॥

यदेतत्कर्मात्मकं शाण्डिल्यं एतदेव सर्वं धानञ्जय आचार्य
इच्छति अयं विशेषः उत्तरेण श्वभ्रान् गत्वा ॥ १७ ॥

गौतमीयमितरत्* ॥ १८ ॥

यत्तु प्रथमं विधानमुक्तं तद्गौतमाचार्यसंकीर्तितं किमर्थमेत-
दुक्तमित्येतत् उक्तमुपक्रम्य समापयेदाकृतोरपवर्गादित्येतदर्थम् ॥१८॥

* शास्त्रायगोऽप्येवम् ।

यथेतन्निष्क्रामेत्* ॥ १८ ॥

यथागतं यथाप्रविष्टं तथैव निष्क्रामेत् यदि पूर्वथा यद्यपरथा
तामेव निष्क्रामेत् ॥ १८ ॥

इति प्रथमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

यूपमुच्छ्रीयमाणमनुमन्त्रयेरन्मण ऊर्ध्वभरसन्त्वेति* ॥१॥

औदुम्बर्युच्छ्रयणमुक्तम् अगन्तरं यूपानुमन्त्रणं विवक्षितं
तद्विवक्षुराचार्य इदं सूत्रमारभते यूपमुच्छ्रीयमाणमिति । यूप-
मिति कर्मणि द्वितीया यूपशब्दः प्रतीतपदार्थकः उच्छ्रीयमाणमिति
वर्त्तमानकालोपदेशः अनुमन्त्रयेरन्निति क्रियोपदेशः नृमण ऊर्ध्वभर-
सन्त्वेति मन्त्रोपदेशः, अचोच्यते, यूपमिति न कर्त्तव्यं कस्मात्
उच्छ्रीयमाणशब्दसामर्थ्यादेव ज्ञास्यते मन्त्रलिङ्गाच्च नृमण ऊर्ध्वेति
ऊर्ध्वो हि यूपः उच्यते, कर्त्तव्यं यूपग्रहणं अक्रियमाणे औदुम्बर्या
अनुमन्त्रणं प्रतीयात् उद्गाढृषामौदुम्बरीसंयोगात् अतो यूप-
ग्रहणमवश्यं कर्त्तव्यं, ननु नृमण इति सिद्धे आदेशे ऊर्ध्वभर-

* आह्वायकोट्येवम् ।

सन्वित्येतेषामक्षराणां किमर्थं ग्रहणमिति अचोच्यते, वक्ष्यति हि
एतान्येवोद्दस्थानानोति ॥ १ ॥

एतान्येवोद्दस्थानानि यावन्तः स्युः* ॥ २ ॥

एतान्येव पदानि ऊहस्य स्थानानि यावन्तो यूपाः स्युः, ननु
एतान्येवोद्दस्थानानोति सिद्धे यावन्तः स्युरिति किमर्थमारभ्यते,
ब्रवीति एकैकस्मिन् यूपे अनुमन्त्रणं माभ्यदग्निष्ट एव सर्वेषां संस्कारा-
र्थमूहः स्यादिति कस्मात् भिन्नकालत्वात् यूपोच्छ्रयणस्य नृमण-
ऊर्द्धभराः सन्तो युष्मानूर्द्धभरा दृश्येयं ॥ २ ॥

यत्र तिष्ठन्त उच्छ्रीयमाणं पश्येयुरिति शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

यस्मिन्देगे स्थिता उच्छ्रीयमाणं पश्येयुर्द्वातारः तत्रैव स्थिता
अनुमन्त्रयेरन्निति शाण्डिल्य आचार्य आह, कस्मात् उच्छ्रीय-
माणमिति वर्त्तमानकालनियमात् ॥ ३ ॥

अन्तर्वेद्येवेति धानञ्जयो न बहिर्वेदि यजुरवकल्पत-
इति ॥ ४ ॥

*ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

॥ ब्राह्मणायनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अन्तर्वेद्येव तिष्ठन्तोऽनुमन्त्रयेरन्निति धानञ्जय आचार्य आह
कस्मात् बह्विर्वेदि प्रयुज्यमानं यजुर्न समर्थं भवतीति श्रुतेः न
केवलमसमर्थं भवतीति अवकल्पते च असम्यक् च कल्पते न सम्यक्
प्रयुक्तं भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

विश्वरूपाणां गानं यजमानेनोक्तः प्रत्याचक्षीत * ॥ ५ ॥

प्रश्नोत्रा गेयं परिसामत्वादिति चेत् अत्रोच्यते, नैवं श्रुतः
श्रुतेः आध्वर्यवित्याहोद्गाता मास्म मे निवेद्य होत्रे प्रातरनुवाकमुपा-
करोदिति सोऽध्वर्युः प्राह आहूतो ब्रजति स पूर्वथा द्वारा हविर्हूताने
प्रपद्यते स दक्षिणस्य हविर्हूतानस्योत्तरं चक्रमभ्युपगम्यमाण उदङ्ङा-
सोनो विश्वरूपा गायतीति तदेतद्गानं प्रति यजमानेनोक्तः सकारणं
प्रत्याचक्षीत न गास्यामि कस्मात् यद्वाभावात् ब्रह्माभावात् सन्प-
दतिरेकदर्शनादिति ॥ ५ ॥

गायेति चेदेव ब्रूयान्न मामनामन्त्य प्रातरनुवाकमुपा-
कुर्या इत्यध्वर्युं ब्रूयात् ॥ ६ ॥

यदि यजमानः गायेदिति ब्रूयात्पुनः तदा उद्गाताध्वर्युं
ब्रूयात् मामप्रष्टु प्रातरनुवाकस्योपाकरणं माकार्षीरिति अथैव-

* ब्राह्मणायणे विश्वेवेति ॥

॥ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्रह्मः कस्माद्गायेति चेदेवेति अवधारणार्थः, ब्रूयादेवेति यथैव
 सकारणं प्रत्याख्यानं कृत उद्गात्रा तथैव सकारणं यजमानो ब्रूयाद्-
 गायेति उक्तं यद्वाभावाच्छाभावाच्च सम्यदतिरेकदर्शनान्न गाक्षामी-
 त्यत्र ब्रवीमि वसतीवर्थोऽर्थः प्रातरनुवाकः ब्रह्मं न च सम्यदतिरेकः
 यथान्यैः परिसामभिरिति ॥ ६ ॥

एवमुक्तः सन्नुद्गाता किं कुर्यादित्युच्यते ।

हेतारं प्रातरनुवाकायोपविष्टं पूर्वेण गत्वा यजमानश्च
 पूर्वया द्वारा प्रपद्यान्तरेण हविर्द्धाने पूर्वेण चक्रे उदङ्मुख
 उपविशेत् तृष्णीम् * ॥ ७ ॥

हेतारं प्रातरनुवाकसंसनार्थमुपविष्टं पूर्वेण गत्वा यजमानश्च
 तेनैव गत्वा पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रविश्य हविर्द्धानयोरनयोरन्तराले
 चक्रयोः पूर्वं प्रदेशे उदङ्मुख उपविशेदुद्गाता तृष्णीं, ननु किं मन्त्रेणोप-
 वेशनं प्रकृतं येन तृष्णीमाह, उच्यते बहिष्यवमानप्रकरणे यजुषोपवेशनं
 विधायाह, एवं सर्वस्वोच्चेष्वासीरन्निति तदिह स्तोत्रसंश्रद्धनात् सर्व-
 श्रद्धसामर्थ्यात्प्राप्नोति तन्निवृत्त्यर्थमाह तृष्णीमिति स्तोत्रसंश्रद्धनन्तु
 अध्वर्योः किं स्तुतं स्तोत्रमिति ॥ ७ ॥

पुरस्ताद् यजमानः प्रत्यङ्मुखः * ॥ ८ ॥

उद्गातुः पूर्वे प्रदेशे यजमानः प्रत्यङ्मुख उपविशेत् तृष्णीम् ॥ ८ ॥

युञ्जे वाचं शतपदोऽङ्गायेत् सद्यस्ववर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभं
जगद् विश्वा रूपाणि सम्भृता देवा ओकांसि चक्रिरे इत्ये-
तस्यां पङ्क्तौ त्रिर्गायत्रं गायेदिति धानञ्जयः स्वाध्यायखरेण
मनसैव यजमान उपखरेत् ॥ ९ ॥

युञ्जे वाचमित्येतदाद्यायां यथासूत्रितायां पङ्क्तौ त्रिर्गायत्रं
गायेदिति धानञ्जय आचार्य आह स्वाध्यायखरेण मन्त्रेणेति,
अपरे ब्रुवते येन खरेण नित्यः स्वाध्यायः क्रियते तेनेति मध्य-
मेनेति अथैतस्यामिति किमर्थं कन्दोऽन्तरमेतस्यामेव पङ्क्तौ
स्वादिति उत्तरसूत्रोक्तमित्यर्थः ॥ ९ ॥

त्रिषु त्रिषु पदेषु गायेदिति गौतमः पूर्वं पूर्वमति-
सृजन् * ॥ १० ॥

* आध्याययोऽप्येवम् ।

† आध्याययोगेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एतस्मानेव पंक्तौ त्रिषु त्रिषु पदेषु गायत्रं गायेत् पूर्वं पूर्वं
विष्टजन् युञ्जे वाचं ब्रतपदीक्यायेत् सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभञ्जग-
दिति प्रथमङ्गायेत्, सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा रूपाणि
सम्भृतेति द्वितीयं, गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा रूपाणि सम्भृता देवा
ओकांसि चक्रिरदिति तृतीयम् ॥ १० ॥

प्रगाथकारं वा * ॥ ११ ॥

एतस्मानेव पंक्तौ प्रगाथकारं वा गायत्रं गायेत् प्रगाथकारं
कृत्वा प्रयोगस्तु युञ्जे वाचं ब्रतपदीक्यायेत् सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभं
जगदिति प्रथमं गायेत्, गायत्रं त्रैष्टुभं जगद्गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा
रूपाणि सम्भृतेति द्वितीयं, विश्वा रूपाणि सम्भृता विश्वा रूपाणि
सम्भृता देवा ओकांसि चक्रिरदिति तृतीयम् ॥ ११ ॥

गीत्वा यथार्थं स्यात् * ॥ १२ ॥

एतेषां कल्पानामन्यतमेन गीत्वा यथा प्रयोजनं गच्छेत् ॥ १२ ॥

विश्वरूपाश्चेङ्गायेत् ज्योतींश्चपि गायेत् * ॥ १३ ॥

यदि विश्वरूपा गायेत् ततः ज्योतींश्चपि गायेत्, ननु किमर्थं

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

पुनरयं वक्ष्यर्थः क्रियते चेदिति वदा विश्वरूपाणां गानं यज्ञेन प्रति-
ष्ठापितमिति उच्यते, अयं ज्ञाचार्यो वक्ष्यति एतं परिक्रमं सर्वकृतुषु
विद्यादिति, तद् विश्वरूपाणां गानं सर्वकृतुषु प्राप्नोति बोध्यमा-
चार्यः ज्योतिष्टोमादन्यत्र विश्वरूपाणां गानं ज्ञापयति कथं एतत्
विश्वरूपाणां गानं ज्योतिष्टोम एव प्रवर्त्तते नान्यचेति ननु वक्ष्य-
त्याचार्यो न चान्यत्र विश्वरूपात् ज्योतिष्टोमादिति सत्यमेतत् अस्य
तु पुनर्वचनस्य तत्रैव प्रयोजनं वक्ष्यामः कः पुनर्ज्योतिर्गानस्य कालो
गानविधिश्चेति ॥ १३ ॥

परिहिते प्रातरनुवाके यो नम्रीयं नाम वृक्षं पुरा तस्मा-
द्द्वेतारमारमयित्वाग्रयणस्य वानुहिङ्गारं पवित्रं धारयन्ना-
स्तावं वा प्राप्य स्तोमयोगादग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिन्द्रो ज्योति-
र्ज्योतिरिन्द्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इत्येतेषु पदेषु त्रिस्त्रि-
रेकैकमभ्यासं मनसा गायत्रं गायेत्* ॥ १४ ॥

परिहिते समाप्ते प्रातरनुवाके परिधानीयायां ब्रह्माध्यामित्यर्थः
अपोनम्रीयं नाम वृक्षं तस्मात्पूर्वं पुरा विरम्यतां तावदित्युक्ता
आग्रयणस्य वानुहिङ्गारं आग्रयणो ग्रहः तस्य गृहीतस्य हिंकारस्य
पश्चात् आग्रयणं गृह्यन्ध्वर्युर्हिं करोति पवित्रं धारयन् पवित्रं
विगृह्णन्ति हस्तकार्यमेव तद् यज्ञस्य क्रियत इति आस्तावं वा

* ब्राह्मण्यज्ञेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

प्राप्य पुरा बहिष्पवमानस्य स्तोमयोगात् एतत्कालत्रयमुपदिष्टं
ज्योतिर्गानस्य विकल्पेन अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्येतेषु यथासूचितेषु
पदेषु एकैकस्मिन् पदे त्रिस्त्रिर्गायत्रं गायेत् अभ्यस्याभ्यस्य अभ्या-
सम् ॥ १४ ॥

तानि नान्यत्र विश्वरूपाभ्यः* ॥ १५ ॥

यदा तावदुक्तं विश्वरूपास्येद्गायेत् ज्योतींश्चपि गायेदिति तत्कि-
मिदं पुनस्तानि नान्यत्र विश्वरूपाभ्य इति अत्रोच्यते, यत्कालत्रय-
मुक्तं ज्योतिर्गानस्य तदिह पुनर्नियम्यते विश्वरूपगानानन्तरमेव
ज्योतिर्गानं स्यादिति अपरे पुनर्वर्णयन्ति एतद् विश्वरूपाणां गानं
यएवंविद्यजमानस्तस्यैव स्यात् नाविदुष इति कस्मात् अनियमाद्
विश्वरूपास्येद्गायेदिति तेन विदुष एव यजमानस्य विश्वरूपाणां
गानन्नाविदुष इति उक्तं एवं हि यजमान उपस्ररेदिति एतद्
विदुषो यजमानस्योपस्ररणं सम्भवति तानीति तानि ज्योतींषि
लोकद्वारोद्योपस्ररणादीनि चैवं विदुष एव यजमानस्य प्रवर्त्तरक्षानेन
विदुष इति ॥ १५ ॥

न चान्यत्र विश्वरूपात् ज्योतिष्टोमात् ज्योतिष्टोमात्* ॥ १६ ॥

* द्वात्रिंशदशोऽप्येवम् ।

ओतिष्टोमादन्वच विश्वरूपाणां गानं न स्यात् ननु यदा तावत्
पूर्वमेव ज्ञापितं ओतिष्टोमएव विश्वरूपाणां गानं नान्वचेति तत्
किमिदं पुनरुच्यते, न चान्वच विश्वरूपात् ओतिष्टोमादिति उच्यते,
ओतिष्टोमेपि सावदाहारं न स्यादिति प्रथमाहार एव भवेदिति
सहस्ररत्नानि स्तोतानि विश्वरूपास्त ओतींषि च ओतिष्टोमश्चेति ॥१६॥

इति प्रथमस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

युगपत्कर्मसु सर्वेषूद्गातुर्दक्षिणमनु बाहुं प्रस्तोता सव्यं
प्रतिहर्त्ता* ॥ १ ॥

वक्ष्यत्ययमाचार्यः स्तोता प्रातरनुवाकमनूच्याभ्युषा इति यदा
ब्रूवाद्य वेदिमाक्रमेषुर्मुदा त्रिधिरेति सर्वेषामुद्गादृणां युगपत्-
कर्माच्यते, तस्य को विधिरिति तं विवक्षुराह, युगपत्कर्मस्त्विति
युगपदिति यान्येकवेद्यायामेतेषु युगपत्कर्मसु सहकर्तृकेषु कर्मसु
सर्वेषु सर्वत्रन्दः निरवब्रेषवाची उद्गातुर्दक्षिणं बाहुं अनु प्रस्तोता

*द्राक्ष्यायबोऽप्येवम् ।

भवेत् सव्यं वाङ् अनु प्रतिहर्त्ता कर्मस्त्रिति वज्रवचननिर्द्वास्त्रिह्वे
 सर्वकर्मत्वे सर्वशब्दः किमर्थमिति चेत् अत्रोच्यते, यदि ह्ययं सर्वशब्दं
 न कुर्यादेत्याक्रमणादिषु कर्मसु तद्विधानं प्रतीयते सोऽयमाचार्यः
 सर्वग्रहणं करोति पूर्वमप्याक्रमणाद् यत्कर्मोक्तं यूपानुमन्त्रणं तस्मिन्-
 ष्वेव एव विधिः स्यादिति ॥ १ ॥

होता प्रातरनुवाकमनूच्याभृदुषा इति यदा ब्रूयादथ-
 वेदिमाक्रामेयुर्म्हदाग्निथिरेति* ॥ २ ॥

होता प्रातरनुवाकं ब्रूयन्ननूच्य यदा यस्मिन् काले अभृदुषा
 इत्येतं शब्दं ब्रूयात् अथानन्तरं वेदिमाक्रामेयुर्म्हदाग्निथिरेत्येतदा-
 दिना यजुषा अत्र होतृग्रहणं किमर्थमिति चेत् यदा प्रातरनुवाको
 होतृकर्तृक एव अत्रोच्यते, होतरेव प्रातरनुवाककर्त्तरि कदाचिदपि
 प्रातरनुवाकस्य कर्त्ता होता न भवति न तस्मिन् कः पुनरस्य विषयः
 प्रायणीयोऽतिरात्रोवेदचिराचक्षैकेषामध्वर्यूणामसमाप्त एवाहनि प्रात-
 रनुवाक उपाक्रियते न तत्राक्रमणं कुर्युः होतैव यदा ब्रूयान्तदा कुर्युः
 अतः प्रातरनुवाकग्रहणं होतृग्रहणं च करोति ॥ २ ॥

बहिर्वेद्येतज्जपित्वा मा मा हिंसोरित्येतावतवेति
 धानञ्जप्यः* ॥ ३ ॥

बहिर्वेद्येतज्जपित्वा मृदाग्निथिरेत्येतदादि वेदिरसीति यावत्

*वाच्यायनोऽप्येवम् ।

मामाहिंसोरित्येतावतैवाक्रमणं कुर्युरिति धानञ्जय आचार्य
आह ॥ ३ ॥

सवनमुखेषु च* ॥ ४ ॥

सवनमुखे पवमानमुखे यदाक्रमणं तदेवं प्रकारं सर्वेषु सवन-
मुखेषु स्वात् अभ्युदयाकाले आञ्जानामन्ते निःसृज्य पृष्ठानामन्ते च
निःसृज्य, चन्द्रो धानञ्जयमतानुकर्षणार्थः ॥ ४ ॥

यजुषाक्षरक्षरिति गौतमः† ॥ ५ ॥

गौतम आचार्य आह, आक्रमणं अक्षरक्षरयजुषा स्यादिति अक्ष-
रक्षरं चाक्षरक्षरार्थं अक्षरक्षरे सङ्गच्छते कृतः ब्राह्मणार्थ इति कृत्वा उत्त-
रेष्वक्षरक्रिया माभूदिति ॥ ५ ॥

सङ्गच्छताविति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

एकाक्षेषु चाक्षरक्षरेषु च सङ्गच्छेत् स्यादिति शाण्डिल्य आचार्य
आह ॥ ६ ॥

यावद्वाक्रामेयुरित्येके* ॥ ७ ॥

*ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणायबोध्यवम्, किन्तु क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

एके आचार्यो ब्रुवते यावत्कृत्वा वेदिमाक्रामेयुः तावत्कृत्वा
यजुर्वेति अपरे पुनर्विनिवेशं वर्षयन्ति अनुसवनमेकाहेषु यजुषाह-
रहरिति अहोनेषु सङ्गतकृताविति सषेष यावद्भाक्रामेयुरिति
ओसोनेषु ॥ ७ ॥

हविर्द्धानं प्रवेक्ष्यमाना वसतीवरीरनुप्रविशेयुः* ॥ ८ ॥

हविर्द्धानं प्रवेक्ष्यमाना अभ्वर्थवः वसतीवरीसंज्ञा आपः ता
अनुप्रविशेयुः तासां पश्चात्प्रविशेयुः ॥ ८ ॥

तस्य रराव्यामालभ्य विष्णोः शिर इति* ॥ ९ ॥

तस्य हविर्धानस्य रराव्यामालभ्य विष्णोः शिर इत्येतद् यजुर्वेदः
रराव्यानाम दारस्योपरिस्थितं मण्डलं सखाटखानीयं तस्येति तस्य
नात्मनः ॥ ९ ॥

इष ऊर्ज इति प्रविशन्तः† ॥ १० ॥

इष ऊर्ज इत्येतदादि यजुर्वेदिर्द्धानं प्रविशन्तो जपेयुः अपरे
साकाङ्क्षमिदं यजुर्वर्षयन्ति इष ऊर्ज आयुषे वर्षसे च प्रविशन्त
इति ॥ १० ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

† आद्यायबेन परस्मैपदस्य सहैकपदं कृतम् ।

अन्तरेणेषे बाहुनवज्जत्य पाष्णीरिनुद्यच्छन्तो युनय्मोति
राजानमभिमृशेयुर्यः प्रातःसवनाय* ॥ ११ ॥

दूर्षा च दूर्षा च तथोरिवद्योरन्तरेण बाहुन् प्रसार्य पाष्णीरिचिपन्तः
युनय्मोत्येतेन यजुषा सोमं राजानमभिमृशेयुः यः प्रातःसवनार्थ-
सुपकृतः ॥ ११ ॥

अविभक्तस्येत्सर्वम् ॥ १२ ॥

यद्यविभक्तः स्नात् सर्वमभिमृशेयुः ॥ १२ ॥

नचेत्प्राप्नुयुर्देशेनैव ॥ १३ ॥

यदि न प्राप्नुयुः सोमन्देशेनैव प्रसार्य बाहुनवमृष्टं मन्येयुः अथैव-
मन्त्रः किमर्थं, उच्यते, अन्यस्मिन्नप्यभिमर्शने देशेनैव यथा तद्यदानी-
मंसम् शेतापोहिष्ठोया ब्रूयात् तदेनमन्वासाभेरस्यपावृष्वाना
इति ॥ १३ ॥

प्रक्षोता प्रथमोऽतिसर्पेत् ॥ १४ ॥

साम्प्रतन्मेषां दक्षिणस्य हविर्ह्नागस्य पश्चिमे प्रदेशे कर्म वक्ष्यते
तदर्थं प्रक्षोता प्रथमोऽतिसर्पेत् ॥ १४ ॥

*प्राज्ञायजेन पूर्वसूत्रेण सहैकसूत्रं कृतम् ।

॥प्राज्ञायजोऽप्येवम् ।

तत उद्गाता* ॥ १५ ॥

ततोऽनन्तरं उद्गाता अतिसर्पेत् ॥ १५ ॥

ततः प्रतिहर्त्ता* ॥ १६ ॥

ततोऽनन्तरं प्रतिहर्त्ता अतिसर्पेत् ततस्तत इत्येष गतिक्रमः सर्वत्र
सदःप्रवेशननिर्गमनादिषु कर्मसु ॥ १६ ॥

दक्षिणस्य हविर्द्धानस्य पश्चात् सव्यावृत उपविशेयुर्धृतस्य
सदन इति[†] ॥ १७ ॥

दे हविर्द्धानसंज्ञके अनसौ तयोर्दक्षिणस्य पश्चिमे प्रदेशे सव्या-
वृत उपविशेयुः धृतस्य सदन इत्येतेन यजुषा युगपत्कर्मन्यायेन
प्राप्नुवाः ॥ १७ ॥

पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चर्चः सर्वत्र जपेयुर्यासु करिष्यन्तः
स्युः[†] ॥ १८ ॥

पुरस्ताच्च उपरिष्टाच्च चर्चः सर्वत्र जपेयुः सर्वत्र स्तोत्रेषु न केवलं

* आध्यायकेनैताभ्यामेकसूत्रं कृतम् ।

† आध्यायबोध्येवम् ।

बहिष्यवमाने चासु चासु स्तोत्रं करिष्यन्तः स्युः अथ पुरस्ताच्चेति
 कस्मादुच्यते उपरिष्ठाच्चेति वक्तव्ये सर्वथा उपरिष्ठाच्छब्दः पुरस्तात्
 क्रियामपेक्षते सम्बन्धिभ्रष्टादुच्यते स्तोत्रसम्बन्धात्पुरस्ताज्जपोपरि-
 ष्ठाज्जपयोः सामकल्पितकृन्दोविकारः प्राप्नोति अतोऽयमाचार्यः
 पुरस्ताच्चेति ब्रवीति तेन किं नैवर्त्तः सामिकं धर्ममपेक्षन्ते य एवौ-
 त्यत्तिकः स्वाध्यायधर्मक्षेत्रेणैव प्रयुज्येरन्निति कथं पुनरेतदनुक्तं
 गम्यते यथर्चः सामिकं कृन्दोविकारं गृह्णन्तीति उच्यते श्रुतेः
 श्रुतिर्हि न किष्टं कर्मणा नञ्दिति दृश्यतः सत्योभ्यारम्भेण जगत्यः
 एषोऽस्य धारया सुत इति ककुभः सत्योभ्यारम्भेण त्रिष्टुभ इति च अत्र
 न किष्टं कर्मणा नञ्दित्येकैव वृद्धत्वा तथा एषोऽस्य धारयासुत इत्ये-
 कैव ककुप् तत्र सत्या जगत्यो विकारे दृश्यतः ककुभः सत्य इति
 बहुवचनस्यासम्भवः तदेवं दृष्ट्वा सूत्रकारो यत्प्रमारभते, कथं
 पुरस्ताज्जपोपरिष्ठाज्जपयोरविकारः स्यादिति अत्रोच्यते यद्येवं दृश्यतः
 सत्यः ककुभः सत्य इति अस्य बहुवचनस्य कथमर्थवत्त्वमिति उच्यते,
 प्रगाथधर्मं गृहीत्वा ब्रवीति ब्राह्मणं एष प्रगाथानां धर्मः प्रथमश्चक्रे-
 क्रिया तथा प्रगाथेषु प्रथमश्चक्रे क्रिया तस्योदितत्वादिति एवमेतं
 सामान्यं प्रगाथधर्मं गृहीत्वा ब्राह्मणमाह, दृश्यतः सत्य इत्यादि एव-
 मेतद् ब्राह्मणमर्थवद्भवतीति अथ पुरस्तादुपरिष्ठाच्चेति वक्तव्ये पुरस्ता-
 ष्छब्दे चक्रेः किमर्थं क्रियते, उच्यते नियमार्थं यद्यपि प्रमादात्
 कथञ्चित् पुरस्ताज्जपो न क्रियेत उपरिष्ठाज्जपः क्रियेतैव न सन्नियोग-
 श्रिष्टावेताविति कृत्वा उपरिष्ठाज्जपो निवर्त्तते, सन्नियोगश्रिष्टानामन्य-
 तमापाद्ये उभयोरप्यपाद्य इति ॥ १८ ॥

अत्र तु बहिष्पवमानस्य* ॥ १८ ॥

अस्मिन् ऋतसदनदेशे बहिष्पवमानसो जपेयुः अथ अत्रब्रह्मः
किमर्थमिति चेत् उच्यते, अस्मिन्नेव काले उपवेष्टानामन्तरं जपेयुः
न क्षणमपि तिष्ठेयुरिति ॥ १८ ॥

अभिषुते राजन्यृतपात्रमसीति द्रोणकलशमालभ्य वाग-
स्यत्य इति प्रोक्षेयुः† ॥ २० ॥

अभिषुते सोमे राजनि अध्वर्युभिः ऋतपात्रमसीत्यनेन यजुषा
द्रोणकलशमालभ्योद्गातारः वागस्यत्य इत्यनेन यजुषा प्रोक्षेयुः अधो-
ऽधोचं द्रोणकलशं प्रोहन्तीति ॥ २० ॥

दक्षिणे पाण्णवुद्गाता दशापवित्रं कुर्वति‡ ॥ २१ ॥

प्राग्द्रोणकलशप्रतिपत्तेः अध्वर्युणा दीयमाणं दशापवित्रमुद्गाता
दक्षिणेन पाणौ गृह्णीयात् ॥ २१ ॥

अक्षश्चेदुपहन्युः पुनः प्रोक्षेयुः† ॥ २२ ॥

यदि द्रोणकलशं प्रोहन्तः कदाचित् प्रमादादक्षं स्पृशेयुः तेनैव
विधिना पुनः प्रोक्षेयुः ॥ २२ ॥

* ब्राह्मयजोऽप्येवं किन्तु तत्र तुल्यब्रह्मो नास्ति ।

† ब्राह्मयजोऽप्येवम् ।

अन्तरेणाक्षविष्कम्भौ द्वापविचं प्राप्तेदनुपपन्नम् ॥ २३ ॥

अलोपाक्षकयोरन्तरेण द्वापविचं प्राप्तेत् अनुपपन्नं अष्ट-
त्रन् कम् अक्षमुपाक्षं वा उपाक्षो विष्कम्भः ॥ २३ ॥

संहितौ चेदुभावुपरि ॥ २४ ॥

संहितौ चेदक्षविष्कम्भौ एकलम्भौ उभयोऽपरिष्ठात् प्राप्तेत्
द्वापविचम् ॥ २४ ॥

सर्वं रथोपस्थमुपर्युपरि ॥ २५ ॥

यदि तद्भविर्द्धानं सर्वमेव रथोपस्थं स्यात् अक्षविष्कम्भाधिष्ठा-
नानि सर्वाण्येव लग्नानि स्युः सर्वेषां उपरिष्ठाद् द्वापविचं समीपेन
प्राप्तेत् ॥ २५ ॥

उत्तरेण रथजङ्घां रथसेतां ॥ २६ ॥

यदि रथः स्यात् हविर्द्धानं उत्तरेण रथजङ्घायाः द्वापविचं

* आक्षायके विज्ञेयोऽस्ति ।

† आक्षायकोऽप्येवम् ।

‡ आक्षायकेनैताभ्यामेकसूत्रं कृतम् ।

प्राख्येत् सर्वेषु कल्पेषु अनुपपन्नं रथौ हविर्ह्वाने भवत इति म्हेना-
दिव्यभिचरणीयेष्वस्य विषयः ॥ २६ ॥

इति प्रथमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

प्रत्याब्रज्य यावनो युञ्ज्यात् प्रदक्षिणमष्टमदेशेषु स्ववीया-
स्यभ्यन्तराणि कृत्वा* ॥ १ ॥

अतसदनाद्यथागतं प्रत्याब्रज्योद्गातार अभिषवस्थानं उपविशेद्युः
तत उद्गाता यावनो युञ्ज्यात् यावन इति द्वितीयावज्जवचनं युञ्ज्या-
दिति क्रियोपदेशः प्रदक्षिणमिति योजनानुपूर्वम् अष्टमदेशेष्वष्टमेषु
दिक्प्रागेषु स्ववीयांस्यभ्यन्तराणि कृत्वा यानि स्ववीयांसि तानि
अभ्यन्तराणि कृत्वा यानि अस्वीयांसि तानि वाह्यानि ॥ १ ॥

तानि मुखानि† ॥ २ ॥

*ब्राह्मण्यबोध्यवन् किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

†ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

यानि स्ववीयांसि तानि मुखानि, ननु उक्तं भवता सर्वे उद्गा-
तारः प्रत्याग्रजेषुरिति अयं च समानकर्तृक आदेशः एकमधिल्लत्यो-
च्यते प्रत्याग्रज्य यावन्नो युज्य्यादिति तत्कथं बद्धत्वाभावात् सर्वेषा-
मुद्गादृषामधिकार इति उच्यते, अर्थात् अर्थ हि यावन्नां योजनमुक्त्वा
वक्ष्यति तानभिष्टम्भ जपेषुरिति ॥ २ ॥

दक्षिणाह्वयपूर्वाह्वयं प्रथमम्* ॥ ३ ॥

दक्षिणपूर्वस्थान्दिशि प्रथमं यावान् स्थापयेत् उक्तं क्रमानुपूर्वं
दक्षिणमिति ॥ ३ ॥

तानभिष्टम्भ जपेयुर्मरुत इति* ॥ ४ ॥

तान् यावन् यथास्थानं स्थापितानभिष्टम्भ मरुत इत्येतद् यजु-
र्जपेयुः दक्षिणाह्वयपूर्वाह्वयमित्येतत् प्रकृतम् अत आह तानिति ॥ ४ ॥

अतसदन एतज्जपित्वा युक्तास्थ वदतेत्येतावतैवेति धान-
ञ्जप्यः* ॥ ५ ॥

अतसदनस्थानेव मरुत इत्येतदादि घोषणामीवाञ्जातयध्वमि-
त्येवमन्तञ्जपित्वा युक्तास्थ वदतेत्येतावतैवाभिष्टम्भेषुरिति धानञ्जप्य
आचार्यो मन्यते ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

पश्चात् दक्षिणतो वा द्रोणकलशमध्यूहेयुरिदमहमिम-
मिति यजमानशब्दं सर्वत्र यथार्थं कुर्युः* ॥ ६ ॥

अधिसवनचर्मणि यावन्तां पश्चिमे प्रदेशे दक्षिणे वा द्रोणकलश-
मध्यूहेयुः इदमहमिममित्यनेन यजुषा यज्ञास्मिन् यजुषि यजमान-
शब्दः तमेकद्विलवज्जलेषु यथार्थमूहेयुः सर्वशब्दः अन्येष्वपि यजुःषु
यो यजमानशब्दस्तमपि यथार्थं कुर्युः भारानुमग्नयणं पृष्ठहोमा-
दिषु ॥ ६ ॥

अनुजपेयुरन्येन कृते मन्त्रौ ब्राह्मणविहितादन्यत्र ॥ ७ ॥

अन्येन कृते योजनाध्यहने अनुजपेयुर्योजनाध्यहनमन्त्रौ ब्राह्मण-
विहितादन्यचेति चे ब्राह्मणविहिताः कस्याः यं द्विव्यादित्येवमादयः न
तेष्वनुजपोऽस्ति स्वयमेव ते कर्त्तव्याः, नन्वयमपि प्रथमः कस्यो
ब्राह्मणविहित एव यावन्तः संसाद्य द्रोणकलशमध्यूहन्तीति तत् किमि-
दमारभ्यते ब्राह्मणविहितादन्यचेति उच्यते, सत्यमेतदेवं किन्तु
संसादनाध्यहने श्रुते न तु योजनाध्यहनमन्त्रौ नियुक्तौ ब्राह्मणेन
सूत्रकारेण लिङ्गतः कल्पितौ अत आह ब्राह्मणविहितादन्यचेति ॥ ७ ॥

एष कल्पः काम्यानां द्वेयकल्पादन्यत्र ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

॥ ब्राह्मणयज्ञोऽप्येवं, किन्तु छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

योऽयं प्रथमः कल्प उक्तः प्रत्यागम्य यावन्तो युष्मदादित्यत आरभ्य
एष एव विधिः काम्यानां किं सर्वेषां न किं तर्हि द्वेयकल्पादन्यत्र ॥८॥

विपर्यस्य तु तस्मिंस्तूष्णीञ्च योजनाध्यूहने* ॥ ९ ॥

य एषः प्रथमकल्पे विधिदत्तः एष द्वेयकल्पे विपर्यसः सर्वो
भवति प्रदक्षिणमष्टमदेशेऽख्येतन्नावदप्रदक्षिणं स्ववीयांस्वभ्यन्तराणि
इति तानन्वीयांस्वभ्यन्तराणि स्ववीयांसि बाह्यानि दक्षिणाङ्ग-
पूर्वाङ्गं प्रथममिति तद्वेयकल्पे पश्चात् स्यात् किञ्चान्यत तूष्णीं
च योजनाध्यूहने यावन्तां योजनं द्रोणकलत्रस्य चाध्यूहनं ते तूष्णीं
भवेयाताम् एते कर्मणी द्वेयकल्पे ॥ ९ ॥

इदमहममुमिति दक्षिणापरमष्टमदेशं निरूहेत्[†] ॥१०॥

उक्तं यं दिव्यादिमुखान् यावन्तः सत्वेदमहममुममुखायणममुखाः
पुनममुखा विशोऽमुखादस्त्राद्याभिरूहामीति निरूहेदिति ब्राह्मणे
द्रोणकलत्रस्य निरूहणं श्रूयते तत्कृतमस्यां दिशि असौ द्रोणकलत्रो
निरूहयितव्य इत्यत आह, इदमहममुमिति दक्षिणपश्चिममष्टम-
दिग्भागं प्रति द्रोणकलत्रं निरूहेत् इदमहं कुवीनहस्तस्य-
ब्रह्मभिकाङ्गत्याः पुनम् उदीच्यां दिशि यवाद्यस्त्राद्यां निरूहामीति
अथ प्रियकल्पे इदमहं कुमारगुप्तं ब्रह्मस्त्रापि न्यायपुषं प्राच्यान्दिशि
ब्राह्मस्त्राद्यस्त्राद्येऽध्यूहामि इति प्रयोगः ॥ १० ॥

*ब्राह्मणवेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणवेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्वेष्यप्रियकल्पयोर्मन्त्रौ राजन्यूहेत्* ॥ ११ ॥

द्वेष्यकल्पस्य च प्रियकल्पस्य च मन्त्रौ राजन्यधिकरणभूते-
ऽध्युहेत् ॥ ११ ॥

तस्य च विशमादिशेनाञ्चैवान्नाद्येन^१ ॥ १२ ॥

तस्य च राज्ञः विशमादिशेत् अमुष्या विशोऽमुष्यां विशीति प्रयोगः
तामेव च विशामन्नाद्येनाविशेत्, अमुष्मादन्नाद्यादमुष्मिन्नन्नाद्ये इति
प्रयोगः ॥ १२ ॥

उपांशुसवनो नाम यावा पञ्चमस्तमुपरिष्टाद्द्रोणकल-
शस्य कुर्यात् राष्ट्रजिघांसुः प्रतीवेशां बलवतीं विशमादि-
शन्* ॥ १३ ॥

अथो तदुभयमनादृत्येदमहमन्नेजसि ब्रह्मवर्चसेऽध्युहामीत्य-
ध्युहेत्तेजसे च ब्रह्मवर्चस आत्मानमध्युहतीति द्वतीयं काम्यं गतार्थ-
मिति कृत्वा सूत्रकारेण न परामृष्टं यः कामयेत विशा राष्ट्रं हन्या-
मिति व्यूह्य याव्दोऽधोद्रोणकलशं सादयित्वा उपांशुसवनमुपरिष्टादभि-
निदध्यादिदमहममुष्या विशाऽदो राष्ट्रं हन्यीति अत्र सन्देहः क
उपांशुसवन इत्यत्राह सूत्रकारः उपांशुसवनो नाम यावा पञ्च

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

^१ ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

मस्यमुपरिष्ठात् द्रोणकलशस्य कुर्यात् रात्रिजिघांसुरिति हनु-
मिच्छन् जिघांसुः प्रतीवेष्टां प्रवसा या विट् तां वलवतीमादिशन्
इदमहमुदीत्या विज्ञासुं रात्रं हन्मीति प्रयोगः ॥ १३ ॥

एतेषामेकं कृत्वा पथ्यं कुर्यादिति गौतमः* ॥ १४ ॥

एतेषां काम्यानां कल्पानां यो यस्तु चिकीर्षतस्तं कृत्वा पथ्यं कुर्या-
दिति गौतम आचार्यो मन्यते पथेनोपेतः पथ्यः प्रथम इत्यर्थः ॥ १४ ॥

तमेवेति धानञ्जयः† ॥ १५ ॥

तमेव कल्पं कृत्वा अथान्यत्कर्म प्रतिपद्येत नैव पथ्यं कुर्यादिति
धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ १५ ॥

पृष्ठानामन्ते पूर्वया द्वारा निष्क्रम्य काम्यं शा-
ण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

पृष्ठेषु समाप्तेषु पूर्वया द्वारा सदसो निष्क्रम्य काम्यं कुर्यादिति
एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ १६ ॥

पवित्रेण द्रोणकलशं संमृज्यादसवस्वेति बुध्नं रुद्रा-
स्वेति मध्यमादित्यास्वेति विलम्* ॥ १७ ॥

*ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणायबो नदेवेति विशेषः ।

नित्ये योजनाध्यह्नप्रकरणे काम्यानां प्रकल्पानां प्रसङ्गादिभिर्दृष्टः
 साम्प्रतमवधारां कर्मप्रतिपत्तिं विवक्षुराह, पवित्रेषु द्रोणकलशं
 संमृज्यादिति पुनरिति तेनेति पवित्रं दद्यापवित्रेषु द्रोणकलशं संमृ-
 ज्यादुद्गाता वसवस्त्वित्यनेन यजुषा द्रोणकलशस्य बुध्नं संमृज्यादिति
 रुद्रास्त्विति मध्यमादित्यास्त्विति विश्वं संमृज्यादिति वर्त्तते ॥ १७ ॥

एतेषामेकैकेन चिस्त्रिरनुसवनं संमृज्यादिति धान-
 च्छप्यः* ॥ १८ ॥

एतेषां यजुषां वसवस्त्वित्येतदादीनाम् एकैकेन चिस्त्रिरनुसवनं
 संमृज्यादिति धानच्छप्य आचार्य आह, वसवस्त्विति प्रातःसवने
 सर्वाणि खानानि संमृज्याद् रुद्रास्त्विति मध्यन्दिने आदित्यास्त्विति
 द्रतोयसवने सर्वाणि खानानि संमृज्यादिति वर्त्तते ॥ १८ ॥

सर्वैः सर्वेष्विति ग्राण्डित्यः* ॥ १९ ॥

सर्वैर्यजुर्भिर्वसवस्त्वित्येतदादिभिः सर्वेषु सवनेषु सर्वाणि खानानि
 संमृज्यात् एकैकेनैकैकं खानं चिस्त्रिरित्यर्थः एवं ग्राण्डित्य आचार्य
 आह ॥ १९ ॥

अवधूय पवित्रमुदग्दशमवाङ्नाभि वितनुयुः पवित्रम्
 इति* ॥ २० ॥

*ग्राह्यायनोऽप्येवम् ।

ह्येतैषां कल्पानामेकैवेन सम्यार्जनमवधूय पवित्रमुदगद्व-
मवाङ्गाभि वितनुयुः पवित्रन्त इत्येतयर्था ॥ २० ॥

सन्ततायां धारायामुद्गाता अपेत् प्रशुक्लेत्यमुष्य राज्या-
येति प्रियः राजानमादिशेत्* ॥ २१ ॥

पूयमानस्य सोमस्य सन्ततायां धारायां अविहिन्नायामुद्गाता
अपेत्प्रशुक्लेत्येतद्युः असुष्य राज्यायेत्येतस्य सर्वनामः स्नाने यो वक्ष्य
प्रियः स्वाद्राजानमादिशेत् ॥ २१ ॥

राज्ञो राज्यायेति वा यजमानस्यर्क्षेराज्ञो राज्यायेति
वा* ॥ २२ ॥

यजमानस्य राज्ञो राज्यायेति वा यजमानस्यर्क्षे यजमानस्य
राज्ञो राज्यायेति वा ॥ २२ ॥

सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा† ॥ २३ ॥

यजमानस्यर्क्षे सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा ॥ २३ ॥

सोमस्येत्येव ब्रूयात् सोमराजानोहि ब्राह्मणाः‡ ॥ २४ ॥

* ब्राह्मणबोध्यैवं किन्तु तेजैतेन रूपद्वयं ज्ञतम् ।

† यजमानस्य राक्ष इति मू० पु० पाठः ।

‡ ब्राह्मणबोध्यैवम् ।

एवमग्नेऽवधारणार्थः, सोमराजानो हि ब्राह्मणा इति हेतु-
पादानमस्यैव निश्चयार्थम् ॥ २४ ॥

आययणं गृह्यन्ध्वर्युर्हिं करोति तदा प्रवृणीरञ्जिः
प्रस्रोताहं मानुषो वृक्षस्यतिरुद्धाताहं मानुषो वायुः प्रति-
हर्ताहं मानुष इति* ॥ २५ ॥

आययणो नाम ग्रहसं गृह्यन्ध्वर्युर्हिं करोति तदा तस्मिन् काले
प्रवृणीरन् अग्निः प्रस्रोतेत्येतदादिभिर्यथासूचितैर्भूतप्रतिमन्त्रणार्थं
अदाययणे चिह्निकरोति तेनैवास्त्रोद्धातारो वृता भवन्ति ॥ २५ ॥

न प्रवृणीरञ्जिति धानञ्जयः* ॥ २६ ॥

धानञ्जय आचार्य आह न प्रवृणीरञ्जिति सर्वत्र वृता एवेति
द्रोणकलशोपसदने यद्रोणकलशमुपसीदन्ति तेनोद्धातारो वृताः
द्रोणकलशएवैनानामिज्याय वृणीत इति श्रुतेः ॥ २६ ॥

प्रवृणीरञ्जेवेति शाखिष्ठस्यः* ॥ २७ ॥

शाखिष्ठ आचार्यः प्रवृणीरञ्जित्वेवमाह, प्रतिनिमित्तं हि नैमि-
त्तिकाणि भवन्ति अपि चार्थस्यादूषको अलोपस्य लोपान्वायतर
इति ॥ २७ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

अन वाचं यच्छेयुः* ॥ २८ ॥

अस्मिन् काले वाग्यमनं कुर्युः ॥ २८ ॥

अतस्यदने वा* ॥ २९ ॥

अतस्यदने वा वाचं यच्छेयुः दक्षिणस्य हविर्द्वागस्य पश्चादुत्तर-
गमम् ॥ २९ ॥

वेदिं वाक्रामन्तः* ॥ ३० ॥

अभ्युदयाकाले ब्रह्मयज्ञमणं उत्तं तस्मिन् काले वा वाचं
यच्छेयुः ॥ ३० ॥

सुते बहिष्यवमाने विष्टजेरन्* ॥ ३१ ॥

सुते बहिष्यवमाने स्तोत्रे वाचं विष्टजेरन् ॥ ३१ ॥

इति प्रथमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

उत्तराहविर्द्वानात् ध्रुवस्थालोऽथ हरन्तः पश्चिमेनोन्नादृन्
इत्या तेनैव प्रतिहरेयुः* ॥ १ ॥

* प्राज्ञायगोऽप्येवम् ।

यद्यप्यहोराधिकारो वर्तते, गृहीतेषु सर्वेषु ग्रहेषु भ्रुवो गृह्यते
तत्रोद्गाहसम्बन्धं कश्चिद्विचाराद्, उत्तराङ्गविद्वांसादिति हवि-
र्द्वांसंज्ञके हे अग्नौ दक्षिणं उत्तरञ्च तत्रोत्तराङ्गविद्वांसादिति
अपादानलक्षणा पञ्चमी हविरस्त्रिभिधीयतइति हविर्द्वांसम् भ्रुवो
नाम ग्रहः स्वास्यां गृह्यते तां भ्रुवस्वासीं हरन्तः उद्गाह्यां पश्चिमेन
प्रदेशेन हवा गृहीते सोमे तेनैव पुनर्नयेयुः अथवायार्थं नित्यं पर-
कर्तृकेषु बलवचनं नैमानपरेण हरेयुरपि अकुत्रसा अध्वर्यवो
भवन्तीति ॥ १ ॥

अध्वर्युं निष्क्रामन्तं प्रक्षोता सन्तनुयात्* ॥ २ ॥

हविर्धागात् निष्क्रामन्तम् अध्वर्युं प्रक्षोता सन्तनुयात् उत्तरीदे-
कदेशे गृहीयात् अविच्छेदार्थम् ॥ २ ॥

तमुद्गाताम् ॥ ३ ॥

तं प्रक्षोतारं उद्गाता सन्तनुयात् ॥ ३ ॥

उद्गातारं प्रतिवर्त्ताम् ॥ ४ ॥

सन्तनुयादिति वर्त्तते ॥ ४ ॥

तं ब्रह्मा ॥ ५ ॥

* ब्राह्मसूत्रभाष्ये ।

॥ ब्राह्मसूत्रभाष्ये । तस्मै तेन ब्रह्मचर्येणैकस्मै ब्रह्म ।

तं प्रतिहर्त्तारं ब्रह्मा सन्तनुयात् ॥ ५ ॥

ब्रह्माणं यजमानः* ॥ ६ ॥

सन्तनुयादिति वर्त्तते विच्छेदे हि प्रायश्चित्तप्रवृत्त्यासर्वे सन्तता भवन्ति ॥ ६ ॥

न राजानमालभ्यानुपसृश्याप आज्यमालभेरन् ॥ ७ ॥

साम्प्रतमेतेषामाव्यहोमो वक्ष्यते तैश्च सोमः पूयमाणः सृष्टः अत आह न राजानमालभ्यानुपसृश्याप आव्यमालभेरन्निति ॥ ७ ॥

तथाज्यं राजानं सर्वत्र ॥ ८ ॥

तथाव्यमालभ्यानुपसृश्यापः सोममालभेरन् सर्वशब्दः अतोऽव्या-
व्यासत्वात् अनुपसृश्यापो नैव सोममालभेरन् ॥ ८ ॥

अध्वर्युणा ऊते प्रवृत्तहोमौ जुहुयुर्गत्यानुपूर्व्येण वेकु-
रानामासि सूर्योमेति† ॥ ९ ॥

अध्वर्युणा ऊते प्रवृत्तहोमौ जुहुयुः प्रवृत्तहोमाविति संज्ञा
गत्यानुपूर्व्येषापि प्रसोता प्रथमोऽतिसर्पेत् तत उद्गाता ततः प्रतिहर्त्तेति
गत्यानुपूर्व्यं वेकुरानामासीति प्रथमां सूर्योमेति द्वितीयां अथ

* ब्राह्मण्यबोध्यैव किन्तु तेन सूत्रप्रत्ययनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यैव किन्तु तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्यबोध्यैवम् ।

गत्यानुपूर्व्येति किमिदं वाक्ता इष्टानुपूर्व्यसुक्तम् एवं अध्वर्यु-
निक्रामन्तं प्रस्रोता सन्तनुयान्तमुद्गातोद्गातारं प्रतिहर्त्तेति होमेऽप्ये-
तदेवानुपूर्व्यं गृहीष्यते व्यतिक्रमहेत्वसम्भवात् अचोच्यते, गत्यारम्भेण
अन्योऽपि यो होमः तत्रापि गत्यानुपूर्व्यमेव स्यात् यथा आग्निधोषे दे
आहुती जुहुयुरिति ॥ ९ ॥

संस्तुतसोमे त्वधिकामुद्गाता जुहुयात् संवेन्नायोप-
वेशयेति यथासवनं कृन्दाऽस्यादिशन्* ॥ १० ॥

यदि सोमो संस्तुतो स्यातामित्येवमधिस्रत्याह, सुसमिद्धे होतव्य-
मग्निर्वै सर्वा देवताः सर्वा एव देवताः पश्चन् जुहोति संवेन्नायोपवेशा-
येति कृन्दोदेवत्यास्त्रिषु आहुतयसु उच्यन्ते तासां कासो विव-
क्षितः होता च अत आह, संस्तुतसोमे तु प्रवृत्तसोमो ऊत्वा अधि-
कामाहुतिमुद्गाता जुहुयात् संवेन्नायोपवेशायेति यथासवनं कृन्दा-
स्यादिशन् यत्र यस्मिन् सवने यथासवनम् तुभ्यः कृन्दोविशेषणार्थः
अधिकग्रहणं प्रवृत्तसोमयोः प्रत्यावायो भाव्यदिति ॥ १० ॥

अथ सामेति स्वाहाकारान्तया तृतीयां सर्वत्र स
हवेति शाण्डिल्यः ॥ ११ ॥

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

† आह्वायबोऽप्येवं किन्तु तनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

हृषं सानेत्येतवर्षा स्वाहाकारान्मवा द्वतीवामाहुतिं शुद्धयात्
उद्गाता सर्वत्र संसृतसोमे च स एवोद्गाता शुद्धयात् नेतरौ द्वती-
वामाहुतिम् ॥ ११ ॥

महागिरिमहानदीरथाहर्वायुव्यवायेष्वसंसवः* ॥ १२ ॥

महागिरिः महान् पर्वतः महानदो महती नदी रथाहः रथ-
स्त्राङ्गागमः वायुर्देवताविशेषः एतैर्यवाये असंसवः संसवो न भवति
पूर्वपश्चिमवातैर्वायुव्यवायो गृह्यते अन्यथा सर्वदा सम्भवात् व्यवाय-
शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते ॥ १२ ॥

पृथग्जनपदे च* ॥ १३ ॥

पृथग्जनपदे तु पुनः पुनरव्यवायेऽपि महागिर्यादिभिः संसवो न
भवति पृथग्जनपदः पञ्चाखाः कुरवः मत्स्या इति ॥ १३ ॥

अविदिषाणमात्रादित्येके* ॥ १४ ॥

अविदिषाणमात्रादेवासंसव इत्येके आचार्या मन्यन्ते ॥ १४ ॥

हुत्वा जपेयुर्ब्रह्माहं गायत्रीं वाचं प्राणं प्रजापतिं प्रप-
द्येऽस्मानमाखणं पर्युच्च इति* ॥ १५ ॥

यदा सर्वैर्हुतं भवति अथ ब्रह्माहं गायत्रीं वाचमित्येतत्सुर्व-
पेयुः ॥ १५ ॥

अध्वर्युमन्वावर्त्तेरन्मर्पन्तः* ॥ १६ ॥

यथाध्वर्युरावर्त्तेत तथैव आवर्त्तेरन् अन्वावायोऽव्यावृत्तो
नाद्रियेरन्मर्पन्त इत्यारभ्यते, उत्तरयोरपि सवमयोरेवमेव स्मा-
दिति ॥ १६ ॥

सव्यैः पाणिभिः पृथग्दक्षिणा दृष्टानि निरस्येयुर्योऽद्य-
सौम्य इति* ॥ १७ ॥

किञ्चिद्गत्वा सव्यैर्वामैः पाणिभिर्दक्षैः पृथक्गत्वा दक्षिणस्यां
दिशि दृष्टानि निरस्येयुः निराश्रः प्रक्षेपः योऽद्य सौम्य इत्यनेन
यजुषा ॥ १७ ॥

चात्वालदेशं प्राप्याध्वर्यावुपविष्टे तस्मात् प्रत्यगुपविशे-
युर्योम आत्मेति* ॥ १८ ॥

चात्वालसन्निष्ठो देशः तं प्राप्याध्वर्यावुपविष्टे तस्मादध्वर्योः
पश्चिमे देशे उपविशेयुर्योम आत्मेत्येतदादिना यजुषा ॥ १८ ॥

प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोता ॥ १९ ॥

प्रस्तोता प्रत्यङ्मुख उपविशेत् ॥ १९ ॥

* शास्त्रायबोध्यम् ।

† शास्त्रायबोध्यम् किन्तु तेन सूत्रमनेनैकस्मिन् कृतम् ।

उदङ्मुख उद्गाताः ॥ २० ॥

प्रस्रोतर्धुपविष्टे अग्नारसुद्गाता उदङ्मुख उपविशेत् ॥ २० ॥

पश्चिमेनोद्गातारं गत्वा दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमीक्षमाणः
प्रतिहर्त्ताः ॥ २१ ॥

उद्गातारसुपविष्टं पश्चिमेन गत्वा प्रतिहर्त्ता दक्षिणपूर्वमष्टमदिग्-
भागमीक्षमाणः उपविशेत् ॥ २१ ॥

सव्याधरानुपस्थान् कृत्वा द्यावापृथिव्योः सन्धिमीक्ष-
माणाः समानि मुखानि धारयन्तः* ॥ २२ ॥

सव्यान् वामानुपस्थान् ऊरून् अधरान् कृत्वा द्यौश्च पृथिवी च
द्यावापृथिव्यौ तयोः द्यावापृथिव्योः सन्धिमीक्षमाणाः समानि मुखानि
धारयन्तः मनःसमाध्वयम् ॥ २२ ॥

एवं सर्वस्तोत्रेष्वसीरन्* ॥ २३ ॥

सोऽयं विधिरक्तः प्रत्यङ्मुखः प्रस्रोतेत्यत आरभ्य समानि मुखानि
धारयन्त इति यावत् नैव बहिष्पवमानमधिष्ठत्योक्तः अतः सर्व-
स्तोत्रेषु भवति कुत एतत् यस्मादध्यत्येतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पव-

† आह्वायस्तोत्रेष्वेवं किमु तेन ह्यध्वयेनैकस्वयं कृतम् ।

* आह्वायस्तोत्रेष्वेवम् ।

मानयोरिति अत आद्यैवं सर्वसोपेक्षासीरन्निति, ननु अक्षेवं सर्वग्रहणं
न कार्य्यं एवं सोपेक्षासीरन्निति सिद्धेः उच्यते, वक्ष्यति हि एवं
परिक्रमं सर्वकृतुषु विद्यादिति पाठान्तरे चैव ज्योतिः सर्वे कामा
इति एवं ज्योतिषं दर्शयति एवं परिक्रमं सर्वकृतुषु विद्यादिति
ज्योतिषं सर्वकृतुषु विध्यन्तरं दर्शयति वक्ष्यति च तदनन्तरं षोडशी
साक्षा सोप्यमाण इति चिसंख्येऽपि ज्योतिष्टोमे प्रकृतिभूते षोडशी
नास्ति अथ षोडश्विषे विधिर्न प्राप्नोति अप्राकृतत्वात् विद्यतः
षोडशी तथा मानसादिषु नैमित्तिकेषु च न प्राप्नोति अत आह
सर्वसोपेक्षासीरन्निति ॥ २३ ॥

अपरेणोद्गाहृत्स्ववराह्यं उपगाः* ॥ २४ ॥

उद्गाहृत्स्वं वक्षिमे प्रदेशे अवराह्यं उपगाः स्युः अवराह्य-
कम्दः निष्कृष्टवचनः कदाचामप्यधो न भवन्तीत्यर्थः ॥ २४ ॥

चतुरवराह्यगनेके* ॥ २५ ॥

एके चतुरवराह्यान्वन्ते न तस्योपदेशः दिग्भिरेवोद्गायन्तीति
अथ पराह्याः क्रियन्त उपगततार इति षट् पराह्या इति ॥ २५ ॥

त एतेनाक्षरेणोपमायेयुर्द्धा इति मन्त्रस्यरेण सन्मतं सप्त-
वाक्येव्वारमन्तः* ॥ २६ ॥

* प्राच्यावने विज्ञेयोऽस्ति ।

अदि अवरार्द्धां अदि अरवरार्द्धां अदि अट्परार्द्धां तएते-
 नाचरेषोपगायेयुर्ही इति मन्त्रस्वरेण सन्ततम् अविच्छिन्नं यान्युद्गाहृणां
 सहवाच्यानि तेषु विरमेयुहपगातारः सहवाच्यानि निध्नानि
 अथ उपगायेयुर्ही इति सिद्धेः एतेनाचरेषेति किमर्थमारभते
 उच्यते, सूचान्तरमारभते अपि चोपगाहृणां भक्तिसुद्गातार एव
 कुर्वुरिति एतस्मिन् कस्येऽप्येतेनैवाचरेषेति ॥ २६ ॥

तस्मात्प्रान्तरेण सुयुः* ॥ २७ ॥

तस्मात् मन्त्रात् व्यन्तरेषोत्कृष्टेनोद्गातारः सुयुः स्वरे स्वरे सप्तच-
 वान्तराशीत्यन्तरपरिमाणं तस्मात् व्यन्तरेण सुयुः ॥ २७ ॥

समेन वा प्रातःस्वने* ॥ २८ ॥

उपगाहृत्स्वरतुल्येन वा प्रातःस्वने सुयुः मन्त्रेष्वेत्यर्थः ॥ २८ ॥

एकान्तरेण वा* ॥ २९ ॥

मन्त्रादेकान्तरेण वा सुयुः ॥ २९ ॥

इति प्रथमस्य श्लाघाश्री कण्डिका ।

* आद्यायने निमेषोऽस्ति ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

प्रस्तरं प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मन् स्तोष्यामः प्रशास्तरित्युद्-
गात्रे प्रयच्छेत्* ॥ १ ॥

उक्तमेवं सर्वस्तोत्रेष्व्यासीरन्निति अगन्तरमध्वर्युः प्रस्तरं प्रस्तोत्रे
प्रयच्छति सोमः पवत इत्यनेन यशुषा ततः परं अध्वर्योः सकाशात्
प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मन् स्तोष्यामः प्रशास्तरित्यनेन यशुषा उद्गात्रे
प्रयच्छेत् प्रस्तरमिति कर्मणि द्वितीया प्रतिगृह्येति दीयमानं गृहीत्वा
प्रस्तोतेति कर्दनिर्देशः प्रयच्छेदिति क्रियोपदेशः प्रस्तरो दर्भमुष्टिः
उक्तम् अध्वर्युः प्रस्तरं हरतीति तस्मादध्वर्युणा प्रस्तरैषदिव विधूयो
विधूतमिव हि द्रवण्यश्व उपावर्त्तन्तइति ॥ १ ॥

तेन दक्षिणां जङ्गामुपहृत्य युञ्ज्यात् स्तोममग्ने-
स्तेज* ॥ २ ॥

एतेन प्रस्तरेण उद्गाता दक्षिणां जङ्गां स्पृष्ट्वा युञ्ज्यात् स्तोममग्ने-
स्तेजवेति एतदादिना यशुषा प्रस्तरमावाद्योद्गायेद्भविषोऽस्कन्दाय
यजमानं तु स्वर्गास्तोकादवगृह्णातीत्युक्ताह अष्टीवतोऽपस्पृशतोऽग्रेय-
न्नेनास्य हविरस्कन्नं भवति न यजमानं स्वर्गास्तोकादवगृह्णातीत्यतः
सूचकारः तेन दक्षिणां जङ्गामुपहत्येत्याह ॥ २ ॥

अन्नं करिष्यामीति जपेत्* ॥ ३ ॥

* शाखावलीयेष्वेवम् ।

युक्ता सोममग्नारम् अन्नं करिष्यामीत्येतदादि यक्षुर्जपेत् ॥ ३ ॥

तृष्णीं चात्वालमुदपात्रञ्चावेक्षेरन्* ॥ ४ ॥

तृष्णीं अमग्नकमित्यर्थः सर्वे उद्गातारः तृष्णीञ्चात्वालमुदपात्रं
चावेक्षेरन् ॥ ४ ॥

सामासि प्रतिमाभाक्षीत्यादित्यम्* ॥ ५ ॥

सामासि प्रतिमाभाक्षीत्यनेन यक्षुषा आदित्यमवेक्षेरन्निति
वर्त्तते ॥ ५ ॥

तृष्णीं वा* ॥ ६ ॥

यक्षुषा वा आदित्यमवेक्षेरन् तृष्णीं वेति विकल्पयति ॥ ६ ॥

सहस्रिद्वृत्य बहिष्यवमानेन स्तुवीरन्* ॥ ७ ॥

अत्रोच्यते, सहस्रदिति किमर्थमारभ्यते, यदा तावदुक्तं नवभिः
स्तुवन्ति हिङ्कारो दशमो दशाक्षरा विराडिति उच्यते अथ हि
त्रिवृतसोमकं बहिष्यवमानमधिकृत्य विधिरारभ्यते विराट् सम्पदर्थं
यच्च पुनः सोमद्विः स्यात् अनेकसामानेकदैवतं वा बहिष्यवमानं
स्यात् तच्च हिङ्कारं प्रति संशयः स्यात् किञ्च प्रतिसाम प्रतिदैवतं वा
स्यादिति, अतोऽयमाचार्यो यत्नमारभते सहस्रिद्वृत्य बहिष्यवमानेन
स्तुवीरन्निति । अथ बहिष्यवमानग्रहणं किमर्थमिति चेत् अत्रोच्यते,

* ग्राह्यावबोध्यवम् ।

वक्ष्यत्ययं एतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोरिति तथापि सङ्ग-
देव हिङ्गारः प्राप्नोति नैतत् तच्च ज्ञायं वक्ष्यति साधे साधे हिङ्गुर्यु-
रिति अचोच्यते, न स्नेकविधौ प्रत्यावायो गम्यते विकल्पः प्रतीयते
अतोऽयमाचार्यो यन्नमारभते बहिष्यवमानेनेति ॥ ७ ॥

अहिङ्गुता प्रथमा रेतस्याः* ॥ ८ ॥

अहिङ्गुता प्रथमा स्त्रोत्रोया स्याद्विष्यवमाने तस्याः संख्यवहा-
रिकीयं संज्ञा रेतस्येति वक्ष्यति हि रेतस्यैकचिकस्य बहिष्यवमान-
मिति ॥ ८ ॥

हिङ्गुताः पराः* ॥ ९ ॥

रेतस्या याः पराः स्त्रोत्रोयाः तासु हिङ्गारः स्यादिति ॥ ९ ॥

रथन्तरवर्षोऽन्तमाविच्छष्टिङ्गाराः ॥ १० ॥

रथन्तरवर्षो यस्या वेद्यं रथन्तरवर्षा सा चोत्तमा बहिष्यव-
मानस्य स्यात् अविच्छष्टिङ्गारा च स्यात् हिङ्गारो न विच्छज्यते
आकारो विसर्गः ॥ १० ॥

तस्या ऊर्द्धं प्रस्तावाच्चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेत् ॥ ११ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् किन्तु तेन रूपद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

तस्मा रथन्तरवर्षाया ऊर्द्धं प्रस्तावाद्यन्तार्थवराणि रथन्तर-
वदभिष्टोभेत् ॥ ११ ॥

अक्षमकरमिति स्तुत्वा जपेत्* ॥ १२ ॥

अक्षमकरमित्येतदादि चक्षुर्जपेदुक्ताता एकश्रुतिविधानात् ॥ १२ ॥

श्वेनोऽसीति प्रस्तरे यजमानं वाचयेत्* ॥ १३ ॥

श्वेनोऽसीत्येतदादि चक्षुः प्रस्तरेऽधिकरणे यजमानं वाचयेत्
शास्त्रप्रसारं अनुत्वारभे इति सिद्धात् ॥ १३ ॥

तत्सर्वत्र स्तुत्वोपहृयेरन्* ॥ १४ ॥

तं यजमानं सर्वस्रोत्रेषु स्तुत्वोपहृयेरन् सर्वग्रहणं न क्षेत्रज्ञं वक्षि-
ष्यवमाने उपहृव उक्तसंक्षेपः ॥ १४ ॥

संवर्चसेतीक्ष्णकान्महकारिणश्च प्रेक्षमाणो जपेत्* ॥ १५ ॥

संवर्चसेत्येतदादि चक्षुः ये तजेक्षकाः ये चास्त्र महकारिणः तान्
प्रेक्षमाणो जपेत् ॥ १५ ॥

नमो गन्धर्वायेत्यादित्यम्* ॥ १६ ॥

* प्राज्ञाचक्षोऽप्येवम् ।

नमो गन्धर्वाद्येतदादि यजुरादित्यमीक्षमाणो जपेत् ॥ १६ ॥

देशेनैवान्तर्हितश्चेत्* ॥ १७ ॥

अन्तर्हितसेदादित्यः स्यात् देशेनैवावेचेत् कोऽस्य विषयः सद्यः
बहिष्यमानेन सुवन्ति तत्प्रकरणे किमर्थमिति चेत् उच्यते, अन्व-
चापि देशेनैव सुभूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठेरन् उदयन्तमसस्सरीति च
एतदर्थं दर्शयति ॥ १७ ॥

एतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोः* ॥ १८ ॥

वक्ष्यत्ययं यथासवनमुपविश्व प्रक्षोता हविर्द्वानं गच्छेन्मध्यन्दिने
ऊतं आदित्यगृहे प्रतिहर्त्ता भव इति योऽयं हविर्द्वानं गच्छेत् स एव
कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोः विष्णोः शिर इत्यत आरभ्य सर्वग्रहणं
निरवशेषवाचि एवमतिप्रसक्ते ब्रवीति ॥ १८ ॥

प्रवरास्तु निवर्त्तन्ते चात्वालावेक्षणप्रभृति च प्राग्बिह्व-
रात् ॥ १९ ॥

अग्निः प्रक्षोताहं मानुष इत्येतदादयः प्रवरा निवर्त्तन्ते तृष्णीं
चात्वालमुदपात्रं चावेक्षेरन्निति एतदादि यत्कर्त्तव्यं तत् सर्वं प्राग्बि-
ह्वाराच्चिवर्त्तते ॥ १९ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

प्रवेक्षणसम्भारजने चान्तरेण तृतीयसवने* ॥ २० ॥

प्रवेक्षणं च सम्भारजनं च प्रवेक्षणसम्भारजने इव उर्ज इति प्रवेक्षणं
वसवस्तेति सम्भारजनन्तयोः प्रवेक्षणसम्भारजनयोः अन्तराले यत्कर्म
तृतीयसवने तच्च सर्वस्मिन्वर्त्तते अशब्दात् पूर्वसूत्रोक्तञ्च ॥ २० ॥

कुम्भन्तु तत्र समृज्यादुत्तरे हविर्धाने यः पूर्वा द्रोण-
कलशावृता ॥ २१ ॥

तच्च तृतीयसवने कुम्भस्य सम्भारजनं कुर्यात् न द्रोणकलशस्य
तुम्भदे विशेषणार्थः उत्तरे हविर्द्धानसंज्ञकेऽनसि यः पूर्वस्थापितः
तं समृज्यात् न पश्चिमं द्रोणकलशावृता यो द्रोणकलशसम्भारजन-
विधिः तेन सम्भारजनविधिना आवृत्त्यपरिक्रमो विधिरिति समा-
नार्थः ॥ २१ ॥

तं पूतभृदित्याचक्षते तं पूतभृदित्याचक्षते* ॥ २२ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबोऽप्येवं जित्तु तेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तं क्षुभं योऽसौ पूर्वः तं पूतवदित्येवमाचक्षते एते पूतवदाहव-
जीवयोरप्यधिकारं मन्यन्तइति ॥ २२ ॥

इति प्रहस्य द्वादशी कण्विका ।

इति प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ।

द्वितीयः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

सोमयोगेऽग्निर्युनक्त्वित्यतस्तु स्थाने वायुर्युनक्त सूर्यो
युनक्त्विति नानासवनयोः* ॥ १ ॥

उक्तं एतत्सर्वं क्षुर्धादुत्तरयोः पवमानयोरिति सर्वस्मिन्विध्वज्जने
प्राप्ते प्रवरास्तु निवर्त्तन्तइति एतदादि यन्निवर्त्तते तदुक्तं साम्प्रतं
सोमयोगविशेष उच्यते सोमयोगमन्त्रे अग्निर्युनक्त्वित्येतस्तु पदस्तु
स्थाने वायुर्युनक्त सूर्यो युनक्त्विति नानासवनयोरेते पदे स्थातां नाना
पृथगित्यर्थः वायुर्युनक्त मनसेति माध्यन्दिने सूर्योयुनक्त वाचेति
तृतीयसवने ॥ १ ॥

विहारं धानञ्ज्योऽग्नेस्तेजसा वृद्धस्यतिस्वेति प्रातःसवन
इन्द्रियस्येन्द्रियेण वृद्धस्यतिस्वेति माध्यन्दिने सूर्यस्येति तृतीय-
सवने ॥ २ ॥

अस्मिन्नेव सोमयोजने मन्त्रे धाः समस्तास्मिन्ने देवता आवा-

* आवावबोऽप्येवम् ।

† आवावबोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तासासामनुसवनं विहतां क्रियां धानञ्चयो मन्यते तदुच्यते, अग्ने-
स्तेजसा बृहस्पतिस्त्वा युगकृति प्रातःसवने इन्द्रस्तेन्द्रियेण बृहस्पतिस्त्वा
युगकृति माध्यन्दिने सूर्यस्य वर्चसा बृहस्पतिस्त्वा युगकृति तृतीय-
सवने ॥ २ ॥

सर्वैरेकैकं यथाम्नायं शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

सर्वैरेभिरेकैकं सोमयोजनं यथावायं शाण्डिल्यो मन्यते, यथा-
वाययद्वयं किमर्थमिति चेत् उच्यते, विहारः प्रकृतः तन्माभू-
दिति ॥ ३ ॥

साम्ने साम्ने हिंकुर्युः* ॥ ४ ॥

सामार्थं सामार्थं हिंकुर्युः उक्तं सहाद्विहृत्य बहिष्यवमानेन
सुवीरञ्जिति तत्र सहाद्विहारः इह पुनः प्रतिसाम विहारः स्यात् ॥४॥

वृषकोऽसि खरोऽसीति यजमानवाचने* ॥ ५ ॥

वृषकोऽसि खरोऽसीत्येतदादिचक्षुषी यजमानवाचने स्यातां
नानासवनयोः क्रमेण ध्येनोऽसीत्येतस्य स्थाने ॥ ५ ॥

स्तुत्वा बहिष्यवमानेन प्रस्तरादुभयतश्चतुरङ्गुलं परि-

* शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

किञ्च त्वणं चात्वाले प्रविध्येद्यदि स्तुतं यदिवाद्य सुष्टुतमर्वाक्
स्तुतं यदि वातिष्ठुतं यत्तयोरन्येन दिवमारुहेमेममन्येन जयेम
लोकमिति* ॥ ६ ॥

उत्तरयोः पवमानयोरतिदेग्निको विधिरुक्तः साम्प्रतं यदगन्तरं
प्रकृतं कर्म तदुच्यते, स्तुत्वा बहिष्पवमानेन अगन्तरं प्रस्तरान्तृणं
गृहीत्वा तदुभयतः परिह्वित्व त्वणं चतुर्गुलं कार्यं तच्चात्वाले प्रवि-
ध्येत् प्रक्षिपेत् प्रचेपः प्रव्याधः यदि स्तुतमित्येतदादिना मन्त्रेण एक-
श्रुतिविधानादुद्गाता अङ्गुलिद्वेदनसंश्रये येन कर्म कृतं तस्य परि-
माणम् ॥ ६ ॥

तत्रैवोदपात्रं निनयेयुः समुद्रं वः प्रक्षिणोमि स्वां योनि-
मभिगच्छतारिष्टास्तन्वो भूयाः स मापरा सेचिनो धनमिति* । ७ ।

तस्मिन्नेव चात्वाले उदपात्रनिनयेयुः यत्तत् उदपात्रं तस्मिन्
कर्मसङ्गभूतं तदेव चात्वाले निनयेयुः समुद्रं वः प्रक्षिणोमीत्येतदा-
दिना यशुषा ॥ ७ ॥

बहिर्वेद्युदञ्चोऽयुञ्जि पदान्युत्क्रामेयुः प्राग्दशभ्यः* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणयज्ञोत्प्रेषम् ।

तदुदपाचं निनीय अनन्तरं बहिर्वेषुदम्बुखा अमुञ्चि पदानि
उत्क्रामेयुः गच्छेयुः प्राग्दम्बुः चि पञ्च सप्त नव वा ॥ ८ ॥

आत्रज्याग्नीध्रीयं बहिष्यवमानर्चोऽधीयोरन्* ॥ ९ ॥

आत्रज्य आग्नीध्रीयन्तस्मिन् बहिष्यवमानर्चः अधीयोरन् ननु
किमिदं बहिष्यवमानर्चोऽधीयोरन्निति आत्रज्याग्नीध्रीयमुपरिष्ठाञ्चप
इति वाच्ये उच्यते, स्तोत्रधर्मः प्रवृत्तः प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोतोदङ्मुख
उद्गाता दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमोक्षमाणः प्रतिहर्त्तेति खोज्यमाचार्यः
पुनरारभते बहिष्यवमानर्च इति कथं य एव पुरस्ताज्जयस्व धर्मः
स एव धर्मः स्वादिति प्रांसुखैः क्रियेति ॥ ९ ॥

अनुव्याहारिषोन्नामिति यमिति शङ्केत तस्मा आग्नीध्रीय
आहुतीवज्जं प्रहरेद्यज्ञश्चत उपचते नमश्चते सत्योऽसि
सत्यसंस्कृतस्तस्य तेय ऊनं योऽकृतं योऽतिरिक्तमदर्शत्तस्य
प्राणेनाप्यायस्व स्वाहेति† ॥ १० ॥

प्रतिपद्यतया अनुव्याहारिषोत् क्षणवादां कृतकान् अथ पूर्व-
मिति उद्गायतामिति शङ्केत पुनरप्यभिव्याहरेदिति तस्मै तदर्थं आग्नी-
ध्रीये आहुतिवज्जं प्रहरेत् यज्ञश्चतइत्येतदादिना बहुषा आहुति-

* आद्यायके विशेषोऽस्ति ।

† आद्यायकोऽप्येवम् ।

वक्षः कश्चिद्वारार्था आहुतिः अनुव्याहारप्रक्रमनार्थं अनुव्याहारो
नाम अग्निहोताभिरुच्यतेः प्रश्नः ॥ १० ॥

न व्यभिचरेतेति धानश्चाप्यः* ॥ ११ ॥

यदुक्तं तस्मा आग्नीषीय आहुतिवक्षं ग्रहरेदिति तत्र कुर्यात्
कस्मात् अतः अह्नमनुव्याहरति स आर्त्तिमार्हतीति श्रुतेः कश्चि-
द्वारार्थेऽप्येतद्विद्मन् अह्नमनुव्याहरति स आर्त्तिमार्हत्येव तस्माच्च व्यभि-
चरेतेति इति धानश्चाप्यस्य मतम् ॥ ११ ॥

इति द्वितीयास्य प्रथमा कश्चिन्ना ।

अथ द्वितीया कश्चिन्ना ।

अह्नीगवह्मिष्यवमानैः सदसि सुवीरन् प्रथमादङ्गो-
ऽन्यन्* ॥ १ ॥

वह्मिष्यवमानस्य लक्ष्णो विधिदत्तः साम्प्रतमह्नीगवज्जेषु देव-
विशेषो विवक्षितः स उच्यते, अह्नीगवह्मिष्यवमानैरिति अह्नीगस्य
वह्मिष्यवमानानि अह्नीगवह्मिष्यवमानानि तैरह्नीगवह्मिष्यवमानैः
सदसी सुवीरन् देवेन देवः प्रत्यावाच्यते प्रथमादङ्गोऽन्यच्च प्रथमे-

* प्राज्ञावबोऽप्येवम् ।

ऽहनि चात्वास्तदेशे स्तुत्वा शेषेषु सदसि स्तुवीरन् ननु बहिष्यवमानै-
रिति वज्रवचनसामर्थ्यादहीनविधौ सिद्धे कस्मादहीनग्रहणं क्रियते
यावता एकाहेषु वज्रत्वासम्भवात् सन्नेषु च विशेषवचनादाद्यन्तयोश्च
सर्चेष्विति अतः प्रत्याख्यायाहीनात् न चान्या सतुर्थी यज्ञजाति-
रस्ति यस्मादिदं विधानं कल्पेत तस्मादहीनग्रहणं न कर्त्तव्यं क्रिय-
माणे च प्रयोजनं वक्तव्यम् उच्यते यदुच्यतेऽहीनग्रहणं न कर्त्तव्यमिति
कर्त्तव्यमिति ब्रूमः कस्मात् शेषविधिप्रसिद्धये द्वादशाहेऽहीनभूते
एकाहमिश्रेषु चाहीनेषु वरुणप्रवासद्विदिवसाकमेधचिराचव्युष्टि-
दिराचेषु अक्रियमानेऽहीनग्रहणे संग्रहः स्यात् सोऽद्यमाषार्था सुक्त-
संग्रहं सूत्रमारभते, अहीनबहिष्यवमानैरिति अथ प्रथमादङ्गोऽन्य-
चेति अहर्ग्रहणं न कर्त्तव्यं कस्मात् प्रथमादन्यचेति सिद्धे न चैक-
स्मिन्नहन्यनेकबहिष्यवमानं नास्ति उच्यते, कर्त्तव्यमहर्ग्रहणं कस्मात्
अक्रियमाणे प्रथमेऽहनि नैमित्तिकबहिष्यवमानावृत्तौ सदसि स्तुवनं
स्यात् बहिष्यवमानानन्तरे सोमापहारे सोमदाहे वा आभ्यासिक-
संस्कारे सति हविषः स्तुत्यर्थत्वात् पवमानानां संस्कारावृत्तौ पव-
मानाभ्यासवृत्तिः प्राप्नोति पवमानाभ्यासवृत्तिरिति वचनात् हवि-
स्तुतिः पवमाने इति च तस्मादहर्ग्रहणे क्रियमाणे नास्ति दोषः ॥ १ ॥

आद्यन्तयोश्च सन्नेषु* ॥ २ ॥

आद्यन्तयोश्च ये अहनी सन्नेषु ताभ्यामन्यत्र सदसि स्तुवनं सन्नेषु
समाध्वर्थम् ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

प्राग्धिष्यविहरणाभिष्क्रम्य तृणप्रासनप्रभृति समाप-
येयुः* ॥ ३ ॥

सदसि बहिष्पवमानक्रियायामयं विशेषः प्राग्धिष्येऽवधीनां
विहरणात् तृणप्रक्षेपणादि कर्म निष्क्रम्य समाप्नुयः चतुरङ्गुलं परिद्विद्य
द्वयं चालाखे प्रविध्येदित्यत आरभ्य आ उपरिष्टाज्जपात् ॥ ३ ॥

वैदचिराचे सन्नन्यायं गौतमः* ॥ ४ ॥

वैदचिराचे सन्नन्यायं गौतम आचार्यो मन्यते उभयतोऽति-
राजत्वात् ॥ ४ ॥

अहीनन्यायं धानञ्जयः* ॥ ५ ॥

अहीनेषु यो न्यायस्तं धानञ्जयो मन्यते अहीनत्वात् ॥ ५ ॥

मन्द्रं प्रातःसवने सुवीरञ्जुत्तरोत्तर्युत्तरयोः† ॥ ६ ॥

मन्द्रः स्वरस्तं अत्रा प्रातःसवने सुवीरञ् उत्तरञ् उत्तरं अत्रा उत्त-
रयोः पवमानयोः सुवीरञ् मन्त्रे सप्तयवान्तराणि भवन्ति अतः अत्रि-
त्युक्तम् अन्यथा हि मन्त्रेण प्रातःसवनं सुवीरञ्चिति स्यात् ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽनैतेन रूपद्वयं कृतम् ।

मध्येन बोभयोः* ॥ ७ ॥

मध्येन खरेण वा उभयोः उत्तरयोः सवनयोः सुवीरन् ॥ ७ ॥

एतस्यां वेलायां प्राप्नीयुः† ॥ ८ ॥

एतस्मिन् काखे इत्यर्थः स्नात्वा बहिष्पदमात्रेण चालिजाभोजन-
काल उपदिश्यते एतस्मिन् काखे भुञ्जीरन्मन्तराभोजनं स्नात्
आदधिभक्षणात् ॥ ८ ॥

अनुसवनन्तु सन्नेषु सवनमुखीयान् भक्षयित्वा सन्नेषु
नाराग्रंसेषु ॥ ९ ॥

अनुसवनन्तु सन्नेषु भोजनं सवनसन्नेषु विशेषणार्थः कं विभिन्नद्वि-
कालं सवनमुखीयान् भक्षयित्वेति सवनमुखीयानां भक्षणमुक्तं भवति
नक्षत्रभक्षयित्वा सन्नेषु नाराग्रंसेषु ततो भुञ्जीरन् ननु सन्नेषु नाराग्रंसेषु
इत्युक्ते सवनमुखीयानां भक्षणमुक्तमभवति नक्षत्रभक्षितेषु सवनमुखीयेषु
नाराग्रंसानां सादनमस्ति तस्मात्सवनमुखीयान् भक्षयित्वेत्यतिरिच्यते
नेतत् कुतः वक्ष्यत्वथं द्वितीयाः सवनेषु नाराग्रंसाः पूर्वयोस्तृतीयाविति
तत्र संशयः स्यात् किं पूर्वेषु नाराग्रंसेषु सन्नेषु उत्तररोमरेष्विति तद्विषे-
षणार्थप्रारम्भते चे सवनमुखीयानन्तरं नाराग्रंसाखेसु सन्नेष्विति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यखे विधेयोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यखोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यखेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वपायां ऊतायां धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्* ॥ १० ॥

सवनीयस्य पशोर्वपायां ऊतायामनन्तरं धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्
तद्विष्णोपस्थानं वक्ष्यते ॥ १० ॥

चात्वाले तु मार्जनं पूर्वं सचेद्विदमापः प्रवक्षतावद्यच्च
मलञ्च वद्यर्चाभिदुष्टोद्धानृतं यच्च श्रेणे अभीरुणमापोमा त-
स्मादेनसो दुरितात्यान्तु विश्वतोऽनिर्मा मुञ्चामि शपथाभिर्मा
वरुणादुत निर्मा यमस्य षड्विंशत्सर्वस्मादेव किल्बिषात्
सुमित्रियान आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु
योऽस्मान् देष्टि यच्च वयन्द्विष इति* ॥ ११ ॥

चात्वाले तु मार्जनं पूर्ववत्षष्ठे धिष्णोपस्थानाङ्गवति मार्जनं
मन्त्रपूताभिरङ्गिरभ्युक्षणं इदमाप इत्येतदादिना मन्त्रेण प्रकृतमभु-
नोच्यते ॥ ११ ॥

सखाङ्गसीत्याहवनीयमुपस्थायेदञ्चो गत्वास्तावचात्वाल-
ग्रामित्रानुदङ्मुखाः सुतो नभोसंमृष्ट इति* ॥ १२ ॥

सखाङ्गसीत्यनेन मन्त्रेण आहवनीयमुपस्थाप्य उदङ्मुखा गत्वा
आस्तावचात्वालग्रामित्रान् आस्तावक्ष्य चात्वालस्य ग्रामित्रस्य आस्ताव-
चात्वालग्रामित्राः तानुपतिष्ठेरन् उदङ्मुखाः उदङ्मुखा इति प्राङ्मुख-

करणं प्रत्यावाचते स्तुतो गभोसंमृष्ट इति एतदादिभिर्मन्त्रैः यथा-
संख्येन ॥ १२ ॥

विभुरसीत्याग्नीध्रीयमुपतिष्ठेरन्* ॥ १३ ॥

विभुरसीत्यनेन मन्त्रेण आग्नीध्रीयस्योपस्थानं कुर्युः ननु आहव-
नीयमुपस्थायेति प्रकृतमुपस्थानं कस्मादुच्यते उपतिष्ठेरन्निति उच्यते
उदङ्मुखा इति प्रकृतं तन्माभूत् अतः उपतिष्ठेरन्नित्युच्यते कथं
आग्नीध्रीयं गत्वा प्राङ्मुखा उपतिष्ठेरन्निति ॥ १३ ॥

तमुत्तरेण सञ्चरः सर्वत्र* ॥ १४ ॥

तमाग्नीध्रीयमुत्तरेण सञ्चरः सर्वत्र एनपायोगे द्वितीया सर्वत्रेति
न केवलं धिक्स्थोपस्थाने तमिति निर्द्देशः क्रियते केषाञ्चित् परिश्रिते
भवति केषाञ्चिद्विर्भवति यदि परिश्रिते यदि बहिस्तस्यैवोत्तरेण
सञ्चरः ॥ १४ ॥

**दक्षिणेनोत्तरयोः सवनयोर्यदा हविर्द्धानमाहवनीयञ्च
पृष्ठक्षोमाय* ॥ १५ ॥**

दक्षिणेनाग्नीध्रीयस्य सञ्चरः उत्तरयोः सवनयोर्यस्मिन् काले हवि-
र्द्धानगमनं भवति आहवनीयपक्ष्णादन्योऽपि पृष्ठाश्रितो होमः आह-
वनीय एव स्यात् यथा वैराजमिति ॥ १५ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

पूर्वस्थां सदसा द्वारि प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तो वज्जिरिति
द्वोतुर्धिष्ण्यम्* ॥ १६ ॥

पूर्वस्थां द्वारि कक्ष सदसः तिष्ठन्तो वज्जिरित्येतदादिना यशुषा-
द्वोतुर्धिष्ण्यमुपतिष्ठेरन् ॥ १६ ॥

आत्र इति मैत्रावरुणस्य* ॥ १७ ॥

धिष्ण्यमुपतिष्ठेरन् ॥ १७ ॥

तुय उशिगन्धारिरवस्युरिति ब्राह्मणाङ्गसिप्रभृतीना-
मुदञ्चः* ॥ १८ ॥

तुय इत्येतदादिभिर्द्युभिः ब्राह्मणाङ्गसिपोदनेऽङ्गावाकानां
उदञ्चो धिष्ण्याः नानुपतिष्ठेरन् ॥ १८ ॥

तत्रैव तिष्ठन्तः शुन्ध्युरिति मार्जालीयम्† ॥ १९ ॥

तस्मिन्नेव प्रदेशे तिष्ठन्तः शुन्ध्युरित्येतदादिना यशुषा मार्जाली-
यमुपतिष्ठेरन् ॥ १९ ॥

अतधामेत्यौदुम्बरोम्* ॥ २० ॥

अतधामेत्यनेनौदुम्बरोमुपतिष्ठेरन् ॥ २० ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबो विशेषोऽस्ति ।

समुद्र इति ब्रह्मणः सदनम्* ॥ २१ ॥

समुद्र इत्यनेन यजुषा ब्रह्मणः सदनमुपतिष्ठेरन् तच्चैव तिष्ठन्त
इत्येतदनुवर्त्तत एव ॥ २१ ॥

उत्तरेण सदो गत्वान्तर्वेदि प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तोऽहिरिति
प्रजहितम्* ॥ २२ ॥

उत्तरेण सदसः गत्वा वेदेरन्तः अन्तर्वेदि अन्तरित्यव्ययं न बहि-
र्वेदीयेतदुक्तं भवति प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तः अहिरिति प्रजहितमुपतिष्ठे-
रन् पाप्मोऽग्नौऽग्निः केषाञ्चिद्गार्हपत्यादतिप्रणयनो भवति केषाञ्चि-
दाहवनीयात् यस्मादतिप्रणयनो भवति स गार्हपत्यः योऽन्यः स
प्रजहितः ॥ २२ ॥

अज इति गार्हपत्यम्* ॥ २३ ॥

अज इत्यनेन मन्त्रेण गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन् ॥ २३ ॥

सगरा इति दक्षिणाग्नेरायतनम्* ॥ २४ ॥

सगरा इत्येतदादिना यजुषा दक्षिणाग्नेरायतनमुपतिष्ठेरन् ॥ २४ ॥

कव्य इति दक्षिणं वेद्यन्तम्* ॥ २५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

कथ्येत्येतदादिना यक्षुषा महादेवेर्दक्षिणमन्त्रमुपतिष्ठेरन् ॥ २५ ॥

तत्रैव तिष्ठन्तः सर्वान् समन्वीक्षमाणाः पातमेति* ॥ २६ ॥

एतस्मिन्नेव देशे तिष्ठन्तः सर्वानाहवनीयादीन् धिष्यन्तं सम-
न्वीक्षमाणाः पातमित्येतद् यक्षुर्जपेयः ॥ २६ ॥

एकैकमुपस्थायैतद्ब्रूयुरिति श्राण्डिल्यो बह्वशब्दानेकवत्
कुर्वन्तः† ॥ २७ ॥

आहवनीयादारभ्य एकैकं धिष्यन्मुपस्थायेतद् यक्षुर्जपेयुरिति
श्राण्डिल्य आचार्यो मन्यते तस्मिन् यक्षुषि यान् बह्वशब्दान्तानेक-
वक्त्रवन्तः प्रयोगस्तु पाहि माग्नेरौद्रेषागोकेन पिष्टहि मा नमस्तेऽस्तु
मा मा हिंसोरित्येवमादि ॥ २७ ॥

इति द्वितीयस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

रौक्कीणि चेत् कुर्युरादित्यं प्रथममुपतिष्ठेरन्नध्वना-
मिति* ॥ १ ॥

रौक्कीये प्रवचने यानि धिष्योपस्नानयजूंस्त्राज्जातानि यदि-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवन् किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तानि कुर्युः ततः प्रागाहवनीयोपस्थानादादित्यन्तावदुपतिष्ठेरन् अध्व-
नामध्वपत इत्यनेन मन्त्रेण ॥ १ ॥

आहवनीयमुपस्थाय तमेवापि जोऽसि जायमान इत्यपि
जोऽसि नवजात इति वा यमग्निमनुप्रहरन्ति तमभिप्रेत्य* ॥ २ ॥

आहवनीयं पूर्वोक्तेन विधिना उपस्थाप्य तमेवोपतिष्ठेरन् अपि
जोऽसि जायमान इति अपि जोऽसि नवजात इति वा एतयोरन्य-
तरेण यमग्निस्त्रिर्मथ आहवनीये प्रहरन्ति तमग्निमाभिसुख्येन प्रेत्य
समीपे गत्वा उपतिष्ठेरन् ॥ २ ॥

यदा चात्वालमथोत्करन्तुमुलोऽस्याक्रन्द कृत्वेति* ॥ ३ ॥

यदा यस्मिन् काले चात्वालमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरमुत्करन्तुमु-
पतिष्ठेरन् तुमुलोऽस्याक्रन्द कृत्वेत्यनेन मन्त्रेण ॥ ३ ॥

यदा शामित्रमथ यत्रोवध्यन्निखनन्त्यूवध्यगोक्षोसि पा-
र्यिव इति* ॥ ४ ॥

यस्मिन् काले शामित्रमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरं यस्मिन् देशे पशोः
जवध्यन्निखनन्ति तं देशमुपतिष्ठेरन् जवध्यगोक्षोऽसि पार्थिव
इत्यनेन यजुषा ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

यदाग्नीध्रीयमथ यत्राच्छावाकआसीनो होतर्युपहवमिच्छ-
त्युपहव्योऽसि नमस्य इत्युपहव्योऽसि तनूपा इति वा* ॥ ५ ॥

यस्मिन् काले आग्नीध्रीयमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरं यत्र यस्मिन्
देशे अच्छावाकआसीनः होतरि उपहवमिच्छति तं देशमुपतिष्ठे-
रन् उपहव्योऽसि नमस्य इति उपहव्योऽसि तनूपा इति वा एतयोरन्य-
तरेण वा ॥ ५ ॥

यदा ब्रह्मणः सदनमथ सदस्यस्य सदस्योऽसि मलिक्कुच
इति* ॥ ६ ॥

यस्मिन् काले ब्रह्मणः सदनमुपतिष्ठेरन् अनन्तरं सदस्यस्य सदन-
मुपतिष्ठेरन् सदस्योऽसि मलिक्कुच इत्यनेन मन्त्रेण सीदन्त्यस्मिन्निति
सदनम् ॥ ६ ॥

यदा दक्षिणं वेद्यन्तमथ प्राजापत्यमसीति पत्नीशाला-
मैन्द्रमसीति सदो वैष्णवमसीति चविर्द्धानमैन्द्राग्नमसीत्याग्नी-
ध्रीयं वैश्वदेवमसीति वा* ॥ ७ ॥

यस्मिन् काले दक्षिणं वेद्यन्तमुपतिष्ठेरन् ततोऽनन्तरं पत्नी-
शालादीन्याग्नीध्रीयान्तानि आगाराण्युपतिष्ठेरन् यथादिष्टैर्मन्त्रैः,
ननु आग्नीध्रीयस्य पूर्वमेवोपस्थानं कृतं तत् किमिदं पुनरादिष्यत-

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

इति अत्रोच्यते, तदाग्नीध्रीयस्य कृतम् इमानि तु पत्नीभ्रातादीनां
परिश्रितानामुपस्थानानि प्रकृतानि तस्मादाग्नीध्रीयपरिश्रितस्येद-
मुपस्थानमिति ॥ ७ ॥

अथ तथैव समस्तेन सर्वे स्थ सोम्यासः सर्वे सोमं पिबन्त
सर्वे सोमस्य पीतिमानश्वध्वे पातमेति समानं परम्* ॥ ८ ॥

अथ अस्मात् कर्मणोऽनन्तरं यथापूर्वं समस्तोपस्थानं कृतं तथैव
तेन प्रकारेण सर्वास्यमन्वीक्षमाणाः सर्वे स्वं सोम्यास इत्येतदशु-
र्जपित्वा अनन्तरं पातमेत्येतदादि पूर्वोक्तं जपेद्युः ॥ ८ ॥

कृतस्य द्वारौ स्थ इत्यपरौ द्वारवाह संमृज्य मा मा
सन्ताप्तमिति प्रविशेयुः† ॥ ९ ॥

द्वयोर्विधानयोरनन्तरेण धिष्णानुपस्थाय अनन्तरं कृतस्य द्वारौ
स्थ इत्यनेन मन्त्रेण सदसः अपरौ पश्चिमौ द्वारवाह संमृज्य मा मा
सन्ताप्तमित्यनेन यजुषा सदसि प्रविशेयुः सम्राजं शोधनम् ॥ ९ ॥

दक्षिणेनौदुम्बरीं गत्वा तस्या उत्तरत उपविशेयुर्नमः
सखिभ्यः इति‡ ॥ १० ॥

* आश्वलायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आश्वलायनेऽधिकमस्ति ।

‡ आश्वलायनेऽप्येवम् ।

दक्षिणेन प्रदेशेनौदुम्भ्यां गत्वा तस्या उत्तरे प्रदेशे उपविशितुः
नमः सखिभ्य इत्यनेन यक्षुषा तस्या इति निर्देशो भाभूत् सदस उत्त-
रत इति ॥ १० ॥

पूर्वेण प्रस्रोतारं प्रतिहर्त्ता गच्छेदेतस्याम्* ॥ ११ ॥

एतस्यां वेलायां धिष्णोपस्थानान्तरायां पूर्वेण प्रदेशेन प्रस्रो-
तारं प्रतिहर्त्ता गच्छेत् अपरे भुवते एतस्यामित्येतस्यामौदुम्भ्याम्
अथमेव नित्यः सञ्चर इति ॥ ११ ॥

एतस्यां वेलायां समुपङ्गयेरन्* ॥ १२ ॥

एतस्यामिति काकाक्षिन्यायेनोभयत्र सम्बध्यते एतस्यां वेलाया-
मस्मिन् काले समुपङ्गयेरन्, ननु एतस्यां वेलायामिति किमर्थमार-
भ्यते अथ समुपङ्गयेरन्नित्यानन्तर्ये सिद्धे उच्यते, अन्यदप्यस्ति पूर्वेण
प्रस्रोतारं प्रतिहर्तुः गमनं न तस्मिन् समुपङ्गयेरन् धिष्णोपस्थाना-
नन्तरं प्रवेग्नकाल एव समुपङ्गयेरन् ॥ १२ ॥

सर्वे सन्नेषु* ॥ १३ ॥

यजमाना उपङ्गयध्वमित्येवोपङ्गानमिति सर्वे यजमानाः सन्नेषु
समुपङ्गयेरन् ॥ १३ ॥

* आक्षायणेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

मियोऽन्यत्र* ॥ १४ ॥

सनादन्यत्र मिथः द्वौ द्वौ समुपकथेरन् ॥ १४ ॥

सर्वे यजमानम्* ॥ १५ ॥

सनादन्यत्र सर्वे चयोऽपि उद्गातारो यजमानमुपकथेरन् उद्गा-
तार उपकथयध्वमिति प्रार्थिताः सन्त उपकृत इत्यनुज्ञां कुर्युरि-
त्यर्थः ॥ १५ ॥

द्वारबाहुसम्मार्जनप्रभृत्येतत् सर्वं कुर्युर्यदा धिष्ण्यानु-
पतिष्ठेरन्* ॥ १६ ॥

अतस्त द्वारौ स्त इत्येतस्मादारभ्य एतत् सर्वं कुर्युः यावद् यज-
मानसमुपकथानमिति यस्मिन् काले धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्, ननु एतत्
सर्वमिति किमर्थं द्वारबाहुसम्मार्जनप्रभृतीति सिद्धे उच्यते, उक्तं
यदा धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्निति वक्ष्यति च अथ धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्नित्ये-
तस्मिन् प्रकरणे अनुपस्थानं प्राप्तिश्च इति तद्धिष्येऽपस्थानानन्तरं
कर्म अनुपस्थानेन प्राप्नोति सोऽयमाचार्यो नियमार्थमारभते
एतत् सर्वं कुर्यादिति कथं अनुपस्थानेऽपि स्वादिति ॥ १६ ॥

याजमानब्रह्मत्वे चेदुद्गाता कुर्यादाग्नीध्रीयमुपस्थाय पूर्वेषु
परिक्रामेत्* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

यजमानस्य कर्म याजमानं ब्रह्मणः कर्म ब्रह्मत्वं ते याजमानब्रह्म-
मे यद्युद्गाता मूखेन कुर्यात् तदाग्नीध्रीयमुपस्थाप्य तस्य पूर्वेषु गच्छेत्
किं विषयं पुनरिदं कर्मोद्गातुः उच्यते आपत्कल्पे ॥ १० ॥

सादसानुपस्थाय तत एवेक्षमाणः पालीशालान्* ॥ १८ ॥

सादसान् धिष्यन्नुपस्थाप्य सदसि भवाः सादसाः तानुपस्थाप्य
तस्मिन्नेव देशेऽवस्थित ईक्षमाणः पालीशालान् धिष्यन्नुपतिष्ठेत्
पालीशालायां भवाः पालीशालाः ॥ १८ ॥

इतरथेतरो* ॥ १९ ॥

इतरथा इतरौ प्रष्टौ पूर्वोक्तेन विधिना धिष्यन् उपतिष्ठे-
याताम् ॥ १९ ॥

इति द्वितीयस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

ऋतस्य द्वारौ स्थ इति पूर्वे द्वारबाह्व संमृज्य दक्षिणस्य
पुरस्तादुदङ्मुख उपविशेदिति धानञ्जयः† ॥ १ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबो विशेषोऽस्ति ।

सादृशान् पात्रीशालांसु धिष्ण्यानुपस्थाय अगन्तरमृतस्य
द्वारौ स्य इत्यनेन यजुषा पूर्वो द्वारवाहः सदसः संमृज्य दक्षिणस्य
द्वारवाहोः पूर्वे प्रदेशे उदङ्मुख उपविशेदित्येवं धानञ्जयः आचार्य
आह ॥ १ ॥

पश्चात् प्रत्यङ्मुख इति शाण्डिल्यः* ॥ २ ॥

पश्चिमे प्रदेशे दक्षिणस्य द्वारवाहोः प्रत्यङ्मुख उपविशेदित्येवं
शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ २ ॥

उक्ते प्रवेशनोपवेशने† ॥ ३ ॥

प्रवेशनोपवेशनार्थीये यजुषो पूर्वमेवोक्ते मा मा सन्ताप्त नमः
सखिभ्य इति च ॥ ३ ॥

ऋत्विक्पथेन गत्वा समस्तोपस्थानप्रभृति समानम् ॥ ४ ॥

याजमानमुक्तं साम्प्रतं ब्रह्मत्वं विवक्षितं तदुच्यते, ऋत्विक्पथेन
गत्वा समस्तोपस्थानादारभ्य सर्वान् समन्वीक्षमाणाः पातमेत्येतस्मात्
सर्वं समानम् ॥ ४ ॥

दक्षिणार्धे तु सदसः पूर्वमुपवेशनं प्रक्षोतुः प्रत्युपवेशनं

* आश्वलायने विशेषोक्तिः ।

† आश्वलायनेऽप्येवम् ।

ब्रह्मोपवेशनेन निरस्तः परावसुरिति दक्षिणादृणं निरस्तेदा-
वसोः सदने सीदामीत्युपविशेत्* ॥ ५ ॥

अयन्तु विशेषः प्रागौद्गात्तादुपवेशनात् दक्षिणे प्रदेशे सदस उप-
वेशनं प्रक्षोतुरुपवेशनं प्रति तच्च ब्रह्मोपवेशनेन, ननु किमिदं ब्रह्मोप-
वेशनेनेति यदा वक्ष्यत्येवोपवेशनम् उच्यते, वक्ष्यत्ययं ब्रह्मणः प्रकरणे
प्रतिपत्तौ धिष्ण्यानुपस्थायोक्तं सदस्युपवेशनमिति निरस्तः परावसु-
रित्यनेन यक्षुषा दक्षिणादृणन्निरस्तेत् आवसोः सदने सीदामीत्य-
नेन उपविशेत् ॥ ५ ॥

धूर्भुवःस्वर्गद्वयतिर्ब्रह्माद्यं मानुष इत्युक्त्वाऽदुम्बरीं गत्वा-
पविशेत्† ॥ ६ ॥

उपविशानन्तरम् एतद्यक्षुर्जपेत् अनन्तरमौदुम्बरीं गत्वा पूर्वो-
क्तेन यक्षुषोपविशेत् ॥ ६ ॥

अनूपविशेतामितरौ† ॥ ७ ॥

तस्युपविष्टमनन्तरं प्रक्षोदप्रतिद्वर्त्तारोपविशेतां पूर्वोक्तेभ्यैव
यक्षुषा ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्येनेनेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनेनेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

एतेनानुपूर्वेण सर्वं यथासनञ्चिकीर्षेत्* ॥ ८ ॥

यदि याजमानब्रह्मत्वे उद्गाता कुर्यात् तदा याजमानं ब्रह्मत्व-
मौद्गात्रमित्यनेनानुपूर्वेण सर्वं यथासनं उपवेचनादि कुर्यात् ॥ ८ ॥

ग्लायेच्चेदधौदम्बर्येव* ॥ ९ ॥

यदि ग्लायेदौदम्बर्यामेवाधीनः सर्वं कुर्यात् ग्लानिरवृत्तिः ॥ ९ ॥

सदस्य एवमेव धिष्ण्यानुपतिष्ठन् ब्रह्माणमनुप्रविशेद्
ब्राह्मणाकृत्सिनं वा† ॥ १० ॥

सदस्य एवमेव यदिदमुद्गाहृणां धिष्णोपस्थानमुक्तमनेनैव
प्रकारेण कुर्वन् ब्रह्माणमनुप्रविशेत् ॥ १० ॥

तेनास्य समुपहवः स्याद्वत्स्य समानः† ॥ ११ ॥

यदि ब्रह्मणा यदि वा ब्राह्मणाकृत्सिना यस्यानुप्रविष्टः तेन सह
सदस्यस्य समुपहवः स्यात् न केवलं समुपहवो भवन्ते तेनैव तुल्यः
स्यात् ॥ ११ ॥

वीभत्सेयाताच्चेक्षानाचमसौ स्याताम्* ॥ १२ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायकेनैतेन सूत्रद्वयं ज्ञातम् ।

यदि बीभत्सेयातां नागा चमसौ स्थातां बीभत्सा नाम वृषा
 स्थातामिति एतावेव चमसौ नागा स्थाताम् अन्येषां तु सत्यामपि
 बीभत्सायां नैव नागा चमसः स्थात् ॥ १२ ॥

सर्पत्सु न ष्टन्यं सदः कुर्यात्* ॥ १३ ॥

सवनसंस्कारसु सर्पणेषु सर्पत्सु अतिग्नयजमानेषु न सदसः ष्टन्यं
 सदः कुर्यात् ॥ १३ ॥

तस्य दधिभक्षान्नं कर्म* ॥ १४ ॥

तस्य सदसस्य दधिभक्षान्नं कर्म भवति नोर्द्धम् ॥ १४ ॥

स निवर्त्तेत सचेषु* ॥ १५ ॥

स दधिभक्षतो निवर्त्तेत सचेषु सदसस्य कथं पुनरेतद्भ्रम्यते यथा
 दधिभक्षतो निवर्त्तेत सदसस्य न सदस्य एवेति उच्यते सदस्यो हि
 सचेत्पादक एव आवर्त्तवाः सदस्या इति, ननुक्तमशुषोमान्तमहःसचे-
 खिति सचेषु दधिभक्षप्राप्तिरेव नास्ति अशुषोमान्तत्वादङ्गाम् अचे-
 ख्यते, सविधिद्विदृष्टानुक्तो न सदसस्य सदसस्य हि अविशिषे-
 षोक्तं दधिभक्षान्नं कर्म एकाहाहीनसचेषु सोऽविशिषवचनप्राप्ते
 दधिभक्षः सचेषु विशिषवचनेन स निवर्त्तेत सचेखिति ॥ १५ ॥

विसृष्टिते सवने पूर्ववा द्वारान्तरेण होतुर्धिष्यस्य मैत्रावरुणस्य च सञ्चरः* ॥ १६ ॥

विसृष्टिते चतुर्थमात्रे सवने अन्तरेण होतुर्धिष्यस्य मैत्रावरुण-
धिष्यस्य गत्वा पूर्ववा द्वारा सदोनिष्कमण्यकर्माद्येभ्यः सञ्चरः ॥१६॥

तद्यथेत् तद्यथेत्* ॥ १७ ॥

तद्यथा गतं एवं सदसि सञ्चरः सिद्धो भवति नाम्नप्रयोजनमसि
अस्य स्रजस्वारम्भे ॥ १६ ॥

इति द्वितीयस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

अमसं प्रतिमृक्ष प्रक्षेता दक्षिणकरावाधाय दक्षिणेन
पाणिनापिधायासीत्* ॥ १ ॥

द्विष्योपस्थानमुक्तम् अमसरं अयमनुष्योर्वास्वमयानादरणि अत
उच्यते, अमसं प्रतिमृक्षेति अमन्वसिजिनि अमसः तद्वज्रवद्दीप-

* ब्राह्मणवैदिकम् ।

मात्रं प्रतिपद्यन् दक्षिण ऊराबाधाय दक्षिणेन पाणिनापिधायाकीत
अपिधानमाच्छादनम् ॥ १ ॥

उपहृत्यमानायामिडायासमूय धारयेदनुपपन्नम्* ॥ २ ॥

उपहृत्यमानायामिडायास्तस्मिन् इडाङ्गानसमीपे धारयेदनुप-
पन्नम् अक्षुब्धम् । एव उपहृत्यधर्मः प्राग्भाज्यमाणात् अग्निर्ष
इत्यादि ॥ २ ॥

वषट्कर्तुरनुभक्त्यै सर्वत्र भक्तयेयुर्मिथ उपहृत्य † ॥ ३ ॥

वषट्कर्तारि भक्षितेऽस्मिन्समये ततो भक्तयेयुः स्वं चमसं मिथ
अन्वोन्वमुपहृत्य, ननु वषट्कर्त्ता चमसं भक्षितं ततोऽनुभक्तयेदिति
तदयुक्तं कुतः अग्निति कालापेक्षा न भक्षणप्राप्तिः मिथ उपहृत्य
इत्येतस्माच्च यस्तु भक्षणप्राप्तिः स एवोपहृत्यं याचनीयः अनुष्ठानार्थत्वात्
उपहृत्यस्तु सर्वप्रवृत्त्यान् केवलं सवनमुखोद्यानां सर्वेषांस्त्वमन्त्राणां
एव भक्षणधर्मः ॥ ३ ॥

उज्जाता प्रथमः† ॥ ४ ॥

चमसं भक्तयेत् असौ चमसः प्रक्षोभा प्रथमं प्रतिपद्यः अतोऽस्मिन्वा-

* प्राङ्गायत्रोत्प्रेषणम् ।

† प्राङ्गायत्रे हृदयवये विशेषोत्प्रेषणम् ।

वन्तरं भक्षणं प्राप्नोति अतः आद्योद्गाता प्रथम इति कथं भक्षये-
दित्युच्यते ॥ ४ ॥

दक्षिणमनु बाहुन्दण्डं कृत्वा श्येन इत्यवेक्ष्येन्दविति द्विर-
ल्पं भक्षयेद् यथासवनं कृन्दाऽस्यादिशन्* ॥ ५ ॥

दक्षिणं बाहुमनु चमसस्य दण्डं कृत्वा श्येन इत्यनेन यक्षुषा
अवेक्ष्य सोमम् इन्दवित्यनेन द्विर्भक्षयेदल्पं क्रियाभ्यासे सकृन्मन्त्रः
यद्यस्मिन्सवने कृन्दो यथासवनं गायत्रकृन्दस इति प्रातःसवने चिष्टृप्-
कृन्दस इति माध्यन्दिने जगतीकृन्दस इति तृतीयसवने एवमादि-
शन् ॥ ५ ॥

ऊर्ध्व इति मुख्यान् प्राणानभिमृशेत् सोमरारन्धीति हृदयं
सोमगोभिरेति नाभिम्† ॥ ६ ॥

ऊर्ध्व इत्यनेन यक्षुषा मुख्यान् प्राणानभिमृशेत् मुखे भवा-
मुखाः प्राणा इन्द्रियाणि, सोमरारन्धीत्यनेन यक्षुषा हृदयं सोम-
गोभिरेत्यनेन नाभिम् अभिमृशेतेति वर्त्तते ॥ ६ ॥

एवमितरौ कुर्याताम् ‡ ॥ ७ ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

† आद्यायबोनेतेन सूत्रत्रयं ज्ञातम् ।

‡ आद्यायबोने सूत्रद्वयेनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

एवमेव इतरो प्रसोदप्रतिहर्तारो कुर्वाता ॥ ७ ॥

प्रतिहर्ता पश्चात्* ॥ ८ ॥

अथ तयोः कः क्रम इत्युच्यते, प्रतिहर्ता पश्चात् ॥ ८ ॥

त ए स आप्याययेदभिमृश्याप्यायस्वेति ॥ ९ ॥

तं चमसं स प्रतिहर्ता आप्याययेत् अभिमृश्या आप्यायस्वेत्य-
नेन मन्त्रेण अयातयामार्थम् अथ सपहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते,
वक्ष्यति सुब्रह्मण्यचतुर्था उद्गाढचमसं भक्षयेयुः षट् पान्य इति
तैरपि भक्षिते स एवाप्याययेत् प्रतिहर्ता ॥ ९ ॥

सर्वे वैतया गायत्र्या ॥ १० ॥

सर्वे वा आप्याययेयुः आप्यायस्वेत्येतया गायत्र्या अथैतया गाय-
त्र्येति किमर्थमिति चेत् उच्यते, संव्यवहारार्थं वक्ष्यति गायत्रीं
द्विर्ब्रूयुरिति गायत्र्यैवानुसवनमाप्यायनमिति च ॥ १० ॥

तां तृतीयसवने द्विर्ब्रूयुः सन्ते पया एसीति माध्यन्दिने† ॥ ११ ॥

* आद्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आद्यायणेन द्वाभ्यामेकसूत्रं कृतम् ।

† आद्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तां गायत्रीं तृतीयसवने योमाध्यायने दिव्युः सन्ते पर्वांशोत्ये-
तयर्चा माध्यन्दिने आध्यायनं कृद्ःसम्पदर्थम् ॥ ११ ॥

गायत्र्यैवानुसवनमाध्यायनमिति शाण्डिल्यः* ॥ १२ ॥

गायत्र्यैवाध्यायस्तेत्येतथा सप्तदश्या अनुसवनमाध्यायनमिति
शाण्डिल्य आह ॥ १२ ॥

द्वितीयाः सवनेषु नाराशंसाः पूर्वयोश्च तृतीयौ† ॥ १३ ॥

द्वितीयाश्चमसाः सवनेषु चित्पि नाराशंसंज्ञाः पूर्वयोः सवनयोः
प्रथमद्वितीययोस्तृतीयौ च ॥ १३ ॥

तेषामनवेक्ष्य भक्षणमवमैरिति प्रातःसवन और्वैरिति
माध्यन्दिने काव्यैरिति तृतीयसवने‡ ॥ १४ ॥

तेषां नाराशंसां नामनवेक्ष्य भक्षणं यदेतद्योग इत्यवेक्ष्य एतन्तेषां
न स्यात् अवमैरित्येतदादिभिर्विहितैरनुसवनं भक्षयेद्युर्वयाक्रमम् ॥ १४ ॥

पितृभिरिति सर्वत्रानुसंहरत् ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्ये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्येनेतेन सप्तदशं ज्ञतम् ।

‡ ब्राह्मण्येऽप्येवम् ।

पितृभिर्भक्षितत्वेत्तदादि सर्वभानुसंहरेत् सर्वेषु सवनेषु सर्व-
धत्तं अग्रेऽपि मन्त्रेषु पितृब्रह्मसुसंहरेत् अवमैत्रो पितृभिरित्ये-
तदादि ॥ १५ ॥

प्रत्यभिमर्शने यथाकामी* ॥ १६ ॥

अदेतदूर्ध्वं इति मुख्यान् प्राधान्यभिस्तृप्तिस्त्वेतदादि प्रत्यभिमर्शनम्
एतत् नाराग्रं कुर्यात् वा अपरे वर्षयन्ति पितृभिरिति सर्वभानु-
संहरेत् इत्यस्य पितृब्रह्मसुसंहरेत् प्रत्यभिमर्शने यथाकामी इन्द्र-
ब्रह्मस्य स्थाने पितृब्रह्मं वा कुर्यात् यथावातमेवाभिमर्शनं कुर्यात्
सर्वप्राप्तिसत्त्वार्थत्वादिग्रस्य ॥ १६ ॥

**प्रथमद्वितीयौ पूर्वयोः सवनयोः प्राप्याययेत् प्रथमं तृतीय-
सवने † ॥ १७ ॥**

प्रथमद्वितीयौ चमसौ पूर्वयोः सवनयोः प्रातःसवनमाध्यन्दिनयोः
आप्याययेत् प्रथमञ्चमथं तृतीयसवने आप्याययेत् ॥ १७ ॥

आवर्त्तिषु तृप्ते प्रतिगृह्य प्रक्षोता प्रयच्छेद्यथा प्रस्तरम्* ॥ १८ ॥

आवर्त्तिष्वोत्रेषु तृप्ते प्रतिगृह्य प्रक्षोतोद्गात्रे प्रयच्छेत् यथा

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबोर्नेतिव सूचकं कृतम् ।

प्रसारं येन प्रकारेण प्रसारदानं ब्रह्मन् स्तोत्र्यामः प्रसासरिति प्रसोक्त-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् यथा प्रसारमित्यनेनैव सिद्धे यदा प्रस-
रस्य प्रसोतैव सम्प्रदाता अचोच्यते, यदाप्यन्यदुपाकरणद्वयं तथापि
प्रसोतैव प्रयच्छेत् यथा वैरूपोपाकरणे व्यजनमरणी वैराजे
महानासीव्यवकामिन्ना आपः महाव्रते वाणः इत्येतदादि ॥ १८ ॥

अनाद्वियमाणयोर्न मन्त्रं जज्ञात्* ॥ १९ ॥

अनाद्वियमाणयोस्तृणयोर्मन्त्रोत्सृजेत् यदा तृणाभ्यामुप-
करणम् ॥ १९ ॥

तथैव जङ्गमुपहत्य युञ्ज्यात् स्तोमन्दीक्षायै तपसो मनसो
वाच इति नाना धानञ्जयो यत्रानन्तराणि चत्वारि † ॥ २० ॥

तथैव तेनैव प्रकारेणेत्यर्थः यथैव प्रसारेण बहिष्पवमाने उक्तं
जङ्गमुपहत्य युञ्ज्यात् स्तोमं दीक्षायै वर्षेनेत्येतदादिभिः नाना वृत्त-
गित्यर्थः यत्र यस्मिन्ननन्तराणि चत्वारि स्तोत्राणि एवं धानञ्जय
आचार्य आह ॥ २० ॥

अन्तः सर्वेषां प्रजापतिस्त्वेति* ॥ २१ ॥

* ब्राह्मणवेत्त्येवम् ।

† ब्राह्मणवेत्तेन सूचयं कृतम् ।

चदेतत् प्रजापतिश्चेति सर्वेषामनन्तरमाद्यातम् हतत् प्रत्येक-
मनुष्यते दीक्षायै वर्णेन प्रजापतिस्त्वा युनक्तु एवं सर्वेषु ॥ २१ ॥

उत्तरमुत्तरं लुप्येताऽल्पीयःसु* ॥ २२ ॥

अल्पीयःसु सोत्रेषु उत्तरमुत्तरं सोमयोजनं लुप्येत यथाग्निष्टोमे
वीक्षुत्तराणि सुप्तानि, अथ किमर्थमिदं सूत्रं आरभ्यते यदा निमि-
त्तापाये नैमित्तिकस्वायपायो भविष्यत्येव उच्यते, सन्निवोगमिष्टान्ये-
तानि सोमयोजनानि यन्नानन्तराणि चत्वारोति तत्राकात्स्न्येन संग्रहः
ज्ञात्, अथाल्पीयःसु किमर्थमिति चेत् उच्यते प्रकारदर्शनाय
कथम् अन्यथापि वज्रव्यष्टरक्षेषु सोपप्राप्तौ उत्तरमुत्तरं लुप्येत यथा
वैराजेऽग्निमन्त्रे आह, अभ्यात्मं प्रजननं कृत्वा चिःप्रदक्षिणमभिमन्त्रे-
द्वायचं कन्दोऽनु प्रजायस्व चैष्टुभं जागतमानुष्टुभं वैराजमिति गोतम-
रत्युक्त्वाह चतुर्भिरिति धानञ्चप्यस्त्रिभिरिति ब्राह्मिण्य इति तथा
महाप्रतासङ्गारोहणं कन्दोभिश्चक्राह वैराजपञ्चमैरिति गोतम-
श्चतुर्भिरिति धानञ्चप्यस्त्रिभिरिति ब्राह्मिण्य इति अत्राप्युत्तरमुत्तरं
लुप्येताल्पीयःस्त्विति ॥ २२ ॥

प्रथमेन वाजपेयसाहो युज्यथात्* ॥ २३ ॥

प्रथमेन मन्त्रेण वाजपेयसाहः सोमं युज्यथात् ऐक्यप्रियाहः

* ब्राह्मणस्य विशेषोक्तिः ।

प्रथमेन सोमयोजनं कृतम् इहावन्तर्याद्वितीयस्य प्राप्तिः तस्मा-
भूदित्यत आह प्रथमेनेति ॥ २३ ॥

ततप्रभृतीनि रात्रौ* ॥ २४ ॥

प्रथमप्रभृतीनि रात्रौ सोमयोजनानि भवन्ति षोडशमित्यति-
रात्रे द्वितीयप्रभृतीनि रात्रौ प्राप्नुवन्ति तत्प्रतिषेधार्थमाह प्रथम-
प्रभृतीनि रात्राविति ॥ २४ ॥

तथातिरिक्तसोत्रेषु* ॥ २५ ॥

तथैवातिरिक्तसोत्रेषु प्रथमप्रभृतीत्येव सन्धेरन्तरत्वात्तत्रापि
द्वितीयप्रभृतिप्राप्तौ तथेत्वनम् ॥ २५ ॥

सर्वैरेकैकं यथास्नायत् प्राण्डित्यः* ॥ २६ ॥

सर्वैर्होत्राये सर्वैरेत्येतदादिभिरेकैकस्मिन् सोत्रे यथाजातेः सोम-
योजनं स्यात् यथापाठमित्यर्थः यथास्नायत्तद्व्यर्थं विज्ञेयमाभूदिति ॥ २६ ॥

आवर्तिन्यायः सन्धौ* ॥ २७ ॥

आवर्तिसोत्रेषु यो न्यायः सोमयोजनादीनां स सन्धौ स्यात् कुतः
संज्ञः पराकृताख्येः ॥ २७ ॥

* आस्नायवोऽप्येवम् ।

उपवसव्योऽहनि न समामनेरन्* ॥ २८ ॥

उपवसव्योऽहनि चतुर्हर्षां समाधानं न कुर्युः क पुनः समाधानं प्राप्त-
मुपवसव्योऽहनि निविध्यत इति उच्यते, सोपगतस्य शास्त्रः पाक्षविध्ये
भक्तिव्याचार्याणां अनेकधा प्रतिपत्तिः तद्यथादावेकः कष्योनाप्रीति-
यते तदा सोपकाले भन्तीः प्रति अय्योऽय्येन विप्रतिपत्तिः ज्ञात् व
चान्वायः तदेवं माभदित्यत अदावेवोद्गातुः कष्यो च इष्टः च सम्प्रति-
पत्तव्यः अतोऽर्थं समाधानमादावेव कर्तव्यं ज्ञात् तस्योपवसव्योऽहनि
प्रतिषेधः ॥ २८ ॥

इति द्वितीयस्य पक्षमी कथित्वा ।

अथ षष्ठी कथित्वा ।

प्रतोता तु कुशाः कारवेद् यशिसस्य वृक्षस्य खदिरस्य
दीर्घसन्धेय्येके प्रादेशमात्रीः कुशाः पृष्ठात्सक्तः समामज्जतो-
ऽपृष्ठपर्वपृथुमात्रीः प्रज्ञातायाः कारयित्वा गन्धैः प्रलिप्य

* प्राज्ञास्योऽप्येवम् ।

सर्पिषा सचेध्वेके वैद्युतेन वसनेन परिवेष्ट्य कौमशाणकार्पा-
ग्रानां केनचिदुपर्यौदुम्बर्य वासयेत्* ॥ १ ॥

कर्मसूत्रसुक्तं उपवसन्त्येव हि न समामनेरन्निति किन्तु प्रसोता तु
कुशाः कारयेत् तुल्ये विधेयार्थः उपवसन्त्येवा हि प्रसोता कुशाः
कारयेत्, कारयेदित्यन्यं कुशानां कर्तारं ज्ञायति, यज्ञियस्य वृषस्य
यज्ञमर्हतीति यज्ञियः यज्ञियस्य वृषस्येत्यवयवसंज्ञा वधी खादिरस्य
दीर्घसचेध्वेके एके आचार्या मन्यन्ते दीर्घसचेषु खादिर्यः कुशाः स्तु-
रिति किं कारणं दाहप्राधान्यात् प्रादेन्नमाचीः प्रादेन्नप्रमाणाः कार-
येत् कुशपृष्ठास्त्वक्तः आकृतिरुच्यते त्वचं प्रति कुशपृष्ठाः स्तुः समा मज्जतः
मज्जां प्रति समाः स्तुः अङ्गुष्ठपर्वपृथुमात्रीः पृथुलेनाङ्गुष्ठपर्वमात्राः
स्तुः प्रज्ञातायाः कारयित्वा प्रज्ञातानि अयाणि यथा भवन्ति तथा
कारयेत् ननु कारयित्वेति किमर्थं यदा प्रसोता तु कुशाः कारयेदिति
प्रकृत एव करणे उच्यते प्रणामे कुशानां भङ्गे वा पुनरन्याः कार-
यित्वा प्रयुञ्जीत मान्यत् प्रायश्चित्तमस्ति गन्धैः प्रलिप्य कुशाः सर्पिषा
सचेध्वेके एके आचार्याः सचेषु सर्पिषा प्रलेपं मन्यन्ते वैद्युतेन वसनेन
परिवेष्ट्य विद्युतीषु योजितं वैद्युतं तेन वाससा सर्वतो वेष्टयित्वा
कौमशाणकार्पाग्रानां केनचित् क्षमायाः विकारः कौमं प्रणस्य
विकारः प्राणं कार्पाग्रानां विकारः कार्पाग्रम् एतेषां वाससामेकेन
वेष्टयित्वा औदुम्बर्याः सादक्षाः प्राज्ञाया उपविष्टाद्वासयेत् ॥ १ ॥

* भाष्यायनेतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम्, तत्र विशेषोऽप्यस्ति ।

ताप् शोभते कुशैरुद्धागैर्वैष्टयित्वैवजातीयेनैव वसनेन
प्रदक्षिणमूर्द्धदशेन परिवेष्ट्य स्पृष्टोऽनपञ्चित उद्गायेत्* ॥ २ ॥

तामौदुम्बरीं च एव शोभत इत्येवं भवते तस्मिन् भूते शोचकाखे
कुशैरुद्धागैर्वैष्टयित्वैवजातीयेनैव वसनेन यज्जातीयं वैष्टुतं प्रदक्षिण-
मूर्द्धदशेन परिवेष्ट्य प्रदक्षिणमिति नियमः क्रियते न प्रसव्यम् ऊर्ध्व-
दशेन नाधोदशेन परिवेष्ट्य सर्वतो वैष्टयित्वा स्पृष्टः अनपञ्चित उद्गा-
येत् वक्ष्यति कारणं धिष्णोऽयं भवति न धिष्ण्यमावादेयेदिति ॥ २ ॥

धृष्टमपञ्चयेतेत्येके ॥ ३ ॥

धृष्टं प्रगल्भं स्वल्पमित्यर्थः अपञ्चयेत् इत्येके तावता ऋपञ्च-
णार्था इयं भवतीभिः स एव तदूर्जिञ्चित इति ॥ ३ ॥

स्तोध्यमाणानां मध्ये वैष्टुतं वसनं प्राक्समासं वोदक्स-
मासं वा उपरिदशमास्तीर्य प्रस्तोता कुशा विदध्यात् प्रस्ता-
वान्गेषु † ॥ ४ ॥

स्तोध्यमाणानामिति प्रत्युपस्थितं कालं ज्ञापयति स्तोध्यमाणानां

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबो विश्वेवोऽस्ति, अधिबोऽप्यस्ति ।

‡ ब्राह्मण्यबोऽधिकमस्ति ।

लोचकर्तृणां मध्ये विद्युतिप्रबोजनं वसनं द्विगुणं कृत्वा प्राक्प्रभासं वा
 देशान्तपात्राभयोः संक्षेपः समासः तं समासं प्राप्नुयन् उदङ्मुखं वा
 कृत्वा उपरिदृशमासीत्थं प्रक्षोता कुशानां विन्यासं कुर्यात् प्रक्षा-
 वान्तेषु ॥ ४ ॥

आद्येऽनेकप्रस्तावेषु* ॥ ५ ॥

अनेकप्रस्तावेषु सामसु महादिवाकीर्त्तिलान्दमहानाद्यादिषु
 सामसु आद्ये प्रस्तावे कुशाः प्रास्त्रापयेत् ॥ ५ ॥

उदगग्रं प्रथमं विष्टावं प्राक्क्षत्स्थं प्रत्यम्बा* ॥ ६ ॥

उदगपाभिः कुशाभिः प्रथमं विष्टावं विदध्यात् प्रागपवर्गं प्रत्य-
 गपवर्गं वा ॥ ६ ॥

तं पश्चिमेन मध्यदेशेनोदक्क्षत्स्थं प्रागग्रं प्रत्यम्बा* ॥ ७ ॥

तस्य प्रथमस्य विष्टावस्य पश्चिमे प्रदेशे द्वितीयं विष्टावं विदध्यात्
 उदक्क्षत्स्थं प्रागग्रं प्रत्यगग्रं वा ॥ ७ ॥

तं पश्चिमेनोदगग्रं प्रत्यक्क्षत्स्थमेवं विधाः पर्याया उत्त-
 रोत्तराः † ॥ ८ ॥

* प्रास्त्रापयोऽप्येवम् ।

† प्रास्त्रापयोनैतेन रूपद्वयं कृतम् ।

तस्य द्वितीयस्य विष्टावस्य पश्चिमे प्रदेशे तृतीयं विष्टावं विदध्यात्
 हवमेकः पर्यायो भवति तस्य प्रथमस्य पर्यायस्य उत्तरे प्रदेशे द्वितीयः
 तस्याप्युत्तरे तृतीयः, ननु किमिदं वज्रवचनम् एवं विधाः पर्याया
 उत्तरोत्तरा इति यावत् यावता उक्त एकः पर्यायः अन्यौ द्वौ विधेयो
 उच्यते, वज्रवचनं चतुष्टोमार्थं वक्ष्यति चतुष्टोमयोश्चतुष्पर्याया इति
 सम्यै च पञ्चदशादिषु सोमेषु नानापर्यायविष्टावाः स्तुः ॥ ८ ॥

पर्यायविष्टावांसुन्दध्यात्* ॥ ९ ॥

पर्यायांश्च विष्टावांश्च सुन्दध्यात् संहतान् कुर्यात् संलग्नान्
 कुर्यात् ॥ ९ ॥

पर्यायादिषु हिंकारेण सुवीरन् † ॥ १० ॥

पर्यायस्यैव हिंकारेण सुवीरन् ननु तत् किमिदमारभ्यते यदा
 प्रतिपर्यायं हिंकार आजात एव ब्राह्मणेन तिसृभ्यो हिंकारोतीत्येव-
 मादि, उच्यते हतपर्यायेषु सोमेषु तदाजातम् अहतपर्यायेषु चतु-
 ष्पर्यायादिषु च संज्ञयः स्थापयेवकारभ्येत ॥ १० ॥

उत्तमां प्रस्तुत्यैषेति शल्सितारमीचेत* ॥ ११ ॥

सोचस्य उत्तमां सोचीयां प्रस्तुत्य प्रस्तावं दत्त्वा प्रस्तोता एषेति

* ब्राह्मण्ये विज्ञेयोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्येऽप्येवम् ।

सुवन् प्रसितारमोक्षते कासप्रज्ञापनार्थं होदृषाम् उत्तमं प्रतिहारं
प्रत्याह्वयन्तीति श्रुतेः तत्प्रज्ञापनार्थं तद्यथैषोत्तरमेवेति ॥ ११ ॥

सुतस्य सुतमसीति यजमानवाचनम्* ॥ १२ ॥

सुतस्य सुतमसीत्येतद् यशुः यजमानवाचनमावर्त्तिहोत्रेषु ॥ १२ ॥

सवनसंस्थासु प्रज्ञास्त्रोक्तो यथेतमपरया द्वारा निष्क्रम्य
पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदि मूत्रं कुर्युः* ॥ १३ ॥

सवनसंस्थासु सवनसमाप्तिस्वित्यर्थः प्रज्ञास्त्रा सर्पतेत्युक्तः यथेतं
यथागतं दक्षिणेनौदुम्बरीयां गत्वा अपरया द्वारा निष्क्रम्य पश्चिमया
पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदि मूत्रं कुर्युः वेदेर्दक्षिः मूत्रं कुर्युः यदि
मूत्रिताः स्त्रुः न नियमः अवधिरुपदिश्यते मूत्रोच्चारयोः अथ
किमर्थं बहिर्वेदीति श्रुतः संशयः यथान्तर्वेदिमूत्रोच्चारयोः क्रिया
स्त्रादिति उच्यते, बहिर्वेदिग्रहणं देवप्रकर्षार्थं न वेदेः समीपदेशे
प्रकृष्टे स्त्रादिति अथ बज्रवचनं किमर्थं सवनसंस्थास्त्रिति यदा प्रातः-
सवनमाध्यन्दिनयोरेव सवनयोः सर्पणं भवति तृतीयसवनसमाप्तौ निः-
सर्पणं तत् किमिदं बज्रवचनमिति उच्यते, एतदर्थं बज्रवचनं क्रियते
सवनसमाप्तौ संस्थासु चेति कथं संस्थासमाप्तौ च सर्पणं स्त्रादिति
यथा अतिरात्रे अग्निष्टोमान्ते सर्पणम् उक्त्येषु तच्छब्देषु च समाप्तेषु
सर्पणं स्त्रात् षोडश्विनि श्रुते अनुब्रूते सर्पणम् अतोऽर्थोपयत्येवमेव ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणसंज्ञायाः ।

वाचं यच्छेयुर्यावदुदक्षाः स्युः* ॥ १४ ॥

उदकमर्हतीत्युदक्षाः यावदुदक्षतमौषाः सुखावदाग्यमनं कुर्युः
आ उपसर्जनात् ॥ १४ ॥

एतन्मृगतोर्थम्* ॥ १५ ॥

यदेतदुक्तं पश्चिमेनाग्नीध्रीयमिति एतस्य संज्ञेयं मृगतोर्थमिति
मार्गतामेतत्तीर्थं यद्यर्थिनो भवन्ति निर्गमने अन्ये ब्रुवते मृगतोर्थ-
मिति उक्तम् आयाग्यान् पशून् लभन्ते आरण्यान् सृजन्तीति तदार-
णानां पशूनामनेनोत्सर्जनमिति ॥ १५ ॥

तेन न भूयः शम्यापरासाद्गच्छेयुः* ॥ १६ ॥

तेन मृगतोर्थेन निष्क्रम्य शम्यापरासात्परतो न गच्छेयुः ॥ १६ ॥

यो भूयो जिगमिषेदाप्रानेन स गच्छेत्* ॥ १७ ॥

शम्यापरासात् परतो यः प्रकृष्टतरं देशं गन्तुमिच्छेत् आप्रानेन
तीर्थेन निष्क्रम्य स गच्छेत् ॥ १७ ॥

इति द्वितीयस्य षष्ठी कथिका ।

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

अथ धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन् समस्तेनोत्तरयोः सवनयोरिति
गौतम शाण्डिल्यायनौ* ॥ १ ॥

उक्तं सवनसंख्यासु प्रज्ञास्त्रोक्ता यथेतमपरया द्वारा निष्क्रम्य पश्चिमे-
नाग्नीध्रीयं वह्निर्वेदि मूषं कुर्युरिति तद्यदि तावद्विष्कामणानन्तरं
मूषोच्चारे कुर्वन्ति ततः कृतघ्नौषा आचान्तोदकाः यदिदमादेश्यते
तत् कुर्युः अथ मूषोच्चारे नैव कुर्युः तदा यथोक्तेन विधिना निष्क्राम्या-
द्यानन्तरं धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन् समस्तेन उक्तं तत्रैव तिष्ठन्तः सर्वाभ्य-
मन्थोत्तमाणाः पातमेति एतत् समस्तोपस्थानम् अनेनोत्तरयोः
सवनयोरुपतिष्ठेरन् एवं गौतम शाण्डिल्यायनावाचार्यावाहृतुः ॥ १ ॥

सर्वेणेति धानञ्जयः † ॥ २ ॥

आहवनीयोपस्थानादारभ्य प्रत्येकं सर्वेण धिष्णुपस्थानविधिना
उपतिष्ठेरन्निति धानञ्जय आचार्य आह ॥ २ ॥

अनुपस्थानं शाण्डिल्यः † ॥ ३ ॥

न उपस्थानमनुपस्थानं एतस्मिन्नेव काले शाण्डिल्य आचार्योऽनुप-
स्थानं मन्यते ॥ ३ ॥

* भाष्यायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† भाष्यायनेऽप्येवम् ।

एवमेव निष्क्रम्य पृथक् श्लोत्रेभ्यः समस्तोपनिष्ठेरन्यान्य-
र्द्धमुक्त्येभ्यः* ॥ ४ ॥

एवमेव निष्क्रम्य यथासवनसंस्त्रासु इत्युक्तम् पृथक् श्लोत्रेभ्यः
पृथङ्गानेत्यर्थः तदर्थं समस्तोपनिष्ठेरन् यान्यूर्द्धमुक्त्येभ्यः कतमानि
पुनस्तानि पृथक्श्लोत्राणि यदर्थमिदमुच्यते यथा षोडश्रर्थे वाजपे-
यसामार्थे वोक्तमेव* सर्पणं संस्त्रास्त्रिति वक्ष्यति च पर्यायेभ्यस्तु रात्रे-
रिति उच्यते, यथा षोडश्रर्थे तथातिरिक्तश्लोत्रेषु च श्लोत्राश्च
श्लोत्राश्च सन्ध्यार्थे सर्पणं स्त्रादिति ॥ ४ ॥

पर्यायेभ्यस्तु रात्रेः* ॥ ५ ॥

रात्रौ तु पर्यायादौ सर्पणं स्त्रादिति न पृथक् श्लोत्रेभ्यः एत-
दर्थं तु शब्दः ॥ ५ ॥

यथासनमुपविश्य प्रस्तोता हविर्दानं गच्छेन्मध्य-
न्दिने* ॥ ६ ॥

धिष्णोपस्त्रानागन्तरं द्वारवाङ्मसंमार्जनप्रवृत्तिं सर्वं कृत्वा यदस्त्र
समासनं तस्मिन् यजुषोपविश्य प्रस्तोता हविर्दानं गच्छेन्मध्यन्दिने
कर्मार्यमुक्तम् एतत् सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोरिति ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

ऊत आदित्यग्रहे प्रतिहर्ताभवे* ॥ ७ ॥

ऊते आदित्यग्रहे प्रतिहर्ता हविर्ज्ञानं गच्छेत् आभवे कर्मार्थम् ॥७॥

उभयत्र सर्वे सचेष्टुः* ॥ ८ ॥

उभयोः पवमानयोस्तत्परयोः हविर्ज्ञानं गच्छेयुः सचेष्टुः सर्वउद्गा-
तारो यजमानत्वात् ॥ ८ ॥

पवमानयोस्तत्परयोर्धिष्ण्यविहरणे मार्ज्जालीयं हरन्तः
पश्चिमेन यजमानं हत्वा तेनैव प्रतिहरेयुः* ॥ ९ ॥

पवमानयोस्तत्परयोर्मध्यन्दिनाभवेयोर्धिष्ण्येव्यग्निविहारे मार्ज्जाली-
यमग्निं हरन्तः पश्चिमेन यजमानस्य हत्वा तेनैव पुनर्नयेयुः अथ-
वायार्थम् उद्गातृणामनेन कर्मणा कः सम्बन्ध इति चेत् उच्यते उक्तं
याजमानब्रह्मणे चेदुद्गाता कुर्यादिति तत्र सम्बन्धः ॥ ९ ॥

मध्यन्दिनेन स्तुत्वा सचेष्टुः दधिघर्मस्य भक्षयेयुः समुप-
ह्रय दधिक्राव्य इति* ॥ १० ॥

मध्यन्दिनेन पवमानेन स्तुत्वा सचेष्टुः दधिघर्मस्य एकदेशं भक्षयेयुः
सर्वे समुपह्रय न भिद्यः दधिक्राव्य इत्येतयर्चा ॥ १० ॥

* शास्त्राद्यबोध्यवन् ।

तस्या उत्तमं पदं दशमेऽन्यभ्यस्येयुः* ॥ ११ ॥

तस्या ऋचः दशमेऽहनि साचिके उत्तमं पदं अभ्यस्येयुः पुनर्ब्रूयुः
अनुष्टुप्पारोच्चार्यम् अथ तस्या इति किमर्थं प्रकृतैव सा उच्यते दश-
मेऽहनि तार्त्तीयसवनिके दधिभक्ते तस्या ऋचः उत्तमाभ्यासः स्यात्
हेतुसमत्वात् तस्माद्भदिति ॥ ११ ॥

पूर्वेण पत्नीशालामन्तरेणाग्नीध्रीयं सदस्य दक्षिणा नयेयु-
स्तोर्थेन* ॥ १२ ॥

पूर्वेण पत्नीशालां गमयित्वा आग्नीध्रीयसदस्यारन्तरेण दक्षिणा
नयेयुः आप्नानेन तोर्थेन ॥ १२ ॥

सर्वासान्देवस्य त्वेति पुरस्ताज्जपः* ॥ १३ ॥

सर्वासां दक्षिणाणां देवस्यत्वेत्येतदादि मन्त्रः पुरस्ताज्जपः स्यात्
नतु सर्वासामिति किमर्थं दक्षिणाणामिति बहुवचनात् सिद्धेः
उच्यते, उक्तं पूर्वेण पत्नीशालामन्तरेणाग्नीध्रीयं सदस्य दक्षिणा नयेयु-
स्तोर्थेनेति, अनुच्यमाने एतस्मिन्ननेन दक्षिणापथेन नयनं यासा-
न्नासानेवैव पुरस्तात् स्यात् नान्यासामिति तस्माद्भदित्यत आरभ्यते
सर्वासामिति कथं यास्य न नीयन्ते सर्वासानेव पुरस्ताज्जपः स्यादिति

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

यथा निमित्तं धान्यपक्कम् उदीचीमुद्गात्रे मुखेभ्यो ग्रामवरान्द-
तोत्येतदादि ॥ १३ ॥

वरुणस्त्वेति यथादेवतं प्रतिगृह्णीयात्* ॥ १४ ॥

वरुणस्त्वेत्येतदादि यक्षुर्जपिला यथादेवतं प्रतिगृह्णीयात् यथा
दक्षिणाया देवतां नाचोद्दिश्य यथा वरुणायाम्भमिति ॥ १४ ॥

यथाजाति मृगान्* ॥ १५ ॥

प्रतिगृह्णीयादिति वर्त्तते या यस्य जातिस्तानादिष्य यथावयवे
मृगमिति ॥ १५ ॥

अप्राणश्च † ॥ १६ ॥

अप्राणश्च यद्व्यं यच्च यथाजाति प्रतिगृह्णीयात् न प्राणिति
तदप्राणम् अनिश्चितमित्यर्थः ॥ १६ ॥

पुंवन्मिथुनान्यन्यत्राजाभ्यः* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्यभ्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यभ्यो विशेषोऽस्ति ।

पुंवन्मिथुनानि गृहीयात् यथा अश्वश्चाश्वौ चामौ पुरुषश्च पुरु-
षी च पुरुषौ अन्यवाजाभ्यः अजांसु मिथुनधर्मेण न प्रतिगृहीयात्
नानादेवतात्वात् अन्यैवाजाया देवता अन्यैवाजस्य अग्नयेऽजम् अग्नि-
षोमाभ्यामजामिति ॥ १७ ॥

तेन क इदमित्युपरिष्ठाज्यपः* ॥ १८ ॥

वाविचादेर्दक्षिणाप्रतिग्रहमग्नस्य तेनामृतत्वमग्नीय क इदं कक्षा
अदादित्युपरिष्ठाज्यपः ॥ १८ ॥

तत्रोहापादीनि त्वा देवि दक्षिणेऽद इति च यत् तत्
स्यात् तेन दात्र इदमाविशैतत् इति च भुञ्जतीति च भूया-
द्विप्सीरिति च† ॥ १९ ॥

तत्र तस्मिन् दक्षिणाप्रतिग्रहणे ऊहापादीनि ऊहमापद्यन्ते
ऊहापादीनि ऊहितव्यं व्यक्तिवचनैः का व्यक्तिः स्त्रीपुंनपुंसकादि-
वचनमेकत्वद्विवचनानि ननु अधिष्ठते मन्त्रे तत्रेति किमर्थम्
उच्यते, ऊहमित्यतादर्शनार्थं तत्र तस्मिन् मन्त्रे सति ऊहमेतान्या-
पद्यन्ते त्वां देवि दक्षिणे अद इति च यत् तत् स्यात् तेन दात्रे

* प्राज्ञायजोऽप्येवम्।

† प्राज्ञायजैर्नैतिग सूचद्वयं कृतम्।

इदं आविन्न एतन्ने इति च भुञ्जतीति च भूयात् हिंसीरिति च
 ऊहो वक्ष्यते देवस्य त्वा देवस्य वां देवस्य वः, वरुणस्त्वा नयतु देवि
 दक्षिणे, वरुणो वां नयतु देव्यौ दक्षिणे वरुणो वो नयतु देव्यो
 दक्षिणः वरुणायाश्च वरुणायाश्चौ वरुणायाश्चान् वरुणायाश्चै वरुणा-
 याश्चः, तेनामृतत्वमश्नीय ताभ्याममृतत्वमश्नीय तैरमृतत्वमश्नीय
 तथामृतत्वमश्नीय ताभ्याममृतत्वमश्नीय ताभिरमृतत्वमश्नीय, वयः-
 शब्दस्य भूयाच्छब्देन सह सामानाधिकरण्यं तद्यद्ययं ऊहपदेषु
 न परिसंख्यातः तथाप्युद्घृतव्यः भूयाच्छब्देन सामानाधिकर-
 ण्यात् वयोदात्ते भूयात् वयसो दात्ते भूयास्तां वयांसि दात्ते
 भूयासुः वयोदाद्व्यां भूयात् वयसो दाद्व्यां भूयास्तां वयांसि
 दाद्व्यां भूयासुः वयोदाद्व्यो भूयात् वयसो दाद्व्यो भूयास्तां
 वयांसि दाद्व्यो भूयासुः, क इदं कस्मा अदात् क इमे कस्मा
 अदात् क इमानि कस्मा अदात् क इमं कस्मा अदात् क इमौ कस्मा
 अदात् क इमान् कस्मा अदात् क इमां कस्मा अदात् क इमे कस्मा
 अदात् क इमाः कस्मा अदात्, समुद्रमाविश्रेत् समुद्रमाविश्रेतां
 समुद्रमाविश्रन् द्विवचनवज्जवचनयोर्लङ् आदेशात् सूत्रविधानात्,
 कामैतत्ते कामैते ते कामैतानि ते कामैष ते कामैतौ ते कामैते ते
 कामैषा ते कामैते ते कामैतास्ते, कामाय भुञ्जती भुञ्जत्यौ भुञ्जत्यः
 मा मा हिंसीः मा मा हिंसिष्टम् मा मा हिंसिष्ट ॥ २८ ॥

अश्वरथश्चेदद्यात् पूर्वेषामीध्रीयमवस्थाप्य पुरस्ताज्जपं
 जपित्वा दर्भमुष्टिनाश्वमुखानि संमृज्याद् दाभ्यां दाभ्यामश्व-

नामभ्यामेकैकस्याश्वोऽसीत्येतत्प्रभृतिभिरुदक्संस्थमिति धा-
नञ्ज्ञाप्यः* ॥ २० ॥

अथश्वरथं दद्याद् यजमानः तमश्वरथमुद्गाता आग्नीध्रीयस्य
पूर्वे प्रदेशे समीपे स्थापयित्वा पुरस्ताज्जपञ्चपित्वा पुरस्ताज्जप उक्तः
देवस्य त्वेति दर्भमुष्टिनाश्वमुखानां संमार्जनं कुर्यात् द्वाभ्यां द्वाभ्यामश्व-
नामभ्यां एकैकस्याश्वस्य अश्वोऽसीत्येतत्प्रभृतिभिरश्वनामभिः उद-
क्संस्थान्दक्षिणोपक्रमम् एवं धानञ्ज्ञाप्य आचार्य आह ॥ २० ॥

धुर्यौ प्रथममित्यपरम् † ॥ २१ ॥

धुरि युक्तौ धुर्यौ अश्वौ तौ प्रथमं संस्क्रुर्यादित्यपरं विधानम् ॥ २१ ॥

दक्षिणं पूर्वम् † ॥ २२ ॥

दक्षिणस्यान्धुरि योयुक्तसं पूर्वं संस्क्रुर्यात् पश्चादुत्तरमिति ॥ २२ ॥

तथा प्रष्टी † ॥ २३ ॥

यथा धुर्यौ तेनैव क्रमेण प्रष्टी संस्क्रुर्यात् पार्श्ववर्त्तिनी प्रष्टी ॥ २३ ॥

सर्वाण्येकैकस्मिन् उदक्संस्थमिति शाण्डिल्यः † ॥ २४ ॥

* प्राज्ञायकेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† प्राज्ञायकोऽप्येवम् ।

सर्वाण्यमनामानि अष्टावपि एकैकस्मिन्ने प्रयुञ्जीत दक्षिणा-
दारभ्यानन्तर्येण उदक्संख्यमिति ग्राह्यस्य आचार्य आह ॥ २४ ॥

सवाण्येकस्मिन्सूणीमितराणीत्यपरम्* ॥ २५ ॥

सर्वैरष्टाभिरमनामभिरेकास्य दक्षिणस्य सुखं संख्यात् दृष्टी-
मितराणि संख्यात् उदक्संख्यमेव इत्यपरं विधानम् ॥ २५ ॥

एतान्येवाश्चाश्वतरेष्वश्वतरीषु च यथार्थमूचेत्* ॥ २६ ॥

एतान्येवाश्चनामानि अश्वासु अश्वतरेषु च अश्वतरीषु च यथार्थ-
मूचेत् यद्यश्वाभिर्युक्तः स्यात् अश्वतरैर्वा अश्वतरीभिर्वा तच्च तच्च
यद्यासम्भवमूचेत् ऊह उच्यते अश्वासि अश्वसि मय्यसि इयासि
वाजिन्यसि सप्तिन्यसि वृष्यसि अर्वथसि इति अश्वतरोऽसि शेषाश्च-
श्ववत् अश्वतर्यसि शेषाश्चश्ववत् ॥ २६ ॥

त्रिभिस्त्रेदृङ्गान्येकस्मिन्त्रेङ्गानि द्वयोर्द्वैधन्द्वयोः* ॥ २७ ॥

त्रिभिस्त्रेयुक्तो भवति अर्द्धान्येकस्मिन् प्रयुञ्जीत अर्द्धानि द्वयोः द्वे द्वे-
नामनो पूर्वोक्तेनैव क्रमेण द्वैधन्द्वयोः यदि द्वाभ्यां युक्तो भवति तदा
द्विधा नामानि विभज्य युञ्जीत पूर्वोक्तेनैव क्रमेण ॥ २७ ॥

इति द्वितीयस्य सप्तमी ऋषिणा ।

* ब्राह्मण्यतोऽप्येवम् ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

आदित्यानामिति रथशिर आलभ्य जपेत्* ॥ १ ॥

आदित्यानामित्येतद्यक्षुः रथशिर आलभ्य जपेत् त्रिरःप्रवृत्ती-
रथकारेभ्यो ज्ञेया ॥ १ ॥

यद्रथ्यं स्याद्वायोरिति चर्मण्यं प्रतिगृह्णीयात् † ॥ २ ॥

रथस्त्रेहं रथ्यं यत्किञ्चिद्रथाङ्गं चर्मण्यं चर्मणा निर्वृत्तं चर्मण्यं
तदायोद्धेत्यनेन यक्षुषा प्रतिगृह्णीयात् ॥ २ ॥

नक्षत्राणामित्यस्थिमयम् † ॥ ३ ॥

यदस्थिमयं रथ्यं तन्नाक्षत्राणामित्यनेन यक्षुषा प्रतिगृह्णीयात् ॥ ३ ॥

सूर्यस्येत्ययो लोहे † ॥ ४ ॥

सूर्यस्येत्यनेन यक्षुषा कार्पायसं यत्स्यात् रथ्यं ताम्ररजतकांस-
रोतिकादिभ्यो लोहेभ्यो निर्वृत्तं तत् प्रतिगृह्णीयात् ॥ ४ ॥

क्षिरण्यञ्च † ॥ ५ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

† प्राज्ञायबेन चतुर्भिरेकसूत्रं कृतम् ।

अनेनैव मन्त्रेण प्रतिगृहीयात् यद्रथं वक्ष्यति हिरण्यमिति
जातरूपं प्रतिगृहीयादिति मन्त्राख्यानसामर्थ्यादेतस्मिन् क्रमेण
द्रव्यदेवतोपदेशः कृतः प्रतिग्रहविधिस्तु प्रकरणे एव वक्ष्यते साम्प्रतं
रथश्चिर आलम्बानन्तरम् ॥ ५ ॥

दक्षिणेन रथं गत्वा रथन्तरमसीति दक्षिणं चक्रमाल-
भेत्* ॥ ६ ॥

दक्षिणेन रथस्य गत्वा रथन्तरमसीत्यनेन यशुषा दक्षिणं चक्र-
मालभेत् ॥ ६ ॥

वामदेव्यमसीत्यधिष्ठानम्* ॥ ७ ॥

वामदेव्यमसीत्यनेन यशुषा अधिष्ठानमालभेत् रथमावृष्ट्वा रथी
यत् स्थानमधितिष्ठति तदधिष्ठानम् ॥ ७ ॥

वृहदसीत्युत्तरं चक्रम्* ॥ ८ ॥

वृहदसीत्यनेन यशुषोत्तरं चक्रमालभेत् ॥ ८ ॥

अक्षान्यद्भू इति चक्रे एव संमृज्यात्* ॥ ९ ॥

अक्षान्यद्भू इत्यनेन यशुषा चक्रयोः संमार्जनं कुर्यात् एवेति
प्रवृत्तावधारणं क्रियते ॥ ९ ॥

* शास्त्रायगीयेष्वेवम् ।

वैश्वानर इति दक्षिणेन प्रादेनारोहेत्* ॥ १० ॥

वैश्वानर इत्यनेन यक्षुषा दक्षिणेन पादेन प्रथममारोहेत् ॥ १० ॥

आरुह्य जपेद्भिदैषत इति* ॥ ११ ॥

उभाभ्यामारुह्य गिदैषत इत्येतद् यक्षुर्जपेत् ॥ ११ ॥

ह्यशेति सव्यानभीष्टनायकेत्* ॥ १२ ॥

ह्यशेत्यनेन यक्षुषा यो रथस्य सव्ये पार्श्वेऽश्वौ तयोरश्वीनायच्छेत्
आयतान् कुर्यात् रश्मीनिति बल्लवचनमुभयतो रश्मयोभवन्य-
श्वानाम् ॥ १२ ॥

दासेति दक्षिणानवगृह्णीयात्* ॥ १३ ॥

दासेत्यनेन यक्षुषा दक्षिणयोरश्वयोरश्वीनवगृह्णीयात् अव-
गृहणमात्रं नात्यन्तं गच्छेत् ॥ १३ ॥

अवरुह्य सहदारुणमुक्त्वा यथा देवतमादिश्योपरिष्ठा-
ज्जपं जपेदिति गौतमः* ॥ १४ ॥

अवतीर्थं रथात् सहदारुणं यक्षुःक्त्वा यथादेवतमादिश्यं

* ब्राह्मण्यमोऽप्येवम् ।

उक्तं वायोरिति चर्मणं प्रतिगृह्णीयादित्येतदादि द्रव्यानामभ्यानां
रथस्य गौतम आचार्य आह* ॥ १४ ॥

संमार्जनप्रभृत्येतत् सर्वं कृत्वा विमुच्य नाना पुरस्ताज्ज-
पोपरिष्टाज्जपौ वारुणमश्वेभ्यो रथाय चेति धानञ्जयः † ॥ १५ ॥

संमार्जनप्रभृत्यवरोहणान्तं एतत् सर्वं कृत्वा विमुच्यायै नाना
एकैकस्मिन् द्रव्ये पुरस्ताज्जपोपरिष्टाज्जपौ भवेतां वारुणम् यशुः
अश्वार्थमेव स्वाद्रथार्थञ्चेति एवं धानञ्जय आचार्य आह ॥ १५ ॥

ग्लायेच्चेद् यथासनं व तत् सर्वं जपेत् † ॥ १६ ॥

यद्येतत्कर्म नेत्सहेद्यथादेवं कर्तुं तदा चौदुम्यर्थाभेवोपविष्ट एतत्
सर्वं जपेत् ॥ १६ ॥

पृष्ठ्यच्चेद्दद्यात् प्राग्वारुणादश्वनामानि जपेत् † ॥ १७ ॥

* पुरस्ताज्जयेऽप्यत्र पतितमनुमीयतेऽसंज्ञकत्वात्, प्राच्यायने तु “रथा-
दवबद्धा वरयन्त्वा नयतु देवि दक्षिणं दक्षिणं वारुणं मन्त्रं बद्धवचनेनोद्देन
सहदुक्ता यथादैवतमश्वान् रथस्य आदेशेन तेनाभ्यतत्त्वमसीयेत्तुपरिष्टाज्जप-
मूहेन सहदमूयात् तद् यथा वरयोवो नयतु देव्या दक्षिणाः वरयायास्मान्
उत्तागायाङ्गिरसाय रथन्तरमभ्यतत्त्वमसीयेतीति” धन्विस्तटीकास्ति ।

†. प्राच्यायनोऽप्येवम् ।

यदि पृथ्व्यममन्दधाद् यजमानः पृष्ठेन वहतीति पृथ्व्यः, तदा
पुरस्ताज्जपं जपित्वा प्राम्बारुणात् मन्त्रादश्च नामानि जपेत् ॥ १७ ॥

पुरस्ताज्जपाद्वा* ॥ १८ ॥

प्रागिति प्रकृतम् ॥ १८ ॥

तथादान्तेषु* ॥ १९ ॥

तथा अदान्तेष्वश्वेषु यथा पृथ्व्यः तेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ १९ ॥

यद्ब्रह्मं स्यात्तेन तत् प्रतिगृह्णीयात्* ॥ २० ॥

रश्मिर्व रश्मिं चर्मणादि ब्रह्मं रश्मेन तुल्यं तेन तत् प्रतिगृह्णी-
यात् ॥ २० ॥

अन्नस्येति प्राम्बारुणादवेः* ॥ २१ ॥

अन्नस्यान्नपतिरित्येतद्यष्टुः प्राम्बारुणात् मन्त्रादवेः प्रतिगृहे
जपेत्, ननु तत् किमिदं प्राम्बारुणादिति यदा प्रागेव वारुणात्
मन्त्रादयं मन्त्रः पठितः उच्यते विकल्पार्थं ब्रह्मति पुरस्ताज्जपा-
देति ॥ २१ ॥

पुरस्ताज्जपाद्वा* ॥ २२ ॥

* प्राञ्चायबोध्यवम् ।

वारुणादा प्राक् पुरतस्ताञ्जपादा जपेत् ॥ २२ ॥

ग्रास्त्वा कृतं निति वसनस्य* ॥ २३ ॥

ग्रास्त्वा कृतं नित्येतद्यज्ञः वाससः प्रतिग्रहे प्राम्बारुणात् स्नात्
पुरस्ताञ्जपादा ॥ २३ ॥

तदुदस्येदतान्तवे* ॥ २४ ॥

तदा ग्रास्त्वा कृतमिति यज्ञः उत्क्षिपेत् अतान्तवे वसने यज्ञ
तन्तुभ्येनिर्द्वेत्तं तदतान्तवं नवतादि चर्मस्थं क्षुचिचादि ॥ २४ ॥

द्विरण्यमल्पोयो भोगादागच्छेदौदुम्बर्यामास्तेषयेत्* ॥ २५ ॥

द्विरण्यमल्पीयः यस्य भोगो नास्ति तदौदुम्बर्यामास्तेषयेत् ॥ २५ ॥

आग्नीध्रीये वा जुहुयात्* ॥ २६ ॥

आग्नीध्रीये वा तद्विरण्यं जुहुयात् न भोगाय कल्पेत् ॥ २६ ॥

समस्तान् ब्रौह्मिवानेकक्रतौ प्रतिगृह्णीयात्* ॥ २७ ॥

एकस्मिन् क्रतौ ब्रौह्मिवान् समस्तान् प्रतिगृह्णीयात् न व्यस्तान्

* ऋष्यायणोऽप्येवम् ।

न पृथगित्यर्थः, अपरे भुवते एककताविति ज्योतिषोक्तेः एतत् तद्य-
दाङ्गरेकोयञ्च इत्येतस्मात् ॥ २७ ॥

तथा तिलमाषान्* ॥ २८ ॥

यथा त्रीदिवान् तथा तिलमाषान् तेन प्रकारेणेत्यर्थः प्रति-
मृष्टीयादिति वर्त्तते ॥ २८ ॥

प्राजापत्येनानादिष्टदेवताः प्रतिमृष्टीयात्* ॥ २९ ॥

यासां दक्षिणाणां देवता अनादिष्टाः प्राजापत्येन मन्त्रेण
मृष्टीयात् प्राजापत्ये गर्भमित्येतदादिवत् ॥ २९ ॥

तृष्णीमयज्ञे दक्षिणा इति धानञ्जप्यः* ॥ ३० ॥

या अयज्ञे दक्षिणाः तासु प्रतिग्रहणमन्त्रो निवर्त्तते इत्येवं धान-
ञ्जप्य आचार्यो मन्यते कः पुनरयज्ञाधिकार इति उच्यते यज्ञस्य
उद्गात्रे कश्चिद्भिरक्षादिकं ददाति यथा हिरण्यमन्त्रीयो भोगादागच्छे-
द्दौदुमर्द्यामास्त्रेयवेदिति यज्ञस्य अन्वित्रो देव इति च कन्याप्रदानादि
तत्र तृष्णीं प्रतिमृष्टीयादिति ॥ ३० ॥

भूर्भुवः स्वरिति गौतमः* ॥ ३१ ॥

भूर्भुवः स्वरित्यनेन प्रतिमृष्टीयात् एवं गौतम आचार्य
आह ॥ ३१ ॥

* प्राजापत्योऽप्येवम् ।

ओमिति बोमिति वा* ॥ ३२ ॥

ओमित्येवं वा प्रतिगृह्योच्चात् एवं मन्यते गौतमः ॥ ३२ ॥

इति द्वितीयस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

पूर्वं नारायणसम्भक्त्याचरणीये प्रस्रोता पृष्ठदोमं जुहु-
याद्यत्पृष्ठं स्यात्तदादिभ्यश्चः पिबन्तु सोम्यं मध्वाबुर्द्भद्यश्च-
पतावविद्भुतमिमं यद्भूमभिसम्नसानाहोचास्तृप्यन्तु सुमनस्य-
मानाः स्वाहेति पूर्वाम्* ॥ १ ॥

इतिवाप्रतिपदविधानमुक्तं वाग्यप्रमनन्तरं पृष्ठस्योपाकरणं तत्-
सम्बद्धं प्रस्रोतकर्मोच्यते द्वौ नारायणौ मध्वन्दिने तयोः पूर्वं भक्त-
यिन्ना आहवकोवेष्टौ प्रस्रोता पृष्ठदोमं जुहुयात् तस्मिन्वहनि यत्
पृष्ठं स्यात्तदादिभ्यश्चः पिबन्तु सोम्यं मध्वाबुर्दित्येतदादिना
मन्त्रेण अद इति सर्वनामस्थाने रथन्तरं पिबन्तित्येतदादिवत् ॥ १ ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम्* ॥ २ ॥

पूर्वां यद्योक्तेन मन्त्रेण ऊत्ता उत्तरां स्वाहाकारेण जुहुयात् ॥२॥

* त्रिधायकोट्येवम् ।

द्वैधं जुहुयादिति धानञ्जयोऽहः पिबतु सोमं मध्वाबुर्द-
धद्यक्षपतावबिभ्रुतं स्वाहेति पूर्वमिमं यक्षमित्युत्तराम्* ॥ ३ ॥

द्वैधं द्विधा कृत्वा एवं जुहुयादिति धानञ्जय आचार्य आह ॥ ३ ॥

होतृकपृष्ठेभ्य इति† ॥ ४ ॥

होतृकपृष्ठार्थमेवमभिसम्बन्धं कृत्वा ॥ ४ ॥

रेवतीषु वारवन्तीयमिति षष्ठे पृष्ठादेशं गौतमोमहा-
व्रतमिति व्रते† ॥ ५ ॥

रेवतीषु वारवन्तीयं पिबतु इत्येव षष्ठेऽहनि पृष्ठादेशं गौतम
आचार्यो मन्यते महाव्रतं पिबन्तिमेवं महाव्रते ॥ ५ ॥

रेवत्यस्य वारवन्तीयश्चेति धानञ्जयो यावन्ति पृष्ठस्थानि
स्युः सर्वाण्येव प्रसञ्ज्यन्तीति पिबतु दधदिति च यथार्थ-
मूचेत्* ॥ ६ ॥

रेवत्यस्य वारवन्तीयश्चेत्येवं षष्ठेऽहनि पृष्ठादेशं धानञ्जयो मन्यते

* ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनेतेन ।

† ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

यावन्ति सामानि महाव्रते पृष्ठस्थानि भवन्ति सर्वेषामेव परि-
 संख्यानं कुर्यात् पिबतु दधदिति चैते पदे यथार्थमूहेत् प्रयोगस्तु
 रेवत्यस्य वारवन्तीयस्य पिबतां सोम्यं मध्वायुर्दधतीति शेषो मन्त्रः
 सामान्यः एवं षष्ठे गायत्ररथन्तरदृष्टद्राजनभद्राणि पिबतु सोम्यं
 मध्वायुर्दधती दधन्तीति चित्तेवं महाव्रते मन्त्रशेषः सामान्यः एवे-
 त्युक्तम् उभयपक्षेणास्मात् भद्रे पुच्छे यज्ञायज्ञीये च पुच्छे यथार्थं
 न केवलमेवं षष्ठमहाव्रतयोः यत्र यचानेकसामपृष्ठता तत्र तच्चैव-
 मर्थसमत्वात् ॥ ६ ॥

बृहता रथन्तरेण वा स्तोम्यमाणः प्राक् स्तोमयोगाद्भ्य
 व्याहृतीर्मनसा ध्यायेदैरमिति* ॥ ७ ॥

बृहता रथन्तरेण वा स्तोम्यमाणः स्तोतुमिच्छन् उद्गाता स्तोम-
 योगात्पूर्वं दश व्याहृतीर्मनसा ध्यायेदैरमित्येतदाद्याः यथास्मानादेव
 सिद्धे दशले संख्याग्रहणं किमर्थं दशेति चेत् उच्यते अनुलिङ्गं
 विभागो माभदिति, व्याहृतिग्रहणं संख्यवहारार्थं वक्ष्यति अक्षं
 पूर्वं व्याहृतिभ्य इति ॥ ७ ॥

रथन्तरएवर्चं यस्ते गोब्विति* ॥ ८ ॥

रथन्तरएव केवले अक्षं ध्यायेत् यस्ते गोब्वित्येतां एवब्रह्मः
 अन्यत्र प्रयुक्ते रथन्तरे माभदिति अक्षमिति संख्यवहारार्थमेव अक्षं
 पूर्वं व्याहृतीभ्य इति ॥ ८ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

युक्ता सोममेतद् ब्रूयादिति शाण्डिल्य ऋचं पूर्वं व्या-
हृतिभ्य इति* ॥ ८ ॥

चदेतदुक्तं प्राक् सोमयोगाद्ब्रूयादतीर्मेनसा ध्यायेद्देरमित्येतदादि
एतद्युक्ता सोमं ब्रूयादिति शाण्डिल्य आचार्य आह अथन्तु क्रमः ऋचं
पूर्वं व्याहृतीभ्य इति ॥ ८ ॥

इतरं धानञ्जप्यम्* ॥ १० ॥

यत्पूर्वमुक्तं तत् धानञ्जप्यस्य मतम् ॥ १० ॥

रथन्तरे प्रस्तूयमाने सर्वत्र समीलेत्* ॥ ११ ॥

रथन्तरे साञ्चि प्रस्तूयमाने सर्वत्र समीलेत् यावत्कालः प्रस्तूयते
तावत्कालः समीसनं कुर्यात् अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते
एवं ब्राह्मणम् ईश्वरं वै रथन्तरमुद्गातुञ्चक्षुः प्रमथितः प्रस्तूयमाने
समीलेत्स्वर्द्ध्वं प्रतिवीजेतेति प्रथमायामृच्यस्य विधेः क्रियां दर्शयति
स्वर्द्ध्वं प्रतिवीजेतेति तेन यद्विषयमेव प्रतिवीजमाणमादिश्यते तद्वि-
षयमेवं समीसनं गम्यते सोऽयमाचार्यः सर्वचेत्येवमारभते कथ-
मुत्तरयोरपि स्तोत्रोचयोः समीसनप्रतिवीजणे भवेयातामिति यावता
रथन्तरधर्मीऽयं नायमृगधर्मः स्वर्द्ध्वञ्चक्षुः कालमात्रज्ञापकः वक्ष्यति
प्राक् प्रतिहारं चतुरक्षरं त्रिष्टुप् तत् सर्वत्र प्रतिवीजेतेति अपरे वर्ष-

* ब्राह्मणसंज्ञाप्येवम् ।

यन्ति वक्ष्यत्ययं तस्मादृष्टस्व सतो निवर्त्तेरन्धर्मा इति तत्कथं
निवर्त्तमानेष्वन्येषु धर्मेषु सङ्कीर्णं स्यादिति अतः सर्वत्राप्यह-
मिति ॥ ११ ॥

एकैकं मनसाक्षरं स्तोभैर्वाचा संयुञ्ज्यात् प्रथमस्वरैर-
कारैर्भकारादिभिरक्रान्तैर्द्वितीयस्वरोत्तमैः* ॥ १२ ॥

एकैकमुद्गीथाक्षरं मनसा ध्यायेत् स्तोभैर्वाचा संयुञ्ज्यात् उक्तं
ब्राह्मणे वक्षसा कुर्वता गेयमिति एतत् स्तोभरूपं सूत्रकारः श्रुत्य-
न्तरं दृष्ट्वा विकल्पयति प्रथमस्वरैरकारैर्भकारादिभिरक्रान्तैरिति
अक्षराणां स्तोभानाञ्च युगपत्किंचां दर्शयति वक्षसा कुर्वता गेय-
मिति प्रथमस्वरैरकारैः उक्तस्वराः प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थमङ्गाति-
स्वार्था इति तैरकारैर्भकारादिभिर्भकार उच्चारणार्थः भकारैस्ते
अकारा उच्चार्यन्ते अक्रान्तैः अक्रान्ताः तान् प्रयुञ्जीत द्वितीयस्वरो-
त्तमैः यस्तेवासुत्तमो वर्णः स द्वितीयेन स्वरेण स्यात् ॥ १२ ॥

एतद्यथाधीतमित्याचक्षते* ॥ १३ ॥

एवं प्रयुज्यमानं रथानरं यथाधीतं प्रयुक्तं भवतीति एवमाच-
क्षते एतच्छ्रुत्यन्तरं यथाधीतं प्रयोक्तव्यमिति अथ एके ह्रुते एतेषा-
मेव वक्षसेति स्तोभानां अनुकरणाकार इति अपरा श्रुतिः रथ-
कारे लक्षरभकारान्तरवन्ति व्यञ्जनानि यथाक्षरं दर्शयेत् तद्वद्व्या

* प्राच्यायणेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम्, तथा तेषु ह्रदविषये विज्ञेयोऽप्यसि ।

स्मरेण सर्वाणि व्यञ्जनानि व्याप्तान्येवं सर्वान् कामानवाप्नोति यस्मैवं
वेद ज्ञेयते स्मरवन्तः प्रयुज्यन्ते ज्ञेयं विद्वान् प्रयुञ्जे यथा चाग्नि-
पञ्चसूर्याभास्त्रयोऽपहततमस्कास्तद्बुद्धाद्व्यजमानो भवत एवं ह्याह
भात्याग्निर्भाति चन्द्रमा भाति सूर्यो भाति ज्योतीर्षि भाति रघन्तर-
मिति भकाराणामेव दीप्तिं दर्शयति स्मरवतां रघन्तरस्य सोमानां
स्मरवन्तः प्रयोक्तव्या इति यत्र तु व्यञ्जनवन्तः प्रयुज्येरन् सोधुका
प यथायिनाव प्रजसावुद्धाद्व्यजमानो ह्यातामस्तदाद्यन्तरं प्रयुञ्जानः
स्मरवन्ति व्यञ्जनानि यथाचरं दर्शयेत् एका ऋतिः तस्मादिकल्पः
स्मात् ॥ १३ ॥

प्राक् प्रतिहाराच्चतुश्चरः शिष्टा तत् सर्वञ्च प्रतिवीक्षेत* ॥ १४ ॥

प्राक् प्रतिहाराच्चत्वार्यचराणि शिष्टा तच्चतुश्चरं प्रतिवीक्षेत
सर्वपक्षस्य प्रयोजनं सम्पन्नविधावेवात्मन् ॥ १४ ॥

सुत्वा वरञ्चोदयेत्† ॥ १५ ॥

सुत्वा रघन्तरेण व्यजमानं वरं प्रति प्रेरयेत् ॥ १५ ॥

तस्यापृष्ठस्य सतो निवर्त्तेरन्धर्माः ‡ ॥ १६ ॥

* प्राज्ञायगेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम्, तथा तेषु द्वेद्विविधे विश्वेष्टोऽप्यस्ति ।

† प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

‡ प्राज्ञायगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्य रथन्तरस्य अष्टस्य सतः निवर्त्तेरन् धर्माः व्याहृत्युच्चा-
दयो धर्माः सर्वे निवर्त्तेरन् अतोऽस्य ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते
तस्येति तस्यैव न दृष्टद्वामदेव्ययोस्तु पुनरपि रथन्तरं पृष्ठयोः सतो
निवर्त्तेरन्धर्माः तथा सत इति पृष्ठगतस्य तु रथन्तरस्य गुणभूतस्यापि
सतो नैव निवर्त्तेरन्धर्माः तथा दृष्टतः ॥ १६ ॥

सहस्रोभैरिति गौतमः* ॥ १७ ॥

सह स्रोभैर्धर्मा निवर्त्तेरन्नित्येवं गौतम आचार्यो मन्यते ननु
सर्वे एवाशेषेण धर्मा निवृत्ताः कुतसोभनिवृत्तिर्येन गौतमस्रो-
भान्निवर्त्तयतीति उच्यते, वक्ष्यति स्रोभा एवान्वियुरिति धानञ्जयः
इति उक्तं परमतमनुमतमप्रतिषिद्धमिति तेन गौतमस्यानिष्पृष्टा एव
स्रोभक्रियाः ॥ १७ ॥

स्रोभा एवान्वियुरिति धानञ्जयः † ॥ १८ ॥

सर्वेऽन्ये धर्माः अष्टस्य निवर्त्तेरन् स्रोभा एव केवला अन्वि-
युरित्येवं धानञ्जयो मन्यते ॥ १८ ॥

अग्निष्टोमसामसन्धिसान्नोरेवाष्टं स्रोभेदिति शाण्डि-
ल्यः † ॥ १९ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

अग्निष्टोमसाम वा यदा ज्ञात् बन्धिष्ठान वा तदा चष्टुमपि
सोभेत् एवं ब्राह्मिण्य आह ॥ १८ ॥

सर्वत्राखसोऽनीयं न सोभेदिति स्रविरो गौतमः* ॥२०॥

सर्वत्र पृष्ठगतश्चान्यत् स्नानगतश्चाखसोऽनीयं न सोभेदिति
स्रविरो गौतम आह ॥ २० ॥

इति द्वितीयस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

वामदेव्येन सोऽध्यमाखः प्राक् सोमयोगाद्भाषो अस्या अजा-
वयोऽग्नीहोयवा इति मनसा ध्यायेत्* ॥ १ ॥

बृहद्रथन्तरयोः सामान्यविशेषधर्मासोक्ताः साम्प्रतं वामदेव्य-
धर्मा विवक्षिताः तान्विवक्षुराह । वामदेव्येन सोऽध्यमाख इति वाम-
देव्येन साक्षा सोऽध्यमाखः सोऽहुमिहन् पूर्व सोमयोगात् भाषो अस्या
अजा इत्येतदादि मनसा ध्यायेत् अन्योऽन्यधर्म उक्तः यथाकुलीपुष्पा-
निति, अथ विसमाखः किमर्थमिति चेत् गोऽस्याजावित्रीहियवान्
मनसा ध्यायेत् इत्येवं वक्तव्यमासीत् उच्यते यद्येवमवस्थत् तदा

* ब्राह्मावबोऽप्येवम् ।

गवादीनां द्रव्याणां ध्यानमभविष्यत् तदेवं माभूदित्यत आह आचार्यो
गावो अश्वा इत्येतदादि तेन किं गावो अश्वा इत्येतदादि मन्त्रं
मनसा ध्यायेदिति ॥ १ ॥

ब्रह्मसान्नि यः कामो यजमानस्य स्यात् स सिध्यत्विति
ध्यायन्नुपासीत* ॥ २ ॥

ब्रह्मसांनि स्त्रयमाने यः कामो यजमानस्य भवेत् स सिध्यत्वित्येवं
ध्यायन् यजमान उपासीत अत्र सन्देहः किं क्रतुकामस्य ध्यानं उत-
यथाकाम्यं कामस्य ध्यानमिति उच्यते, क्रतुकामस्य ध्यानं न यथा-
काम्यं कथमेतद्भवति इति चेत् उच्यते, उद्देशनिर्देशाभावात् यः स
इति यः क्रतुकामस्य ध्यायेदिति अन्यथा हि ब्रह्मसांनि यजमानः
कामं ध्यायेदित्येवमवश्यम्भूतम् ॥ २ ॥

तथेतर उद्गायन्* ॥ ३ ॥

तथा इतर उद्गाता यजमानस्य कामः सिध्यत्वित्येवं ध्यायन्नु-
द्गायेत् ॥ ३ ॥

आर्भवेण सुत्वा पुरोडाशादेकैकं पिण्डन्त्रीं स्त्रीन्वाप-
रया द्वारा हविर्दानं प्रपद्याधस्तात् स्वस्य चमसस्य कुर्यु-

* ब्राह्मयनीयेष्वेवम् ।

यदासन्नः स्यादन्न पितरोमादध्वं यथा भागमावृषाध्व-
मिति* ॥ ४ ॥

आर्भवेन पवमानेन स्तुत्वा तार्त्तयिषवनिक्तात्पुरोडाशात् एक-
देशं गृहीत्वा एकैकं पिष्टन्त्रीं स्त्रीणां अपरथा द्वारा पश्चिमया
द्वारा हविर्दूर्गं प्रविश्य अधस्तात्पश्च चमसस्य समीपे दर्भेषु पिष्टा-
न्विदधुः पश्चिन् काले आसादितः स्नात् हविर्दूर्गं चमसः पिष्टा-
न्निधाय अपेयुः अत्र पितरोमादध्वं यथा भागमावृषाध्वमिति ॥४॥

तमाह्नियमाणं प्रतिमन्त्रयेरन्नमीमदन्त पितरो यथाभाग-
मावृषायिषतेति* ॥ ५ ॥

तं चमसं भगार्थमाह्नियमाणं प्रतिमन्त्रयेरन्नमीमदन्त पितर
इत्यनेन ॥ ५ ॥

सोम्यमाहृतमुद्गातावेक्षेतायुम प्राण इति* ॥ ६ ॥

सोम्यं चरमाहृतं उद्गातावेक्षेत आयुर्मे प्राण इत्येतदादिना यक्षुषा
याध्मार्गां वै देवानां सचमासोगानामित्येतदादि ब्राह्मणं सोम्य-
सावेक्ष्यं दर्शयति उद्गात्रग्रहणं आचार्यप्रैक्षी सर्वेषां कर्मणि प्रकृते
अवश्यमुद्गात्रग्रहणं करोति ॥ ६ ॥

पुनरस्मात्तु दध्मासीत्यन्तः* ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

अस्य सोम्यावेष्टयवस्तुषः पुनरस्मात् दृश्यतेत्येवोऽन्तः कथोच्यते
उत्तरादिः पूर्वोक्तस्यचमिति एवं विज्ञायमाने मन्त्रस्थाने तन्
किमिदं विज्ञापनं क्रियत इति उच्यते वक्ष्यति तं दशमेऽद्वयभ्यस्तु-
रिति तच्चैतावन्मन्त्राभ्यासप्रदर्शनार्थमिति ॥ ७ ॥

तं दशमेऽद्वयभ्यस्तुः* ॥ ८ ॥

तन्मवेष्टयमन्त्रस्थानं दशमेऽद्वयं द्विर्भुवः ॥ ८ ॥

यन्मे यममित्येके* ॥ ९ ॥

आयुर्मे प्राण इत्येतस्य प्राणमन्त्रस्य स्थाने यन्मे यममित्येतमेके
आचार्या मन्त्रान्ते ॥ ९ ॥

पूर्वेण त्वेवावेक्षेत* ॥ १० ॥

तुभ्यं चो ध्यादृत्त्यर्थः यदेतत् पूर्वोक्तमवेष्टयमन्त्रं तेनैवावेक्षेत न
द्वितीयेन ॥ १० ॥

तस्मिन्नुपस्थानामिके अवधायान्विष्टी विमार्जति येन-
स्माजिमिति † ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्येष्टयवम् ।

† ब्राह्मण्येष्टे विष्टेष्टेष्टि ।

तस्मिन्नुत्तरधृते सोम्ये चरौ चतुर्दश क्रानामिकाङ्गुलिश्चावधाय
अक्षिणीं विष्टमेत् वेनाङ्गाविमित्येतदादिना चतुषा तस्मिन् पश्यं
यदि पूर्वेषु चतुस्तरेणावेजेत कुर्यादेवेतत् ॥ ११ ॥

एवमितरौ कुर्याताम्* ॥ १२ ॥

एवमनेव विधिना इतरौ प्रष्टौ कुर्याताम् ॥ १२ ॥

प्रतिहर्त्ता पश्चात्* ॥ १३ ॥

एष क्रमः प्रक्षोता पूर्वः पश्चात् प्रतिहर्त्ता ॥ १३ ॥

तमुत्तरेण प्रतिहर्त्तारं चरेयुः † ॥ १४ ॥

तमवेक्षितं सोम्यं प्रतिहर्त्तुदन्तरेण हत्वा पश्चिमथा द्वारा निष्क्राम-
येयुः यदि वा ब्राह्मणोक्तेन विधिना प्राञ्जीयात् दक्षिणाङ्गं सदसो
गम्येतं सोम्यातिशेषं प्राञ्जीयादिति ॥ १४ ॥

यश्चायञ्जीयस्य चिंकारं प्रति पत्नीमुद्गातेष्वेत † ॥ १५ ॥

पत्नी चोद्गातारमीषेत ॥ १५ ॥

निधनं प्रति पत्नी दक्षिणमूर्खमभिषिञ्चेत् † ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणवेगेन सप्तद्वयेनैकसप्तं ज्ञातम् ।

† ब्राह्मणवेगोऽप्येषम् ।

निधने उत्तमाने पत्नी पात्रेऽस्त्रीभिरग्निः स्वं दक्षिणमूढमभि-
विद्धेत् तत् दक्षिणानूढमभिविद्धन् इति हि ब्राह्मणम् ॥ १६ ॥

द्वितीयायां स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायां सर्वं तदुदकं निन-
येत्* ॥ १७ ॥

द्वितीयायां स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायां पत्नी स्वस्मिन्मूर्ध्नि सर्वान्तदु-
दकं निनयेत् सर्वज्ञश्चे निरवशेषवाची उत्पत्तिस्तोत्रीयायां कर्म-
स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायामिति विवदन्ते द्वितीयाशब्देन कर्मस्तोत्रीया-
यां न्याय्यतरम् ॥ १७ ॥

उत्तमायां स्तोत्रीयायां भुवदाजायिभुवदाजेष्वित्यभ्यस्त्रे-
ज्ञामिति च निधनमनुष्टुभमुत्तमामशरेषामन्त इति ज्ञा-
हेति* ॥ १८ ॥

स्तोत्रस्तोत्तमायां स्तोत्रीयायां भुवदाजायि भुवदाजेष्विति एव-
मभ्यासं कुर्यात् अस्त्र चतुरशरस्याभ्यासे सति नामिति च निधनं कुर्यात्
यस्मादेवं ब्राह्मणम् अनुष्टुभमुत्तमां संपादयतीति अशरेषामन्तः
प्रतिष्ठाप्यमिति च ॥ १८ ॥

अनभ्यासस्याचार्या निधनञ्च यथाम्नायं शाण्डिल्यः † ॥ १९ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अनभ्यासमेवाचार्या मन्यन्ते चतुरशरस्य निधनञ्च यथासाधमेव
कुर्वुरित्येवं ब्राह्मिण्य आचार्या मन्यन्ते अनभ्यासश्चेति चक्ष्मः तु-
म्हो हेत्वर्थः को हेतुः यस्मात्पक्षोपन्यासब्राह्मणमेवेदं प्रकरणादितो
वा इति हि ॥ १८ ॥

तद्यदानुशंसन् हेतापोहिष्ठोया ब्रूयान्तदैनमग्यालभे-
रक्षपातृष्वानाः* ॥ २० ॥

तद्यज्ञायज्ञीयं यदा यस्मिन् काले अनुशंसन् हेतापोहिष्ठोया
पक्षे ब्रूयात् तदा तस्मिन् काले एनं हेतारं अग्यालभेरन् स्पृशेयुः
अपातृष्वानाः प्रावरणान्यपास्यमानाः अपातृष्वाना इति सर्वेषां पूर्वं
प्राहृतानां क्रियां दर्शयति उक्तं प्राहृतेनोद्देशमिति वैश्वानरेणा-
नभिदाहायेति तत् सूत्रकारः सर्वेषां प्रावरणं दर्शयति हेतुसम-
त्वात् किं हेतुसमत्वम् अनभिदाहः ॥ २० ॥

अन्यत् स्थानगतस्य निवर्त्तेरन् धर्माः* ॥ २१ ॥

यज्ञायज्ञीयस्याग्निष्टोमसाधोऽन्यस्थाने प्रवृज्यमानस्य सर्वे धर्मा
निवर्त्तेरन् ॥ २१ ॥

यदन्यदग्निष्टोमसाम स्थानस्य स्युः* ॥ २२ ॥

यदन्यदग्निष्टोमसाम भवेत् तस्य धर्मा भवेयुः ॥ २२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

अहिङ्कारे तु प्रतिहारवेलायां पत्नीमुद्रातिशेते* ॥ २३ ॥

अहिङ्कारेऽग्निष्टोमवाचि प्रतिहारवेलायां पत्नीमुद्राता ईजेत
पत्नी चोद्रातारम् ॥ २३ ॥

अनुम्राह्मण्यमार्चिकान् सञ्जामान् सर्वत्र कुर्यादप्यन्यस्मिन्
साञ्जि* ॥ २४ ॥

ये ब्राह्मणे अथ वाचि प्रतिपञ्चामा उक्ताः एवं ह्यग्नौऽथं पत्नी-
म्यममिति सुप्रसिधमिति चैतान् सर्वेऽग्निष्टोमसामसु दर्शयति सर्व-
प्रद्वयं पवमानगतेऽपि यज्ञाद्यज्ञोये भवति न केवलं यज्ञाद्यज्ञोये
अप्यन्यस्मिन् रक्षन्तेऽपि अथ साञ्जोति क्रिमर्थं उच्यते अथा रथ-
नरेभ्यः अन्वत्पृष्ठं क्रियते तत्तदापि अक्षुष इति सुक्षुष इति वा
सञ्जामयेत् ॥ २४ ॥

इति द्वितीयस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

तृतीयसवने सर्वेषु स्तोत्रेषु समाप्तेषु भक्षयित्वा स्तोमं
विमुञ्चेयुर्हतस्य त्वेति* ॥ १ ॥

* ब्राह्मणवैदिकेभ्यः ।

द्वितीयसवने सर्वेषु श्लोकेषु समाप्तेषु भक्षयित्वा चमसं श्लोम-
विमोचनं कुर्युः पक्षस्तत्त्वज्ञेनेन यशुषा, ननु तत् किमिदं द्वितीयसवन-
ग्रहणं यदा सर्वेषु श्लोकेषु समाप्तेष्वित्युक्तम् उच्यते इदन्तावद्यशुषपरि
सन्धिभक्षात्समाप्तात् तत्र विमोचनं यशुषा तस्मिन्नेव क्रमे प्राप्नोति
अतः द्वितीयसवनग्रहणं तावत्क्रियते कथं न केवलमुपरि सन्धिभक्षात्
श्लोमविमोचनं स्यात् यस्यां यस्यां संस्कारायां क्रतुः समाप्यते तस्या-
न्तास्यां संस्कारायां स्यादिति अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् श्लोके-
ष्विति वज्रवचनसामर्थ्यात्सिद्धे सर्वत्रे इदमुच्यते इदं श्लोमविमो-
चनं क्रतुस्तत्त्वज्ञेनेन इष्टं प्रतिश्लोचनं श्लोमयोजनं भवति युक्तस्य च
विमोचनं भवत्येव तस्य च युक्तस्य श्लोमस्य यस्मिन् काले विमो-
चनमित्येष संग्रहः अतः सर्वग्रहणं करोत्याचार्यः कथं पूर्वेष्वपि
श्लोकेषु एकैकस्मिन् श्लोके भक्षयित्वा श्लोमं विमुञ्चेयुः अथ तु द्वितीय-
सवने कथमिति ॥ १ ॥

दक्षिणैः पाणिभिः कुशाः संलोभयेयुः* ॥ २ ॥

संलोभनं एकत्रीकरणं कुर्युः ॥ २ ॥

यजमानवाचनादनन्तरमत्र वा यजमानं वाचयेत्तन्तवे-
मा ज्योतिषेत्यसावनुमातनु हि ज्योतिषेति यथाज्येष्ठं
पुत्राणां नामानि गृह्णीयात् † ॥ ३ ॥

* ब्रह्मायबोध्यवेम् ।

† ब्रह्मायबोधेनेन सृज्यतुष्टयं ज्ञातम् ।

यजमानवाचमादनन्तरं यदेतत् स्तुतस्य स्तुतमसीति यजमान-
वाचनं एतस्मादनन्तरं एतत् कर्म कुर्यात् तद्वक्ष्यते अथ वा अस्मिन्
काखे कुत्राणां संलोभनं कृत्वा कुर्युः इति विकल्पः तन्मवे मा ज्यो-
तिषेत्युक्ता असावनुमातनुहि ज्योतिषेति यथा ज्येष्ठं पुत्राणां
नामानि गृहीत्वात् असाविति सर्वनामस्थाने नाम गृहीत्वात् यो यो
ज्येष्ठो यथा ज्येष्ठं प्रयोगस्तु तन्मवे मा ज्योतिषा यज्ञदत्त अनु-
मातनुहि विष्णुमित्र अनुमातनुहि योमभूते अनुमातनुहि ज्योतिषा
अपरे प्रत्येकं पुरस्ताज्जपोपरिष्ठाज्जपौ कुर्वन्ति ॥ ३ ॥

जनिष्यमाणा इत्यजातेषु* ॥ ४ ॥

अजातेषु पुत्रेषु जनिष्यमाणा इति सर्वनामस्थाने कुर्यात् प्रयोगस्तु
तन्मवे मा ज्योतिषा जनिष्यमाणा अनुमातनुत ज्योतिषा अजात-
पुत्रस्यैव कल्पः अपरे कृते जातपुत्रोऽपि पुत्राणां नामानि गृहीत्वा
जनिष्यमाणा इति गृहीत्वात् आशीर्दीप्तत्वात् जनिष्यमाणा इत्य-
जातेष्विति प्रतिपत्तिरिष्टमिति ॥ ४ ॥

जातेष्वजातेषु च पुत्रा इत्येव सत्रेषु* ॥ ५ ॥

जातेषु अजातेषु च पुत्रेषु सत्रेषु पुत्रा इत्येवं नामग्रहणं प्रयोगः
तन्मवे मा ज्योतिषा पुत्रा अनुमातनुत ज्योतिषा यद्येकः कुर्यात्
तथापि बहुवचनं कुर्यात् नोऽहं कुर्यात् ॥ ५ ॥

* ब्राह्मयगीयेषु ।

वषट्कृते हारियोजनस्य यथेतमपरया द्वारा निष्क्रामन्तो
जपेयुः सोमेहीति* ॥ ६ ॥

वषट्कृते हारियोजनस्य हविषः हारियोजनस्येत्यवयवसङ्ख्या
वष्टो यथेतं यथागतमित्यर्थः दक्षिणेनौदुम्बर्या गत्वा पश्चिमया द्वारा
निष्क्रामन्तो जपेयुः सोमे हीत्येतदादि वज्रुः अथापरया दारेति
किमर्थं यदा यथेतमित्युक्ते सिद्धमेवेतत् ते हि समसोपस्थानं कृत्वा
अपरयेव द्वारा प्रविष्टाः अपोष्यते विषंक्षिते वषणे पूर्वया द्वारा
सञ्चर इत्युक्तं न चात्र सवनं सन्निहते तद्यद्यपरयेति न ब्रूयात्
विषंक्षिते सञ्चरेण निर्गमणं स्यात् एवं माभूदित्यत्र आह अपरयेति
यथेतमिति चोक्ते ते पिण्डं पितृयज्ञं कृत्वा पूर्वया द्वारा प्रविष्टाः
तत्रैवोऽपि सञ्चरो गम्येतापरयेत्यनुच्यमाने ॥ ६ ॥

सुभूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठेरन्* ॥ ७ ॥

सुभूरसीत्यनेन यजुषा आदित्यमुपतिष्ठेरन् ॥ ७ ॥

अस्तमितश्चन्द्रार्चपत्यम्* ॥ ८ ॥

यद्यस्तमितः स्यादादित्यः ततोऽनेन यजुषा गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन्
कोऽस्य विषयः षोडशीवाजपेयौ अन्यस्मिंश्च कालातिक्रमे ॥ ८ ॥

* आध्यायबोध्यवम् ।

आग्नीध्रीये द्वे आहुती जुहुयुरपां पुष्यमिति पूर्वां स्वाहा-
कारेणोत्तराम्* ॥ ८ ॥

आग्नीध्रीयेऽग्नौ द्वे आहुती जुहुयुर्गत्यानुपूर्वेण अपां पुष्यमित्यनेन
यजुषा पूर्वामाहुतिं जुहुवात् स्वाहाकारेणोत्तरां अथाहुती इति
द्विवचनेन द्वित्वे सिद्धे किमिदं संख्याग्रहणं द्वे इति उच्यते निच-
मार्थम् उक्तं ज्ञानेन हिरण्यमख्योयो भोगादागच्छेदौदुम्बर्यामाश्वेव-
येदाग्नीध्रीये वा जुहुवादिति तस्य हिरण्यस्वायं होमकालः यावौ
द्वितीया आहुतिस्तस्मान्मेव हिरण्यं प्रक्षिप्य जुहुवादिति ॥ ८ ॥

हारियोजन्यो नाम धाना द्रोणकलशे भवन्ति तासामु-
द्गाता प्रथम आददानः समुपहृता भक्षयिष्याम इति ब्रू-
यात्* ॥ १० ॥

हारियोजन्य इति संज्ञा धानानां द्रोणकलशे ताः स्थापिता
भवन्त्यध्वर्युभिः सोममित्राः तासां धानानामवयवमुद्गाता आददानः
समुपहृता भक्षयिष्याम इति ब्रूयात् आदानं ग्रहणम् ॥ १० ॥

तथेतरौ* ॥ ११ ॥

तथेतरौ यथोद्गाता कुर्यात् तेनैव विधिनेतरौ प्रष्टौ कुर्या-
ताम् ॥ ११ ॥

* प्राज्ञावबोदयेवम् ।

उन्नेतर्युपह्वमिद्धा चारियोजनस्य त इति तिरोह्यस्ये-
त्यतिरात्रे यथाधीतं वा सर्वत्र द्विरूपघ्नाय पञ्चादाहवनीय-
स्यान्तः परिधि निवपेयुः* ॥ १२ ॥

उन्नेतरि इत्यधिकरणसप्तमी उपह्वमिद्धा उपह्वं चाचिता
चारियोजनस्य त इत्येतेन यद्युवा यद्वक्ष्यते तत् कुर्युः तिरोह्यस्ये-
त्यतिरात्रे एतदधिकं कुर्युः यथाधीतं वा सर्वत्र अतिरात्रे चानतिरात्रे
च द्विरूपघ्नाय आहवनीयस्य पश्चिमे प्रदेशे परिधीनामभ्यन्तरतो निव-
पेयुः नाग्नौ ॥ १२ ॥

अनुप्रवृत्तेषु भस्मान्ते* ॥ १३ ॥

यदि परिधयः अनुप्रवृत्ताः प्रक्षिता अग्नौ भवन्ति तदा भस्मान्ते
समीपे निवपेयुः ॥ १३ ॥

अपउपसृश्याष्टौ शकलान्याहवनीये प्रहरेयुर्देव-
हृतस्येत्येतत्प्रभृतिभिरिकारातैः* ॥ १४ ॥

उपधानात् अनन्तरं अपः सृष्ट्वा एकैकः अष्टौ अष्टौ शकलानि
आहवनीये प्रक्षिपेयुः देवहृतस्येत्येतत्प्रभृतिभिर्मन्त्रैः इकारान्तेरिति
मन्त्रान्ताज्ञापनार्थम् ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

सह्यदेव सर्वाण्युत्तमेनेति श्रौचिष्टिः* ॥ १५ ॥

सर्वान् मन्त्रागुक्ता सह्यदेव सर्वाणि सक्खानि उत्तमेन मन्त्रेण
प्रचिपेयुरिति श्रौचिष्टिराचार्य आह ॥ १५ ॥

अप्सु घोमानाम चमसाद्यात्वाल देशेऽङ्गिः पूर्णास्तेषु
हरितानि दृणाति प्रास्तानि भवन्ति † ॥ १६ ॥

अप्सु घोमा इति संज्ञा ते अप्सु घोमास्चमसाद्यात्वालसन्निहृष्टे देशे
अङ्गिः पूर्णा स्थापिता भवन्ति तेषु हरितानि दृणानि प्रास्तानि
भवन्त्यध्वर्युभिः ॥ १६ ॥

ते स्वं चमसं पर्युपविश्याप्सु धौतेत्यवमृश्य जपेयुः* ॥ १७ ॥

ते उद्गातारः स्वीकृत्यचमससन्निधानुपविश्य दक्षिणेन पाणिना
सृष्ट्वा अप्सु धौतेत्येतदादि यत्तर्जपेयुः ॥ १७ ॥

मधुमन्तमिति पाणोनुपजिघ्रेरन्* ॥ १८ ॥

मधुमन्तमित्यनेन यत्तुषा पाणोनुपजिघ्रेरन् ॥ १८ ॥

शमश्रुद्वत्युदञ्चञ्चमसं निनयेयुः* ॥ १९ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्रह्मद्वयनेन यशुषा उदङ्मुखं चमसं कृत्वा तत्स्वा आपः
नोचैः चमसैः भूमौ निनयेयुः ॥ १८ ॥

कामेत्यभ्यात्ममावर्त्तयेयुः* ॥ २० ॥

कामेत्यनेन यशुषा अभिसुखमात्मनः चमसमावर्त्तयेयुः ॥ २० ॥

जर्गित्युरःसु पाणीन्निदधीरन्* ॥ २१ ॥

जर्गित्यनेन यशुषा उरःसु पाणीन्निदधीरन् निधानं स्थापनम् ॥ २१ ॥

प्राणसोमेति मुख्यान् प्राणानभिमृशेरन्* ॥ २२ ॥

प्राणसोमेत्यनेन यशुषा मुख्यान् प्राणानभिमृशेरन् मुखे भवा
मुख्याः प्राणा इन्द्रियाणि अक्षिणी नासिके कर्णाविति ॥ २२ ॥

आग्नीध्रीयं गत्वा दधिभक्षं भक्षयेयुरसमुपहृत्य दधि-
क्राव्य इति* ॥ २३ ॥

आग्नीध्रीयपरिश्रितं गत्वा दधिभक्षं भक्षयेयुरसमुपहृत्य दधि-
क्राव्य इति अग्न्या च्छ्वा असमुपहृयेति समुपहृानपूर्वकाः सर्वे भक्षा-
विहिताः तदिह भूयस्त्वं गृहीत्वा प्रवर्त्तत तस्य प्रतिषेधः असमुप-
हृयेति ॥ २३ ॥

इति द्वितीयस्य एकादशी कण्डिका ।

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

अथ दादश्री कण्डिका ।

अग्निष्टपतीत्यवभृथ साम* ॥ १ ॥

अग्निष्टपतीति स्तोमलिङ्गेन अवभृथसामादेशः उक्तो ग्रहणेन चेति ॥ १ ॥

तस्यावभृथया प्रथमस्य प्रवर्ग्यसाम्नः* ॥ २ ॥

तस्यावभृथसाच्च आठद्विधिः यथा प्रथमस्य प्रवर्ग्यस्य साच्चः येन प्रकारेणेत्यर्थः प्रथमं प्रवर्ग्यसाम तद्वाचिरित्येतत् अथ तस्येति किमर्थमिति चेत् उच्यते अवभृथसामान्तराष्ट्रपदेष्ट्यन्ते अभिषेचनी-
याश्च चिराचयोः तदर्थं तस्य ग्रहणम् ॥ २ ॥

सर्वश्रुत्विजो निधनमुपेयुः* ॥ ३ ॥

तस्यावभृथसाच्चः सर्वश्रुत्विजो निधनं ब्रूयुः सर्वग्रहणं यथा प्रथ-
मस्य प्रवर्ग्यसाच्चः इत्युक्तं तस्मिंश्च धर्मापयुक्तानां निधनोपपत्तिः तन्-
माभूदतः सर्वग्रहणं कथमिह सर्वेषामृत्विजान्निधनोपपत्तिः स्था-
दिति ॥ ३ ॥

इष्टाष्टोत्तरीयमभिषेचनीये* ॥ ४ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवन् ।

अभिषेचनीये ऋतौ इष्टाहेचनीयमवभृथसाम स्यात् ॥ ४ ॥

समस्येति वा* ॥ ५ ॥

समस्येति वावभृथसाम स्यादित्यभिषेचनीये इष्टाहेचनीयं वेति
विकल्पयति ॥ ५ ॥

अश्वच्चिरात्रे नानावभृथान्यहानि* ॥ ६ ॥

उक्तमहीनेषु दधिभक्षामान्यहानि प्रागुदयनीयादतिरात्रा-
दिति च अयमश्वच्चिरात्रे विशेषः नानावभृथान्यहानीति नाना
वृथगित्यर्थः ॥ ६ ॥

तेषां प्रथमस्य सनादग्र इत्यवभृथसाम* ॥ ७ ॥

तेषामान्यमेधिकानामङ्गां प्रथमस्याङ्गः सनादग्र इत्येतदवभृथ-
साम स्यात् अवभृथसामग्रहणं तत्र साममात्रं न कृतस्त्ववभृथ-
इति ॥ ७ ॥

यद्वा उविश्यतिरिति द्वितीयस्य त्याग्यिरिति वा* ॥ ८ ॥

यद्वा उविश्यतिरित्येतत् साम द्वितीयस्याङ्गोऽवभृथसामेति
प्रकृतं त्याग्यिरिति वा विकल्पः द्वितीयस्य सिद्धं प्राकृतम् ॥ ८ ॥

* आह्वायकोऽप्येवम् ।

अवभृथेष्टौ संस्त्रितायामवभृथनिचुं पुणनिचेरसि निचुं
पुणावदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृतं पुरुराव्यो देव-
रिषस्याहीत्यप उपस्पृश्य त्रिरभ्युक्षेरन्* ॥ ९ ॥

अवभृथेष्टौ समाप्तायां अवभृथनिचुं पुणेत्येतदादिना यक्षुषा या-
सावभृथेष्टिं कुर्वन्ति ताः स्पृष्ट्वा स्नात्वा त्रिरभ्युक्षेरन् क्रियाभ्यामे
सहस्रम् इत्युक्तम् ॥ ९ ॥

आदित्यमुपतिष्ठेरन् उदयन्तमसस्यरिज्योतिः पश्यन्त उ-
त्तरं स्वः पश्यन्त उत्तरं देवं देवत्रा सूर्यमगन्त ज्योतिरुत्त-
ममिति* ॥ १० ॥

अभ्युक्षणानन्तरं आदित्यमुपतिष्ठेरन् उदयन्तमसस्यरीत्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ १० ॥

अस्तमितसेदाहवनीयम्* ॥ ११ ॥

यद्यस्तमित आदित्यः स्यात् तदाहवनीयमुपतिष्ठेरन् उदयन्तम-
सस्यरीत्येतयर्चा विशेष उक्तः प्रागेव अस्तमितसेद्वार्हपत्यमित्ये-
तस्मिन् ॥ ११ ॥

तस्मिन् समिध आदध्यरेधोस्येधिषीमहीति प्रथमाए
समिदसि समेधिषी महीति द्वितीयां यदेनश्चक्रमावयं

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

वदान्य कृतमारिमानया समिधा वयं सर्वगतदपमृज्य च
इति तृतीयाम्* ॥ १२ ॥

तस्मिन्नाहवनीये सर्वे समिधाद्ध्युः आधानं प्रशेषः एधोस्वेधि-
सोमस्रोत्येतदादिभिर्यथोद्दिष्टैर्मन्त्रैः अथ तस्मिन्निति किमर्थमिति चेत्
यदास्तमितस्वेदाहवनीयमित्यधिकृत एवाहवनीयः अत्रोच्यते उप-
स्थिते चानुपस्थिते च तस्मिन्समिधाद्ध्युरेव अन्यथा तस्योपस्थाने
सति समिदाधानं स्यात् ॥ १२ ॥

तमेवोपनिष्ठेरक्षप्रो अद्यान्वचारिषं रसेन समगन्नादि
पयस्त्वान्न आगमन्तं मा सृज्य वचसेति* ॥ १३ ॥

तमेवाहवनीयमुपनिष्ठेरन् अपो अद्यान्वचारिषमित्येतदादिना
मन्त्रेण अपशब्देन सोममुपचरति सोममिष्ट्वा भक्षयन्ति तमेवेति
प्रकृतावधारणम् आदित्यस्य समुपस्थानमुक्तम् अतः तमेवाहवनीय-
मित्यवधारयन्ति ॥ १३ ॥

प्रागुदयनीयादतिरात्रादसु षोमान्तमहः सत्रेषु* ॥ १४ ॥

सत्रेषु उदयनीयादतिरात्रात्पूर्वाणि यान्यहानि तेषु दधिभक्षादि-
कर्मशेषो न भवति ॥ १४ ॥

दधिभक्षान्तमह्नीनेषु* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अग्नीनेषु दधिभक्षान्तान्वहानि भवन्ति प्राशुदयनीयादति-
रात्रादिति वर्त्तते ॥ १५ ॥

यावन्वहानि राजानं भक्षयेयुस्तावत् स्वब्राह्मणयोच्छिष्टं
न दद्युरङ्गिर्वा प्रोक्ष्य दद्युः* ॥ १६ ॥

यावन्वहानि राजानं सोमं भक्षयेयुः स्वविजस्तावत् स्वब्राह्म-
णयोच्छिष्टं न दद्युः अङ्गिर्वा प्रोक्ष्य द्वादशं कृत्वा दद्युः किमिदम्
उच्यते, श्रुत्यन्तरेषु द्रष्टुं राजन्यवैश्वयोः सोमभक्षाभावो भक्षविशेषा-
न्नानादिति एवं विधिं सूचकारः प्रकारान्तरेण दर्शयामास ॥ १६ ॥

तदेष श्लोकः सोममेतत् पिवत यत् किञ्चाश्रीत ब्राह्मणा
मा ब्राह्मणायोच्छिष्टं दातमायात् सोममसोमप इति † ॥ १७ ॥

तदेष श्लोक इति एतमेवार्थमनुवदति सोममेतत् पिवतेत्येतदा-
दिना श्लोकेन ॥ १७ ॥

एतं परिक्रमः सर्वक्रतुषु विद्यात् सर्वक्रषु विद्यात् ॥ १८ ॥

योऽयं मन्त्रविधिस्यादियद्वर्णनेत्येतदादिविधिः परिक्रान्त एतं

* ब्राह्मण्येनेतेन सूचयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

॥ ब्राह्मण्यबोध्यं किन्तु तस्य ग्रन्थे यतस्मादुत्तरे अतिरिक्तं सूचयं
वर्त्तते ।

सर्वक्रतुषु जानीयात्, ननु उक्तः सर्वकत्वधिकार इति तत् किमिदं पुन-
 रच्यते सर्वक्रतुषु विद्यादिति उच्यते अन्नप्रज्ञापनार्थं कथं अथ
 विध्यव्यपदेशे सर्वकत्वधिकार इति एतदादिविधेरयमन्न इति एतं
 सर्वक्रतुषु विद्यादिति अपर आह, सर्वक्रतोरधिकारः सर्वकत्वधिकार
 इति सर्वक्रतुः ज्योतिष्टोमः कुतः श्रुतेः एष वा प्रथमो यज्ञानामि-
 त्युक्ताह यथा वा इदमग्नेर्जातादग्नयो विद्मयन्न एवमेतस्मादध्यन्ते
 यज्ञा विद्मिचन्त इत्युक्ताह यो हि चितृदन्थं यज्ञक्रतुमापद्यते स तन्दो-
 पयतीत्येतदाद्युक्ताह एतद्यदाऊरेको यज्ञ इत्येतद्धि सर्वे ज्योतिष्टोमा
 भवन्तीति एतदिधानमापद्यमानाः सर्वे ज्योतिष्टोमा भवन्तीति
 सर्वक्रतुषु ज्योतिष्टोमः तदादावेव सर्वकत्वधिकार इति ज्योतिष्टोमा-
 धिकारः तेषां पुनरुक्तदोषो नास्ति एवं ज्योतिष्टोमविधिं सर्वक्रतुषु
 विद्यात् अधिकविधेस्तु प्रत्याहारं कुर्यात् ॥ १८ ॥

इति द्वितीयस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

तृतीयः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

षोडशिसाम्ना स्तोम्यमाणो यथासनमुपविश्य हविर्दानं
गत्वा षोडशियद्धमवेक्षेतोद्गाता यस्मादन्य इति* ॥ १ ॥

उक्तं सार्वकृतिकं सामान्यविधानं साम्प्रतं षोडशिनो गुणविधान-
मुच्यते सार्वकृतिकोऽयं षोडशी दशरात्रिके चतुर्थोऽहस्युत्पन्नः अथैव
चास्य हिरण्यं सम्प्रदानं षोडशिना स्तुवतइत्येवमादयो धर्माः पठिताः
तेषां विधानं विवक्षुराह षोडशिसाम्ना स्तोम्यमाण इति, ननु उक्तं
तथा चतुर्थोऽहनि षोडशी उत्पन्न इति तत् प्रकरणे चैव धर्मा वक्तव्याः
स्युः तत् किमिदं विप्रकरणे गुणविधानम् आरभ्यत इति यदा च
तस्मिन्नेव प्रकरणे यस्मादन्यो न परो अस्ति जात इत्येतदादि मन्त्रं
विधायोक्तम् उद्गाता यद्धमवेक्षेत इति इदञ्चावेक्षणविधानं किमर्थ-
मिति चेत् अत्रोच्यते तदिदम् अवेक्षणं प्रकरणे स्तोचान्ते उक्तं तत्रायं
संग्रहः किं कालं प्रति तावत् किं तस्मिन्नेव कालेऽवेक्षणमथान्यस्मि-
न्निति तथा किं हविर्दानस्यैव अथावेक्षणप्रवृत्तिः सदसोति अवेक्षणं
हि सदसि प्रवृत्तं सोमार्गां सौम्यस्य च तथा एते धर्मा हिरण्यसम्प्र-
दानादयः चतुर्थोत्पादाः अथञ्च षोडशी प्रकरणान्तरेऽपि भूयते

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

सर्वसोमातिराचादिषु तत् किमेते धर्माः प्रकरणास्त्रोत्र भवन्ति उत
 प्रकरणान्तरेष्वपि षोडशिनं भजत इति कुतः पुनरयं संग्रहः उच्यते,
 अप्राकृतत्वात् षोडशिनः तेन किं प्राकृतो हि विधिर्विद्यतीर्भजत
 अप्राकृतस्तु न वचनाद्विद्यतीर्भजत इति अतोऽयमाचार्य एता-
 न्नोहान् परितितोर्षुः सार्वकृतुकानन्तरं षोडशिनो विधानमारभते
 कथम् एतं सार्वकृतुकं विधानं षोडशिनः स्यादिति यदि ह्येतं विधान-
 माचार्यः प्रकरण आचार्यस्तु तद्विषयमेवाभविष्यत् तस्माद्भूतो विप्र-
 करण आरम्भः षोडशिसाखा स्तोत्रमात्रः यथासनमुपविश्य हविर्द्वीनं
 गत्वा षोडशियहमवेक्षेत उद्गाता यस्मादन्य इति एष पदानां विच्छेदः
 अर्थो वक्ष्यते षोडशिसाखेति कर्तृकरणलक्षणा द्वितीया स्तोत्रमात्र
 इति भविष्यत्कालोपदेशः यथासनमुपविश्य संस्त्रायासने निःसृज्य
 समसोपस्थानं कृत्वा हृत्स्त्रेण वा अकृत्वा वा स्वस्त्रिवासन उपविश्य
 हविर्द्वीनं गत्वा षोडशियहमवेक्षेत उद्गाता यस्मादन्य इत्यनेन मन्त्रेण,
 ननु षोडशिसाखेति सामयहणं किमर्थं यदायं षोडशिशब्दः कृतेऽपि
 सामयहणात् स्तोत्रवाचो भविष्यत्येव अथ हि षोडशिशब्दः त्रिषु
 वर्तते स्तोत्रे यज्ञे संस्त्रायामिति स्तोत्रे तावत् योगाय त्रिषु द्विपदाषु
 दृष्टता षोडशिना स्तुत इति यज्ञे प्रातःसवने षोडशिनं गृहीतं
 द्वितीयसवने प्रजनयतीति स्वआद्यतने षोडशी गृह्यत इति च संस्त्रायां
 षोऽग्रवीत् षोडशी तेऽयं यज्ञकृतुरस्त्विति षोऽचं षोडशिशब्दः प्रयु-
 ज्यमान स्तोत्रयहसंस्त्रास्तु इत्यर्थात् प्रतीयते तदिह षोडशिना
 स्तोत्रमात्र इत्युक्ते ऋतेऽपि सामयहणात् स्तवनसामर्थ्यात् साखेति
 गम्यत एव तत् किमिदं सामयहणमिति अत्रोच्यते अस्तु षोडशिन

उक्त्यानन्तरविधानं तस्मिन्नेव क्रमे धर्माः प्राप्नुवन्ति इदं च षोडशी-
सामसंस्थान्तरेऽपि प्रयुज्यते तदस्मान्यस्मिन् स्थाने प्रयुज्यमानस्य धर्मा
भवन्ति उत नेत्येष संग्रहः सोऽयमाचार्यः सामग्रहणं करोति कथं
स्थानान्तरेऽपि प्रयुज्यमानस्य धर्मा भवेयुरिति न पुनरस्य स्थानान्तरे
प्रयोगः अत्यग्निष्टोमे षोडशिनं गृहीयादिति ॥१॥

एवमेव प्रातःसवने* ॥ २ ॥

योऽयं षोडशिरग्रहस्यावेक्षणे विधिरक्तः षोडशिसाक्षा स्तोत्रमात्रेण
इत्येतदादि तेनैव प्रातःसवनेऽप्यवेक्षेत यदि प्रातःसवनेऽपि गृह्यते
प्रातःसवने षोडशिनं गृहीतवन्तं द्वितीयसवने प्रजगद्यति ॥ २ ॥

यदि चोत्तरयोरपि गृहीयुः* ॥ ३ ॥

यद्युत्तरयोरपि सवनयोर्गृहीयुः तयोरप्यग्नेनैव प्रकारेणा-
वेक्षेत ॥ ३ ॥

अश्वः कृष्णः पूर्वस्थां सदसोद्धारि प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेदिति
धानञ्जयः* ॥ ४ ॥

उक्तः अश्वः कृष्ण उपतिष्ठति सामेक्ष्याथै तस्य स्थाननिर्द्देशः
क्रियते अश्व इति प्रतीतपदार्थकः ब्रह्मः कृष्ण इति वर्णनिर्द्देशः पूर्वस्थां
सदसोद्धारि प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेदिति धानञ्जयः आचार्य आह ॥ ४ ॥

* प्राश्नायबोध्यवम् ।

अपरक्षां प्राप्नुवन् इति प्राण्डित्यः* ॥ ५ ॥

अपरक्षां सदयो दारि प्राप्नुवन्ऽन्वच्छिडेदेवं प्राण्डित्यं प्राचार्ह
आह ॥ ५ ॥

छायाभावे श्वावः* ॥ ६ ॥

छायाभावाभावे श्वावः स्थात् श्वाव इत्यनिवृत्तो वर्णः न छाया
न श्वेतः तयोरन्तरेण वर्तते ॥ ६ ॥

तदभावे यः कस्यान्वः* ॥ ७ ॥

तस्याभावः तदभावः तदिति पूर्वनिर्द्देशः तस्य श्वावाश्वस्या-
भावे यः कस्यान्वः स्थात् अथ यः कस्य इति सिद्धे किं पुनरन्वग्रहण-
मधिकं क्रियतेऽस्य इति उच्यते, अन्यत्राप्यभावे यः कस्यान्वः स्थात्
अथा तस्या अनुमादित्यमर्थं श्वेतं छाया दक्षिणामानयन्निति तथा
अश्वश्वावो दक्षिणा सङ्गनिवृत्तः सङ्गच्छाणो देय इति तथापि श्वेतश्वा-
वयोरभावे यः कस्यान्वः स्थात् ॥ ७ ॥

गौर्वाजोवाश्वभावे* ॥ ८ ॥

अश्वयो न स्थात् गौर्वाजो न भवेत् अश्वेहाश्वग्रहणं पुनः किम-
र्थम् उच्यते, तदभावे यः कस्यान्व इत्युक्तं श्वेतश्वावयोरश्वभवे सङ्ग-

* प्राज्ञावबोध्यवेम् ।

क्षोपह्ययोः यः कस्याश्च इति तयोरपि गौर्वाजो वाग्वाभाव इति
प्राप्नोति तन्निवृत्त्यर्थमन्वयद्वयं करोति, कथं, षोडशिन्येव गौर्वाजो
वाग्वाभावे भवेत् न तथातयोरपीति ॥ ८ ॥

योयः सामाजं ब्रूयात् स हिरण्यं धारयेत्* ॥ ९ ॥

उक्तं हिरण्यसम्प्रदानं षोडशिना स्तुत इति तद्विवेकार्थ-
माह, यो यः षोडशिसाधः अजं ब्रूयात् स स हिरण्यं धारयेत्
स्वस्यां स्वस्यां भक्तौ ॥ ९ ॥

उद्धाता निधनमुपयत्सु* ॥ १० ॥

उद्धाता निधनं ब्रुवत्सु तं हिरण्यं धारयेत् ॥ १० ॥

सर्वे वाभिन्तुश्रेयुः* ॥ ११ ॥

सर्वे वा हिरण्यमभिन्तुश्रेयुर्निधनमुपयन्तः ॥ ११ ॥

अवसर्पति प्रथमं पर्यायं गायेच्छन्नम्* ॥ १२ ॥

अवसर्पत्यादित्ये षोडशिसाधः प्रथमं पर्यायं गायेत् छन्नम्
अप्रकाशम् अथ अधोभावे स्रगती ननु कथमेतद्व्यस्यते यथा अव-
सर्पत्यादित्यइति उच्यते उपरिष्ठदृश्यत्यक्षमिते द्वितीयमावि-
रिति ॥ १२ ॥

* आह्लासबोध्यवम् ।

विधिते द्वितीयमाध्येन* ॥ १३ ॥

विगते सिते विधिते विगते शुद्धे वर्षे द्वितीयं पर्यायं गावेऽप्य-
जेन स्मरेत् ॥ १३ ॥

अस्तमिते द्वितीयमाविः* ॥ १४ ॥

अस्तमिते आदित्ये द्वितीयं पर्यायं गायेत् प्रकाशम् ॥ १४ ॥

यदोपाकुर्युस्तुवीरजेव † ॥ १५ ॥

इह प्रथमं कालनिधमः कृतः अवसर्पति प्रथमं पर्यायमित्ये-
तदादि षोऽयं विकल्पयति यदा चक्षिन् काले उपाकुर्युरध्वर्यवः
तस्मिन्नेव काले सुवीरन् न खं कालमाद्रियेरन् अपरे विनिवेशं
वर्षयन्ति सन्धिकाले षोडशनि अत्यग्निष्टोमेऽहनि अतिरात्रे राचा-
विति, अपरे भुवते विचारितं, किमर्थमिदम् षोडशनि उद्गातुरिति
उच्यते अत्राचार्याणां सुभयथा प्रतिपत्तिः येषामहरन्ते तेषामह-
न्युपाकरणं येषां रात्रौ तेषां रात्राविति अतोऽयमाचार्य आर-
भते यदोपाकुर्युः तदा अप्रकाशं सुवीरजेवेति अथ तत्र कः स्मर-
इत्युच्यते ॥ १५ ॥

अहनि कर्त्तुं रात्रावाविः † ॥ १६ ॥

* प्राज्ञावयोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञावयेन स्मरद्वयेनैकस्मरं कृतम् ।

यदाहन्मुपाकुर्तुः तदा अस्माकं सुवीरम् राक्षो प्रकाशम् ॥ १६ ॥

उद्गात्रे दद्यादश्वहिरस्थे दक्षिणावत्सु* ॥ १७ ॥

उद्गात्रे दद्याद् यजमानः अश्वहिरस्थे अश्वस्य हिरस्थस्याश्व-
हिरस्थे दक्षिणावत्सु यज्ञेषु अथ दक्षिणावत्स्विति किमर्थम् अदक्षि-
णेषु दानप्रसङ्ग एव नास्ति उच्यते, पश्चात्त्ययं सचेत्यङ्गदक्षिणाप्रसङ्गं
तेन सत्यप्यङ्गदक्षिणाप्रसङ्गे सचेषु षोडशिन्यश्वहिरस्थे निवर्त्तयति ॥ १७ ॥

सच एव ग्रहस्य भक्तयेयुरैन्द्रसह इत्युदस्य हरिवद-
हरिकासु चेत् सुवीरम् † ॥ १८ ॥

षोडशिन्यस्य सच एव भक्तयेयुः नैकाहाहीनेषु ऐन्द्र सह इत्य-
नेन यद्युपा उदस्य हरिवदहरिकासु सुवीरम् योऽस्मिन् यद्युषि हरि-
वदस्यः तम् उदक्षिण्य उदस्यस्य सचहरिकासु यद्यु षोडशिनं सुवीरम्
अथ पुनः हरिवतीषु सुवीरम् नैव हरिवदस्यकुदस्येषुः हरिवत् सत-
नेव मन्त्रं प्रसुद्धीरम् अथैकस्यः किमर्थं सच एवेति उच्यते, न
केवलं षोडशिन्यस्य अन्ये ये महास्त्रेणामपि च सच इव भक्तयेयुः
नैकाहाहीनेषु एतस्यान्यतरस्मिन् व्यङ्गे निपाद्याणां द्रव्याणां भक्त-
येयुरित्येतदादिना ॥ १८ ॥

* आज्ञावर्गोऽप्येवम् ।

† आज्ञावर्गेनैतेन रूपद्वयं ज्ञायम् ।

अनुष्टुप्छन्दसा चमसस्तम् ॥ १८ ॥

बोद्धव्यमिह सोमे यस्मिन्मन्त्रः तस्यानुष्टुप् छन्दसा भक्षयेदुः ॥ १८ ॥

पूर्वेण वा* ॥ २० ॥

मन्त्रेण चमसस्तम् भक्षयेदुः ऐन्द्रं यद् दध्यनेन उदस्य हरिवद-
हरिकासु सुवीरचित्यनुषज्यतएव ॥ २० ॥

तथा कुर्वन्निन्द्रस्य सम्राट्सृणुस्य राजा तौ ते भक्ष्यं चक्र-
तुरग्र एतं तयोरहमनुभक्ष्यं भक्षयामि वाग्जुषाणा सोमस्य
दृष्यन्विति ग्रहस्य* ॥ २१ ॥

तथा कुर्वन् पूर्वेण मन्त्रेण चमसस्तम् भक्षयन् इन्द्रस्य सम्राट्सृणुस्य
राजेत्येतदादिना यथास्मृजितेन मन्त्रेण ग्रहस्य भक्षयेदुः ॥ २१ ॥

इन्द्रमिद्वेति वा वाग्देवी सोमस्य पिबत्वित्येतदधि-
क्या* ॥ २२ ॥

इन्द्रमिन्द्ररिवदित्येतदध्यां वाग्देवी सोमस्य पिबत्वित्येतदधि-
क्या भक्षयेदिति विकल्पः ॥ २२ ॥

रेन्द्र ए सद्य इति चमसस्य सचे त्रिष्टुप्छन्दसा वाजपेय-
साम्नि भक्षयेदिति गातमः* ॥ २३ ॥

वाजपेयसामि त्रिष्टुप् छन्दसा इत्येव छन्द आदेशं कृत्वा भक्षये-
दिति गौतम आचार्य आह तच्छन्दस्मात् सोपस्य ॥ २३ ॥

अनुष्टुप्छन्दसेति धानञ्जयग्राण्डिस्त्यौ † ॥ २४ ॥

अनुष्टुप्छन्दसा वाजपेयसामि भक्षयेदिति धानञ्जयग्राण्डि-
स्मावाचार्यावाहतुः चतुर्हसुक्थेभ्यः अनुष्टुभः सभाग इति अनु-
ष्टुप् छन्दसा रात्रौ ॥ २४ ॥

अनुष्टुप्छन्दसा रात्रौ † ॥ २५ ॥

न भक्षयेतुः अनुष्टुभत्वात् रात्रेः ॥ २५ ॥

पृथक् त्वेभ्यः सन्धौ हिं कुर्युः † ॥ २६ ॥

पृथङ्गानेत्यर्थः नानात्वमेभ्यः सन्धौ हिंकुर्युः नानादेवत्वात्पू-
चानाम् ॥ २६ ॥

इष्ट यजुष इति भक्ष्यः † ॥ २७ ॥

* आह्वायमेनेति सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायबोध्यमेवम् ।

इष्टवस्तु इत्यनेन वस्तुषा यन्मौ भक्ष्यः ॥ २० ॥

गायत्र्यहन्दातिरिक्तस्रोत्रेणिति गौतमः* ॥ २८ ॥

अतिरिक्तस्रोत्रेषु गायत्र्यहन्दा भक्षणमिति एवं गौतम
आचार्यो मन्यते समाप्तेषु भक्ष्यहन्दासु पुनरपक्रमे कोऽन्यो गायत्र्यात्
सादिति ॥ २८ ॥

पृथग्भक्ष्यहन्दाभिरनुपूर्वमिति धानञ्चाप्यग्राहिण्यौ* ॥ २९ ॥

यानि चत्वारि भक्ष्यहन्दाणि तैः पृथक् पृथक् आनुपूर्व्येण चतुर्व्यं-
वेक्ष्य तदानुपूर्व्येण भक्ष्येयुरिति धानञ्चाप्यग्राहिण्यौवाचार्थावा-
हत्तुः सम्भवाच्च सर्वेषां भक्ष्यहन्दासाम् अर्थाच्च, कोऽर्थः अग्न्यादीनां
देवतानाञ्च हन्दाभावात् ॥ २९ ॥

अनुष्टुप्कन्दसा वा* ॥ ३० ॥

मन्त्रेषु भक्ष्येयुः अनुष्टुप्भागनिमित्तत्वात् चतुर्दशसुक्तेभ्यः अनु-
ष्टुभः सभाग इति ॥ ३० ॥

अहन्दासा वा* ॥ ३१ ॥

अहन्दासा वा मन्त्रेषु भक्ष्येयुः उपयुक्तत्वात् भक्ष्यहन्दासाम् ॥ ३१ ॥

* आह्वायबोध्येवम् ।

सन्धिवद्वा* ॥ ३२ ॥

यथा वा सन्धौ तथा वा भक्षवेदुः प्रवृत्तमात् मन्त्राश्च अनुप-
देष्टाद्वान्वेषाम् ॥ ३२ ॥

इति तृतीयस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

आहिताग्निरसोमयाजी परं सोमेन याजयित्वा परि-
भक्षं कुर्वीत* ॥ १ ॥

उक्ताः षोडशिनो धर्माः सोमस्य च भक्षविधानमुक्तं चावदति-
रिक्तसोत्राण्येति साम्प्रतमुपरि भक्षविधानमुच्यते आहिताग्निः आ-
हिता अग्नयो येन स आहिताग्निः असोमयाजी येन सोमेन दृष्टं
स सोमयाजी न सोमयाजी असोमयाजी परम् अन्यं सोमेन याज-
यित्वा अपरिभक्षं कुर्वीत अपरिभक्ष इति कर्मणः संज्ञा परस्त्राग्निषु
येन सोमो भक्षितः तेन स्वाग्रयः परिभक्षिताः पितरसु तदपरि-
भक्षार्थमिदं कर्मारभ्यते ननु आहिताग्निरपहं क्षिमर्थमिति यदा

* आह्नायवोऽप्येवम् ।

अवच्छेदसोमयाजोति वज्रनाहिताग्नेः सोमयागः स्यात् अन्यार्थे-
 न वाहिताग्नित्वं विज्ञायते इह गार्हपत्यदक्षिणाम्बाहवनीयेषु आ-
 व्याधिश्रयणद्रुपानिधानाज्यग्रहणान्यादेष्ट्यन्ते उतायां प्रातराहु-
 तावाज्यं गार्हपत्येऽधिश्चित्योदगुदासयेत् कंसि चमसि वा द्रुपानवधाय
 दक्षिणाग्रावुपसादयेत् रुक्मदर्भमुष्टी च पश्चिमेन गार्हपत्यं गत्वा पश्चा-
 दाहवनीयस्योपविश्य स्रुवेण स्रुत्याज्यं गृह्णीयाद्यावद्गृहीतो स्यादिति
 अस्य च कर्मणो नान्तरेणाहिताग्नेः प्रसिद्धिः तदेवमर्थादाहिताग्नित्वे
 सिद्धे यदुच्यते आहिताग्निरित्येतदनर्थकं तस्मादाहिताग्नियहणं न
 कर्त्तव्यं क्रियमाणे कारणं वक्तव्यम् उच्यते, यस्याहिताग्नियहणं न
 कुर्यात् अनाहिताग्नेर्याजनप्रसङ्गो न स्यात् सोऽयमाहिताग्नियहणं
 करोति आहिताग्निरसोमयाजो परं सोमेन याजयित्वा इत्थं कर्म
 कुर्यात् अनाहिताग्निर्याजयित्वापि परं न वेदं कुर्यात् यावता
 तस्याग्नयो नैव सन्ति येषामपरिभक्षार्थमैवेदं कर्म क्रियते अथा-
 सोमयाजोति किमर्थं यावता वक्ष्यति सोमयाज्यपीति प्राण्डित्य
 इति असोमयाजियहणं कथमुच्यते अनिष्टप्रथमस्येदं कर्म स्यात्
 इति सोमयाजो हि अनाहिताग्निरपि भवति सत्रेषु तथाप्यसा-
 वसोमयाज्येव अथ परग्रहणं किमर्थं यदा याजयित्वं सिद्धमेतत्
 परमिति उच्यते, परग्रहणं परमेव याजयित्वा न पितरं वा पुत्रं
 वा भ्रातरं वेति निर्गुणः स्वजनः एभ्यो योऽन्यः परः पर एव सः ॥१॥

सोमयाज्यपीति प्राण्डित्यः* ॥ २ ॥

* प्राज्ञावबोध्यैवम् ।

सोमयाज्ययेतत् कर्म कुर्यादिति श्राष्टिष्यः आचार्य आह, साम्प्र-
तमस्यापरिभक्षस्य कर्मणः कर्त्तव्यतोच्यते ॥ ९ ॥

ऊतायां प्रातराऊतावाज्यं गार्हपत्येऽधिश्रित्योदगूढा-
सयेत्* ॥ १० ॥

ऊतायां प्रातराऊतौ ऊतेऽग्निहोत्रे आज्यं घृतं गार्हपत्याग्ना-
वधिश्रित्य उदक् उदासयेत् ॥ ११ ॥

कर्त्तसे चमसे वा द्रक्षानवधाय दक्षिणाग्रावपसाद-
येत्* ॥ १२ ॥

कर्त्तसे वा भाजने दारवे वा चमसे दधिद्रक्षानवधाय दध्ववच-
वान् दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापयेत् ॥ १३ ॥

स्वदर्भमुष्टौ च* ॥ १४ ॥

स्वद्व दर्भमुष्टिश्च स्वद्वर्भमुष्टौ दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापयेत् ॥ १५ ॥

पश्चिमेन गार्हपत्यं गत्वा पश्चादाहवनीयस्योपविश्य
सुवेष सुच्याज्यं गृह्णीयाद्यावद्गृहीती स्यात्* ॥ १६ ॥

द्रक्षान् स्वद्वर्भमुष्टौ च स्थापयित्वा अग्नन्तरं पश्चिमेन प्रदेशेन

*, आश्वलायबोध्यवन् ।

गार्हपत्यस्य गत्वा आहवनीयस्य पश्चिमे प्रदेशे उपविश्य यत्तदाज्यं
गार्हपत्येऽधिश्रित्योद्गुदाक्षितं तस्मात् सुवेण सुचि गृहीत्वात् यावद्-
गृहीती स्यात् यदि चतुर्गृहीती यदि पञ्चगृहीती ॥ ६ ॥

तज्जुहुयादिमामग्ने शरणिं मीमृषो न इममध्वानं यम-
गाम दूरमापिः पिता प्रमतिः सोम्यानां भ्रिमिरस्पृषि कृन्म-
र्त्यानां स्वाहेति* ॥ ७ ॥

यदि चतुर्गृहीतं यदि पञ्चगृहीतं तज्जुहुयादिमामग्ने इत्ये-
तदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ७ ॥

एवमेव गृहीत्वापां पुष्यमस्त्योषधोनां रसोम्यैः प्रियत-
मा तनूरिन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहेति* ॥ ८ ॥

एवमेव गृहीत्वा यदि चतुर्गृहीतं यदि पञ्चगृहीतं अपां पुष्य-
मित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण जुहुयात् ॥ ८ ॥

आज्यस्य पूर्वान् ग्रहान् गृहीत्वा दध्न उत्तमं विश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहेति* ॥ ९ ॥

आज्यस्य पूर्वान् ग्रहान् गृहीत्वा यदि चतुर्गृहीतं चीनाज्यस्य

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

महीता दध उत्तमं यदि पद्ममहीतं चकार आच्यस्य महीता दध
उत्तमं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति अग्नेः वसुषा सुष्ठयात् ॥ ८ ॥

दधिशेषः सुच्यानीयोदङ्कावृत्य प्राप्नोयात्तव सोम व्रते
वयं मनस्तनूषु पिप्रतः प्रजावन्तो अग्नीमहीति* ॥ १० ॥

दधो महीतावदानस्य अवयवः स्वात् तं सुच्यानीय सुषि हलो-
दङ्कावृत्य प्राप्नोयात् तव सोम व्रते वयमित्येतदादिना यथासूचि-
तेन मन्त्रेण ॥ १० ॥

प्रक्षाल्य स्रुचं यथेतं प्रत्याग्रज्य प्राचीनावीति भूत्वा
दक्षिणा दक्षिणाग्नेः स्थण्डिलः समुच्चाङ्गिः सम्प्रोक्ष्य स्थेन
सहदुक्षिण्योऽल्लुकमुपनिधाय दर्भानुपस्तीर्याप उपनिनीया-
मीषां द्रक्षानान्निपृणयादवमेभ्यः पितृभ्यः स्वधा सह भक्षेभ्य
इति प्रथमम्* ॥ ११ ॥

प्राग् दधिशेषम् आचम्य प्रक्षाल्य स्रुचं अङ्गिसात्स्रुचं सौचप्राप्तेः
यथागतं प्रत्याग्रज्य दक्षिणाग्नेः समीपं प्राचीनावीतित्वसुक्तं मृक्षे
एवं प्राचीनावीती भवतीति तत्काला दक्षिणाग्नेः दक्षिणे प्रदेशे
स्थण्डिलं वसुक्ष शोधयित्वा अङ्गिः सम्प्रोक्ष्य स्थेन सहदुक्षिण्य उल्ले-
खनं कृत्वा उल्लुकं उपनिधाय उल्लुकं खेद्यायाः समीपे निधाय दर्भा-

* प्राच्यायनोऽप्येवम्।

नुपस्वीयं अपो त्रिगोय दर्भेषु अमीषां द्रक्षानान्निष्ठुष्यात् ये ते
दधिद्रष्टाः कंचे चमसे च छत्वा दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापिताः तेषा-
मेकदेशं गृह्णीत्वा तेषु दर्भेषु निष्ठुष्यात् निदध्यात् अवमेभ्य इत्यनेन
यथासूचितेन मन्त्रेण प्रथमम् ॥ ११ ॥

और्वेभ्यः काव्येभ्य इत्येवमेव दक्षिणा पृथक्* ॥ १२ ॥

योऽयं विधिरुक्तः प्रथमस्य निपरणस्य अनेनैव विधिना तस्य
दक्षिणाद्धे द्वितीयस्य निपरणं कुर्यादौर्वेभ्य इत्यनेन मन्त्रेण तदनन्तर-
मनेनैव विधिना तृतीयं निदध्यात् काव्यम् इत्यनेन उक्तं पिष्टभिरिति
सर्वत्रानुसंहरेदित्येतदादि ॥ १२ ॥

अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमित्युक्तोदङ्ङावर्त्ते-
तासित्वा यावन्मन्येत तावदभिपर्या वर्त्तमानो जपेदमी मदन्त
पितरो यथाभागमनन्तरिताः पितरः सोमपीथादिति † ॥ १३ ॥

एवं सर्वेषां निधानं कृत्वा अत्र पितरो मादयध्वं यथाभाग-
मित्युक्त्वा आसित्वा यावत् मन्येत तावत् यावन्तं मन्येत मनुष्याणां
भोजनकालं तावन्तमासित्वा भुक्तं पिष्टभिरिति मत्वा ततः आभि-
मुख्येन पर्यावर्त्तमानो जपेत् अमीमदन्त पितर इत्येतं यथासूचितं
मन्त्रम् ॥ १३ ॥

* ब्राह्मण्येऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तान् दर्भान् द्रक्षाण्य दक्षिणाग्नौ प्रहरेत्* ॥ १४ ॥

तान् दर्भान् येषु निपरणं कृतं तांस्य द्रक्षान् ये निहिताः तान्
दक्षिणाग्नौ प्रहरेत् प्रक्षिपेत् ॥ १४ ॥

इति तृतीयस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

अतोऽनन्तरं कर्त्तव्यमित्युच्यते ।

यज्ञोपवीती भूत्वाप उपस्पृश्य गृहान् व्रजञ्जपेद्गृहा
मा बिभीत मावेपिद्वमूर्जं बिभ्रत एवमस्यूजं बिभ्रदः सुमनाः
सुमेधा गृहानेमि मनसा दैवेन येषामध्येति प्रसवसन्नेषु
सौमनसो बद्धगृहानुपश्रयामहे तेनोजानन्तु जान उपश्रता
इह गाव उपश्रता अजावयोऽथो अन्नस्य यो रस उपश्रतो
गृहेषु न इति* ॥ १ ॥

इह प्राचीनावीतिना कर्त्तुं कृतं पैदकमनन्तरमाह यज्ञोपवीती
भूत्वेति यज्ञोपवीती भूत्वाप उपस्पृश्य अपः स्पृष्ट्वा गृहान् व्रजन्
जपति गृहामाबिभीतेत्येतदादि यथासूत्रितं मन्त्रम् अचोच्यते
गृहान् व्रजन् जपेदित्याह अथेदं पूर्वं कर्म कस्मिंश्चिद्देशे कृतमिति

* आद्यायबोध्यवेन ।

येनेदानीमाह गृहान् ब्रजन् अपेदिति तत्रैके तावद्वर्षयन्ति योऽग्नि-
होत्र एवासौ यज्ञभूमिगतः अतस्तस्मिन् देशे इदं कर्म कृतमिति
अतोऽगन्तरं गृहान् ब्रजन्निदञ्जपेदिति, अपरे वर्षयन्ति चेताग्निशरणं
हविर्गृहेभ्यः पृथगेव भवति तस्मिन्निदं कर्म कृत्वा गृहान् ब्रजन्नेत-
ञ्जपेदिति, उभयमविरुद्धम् ॥ १ ॥

पश्चाच्छालाग्नैरुपविश्य जपेदिह गावः प्रजायध्वमिच्छाश्चा
इह पुरुषा इहो सुहृद्वदक्षिणोऽपि पूषा निषोदत्विति* ॥२॥

गृहान् प्रविश्य शालाग्नैः पश्चिमे प्रदेशे उपविश्य जपेदिह गावः
प्रजायध्वमित्येतदादि यथासूचितम् ॥ २ ॥

अग्नेस्तृणानि प्रत्युक्ष यः सुहृत्तमभिभाषेत* ॥ ३ ॥

शालाग्नैः समीपे यानि दृणानि प्रातर्होमस्तरणसम्पन्नीनि तानि
प्रत्युक्ष योऽस्य सुहृत्तस्य पिता वा पुत्रो वा भार्या वा तं प्रथम-
मभिभाषेत ॥ ३ ॥

गोषु गा अपि सृजेदुपेदमुपपर्चनमासु गोषूपपृथ्यता-
मुपर्वभस्य रेतस्युपेन्द्र तव वीर्यं इति* ॥ ४ ॥

गोषु गा अपिसृजेत् या अस्य स्वागावः तासु या दक्षिणा प्राप्ता-
सामिश्रयेत् उपेदमुपपर्चनमिति यथासूचितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणसंश्लेषेण ।

सत्रेषु सर्वानध्वर्युर्दीक्षयेत्* ॥ ५ ॥

साम्प्रतमस्य गवामयनस्य विधिः विवक्षितः तं विवक्षुः सर्व-
सन्नाष्टां सामान्यं विधानमारभते सत्रेषु सर्वानध्वर्युर्दीक्षयेदिति सत्रे-
ध्वित्यधिकरणे सप्तमी सर्वानिति निरवशेषवाची ब्रह्मः सत्रेषु सर्वान्
सन्निष्ठाः अध्वर्युर्दीक्षयेत् ॥ ५ ॥

दीक्षित्यमाणान्दर्शयेत् स्वस्त्यात्रेयमरुन्धतीं ध्रुवमुदपात्रं
य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यते* ॥ ६ ॥

दीक्षित्यमाणान् स्वस्त्यात्रेयादीनिर्दृशयेत् दृष्टिरौ प्रेक्षणे स्वस्त्या-
त्रेय आदर्शः स्रज्वन्यत् ॥ ६ ॥

नैतानि परासुः पश्यतीति† ॥ ७ ॥

किमर्थं पुनरेषां दर्शनमुच्यते नैतानि परासुः पश्यति येषां
पराभृताः असवः प्राणाः सुमूर्ध्वस्ते स्वस्त्यात्रेयादीनि न पश्य-
न्तीति ॥ ७ ॥

तान्न दीक्षयेत्† ॥ ८ ॥

तान् परास्रज्ज दीक्षयेत् कस्माद्यतः असमाप्ते सत्रे तेषां मृत्यु-

* आश्वलायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आश्वलायनोऽप्येवम् ।

भवति एतत् विधानं संवत्सरस्यैव यावद्दृष्ट्यं ऊर्ध्वं मृतस्य विधान-
दर्शनात् ॥ ८ ॥

दीक्षिष्यमाणाः संवदेरन् सद्य नः साधुकृत्या नाना पाप-
कृत्या यास्मिन् सचे* ॥ ९ ॥

दीक्षाकाले उपस्थिते संवदेरन् एतत् समयं कुर्युः सद्य नः साधु-
कृत्याः साधूनां कर्मणां वा क्रिया सा नः साधारणी वा पापानां वा
पृथक् अस्मिन् सचे ॥ ९ ॥

अथ यत् पुरा चकृतम कर्त्तास्मद्य यथोपस्थितमेव नस्त-
दिति* ॥ १० ॥

अथ यत्पुरासम्पादः कृतवन्तः कर्त्तास्मः यथोक्तं करिष्यामः यथोप-
स्थितमेव नस्तदिति यद्यः करोति तस्यैव तदिति, ननु अनुकरोष्येवमेव
न ह्यन्येन कृतमन्यस्मिन्नुच्छति कर्मकर्त्तारं गच्छति अचोच्यते, प्राक्
सद्यदीक्षायाः तेषां साधारणं दृष्टकापशुर्भवति ऊर्ध्वं वच्छति
संवत्सरं संवसेयुर्द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा यावद्वा सुशुयुरिति तत्का
लनिवृत्त्यर्थमारभते यास्मिन् सचे इति ॥ १० ॥

तेषां दीक्षाप्रभृति पत्नीशालायां भोजनसंवेशने स्था-
ताम्* ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

तेषां सचिषां दीक्षामारभ्य पत्नीप्रासादां भोजनं संवेक्षणञ्च भवेतां
प्रभृति शब्द आदौ ॥ ११ ॥

उपवसथ्यप्रभृत्याग्नीध्रिये* ॥ १२ ॥

उपवसथ्यादङ्ग आरभ्य सचिषां भोजनसंवेक्षणे आग्नीध्रिये
भवेयाताम् ॥ १२ ॥

सन्धिवेलयोर्वाचं वक्ष्येयुः* ॥ १३ ॥

द्वयोरपि सन्धिवेलयोर्वाग्यमनं कुर्युः आसुर्योदयादानक्षचदर्श-
नाच्च ॥ १३ ॥

विचक्षणान्तां वाचं भाषेरन्* ॥ १४ ॥

वाग्यमनादनन्तरं यां वाचं भाषेरन् तां विचक्षणान्तां विच-
क्षणमन्ते यस्याः सा विचक्षणान्ता, अपरे हुवते विचक्षणान्तामिति
साध्वन्तां वाचं ब्रूयुरिति पूर्ववत् तु यः श्रेयान् तस्य साधुवचन-
प्रसङ्गोऽस्ति ॥ १४ ॥

न कञ्चनाभिवादयेरन्* ॥ १५ ॥

योऽप्यवक्रमभिवादनीयः तमपि नाभिवादयेरन् चनेत्यर्थं निपा-
तः नेत्यर्थं प्रतिषेधः ॥ १५ ॥

* ब्राह्मणसंज्ञायेवम् ।

न गृह्ण सन्धावेरन्* ॥ १६ ॥

न गृह्णे सन्धावणं कुर्युः ॥ १६ ॥

नाधिष्ण्यउत्तपेरन्* ॥ १७ ॥

ये परिगृहीता अग्नयः तान्मुक्ता अन्येऽग्निषु नोत्तपेरन् ॥ १७ ॥

न प्रतीच्या द्वारा पत्नीशालाया निष्क्रामेयुः* ॥ १८ ॥

अज्यर्थः ॥ १८ ॥

प्राञ्चमुदञ्चं वोच्चारं कुर्वीरन्* ॥ १९ ॥

देवयजनस्य प्रागुदम्बा निष्क्रम्य मूत्रपुरीषे कुर्वीरन् ॥ १९ ॥

न वज्र वदेयुः* ॥ २० ॥

नाप्रयोजनं वज्र वदेयुः ॥ २० ॥

न दन्तान् दर्शयेरन्* ॥ २१ ॥

न कस्यचिद्दन्तान् दर्शयेरन् जायते वाव दीक्षयेति ॥ २१ ॥

नाङ्गतस्याग्नीयुः* ॥ २२ ॥

हविर्विष्टम्भनाः स्युः ॥ २२ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

ननानन्यो अतः पश्येत्* ॥ २३ ॥

नैनान् भुञ्जानानन्यः पश्येत् परिवेष्टभ्योऽन्यत्र ॥ २३ ॥

सर्वेषां सवनानां प्राप्नीयुः* ॥ २४ ॥

सर्वेषां सवनानां सवनसुखीयान् भक्षयित्वा सन्नेषु नाराशंसेषु
भोजनं कुर्युः ॥ २४ ॥

क्रोधानृते वर्जयेयुः* ॥ २५ ॥

सञ्जयः ॥ २५ ॥

एतानि व्रतानि दीक्षासु † ॥ २६ ॥

एतानि यथोद्दिष्टव्रतानि दीक्षासु भवन्ति ॥ २६ ॥

दीक्षोपसत्सु वा † ॥ २७ ॥

अथवा दीक्षासु चोपसत्सु च ॥ २७ ॥

आवा सत्रान्तात् † ॥ २८ ॥

यावद्वा सत्रसमाप्तिरिति एतानि यथासम्भवं स्युः ॥ २८ ॥

* ब्राह्मणवेदेष्वेवम् ।

† ब्राह्मणवेदे यतदत्र नास्ति ।

उदयास्तमयावभ्याश्रावणञ्च बह्विर्वेदि प्रसूते वर्जयेयुः* ॥ २८॥

आदित्यस्य उदयास्तमयौ अभ्याश्रावणञ्च हविषः प्रसूते सुत्यासु
बह्विर्वेदि वर्जयेयुः एतेषु कालेषु बह्विर्वेदिस्नानमासनं वा वर्जयेयुः ॥ २८॥

इति तृतीयस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

तेषाञ्चेदेनाऽऽस्त्रयाणां किञ्चिदेयाद् ग्रहपतावुपहवमि-
च्छेरन् † ॥ १ ॥

तेषां उदयास्तमयाभ्याश्रावणानां बह्विर्वेदि स्नानं किञ्चिदाग-
च्छेत् ग्रहपतावुपहवमिच्छेरन् उपहवे ग्रहपतिरधिकरणभूतः ग्रहपतेः
सकाश्रादुपहवमिच्छेयुः ॥ १ ॥

तञ्चेदुद्गातरि † ॥ २ ॥

तं यदि ग्रहपतिः एषां त्रयाणां किञ्चिदागच्छेत् उद्गातुः सका-
श्रादुपहवं गच्छेत् ॥ २ ॥

दीक्षानुपूर्व्येण वा सर्वेषाम् † ॥ ३ ॥

* ग्राह्यायने विशेषोऽस्ति ।

† ग्राह्यायनोऽप्येवम् ।

दीक्षानुपूर्व्येण वा यो वक्ष्यानन्तरं दीक्षितः स तस्मादुपपन्नमि-
च्छेत् ॥ ३ ॥

परिहृतास्तु वसतीवरोषु संविशेयुः* ॥ ४ ॥

वसतीवरीपरिहरणे कृते ततः स्वपेयुः ॥ ४ ॥

तेषाञ्चेत् कश्चित् प्रेयादतीर्थेन निर्हत्याचार्येणानाहि-
ताग्निं दृष्टेयुः* ॥ ५ ॥

तेषां सचिषां यदि कश्चित् श्रियेत तमतीर्थेन निर्हृत्य निष्काम्य
आहार्यैर्वाग्निना अनाहिताग्निन्दृष्टेयुः तेषां सचिषां आहार्येण
सौकिनेनेत्येतद्विधानं अनाहिताग्नेरपि सचासनं दर्शयति ॥ ५ ॥

अरण्योरग्नीं समारोप्य ते आप्नानेन निर्हृत्य निर्मन्थ्ये-
नाहिताग्निम्* ॥ ६ ॥

अरण्योः अग्नीन् समारोपणं कृत्वा मन्त्रवत्ते अरणी आप्ना-
नेन तीर्थेन निर्हृत्य निर्मन्थ्येनाग्निना आहिताग्निं दृष्टेयुः ते इति
किमर्थम् उच्यते, प्रेतोऽवाधिरुतः अतस्ते इत्याह, ते अरणीतीर्थेन
निर्हरेयुः नत्वाहिताग्निमपि तीर्थेन, ननु यदा तावदुक्तं दीक्षि-
माणान् दर्शयेत् स्वस्त्वानेयादीनि नैतानि परास्तुः पश्यतीति तासु
दीक्षयेदिति तददर्शिता नैव दीक्षन्ते तत् किमिदमारभ्यते तेषाञ्चेत्

* आह्वयबोत्प्रेषम् ।

कश्चित् प्रेयादित्यादि अथ पुनस्तद्वर्जितोऽपि स्त्रियन्ते ततः
तद्विधानानर्थक्यम् उच्यते यान्येतानि निमित्तानि तानि परिमित-
काणानि तेषां दीर्घसचेव्यसम्भवः अतोविधानं तदर्थम् ॥ ६ ॥

मध्यमस्य रात्रिपर्यायस्य दैवोदासं होतृषाम स्यादौर्द्ध-
सद्गनं वा* ॥ ७ ॥

इह सचिप्रकरणे 'मध्यमे पर्याये द्वे होतृषामनी पठिते तयोश्च
दयोरेकस्मिन् क्रतौ सम्भवो नास्ति एकार्थत्वात् अतो ब्रवीति दैवो-
दासं होतृषाम स्यादौर्द्धसद्गनश्चेति विकल्पयति सचे ॥ ७ ॥

अभिष्ववस्य द्वितीयेऽहनि भर्गोयज्ञ इति प्राग्निषुवतो
व्यत्यासं स्यातामिति गौतमः* ॥ ८ ॥

इह मन्त्रकः पठत्याभिष्वविके द्वितीयेऽहनि परितोषिष्व तासु त-
मिति माधुकन्दसञ्च भर्गस्य यशो वेति तत् किमयं विनिवेशार्थं
विभाषितः अथैकत्र यद्व्यमेव विकल्पयति सोऽयमाचार्यो विनिवेशं
विकल्पयति अभिष्ववस्य द्वितीयेऽहनि भर्गो यज्ञ इति प्राग्निषुवतो-
व्यत्यासं स्यातामिति ये प्राग्निषुवतोऽभिष्ववाः तेषु भर्गस्य यज्ञसीति
द्वितीयेऽहनि व्यत्यासं स्यातामिति प्रथमे भर्गः द्वितीये यज्ञ इति ॥ ८ ॥

ऊर्द्धञ्च त्रिव्यभिष्ववेषु* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

ऊर्ध्वं विषुवतः ये त्रयोऽभिज्ञवाः तेषु च भर्गो यशो भर्ग इति ॥ ९ ॥

यशोभर्ग इति परेषु* ॥ १० ॥

तेषामण्डूङ्गं येऽभिज्ञवाः उत्तरस्मिन् पक्षसि † तेषु यशो भर्ग इत्येवं व्यत्यासः स्यात् ॥ १० ॥

सकृद्द्विर्वा यशः पुरस्तात्तथोपरिष्ठाङ्गं इतरेष्वित्यप-
रम्* ॥ ११ ॥

अपरमन्यद्विधानं सकृद्द्विर्वा यशः पुरस्ताद्भवेत् तथोपरिष्ठाद्विषु-
वतः त्रिष्वभिज्ञवेषु सकृद्द्विर्वा यशो भवेत् भर्ग इतरेषु अभिज्ञवेषु
स्यात् ॥ ११ ॥

भर्गः पूर्वस्मिन् पक्षसि यश उत्तरस्मिन्नित्यपरम्* ॥ १२ ॥

अपरम् अन्यत्तृतीयं विधानं भर्गः पूर्वस्मिन् पक्षसि स्यात् यश
उत्तरस्मिन्निति अभिप्लवेन्निति प्रकृतम् ॥ १२ ॥

एताभ्यामुक्ते वीङ्गः शुद्धाशुद्धोये* ॥ १३ ॥

* ब्रह्मायबोध्यैवम् ।

† पक्षसीत्यसंस्कृतः पाठः पक्षे इति साधुः किन्तु पक्षस्य पुरुषोऽप्यनेकत्र सूत्रे वृत्तौ चैवं दर्शनात्तथैव रक्षितः ।

आभिन्नविक एवं चतुर्थेऽहनि पठति वीरुशुद्धाशुद्धोपक्षेति
तयोरप्येत एव विकल्पाः स्युः ये भर्ग्यग्रसः ॥ १३ ॥

विषुवत ऊर्द्धं वीरुमेव स्यादिति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

विषुवत ऊर्द्धं येऽभिन्नवासेषु वीरुमेव स्यात् न शुद्धाशुद्धी-
यम् इत्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते एवञ्चोऽवधारणार्थः ॥ १४ ॥

पञ्चमे यदहर्ग्रामे गेयं सन्ततिः स्यान्मानवात्पूर्वञ्चास्रं
स्यात्* ॥ १५ ॥

पञ्चमेऽभिन्ने यस्मिन्नहनि ग्रामे गेयं सन्ततिः स्यात् तस्मि-
न्मानवात् पूर्वञ्चास्रं स्यात् दृष्टव्याम् अजाम्यर्थेन उक्तमर्षासाम धुम-
न्तम इति गायत्रञ्च य एवञ्चापत्यं सन्ततिः प्राकरवर्षन्तान्युत्तरे-
ष्विति ॥ १५ ॥

इषोवृधीयसमन्ते पृष्ठानन्तर्ये षष्ठे* ॥ १६ ॥

एवं मन्त्रकः पठति आभिन्नविके षष्ठेऽहनि इन्द्रायेन्दो महत्पत-
इति गायत्रञ्चास्रसूक्तञ्च सप्तदिषोवृधीयं कुर्यात् मृज्यमानः
सुहृत्पत्येऽञ्चैश्वोरभं निनिधनञ्चाय्यास्रं सप्तत् समन्तं कुर्यात् सप्तत्
सप्तदित्युक्तेन वै स्पष्टं कतरस्मिन्नभिन्नव इति सोऽयमाचार्यः स्पष्टी-

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

करोति पृष्ठ्यान्तर्ये षष्ठेऽहनि दधोदृष्टीयश्च समन्तश्च दधोदृष्टीय-
समन्ते यस्याभिप्लवस्त्रानन्तरः पृष्ठ्यः स्नात्तस्त्र षष्ठेऽहनि कुर्यात् अथ
षष्ठयदृष्टं किमर्थमिति चेत् यदा षष्ठे विषये एव एते उक्ते उच्यते
आवृत्तस्त्राप्येतस्मिन् पक्षसि नियमार्थम् ॥ १६ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि त्रिषु चतुर्योऽभिप्लवो लुप्येत* ॥ १७ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि षष्ठे मासि चीनभिप्लवान् पठति तत्र त्रिषु
कर्त्तव्येषु प्रथमो लुप्यताम् उतान्य इति संग्रहः सोऽयमाचार्य आह
त्रिषु कर्त्तव्येषु चतुर्यो लुप्येत आकरवर्षवानिति ॥ १७ ॥

एत एवावृत्ताज्जङ्घं विषुवतोऽभिप्लवाः* ॥ १८ ॥

य एते पूर्वस्मिन् पक्षसि अभिप्लवा अनुक्रान्ताः एत एव सर्वे
उत्तरस्मिन् पक्षसि आवृत्ता भवेयुः उत्तमादुत्तमादारभ्येरन् नतु
प्रतिमासम् ॥ १८ ॥

तेषां प्रतिलोममद्यान्यपेयः* ॥ १९ ॥

तेषामभिप्लवानाम् आवृत्तानां सताम् अद्यान्यपि प्रातिलोम्येन
कुर्युः षष्ठादह्न आरभ्य प्रातिलोम्येन यावत् प्रथमम् ॥ १९ ॥

पृष्ठ्यस्त्रसाम्नाश्च* ॥ २० ॥

* आस्त्रायबोध्यवम् ।

पृथ्व्यस्य स्वरसामानस्य पृथ्व्यस्वरसामानः तेषां पृथ्व्यस्वरसामानां
उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रातिलोम्येन ग्रहान्युपेयुः ॥ २० ॥

दशरात्रसमीपे त्रिषु चतुर्णामावृत्तानां प्रथमो लुप्येतेति
धानञ्जय उत्तमे दूषोवृधीयसमन्ते स्थातामिति* ॥ २१ ॥

दशरात्रस्य सन्निकर्षे ये गोश्रायुषः पूर्वास्त्रयोऽभिप्लवाः तेषु
चतुर्णामावृत्तानां यः प्रथमः स लुप्येत एवं धानञ्जयो मन्यते उत्तमे
शभिप्लविके उत्तमे दूषोवृधीयसमन्ते स्थातामिति ॥ २१ ॥

विपरीतमेतच्छाण्डिल्यायनस्य † ॥ २२ ॥

एतद्विधानं विपरीतं शाण्डिल्यायनस्य विपर्ययः प्रातिलोम्यं
उत्तमो लुप्येत प्रथम दूषोवृधीयसमन्ते स्थातामिति ॥ २२ ॥

विषुवत्समीपे च † ॥ २३ ॥

विषुवत्समीपे च येऽभिप्लवास्तयस्तेषु चैवमेव शाण्डिल्याय-
नस्य ॥ २३ ॥

त्रिष्वभाव दूषोवृधीयसमन्तयोः † ॥ २४ ॥

* शास्त्रायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

त्रिव्यभिञ्जवेषु कर्त्तव्येषु अभावः अक्रिया इषोदधीयसम-
न्तयोः ॥ २४ ॥

भावस्त्वाचार्याणां भावस्त्वाचार्याणाम्* ॥ २५ ॥

इषोदधीयसमन्तयोः भावः आचार्याणां मतेन, तुल्यम् अक्रि-
यापेक्षानिवृत्त्यर्थः ॥ २५ ॥

इति तृतीयस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुः पश्चात् प्राञ्चं दक्षिणतो वोदञ्चं
वर्द्धिर्वेदि रथन्तरस्य स्तोत्रे* ॥ १ ॥

अभिञ्जवे ये संशयास्ते निर्णीताः साम्प्रतं पृष्ठ्यस्य धर्मा विवक्षिताः
तद्विवक्षुराह पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुरिति इह ब्राह्मणं प्रजापतिर्वा एतां
गायत्रीं योनिमपश्यत् स आदीधीतास्माद्योनेः पृष्ठानि सृजा इति
स रथन्तरमसृजत तद्वृथस्य घोषोऽन्वसृज्यतेत्येतदादि षष्ठां पृष्ठा-
नां रथन्तरादीनां घोषादयो धर्मा ज्योतिष्टोमप्रकरणे आच्यताः
तेषाञ्च समुद्दितानामसंभवः ज्योतिष्टोमे तैश्च धर्मैः प्रतिप्रयोगमवश्यं

* ब्राह्मण्यन्तोऽप्येवम् ।

भवितव्यं ततः तत्प्रत्यनुष्ठेयाः यावता अनुग्राह्यस्थान्तर्घोषाः पृष्ठ-
धर्माः तत्प्रत्यनुष्ठेया इति तेषां समुद्दितानां प्रयोगविषयोऽयं विधि-
स्तामाह पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुरिति अत्रोच्यते, तत् किमिदं पृष्ठ्यग्रहणं
यावता अभिज्ञवस्थानन्तरः पृष्ठ्य एव अभिज्ञविकस्य विधिरुक्तः त-
च्छेषो विधिह्यमानः आनन्तर्यादत्र पृष्ठ्यो भवत्येव वैरूपादीनाम्ना-
सम्भवादभिज्ञव इति उच्यते पृष्ठ्यग्रहणं क्रियते विशेषविध्यर्थं पृष्ठ्यानां
समस्तानां धर्मार्थं पृष्ठान्यस्मिन् सन्तीति पृष्ठ्यः एतद्दर्शयति यत्र
यत्र समुद्दितानि पृष्ठानि भवेयुः तत्र तत्र धर्मा भवेयुरिति यथा
विश्वजिति विश्वजिच्छल्येऽज्ञोर्यामीति पृष्ठ्य इत्यधिकरणे सप्तमो
आधारोऽधिकरणं अभियते रथघोषादयो धर्मा रथमतिवहेयुः शीघ्रं
वहेयुः पश्चात्प्राञ्चन्देवयजनस्य पश्चात् प्राङ्मुखं वहेयुः दक्षिणतो
वा उदङ्मुखं अतिवहेयुः बहिर्वेदि वेदेर्बहिः रथन्तरस्य स्तोत्रे रथन्त-
रस्य साक्षः स्तोत्रे स्तूयमाने आस्तोचान्तात् ॥ १ ॥

बृहतो दुन्दुभिमाहन्यः* ॥ २ ॥

बृहतः स्तोत्रे स्तूयमाने दुन्दुभिमाहन्यः स्तनयिन्नञ्चोऽनुकर्ष-
णार्थः नहि अक्षं स्तनयिन्नञ्चं बलादुपपादयितुम् अतो दुन्दुभिं
वादयेयुः बहिर्वेदीति प्रकृतम् ॥ २ ॥

उपवाजयमाना वैरूपेण स्तुवीरसुपवाज्यमाना वा* ॥ ३ ॥

* ग्राह्यावबोध्यैवम् ।

व्यजनेन इतरेतरम् उपवाजयमानाः सन्तः वैरूपेण साक्षा स्तुवी-
रन् अन्यैर्वोपवाजयमानाः इतरेतरमेकेन व्यजनेन ॥ ३ ॥

वाचयित्वा यजमानं स्तुतमसीत्यनेन वातश्चावात्विति
तृचेनानुमन्त्रयेत्* ॥ ४ ॥

कतमस्मानुमन्त्रणं व्यजनस्य यो घोषवाहः ॥ ४ ॥

वैराजस्य स्तोत्र उपाकृत उपर्यूनरूपाकृतं निधाय तृणे
च तस्योपरि तिरस्त्रीमरणिं निधायाम्ब्यात् संप्रजननं कृत्वा
त्रिः प्रदक्षिणमभिमन्त्रेद्गायत्रं छन्दोऽनुप्रजायस्व त्रैष्टुभं जाग-
तमानुष्टुभं वैराजमिति गौतमः* ॥ ५ ॥

वैराजस्य साक्षः स्तोत्रे उपाकृते पुरस्ताज्जपं जपित्वा उरो-
रपरिष्ठात् सकलम् आनुलोम्येन निधाय प्रस्थापयित्वा तृणे च तस्य
सकलस्योपरि तिरस्त्रीमरणिं स्थापयित्वा अभिमुखमात्मनः अग्नेः
प्रजननं कृत्वा येन प्रदेशेनाग्निः अवतार्यते तदुत्तरारस्था त्रिः प्रद-
क्षिणमभिमन्त्रेत् गायत्रं छन्दोऽनुप्रजायस्वत्येतदादिना मन्त्रेण एवं
गौतम आचार्य आह ॥ ५ ॥

चतुर्भिरेति धानञ्जप्यः* ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

चतुर्भिश्चन्दोभिरिति धानञ्चय्य आचार्यो मन्यते गाद्यचं
 छन्दोऽनुप्रजायस्व चैष्टुभं जागतमानुष्टुभमिति ॥ ६ ॥

त्रिभिरिति श्राण्डित्यः* ॥ ७ ॥

त्रिभिश्चन्दोभिरिति श्राण्डित्य आचार्य आह, गाद्यचं छन्दोऽ-
 नुप्रजायस्व चैष्टुभं जागतमिति क्रियायाः सर्वचानुवचनम् ॥ ७ ॥

अरण्योः सन्धानमालभ्योपजिघ्रेत् तेजोऽसि तेजो मयि धे-
 होति* ॥ ८ ॥

अरण्योः सन्धानमासृज्य स्पृष्ट्वा उपजिघ्रेत्तेजोऽसि तेजो मयि
 धेहोत्यनेन मन्त्रेण, प्रा गन्धोपादाने ॥ ८ ॥

मथ्यमाने स्तोमं युञ्ज्यात्* ॥ ९ ॥

मथ्यमानेऽग्नौ यथाविधानं स्तोमयोजनं कुर्यात् ॥ ९ ॥

जाते स्तुवीरन्* ॥ १० ॥

जातेऽग्नौ स्तुवीरन् अग्निघोषे ॥ १० ॥

वाचयित्वा यजमानं पुनरुर्जा निवर्त्तस्व पुनरग्न इषायुषा
 पुननः पाञ्चत्सः सह रथ्या निवर्त्तस्वाग्नेऽपिन्वस्व धारया

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

विश्वप्सा विश्वतस्योत्यनुमन्त्याभिजुहुयात् तदुक्तं ब्राह्म-
णेन* ॥ ११ ॥

वाचयित्वा यजमानं सुतस्य सुतमसीति पुनरुर्जां निवर्त्तस्वेत्ये-
तदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण अग्निमनुमन्थ्य प्राहरत्याहवनीये
आज्येनाभिजुहुयात् तदुक्तं ब्राह्मणेण प्रेङ्गे अग्ने दोदिहि पुरो न
इति विराजाभिजुहोतीति ॥ ११ ॥

खाद्याकारेणोत्तराम्* ॥ १२ ॥

उत्तरामाहुतिं खाद्याकारेण जुहुयात् आगत्योपरिष्ठा-
ज्जपः ॥ १२ ॥

अपः सावका उपनिधाय महानाग्नीभिः स्तुवीरन्* ॥ १३ ॥

अप इति कर्मणि द्वितीया सह अवकाभिः सावकाः अवकाः
सेवासाः ॥ १३ ॥

यो यः सामाङ्गं ब्रूयात् स उदघोषं जनयेत्* ॥ १४ ॥

यो यः स्वभक्तिं ब्रूयात् स उदघोषं कुर्यात् निधने तु
सर्वे ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम्।

वाचयित्वा यजमानं ता निमयेदास्तावेऽनाधृष्टासि तान्त्वा
 सोमोराजावनयाम पीता उपतिष्ठन्त आपोये आक्षरा ऋषभा
 ये खराजस्ते अर्षन्तु ते वर्षन्तु ते कृषवन्तिषमूर्जं राय-
 स्सोषन्तद्विदेयेति* ॥ १५ ॥

वाचयित्वा यजमानं आपः अवकामिआ निमयेत् निक्षिपेत् आ-
 स्तावे अनाधृष्टासीत्येतदादिना यशुषा यथास्तुचितेन आस्तावस्ता-
 त्वास्तदिमे प्रसिद्धः ॥ १५ ॥

समन्यायन्तीति वा † ॥ १६ ॥

समन्यायन्तीति एतयर्चा वा निमयेत् ॥ १६ ॥

समुद्रं वः प्रक्षिणोमीति वा † ॥ १७ ॥

समुद्रं वः प्रक्षिणोमीत्येतदादिना यशुषा वा निमयेत् ॥ १७ ॥

सर्वैर्ध्या* ॥ १८ ॥

सर्वैर्ध्या निमयनमन्त्रैः अनाधृष्टासीत्येतदादिभिः निमयेत् ॥ १८ ॥

अष्टीवतोरयका उपोद्धेरन्* ॥ १९ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबोऽन सूर्यद्वयेनैकस्वयं क्षतम् ।

सर्वेष्व्वा अष्टौवतोरङ्गप्रदेशयोः स्थापयेयुः अष्टौवतोरिति जानु-
भ्यामुपरि ॥ १८ ॥

हृदिषि वर्षकामोऽध्यासयेदिति ग्राण्डिल्यः* ॥ २० ॥

हृदिषि हृदादनस्योपरि वर्षकामः निदध्यात् एवं ग्राण्डिल्य आ-
चार्य्य आह ॥ २० ॥

गोष्ठे पशुकामः* ॥ २१ ॥

अवका निदध्यात् ॥ २१ ॥

सभायां यज्ञस्कामः* ॥ २२ ॥

यज्ञस्कामः सभायामवका निदध्यात् ॥ २२ ॥

अग्निज्ञानेऽभिचरन्* ॥ २३ ॥

अभिचरन् अभिचारं कुर्वन् अग्निज्ञाने अवका निदध्यात् अग्निं गरीरं
तद्यस्मिन् श्रुते तत् अग्निज्ञानम् ॥ २३ ॥

इति तृतीयस्य पञ्चमी कण्डिका ।

* वाङ्मयबोध्यवम् ।

अथ षष्ठी कश्चिका ।

वारवन्तीयस्य स्तोत्रे धेनुः संवाग्नेयैरुदक्षिणतः कृत्वो-
त्तरतो वत्सान्* ॥ १ ॥

उक्तं स रेवतीरसृजत तद्गवां घोषोऽन्वसृज्यतेति तासु रेवत्यः
पवमाने प्रयुज्यन्ते रथन्तरादीनां पञ्चानां षष्ठानां षष्ठस्थानेषु प्रयुज्य-
मानानां सन्निधौ रथव्यतिवर्त्तनादयो धर्माः प्रयुक्ताः तत्सन्निधित्वात्
धर्माणां किं सन्निधौ रेवतीनां पवमान एव क्रियते धर्माः अथ
षष्ठस्थाने इत्यत्राह, वारवन्तीयस्य स्तोत्रे धेनुः संवाग्नेयैरिति अपां
वा एष रथो यद्वेवत्यो रेवतीनां रथो यद्वारवन्तीयमिति रेवतीनां
वारवन्तीयं रथः सारमिति तद्वारवन्तीयमिति सन्निधौ प्रयुज्यमाना
रेवत्यः प्राप्नुवन्ति वारवन्तीयस्य साक्षः स्तोत्रे धेनुः संवाग्नेयैः कथं
संवाग्नेयैः देवयजनस्य दक्षिणे प्रदेशे कृत्वा गा उत्तरतो वत्सान्
कृत्वा ॥ १ ॥

पूर्वण सदः संसृज्य पश्चिमेनाग्नीध्रीयमुदीचीरत्यजेयुः* ॥ २ ॥

समाप्ते स्तोत्रे सदः पूर्वे प्रदेशे मिश्रयित्वा वत्सैः समाधाय
आग्नीध्रवस्य पश्चिमे प्रदेशे उदीचीन्दिशं प्रति प्रस्थापयेयुः निष्काल-
येयुः इदमुद्गाढकर्म तत्संयोगात् रथप्रवर्त्तनादिधेन्वन्ताः षष्ठधर्माः

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

सर्वत्र भवेयुः तेषामुपदिष्टत्वात् अथ येन कर्मणा संयोगः सतद्रूपं
समते प्रतिसोचमुक्ताच्चे एतत् दद्यात् ॥ २ ॥

वाचयित्वा यजमानं गोनामभिरनुमन्त्रयेत् इत्ये काम्ने
चन्द्रे ज्योत इडेरन्ते जुष्टे खनरि मयि वोरायः अयन्तामिड
एक्षदित एहि जुष्टे जुष्टिन्ते गमेयमुपहृता उपहृवं वोशी-
येति* ॥ ३ ॥

वाचयित्वा यजमानमुक्तात्ता गाः गोनामभिरनुमन्त्रयेत् इत्ये
काम्ने इत्येतदादिभिर्न्यास्यचितैः अचोच्यते गोनामभिरिति कि-
मर्थं यदा सर्वाणि निर्दिष्टान्येव, उच्यते गोनामग्रहणं संव्यवहार-
र्थम् अथवापि अथ गोनामानोति ब्रूयात् तथैतान्येव प्राप्तव्यानि
अथवा इच्छिषेऽस्याः कर्षे गोनामानि अपिमेति चानि च प्रकरणाच्चा-
तान्येव तानि च ॥ ३ ॥

सहर्षभा इति वा* ॥ ४ ॥

सहर्षभा इत्येतयर्चा वा उपमन्त्रयेत् ॥ ४ ॥

उभाभ्यां वा* ॥ ५ ॥

सहर्षभा इत्ये काम्ने इत्येतदादिना मन्त्रेण वानुमन्त्रयेत् ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्यन्तेऽप्येवम् ।

अङ्गिष्वेदुपाकुर्यस्तानिनयेदास्तावे आपोऽष्टिष्विष्याभिः* ॥६॥

यद्यङ्गिहपाकरणं कुर्युरध्वर्चवः ता आपः निनयेदास्तावे आपो-
ऽष्टिष्विष्याभिः अग्निः अङ्गिहपाकरणस्य कः सम्बन्धः आपोवै रेवत्य
इति ॥ ६ ॥

षष्ठेऽहनि स० स्थितेऽवज्जवादिनः स्युर्न चाधीयीरन्नोत्तर-
स्याञ्ज उपाकरणात् † ॥ ७ ॥

प्राज्ञाये च ऊज्जवी वा एतर्हि वाग्यदा षडहः सन्तिष्ठते न वज्जव-
देवान्मं षडेजान्मन्मै ब्रह्मचात् मधु वाग्नेवे चृतं वा यथोज्जषोवहं प्रत्य-
नक्ति तथा तदिति एते संस्त्राधर्माः श्रूयन्ते अत आह षष्ठेऽहनि
संस्थितेऽवज्जवादिनः स्युरिति षष्ठेऽहनि समाप्तेऽवज्जवादिनः स्युः
न चाधीयीरन् आ उत्तरस्याञ्ज उपाकरणात् उपाकरणं नाम प्रारम्भः
एतद्ब्रूयति अन्येष्वहःसमाप्तिव्यथयनं कुर्वीतेति अथ षष्ठ्यहणं किमर्थ-
मिति उच्यते नियमार्थमेव यदा षडहः सन्तिष्ठतइति तदा वृत्तस्य
प्रथमेऽहनि संस्त्रानं तत्र संस्त्राधर्माः प्राप्नुवन्ति सोऽयमाचार्यः षष्ठ-
ग्रहणं करोति कथं आवृत्तेऽप्येतस्मिन् स्युरिति एतदावृत्तेरूपं य इह
उपक्रमधर्मास्तो आवृत्तेः संस्त्राधर्माः ये तत्र संस्त्राधर्मास्तो इह उप-
क्रमधर्मा इति ॥ ७ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबोऽनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्पिर्मधुभ्यामृत्विजोभोजयेद्दहीनेषु* ॥ ८ ॥

सर्पिषा मध्वा च यजमानः ऋत्विजो भोजयेद्दहीनेषु सर्पिरिति
घतस्य पर्यायः ॥ ८ ॥

अन्यतरेण वा* ॥ ९ ॥

सर्पिषा मध्वा वा एकेन भोजयेत् ॥ ९ ॥

सर्पिषैव तृतीयसवने सत्रेषु † ॥ १० ॥

सर्पिषैव तृतीयसवने भोजनं सचिषाम् एवञ्चो मधु निवर्त्तयति
अथ तृतीयसवनग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते षष्ठेऽहनि संस्त्रिते
एतेनोक्तं तत् सत्रेषु यदेव तार्त्तीयसवनीकभोजनमुपदिष्टम् तदेव
सर्पिषा स्वात् तत् संस्त्रितेऽहनि भोजनमस्तु सचिषां न अनुसवनन्तु
सत्रेष्विति तद्यथाकाम्यादेवेति ॥ १० ॥

एतस्यान्यतरस्मिंस्थ्येति ग्राह्याणां भक्षयेयुः सुत्वा
पृष्ठेन † ॥ ११ ॥

एतस्य पृष्ठस्य षडहस्य अन्यतरस्मिंस्थ्येति अतिग्राह्याणां भक्षयेयुः
अतिग्राह्या यहाः अतिरिक्ताः प्रकृतेभ्यो गृह्यन्ते इत्यतिग्राह्या यस्मिं-
स्थ्येति गृह्येरन् तस्मिंस्तेषां भक्षयेयुः, कस्मिन् काले सुत्वा पृष्ठेन ॥ ११ ॥

* ग्राह्यायजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ग्राह्यायजोऽप्येवम् ।

विषुवद्गतयोश्च* ॥ १२ ॥

विषुवद्गतयोश्च अतिघातघातां भक्षयेयुः ॥ १२ ॥

त्रिष्टुपच्छन्दसा † ॥ १३ ॥

त्रिष्टुपच्छन्दसा मन्त्रेण भक्षयेयुः ॥ १३ ॥

पूर्वं चमसेभ्यः † ॥ १४ ॥

पूर्वं सर्वचमसेभ्यो भक्षयेयुः ॥ १४ ॥

अन्यत्र चैतस्मिन् काले यानादरेयुः* ॥ १५ ॥

अन्यत्र च अन्ययज्ञेषु च एतस्मिन् काले यान् यद्वा भक्षाना-
दरेयुःसोर्वा त्रिष्टुपच्छन्दसा पूर्वं चमसेभ्यो भक्षयेयुः ॥ १५ ॥

सह धर्मैः सर्वत्र पृथ्व्यः स्यात्* ॥ १६ ॥

एते पृथ्व्यस्य धर्मा गवामयनप्रकरण आच्यताः एते यच्च यच्च
पृथाः प्रयुज्यन्ते तच्च तच्च स्युर्न केवलं गवामयने ॥ १६ ॥

दशमव्रते च* ॥ १७ ॥

* आह्वायबोध्योवम् ।

† आह्वायबोने सूचयनेनैकसूचं कृतम् ।

द्वयमज्ञाहव्रतञ्च यच्च यच्च क्रियेतां तच्च तच्च ब्रह्मधर्मैः ॥ १७ ॥

आभीवर्त्तसोत्रीयानाभिज्ञविकान् पृष्ठ्ये संश्रयेद्ब्राह्म-
णाहंसिना कालेयर्चोऽच्छावाकेन सर्व्वच यदा पवमाने स्या-
ताम्* ॥ १८ ॥

ये आभीवर्त्तसोत्रीयाः आभिज्ञविकाः तान् सर्व्वच पृष्ठ्ये संश्रयेत्
ब्राह्मणाहंसिना यदाभोवर्त्तपवमाने स्यात् कालेयस्यर्चः अच्छा-
वाकेन संश्रयेत् यदा तत् पवमाने स्यात् न केवलं पृष्ठ्ये कालेयस्य
अन्यत्रापि यदा कालेयं पवमाने स्यात् तत्राप्येतस्य सोत्रीयं संश्रये-
दच्छावाकेन यथा विम्वजितोति ॥ १८ ॥

सर्व्वजेन्द्रक्रतुं ब्राह्मणाहंसिनोहं विषुवतः प्रागति-
राचात्* ॥ १९ ॥

ऊर्द्धं विषुवतः दान्यहानि तेषु सर्व्वेष्विन्द्रक्रतुं ब्राह्मणाहंसि-
नः संश्रयेत् प्रागतिराचात् उदयनीयम् अतिराचं वर्जयित्वा सर्व्वब्रह्मे
निरवशेषवाची ॥ १९ ॥

विम्वजिति वै राजे धर्म्मान् कुर्यात्* ॥ २० ॥

उक्तं यच्च यच्च समुदितानि पृष्ठानि प्रयुज्येरन् तच्च तच्च एषां

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

रथयतिवर्जमानादयो धर्माः स्फुरिति तदिह सर्वपृष्ठविश्रजित्
तस्मिन् विश्रजिति रथन्तरादीनां सर्वेषां पृष्ठ्यादीनां वैराजेऽधिकरणे
धर्मान् कुर्यात् एतद्धि धर्माणां स्नानं होतापि सर्वेषां तस्मिन्नेव
योगीः संग्रति ॥ २० ॥

इतरेष्वपि पृष्ठेष्वित्याचार्यमतिः* ॥ २१ ॥

इतरेष्वपि पृष्ठेषु धर्मान् कुर्यात् एषा आचार्याणां मतिः सन्नि-
हन्त्यायत्नाद्गर्माणाम् इतरेषु त्रिषु पृष्ठेषु महानासीवेरूपरेवतीषु
सधर्माः स्युः दृष्टद्वयन्तरवैराजानां वैराजा धर्माः स्फुरिति ॥ २१ ॥

सप्तमेऽहन्यग्रेरर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्तस्य पूर्व-
योः* ॥ २२ ॥

इह ब्राह्मणे अष्टमनवमयोरङ्गोः स्वाग्रिरामर्कदीर्घतमसोऽर्को-
वासातौ अग्रेरर्कोऽन्तरितः तमग्रेरर्कं सप्तमेऽहनि कल्पयत्याचार्यः
सप्तमेऽहन्यग्रेरर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्तस्य पूर्वयोरिति यस्ते मदी-
वरेष्य इति गायत्रं दृष्टे कृत्वा एतस्मिन्नेव सामद्वयः स्यात् अग्रे-
रर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्तमिति ॥ २२ ॥

मौक्तसोमसामनी गायत्रस्योत्तरयोरग्रेरर्कस्तिष्ठति
वा* ॥ २३ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

अथवा गायत्र्येकैर्षं कृत्वा तस्योत्तरयोर्मैत्रियामशामनी कृत्वा
तस्मिन्नेव द्रष्टे अक्षिरर्कसिद्धिं कुर्व्यात् अरस्ये गेयमिदमपविच-
मिति ॥ २३ ॥

साकमश्वेडानां संचारौ व्यतिहरन्त्येके* ॥ २४ ॥

साकमश्वस्य इडानां संचारस्य च अष्टमनवमयोरङ्गोऽर्थ्यतिहार-
नेके आचार्याः कुर्वन्ति आष्टमिकी इडा विभक्तिर्नवमेऽहनि कृत्वा
अष्टम एव कल्पयन्ति इडा संचारोऽष्टमस्य विभक्तिर्नवमेऽहनि क्रियत
इति व्यतिहारो नाम अन्वोऽन्वस्त्वानोपादानं इडानां संचारौ साक-
मश्वस्य स्थाने कुर्वन्ति साकमश्वमिडानां संचारस्येति ॥ २४ ॥

सुरूपकौञ्चे एकैर्षयोरेके* ॥ २५ ॥

अष्टमेऽहनि सुरूपं गायत्र्यद्रव्यसमाधानं कौञ्चं चानुष्टुभि
उष्णिक्कुभारेकर्षौ कृतौ तदेके आचार्या लिङ्गं दृष्ट्वा विकल्पयन्ति
प्राणाग्निश्मदीनामिति प्राणवत्यो भवन्तीति अस्य च वज्रवचनस्य
उष्णिक्कुभारेकर्षि क्रियानर्थक्यं तदेके उष्णिक्कुभौ द्रव्ययोः
कुर्वन्ति उष्णिक्कुभोस्तृचैर्कर्षलमन्वया तेनेति सुरूपकौञ्चे एक-
र्षयोः ॥ २५ ॥

नवमस्य ज्योतिष्टोमः पर्यासः † ॥ २६ ॥

* ब्रह्मायबोऽप्येवम् ।

† ब्रह्मायबोऽप्येवम् ।

नवमेऽहनि बहिष्यवमाने एवं ब्राह्मणं पठति सवा उत्तमः षडुषो
भवतीत्युक्त्वाह दृष उत्तमो भवतीति न च तस्यानन्तरस्तुषोऽ-
स्ति षडुषः तस्यानन्तरः नचावच्छेदं कृत्वा कल्पना युक्ता ष्वते वच-
नात् सोऽयमाचार्यः प्राकृतं पर्यासं विधित्सुराह नवमस्य ज्योति-
ष्टोमः पर्यास इति अनादिमि प्रकृतिप्रत्ययात् ॥ २६ ॥

साप्तमिक इत्येके* ॥ २७ ॥

एके आचार्याः साप्तमिकः पर्यासः स्यादित्येवमाहुः कस्मात्
सप्रसूतित्वात् उक्तं सप्रसूतयो भवन्तीति ताः सप्तमादयः ॥ २७ ॥

तस्य वृद्धत्यामरण्ये गेयानि दृष्टेषु पृष्ठ्यञ्च † ॥ २८ ॥

तस्य ग्रहणं यदि ज्योतिष्टोमः पर्यासः यदि साप्तमिकः तस्य
वृद्धत्यामेकादशसामानि पठितानि तेषां दृष्टैर्कर्षलक्ष्मिः कल्पयति
आन्तरन्ये गेयानि तानि दृष्टेषु स्तुः पृष्ठ्यञ्च अन्याऽन्येकर्षेषु ॥ २८ ॥

वासिष्ठमध्यास्यायाम् † ॥ २९ ॥

तत् किमिदमारभ्यते अनुप्राप्तमेव वासिष्ठमध्यास्यायाम् आचा-
र्यैरपि प्रक्रमेऽध्यास्यायामेव गीतम् उच्यते नियमार्थमारभ्यते
वक्ष्यते सप्तैव दृष्टेषु यैरजामीत्यपरमिति न तत् कथ्ये वासिष्ठं स्यात्
अध्यास्याविषयमेव वासिष्ठमिति ॥ २९ ॥

* ब्राह्मण्यमेव सप्तदशैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यमेव ।

वैयम्नं प्राग्भर्गादाभीश्वं यज्ञसः* ॥ ३० ॥

पाठक्रमं विकल्पयति अजाम्बर्थेन वैयम्नं प्राग्भर्गाद्भवेत् अभी-
श्वं यज्ञसः प्रागिति वर्त्तते ॥ ३० ॥

सप्तैव तृचेषु यैरजामीत्यपरम्* ॥ ३१ ॥

अपरः कल्पः दृष्ट्यां सप्तैव तृचेषु स्युः यैः क्रियमाणैर्जामि न
भवति एतदपरं आचार्यमतं प्रथमः कल्पो यथाज्ञातानां क्रिया-
शेषे विकल्पः ॥ ३१ ॥

दीर्घतमसोऽर्कोऽन्त्यः सामराजं वा* ॥ ३२ ॥

अन्ते दीर्घतमसोऽर्कः सामराजश्च तयोश्च द्वयोरेकस्मिन् सम्भवो
नास्ति तस्माद् विकल्पः स्यात् एकार्थत्वात् ॥ ३२ ॥

पृष्ठस्योत्तरयो दीर्घतमसोऽर्को माण्डवश्चैडं साम-
राजेऽन्त्ये* ॥ ३३ ॥

यदा तावत् दीर्घतमसोऽर्कोऽन्त्यः स्यात् तदा सामराजस्याभाव
एव यदा पुनः सामराजमन्त्यं स्यात् तदा पृष्ठस्योत्तरयोः स्तोत्रीययोः
दीर्घतमसोऽर्कः स्यात् माण्डवं चैडं दीर्घतमसोऽर्कः अर्कोऽनुग्रहार्थः
माण्डवं सोमपूर्णार्थम् ॥ ३३ ॥

इति तृतीयस्य षष्ठी कण्डिका ।

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अथ सप्तमी कष्टिका ।

दशमस्य बहिष्यवमानं द्वितीयप्रभृतीनां पञ्चानामङ्गा-
मनुरूपाः प्रथमाञ्च बहिष्यवमानं तन्नवर्चम्* ॥ १ ॥

दशानां पूरणः दशमः दशमस्येति सम्बन्धलक्षणा षष्ठो बहि-
ष्यवमानमिति स्तोत्रोपदेशः द्वितीयप्रभृतीनामिति निदध्युपदेशः
प्रभृतिशब्दः आद्याभिधायी पञ्चानामिति संख्या अङ्गामिति अह-
र्निर्देशः अनुरूपा इति बहिष्यवमानं तन्नवर्चं नवर्चमिति संज्ञा
बहिष्यवमानस्य आद्यद्वितीयान्धास्तृचः प्रतिपदगुरूपपर्यायः प्रथमा-
चाङ्गः बहिष्यवमानस्तन्नवर्चं नवर्चमिति संज्ञा एतद्दशमस्याङ्गो बहि-
ष्यवमानम् अत्रोच्यते यदा तावदेव बहिष्यवमानं द्वात्रिंशत् क्लृप्त-
मेव सर्वं ब्राह्मणे पञ्चानामङ्गामनुरूपैः प्रत्यवयन्ति नवर्चो भवन्ति
या एवामूः प्रयच्छन् या आवदधातीति च सम्बन्धोऽस्य दर्शितः
प्राथमिकस्य नवर्चस्य वाङ्मयेका भवति आदित्येका भवतीति च
सिद्धिर्बोदना तत् किमिदं सिद्धे सति पुनरारभ्यते दशमस्य बहिष्यव-
मानमिति उच्यते, आचार्यस्येयं प्रवृत्तिः यत्र हि कालो वा
विशेषो वा कश्चिद्विवक्षितो भवति तत्र सिद्धस्यापि सतो विधिः पुन-
रुपादानं करोति यथा एकचिके सद्यः सर्वं कुर्युरेकदीक्षस्त्युपसत्क
इति गौतमस्य गायत्र्यपार्श्वमार्भवा या इवेति पुरोजित्यमिति
ब्राह्मिण्य इति एतद् विवक्षुः सिद्धमिदं गायत्र्यपार्श्वं पुनरामनति

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

एवमिह विधिशेषं विवक्षुः सिद्धोपादानं करोति कः पुनर्विधिः
 श्रियते यो वक्तव्यः उच्यते, ब्राह्मणं पञ्चानामङ्गामगुरुपैः प्रत्यवय-
 न्तीति तथा वक्तव्यम् एतदर्थं सिद्धमपि सन्नं पुनराददते उच्यते
 यद्येवं सिद्धेऽपि सति पुनराददते द्वात्रिंशद्वयं तावन्न कर्तव्यं कस्मात्
 नावमिकं विधानमुक्तं शेषोऽपि विधिरुच्यमानः संख्यानात् द्वा-
 मादन्यत्र क भवेत् तस्माद्द्वात्रिंशद्वयं ब्रह्मवक्तुं बहिष्यवमानगृहणं
 ब्रह्ममेव वक्तुं बहिष्यवमानस्य गृहणस्य किं कारणं तच्छक्यत्वात् तत्
 विवक्तव्यम् अत्र हेतुराध्यादारभ्य सुखमिद्धो न आवहेत्येतस्माद्वा-
 मिकानि स्रोत्राणि प्रत्यक्षमिष्टानि तस्मात् कारणं न वक्तव्यं द्वितीय-
 प्रभृतीनामित्येतदप्यनारभ्यमेव यस्माद्वितीयप्रभृतिव्यहःसु बहि-
 ष्यवमानद्वितीयाक्षृषोषामगुरुपा इति संज्ञा पदस्येन्दोऽवृषास्तुत
 इत्येतदादीनां अङ्गामगुरुपा इत्येतच्च न वक्तव्यं कस्मात् उक्तं पञ्चा-
 नामङ्गामगुरुपैः प्रत्यवयन्तीति प्रथमाच्च बहिष्यवमाननामवर्ष-
 मित्येतदपि न वक्तव्यं कस्मात् उक्तं नवर्षो भवतीति या एवानूः
 प्रत्यक्षन् या अवदधाति ता एता उदस्यतीति प्राथमिकेनैव
 बहिष्यवमानेन समन्त्रं दर्शयति तस्मात् सर्वमेव सूत्रं नारभ्यन्
 आरभ्ये वा प्रयोजनं वक्तव्यम् अचोच्यते, यदुक्तं नारभ्यमित्यारभ्य-
 मिति ब्रूमः शेषविधिर्यं यत्तावदुच्यते द्वात्रिंशद्वयं न कर्तव्यमिति
 अत्र ब्रूमः कर्त्तव्यमेव हन्द्दोमा इति पठति अभ्यसज्जः पञ्चाहस-
 त्वारः हन्द्दोमा विश्वजिदतिराच इति तच्चेदं संख्यानतो नवमं तच्चाथं
 र्जत्रयः किमत्र द्वात्रिंशद्वयं बहिष्यवमानं भवत्यत उत्पत्तिकत्वात्
 नावमिकं माभूदिति चावता निदानकारेणापि विचारितं कथं

दशमधर्मा मानसमिति कर्त्तव्या इत्येके तच्चाहर्जायत इति अक-
 र्तव्य इत्यपरमदशमस्य सुप्तस्य दशरात्र इति बोध्यमाचार्योऽनिय-
 मार्थं दशमग्रहणं करोति कथं अदशमेऽप्येतस्मिन् बहिष्यवमानं
 स्यादिति, अथ यदुक्तं बहिष्यवमानग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः
 बहिष्यवमानग्रहणं क्रियते नियमार्थं कथं एतस्मिन्नहनि न कदा-
 चिदन्वं बहिष्यवमानं स्यादिति कुतः पुनराशङ्का यथान्यं बहि-
 ष्यवमानं स्यादिति उच्यते, मन्त्रकः पठति द्वादशाहविचारेषु अपि
 वा प्रतिपदावेवान्योन्यस्याः स्थानं व्यतिहरेदिति न कदाचिदपि
 बहिष्यवमानस्य विकारः स्यात् दशमेऽहनीति, अथ यदुक्तं द्वितीय-
 प्रभृतोनामिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अन्योन्यस्य स्थानं द्वितीय-
 प्रभृतोनामेव स्युः, अथ यदुक्तं पञ्चानामित्यत्र ब्रूमः अविद्यमाने-
 व्यपि पञ्चानामेव कुर्युः यथा हन्द्वा भवति दशरात्रे, अथ यदुक्त-
 मङ्गामिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अर्च्यत्यागोऽप्यानुपूर्व्येण स्यात्,
 अथ यदुक्तमनुरूपा इति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अनु रूपग्रहणं
 साप्तमिकप्रतिषेधार्थं कथं समूहिते द्वादशाहे एता अनुरूपा न स्यु-
 रिति येषामेवानुरूपा संज्ञा ता एवेति, अथ यदुक्तं प्रथमात्र बहि-
 ष्यवमानं तन्मवर्चमित्येतदपि न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अवह्निष्वबहि-
 ष्यवमानं क्लृप्तं हन्द्वा मा मति दशरात्रे तस्माद्भूदिति तस्मात् सूच-
 मारब्धव्यम् ॥ १ ॥

अनुरूपेषु तच्चा प्रतिलोमा ऋचो नवर्च इति गौतमः* ॥२॥

* प्राज्ञायगोऽप्येवम् ।

उक्तं पञ्चानामङ्गामनु रूपैः प्रत्यवयन्ति यथाभ्यासश्च प्रत्यवरो-
हेत्तथा तदिति तत्प्रत्यवरोहणं किं च्छक्प्रतिलोम्येन अथवा दृषः
प्रतिलोम्येनेति उच्यते अनु रूपेषु दृषा प्रतिलोमा च्छो नवर्चे षाष्टि-
कादनु रूपादारभ्य प्रतिलोम्येन तावद्यावद्वितीयक इति तैः प्रत्य-
वरोहः न च्छामपि अस्य सत प्रव्राजिनः पवमानस्य विश्ववित्पव-
मानो अजीजनदेते अस्यमिन्दवः पवस्वेन्दोदृषासुत इत्येष कर्ष-
क्रमः तत च्छः प्रतिलोमाः स्तुः उपास्मै गायतानर इत्यत आरभ्य
यावदस्य प्रज्ञामनुद्युतमिति एवं प्रत्यवरोहणं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ २ ॥

सर्वत्र दृचा इति धानञ्चप्यः* ॥ ३ ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन् बहिष्पवमाने दृचा प्रतिलोम्येन धानञ्चप्य आ-
चार्यो मन्यते अनु रूपाणां यथोक्तं नवर्चे तु उपनिचाय तस्मै एष
प्रज्ञेन जन्मनास्य प्रज्ञामनुद्युतमित्येव नृचः प्रतिलोम्यम् ॥ ३ ॥

यथाधीतं नवर्चमिति ग्राण्डिल्यायनः* ॥ ४ ॥

अनु रूपाणां यथोक्तमेव प्रतिलोम्यं नवर्चे तु यथाधीतमेवेति
एवं ग्राण्डिल्यायन आचार्यो मन्यते ॥ ४ ॥

सर्वत्रर्चः प्रतिलोमा इति ग्राण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

सर्वानुरूपेषु नवर्षेभ्यः प्रतिलोमाः स्युरित्येवं ब्राह्मिण्य आचार्यो मन्यते, द्वितीयकादनुरूपादारभ्य यावत् षाष्टिक इति एते ऋक्प्रतिलोमाः स्युः अन्यथा हि यदि षाष्टिकादारभेरन् एवमुभयप्रतिलोम्यं स्यात् ऋक् प्रतिलोम्यन्तृचप्रतिलोम्यञ्च नवर्षे तु सर्वं ऋक्प्रतिलोममेव स्यात् उपासौ गायतानर इत्यत आरभ्य यावदस्य प्रमेति ॥ ५ ॥

अप्रतिभामेतस्मिन्नह्न्यनुष्टुम्भाचां कृत्वाचक्षीरन्* ॥ ६ ॥

अप्रतिभां न प्रतिभाम् अगवस्त्वानमित्यर्थः यदेतस्मिन्नहनि प्रतिभायाः स्तोत्राङ्गं किञ्चित्तदनुष्टुम्भाचां कृत्वाचक्षीरन् उक्तं यावत्त्यनुष्टुप्तावतीं वाचं सन्धाद्य विब्रूयुरिति अथ माचाग्रहणं किमर्थमिति उच्यते ऋक्न्यायत्राद्विधेरन् दाचिंश्चम्भाचां कृत्वाचक्षीरन् ॥ ६ ॥

ज्यायसि ह्न्दसि लुम्येयुरक्षराणि कनोयस्यभ्यस्येयुः † ॥ ७ ॥

ज्यायस्त्वं नाम वृद्धिः कनोयस्त्वं द्वासः ज्यायसि ह्न्दस्याख्यातये अनुष्टुम्भाचां कृत्वा अधिकान्यक्षराणि लुम्येयुः कनोयसौ अभ्यस्येयुः के येषामुद्गाहृणामिदं कर्ष्य उपदिष्टम् ॥ ७ ॥

अग्निष्टोमसाम्ना स्तुत्वा प्राक् पत्नीसंयाजेभ्योयदेभिः प्रस्तुते परार्थं ब्रजितं स्यात्तद्गत्वा प्रत्याब्रज्य मनसानुत्साहे

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ऊतेषु पत्नीसंयाजेषु गार्हपत्य उद्गाता जुहुयादुपसृजन्धरुणं
मात्रे मातरं धरुणोधयन् रायव्योषमिषमूर्जमस्मात्तु दीधरत्-
स्वाध्वेति पूर्वम्* ॥ ८ ॥

अग्निष्टोमसाक्षा स्तुत्वा प्राक् पत्नीसंयाजेभ्यः षडेभिरुद्गातृभिः
प्रस्तुते सोमे प्रसवादारभ्य सर्वैर्दूरङ्गतं स्यात् तद्गत्वा प्रत्याग्रज्य मन-
सानुत्साहे यद्युत्साहे न स्यात् गमनागमने मनसा गमनागमने
हत्वा ऊतेषु पत्नीसंयाजेषु गार्हपत्य उद्गाता जुहुयात् उपसृजन्धरुणं
मात्र एतदादिना यथास्मृचितेन मन्त्रेण उद्गादयद्दणं न सर्वे एव ॥ ८ ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम्* ॥ ९ ॥

उत्तरामाहुतिं स्वाहाकारेण जुहुयात् ॥ ९ ॥

आहवनीयं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्तोऽयं सद्योहा इति त्रिरु-
द्गाता गायेत् निधनमितरावनूपेयाताम् † ॥ १० ॥

गार्हपत्ये उद्गाता हुत्वा अध्वर्युणा सम्प्रेषिते आहवनीये गत्वा तस्य
पश्चिमे प्रदेशे तिष्ठन्तो यद्वक्ष्यते तत् कुर्युः किं पुनस्तत् अयं सद्योहा
इत्येतस्मात् त्रिरुद्गाता गायेत् निधनमितरौ प्रस्तोतृप्रतिहर्तारौ

* ब्राह्मणायनेन दूषद्वयेनैकदूषं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेनानेन दूषद्वयं कृतम् ।

उद्गातारमुपयन्तं अनुपेयातां गानग्रहणं उक्तमतिहृन्द्वाहवनीयमुप-
तिष्ठन्त इति च्छवा माभूदिति ॥ १० ॥

यजमानसञ्चरेण गत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रविशेयुः* ॥ ११ ॥

यजमानस्य यः सञ्चरस्तेन गत्वा नोद्गाहसञ्चरेण पूर्वया द्वारा
सदः प्रविशेयुः ॥ ११ ॥

इति तृतीयस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

यदा अध्वर्युरूपाकुर्यादथ मानसेन स्तुवीरन् नायं गौः
पृश्निरक्रमीदिति गायत्रेण पृथक् स्तोत्रीयाभ्यो चिंकारं
त्रिकेन स्तोमेनास्तोमयोगा यजमानवाचनेन † ॥ १ ॥

यस्मिन् काले अध्वर्युरूपाकरणं करोति अथानन्तरं मानसेन
स्तोत्रेण स्तुवीरन् मनसा क्रियत इति मानसम् उक्तं मनवीपावर्त्त-
यत्येतदादि अयङ्गौः पृश्निरक्रमीदित्येतस्मिंस्तृचे गायत्रेण साम्ना
उक्तं सार्पराज्ञा अग्निः स्तुवन्तीति एता सार्पराज्ञः पृथक् स्तोत्री-

* ब्राह्मण्यन्ते विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यन्तेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

वाभ्यो हिङ्कारं पृथक् नानेत्यर्थः स्तोत्रीवाभ्यो हिङ्कारं कुर्युः चित्तेषु
 स्तोमेन उक्तं पराचीभिः स्तुवन्तीति एवं पराक्तम् असोमयोगा यज-
 मानवाचनेन नाच स्तोमयोजनं स्यात् न च यजमानवाचनम् ॥ १ ॥

प्रतिहारबेलायां प्रतिहर्त्तापान्यात्* ॥ २ ॥

प्रतिहारदेशकाले प्रतिहर्त्ता अपान्यात् उक्तं तस्माद्ध्वयं प्राणेन
 करोति प्राणिति चापानिति च तदपानसंज्ञकवायुरन्तः प्रवेशयेत् ॥२॥

उत्तमां प्रस्तुत्यैषेति होतारमीक्षेत्* ॥ ३ ॥

उत्तमां स्तोत्रीयां प्रस्तुत्यैषेत्यनेन होतारमीक्षेत् ॥ ३ ॥

सर्वमेतस्मिन् स्तोत्रे मनसा कुर्युः* ॥ ४ ॥

समीक्षणेन विज्ञापयन्तः* ॥ ५ ॥

यत्किञ्चिदस्मिन् स्तोत्रे पुरस्ताज्जपादि तत्सर्वं मानसं कुर्युः समी-
 क्षणेन विज्ञापयन्तः ब्रह्मंस्तोत्र्यामः प्रशास्तरित्यतः आरभ्य समीक्षण-
 मात्रेण विज्ञापनं कुर्वन्तः सर्वप्रैषेषु प्रज्ञापनं मनसैव स्यादिति ॥४॥५॥

यमध्वर्युर्भक्षं प्रयच्छन् मन्येत तस्य मनसोपहृत्य कस्त्वा
 कं भक्षयामीति भक्षयेयुः* ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

यमध्वर्युर्भक्षं प्रयच्छन्मन्येत यदि यद् यदि यमसं तस्य मनसोपहृत्य
कक्षा कं भक्षयामीति भक्षयेयुः मनसैव उक्तं यद् वा गृहीत्वा यमसं
वेक्षीय स्तोत्रमुपावर्त्तयतीति न भक्षं स्तोत्रेण सम्बध्यतेऽतः पुन-
र्मनसेत्याह ॥ ६ ॥

ब्रह्मोद्यं वदन्तीति गायत्रीं त्रिर्ब्रूयुरिति धानञ्जयः* ॥७॥

उक्तं ब्रह्मोद्यं वदन्ति ब्रह्मवर्चस एवप्रतितिष्ठन्तीति किं पुनर्ब्रह्मोद्य-
मिति उच्यते गायत्रीं त्रिर्ब्रूयुरिति धानञ्जय इति गायत्र्यास्त्रिर्वचनं
ब्रह्मोद्यं सा च गायत्री परिभाषिता तं स आप्याययेदभिमृश्याप्याय-
स्वेत्युक्ताह सर्वे वैतथा गायत्र्येति ॥ ७ ॥

चतुर्होतारमभिप्रेत्यैतदिति गौतमः † ॥ ८ ॥

चतुर्होतारं ब्रह्मोद्यमभिप्रेत्य एतद्वाङ्मणम् इति गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ ८ ॥

यथाश्चत्रिरात्र इति शाण्डिल्यः † ॥ ९ ॥

स्वाहाकृतिभिस्व चते पूर्वेण सद उपविश्य ब्रह्मोद्यं वदेयुरिति
एतद्ब्रह्मोद्यमिहापि स्वादिति शाण्डिल्य आह ॥ ९ ॥

एतस्यां वेलायां वरान् वृणीरन् मनसा यानिच्छेयुः † ॥१०॥

* ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एतस्यां बेलायां वरान् वृणोरम्नसा यो यस्त्रेष्ठितः स तं वरं
वृणोते ॥ १० ॥

उत्तरत उद्गातौदुम्बरीं गृह्णीयात् पश्चात् प्रतिहर्त्ता
दक्षिणतो ब्रह्मा पुरस्तादितरे सर्वे* ॥ ११ ॥

उत्तरे प्रदेशेऽवस्थित उद्गाता औदुम्बरीं गृह्णीयात् अम्बारभेत्
पश्चात्प्रतिहर्त्ता पश्चिमे प्रदेशे चावस्थितः प्रतिहर्त्ता अम्बारभेत् दक्षि-
णतो ब्रह्मा अम्बारभेत् पूर्वप्रदेशेऽवस्थिता इतरे सर्वे अम्बारभेरन् ॥ ११ ॥

अथ जपेयुरिह धृतिरिह स्वधृतिरिह रन्ति रिह रमध्वं,
मयि धृतिर्मयि स्वधृतिर्मयि रमो मयि रमध्वमिति वा* ॥ १२ ॥

अथशब्द आनन्तर्ये अम्बारभ्याधानन्तरं जपेयुः इह धृतिरित्ये-
तदादि यथासूचितं मन्त्रं मयि धृतिरित्येतदादि वा ॥ १२ ॥

उभौ वा* ॥ १३ ॥

उभौ वा मन्त्रौ जपेयुः ॥ १३ ॥

वाग्यता अपिधाय द्वारे आसीरन्जानक्षत्रप्रवचनात्* ॥ १४ ॥

एवं जपित्वा नन्तरं वाग्यता वाचं यमयित्वा अपिधाय द्वारे

* प्राज्ञाद्यबोध्येष्वन ।

आसीरन् आकुतः कालात् आ नक्षत्रप्रवचनात् यावन्नक्षत्रं प्रोक्त-
मिति उक्तं वाचं यच्छन्ति दुग्धानीव वै तर्हि कृन्दांसि यातयामा-
न्यन्तगतानि तान्येव तद्रसेनाप्याचयन्त्यथोऽम्बुसूतानामेवाभिसन्त-
न्यतीति ॥ १४ ॥

प्रोक्ते नक्षत्रे पूर्वया द्वारा निष्क्रम्य सुब्रह्मण्याप्रणवैर्वाचं
विच्छजेरन्निति धानञ्जयः* ॥ १५ ॥

उक्तम् आसीरन् आनक्षत्रप्रवचनादिति ततोऽन्येन प्रोक्ते नक्षत्रे
पूर्वया द्वारा सदसो निष्क्रम्य सुब्रह्मण्याप्रणवैः सुब्रह्मण्योमित्येभिः
वाग्निसर्गं कुर्युरिति धानञ्जयः आचार्यो मन्यते ॥ १५ ॥

श्रुत्वैवाद्ध्यमानाया इति श्राण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

वसतीवरोपरिहरणस्थान्ते सुब्रह्मण्येनाद्ध्यमानायाः सुब्रह्मण्यायाः
प्रणवान् श्रुत्वा वाचं विच्छजेयुरित्येवं श्राण्डिल्य आचार्यो मन्यते
च स्वयं प्रणवं ब्रूयुरिति ॥ १६ ॥

वरवरणवाग्यमने यजमान एव कुर्यादहीनेषु* ॥ १७ ॥

वरवरणञ्च वाग्यमनञ्च ते वरवरणवाग्यमने यजमान एव
कुर्यादहीनेषु एवञ्छेदोऽवधारणार्थः सर्वकर्तृकमिदं कर्मापरिष्ठं तद्
यजमानः कुर्यादहीनेषु इति सर्वर्त्विजो न कुर्युः ननु यदा द्वावेवा-
हीनौ ताण्डके ययोर्द्वयममहः तयोश्च अहीनद्वादशाहकृन्दोमवांस

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

दशरात्रः तत् किमिदं बज्रवचनं अहीनेष्विति उच्यते शास्त्रान्तराभि-
प्रायेण अथवा पौष्करिके चतुष्टोमे च विचारितं कथं दशमधर्मा
मानसमित्यकर्त्तव्या इत्येके तत्त्वेन नामधेयेनेकाह आदिश्रुते चतु-
ष्टोमोऽग्निष्टोमे इत्याद्यापि न द्वाग्निमिकं लिङ्गं दृश्यते यथैतद् बहि-
व्यवमानस्यावृत्तिमात्रां विप्रश्चावनमनुष्ठुमं परोक्षीचिकीर्षेदिति
शाण्डिल्यः कर्त्तव्या इत्याचार्या येऽन्ये मानससंयुक्तेभ्यः संस्थापनीयं
मानसं चतुष्टोमेऽग्निष्टोम इति सोऽयमाचार्य्य अनेनैव बज्रवचनेन
एवं विधिमादर्शयतीति॥ १७ ॥

कृत्वेतरे यथार्थं कृत्वेतरे यथार्थम्* ॥ १८ ॥

वरवरणवाग्यमने यजमान एव कुर्यादहीनेषु इतरे ऋत्विजः
वरवरणवाग्यमनाभ्यां यदन्यत्कर्मोक्तं तत् कृत्वा यथार्थं स्युः इति
कर्मणः समाप्तिं दर्शयति ॥ १८ ॥

इति तृतीयस्य ऋग्वेदी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

महाव्रतस्य पृथ्य उपाकृते युक्ता स्तोमं परिमादो गाये-
दिति भाण्डितायनः* ॥ १ ॥

* शास्त्रायबोद्धव्यम् ।

इह महाव्रतप्रकरणे त्रयोदशपरिमादः पठिता ब्राह्मणेन पुरस्का-
दाहवनीयमुपतिष्ठन् इत्यत आरभ्य यावद्गार्हपत्योपस्थानमिति तद-
नन्तरं पठति आसन्दीमाहस्योद्गायतीति परिमादगानानन्तरं महा-
व्रतस्य स्तवनं दर्शयति तेषां परिमादां क्रियाविधिं विवक्षुरिदं सूत्र-
मारभते महाव्रतस्य पृष्ठे उपाकृते युक्ता स्तोमं परिमादो गायेदिति
महाव्रत इति कर्मणो नामधेयं तस्येति सम्बन्धसूचना षष्ठी पृष्ठमिति
स्तोत्रसंज्ञा तस्मिन् पृष्ठे उपाकृते उपाकरणं नामाध्वर्यवं कर्म उपा-
वर्त्तध्वमिति युक्ता स्तोमं स्तोमयोजनं कृत्वा यथोक्तेन मन्त्रेण परि-
माद इति संज्ञा परिमाद्विस्तरन्ति त्वक् च वा एतस्तोम च महाव्रतस्य
यत्परिमाद इति गायेदिति क्रियोपदेशः भाष्यितायन इत्याचार्य-
मतसंकीर्तनं एष सूत्रार्थः महाव्रतस्य क्रतोः होतृपृष्ठे उपाकृते
स्तोमयोजनं कृत्वा ततः परिमादगानमिति उच्यते, दशममहः निरव-
शेषमुक्तं तस्मादनन्तरं महाव्रतसाक्षात् तं दादब्राह्मस्य दादब्राह्मणि
महाव्रतञ्चेति तदेवमानन्तर्यादेव प्राप्ते महाव्रतके विधौ परिमाद-
सम्बन्धाच्च यावता महाव्रतादन्यत्र परिमादो न भवन्ति तत् किमिदं
महाव्रतग्रहणं महाव्रतस्य पृष्ठे इति उच्यते नियमार्थं महाव्रतग्रहणं
महाव्रतस्यैव प्राप्तावेतस्मिन् पृष्ठे उपाकृते नान्यत्र पृष्ठमात्रे यथा
वक्ष्यति महेन्द्रस्य महाव्रतपृष्ठ इति ॥ १ ॥

प्रतिगृह्य त्वणे अयुक्तेति गौतमशाण्डिल्यौ धानञ्ज-
यस्य* ॥ २ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

प्रतिमृच्च द्वये उपाकरणिके अथुक्ता सोमं परिमादो गायेदि-
त्येवं गौतम ब्राह्मिन्नावाचार्यावाहृतुः धानञ्चयस्य ॥ २ ॥

प्रागेव स्तोत्रोपाकरणादित्येके* ॥ ३ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते प्रागेव स्तोत्रोपाकरणात् परिमादो गाये-
दिति ॥ ३ ॥

दक्षिणेनाग्नीध्रीयं गत्वोत्तरेणाग्निं प्राणप्रभृतिभिरूप-
तिष्ठेरत्स्तदुक्तं ब्राह्मणेन* ॥ ४ ॥

आग्नीध्रीयस्य दक्षिणेन गत्वा इष्टकाचितस्याग्नेः उत्तरेण गत्वा
प्राणप्रभृतिभि चयस्य सामान्तेः आहवनीयादिगार्हपत्यान्तानि
ब्राह्मणोक्तानि उपतिष्ठेरन् तदुक्तमुपस्थानविधानं ब्राह्मणेन प्राणेन
पुरस्तादाहवनीमुपतिष्ठन्त्येतदादि ॥ ४ ॥

सवाण्युद्गाता सहास्रसहस्रदुद्गायेत् † ॥ ५ ॥

सर्वांश्चेतानि प्राणप्रभृतीनि सहास्रसहस्रदुद्गाता गायेत् अथ किं
सहास्रसहस्रदिति उच्यते, उक्तं अयं सहोहा इति चिरुद्गाता गायेदिति
तद्दर्शनमपि गम्यते अत आह सहास्रसहस्रदिति ॥ ५ ॥

निधनमितरावनूपेयाताम् † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायबोऽन्येनैकसूत्रं कृतम् ।

इतरौ प्रष्टी उद्गात्रा सह निधनमुपेयातां प्राणेन पुरस्तादाहव-
नीयमुपतिष्ठन्तइति सर्वेषामुपस्थानमुक्तान्तसूत्रकार उद्गातुः प्राणा-
दीनि विधाय इतरयोर्निधनमुपेत्य बह्वचनस्यार्थवत्त्वं दर्शयति ॥६॥

अपि मध्ये निधनेषु* ॥ ७ ॥

मध्ये निधनेष्वपि सामसु इतरावनूपेयाताम्निधनानि ॥ ७ ॥

आद्यन्तसुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेत्* ॥ ८ ॥

यान्याद्यन्तसुब्धानि सामानि तेष्वनुपदं स्तोभं कुर्यात् तत्
किमिदं सिद्धे सति पुनरारभ्यते उच्यते, एतेषां सप्तस्यर्द्धाद्यन्तसुब्धं
पचते अथद्यानुपसंहार आविकेषु पादेषु विहितः तच्च च दैवतानि
तिष्ठन्ति तेष्वपि पदाय पदाय स्तोभेदित्यत आरभ्यते ॥ ८ ॥

तेनैव प्रत्याग्रज्य पुच्छम्* ॥ ९ ॥

येनैव गतास्तेनैव प्रत्याग्रज्य पुच्छमुपतिष्ठेरन् यथोक्तेनैव
साक्षा प्राप्नुवाः ॥ ९ ॥

व्रतपक्षयोः पूर्वेषु दक्षिणं पक्षम्* ॥ १० ॥

उक्तं व्रतपक्षाभ्यां पक्षावुपतिष्ठन्त इति तयोर्व्रतपक्षयोः पूर्वेषु
दक्षिणं पक्षमुपतिष्ठेरन् अर्थादापक्षमुत्तरेणोत्तरमिति ॥ १० ॥

* प्राज्ञावबोध्यवन् ।

उत्तरमपि कक्षमुपतिष्ठेरन्* ॥ ११ ॥

उक्तं प्रजापतेर्हृदयेनापि कक्षे उपतिष्ठन्त इति तत्र दावपि कक्षौ कतरस्योपस्थानमिति अत्राह, उत्तरमपि कक्षमुपतिष्ठेर-
न्निति ॥ ११ ॥

विश्वेदेवा इति वसिष्ठनिहवमूहेत्* ॥ १२ ॥

ब्राह्मणं वसिष्ठस्य निहवेन चात्वालमुपतिष्ठते वैश्वदेव्यामृचि
भवतीति सोऽयमाह, विश्वेदेवा इत्येतस्यामृचि वसिष्ठस्य निहवमूहे-
दिति अस्य हि अन्यत्रोत्पत्तिः अत ऊहेदित्युक्तम् ॥ १२ ॥

चात्वालमुपस्थायोत्तरेणाग्नीध्रोर्यं गत्वा पश्चान्तिष्ठन्तः* ॥ १३ ॥

चात्वालमुपस्थायाग्नीध्रोर्योत्तरेण प्रदेशेन गत्वा पश्चिमे प्रदेशे
तिष्ठन्तः तस्योपस्थानं कुर्युः उक्तं सत्रस्यर्ह्याग्नीध्रमुपतिष्ठन्त इति ॥ १३ ॥

तत एव प्रत्यङ्मुखा इति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

चात्वालस्योपस्थानं कृत्वा तस्मिन्नेव देशेऽवस्थिताः प्रत्यङ्मुखाः
आग्नीध्रोर्यमुपतिष्ठेरन्नित्येवं धानञ्जयः आचार्यो मन्यते ॥ १४ ॥

तस्योत्तमं निधनमातमितोरूपेयुः* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोत्थेवम् ।

यदि पश्चान्तिष्ठन्तः यदि चालालदेये तस्य सचस्यर्द्धः उत्तम-
निधनमातमितोः उपेयुः तावद्वर्द्धयेयुर्यावज्जान्तः उक्तम् आतमितो-
निधनमुपयन्तीति ॥ १५ ॥

पूर्वेण हविर्द्धाने पुरस्तात् प्रत्यङ्मुखाः* ॥ १६ ॥

ब्राह्मणं श्लोकानुश्लोकाभ्यां हविर्द्धाने उपतिष्ठन्त इति हवि-
र्द्धानयोः पूर्वे प्रदेशेऽवस्थिताः प्रत्यङ्मुखाः श्लोकानुश्लोकयोः साक्षोः
पूर्वेण श्लोकेनेत्यर्थः हविर्द्धानयोरुपस्थानं कुर्युः ॥ १६ ॥

पश्चादितरेण* ॥ १७ ॥

पश्चिमे प्रदेशे तयोरेव स्थिताः प्रत्यङ्मुखाः अनुश्लोकेनोपतिष्ठेरन्
त एव हविर्द्धाने ॥ १७ ॥

तत एवेक्षमाणा मार्जालीयं यत् दन्द्रेषु नाके सुपर्ण-
मिति † ॥ १८ ॥

तत्रैव देशेऽवस्थिताः ईक्षमाणा मार्जालीयं यामेनोपतिष्ठेरन् उक्तं
यामेन मार्जालीयमुपतिष्ठन्त इति तत्र सर्वेषां यामानां प्राप्ते
नियमयति यद्वृद्धेऽस्त्विति यामानामनेकत्वाच्चियमयति यन्नाके
सुपर्णमिति यामन्तत् स्यादिति ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

यथा हविर्द्धाने तथा सदः* ॥ १८ ॥

यथा हविर्द्धाने उपस्थिते तेनैव प्रकारेण सद उपतिष्ठेरन्
उक्तमायुर्नवस्रोभाभ्यां सद उपतिष्ठन्त इति पूर्वे प्रदेशे सदसः प्रत्य-
क्ष्वा अवस्थिताः तमायुषा साधोपतिष्ठेरन् पश्चादितरेष पश्चिमे
प्रदेशे प्राक्क्ष्वा अवस्थिताः नवस्रोभेन साधोपतिष्ठेरन् ॥ १८ ॥

अन्तर्वेदेः प्रत्यक्ष्वा गार्हपत्यमिति धानञ्जयः* ॥ २० ॥

उक्तं ऋष्यस्य साध्वा गार्हपत्यमुपतिष्ठन्त इति अन्तर्वेदेरन्तर्वेदि
प्रत्यक्ष्वासिष्ठन्त गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन् यथोक्तेनैव साध्वा ॥ २० ॥

तस्यैव पश्चात्तिष्ठन्त इति शाण्डिल्यः* ॥ २१ ॥

तस्यैव गार्हपत्यस्य पश्चिमे प्रदेशेऽवस्थिताः प्राक्क्ष्वा उपतिष्ते-
रन्नित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ २१ ॥

इन्द्रप्रभृति प्रत्यक्षं निधनमुपेयुः* ॥ २२ ॥

ब्राह्मणं यत्परोक्षं निधनमुपेयुर्हीतमुखं प्रतिमुखेरन् यत्प्रत्यक्षमुप-
यन्ति द्रोतमुखमेवापजयन्तीति इन्द्रप्रभृतादारभ्य प्रत्यक्षं निधनं
ब्रूयुः लोकवत् प्रत्यक्षपरोक्षे आमन्त्रितं प्रत्यक्षं निर्दिष्टं परोक्षं
देवदत्तः सः देवदत्तः इन्द्रेति प्रत्यक्षम् स इन्द्र इति परोक्षम् ॥ २२ ॥

* ब्रह्मायबोध्येष्वम् ।

इति तृतीयस्य नवमी ऋषिणा ।

अथ दशमी कण्डिका ।

अथ राजानं सन्नाहयेत्* ॥ १ ॥

परिमादः गीला अधानन्तरं राजानं सन्नाहयेत् अथानन्तर्ये राजानमिति क्षत्रियं सन्नाहयेत् अन्यत् उक्तं सन्नद्धाः कवचिनः परित्यज्येति ॥ १ ॥

तस्य द्व्यवराक्षौ रथावनयायिनौ स्याताम्* ॥ २ ॥

तस्य राज्ञः द्व्यवराक्षौ रथौ अनुयायिनौ स्यातां भवेयातां पश्चाद्यायिनौ सर्वे निवृष्टौ द्वौ यदि बहवो रथा न स्युः ननु तस्य द्व्यवराक्षौ रथा अनुयायिनः स्युरित्येवं सूत्रं कर्तव्यमासीत् तत्रैवमपरे वर्षयन्ति द्व्यवराक्षौ मुनयौ यस्मिन् रथे सोऽयं द्व्यवराक्षौ रथः द्व्यवराक्षस्य द्व्यवराक्षस्य द्व्यवराक्षौ एकस्मिन्नेव एकस्मिन् रथे बहवो मनुष्या अभिप्रेताः तत आह द्व्यवराक्षौ इति ॥ २ ॥

पूर्वेण देवयजनं सन्नद्धेरन्नन्ये तस्मात्* ॥ ३ ॥

देवयजनस्य पूर्वे प्रदेशे सन्नद्धेरन् राजानं मुक्त्वान्ये अनुयायिनः ॥ ३ ॥

दक्षिणेन परियायुः* ॥ ४ ॥

सन्नद्धाः सन्तः दक्षिणेन देवयजनं परिगच्छेयुः ॥ ४ ॥

* प्राज्ञायबोध्यैवम्

पूर्वेण पत्नीशालामुद्राता गत्वा दक्षिणे वेद्यन्ते प्राञ्चो
दभानास्तोर्यं तेध्वेनं प्राङ्मुखमुपवेशयेत्* ॥ ५ ॥

उद्राता पत्नीशालायाः पूर्वेण प्रदेशेन गत्वा महावेदेर्दक्षिणे
वेद्यन्ते दर्भान् प्रागयान् आस्तोर्यं तेषु दर्भेषु एनं राजानं प्राङ्मुखम्
उपवेशयेत् ॥ ५ ॥

अथास्मै वर्ष्माभिहरेदन्यं वाभिहरन्तमनुमन्त्रयेत् उ-
त्तिष्ठ राजन् परिवर्ष्मास्यस्य युक्तो रथो विततो दैव आखणो-
विशां राजा ब्राह्मण एधि गोप्तेति † ॥ ६ ॥

अथब्रह्म आनन्तर्ये प्रागयेषु दर्भेषूपवेश्य राजानम् अनन्तरमस्मै वर्ष्म
बध्नीयात् उत्तिष्ठ राजन्नित्येतदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण अन्यं
वाभिहरन्तमेनं मन्त्रं ब्रूयात् ॥ ६ ॥

पश्चिमेन परियाहीत्युक्त्वा तेनैव प्रत्याब्रज्योत्तरएनं वेद्यन्तेऽ-
वस्थाप्य ब्रूयाद् हस्तत्रं बध्नीष्वोज्यमायुधं कुरुष्व त्रीनिषूनुप-
कल्पयस्वायस्मायान्यमेव कञ्च चतुर्थमिति* ॥ ७ ॥

राजानं पश्चिमेन देवयजनं परियाहीत्युक्त्वा येनैव गतस्तेनैव
पुनराब्रज्य उत्तरे वेद्यन्ते एनं राजानम् अवस्थाप्य ब्रूयात् हस्तत्रं

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणबोधेनैतेन सूचद्वयं कृतम् ।

वधोऽप्य उज्जमायुधं कुर्वन् चीनिषूनुपकल्पयन् अनुमृशोऽप्य आयस्या-
यान् कार्णाथसान् यमेव कश्च चतुर्थमिति यं कञ्चेषुचतुर्थम नि-
यमः ॥ ७ ॥

प्रतिधत्स्वेति ब्रूयात्* ॥ ८ ॥

इषुं प्रतिधत्स्वेति ब्रूयात् ॥ ८ ॥

तं प्रतिदधानमनुमन्त्रयेत वैष्णवताय प्रतिधत्स्व शंकुमा-
पप्रोऽष्टमो तेति पप्रद्ब्रह्मणो गुप्तैर्विधृत्यै धारयाच्चेति* ॥ ९ ॥

तं राजानं प्रतिदधानम् इषुं बन्धधानं अनुमन्त्रयेत वैष्णवताय
प्रतिधत्स्व शंकुमित्येतदादिना यथास्मृचितेन मन्त्रेण ॥ ९ ॥

संचत्त्यातिष्ठेति ब्रूयात्* ॥ १० ॥

संहतेषु रथमारोहेति ब्रूयात् राजानम् ॥ १० ॥

दक्षिणेन रथपथं कृत्वोत्तरेणाग्नीध्रोर्यं पूर्वापरे चर्मणो
विवध्रीयुः* ॥ ११ ॥

दक्षिणेन प्रदेशेन रथपथं कृत्वा कस्य दक्षिणेन वक्ष्यति पूर्वापरे
चर्मणी विवध्रीयुरिति तयोश्चर्मणोर्दक्षिणेन उत्तरेणाग्नीध्रोर्यम् एन-
प्रयोगे द्वितीया आग्नीध्रोर्यस्य उत्तरे प्रदेशे पूर्वापरे चर्मणी विव-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

श्रोतुः पूर्वञ्च अपरञ्च पूर्वापरे चर्मप्रहारान्तर्हानं ते चर्मणि द्वे विध-
श्रोतुः ॥ ११ ॥

तं ब्रूयात् प्रदक्षिणं देवयजनं परोयात् पूर्वञ्चर्मागमनेषु
विध्येरेकैकेनोत्तरोत्तर्यनतिपातयन्* ॥ १२ ॥

तं राजानं ब्रूयादुद्गाता प्रदक्षिणं देवयजनं परोयात् पूर्वं चर्म
यत्तदागमनेषु विध्येः आगमनागमनेषु एकैकेनेषुणा विध्येः उक्तं
त्रोनिषूनुपकल्पयस्वेति उत्तरोत्तरा वेधस्य वेधस्योपरिष्ठादुत्तरोत्तरो
प्रथमस्योपरिष्ठाद्वितीयः द्वितीयस्योपरिष्ठात् तृतीय इति अनति-
पातयन् भूमावपातयन्निषुं तथा विध्येद्यथा तस्मिन्नेव चर्मणि संसक्ता
भवन्ति ॥ १२ ॥

अपरस्मा इतरे यथाभिप्रेतमस्येयुः* ॥ १३ ॥

अपरस्मै चर्मणि इतरे रथिनः यथाभिप्रेतं यथेष्टं क्षिपेयुः ॥ १३ ॥

तृतीयेन विध्वोदङ् प्रयायाः* ॥ १४ ॥

एवं ब्रूयाद्राजानं तृतीयेनेषुणा विध्वा उदङ्मुखः प्रयायाः
गच्छेत् ॥ १४ ॥

तदा चतुर्थमिषुं यान्दिशं मन्येथास्तामस्येर्गा दृष्ट्वा-
तिष्ठेथाः* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रपक्षेनैकसूत्रं कृतम् ।

तदा तस्मिन् काले उदङ् गच्छत् चतुर्थमिषुम् उक्तं यमेव कश्च
चतुर्थमिति यान्दिशं मन्येथाः इच्छा भवेत् तामस्यैः एतदुक्तं भवति
उदङ्गच्छन् चतुर्थवाणं यान्दिशं प्रति इच्छा भवति तां दिशं क्षिपेत्
यस्मिन् देशे गाः पश्येयुः तस्मिन्नेव देशे अवतिष्ठेया अवस्थानं
कुर्वीरन् ॥ १५ ॥

तत्र त्वा विश्रम्भयेयुः* ॥ १६ ॥

तत्र यस्मिन्देशे अवतिष्ठेरन् तस्मिन् देशे त्वा विश्रम्भयेयुः वर्मादि-
सज्जहन्मपनयेयुः ॥ १६ ॥

ब्राह्मणमुक्तेमम् † ॥ १७ ॥

द्विङ्गारवेलायां कारयेरिति † ॥ १८ ॥

भूमिदुन्दुभिमाव्रजेत् † ॥ १९ ॥

एवं सम्प्रैथ राजानं अनन्तरं ब्राह्मणं ब्रूयात् यदिदं मया राज्ञे
उपदिष्टम् एतत्सर्वं राजानं द्विङ्गारवेलायां कारयेरिति एवमुक्त्वा
भूमिदुन्दुभिमाव्रजेत् क्व भूमिदुन्दुभिर्भवतीत्यत आह ॥१७॥१८॥१९॥

* ब्राह्मणयज्ञेन सूत्रपञ्चकोटैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणयज्ञेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

इति तृतीयस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशो कश्चिक्का ।

पश्चादाग्नीध्रीयस्यार्द्धमन्तर्वेदि श्वभ्रस्य खातं स्यादह्नं
वह्निर्वेदि* ॥ १ ॥

उक्तं भूमिदुन्दुभिर्भवतीति स भूमिदुन्दुभिरुच्यते आग्नीध्रीयस्य
पश्चिमे प्रदेशे वेदेरन्तः अन्तर्वेदि अह्नं श्वभ्रस्य खातं स्यात् श्वभ्रः गर्तः
अह्नं वह्निर्वेदि श्वभ्रस्य खातं स्यादिति ॥ १ ॥

आर्षभेणोत्तरलोम्ना चर्मणाभिविहितं स्यात्* ॥ २ ॥

स श्वभ्रः आर्षभेण चर्मणा चपभस्य अवयवमार्षभं तेन आर्षभेण
उत्तरलोम्ना उपरि लोमानि यस्य चर्मणः तदिदमुत्तरलोम्ना
तेन आर्षभेन उत्तरलोम्ना चर्मणा अभिविहितं स्यात् सर्वतः अव-
गच्छः स्यात् ॥ २ ॥

त्वं वागसि मे न सचे अनिन्दिषु दीक्षायां आन्त आसि-
तेराद्विन्तेभ्यो दुन्दुभेराद्विमस्मभ्यमावदेति, परावदद्विषन्त
घोरां वाचं परावदायास्मभ्यं सुमित्रियां वाचं दुन्दुभे
कल्याणीं कीर्त्तिमावदेति, परावदद्विषन्तो वाद्यन्दुर्हादौ ये
विषूक्तोदायास्मभ्यं पुष्टिं राद्विंश्रियमावदुन्दुभ इत्येनमेतैः
पृथगाहृत्य बालधानेनान्यं बाह्नन्तमनुमन्व्याप उपस्पृश्य

* आद्यायनोऽप्येवम् ।

पश्चान्तिष्ठन्नोऽग्निमुपतिष्ठेरन् नमस्ते गायत्राय यत्ते पुरो यत्ते
 श्रिरो नमस्ते रथन्तराय यत्ते दक्षिणतो यत्ते दक्षिणः पक्षो
 नमस्ते वृद्धते यत्ते उत्तरतो यत्ते उत्तरः पक्षो नमस्ते यज्ञा-
 यज्ञीयाय यत्ते पश्चाद्यत्ते पुच्छं नमस्ते वामदेव्याय यत्ते
 आत्मा यत्ते मध्यमित्येतैः पृथगङ्गान्यन्वर्थम्* ॥ ३ ॥

त्वं वागसोत्येतदादिभिः यथासूत्रितैर्मन्त्रैः इतिकरणप्रज्ञापि-
 तान्तैः एतैर्भूमिदुन्दुभिं पृथगादृत्य बालधानेन पृथक् नानेत्यर्थः
 बाला अस्मिन् धीयन्ते इति बालधानं पुच्छं तेन बालधानेन वाद-
 यित्वा अन्वं वा ब्राह्मणं वादयमानं अनुमन्त्र्य अपः स्पृष्ट्वा पश्चान्तिष्ठ-
 न्नोऽग्निमुपतिष्ठेरन् पश्चिमे प्रदेशे इष्टकाक्षितस्याग्रेः तिष्ठन्तः श्रि-
 र्आदोनामङ्गानामात्मनसोपल्लानं कुर्युः नमस्ते गायत्राय यत्ते
 पुरो यत्ते श्रिर् इत्येतदादिभिर्यथासूत्रितैर्मन्त्रैः पृथक् नानेत्यर्थः
 अर्थमनु अन्वर्थं अर्थानुसारेण नमस्ते गायत्रायेति श्रिः नमस्ते
 रथन्तरायेति दक्षिणं पक्षं नमस्ते वृद्धत इत्युत्तरं नमस्ते यज्ञायज्ञीया-
 येति पुच्छं नमस्ते वामदेव्यायेति आत्मानम् ॥ ३ ॥

अथ समस्तेन तस्मै ते सुभोः सुभवो भूयास्तु नामासि
 नाम भूयासमाविरस्याविर्माकुरु सवितः प्रमासुवयां मनुष्याणां
 भूतौ सम्पश्यसि तेज्वभिभूयासः श्रियं मयि धेहीति † ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यन्वैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यन्वैतेन ।

व्यस्तानामुपस्थानं कृत्वा अथानन्तरं समस्तानां सामस्त्वेनैव मन्त्रे-
णोपस्थानं कुर्युः तस्मै तद्व्येतदादिना मन्त्रेण यथासूचितेन ॥ ४ ॥

उपस्थाय सदः प्रविशेयुः* ॥ ५ ॥

उपस्थाय व्यस्तसमस्तैस्ततोऽनन्तरं सदः प्रविशेयुः ॥ ५ ॥

इति द्वितीयस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

अपरया द्वारौदुम्बरीमासन्दीमौञ्जविवानाम् अतिह-
रेयुः* ॥ १ ॥

उक्तम् उपस्थाय सदः प्रविशेयुरिति साम्प्रतं वृष्टेन स्तवनमुक्तम्
आसन्दीमारुह्योद्गायतीति तस्या आसन्द्याः प्रवेशनमुच्यते अपरया
द्वारा सदसः पश्चिमयेत्यर्थः औदुम्बरीमासन्दीमूदुम्बरस्य विकारः
औदुम्बरो आसन्दी संज्ञा आस्यते अस्यामित्यासन्दीं मौञ्जविवाणा-
मतिहरेयुः मौञ्जं विवानं मुञ्चेभ्यो निर्दृष्ट्वा मौञ्जविवानामतिहरेयुः
प्रविशेयुः ॥ १ ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

यश्चियस्य वृक्षस्यौदुम्बराभावे* ॥ २ ॥

यद्युदुम्बरो न स्यात् यस्य कस्यचित् यश्चियस्य वृक्षस्यावयव-
निष्पन्ना स्यात् आसन्दो यश्चमर्हति यश्चियः ॥ २ ॥

मुञ्जाभावे दार्भम्* ॥ ३ ॥

यदि मुञ्जो न स्यात् दर्भमयं विवानं स्यात् अभावोऽनुपपत्तिः ॥३॥

प्रादेशमात्राः पादा अरन्निमात्राणीतराण्यङ्गानि † ॥ ४ ॥

उक्तं प्रादेशमात्री भवतीति तस्या आसन्धाः प्रादेशमात्राः पादा
इतराण्यङ्गानि अरन्निप्रमाणानि स्युः अङ्गुलं प्रादेशोऽरन्निरित्येतदा-
दीनि परिमाणानि सिद्धानि यन्मान्तरे ॥ ४ ॥

दक्षिणेनौदुम्बरीऽ इत्या तस्या उत्तरतोनिदध्युः* ॥ ५ ॥

तामासन्दोमौदुम्बर्या दक्षिणेन प्रदेशेन इत्या तस्या उत्तरार्द्धे
सन्निकर्षे स्थापयेयुः तस्या इति किमर्थम् उच्यते, सदोक्षाधिकृतम्
अतस्तस्या इति ब्रवीति तस्या औदुम्बर्या उत्तरतो न सदसः ॥ ५ ॥

तामुत्तरेणोद्गाता गत्वा पश्चादुपविश्य भूमिस्पर्शोऽस्याः
पादान् कृत्वा कूर्चावधस्तादुपोक्षाभिन्तशेदृष्ट्रथन्तरे ते

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पूर्वो पादौ श्यैतनौधसे अपरौ वैरूपवैराजे अनूचो शाक्तर-
रैवतेतिरश्चो इत्येतैः पृथगङ्गान्यन्वर्थम्* ॥ ६ ॥

तस्या आसन्धा उत्तरेण प्रदेशेनोद्गाता मत्वा पश्चिमे प्रदेशे उप-
विश्य भूमिस्थः अस्या आसन्धाः पादान् कृत्वा कूर्चो तस्या अधस्ता-
दुपोच्च तानभिमुखेत् वृद्धयन्तरे ते पूर्वो पादावित्येतदादिभि-
र्यथासूचितैर्मन्त्रैः पृथमासन्धाङ्गान्यन्वर्थं पृथङ्गानेत्यर्थः अर्थमनु अन्वर्थं
यथासिङ्गमित्यर्थः ॥ ६ ॥

विवयनमालभ्यर्चः प्राञ्च आताना यजूंषि तिर्यञ्चः सामा-
न्यास्तारणं श्रीरूपवर्द्धणं वाकोवाक्यमतोरोका वारवन्तीयं
सन्धयोराजनमात्मा प्रतिष्ठा यज्ञायज्ञीयमिति* ॥ ७ ॥

यदि मौञ्चं यदि दार्भं विवागमालभ्य स्पृष्ट्वा चरः प्राञ्च इत्ये-
तदादिना यथासूचितं मन्त्रं जपेत् ॥ ७ ॥

तां मुखेनोरसा वाङ्मभ्यामिति स्पृष्ट्वारोहेत् वसवस्त्वा
गायत्रेण कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि राज्याय, रुद्रा-
स्त्वा चैद्युमेन कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि वैराज्याया-
दित्यास्त्वा जागतेन कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि
स्वाराज्याय, विश्वे त्वा देवा आनुद्युमेन कन्दसा रोहन्तु
तानन्वधिरोहामि साम्राज्यायेति* ॥ ८ ॥

* शास्त्रायणीयेष्वम् ।

तानासन्दीं सुखेनोरसा बाहुभ्याश्च स्पृष्टोद्गाता आरोहेत् वयव-
स्तेत्येतदादिभिर्यथासूचितैर्भग्नैः तामिति किमर्थम् उच्यते, विवा-
गमास्रभ्येति प्रकृतम् अतस्त्वामित्याह ॥ ८ ॥

अथैतैरेव देवता उदस्य राजशब्दश्चामुना त्वा कन्दसा
रोहामीत्यारोहेत्* ॥ ९ ॥

अथशब्दो विकल्पार्थः अथागमपरः विकल्प एतैरेव मन्त्रैर्देवता
उत्क्षिप्य पदानामन्विष्य राजशब्दश्च असुनात्वा कन्दसा रोहामीत्या-
रोहेत् प्रकारमुपदिशते गायत्रेण त्वा कन्दसा रोहामि चेष्टुभेन त्वा
कन्दसा रोहामि जागतेन त्वा कन्दसा रोहामि आनुष्टुभेन त्वा
कन्दसा रोहामि इति ॥ ९ ॥

वैराजपञ्चमैरिति गौतमः* ॥ १० ॥

एतैः उदस्य देवताराजाशब्दैः वैराजपञ्चमैरारोहेत् इत्येवं गौतम
आचार्यो मन्यते वैराजेन त्वा कन्दसा रोहामीत्येव पञ्चमे प्र-
योगः ॥ १० ॥

चतुर्भिरिति धानञ्जयः † ॥ ११ ॥

* आक्षायकेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आक्षायकोट्येवम् ।

एतेषामेवोदस्य देवताराजशब्दानां चतुर्भिः पूर्वैः सौमैरारोहे-
दित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ११ ॥

त्रिभिरिति शाण्डिल्यः* ॥ १२ ॥

एतेषामेव पूर्वैस्त्रिभिरिति शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते उक्ता-
र्थानामेव, ननु आनन्तर्यार्थो अथशब्दः कस्मान्न भवति अथानन्तर-
मेतैरुदस्य देवताराजशब्दैः आरोहेदिति उच्यते, उक्तं हन्देशभि-
रारोहतीति तदेकेनैवारोहणस्यार्थवत्त्वं कृतं भवति अथ पुनः समुच्चयः
कल्प्यते तदा पूर्वेषु कल्पेनादस्य पुनरारोहणार्थमवरोहणं स्यात्
तस्माद्भूदित्यतो विकल्पार्थोऽथशब्दः कल्प्यते ॥ १२ ॥

आदस्य जपेत् स्तोनामासदं सुखदामासदं नमस्तेऽसु
मा मा चिंसीरिति* ॥ १३ ॥

आदस्य आसन्दीं स्तोनामासदमित्येतं मन्त्रं जपेत् ॥ १३ ॥

तस्मिन्नारोहति कूर्चानारोहेयुः प्रष्टी ब्रह्मा गृहप-
तिः* ॥ १४ ॥

तस्मिन्नुद्गातरि आरोहति आसनार्थान् पूर्वकल्पितान् कूर्चाना-
रोहेयुः के प्रष्टी पार्श्ववर्त्तिनौ प्रष्टी प्रसोढप्रतिहर्त्तारौ ब्रह्मा गृह-
पतिश्च ॥ १४ ॥

* शास्त्रायबोध्यवम् ।

आसन्धा व्याख्यातं द्रव्यं वाणस्य द्रव्यं वाणस्य * ॥ १५ ॥

आसन्धा व्याख्यातम् उक्तं निर्दिष्टं द्रव्यं वाणस्य उक्तं वाणं वितन्व-
मीति तत् किमयो वाणो भवति तदुच्यते आसन्धा व्याख्यातं द्रव्यं
वाणस्येति औदुम्बरो वाणः स्नात् उदुम्बराभावे अश्विचट्टणस्य ॥१५॥

* प्राज्ञास्योदप्येवम् ।

इति तृतीयस्य सादृशी कश्चिन्ना ।

इति तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

चतुर्थः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

रोहितेनानडुहेनोत्तरलोम्ना चर्मणापिहितः स्यात्* ॥१॥

उक्तम् औदुम्बरो वाण इति वाणो वीणा स वाण रोहितेनानडु-
हेनोत्तरलोम्ना चर्मणा पिहितः स्यादिति रोहितेनेति वर्षनिर्देशः
अनडुहेनेति अनडुहविकारमानडुहम् उपरिष्ठाक्षोमानि कृत्वा
तेन उत्तरलोम्ना चर्मणा अपिहितः स्यात् योवाण अपिगडुः ॥ १ ॥

तस्य दशसु पञ्चाच्छिद्रेषु दश दश तन्त्र्यो बद्धाः सुर्मो-
ञ्ज्यो दार्भ्यो वा* ॥ २ ॥

तस्य वाणस्य दशसु पञ्चाच्छिद्रेषु दश दश तन्त्र्यो बद्धाः सुः एक-
स्मिन्नेकस्मिंश्चिद्रे दश दश तन्त्र्यो बद्धाः सुः उक्तं व्रततन्त्रीको भव-
तीति अयमालोक्य पञ्चाच्छिद्रे इह तन्त्र्यः नाशः सायुमयः
लोके प्रसिद्धः तासामथ द्रव्यविशेषमारभते मौञ्ज्यो दार्भ्यो वेति
अन्वया हि आशङ्क्या व्याख्यातं द्रव्यं वाणस्येति सिद्धमेव ॥ २ ॥

* ब्राह्मणस्रोत्येवम् ।

त्रिध्विति शास्त्रिल्यस्तुस्त्रिंशन्मध्यमे त्रयस्त्रिंशताव-
भित इति* ॥ ३ ॥

त्रिषु पञ्चाष्टिद्वेषु इति शास्त्रिल्य आचार्यो मन्यते त्रीणि
पञ्चाष्टिद्वेषु स्तुर्न इति तेषां त्रयाणां पञ्चाष्टिद्वेषां मध्यमे
चतुस्त्रिंशत्तन्मध्यो बद्धाः स्युः ये मध्यमस्याभितन्त्रिद्वे तयोः त्रयस्त्रिं-
शत्तन्मध्यो बद्धाः स्युः ॥ ३ ॥

पुरस्तादेकैकशस्तास्त्रैधं विभज्य भूर्भुवः स्वरित्येताभिः
पृथगतरोत्तर्युद्धेत्* ॥ ४ ॥

तास्तन्मयः यदि दशसु पञ्चाष्टिद्वेषु यदि त्रिषु बद्धाः त्रैधं
विभज्य त्रिधा कृत्वा चतुस्त्रिंशन्मध्यमे त्रयस्त्रिंशतावभित इति भूर्भुवः
स्वरित्येताभिर्व्यावृत्तिभिः पृथक् एकैकया उत्तरोत्तर्युद्धेत् उत्-
त्थिषेत् मूलत आरभ्य तत उपरिष्ठादिति ॥ ४ ॥

तमभिष्टुतेददो वद वदा वदी वदो वदोरुः पृथुः सुगः सुगं
त्वः कर्मः करणः करः करस्युरभीषाद्चाभीषादी चाभिमा-
तिश्चाभिमातिश्चा च सासच्चिश्च सद्दीयात्स सद्दीयात्स
सद्दीमानाद्योदयाश्च वृद्धदयाश्च सवयाश्च वृद्धदयाश्चैर्त्री वाचं
वृद्धतीं विश्वरूपात् शतायुषीं प्रवद देव वाणेति* ॥ ५ ॥

* शास्त्रावबोधयेवम् ।

तं वाणमभिमृशेत् वदे वद इत्येतदादिना यथासूचितेन
मन्त्रेण ॥ ५ ॥

त्रिधिलान् स्तन्तुना यक्त्रेदेभिर्नो वाण तन्तुभिः शतं राक्षी-
रिद्धावहारात्सर्वे तार्क्ष्यजीवा ज्योतिरशीमहीति* ॥ ६ ॥

त्रिधिलान् मन्दायन्तान् आयच्छेत् यो यो वाणस्य त्रिधिल-
स्तन्तुतन्तम् आयच्छेत् आयत्तं कुर्यात् वधीयात् एभिर्नो वाण तन्तु-
भिरित्येतदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण ॥ ६ ॥

वाक्शर्वं मनोज्योतिर्मा नो भद्र इति जपित्वा वादयेदि-
न्द्रेण तयेषीकया वेतसशाखया च सपलाशया मूलतः* ॥ ७ ॥

वाक्शर्वं मन इत्येतदादि यस्तुर्जपित्वा वादयेद्वाणं इन्द्रेण
तयेषीकया इषीका काशः इन्द्रः कालः स्वभावनतया न वाक्शर्व-
मितया वेतसशाखया च सपलाशया तया इषीकाशाखयोर्मूलाभ्यां
वादयेन्नाद्याभ्याम् ॥ ७ ॥

प्राणाय त्वेत्यूर्द्धमुक्षिखेदपानाय त्वेत्यवाचम्* ॥ ८ ॥

प्राणाय त्वेत्येनेन मन्त्रेणोर्द्धमुक्षिखनं कुर्यात् अपानाय त्वेत्य-
वाचम् प्रातिलोम्बम् ॥ ८ ॥

* प्राङ्मातृवोऽप्येवम् ।

व्यानाय त्वा व्यानाय त्वेति त्रिः संलिख्योदञ्चं प्रो-
हेत्* ॥ ८ ॥

व्यानाय त्वा व्यानाय त्वेति त्रिः संलिख्य वाणम् उदञ्चम् उदञ्चम्
प्रोहेत् ॥ ८ ॥

ब्राह्मणमुक्तेममुलिखन्नास्वेति* ॥ १० ॥

ब्राह्मणं विधिज्ञम् एवमुक्ता इमं वाणमुलिखं नास्वेति ॥ १० ॥

आहतं दुन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इति ब्रूयात् † ॥ ११ ॥

आज्ञध्वं दन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इति एवं ब्रूयात् ॥ ११ ॥

इति चतुर्थस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

अलावुवीणां वक्राकपिशीर्ष्यै च पूर्वस्यां दारि बद्धिः-
सदसम् † ॥ १ ॥

* ब्राह्मणस्येन सूत्रद्वयेनैकवचनं कृतम् ।

† ब्राह्मणस्योऽप्येवम् ।

उक्तं प्रवदन्तु वीणा इति ब्रूषादिति अलावुवीणां वक्त्रा कपि-
ग्रीष्मौ च सदसः पूर्वस्यां द्वारि बहिर्भवेयुः अलावुवीणां वक्त्रा कपि-
ग्रीष्मौ चेति वीणाविकारः अलावुवीणा प्रजाता वक्त्रात्यर्थं कुटिला
कपिग्रीष्मौ बभूवत कः ॥ १ ॥

वक्त्राकपिग्रीष्मौ दुन्दुभिश्च प्रतिमन्त्रयेत या वक्त्रायां
कपिग्रीष्मौ दुन्दुभौ यच्च वाद्यं घोषो यो मन्त्रतो महाए-
स्तेन नोराद्धि मावदेति* ॥ २ ॥

वक्त्रा कपिग्रीष्मौ दुन्दुभिश्च प्रतिमन्त्रयेत यो वक्त्रायां कपि-
ग्रीष्मौ मन्त्रयेवमादिना यथास्मृत्तितेन मन्त्रेष ॥ २ ॥

महावीणापि ग्रीलवीणे चापरस्यामन्तरिति गौतम-
शाण्डिल्यौ बहिरिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

महावीणापद्यापि ग्रीलवीणा अपरे ब्रुवते ब्रूयवीणेति अपरस्यां
द्वारि सदसोऽन्तः स्थातामिति एवं गौतमशाण्डिल्यावाचार्यौ मन्येते
बहिःस्थातामिति धानञ्जय आचार्यौ मन्यते ॥ ३ ॥

अलावुवीणापि ग्रीलवीणे च प्रतिमन्त्रयेतालावुवीणेऽपि
ग्रीली च यं मन्त्रमधिजग्मतुस्तेनेदमुपगायतां ते साममन्त्रये-
ष्यत इति* ॥ ४ ॥

* शास्त्रावलीटिप्पणम् ।

आहतदुन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इत्येतच्च सर्वं कुर्यात् अलावु-
वीणापित्रीलवीणे च प्रतिमन्त्रयेत् अलावुवीणापित्रीली चेत्येतदा-
दिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

पश्चिमेनोपगाढृन् द्वे द्वे एकैका पत्नी काण्डवीणां पि-
च्छोराञ्च व्यत्यासं वादयेत्* ॥ ५ ॥

उपगाढणा पश्चिमे प्रदेशे उपरिष्ठा द्वे द्वे वीणे एकैका पत्नी
वादयेत् व्यत्यासं किं वीणे काण्डवीणां पिच्छोराञ्च वक्रायां वेश-
मय्याञ्च पिच्छोरा वैणवी ॥ ५ ॥

उपमुखं पिच्छोरां वादनेन काण्डमयीम्* ॥ ६ ॥

मुखस्य समीपे उपमुखं काण्डमयीं वादनेन वादयेत् ॥ ६ ॥

ता अपघाटिला इत्याचक्षते* ॥ ७ ॥

ता वीणाः काण्डमयः पिच्छोराश्च अपघाटिला इत्याचक्षते उक्तं
तं पत्न्योऽपघाटिलाभिर्दपगाद्यन्तर्द्विष्यमेव तत् पत्न्यः कुर्वन्तीति ॥७॥

ताः प्रतिमन्त्रयेत् यां पत्न्यपघाटिलां मृदुकं वादयिष्यति
सारानिमपवाधतां दिषन्तं तैजनित्रगिति* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यस्येवम् ।

ता अपघाटिताः प्रतिमन्त्रयेत यां पत्न्यपघाटिताम् इत्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ ८ ॥

सर्वमनुवीक्षमाणो जपेदाक्रन्दा उलूलयः प्रकोशा यवा-
चष्टति सर्वा सत्रस्य सा राद्विस्तथेदं साम गोयत इति* ॥ ९ ॥

दुन्दुभ्यादि सर्वमनुवीक्षमाणो जपेत् आक्रन्दा उलूलयः प्रकोशा
इत्येतदादिमन्त्रम् ॥ ९ ॥

जपेदेव सुपर्णोऽस्मि गरुत्मान् प्रेमां वाचं वदिष्यामि
बहु करिष्यन्तीं बहु करिष्यन् स्वर्गमयिष्यन्तीं स्वर्गमयिष्यन्
मामिमान् यजमानानिति* ॥ १० ॥

इमं मन्त्रं जपेदेव मन्त्रा हि कर्मकारणाः कर्म तद्धि भवति इमं
मन्त्रं जपेदेव किञ्चिदनेन कुर्यात् ॥ १० ॥

इति चतुर्थस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

ब्राह्मणोऽभिगरः पूर्वस्थां सदसो द्वारि प्रत्यङ्मुख उप-
विशेत्* ॥ १ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

अभिष्टातीत्यभिगरः अभिष्टातीत्यर्थः सदसः पूर्वस्थां द्वारि
प्रत्यक्ष उपविशेत् ॥ १ ॥

वृषलोऽपगरोऽपरस्थां प्राप्नुयः* ॥ २ ॥

वृषलः शूद्रः अपमृष्टातीत्यपगरः स अपरस्थां द्वारि प्राप्नुय
उपविशेत् ॥ २ ॥

स ब्रूयात्सारात्सुरिमे सन्निष्ठा इति* ॥ ३ ॥

वृषलोऽपगरो ब्रूयात् न अरात्सुरिमे सन्निष्ठा इति ॥ ३ ॥

अरात्सरित्यभिगरः* ॥ ४ ॥

अरात्सरित्येवमभिगरो ब्रूयात् ॥ ४ ॥

दक्षिणेन मार्जालीयमर्थोऽन्तर्वेदि दक्षिणामुखास्तिष्ठेत्
वह्निर्वेदि शूद्र उदङ्मुखः † ॥ ५ ॥

मार्जालीयस्य दक्षिणे प्रदेशे अर्धो वैश्वः वेदेरन्तः अन्तर्वेदि
दक्षिणामुखास्तिष्ठेत् वह्निर्वेदि शूद्र उदङ्मुखः वेदेर्वह्निः वह्निर्वेदि
तिष्ठेदिति च प्रकृतम् ॥ ५ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

† प्राज्ञायबनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अर्याभावे यः कश्चार्यो वर्णः* ॥ ६ ॥

यदि वैश्वो न लभ्यते यः कश्चार्यो वर्णः स्यात् ब्राह्मणो वा क्षत्रियो वा ॥ ६ ॥

तौ श्वेतं परिमण्डलं चर्म व्यायच्छेतां † ॥ ७ ॥

उक्तं शूद्रार्थो चर्म व्यायच्छेते इति तौ शूद्रार्थौ श्वेतं परिमण्डलं चर्म पृथक् आयच्छेताम् आचिपेताम् उक्तं परिमण्डलं चर्म भवत्यादित्यस्यैव तद्रूपं क्रियत इत्येवं रूप आदित्य उपलभ्यते श्वेतं वर्णतः परिमण्डलम् आकृतितः ॥ ७ ॥

शूद्रः पूर्वः † ॥ ८ ॥

शूद्रः पूर्व आचिपेत् चर्म आत्माभिमुखं पश्चादर्थो वर्ण इति ॥ ८ ॥

पूर्वेणाम्नीधीयं ब्रह्मचार्यन्तर्वेद्युदमुखस्तिष्ठेद्वर्चिर्वेदि पुण्ड्र-
स्रलो दक्षिणा मुखी* ॥ ९ ॥

आग्नीधीयस्य पूर्वं प्रदेशे वेदेरभ्यन्तरतः ब्रह्मचारी उदङ्मुख-
स्तिष्ठेत् ब्रह्म मैथुननिवृत्तिः तच्चरतीति ब्रह्मचारी आदिष्टमतो
मृदोतनियमः बर्चिर्वेदि पुण्ड्रस्रलो दक्षिणामुखी पूर्वेणाम्नीधीयमित्ये-

* ब्रह्मायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायनेन कृषद्वयेनैककृषं कृतम् ।

तत् प्रकृतम् तस्मिन् देवे पुंश्चलो दक्षिणामुखी तिष्ठेत् पुमांसं प्रति
चक्षतीति पुंश्चलो ॥ ८ ॥

सा ब्रूयाद्दुश्चरिति नवकोर्षिञ्जिति* ॥ १० ॥

सा पुंश्चलो ब्रह्मचारिणं ब्रूयात् दुश्चरितन्नवकोर्षिञ्जिति ॥ १० ॥

धिक्षाजालिपुंश्चलो ग्रामस्य मार्जनि पुरुषस्य पुरुषस्य
त्रिन्नप्रणेजनीति ब्रह्मचारो* ॥ ११ ॥

ब्रह्मचारो पुंश्चलोमेवं ब्रूयात् धिक्षाजालि पुंश्चलो ग्रामस्य
मार्जनि पुरुषस्य पुरुषस्य त्रिन्नप्रणेजनीति ॥ ११ ॥

एवमातृतीयं व्यत्यासम्* ॥ १२ ॥

एवमनेन प्रकारेण व्यत्यासधर्म्यं सर्वेषाम्निधिः क्रिया स्यात् ॥ १२ ॥

सर्वेषां कर्मणि निष्ठिते तदेवाभिगरस्त्रिब्रूयात्* ॥ १३ ॥

सर्वेषामधिष्ठितानां कर्मणि समाप्ते यदुक्तं पूर्वमभिगरेण तदेव
पुनस्त्रिब्रूयात् श्ररात्सुरिति ॥ १३ ॥

अवच्छज्य षूद्रः प्रद्रवेत्* ॥ १४ ॥

श्रोत्रं प्रधायात् दुष्प्रकर्षणतौ ॥ १४ ॥

* प्राज्ञावज्ञोऽप्येवम् ।

तं तेनैवावशिष्ययात्* ॥ १५ ॥

तं ब्रह्मं प्रद्रावन्तं आर्यस्तेनैव चर्मणा हन्यात् ॥ १५ ॥

यथाभिप्रेतमितरां ब्रह्मचार्याक्रोशेत्* ॥ १६ ॥

यो योऽस्याभिप्रेतः आक्रोशः तेन तेन ब्रह्मचारी पुंसलोमा-
क्रोशेत् ॥ १६ ॥

पश्चिमेनाग्नीध्रीयं वसिर्वेदि परिश्रिते मिथुनौ सम्भवेतां
यौ वर्षौ लभेरन्* ॥ १७ ॥

आग्नीध्रीयस्य पश्चिमे प्रदेशे वेदेर्बहिः परिश्रिते प्रदेशे परिश्रयण-
मावरणं मिथुनौ स्तोपुमांश्च मिथुनौ सम्भवेताम् एकच भवेतां
मिथुनधर्मेण यौ वर्षौ लभेरन् यौ वर्षौ सचिषः परिलभेरन् तौ
सम्भवेतां तत् किमिदं यौ वर्षौ लभेरन्निति उच्यते तुल्यवर्षासम्भवे
वर्षसङ्करो न स्यादिति वर्षेभ्यनियमः ॥ १७ ॥

गृहपतेर्दास्यो नवानुदहरणान् पूरयित्वा प्रदक्षिणं मार्जा-
लीयं परियर्च्यैमहाद्ददं मध्विदं मध्विति वदत्यः पञ्चावराद्ध्याः
पञ्चशतम्यराद्ध्याः पञ्चविंशतिः साम्यताः † ॥ १८ ॥

* आश्विनोद्येवम् ।

† आश्विनोद्येनैतेन सूचक्यं कृतम् ।

उक्तं परिकुम्भिन्यो मार्जालीयं यन्नीदमधिदमधिति इति मृह-
पतेर्दास्यकर्मकराः नवानुदहरणान् कुम्भान् उदकस्य पूरयित्वा प्रद-
क्षिपं मार्जालीयं कुर्वन्त्यः परीयुः हैमहा ३ इदमधिदं एवं वदन्त्यः
किञ्चित्पसादास्य इत्युच्यते पञ्चावराक्षाः सर्वगिहृष्टाः पञ्च पराक्षाः
किं वत्य इत्युच्यते पञ्चव्रतं पराक्षाः सर्वोत्तमाः पञ्चविंशतिः साम्प्रताः
पञ्चविंशतिर्युक्ताः अगुरुपास्य कर्मणः पञ्चविंशं महाव्रतमिति
एवन्ताः सम्प्रयुक्ता भवन्ति एवं लोकेऽपि भवति साम्प्रतमगुरुपं
युक्तम् अनेन चेष्टितमिति ॥ १८ ॥

सर्वासु सक्तिषु दुन्दुभीनावघ्नोयुः* ॥ १९ ॥

सर्वासु सक्तिषु दुन्दुभयो वदन्तीति ब्राह्मणं सर्वासु सक्तिषु
सदसः दुन्दुभीनावघ्नोयुः सक्तयः कोषाः ॥ १९ ॥

उत्तरोत्तरि वाचो व्याहारयेयुर्यावतीरधिगच्छेयुः* ॥ २० ॥

उत्तरोत्तरीति तारतरा इति अपरे ब्रूवते ब्राह्मण्यधिष्ठत्य
कथाः कारयेयुरिति परस्परतः उत्तरोत्तरयुक्ताः यावतीर्लभेयु-
रिति ॥ २० ॥

घोषाण्य* ॥ २१ ॥

उत्तरोत्तरं कारयेयुः भेरीशङ्खपटहमृदङ्गहस्त्यन्ततरगर्दभा-
दीनां यावतोऽधिगच्छेयुः उक्तं हि सर्वा वाचो वदन्तीति ॥ २१ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

हिकारमन्वभिगरः प्रभृतयः कृत्वा यथार्थं स्युः* ॥ २२ ॥

सोत्रस्य हिकारमनु अभिगरप्रभृतयः स्वानि कर्माणि कृत्वा
यथार्थं स्युः यो योऽर्थो यथार्थः ॥ २२ ॥

आस्रोत्रान्तात्कुम्भिन्यः सर्वे च घोषाः* ॥ २३ ॥

आस्रोत्रसमाप्तेः एताः कुम्भिन्यः सर्वे च घोषाः स्युरिति ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

पञ्चविंशे चतुर्विंशस्योत्तमे पर्याये परिचरायामा-
वपेदिति गौतमः* ॥ १ ॥

उक्तं यदा अदस्यतुर्विंशं प्राचणीयं तदेतदुदयनीयं यत्संस्वर-
मन्नं सम्भरन्ति सैषा पञ्चविंशपजायतइति तच्चतुर्विंशे पञ्चविंशः
श्रूयते यां सा पञ्चविंशो सोत्रोयोपजायते तस्याः स्वानं कल्पयत्या-
चार्यः पञ्चविंशे सोमे कर्त्तव्ये चतुर्विंशस्य सोमस्य उत्तमे पर्याये
तां पञ्चविंशतिपरिचरायामावपेदिति गौतम आचार्यो मन्वते
परिचरा मध्यमे विष्टावे उत्तमे पर्याये आवापस्वानं परिचरा दृष्टा-
भागेत्युत्तमे इति ॥ १ ॥

* आद्यावबोऽप्येवम् ।

आवापस्थान इति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

चतुर्विंशस्य सोमसोत्तमे पर्याये यदावापस्थानं तस्मिन्नाव-
पेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ २ ॥

प्रथमस्यावापस्थान इति शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

चतुर्विंशसोमे यः प्रथमः पर्यायः तस्य यदावापस्थानं तस्मि-
न्नावपेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ ३ ॥

चतुर्विंशेन वा सुत्वा मध्यमामर्द्धितां हवस्य प्रस्तु-
यात्* ॥ ४ ॥

चतुर्विंशेन वा सोमेन सुत्वा हवस्य मध्यमां सोमोषां ताम्
अर्द्धितां प्रस्तुयात् ॥ ४ ॥

स आस्कन्दो नाम* ॥ ५ ॥

सविधिरास्कन्दो नाम तस्येयं संज्ञा आस्कन्द इति ॥ ५ ॥

तन्न कुर्यादिति शाण्डिल्यायनः* ॥ ६ ॥

तमास्कन्दं न कुर्यादित्येवं शाण्डिल्यायन आचार्यो मन्यते
तमिति निर्द्देशः किमर्थमिति चेत् उच्यते, वक्ष्यत्ययम् आस्कन्दस्तु

* प्राज्ञायंभोट्येवम् ।

गौतमसुत्तारिंशे धानक्षय इतरेष्विति तत्रापि प्राण्डिष्यायनस्या-
निष्ट एवास्कन्दः अत आह तमिति ॥ ६ ॥

उत्तमायां स्तोत्रोयायामस्तुतायां पादावुपावहरेत् सह-
निधनेन भूमौ प्रतिष्ठापयेत् * ॥ ७ ॥

ब्राह्मणं, एकस्यां स्तोत्रोयायां स्तुतायां पादावुपावहरति सह
निधनेन प्रतिष्ठापयन्त्येव लोकेषु प्रतिष्ठन्तीति तदुच्यते,
समाप्ते स्तोत्रे आत्मन एकस्यां स्तोत्रोयायामवगृह्यायां उद्गाता
आसन्धाः पादावुपावहरेत् सह निधनेन भूमौ प्रतिष्ठापयेत् निधनं
ब्रुवन् भूमौ प्रतिष्ठापयेत् ॥ ७ ॥

आह्वयमाणे भक्षे प्रतिलोमैरारोहणीयैरवरोह्य जपे-
न्महो द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षतां पिपृतान्नोभरीम-
भिरिति † ॥ ८ ॥

आह्वयमाणे भक्षे धैर्मन्त्रैः आसन्दोमाहूढः तैः प्रतिलोमैः अव-
रोह्य अवतीर्थ्य जपेत् महो द्यौः पृथिवी च न इत्येतदादि मन्त्रं यथा-
सूचितं प्रतिलोम्येन विधे त्वा देवा आनुष्टुभेन वृन्दसावरोहन्तु
तानन्ववरोहामि साक्षाज्याय आदित्यास्त्वा जागतेन वृन्दसावरोहन्तु
तानन्ववरोहामि स्वाराजाय रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन वृन्दसावरोहन्तु

* ब्राह्मण्येनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनोऽप्येवम् ।

तामन्वरोहामि वेराज्याय वसवस्त्रा गायत्रेण रुन्दसावरोहन्तु ताम-
न्वरोहामि राज्यायेत्येवं प्रातिलोम्यं अथ यद्युद्धृतदेवताराज्य-
ब्रह्मैः आरोहेत् तत्राप्येवमेव प्रातिलोम्यम् आरोहणे ॥ ८ ॥

अध आसीनाः शेषेण स्तुवीरन्* ॥ ९ ॥

अवहन्त आसन्दोर्कूर्पेभ्यो यानि सोचाणि अवभिष्टानि तैः स्तुवी-
रन् ॥ ९ ॥

उदयनीयेऽतिरात्रे सप्तस्थितेऽवभृथमभ्यवेयुरनुपमञ्ज-
न्तः † ॥ १० ॥

महाव्रतस्य विधिदत्तः अगन्तरम् उदयनीयेऽतिरात्रे उदयत्येत-
स्मिन्नित्युदयनीयः अस्मिन्नुदयनीयेऽतिरात्रे संस्थिते समाप्ते अवभृथं
गच्छेद्युः उक्तं प्राशुदयनीयादतिरात्रादप्सुषोमान्तमहःसत्रेषु दधि-
भक्षान्तमहोनेष्विति तत् उदयनीयेऽतिरात्रे समाप्ते अवभृथमभ्य-
वेयुरनुपमञ्जन्तः तस्मिन्नुदयेन मज्जेयुः ॥ १० ॥

पाणिभिस्तु सन्धावेरन् † ॥ ११ ॥

पाणिभिस्तदकं गृहीत्वा उद्धर्षणं कुर्युः ॥ ११ ॥

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

† आह्वायबीये द्वेदविषये विधेयोऽस्ति ।

यस्यात्र पत्नी स्यात् पृष्ठन्तया व्युद्भावयेत्* ॥ १२ ॥

यस्यास्मिन्नवस्थे पत्नी स्यात् पृष्ठन्तया व्युद्भावयेत् उद्घर्षयेत्
यस्यात्र पत्नी स्यादित्यपत्नीका अपि भवन्त्येतद्दर्शयति यस्याचेति
किम् उच्यते, विद्यमानास्तपि पत्नीषु कस्यचिदस्मिन्नेवावस्थे पत्नी
सन्निहिता न स्यात् रजतादिस्त्रीधर्मात् सोऽन्यस्याः सकाशात्पृष्ठं
व्युद्भावयेत् अत आह यस्याचेति ॥ १२ ॥

तानुज्जेतोदानयेत्* ॥ १३ ॥

तान् सचिषः तस्मादवस्थयात् उज्जेता उदानयेत् उत्थाप्या-
नयेत् ॥ १३ ॥

उदेत्य गृहपतिः सोमोपनयनं परिदधीत* ॥ १४ ॥

उदेत्य तस्मादवस्थयात् गृहपतिः सोमोपनयनं वासः परि-
दधीत ॥ १४ ॥

वस्त्राणीतरे* ॥ १५ ॥

उदेत्यावस्थयात् इतरे सचिषः अन्यानि वस्त्राणि अहतानि परि-
दधीरन् ॥ १५ ॥

अभ्युक्षणप्रवृत्ति समापयेयुः* ॥ १६ ॥

* शास्त्रावबोधयोगम्

परिधीय वस्त्राक्षप उपसृष्ट्य अभ्युक्षणादारभ्य शेषं कर्म समाप-
येयुः यावदाहवनीयोपस्थानमिति ॥ १६ ॥

येनेतो गच्छेयुरन्येन प्रत्याग्रेयेयुः* ॥ १७ ॥

येन मार्गेण इतो देवयजनादवध्यं गच्छेयुः तेनैव न प्रत्या-
ग्रेयेयुः अन्येन प्रत्याग्रेयेयुः ॥ १७ ॥

अनूबन्ध्य वपायां ऊतायां दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्श्रूणि
वापयेरन्* ॥ १८ ॥

अनूबन्ध्य पशोः वपायां ऊतायां दक्षिणे प्रदेशे केशांश्च श्रूणि
च वापयेरन् ॥ १८ ॥

तस्मिन् सप्तस्थिते प्राञ्च उदञ्चो वा गत्वा पृथगुदवसानी-
याभिरिट्टिभिराहिताग्नयो यजेरन्* ॥ १९ ॥

तस्मिन्ननूबन्धे संस्थिते समाप्ते अरक्षीष्वग्निं समारोष्य प्राञ्च
उदञ्चो वा गत्वा पृथक् नानेत्यर्थः उदवसानीयाभिरिट्टिभिराहि-
ताग्नयो यजेरन् इट्टियद्वयमतिरिक्तमिति चेत् उच्यते इयमिट्टिः
प्रकृतौ यथा गृहीता विकल्पते तदिहेट्टियद्वयं नियमार्थं क्रियते
विकल्पो न स्थादिति आहिताग्नयो यजेरन्निति अनाहिताग्नीना-
मपि सत्तासनं दर्शयति ॥ १९ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

गृहपति यजमानमनाहिताग्नय उपासीरन्* ॥ २० ॥

ये अनाहिताग्नयः ते गृहपतिं यजमानं उदवसानीययेष्ट्या उपासीरन् यजमानगृहणं तद्विष्टिप्रतिषेधार्थं गृहपतिमेव यजमानं न इष्टिनम् ॥ २० ॥

तद्देवत्यैः स्थालीपाकैर्यजेरन्निति धानञ्जप्यः* ॥ २१ ॥

ये आहिताग्नयस्तैः यद्देवत्या उदवसानीयेष्ट्या तद्देवत्यैः स्थालीपाकैर्यजेरन्निति धानञ्जप्य आचार्य आह ॥ २१ ॥

संवत्सरं संवसेयुः* ॥ २२ ॥

उदेत्य सत्रात् संवत्सरं एकस्मिन् एकत्र नयेयुः ॥ २२ ॥

द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा* ॥ २३ ॥

द्वादशरात्रं वा संवत्सरं संवसेयुः अहोरात्रौ वा अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रौ अहोरात्रमित्यर्थः ॥ २३ ॥

यावद्वा सुनुयुर्यावद्वा सुनुयुः* ॥ २४ ॥

यावदेव वा सुनुयुः तावदेव संवासः ऊर्द्धं सत्रात् याथाकाम्य-

* प्राज्ञावबोध्यवम् ।

मित्यपरे ब्रुवते उक्तं सत्रं सार्वकृतुकमिदं तद्भवामयने संवत्सरे
संवसेयुः द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा अन्येषु सत्रेषु यावन्तमेव कालं
शोमं सुगुणः तावन्तमेव कालं संवसेयुरिति ॥ २४ ॥

इति चतुर्थस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

अथातो गवामयनविकल्पाः* ॥ १ ॥

उक्तङ्गवामयनम् अनन्तरं विकल्पा वक्ष्यन्ते अथ अतः गवामयन-
विकल्पाः अथ इत्ययं निपातः आनन्तर्यं उक्तङ्गवामयनम् अथानन्तरं
तस्यैव विकल्पाः वक्ष्यन्ते इति वाक्यशेषः ॥ १ ॥

सर्वं ज्योतिष्टोमेनैके* ॥ २ ॥

सर्वङ्गवामयनं प्रायणीयादतिरात्रादारभ्य यावदुदयनीया इति
ज्योतिष्टोमेन पक्षे आचार्याः कल्पयन्ति सर्वग्रहणं किमर्थमिति
चेत् उच्यते, यावन्त्यः संख्या गवामयने स्युस्तावत्सु विहृतो ज्योति-
ष्टोमः स्यादिति संख्यायाः स्थाने तत्संख्यो ज्योतिष्टोमः स्यादिति ॥२॥

अतिरात्रचतुर्विंशनवाह्व्रतातिरात्रावा यथास्थानं स्युः
शेषो ज्योतिष्टोमेन* ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणायशौच्येवम् ।

प्रायशीर्वातिरात्रचतुर्विंशमहःप्रायशोयमेव अभिजिज्ञयः स्वर-
सामानो विषुवान् आष्टन्तास्त्रयः स्वरसामानो विश्वजिदित्येष न-
वाहः महाव्रतमुदयनीयोऽतिरात्र इत्येतान्यहानि यथास्थानं स्तुः
यस्तु यत स्थानं यथास्थानं शेषो ज्योतिष्टोमेन अन्यः सत्रे द्वाद-
शेषः सर्वो ज्योतिष्टोमेन भवेत् पुनः ज्योतिष्टोमग्रहणं किमर्थ-
मिति चेत् उच्यते, पूर्वस्मिन्नुक्तं गवामयनसंस्थानं विहृतो ज्योति-
ष्टोमः सर्वत्र स्थादिति तदिह पुनः ज्योतिष्टोमग्रहणं क्रियते अति-
रात्रादिभ्यो यथास्थानकृष्टमेभ्यः योऽन्यः सत्रे शेषः सोऽग्निष्टोम-
संस्थेन ज्योतिष्टोमः स्थादिति ॥ १ ॥

अत्र वा गोआयुषी पृष्ठाभिज्ञवौ दशरात्रमित्युपा-
हरेत् स संवत्सरप्रवर्धः* ॥ ४ ॥

अत्र वास्मिन् कल्पे योऽयमुक्तस्मिन् तस्मिन् स्थाने गोआयुषी
पृष्ठाभिज्ञवो दशरात्रमित्येतत् कुर्यात् संकल्पः सम्वत्सरः प्रवर्ध इति
संवत्सरोत्पादितः संवत्सरः प्रवर्धः दृष्ट उच्यते ॥ ४ ॥

शङ्खाहतञ्च* ॥ ५ ॥

शङ्खाहतमिति चैतदिधानमुच्यते ॥ ५ ॥

नाना चोर्भिर्वयं कल्पयामो यथैतद्वाङ्मणम् † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

नाना पृथगित्यर्थः यदेतद्भवामयनस्य संखा ब्राह्मणं अतिरात्र-
चतुर्विंशं प्रायणीयमह इत्यत आरभ्यते एतेषामङ्गां प्रत्यहमेकैकस्य
विकल्पं करिष्यामः ॥ ६ ॥

अतिरात्रमुभयसामानं कुर्वन्नाम्नीगवादुत्तरे उदल-
वृद्धतो षोडशमा^५स्येदौदलस्थाने नानदम्* ॥ ७ ॥

यदि प्रायणीयमतिरात्रमुभयसामानं कुर्यात् तदा आम्नी-
गवस्योत्तरयोः सोत्तरीययोः उदलवृद्धतो कुर्यात् उदलस्य वृद्धस्य
उदलवृद्धतो यदि षोडशान्तमतिरात्रं कुर्यात् तत उदलस्य
स्थाने नानदं कुर्यात् उक्तं योऽनुष्टुभि नानन्दं कुर्यात् गौरीवितेन
षोडशिना स्रुवतेजसा अयमुपैति न अत्रा अवपद्यते इति ॥ ७ ॥

पूर्वो वृद्धतः सामद्वयः † ॥ ८ ॥

वृद्धतः पूर्वः सामद्वयः स्यात् वृहन्तृचस्यम् ॥ ८ ॥

चतुर्विंशमरथन्तरमेको † ॥ ९ ॥

चतुर्विंशमहः प्रायणीयं अरथन्तरमेके आचार्या इच्छन्ति नात्र
रथन्तरं स्यादिति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

रथन्तरपृष्ठं वा वृद्धदनुष्टुप्कम्* ॥ १० ॥

रथन्तरं वा पृष्ठं कृत्वा वृद्धदनुष्टुभिः कर्तव्यमिति अथ रथन्तरं
वा स्नादेतदिति ॥ १० ॥

अग्निष्टोमसंस्थश्चेत्त्रिंशान्याज्यानि षट्त्रिंशानि पृ-
ष्ठानि* ॥ ११ ॥

ब्राह्मणम् अथोक्तत्वाद्धरग्निष्टोममेव कार्यमिति अथ तद्यद्यग्नि-
ष्टोममन्त्रं स्नात् त्रिंशतोमान्याज्यानि स्युः षट्त्रिंशतोमानि पृ-
ष्ठानि ॥ ११ ॥

षट्त्रिंशानि वा होतृकसामानि* ॥ १२ ॥

मैत्रावरुणादीनां होतृकाणां सामानि षट्त्रिंशानि स्युः होतु-
राव्यपृष्ठञ्च चतुर्विंशमेव स्नादिति वा ॥ १२ ॥

पृष्ठानां वाष्टाचत्वारिंशानि* ॥ १३ ॥

पृष्ठानां वाष्टाचत्वारिंशानि स्युः होतृकसामानीति प्रकृतं होतुः
पृष्ठञ्चतुर्विंशमेव एवं वा स्नात् ॥ १३ ॥

सर्वाणि वा त्रिंशानि स्तोत्राणि* ॥ १४ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवन् ।

अथवा दाद्वसोपाधि निम्नसोमेन स्तुः ॥ १४ ॥

व्यत्यासं वा निषवचयस्त्रिंशौ* ॥ १५ ॥

व्यत्यस्य व्यत्यस्य व्यत्यासं निषवचयस्त्रिंशौ सोमौ व्यत्यासं स्नातां
निषवं बहिष्यवमानं चयस्त्रिंशं होतुराण्यं एवमुत्तराणि सर्वाणि
व्यत्यासेन एवं वा स्नात् ॥ १५ ॥

एतदन्तर्दृक्कथ्यम्* ॥ १६ ॥

एतत्प्रायणीयं अन्तर्दृक्कथ्यं या सोत्रीया सम्पत् प्रायणीये उक्तं
यावत्यस्तुर्विंशसोक्त्यस्य सोत्रीयास्नावत्यः संवत्सरस्य रात्रय
इति तां सम्पदं प्रायणीये अग्निष्टोमसंख्ये सोमव्यत्यासेन उक्त्य-
संख्या सम्पद्यते अत आहैतदन्तर्दृक्कथ्यमिति ॥ १६ ॥

अभिज्ञवत् स्वरसाम्नश्च ज्योतिष्टोमतन्त्र एके कल्प-
यन्ति* ॥ १७ ॥

अभिज्ञवं स्वरसाधयेति कर्मणि द्वितीया अभिज्ञवं पङ्कजं स्वर-
साधय एके आचार्या ज्योतिष्टोमतन्त्रे कल्पयन्ति उक्तं भूषिष्ठं
तन्त्रसाधयमुत्तरयोः सवनमुखीये गायत्र्याविति त्रैविष्टिर्माध्य-
न्दिनीवाचार्याणामिति इह तु भूषिष्ठं तन्त्रसाधयमित्येतदेव

अस्मिन् ज्योतिष्टोमे एव छत्सुं भवति अभिष्वखरसामसु सोमं
तन्त्रविशेषः स एतान् सोमानपश्यत् ज्योतिर्गौराशुरित्यभिष्वे सप्त-
दशा भवन्तीति खरसामसु अभीवर्त्तसुज्ञानगौरीवितानि श्रुतत्वात्
तत्र द्वितीयेऽहनि पञ्चदशं बहिष्यवमानन्तृदन्त्याच्यानि सप्तदशब्राह्म-
न्दिनं सवनं एकविंशं द्वितीयसवनं सोक्तं तत्र बहिष्यवमाने आवापः
एते अस्यमिन्दवः राजा मेधाभिरोयत इति सुचक्षुःपुत्रिषु दृष्टत्वात्
रथन्तरपृष्ठे सास्रः पुनानः सोमधारयेति द्विहिकारन्तिष्ठसु मेधा-
तिथमेकस्यां रौरवं* विटारपङ्क्तौ योधाजयन्तिष्ठसु एष व्यत्या-
सन्त्यायः उष्णिक्कुक्षौ त्वस्य ज्योतिषाण्येवोक्त्यानि एतदेव द्वितीय-
महः बहिष्यवमानन्त्रविहृतन्त्रिदृत्सोमत्वात् चतुर्थं द्वितीयेनैव
व्याख्यातं पञ्चमं द्वितीयेनैव षष्ठं प्रथमेनैव व्याख्यातं खरसामसु
ज्योतिष्टोमतन्त्रे उपासौ गायता नर उपोषु जातमभ्रुरन्तत्वा
दृप्तानि विभ्रतं पवमानस्य ते वयं पवमानस्य ते कवे अग्न आयाहि
वीतय इत्याच्यानि प्रसोमासो विपश्चित इति गायचञ्चाश्वञ्चाभि-
सोमास आयव इति पौरुहन्मनश्चद्वैगतश्च गौगवश्च योधाजयञ्चौ-
ग्रनमत्यं यज्जा यथा अपूर्व्येति रथन्तरं स्वासु वामदेयं तं वेदस्र-
मृतोषहमित्यभीवर्त्तः स्वासु कालेयं स्वादिष्टया मदिति गायचं
चक्षुःकवैष्टम्भश्च या पवस्व देवयुः पवते हर्यतोऽहरिति सप्तसुज्ञाने
काशीतन्त्रा प्रसुन्वानाथान्वस इति गौरीवितन्तिष्ठसु गौरीवित-
त्येकस्यां गौतममेकस्यामौदसमेकस्यामिति वा खरन्तिष्ठसु यत्प-
योनिधनमभिप्रियाणीत्येवं कावमन्त्रं स्वरं यदि विकल्पयेद्दृष्ट्या-

* गानदमिति पुस्तकान्तरपाठः ।

यज्ञोद्यमग्निष्टोमसाम एतावेव द्वितीयद्वितीयौ स्वरसामानौ स्वरन्तु
दृष्टन्निधनयोर्यत्पूर्वं तत् स्थादुत्तरमावृते द्वितीये प्रथमस्वरं ज्योति-
षाशुक्थानि यद्युक्थ्याः अग्निष्टोममस्त्वेव ॥ १७ ॥

तथा सताष्ट्रं शाव्यायनिनः षडहविभक्तीरनुकल्प-
यन्ति* ॥ १८ ॥

तथा सतान्तेषां अभिज्ञवस्वरसाक्षां ज्योतिष्टोमतन्मे कल्पमाना-
नां संयोगाय शाव्यायनकं ब्राह्मणं अधीयते ये ते दशरात्रप्रकरणे
याः षडहस्य देवताविभक्तयः सामान्तविभक्तयश्च पठिताः ता अनु-
कल्पयन्ति अग्न आयाहि वीतयेऽग्निं दूतं वृषोमहेऽग्निनायिः समि-
ध्यतेऽग्निर्दृत्राणि जङ्घनदग्ने स्तोमं मनामहे यमग्ने घृतसु मर्त्यमित्येता
अग्निविभक्तयः एकैकं प्रत्यहं होतुराज्यानि आयाहि सुषमाहित
इन्द्रमिन्द्राथिनो दृष्टदिन्द्रेण सन्दिदृक्षस इन्द्रो दधीचो अस्त्रभिद-
न्तिष्ठस्रोजसा सह भिन्दि विष्वा अपदिष इत्येता इन्द्रविभक्तयः
ब्राह्मणाङ्गसिन आज्यानि प्रत्येकमेव अथ सामान्तविभक्तयः उग्रनं
प्रथमे वासिष्ठं द्वितीये उभयतस्तोमं गौतमं तृतीये आभीश्ववच्चतुर्थे
आनूपं पञ्चमे इहवदामदेव्यं षष्ठे एताः स्वरविभक्तयः नौधसम्प-
थमे श्रौतं द्वितीये महावैष्टम्भं तृतीये आथर्वणं चतुर्थे बार्हद्गिर पञ्चमे
गोष्ठः षष्ठे एता निधनविभक्तयः कालेयं प्रथमे माधुहन्द्सं द्वितीये

रौरवं दतोवे पृत्रि चतुर्थे रायोवाजीथं पञ्चमे गोष्ठ एव षष्ठे एता
 इडाविभक्तयः तासां कल्पना उद्भवावप्रथमेऽहनि माध्यन्दिनान्ध-
 मेव स्थितं द्वितीयेऽहनि इह वदाष्टिं गौतमं माध्यन्दिने दतोयेऽहनि
 पुनानः सोमधारयेति कालेयन्तिष्ठु विटारपङ्क्तौ रौरवं गौतमं प्रथ-
 मायां यौधाजयन्तिष्ठु चतुर्थेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेय-
 मेकक्षां आचर्वन्तिष्ठु आभोग्रवं प्रथमायां यौधाजयन्तिष्ठु
 प्रथमेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेयन्तिष्ठु आनूपमेकक्षां
 रौरवं विटारपङ्क्तौ यौधाजयन्तिष्ठु षष्ठेऽहनि उच्चातेजातमन्धस
 इति गायत्रन्तिष्ठुवामहोयवमेकस्याञ्चराबोधीयमेकक्षां इह वदा-
 मदेयमेकस्याम् एताः सामान्तविभक्तयः अथ निधनविभक्तयः गौध-
 सम्प्रथमेऽहनि ब्रह्मसामसिद्धं ज्यैतं द्वितीये महवैष्टभां दतोये
 चतुर्थेऽहन्वाथर्वणम् अन्यत्र विकल्पितं विभक्त्यर्थेन वार्हङ्गिरं पञ्चमे
 ब्रह्मसाम षष्ठेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेयमेकस्यान्दैर्ष्यव-
 समेकक्षां रौरवमेकक्षां पुनस्त्रिभिर्निवृत्त्यान्य उदत्ताजाप्रथमेकक्षां
 गोष्ठ एकक्षां सोमवशीन जाम्यर्थेन च सामान्तकल्पना अथ इडा-
 विभक्तयः कालेयं प्रथमे सिद्धमच्छावाकसाम माधुहन्धं द्वितीये
 कालेयस्य च उतानुपहो दृष्ट्या पुनानः सोमधारयेति कालेयन्ति-
 स्ठु मेधातिथमेकक्षां रौरवं विटारपङ्क्तौ यौधाजयन्तिष्ठु रौरवं
 दतोयेऽच्छावाकसामपृत्रिः चतुर्थे रायोवाजीथं पञ्चमे षष्ठेऽहनि गोष्ठ
 उभयथा कृष्णः खरसामानः आभिन्नविके रौरवाद्यैस्त्रिभिः सिद्धाः
 एषां ज्योतिष्टोमतन्त्रे कृष्णानामभिन्नवखरसायां षड्वहिकानां
 विभक्त्योनामनुकल्पना ब्राह्मयनिकानाम् ॥ १८ ॥

द्विविधमभिज्ञवमेक उपवत्यग्रियवती च व्यत्यासम्प्रति-
पदै रायन्तरवार्हतानि चाज्यानि* ॥ १९ ॥

द्विविधमभिज्ञवमेके आचार्याः कल्पयन्ति द्विः प्रकारं द्विविधं
किं द्विविधं उपवती अग्रियवती च व्यत्यासम्प्रतिपदै व्यत्यस्व व्यत्यस्व
रथन्तरवार्हतानि चाज्यानि व्यत्यासमेवेति प्रकृतम् रायन्तरेषु
तस्योपाख्यौ गाथतानर इति प्रतिपत् अग्न आयाहि वीतच इत्येतदा-
दीनि रायन्तराज्यानि वार्हतेषु पक्व वाचो अग्रिय इति प्रतिपत्
अग्निं दूतं वृषीमह इत्येतदादीनि वार्हतान्याज्यानि एतद् द्वैविध्यम् ॥ १९ ॥

आज्यप्रतिपदावौशनकावे अन्ये पार्थयामे वा वार्हतानां
स्वयोन्यभीवर्त्तो रथन्तरपृष्ठेषु ष्यैतर्क्षु वृद्धत्पृष्ठेषु † ॥ २० ॥

एवं वा द्वैविध्यं स्यात् आज्यप्रतिपदै आज्यस्य प्रतिपदाज्य-
प्रतिपदै उपवतीति प्रतिपत् अग्न आयाहि वीतच इति हेतुराज्यं
माध्यन्दिनार्भवयोरौशनकावे अन्ये स्वयोन्यभीवर्त्तः एष प्रथमद्वितीय-
पञ्चमेव्यहःसु आभिज्ञविकेषु अन्यत्प्रकृतवत् अग्रियवती प्रतिपत्
अग्निं दूतं वृषीमह इति हेतुराज्यं माध्यन्दिनार्भवयोः पक्वमानयोः
पार्थयामे अन्ये ष्यैतर्क्षु अभीवर्त्तः एष द्वितीयसत्पृष्ठेषु द्रव्य-
विशेषः अन्यद्यथा प्रकृति पूर्व वा यथोक्तं द्वैविध्यं एतद्वा ॥ २० ॥

* आध्यायवेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आध्यायवेनानेन सूत्रपञ्चकं कृतम् ।

व्यूढं पृथ्व्यमेके* ॥ २१ ॥

उक्तं मन्त्रकेन पृथ्व्यः षडहः भूदो वा व्यूढो वेति तमिह पृथ्व्यमेके
आचार्या व्यूढमिच्छन्ति ॥ २२ ॥

तस्य समूदात्प्रथमस्यान्धो बहिष्यवमानम्* ॥ २२ ॥

तस्य समूदस्य सतः पृथ्व्यस्य षडहस्यैव समूदात् प्रथमस्यान्धो
बहिष्यवमानं स्यात् समूदादित्यपादानलक्षणा पञ्चमी ननु च समूढे
व्यूढे चाऽऽच्छिन्ने समूदादेव बहिष्यवमानमेकमेव पठितमधिष्ठितं तत्
किमिदं तस्य समूदात् प्रथमस्यान्धो बहिष्यवमानमिति उच्यते,
दात्ररात्रिकं पृष्ठं प्रकृतित्वेनाभिप्रेत्यैवमुच्यते अनादेशे प्रकृतिः
प्रत्ययो भवति तत्प्रकृतित्वेन बहिष्यवमानम् ॥ २२ ॥

समूढमेके रथन्तरवृद्धत्पृष्ठम्* ॥ २३ ॥

एके आचार्याः समूढमेवेच्छन्ति पृथ्व्यं अथन्तु विशेषः रथ-
न्तरवृद्धत्पृष्ठं भवति ॥ २३ ॥

नाना पृष्ठे चोत्तरे चतुरह्ने रथन्तरवृद्धती व्यत्यासम्यव-
मानेषु वृद्धतीषु रथन्तरमनुष्टुप् वृद्धते द्वितीये † ॥ २४ ॥

वृद्धरथन्तरमिति प्रकृतं अत आह नाना पृष्ठ इति नाना पृष्ठे

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

† प्राज्ञायबोर्गैतेन सूत्रचयं कृतम् ।

चाक्षिम् पृष्ठे षडहे उत्तरे चतुरहे पवमानेषु रथन्तरद्वहती
 व्यत्यासं कुर्यात् व्यत्यस व्यत्यस व्यत्यासं द्वहतीषु रथन्तरं कुर्यात्
 अनुष्टुप् द्वहत् द्वितीयपञ्चमयोः रथन्तरं बृहतीषु कुर्यात् चतुर्थ-
 षष्ठयोर्द्वहदनुष्टुप्सु बृहती अनुष्टुप् रथन्तरं द्वहतीषु षष्ठयोः द्वहसु
 इति वज्रवचनस्य विषयस्ते द्वितीये रथन्तरद्वहती द्वितीये स्यातां
 रथन्तरं द्वहत्यां द्वितीयम् अनुष्टुभि द्वहद्वितीयम् ॥ २४ ॥

बृहदुत्तमः समूढे ॥ २५ ॥

यदि समूढः स्यात् अनुष्टुभि द्वहदुत्तमं स्यात् चतुर्थषष्ठयो-
 रङ्गोरजान्यर्थेन अर्थादापन्नं द्वितीयं ब्रूह इति ॥ २५ ॥

आध्कारणिधनात् पूर्वं कौलमलवर्हिषम्* ॥ २६ ॥

द्वितीयेऽह्न्याध्कारणिधनादर्वाक् कौलमलवर्हिषं स्यात् रथन्तरा-
 गमे अजान्यर्थेन ॥ २६ ॥

आन्धीगवाच्छावाश्वम्* ॥ २७ ॥

चतुर्थेऽह्न्यान्धीगवात्पूर्वं आवाश्वं स्यात् बृहदागमे सोम-
 वशेन ॥ २७ ॥

उपोत्तमः समूढः* ॥ २८ ॥

* आह्नायबोध्यवम् ।

यदि समूहः स्यात् अनुष्टुभि उपोत्तमं स्यात् गानदम्भावात्सख
अजान्मर्थेन ॥ २८ ॥

इति चतुर्थस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

आनूपोपक्रमा वृद्धतो पञ्चमे* ॥ १ ॥

आनूपारम्भणा वृद्धतो स्यात् पञ्चमेऽहनि रथन्तरागमे अजान्म-
र्थेन ॥ १ ॥

मानवात्पूर्व ए हारायणम्* ॥ २ ॥

पञ्चमेऽहनि मानवात्पूर्वं हारायणं स्यात् सोमवशेन ॥ २ ॥

मधुसूत्र्यन्निधनादाकूपारम्* ॥ ३ ॥

षष्ठेऽहनि वृद्धदागमे मधुसूत्र्यन्निधनात्पूर्वं आकूपारं स्यात् ॥ ३ ॥

उपोत्तम ए समूहे* ॥ ४ ॥

यदि समूहः स्यात् तदा उपोत्तमं आकूपारं स्यात् ॥ ४ ॥

* आकाशबोध्यवन् ।

वृद्धतः पूर्वे चय एकर्षाः* ॥ ५ ॥

वृद्धतः पूर्वे चय एकर्षाः स्युः सोमवशेन ॥ ५ ॥

रथन्तरादुत्तरे* ॥ ६ ॥

रथन्तरादुत्तरे चय एकर्षाः स्युरिति रथन्तरं प्रकृतं तृतीयपञ्च-
मयोरङ्गोः ॥ ६ ॥

पष्ठे च वृद्धतो व्यूढे* ॥ ७ ॥

अदि व्यूढः स्यात् ततः पष्ठेऽहनि वृद्धतः उत्तरे चय एकर्षाः स्युः
समूढे तु पूर्वे एवं चतुर्थे व्यूढे च समूढे च पूर्वे एव ॥ ७ ॥

नित्यौ च शशकणा तृतीये पृष्ठ्ये* ॥ ८ ॥

तृतीयेऽहनि रथन्तरादुत्तरे चय एकर्षाः स्युः नित्यौ च शशकर्षौ
पौरुषमङ्गाङ्कारणिधने, अथ किमर्थमिदमारभ्यते नित्यौ च शशकर्षा-
विति स्त्रितयोः उच्यते नियमिते रथन्तरादुत्तरे चय एकर्षा इति
तद्यदि नारभेत सञ्चारदोषः स्यात् तयोः रथन्तरवृद्धतोः दृष्ट्यामनु-
वृष्ट्यु कल्पना तृतीयेऽहन्यभिसोमास आयव इति पौरुषमङ्गं प्रथमायां
रथन्तरान्तिष्ठषु गौतमान्तरिचकौल्लखवर्हिषाणि सामद्वयः आङ्कार-
णिधनमध्यास्यायां चतुर्थेऽहनि पुरोजिती वो अन्धस इति गानद-

* प्राङ्गायत्रोऽप्येवम् ।

मेकस्यां वृद्ध्यावाप्ताभोगवानि वृक्षेषु उष्णिक्कुम्भौ वृक्षस्य पञ्चमेऽ-
 हनि सोमउज्वाणः सोढभिरिति आनूपरथन्तरे वृक्षयोः हारायण-
 मानववाद्याणि सामवृक्षः सामवृक्षाग्नेस्त्रिभिर्धनन्तृषे षष्ठे सोमाः
 पवन्त इन्द्रव इति गौरीवितवृक्षतीवृक्षयोः आकूपारमधुदुग्धनिधन-
 क्रौञ्चानि सामवृक्षः मध्ये निधनमैडं क्रौञ्चे चतुर्थे पुरोजितो वो
 यन्धश्च इति नानदाभोगवप्राप्ताभानि सामवृक्षः वृक्षन्तृषे एते एष
 व्यूढकल्पः समूढकल्पे सोमाः पवन्त इन्द्रवः इति गौरीवितमधु-
 दुग्धनिधने वृक्षयोः क्रौञ्चे दे आकूपारश्च सामवृक्षः वृक्षति समूढे
 पृथ्ये ॥ ८ ॥

अभीवर्त्तकालेये वृक्षतीव्वनकल्पयेदिति गौतमः* ॥ ९ ॥

अभीवर्त्तकालेये वृक्षतीव्वनकल्पयेदित्येवं गौतम आचार्य आह
 नित्यं सांवत्सरिकं कल्पमनुवदति ॥ ९ ॥

नेति धानञ्जयः* ॥ १० ॥

धानञ्जयोऽभीवर्त्तकालेये न कल्पयितव्ये इत्येवमाह ॥ १० ॥

व्यूढं मानुकल्पयेदिति शाण्डिल्यायनः* ॥ ११ ॥

व्यूढं पृष्ठं इति अभीवर्त्तकालेये मानुकल्पयेदित्येवं शाण्डिल्या-
 यन आचार्य आह समूढमनुकल्पयेदिति ॥ ११ ॥

* जाध्यायनोऽप्येवम् ।

एकविंशत्यहकारिण उपरिष्टादभिजितः पृथ्व्यमुप-
यन्ति प्राक् च विश्वजितः स्वरसाम्नसोक्त्यान्* ॥ १२ ॥

योऽयं संवत्सरस्य मध्ये नवाहः पठितः अभिजितयः स्वरसा-
मानोद्दिवाकोत्थमहत्तरयः स्वरसामानो विश्वजिदिति एतस्य स्थाने
अपरे एकविंशत्यहं कुर्वन्ति उपरिष्टादभिजितः प्राक् स्वरसामभ्यः
पृथ्व्यमुपयन्ति प्राग्विश्वजितः स्वरसाधः कृत्वा पृथ्व्यमुपयन्ति स्वर-
सामानसोक्त्यान् कुर्वन्ति, विचारितमिदं ब्राह्मणेन तानाहुदक्त्याः
कार्याः अग्निष्टोमाः इत्येवमुक्ताः तदाहुर्विवोधमिव वा एत-
स्यदग्निष्टोमो विषुवानग्निष्टोमौ विश्वजिदभिजितावथेतरउक्त्याः सु-
रित्यग्निष्टोमा एव सर्वे कार्या इति यदग्निष्टोमन्तमेव शब्देन निय-
मितमेवं नियमिते सति किमुक्त्यत्वं स्वरसाक्षां प्रत्याज्ञातमेव अथ
विकल्प इति उच्यते, न प्रत्याज्ञायते न च विकल्पते ये एकविंश-
त्यहकारिणः ते उक्त्यान् कुर्वन्ति ये नवाहकारिणः ते अग्निष्टोमा-
नेव एवञ्च कृत्वा निदानकारोऽप्याह अथैते स्वरसामानसानग्नि-
ष्टोमानवाहकारिणः कुर्युदक्त्यानेकविंशत्यहकारिणो आऽन्यथा कुर्या-
दल्लभसः पुंस इति विद्यादिति ॥ १२ ॥

अभिजिद्विश्वजितौ व्यतिहरन्त्येके* ॥ १३ ॥

अभिजिच्च विश्वजिच्चाभिजिद्विश्वजितौ तावेके आचार्या व्यति-

* ब्राह्मणकोट्येवम् ।

हरन्ति व्यतिहारो नामान्योऽन्यस्य स्थानापत्तिः अभिजितः स्थाने
विश्रजित् विश्रजितः स्थाने अभिजित् ॥ १३ ॥

अभिजितो रथन्तरपृष्ठस्य राथन्तरी प्रतिपद्भेदोत्तराज्य-
श्चाभिवायुमित्यौघ्नं ज्योतिष्टोमं परं सुज्ञानमुष्णिहं श्या-
वाश्चात् पूर्वं गौरीवितवृद्धतो* ॥ १४ ॥

एके अभिजितं रथन्तरपृष्ठं कुर्वन्ति तस्याभिजितो रथन्तरपृष्ठस्य
राथन्तरी प्रतिपत् स्थात् उपास्मै गायता नर इति हेतुत्तराज्यश्च राथ-
न्तरमेव अग्न आयाहि वोतय इति अभिवायुमित्यौघ्नं माथ्यन्दिना-
न्यं स्थात् ज्योतिष्टोमं परं ऊग्ननाद्यत् परं तत् सर्वं द्रव्यं ज्योतिष्टोमं
पौष्कलस्य तु स्थाने सुज्ञानं श्यावाश्चात्पूर्वं गौरीवितवृद्धतो सोम-
कल्पनाय गौरीवितवृद्धतात् वृद्धदुभयसामत्वात् ॥ १४ ॥

ख्योनिनो रथन्तरवृद्धती खरसामखेके † ॥ १५ ॥

एके आचार्याः खरसामिकान् पृष्ठसोत्रोयान् व्यावर्त्य ख्यो-
निनो रथन्तरवृद्धती कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

खरपृष्ठाश्चेत्खारसामिकेषु पृष्ठस्तोत्रोयेषु यथाखरं खारा-
णि चार्भवान्थानि द्वैगतगौतमयोः स्थाने रथन्तरमन्तरिक्षस्य
गौतमं खरस्य वृद्धतद्वितीये नित्यञ्च सामद्वयः ¶ ॥ १६ ॥

* आध्यायकेनैतेन सूत्रपक्षकं कृतम् ।

† आध्यायकोट्येषम् ।

¶ आध्यायकेनानेन सूत्रपक्षकं कृतम् ।

यदि स्वरपृष्ठाः स्वरसामानः चिकीर्षिताः स्युः स्वरसामान एते भवन्तीति सामशब्दस्य प्रकृतस्य पृष्ठगामित्वात् ततः स्वरसामिकेषु पृष्ठस्रोत्रोत्थेषु मन्त्रकाशातेषु यथा स्वरसामानि स्युः पयोनिधनं प्रथमे बृहन्निधनं पूर्वं द्वितीये प्रथमं तृतीये स्वाराणि चार्भवाग्न्यानि स्युः नेतराणि द्वैगतगैतमयोः स्थाने रथन्तरं स्यात् द्वैगतस्य प्रथमे गैतमस्य तृतीये अन्तरिक्षस्य स्थाने गैतमं स्यात् तृतीयस्य स्वरस्य स्थानेऽनुष्टुभि बृहत् स्यात् द्वितीये नित्यञ्च सामद्वयः गौरीवितमे- कस्यां क्रौञ्चमेकस्थामासितमेकस्यां बृहदनुष्टुभि द्वितीये प्रथमतृतीय- योरङ्गोरनुष्टुभः ॥ १६ ॥

ऊदलत्वाष्ट्रीसाक्षोरुद्धारः* ॥ १७ ॥

गौरीवितमेव दृषस्वमनुष्टुभि प्रथमतृतीययोरङ्गोः ऊदलत्वाष्ट्री- साक्षोरुद्धारः कुर्यात् ॥ १७ ॥

विषुवतोदिवैको प्रातरनुवाकमुपाकुर्वन्ति* ॥ १८ ॥

विषुवतः दिवा एव एके आचार्याः प्रातरनुवाकस्योपाकरण- मिच्छन्ति ॥ १८ ॥

बहिरस्यैको बहिष्यवमानेन सुवते* ॥ १९ ॥

यदसि सवर्गं प्रकृतं तदस्य विषुवत एके आचार्या बहिरिच्छन्ति

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अध्वयोरुद्गातुञ्चायं प्रातरनुवाकवह्निष्ववमानद्योरेष विधिर्दृष्टः दिवा-
कोत्थत्वादहः ॥ १८ ॥

अग्निरिन्द्रायोपास्मै पवस्व वाच इति स्तोत्रोच्यते शु-
क्लाः* ॥ २० ॥

अग्निरिन्द्राय पवते उपास्मै गायता नरः पवस्व वाचा अग्नये
इत्येतास्त्रिस्तुष्टयः समार्यष्टकं कृत्वा एतत् स्तोत्रोच्यं शुक्ला आचार्या
मन्यन्ते ॥ २० ॥

वात आवात्विति माघशरावयः* ॥ २१ ॥

माघशरावय आचार्या वात आवात्वित्येवं स्तोत्रोच्यं कुर्वन्ति
स्तोत्रोच्यो वह्निष्ववमानाद्यस्तुष्टयः ॥ २१ ॥

यज्ञायज्ञीयभासे व्यतिहरन्त्येके* ॥ २२ ॥

एके आचार्या यज्ञायज्ञीयभासयोः व्यतिहारं कुर्वन्ति अन्योऽन्य-
स्त्रानापत्तिर्यतिहारः यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम कुर्वन्ति भासमनु-
ष्टुभिः ॥ २२ ॥

वषमद्या असि सूर्येन्द्रमिद्देवतातये आयन्तइव सूर्यमिति
महादिवाकोत्थस्तोत्रोच्यो विकल्पते* ॥ २३ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

महादिवाकीर्त्यस्य नित्यस्रोतोयस्य स्थाने एतेषां यथोद्दिष्टानां
एकः स्याद्विकल्पेन विकल्पो नाम तुल्यार्थप्राप्ताविष्टताध्यवसायः ॥२३॥

इति चतुर्थस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

वृद्धत्पृष्ठस्येदग्रियवती प्रतिपत्तनीयात् साहस्रादाज्यानि
नित्यैर्विकल्पन्त उत्सेधस्थाने रथन्तरं तस्य महादिवाकीर्त्य-
मयः सोम इति पार्थमाभिजितानि पृष्ठानिन्द्रकनौ श्यैतज्जो-
ककुबुष्णिच्चावुद्धरति पिपोलिकमध्याः श्यावाश्वविकर्णगौरो-
वितान्धीगवौदलभासान्यनुष्टुभ्यौदलस्थाने वा वाङ्निधनं
क्रौञ्चमरण्ये गेये तच्चयोर्व्रतात्परे* ॥ १ ॥

यदि वृद्धत्पृष्ठो विषुवां स्थात् ततस्तस्मिन्नग्रियवती प्रतिपद्भवेत्
द्वतीयात्साहस्रादाज्यानि च स्युः अग्निं दूतं वृषोमह इत्येतदादीनि
नित्यानि वा यानि विषुवति तानि स्युः नित्यैर्विकल्पन्त इत्येतदुक्तं
उत्सेधस्थाने रथन्तरं वृद्धत्यान्तस्य महादिवाकीर्त्यान्तस्य रथन्तरस्य
स्थाने महादिवाकीर्त्यं भवेत् अयं सोम इति पार्थं स्थात् शिशुं
अज्ञानायाः स्थाने आभिजितानि पृष्ठानि, आभिजितानोति किमर्थ-

* ब्राह्मण्येनेतेन द्वादशसूत्रानि कृतानि ।

मारभते यदा बृहत्पृष्ठेदिति बृहत्पृष्ठत्वात् सिद्धम् इन्द्रकृतौ
 श्वेतमिति च वक्ष्यति अनेनैव श्वेतेन सिद्धिर्भवति उच्यते, अभि-
 जितानि पृष्ठानोत्यनेन सिद्धस्यैव सोऽजीयाविशेषणार्थम् अभिजितस्य
 यद्वहणम् इन्द्रकृतौ श्वेतम् इन्द्रकृतुं न आभरेत्येतस्मिन् प्रगाथे श्वेतं
 स्वात् गोः ककुबुण्णिहो गोरित्यपादानलक्षणा पञ्चमी विपुवतौ
 ककुबुण्णिहो अपोह गोः आहरेत् तदेतद्वाच्यमविशेषादुण्णिहं कथ-
 न्तर्हि वाच्यमेव गोः ककुबुण्णिहाविति उच्यते, बृहत्पृष्ठेदेधि-
 छत्य कथं ज्योतिष्टोमेन बृहत्पृष्ठे गोरेव ककुबुण्णिहो स्वाताम्
 उद्धरति पिपीलिकमध्यां पर्युखित्येतामनुष्टुभं पिपीलिकमध्यामुद्ध-
 रति साम पुरोजित्यां कल्पयत्यतस्मात् उद्धरति श्वावाग्निविकर्षं गोरी-
 वितान्भोगवौदलभासान्यनुष्टुभि एतानि यथास्मृचितान्यनुष्टुभि भवन्तु-
 दलस्थाने वाग्निधनं कौश्वं भवेद्वा न वा अरण्ये गेवे विकर्षभावे
 वचयोः स्वाताम् अन्यानि सर्वाण्येकैर्वा नि स्तुः अनुष्टुभि प्रतात्परे वे
 सामनो ते प्रतादाहरेत् सूर्यवतीषु कावं कुर्वात् यज्ञायज्ञीयमग्नि-
 टोमसाद्यः ॥ १ ॥

विश्वजिति यज्ञायज्ञीयबृहती व्यतिहरन्त्येके * ॥ २ ॥

एके आचार्याः विश्वजिति यज्ञायज्ञीयबृहतो व्यतिहारं कुर्वन्ति
 यज्ञायज्ञीयमग्निटोमसाम तस्य स्थाने बृहदनुष्टुभि ॥ २ ॥

बृहत्पृष्ठेऽनृतीयात् साहस्रात् प्रातःसवनं कालेयस्थाने

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

समन्तमाभिजितानि पृष्ठानोन्मक्तौ श्वेतश्वोः ककुबुणि-
चावद्वरति पिपीलिकमध्या अनुष्टुप्प्रभृति व्रतात्* ॥ ३ ॥

यदि विभजित् वृहत्पृष्ठः स्यात् ततस्तृतीयात् साहस्रात् प्रातः-
सवनं भवति पवस्व वाचो अग्निं इत्येवमादि कालेयस्व स्थाने
संज्ञितं भवति बृहत्यां आभिजितानि पृष्ठानि अत्र न भवन्ति बृह-
दादीनि इन्मक्तौ श्वेतं भवति गोः ककुबुणिचौ भवतः पर्युष्यत्ये-
तदाद्या उद्वरति अनुष्टुप्प्रभृति व्रतात् अनुष्टुभमारभ्य योऽन्यो द्रव्य-
विशेषः चावत्सरिकाद्भवति ॥ ३ ॥

उत्तरे पञ्चस्यनविकल्पाः † ॥ ४ ॥

यदुक्तं नामाहोभिर्वचं कथयामो ज्येष्ठमाह्ममिति वा
विकल्पना समाप्ता साम्प्रतमुत्तरे पञ्चस्यनविकल्पा वक्ष्यन्त इति
वाक्यशेषः अथनविकल्पा गतिविकल्पा इत्यर्थः अथनवृत्तिः ॥ ४ ॥

अभिज्ञवपृष्ठान् प्रतिलोमानुपयन्त्यहरावर्त्तकारिणः † ॥ ५ ॥

अभिज्ञवाच पृष्ठवाच अभिज्ञवपृष्ठ्याः तानभिज्ञवपृष्ठ्यान् प्रति-
लोमान् कुर्वन्ति ये अहरावर्त्तकारिण आचार्याः अभिज्ञवपृष्ठ्यान्तः
प्रतिलोमान् कुर्वन्ति ॥ ५ ॥

* प्राज्ञाचबेनानेन सूत्रचयं कृतम् ।

† प्राज्ञाचबोध्यम् ।

पृष्ठ्याभिज्ञवाननुलोमान् मासावर्त्तकारिणः* ॥ ६ ॥

ये मासावर्त्तकारिण आचार्याः ते पृष्ठ्योपक्रमान् अभिज्ञवा-
वसानान् कुर्वन्ति अहः आनुलोम्यम् ॥ ६ ॥

गो आयुषी च विपरिहरन्ति* ॥ ७ ॥

ये मासावर्त्तकारिणः ते गो आयुषोर्ध्वतिहारं कुर्वन्ति ॥ ७ ॥

उत्तमं सभ्यार्थं कुर्वन् सप्तमान्मासान् पृष्ठ्याभिज्ञवा-
नुद्वरेत् पञ्चायनमासान् कृत्वा दशरात्रमिश्रादभिज्ञव-
मुद्वरेत् † ॥ ८ ॥

यद्युत्तमं मासं सभ्यार्थं कुर्यात् ततः सप्तमान्मासान् पृष्ठ्यं त्रींश्चा-
भिज्ञवानुद्वरेत् खरसामानो विश्वजितश्च कृत्वा अन्यान् अयनमासान्
कुर्यात् पृष्ठ्यश्चत्वारश्चाभिज्ञवाः षड्रहाः एषोऽयनमासः पञ्चायनमासान्
कृत्वा दशरात्रमिश्रान् मासान् अभिज्ञवमुद्वरेत् त्रयः खरसामानो
विश्वजित् अभिज्ञवौ षड्रहौ आयुश्च गौश्च द्वे अहनी द्वादशाहस्य
द्वाहाहानि महाव्रतश्चातिरात्रश्चेत्येतत्परिसंख्यं सभ्यार्थं मासस्योत्त-
मस्य ॥ ८ ॥

तथा सति पूर्वे पक्षसि विकल्पः* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबो नैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तथा सति विकल्पे उत्तमे सन्ध्याय्ये क्रियमाणे पूर्वे पक्षसि विकल्पो
भवति पक्षःसामान्यात् ॥ ८ ॥

षष्ठादभिज्ञवपृष्ठानुद्धृत्य चतुर्विंशादुत्तरान् कुर्यात्* ॥ १० ॥

षष्ठात्त्रोनभिज्ञवान् पृष्ठ्यञ्चोद्धृत्य चतुर्विंशात् प्रायणीयादङ्ग
उत्तरान् कुर्यात् अतिरात्रं कृत्वा तत्र चतुर्विंशं प्रायणीयमहः तत्र-
चोनभिज्ञवान् पृष्ठ्यञ्च कृत्वाभिजितं चयः स्वरसामानः ॥ १० ॥

समौ पक्षौ चिकीर्षन् पञ्चायनमासान् कृत्वा दशरात्र-
मिश्रं मासमुद्धरेत् पञ्चदशौ पक्षौ व्रतस्यापरिमात्कं वृद्धत्-
पृष्ठं विश्वजितम् † ॥ ११ ॥

समौ पक्षौ कर्तुमिच्छन् उत्तरस्य पक्षस्य प्रथमे मासि चयः
स्वरसामानो विश्वजित्पृष्ठग्रन्थोनभिज्ञवान् कृत्वा ततः परं पञ्चायन-
मासान् कुर्यात् पञ्च कृत्वा दशरात्रमिश्रं मासमुद्धरेत् पञ्चदशौ पक्षौ
व्रतस्य कुर्यात् परिमादश्च तस्मिन् कुर्यात् एवं पञ्चविंशाद्ब्रतात्
पञ्चदशस्तोत्रोयाः ह्रसन्ते ततस्तो पञ्चदशचतुर्विंशाः सम्पद्यन्ते एवं
प्रायणीयेन चतुर्विंशेन समत्वं भवति वृद्धत्पृष्ठं विश्वजितं करोति
एवं यावन्तः पूर्वस्मिन् पक्षसि पृष्ठोपायास्तावन्त एवोत्तरस्मिन् भवन्ति
एतत्पक्षसामत्वमुक्तम् ॥ ११ ॥

* ब्रह्मायञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

विश्वजित उपरिष्ठादायुषमेकं उपयन्ति* ॥ १२ ॥

एके आचार्या विश्वजित उपरिष्ठादायुषं कुर्वन्ति ॥ १२ ॥

तथा सति गो आयुषेरैकादिके बृहत्तौ* ॥ १३ ॥

तथा सति विकल्पे गो आयुषेरैकादिके बृहत्तौ भवेतां ॥ १३ ॥

दशरात्रमेकं आवर्त्तयन्ति* ॥ १४ ॥

एके आचार्या दशरात्रमप्यावर्त्तयन्ति आवर्त्तं सर्वमुत्तरं पञ्च
कुर्वन्ति ॥ १४ ॥

तस्माद्भूतं यदा परं व्रतान्ते मानसं सावर्ग्यजिता गो-
तमाः* ॥ १५ ॥

तस्मादावृत्ताद्दशरात्रात्परं यदा व्रतं भवति तदा तस्य परस्मा-
न्मानसमभवति एवं सावर्ग्यजिता गोतमा आचार्या मन्यन्ते नतु तेन
समयमिति ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोत्थेयम् ।

इति चतुर्थस्य सप्तमी वक्षिका ।

अथ षष्ठमी कण्डिका ।

ज्योतिषामयनविकल्पाः* ॥ १ ॥

इह गवामयनस्य षष्ठ्यधिकं चिंशतं पठितान्यहानि ब्राह्मणेन संवत्सरविकल्पास्थानेके श्रूयन्ते ज्योतिर्नक्षत्रादयस्तेषां कल्पना चिकीर्षिता पुरा तदारभते ज्योतिषामयनविकल्पा इति ज्योतीषि नक्षत्रादीनि तेषाङ्गतिविकल्पा वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः ॥ १ ॥

तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषुवतः* ॥ २ ॥

तत्र तेषु ज्योतिषाङ्गतिविकल्पेषु पूर्वस्मिन् पश्चिम् यदादितो वक्ष्यन्ते तदूर्ध्वं विषुवतः अन्ततः प्रत्येतव्यम् ॥ २ ॥

मासि मास्याद्यस्याभिज्ञवस्य स्थाने चिकद्रुकाः* ॥ ३ ॥

ये ते सावना मासाः चिंशिनः कल्पिताः तेत्येकैकस्मिन्मासि आद्यस्याभिज्ञवस्य स्थाने चिकद्रुकाः व्यहो भवन्ति आभिज्ञव एवेत्यर्थः उत्तरे पक्षस्यान्यस्य ॥ ३ ॥

स षट्त्रिंशदूनो नाक्षत्रः सप्तविंशिनो हि मासाः † ॥४॥

स एवं क्रियमाणः संवत्सरः सावनात् संवत्सरात् षट्त्रिंशता-

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबीये केदविषये विशेषोऽस्ति ।

होभिः जनो भवति नाक्षत्रः नक्षत्रवर्धितः सप्तविंशिनो मासा भवन्ति
तत्र सप्तविंशतिर्नक्षत्राणीति ॥ ४ ॥

षष्ठाद्यस्याभिप्लवस्य स्थाने ज्योतिर्गोक्ष ज्योतिरेवावृत्तं
स नवोनो नाक्षत्र एव त्रयोदशी* ॥ ५ ॥

षष्ठस्य मासस्य य आद्योऽभिप्लवः तस्य स्थाने ज्योतिर्गोक्ष स्थानां
ज्योतिरेवावृत्तः स्यात् न गोः उक्तं तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषु-
वत इति स सावनात् संवत्सराक्षवभिरहोभिर्हूनः चत्वार्यहानि पूर्व-
स्मिन् पक्षसि क्षुप्तानि पञ्चोत्तरस्मिन् स नाक्षत्र एव संवत्सरो भवति
त्रयोदशी तत्रापि सप्तविंशिन एव मासाः त्रयोदश भवन्ति ॥ ५ ॥

युग्ममासेष्वाद्यस्याभिप्लवस्य स्थाने तत्पञ्चाहः स षड्-
नक्षान्द्रमसः* ॥ ६ ॥

युग्ममासेषु द्वितीयचतुर्थषष्ठेषु प्रथमस्याभिप्लवस्य स्थाने तत्प-
ञ्चाहः अभिप्लवपञ्चाहः तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषुवत इत्येतदनु-
वर्तते एवं सावनात् संवत्सरात् षड्भिरहोभिर्हूनक्षान्द्रमसः एषा
षान्द्रमसी गतिः ॥ ६ ॥

षष्ठादौ चिकद्र कानभिप्लवञ्चोपदध्यात् सोऽष्टादशाधिकः
पौर्णमासी प्रसवस्तैर्यग्यनिक आदित्यस्य* ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यहोऽप्येवम् ।

षष्ठस्य मासस्यादौ चिकद्रुकानभिज्ञवक्षोपदध्यात् उपधानं
 कुर्व्यात् ज्योतिषं दर्शवधि मासमुन्नति चान्नं चौरं तथा भास्कर-
 रात्रिचारात् । चिंन्नदिनं सावनसंज्ञमार्या नाक्षत्रमिन्दोर्भगणभ-
 माच । बृहस्पतिः अभ्युदये रवेर्मासस्यान्त्रं पितृकर्मणि । यज्ञे सावन-
 मित्याञ्जराचं सर्वत्रतादिषु । पूर्वस्मिन् पक्षसि यदादितोऽन्तस्तदूर्ध्व-
 मित्यनुवर्त्तते एवं सावनात् संवत्सरादष्टादशभिरक्षोभिरधिकः पूर्व-
 स्मिन् पक्षसि अतिरिच्यते नवोत्तरस्मिन् एवमष्टादशाधिकः पौर्णमास्यां
 चास्य प्रसवः स्नात् स आदित्यः संवत्सरः तैर्यग्यनिकः कदाचिदा-
 दित्यस्यैषा गतिर्भवति तिर्यग्गतिः आन्तरिक्षी गतिः तिरक्षी ॥ ७ ॥

उत्सर्जनानि मासि मासि* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं आ वा एते संवत्सरं प्याययन्ति य उत्सृजन्ति यथा वै
 द्यतिराभात एवं संवत्सरोऽनुत्सृष्ट इत्येतान्युत्सर्जनान्यादर्शयति
 ततस्तदुत्सर्जनानि उच्यन्ते, उत्सर्जनानि मासि मासि भवन्ति ॥८॥

यथान्त एवमावृत्तानामादिः* ॥ ९ ॥

यथा अन्तः वक्ष्यते पूर्वस्मिन् पक्षसि एवमावृत्तानामादिः उत्त-
 रस्मिन् पक्षसि स्नात् ॥ ९ ॥

पूर्वेष्वभिज्ञवेषु षष्ठमक्षरकथ्यं कृत्वाग्निष्टोममुत्तमे* ॥१०॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

मासि मासि पूर्वेष्वभिज्ञेषु षष्ठमहरकथं कृत्वा उत्तमेऽभि-
ज्ञे चतुर्थे षष्ठमहरप्रियोमं कुर्यात् उक्तं यद्युत्सृजेयुरकथ्यान्नुत्-
सृजेयुरिति उत्सर्गिणामेष विधिः यथान्त एवमावृत्तानामादि-
रित्युत्तरपाचिको विधिरुक्तः ॥ १० ॥

तद्वैकत्रिकस्तोमम्* ॥ ११ ॥

तदा अहः उत्तमस्याभिज्ञवस्य षष्ठं यदग्निष्टोमसंस्तुतं तदेक-
त्रिकस्तोमं स्यात् उक्तं अथ खज्राष्टरेकत्रिकं कार्यन्तदेव साक्षा-
दुत्सृष्टमिति तस्यैकत्रिकस्तोमस्य द्रव्यमुच्यते ॥ ११ ॥

असृजतेति बहिष्यवमानं गायत्रं गायत्र्यामाश्वमैङ्
वृहत्यां गोष्ठो वायारुचेति गायत्रपार्श्वमार्भवः † ॥ १२ ॥

असृजतेत्यस्यां बहिष्यवमानेऽवस्थितायां गायत्र्यां यथा गायत्रं
स्यात् आश्वमैङ् वृहत्याम् अवस्थितायामेव गोष्ठो वा वायारुचेत्यस्या-
मृचि गायत्रपार्श्वमार्भवः अन्यत् समानमेव ॥ १२ ॥

सवनविधं पशुं कुर्वन्नुत्तममभिज्ञवपञ्चाहं कृत्वा षष्ठ-
स्थाने सवनविधः पशुः* ॥ १३ ॥

उक्तम् अभ्युह वृणन्ति छिद्रो वा एतेषां संवत्सर इत्याहुय्ये

* ब्राह्मणबोध्यवन्म् ।

† ब्राह्मणबोधेनैतेन सूत्रप्रत्ययं कृतम् ।

सोमस्तुष्टुजन्तीति पशुमासभन्तरति प्रातः पशुमासभन्ते तस्य
वपया प्रचरन्तोयेतदादिविधिरुक्तः सवनविधस्तु पशोः तं सवनविधं
पशुं कुर्वन्मुत्तममभिष्ववपञ्चाहं कृत्वा षष्ठस्याहः स्थाने सवनविधं
पशुं कुर्यात् उत्तरपाणिको विधिरुक्तः ॥ १३ ॥

प्रथमञ्चाभिष्ववं पञ्चाहं कृत्वा मासान्ते सवनविधः
पशुः* ॥ १४ ॥

षष्ठमासस्याद्याभिष्ववस्तु स्थाने तत्पञ्चाहं कृत्वा मासान्ते सवन-
विधं पशुं कुर्यात् ॥ १४ ॥

सर्वानूनानेके प्रथममभिष्ववपञ्चाहं कुर्युः † ॥ १५ ॥

एके आचार्याः सर्वान्मासानूनानिच्छन्ति केन न्यायेनेत्युच्यते
प्रथममभिष्ववपञ्चाहं कुर्युः मासि मास्याद्यस्याभिष्ववस्तु स्थाने तत्प-
ञ्चाहं कुर्युः ॥ १५ ॥

अहनी वा समस्येयुरभिष्ववपृष्ठ्ययोः सान्निपातिके* ॥ १६ ॥

अहोर्वा समासं कुर्युः मासि मास्यभिष्ववपृष्ठ्ययोः आभिष्ववि-
कश्च षष्ठमहः पाष्ठिकश्च प्रथमन्ते एकस्मिन्नहनि कुर्युः ॥ १६ ॥

अभिष्ववयोरुत्तमे* ॥ १७ ॥

* मास्याद्यहोऽप्येवम् ।

† मास्याद्यनेनानेन सप्तद्वयं ज्ञातम् ।

उत्तमे गवामथनस्य मासि अभिष्ववयोः वाञ्छिपातिभ्यो अहनी
समस्तेषुः तच्च ज्ञानन्तरं पृच्छो नास्ति ॥ १७ ॥

तथा सत्येकादश्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षित्वा त्रयोदशदीक्षाः
कुर्वीरन्* ॥ १८ ॥

तथा सति विकल्पे एकादश्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षित्वा सचिषः
त्रयोदशदीक्षां कुर्वीरन् ॥ १८ ॥

सप्तदश वा* ॥ १९ ॥

अन्वर्थः ॥ १९ ॥

व्यत्यासं वा पूर्णो नानूनपूर्णा नावृत्ताच्छालङ्कारयनिनः† ॥ २० ॥

व्यत्यासं वा व्यत्यस्य वा पूर्णम् न जनं पूर्णमिति एवंपूर्वस्मिन्
पक्षसि मासानां क्रिया मन्यन्ते एवम् जनं पूर्णम् जनं पूर्णमित्युक्त-
स्मिन् पक्षसि शास्त्रद्वययनिनो मन्यन्ते ॥ २० ॥

एकाष्टकादीक्षिण उपसर्गिणक्षे तृष्णीमेकचिद्दशमद-
रासीरन् † ॥ २१ ॥

उपसर्गविधानसुक्तम् अन्ये उपसर्गिणो भवन्ति ये उपसर्गिणक्षे

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

† प्राज्ञायबोधेनैतेन सूचयत् ज्ञातम् ।

एकादकायान्दीक्षिते ते किं कुर्युरित्युच्यते एकादकादीक्षिण उप-
सर्गिणः मासि मासि तृष्णीमेकत्रिंशमहरासीरन् ॥ २१ ॥

सवनविधेन वा पशूना यजेरन्* ॥ २२ ॥

तस्मिन् मासि मास्येकत्रिंशेऽहनि सवनविधेन वा पशूना यजेरन्
सवनविधस्य पशोर्विधानमुक्तम् ॥ २२ ॥

अध्वर्युर्वहृचैः समयं कृत्वा दीक्षेरन्नेवमविलोपो भवतीति
भवतीति* ॥ २३ ॥

अध्वर्युर्भिरवहृचैश्च सह समयं कृत्वा विधिं प्रति ये विकल्पाः तेषाम्
एककल्पं सर्वेऽङ्गीकृत्य दीक्षेरन् एवं क्रियमाणे न विवादो भवति
कर्मणः हेतुपादानं किमर्थमिति चेत् उच्यते, एतत्प्रकरणविषयमेव
केवलं विधानं माभूदिति कथं सर्वकर्मास्त्रध्वर्युर्वहृचैः सह समयं कृत्वा
दीक्षेरन् अलोपहेतुत्वादिति ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणत उदङ्मुखः कुर्याद्दोमेभ्योऽन्यत्† ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यङ्गीकृत्येवम् ।

† ब्राह्मण्यङ्गीकृत्येनैव कथय्यं ज्ञातम् ।

उक्तं गवामथनं सविकल्पं साम्प्रतं ब्रह्मत्वं विवक्षितं इन्द्रो
 ह वै विश्वामित्रायोक्त्यमुवाच वसिष्ठाय ब्रह्मवागुक्त्यमित्येवं विश्व-
 मित्राय मनो ब्रह्म वसिष्ठाय तदा एतदासिष्ठं ब्रह्मापि हैवंविदं
 वा वासिष्ठं वा ब्राह्मणं कुर्वीतेति एवं ब्राह्मणपरामर्शः क्रियते
 उक्ताच्चे तस्य ब्रह्मणः कर्मोच्यते तद्विवक्षुराह सर्वत्र ब्रह्मा दक्षि-
 णतः उदङ्मुखः कुर्यादिति सर्वत्र सर्वकर्मास्त्रित्यर्थः सर्वब्रह्मो निरव-
 शेषवाची ब्रह्मेति कर्त्ता निर्दिश्यते दक्षिणत इति दिक्परिग्रहः
 क्रियते कस्य दक्षिणतः उच्यते, कर्मणः क्रियमाणस्य दक्षिणे प्रदेशे
 स्यात् उक्तं तस्माद्ब्राह्मणं दक्षिणत आसयतीति उदङ्मुख इति कर्म-
 स्य उदङ्मुखता निर्दिश्यते ब्राह्मणः कुर्यादिति क्रियोपदेशः सर्वेषां
 कर्मणां क्रियमाणानां दक्षिणतो ब्रह्मा स्यादिति एष सूत्रार्थः होमे-
 भ्योऽन्यत्कर्म उदङ्मुखः कुर्यात् होमस्तु प्राङ्मुख एव प्राङ्मुखकरण-
 ज्ञानादेश इति अत्रोच्यते, सर्वग्रहणन्तावन्न कर्त्तव्यं किं कारणम्
 अधिकृतत्वात् सर्वकर्मणां विध्यव्यपदेशे सर्वकृत्यधिकार इति योऽयं
 विधिरव्यपदेशे आदिश्यमानः सार्वकृत्यको भविष्यत्येव तस्मात् सर्वग्रहणं
 ब्रह्ममवक्तुम्, अथ पुनः क्रियते कारणं ब्रह्मव्यम् उच्यते, अत्र ताव-
 दयं सर्वब्रह्मोऽधिकारनिवृत्त्यर्थः सत्रेषु सर्वाङ्गधुर्युर्दक्षिणेदित्येषोऽधि-
 कारः प्रवृत्तः तस्मात् सर्वब्रह्मो युक्तो ब्रह्मणः कर्मादौ उच्यते,
 यद्येवं तथापि न कर्त्तव्यः सर्वब्रह्मः कस्मात् अर्थसमाप्तेः योऽसौ सत्ता-
 धिकारः प्रवृत्तः तस्यार्थः समाप्तः किञ्चान्यत् न प्रवृत्तमतिदेशा
 बाधन्त इति च न्यायोपदेशात् न ज्ञातिदेशिको विधिः सामान्यस्या-
 धिकारस्य प्रवृत्तस्य बाधको भवति तस्मात् सर्वब्रह्मस्यैवैव एव

उच्यते, एवं तावदयं सर्वशब्दः शेषविशुपसंग्रहार्थोऽस्तु उद्गात्रं
 सोममधिल्लयोत्पन्नं सर्वकत्वधिकार इति सोऽयमाचार्यः सर्वशब्दं
 करोति कथं एतद्ब्रह्मत्वं पाकहविः सोमेषु सर्वेषु स्थादिति उच्यते,
 यद्येवमर्थं सर्वग्रहणं तथापि न कर्त्तव्यमेव अक्रियमाणेऽप्येतस्मिन् न
 गम्यत एवैतत् यथा सर्वचेति कथं पाकयज्ञादोन् वक्ष्यति एकाग्री
 यज्ञास्तेषां होव्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् अग्न्याधेये दक्षिणया दारा प्रपथ
 चातुष्प्राग्निर्विष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् इत्यादिषु सर्वेषु यजुषोप-
 विशेत् मिथुनौ दक्षिणान्वारम्भणीयायामिष्टौ अमावास्यायान्दोहन-
 पवित्रे मार्जयेरन्नापोहिष्ठीयाभिः चातुर्मास्येषु वरुणप्रघासानां-
 स्तम्ययजुर्हरित्यत्सु यजुषोपविशेत् पशूनां यूपारुतिं होव्यत्सु तृष्णी-
 मुपविशेत् सोचामण्यां सुराकर्मस्त्राजमासीतेति एवमेकविंशति-
 संस्थापि यज्ञे सिद्धे ब्रह्मत्वे सर्वग्रहणं न तदवस्थमेव तस्मान्न कर्त्तव्य-
 मिति उच्यते, कर्त्तव्यमेव अक्रियमाणे एतस्मिन् ये सोमाङ्गभूताः
 पाकहविर्यज्ञास्त्रासोषु न प्रतीयेत यदार्धद्रुतमधिल्लतं ब्रवीति नैतन्ब-
 वानामार्माः सरस्वत्यान्तेषामेकोऽध्वर्युस्तस्मिन् संवत्सरमग्निमिन्धीत तथै-
 काग्नेः परिचर्या तथेति संवत्सरादूर्द्धं परिणमनस्त्रासो कुरुचेने तस्या-
 मग्नीनाधाय यथाकालमन्वारम्भणीययेष्टा प्रसज्येतेति तथा कै.ष्ट-
 पायिनो मासन्दोक्षिता भवन्ति ते मासि मासि सोमं क्रीणन्ति तेषां
 द्वादशोपसदमुपसद्भिर्हरित्वा सोममुपनद्ध मासमग्निश्चेत्तं शुद्धति
 मासन्दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते मासं वैश्वदेवेन मासम्बरुणप्रघासैः
 मासं साकमेधैर्मासं शुनाग्नीर्धेति एवमेते पाकहविर्यज्ञाः सोमाङ्ग-
 भूता इष्टाः तदक्रियमाणे सर्वशब्दे एतेष्वेवैतद्ब्रह्मत्वं न प्रतीयेत

तस्माद्भूदित्यत आह सर्वत्रेति उच्यते, यद्येवमर्थं तथापि न कर्त्तव्यम्
 अस्मिन्नेव पाकहविर्यज्ञप्रकरणज्ञापकानि वक्ष्यन्ते यथा शूखगवे च
 बलीन् क्रियमाणाननुगच्छेत् इत्यादिषु सर्वेषु यक्षुषोपविशेत् एतत्
 सर्वेष्टीनां ब्रह्मत्वम् अङ्गभूतानां वेत्येतदुक्तं भवति पशूनां दूपाहुतिं
 होष्यत्सु यक्षुषोपविशेत् वपायां हुतायामिदमाप इति चामाखे
 मार्जयित्वा सर्वपशूनां यथार्थं स्यात् अङ्गभूतानां चानङ्गभूता-
 नाच्चेति सिद्धे एकविंशतिसंख्ये यज्ञे ब्रह्मत्वे सर्वत्रग्रहणं तदवस्थमेव
 तस्माच्छ्रमकर्तुम् उच्यते, न कर्त्तव्यं कर्त्तव्यमेव अस्म्य ताव-
 त्सर्वशब्दस्य ब्रह्मणैव समानाधिकरणमस्तु सर्वत्र ब्रह्मा सर्वं चायत इति
 सर्वत्र सर्वत्र चासौ ब्रह्मा च सर्वत्र ब्रह्मा कथं सर्वं चायते एवंविदं
 ह वा एष ब्रह्माणमनुगाख्येत्येवमधिष्ठत्याह ब्राह्मे वैकर्त्तिक-
 कुहूतश्चाभिरक्षति एवंवित् ह वै ब्रह्मा यज्ञं यजमानं सर्वस्यर्त्तिजो-
 ऽभिरक्षति तस्मादेवंविदमेव ब्राह्मणं कुर्वीतेति चोऽयं सूत्रकारः
 एवंलक्षणं ब्रह्माणं दर्शयति सर्वत्र ब्रह्मेति किञ्चान्यत् यत्र च ब्रह्मणः
 कर्मास्ति सर्वेषां कर्माणां क्रियमाणानां सुब्रह्मण्यप्रवृत्तीनां ब्रह्मा हि
 दक्षिणतः स्यात् एवञ्च ब्राह्मन्तरेऽप्याह वाग्यतः कर्माणि स्मर्यमाण
 आसीत तस्याः तस्याः चेष्टाया दक्षिणत एव स्यात् दक्षिणायाश्च
 दिशौ न भवेतेति तस्मात् सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणतः आवसथोऽपि ब्रह्मणो
 देवयजनस्य दक्षिणत एव स्यात् तस्माद्युक्तं सर्वग्रहणम् ॥ १ ॥

पाकयज्ञा इत्याचक्षत एकाग्रौ यज्ञान्* ॥ २ ॥

* ब्राह्मायज्ञोऽप्येवम् ।

पाकयज्ञा इत्येवमाचक्षते च एकस्मिन् यज्ञाः पाकयज्ञा इति सं-
ख्यवहारार्था संज्ञा वक्ष्यति तृष्णीं पाकयज्ञे दक्षिणामोमिति वा प्रति-
गृहीयादिति अथ यज्ञपदस्य किमर्थमिति चेत् उच्यते ये एवाग्नी-
भूताः पाकयज्ञादीनामेतद्विधानमुपदिश्यते अन्येषां गृह्योक्तमेव ॥२॥

तेषां होव्यत्सु तृष्णीमुपविशेदुते यथार्थं स्यात्* ॥ ३ ॥

तेषां पाकयज्ञानां होव्यत्सु होमकालात्पूर्वं तृष्णीमुपविशित्
ऊते यथार्थं स्यात् यथार्थं स्यादित्यपवर्गं कर्मणो दर्शयति ॥ ३ ॥

गृह्यगवे च बलीन् हव्यमाणाननुगच्छेन्निधीयमानानां दक्षि-
णतः स्थित्वा निक्षितेष्वप उपस्पृश्यान्पेषं प्रत्याग्रजेत्* ॥ ४ ॥

गृह्यगवानामपगृह्यवत्यध्वर्यूषामेकाग्री तत्र यथाविधानमा-
स्थित्वा बलीनरक्षं हव्यमाणाननुगच्छेत् तेषां बलीनां निधीयमानानां
दक्षिणतः स्थित्वा निक्षितेषु तेषु बलिषु अप उपस्पृश्य अनपेक्ष्य
प्रत्याग्रजेत् ननु दक्षिणतः स्थित्वा इति किमर्थम् उच्यते, आपार्यस्य
प्रवृत्तिरित्यं यत्र यत्रानुगमनं तत्र तत्र वक्ष्यति । अथ गृह्यगवे चेति
चक्ष्मः किमर्थं उच्यते, तत्र केचिद्बलीन् हरति केचिन्न तद्येषां
हव्यते तेषामनुगच्छेत् ॥ ४ ॥

तृष्णीं पाकयज्ञे दक्षिणामोमिति वा प्रतिगृहीयात् + ॥५॥

* ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

पाकयज्ञे दक्षिणा दीयमानाः तृष्णीं प्रतिगृह्णीयात् ओमिति वा, ऋत्विगवः प्रकृतः अतः पुनः पाकयज्ञग्रहणं करोति कथं, सर्वेषु पाकयज्ञेषु तृष्णीमोमिति वा प्रतिगृह्णीयादिति ॥ ५ ॥

पशुरेव पशोर्दक्षिणा पूर्णपात्रं स्थालीपाकस्य* ॥ ६ ॥

एकस्मिन् यः पशुः तस्य पशुरेव दक्षिणा, पूर्णपात्रं स्थालीपाकस्य दक्षिणा, पूर्णपात्रस्य सप्तषमुक्तं गृह्णे पशुरेवेत्येवञ्चः क्रियते दक्षिणात्वे अनादेशे पशुर्दृष्टः स एव स्थात् न यज्जातीय आसभ्यत इति ॥ ६ ॥

उभयोर्वा यथोत्साहम् † ॥ ७ ॥

उभयोर्वा पशुस्त्वालीपाकयोर्यथोत्साहं दक्षिणां दद्याद् यजमानः येषां होष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् ऊते यथार्थं स्थात् तेषामेतद्विधानमुपदिशते अन्येषां गृह्णीकमेव ॥ ७ ॥

कर्मादिषु सर्वेषु अध्वर्युसंप्रैषमागमयेत् † ॥ ८ ॥

कर्मणामादिषु सर्वेषु अध्वर्युसंप्रैषमागमयेत् कः कस्मिन् कर्माणि सम्यैव इति सर्वग्रहणम् इति पाकयज्ञाः प्रकृताः ॥ ८ ॥

पूर्वया च द्वारानादेशे प्रविशेत् † ॥ ९ ॥

* प्राज्ञायगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

अग्नादेशे पूर्वथा द्वारा प्रविशेत् कर्षाग्रास्तायां चक्षुः सर्वकर्म-
स्त्रिति प्रकृतानुकर्षणार्थः अग्नादेश इति वक्ष्यत्यन्याधेये दक्षिणया
द्वारा प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥

अन्याधेये दक्षिणया द्वारा प्रपद्य चातुष्प्राशं निर्व-
प्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १० ॥

पाकयज्ञेषु ब्रह्मत्वमुक्तं साम्प्रतं हविर्यज्ञेषूच्यते, अन्याधेयनाम
प्रथमं हविर्यज्ञिकं कर्म तस्मिन्नन्याधेये दक्षिणया द्वारा प्रपद्य कर्म-
ग्रास्तायां चातुष्प्राशं नाम हविःचत्वारः प्रात्रन्ति तमिति चातुष्प्राश-
नादर्थं द्रव्यनिर्वपणं करिष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् ॥ १० ॥

निरुप्ते यथार्थं स्यात्* ॥ ११ ॥

निरुप्ते तस्मिन्चातुष्प्राशे हविषि यथार्थं स्यात् यथार्थं
स्यादिति गच्छेदित्येतदुक्तं भवति ॥ ११ ॥

तदुद्धरिष्यत्स्वेवमेव* ॥ १२ ॥

तच्चातुष्प्राशं हविःसुतमुद्धरिष्यत्सु एवमेव दक्षिणया द्वारा
प्रपद्य तृष्णीमुपविशेदिति । उद्धरिष्यत्स्वतन्त्रं वज्रवचनम् ॥ १२ ॥

* ग्राह्यायबोध्यमेवम्

तच्चेद्विग्भिः प्राशयेयुस्तन्दुलानादायापविध्येयुर्नेष्टा-
विह्वलानोति* ॥ १३ ॥

तथातुभ्याश्च* केचिद्विग्भिः प्राशयेयुः, केचिदन्यैर्ब्राह्मणैस्त-
स्यादि तद्विग्भिः प्राशयेयुः तत्तस्मात्तन्दुलानादीना अपविध्येयुः
नेष्टाविह्वलानोत्यनेन मन्त्रेण अपवेधः अधःप्रक्षेपः, तन्दुलशब्दः
स्त्रिजेषु च भूतपूर्वगत्या प्रवर्तते ॥ १३ ॥

अथान्यान् ऊतास्त्राश्वत्योष्वनुदधीरन्* ॥ १४ ॥

अथान्यान् तन्दुलान् ऊतास्त्राश्वत्योषु बभित्सु प्राशोयुः अपरे
तुवते तस्त्रिजेष्वग्नौ प्रक्षिपेयुरिति ॥ १४ ॥

आधास्त्रमानस्यारण्योः प्रप्तयो यथार्थं स्यात्* ॥ १५ ॥

योऽग्नीनाधाययिता स आधास्त्रमानः तस्माधास्त्रमानस्य अर-
ण्योरर्पितयोर्वयार्थं स्यात् यो यस्वार्थः ययार्थः ॥ १५ ॥

पूर्वाह्णे दक्षिणेनाग्न्यायतनानि गत्वा यत्राग्निं मन्थिष्यन्तः
स्युस्तद्विष्णोर्निरस्तः प्ररावसुरिति दक्षिणा त्वणं निरस्येदा-
वसोः सद्ने सीदामीत्युपविशेत् भूभुवःस्वर्गदस्यतिर्ब्रह्माहं
मानुषश्चामित्येतेनोपविशेत् यजुषेति यत्र स्यात्† ॥ १६ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इदमपरेषुः कर्मेपदिशते पूर्वाह्ने अह्नः पूर्वं भागः पूर्वाह्नः
 तस्मिन् पूर्वाह्ने दक्षिणेनाभ्यासतनानि गत्वा अग्नीनां स्नानानि अभ्या-
 सतनानि न तावदद्यापि अग्नयो भवन्ति स्नानानि तावत् कृतानि
 भवन्ति तान्यभ्यासतनानि दक्षिणेन गत्वा यस्मिन् देशे अग्निमन्त्रं
 करिष्यन्तः स्युः तस्य दक्षिणात्प्रदेशात्तृणं गृहीत्वा निरसः परावसु-
 रित्यनेन दक्षिणतः तृणं निरस्यति निरसनं प्रक्षेपः आवसोः सद्ने सो-
 दामीत्यनेनोपविशेत् यस्माद्देवात् तृणं गृहीत्वा निरसम् एतदुपवेग्न-
 स्नानं ततः भूर्भुवःस्वर्गहस्यतिर्गन्धाहं मातुष इत्येवं जपेत् एतेनोप-
 विशेद्यक्षुषेति यच्च स्नात् अथमुपवेग्नं चतुष्प्रकारं वक्ष्यति एकञ्च
 तावद्यक्षुषोपविशेदिति वक्ष्यति अन्यञ्च उपविशेदिति वक्ष्यति अन्यञ्च
 तृष्णीमुपविशेदिति वक्ष्यति आसोनेत्यन्यञ्च यच्च तावद्यक्षुषेति
 ब्रूयात् तच्च कृतं स्नात् मन्त्रवत् तृणनिरसनम् उपवेग्नं मन्त्रवदेव
 उपरिष्टाज्जप इति यत्रोपविशेदिति ब्रूयात् तच्च तृणनिरसनोप-
 वेग्नने मन्त्राभ्यामेव उपरिष्टाज्जपो न स्नात् यच्च तृष्णीमुपविशेदिति
 ब्रूयात् तच्च तृणनिरसनं मन्त्रवत् तृष्णीमुपवेग्नं न चोपरिष्टाज्जपः
 यत्रासोनेति ब्रूयात् तच्च तृणनिरसनादि सर्वमेव निवर्त्तते केवलमा-
 सनमेव ॥ १६ ॥

अग्निं प्रणोयमानं यथेतमनुगच्छेत्* ॥ १७ ॥

मन्थनविधिमतिक्रम्य अग्निप्रणयनविधिस्तावदुच्यते अग्निं प्रणी-

* प्राज्ञायबोध्यमेवम् ।

यमाणं यथागतमनुगच्छेत् उत्तरेषाम्नायनानामग्निं प्रक्षीयते अयन्तु
दक्षिणेनाम्नायतनानाङ्गतः तत्तेनैवानुगच्छेत् पश्चाद्गच्छेत्तमनुग-
च्छेत् ॥ १७ ॥

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निहिते यजुषोपवि-
शेत्* ॥ १८ ॥

निधीयमानस्याग्नेर्दक्षिणतः स्थित्वा निहिते यजुषोपविशेदिति
उक्तं यजुषोपवेशनं नित्ये ॥ १८ ॥

अत्र प्रथममिति शाण्डिल्यः* ॥ १९ ॥

अस्मिन् देशे प्रथमं यजुषोपविशेदिति शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते यत्तु पूर्वमुक्तं यजुषोपवेशनम् अग्निमन्थनप्रदेशे तच्छाण्डिल्यस्य
नेष्टम् ॥ १९ ॥

द्वितीयमिति धानञ्जयः* ॥ २० ॥

द्वितीयमेतद् यजुषोपवेशनमित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते
यच्च पूर्वोक्तं यथेदमुभे यजुषा स्नातामिति ॥ २० ॥

जाते रथन्तरं गायेद्वामदेव्यं द्वियमाणे वृद्धनिहिते
सर्वाणि त्वचेषु मनसा † ॥ २१ ॥

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

जातेऽग्नौ रथन्तरं साम गायेत् वामदेव्यं द्विचमाणे प्रणीचमाणे
 दृष्टन्निहिते आहवनीये स्थापितेऽग्नौ दृष्टत्साम गायेत् सर्वाणि दृष्टेषु
 मनसा सर्वांश्चेतानि दृष्टेषु गायेत् मनसा न वाचा सर्वगृहणं किमर्थ-
 मिति चेत् उच्यते वक्ष्यति प्रथमोत्तमयोः स्थाने वारवन्तीययज्ञायज्ञीय-
 यज्ञीय इति अतः सर्वगृहणं करोति कथं वामदेये यज्ञायज्ञीये च
 क्रियमाणे दृष्टस्ये भवत इति ॥ २१ ॥

प्रथमोत्तमयोः स्थाने वारवन्तीययज्ञायज्ञीय इति साम-
 कायनः* ॥ २२ ॥

प्रथमोत्तमयोः रथन्तरदृष्टतोः स्थाने वारवन्तीययज्ञायज्ञीये
 गायेदित्येवं सामकायन आचार्यो मन्यते अरक्षे गेयत्वात्पूर्वयोः ॥ २२ ॥

पूर्वं कल्पे भूयात्सीति धानञ्जयः* ॥ २३ ॥

यानि भूयांसि वक्ष्यन्ते तानि पूर्वस्मिन् कल्पे स्युः रथन्तरदृष्टत्-
 कल्पेनोत्तरस्मिन् वारवन्तीययज्ञायज्ञीयकल्पे ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

मन्थिष्यत्स्वरणी आलभ्यारण्योरिति गायेत्* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

उक्तं पूर्वे कथ्ये भृषांसीति यत्र रथन्तरद्वयोः क्रिया तत्रै-
तानि भवन्ति अग्निमन्विष्यत्सु अरण्ये आसन्ध सृष्ट्वा अरण्योरित्ये-
तत् साम गायेत् ॥ १ ॥

मथ्यमानेऽग्निं नर इत्येतयोरन्यतरत्* ॥ २ ॥

मथ्यमान इति वर्त्तमानकाखोपदेशः मथ्यमानेऽग्नौ अग्निं नर
इत्येतयोः साधोः अन्यतरत् एकं साम गायेत् ॥ २ ॥

धूम उदिते त्वेषस्ते धूमः ऋष्यतीति* ॥ ३ ॥

मथ्यमानेऽग्नौ धूमे उदिते त्वेषस्ते धूमः ऋष्यतीति एतत् साम
गायेत् ततः जाते रथन्तरं गायेदित्येतत् प्रागेनोक्तम् ॥ ३ ॥

प्रञ्चलितेऽदर्शिगात्विति* ॥ ४ ॥

प्रञ्चलितेऽग्नौ अदर्शिगातुविषम इत्येतत् साम गायेत् ॥ ४ ॥

निधीयमाने गवां व्रतं यदग्निमीड इति* ॥ ५ ॥

गार्हपत्ये निधीयमानेऽग्नौ गवां व्रतं साम गायेत्, यदग्निमीड
इत्येतस्मान्मृच्युत्पन्नं ततः प्रणीयमाने वामदेव्यं गायेत्, तत्प्राशुक्तं
वामदेव्यं द्विचमाण इति आहवनीये निहिते दृष्ट्वायेदित्येतदपि
प्राशुक्तमेव ॥ ५ ॥

* शाखावलीयेष्वम् ।

यानि वै नमध्वर्युर्गृह्यात् तानि गायेत्* ॥ ६ ॥

एतानि वा यथोक्तानि गायेत् यानि वा एनं ब्रह्माणं अध्वर्युः
सम्प्रेषति तानि गायेत् ॥ ६ ॥

तान्युद्गातृकर्मैक उद्गाता सामवेदेनेति श्रुतेः† ॥ ७ ॥

तानि सामानि यथोद्दिष्टानि यानि वा अध्वर्युः सम्प्रेषति
तान्येऽङ्के आचार्या उद्गातृकर्म मन्यन्ते यस्मादियं श्रुतिः यानि साम-
वेदेन कर्माणि तान्युद्गाता करोति ऋग्वेदेन होता करोति यजु-
र्वेदेनाध्वर्युः उद्गाता सामवेदेनेति इयं श्रुतिस्तत्रैव स्यात् । ब्रह्माणः
प्रकरणे श्रूयमाणानि कथमुद्गातुर्भवन्तीति चेत् तद्वतीति ॥ ७ ॥

यथा विद्वत्सजनीयकयाशुभीयानि श्रोतुः* ॥ ८ ॥

यथा उद्गातृप्रकरणे श्रूयमाणानि विद्वद्यादीनि विद्वत्सं ब्रह्मं
सजनीयं ब्रह्मं अगस्त्यस्य कयाशुभीयं ब्रह्ममिति श्रोतुरेव भवन्त्य-
सामर्थ्यादुद्गातुः एवमेतानि सामानि ब्रह्मत्वेऽपि श्रूयमाणानि
उद्गातुरेव भवन्ति किञ्च ॥ ८ ॥

प्रस्तोतुश्च वैराजशक्करोप्रस्तावाः* ॥ ९ ॥

वैराजशक्करोषु चैवं श्रुतिः प्रस्तावं प्रस्तुत्य विष्टम्भान् विष्ट-
भातीति यः आभिः क्षिप्रं प्रस्तुत्य क्षिप्रमुद्गायति इति च समान-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कर्त्तृकोऽपि इति आदेशे प्रसावमाचमेव भवति प्रसोतुः उद्गोथ-
सुद्रातुरेव भवति । किञ्चान्यत् ॥ ८ ॥

सर्वेष्वविधानाद् ब्रह्मत्वकारिभिः* ॥ १० ॥

न च सर्वैर्ब्रह्मत्वकारिभिरन्याधेये सामगानं ब्रह्मणो विहितं
तस्मादुद्गातुरेव स्यात् ॥ १० ॥

कर्मयोगाच्चोद्गातुस्त्वारो महर्त्विजः प्राग्भन्तीति च
चातुष्पाश्याप्राशनम्* ॥ ११ ॥

यस्माच्चोद्गातुस्तेन कर्मणा सह संयोगः श्रूयते त्वारो महर्त्विजः
प्राग्भन्तीत्येवा स्मृतिः इभिः कारयैर्ब्रह्मातुरेव सामगानं स्यात् ॥ ११ ॥

अधिकारात् ब्रह्मणः* ॥ १२ ॥

अत्र व्यावृत्तः पक्षः सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणतः उद्गृह्यः कुर्यादिति
ब्रह्माधिकृतः तस्मात्तत्स्यैवेदं सामगानं स्यादधिकारात् ब्रह्मणो अधि-
कारः सामवेदेन चम्वेदेन होता करोति यस्तुर्वेदेन चाध्वर्युर्ब्रह्माता
सामवेदेन अथ पुनर्ब्रह्मा † अनयैव जय्येति अतस्तत्स्यैवाधिकारः अधि-
कृतो ब्रह्मा भवति सामवेदेन तस्मादधिकाराद्ब्रह्मणः स्यात् ॥ १२ ॥

* ब्राह्मयजुर्वेदेवम् ।

† कथं केन ब्रह्मेति पुस्तकान्तरपाठः ।

उद्गात्रे चाविधानात्* ॥ १३ ॥

किञ्चान्यत् यदि चेदमन्याधेये सामगानसुद्गात्रकर्माभविष्यत्
तदा उद्गात्रप्रकरणे एवं विधाखदाचार्यः सार्वकृतुके तस्मादेतद्-
ब्रह्मण एव स्यात् ॥ १३ ॥

दृष्टज्ञानेन सामगानं वाजपेयसौचामण्योः* ॥ १४ ॥

दृष्टज्ञानेन ब्रह्मणः सामगानं वाजपेयसौचामण्योः केन दृष्टम्
अविष्ठा अविब्रन्देन ब्राह्मण उच्यते वाजिनां साम ब्रह्मा रथपक्षेऽभि-
नायतीति वाजपेये ऐच्छं साम दृष्ट्या सामानि नायतीति सौचा-
मण्यम् ॥ १४ ॥

उद्गातेति यथाभ्यसो वादः* ॥ १५ ॥

यदुक्तं उद्गात्रकर्त्तव्यं उद्गाता सामवेदेनेति श्रुतेरिति अत्र ब्रूमः
यथा भ्यसो वादः भ्यस्त्वं गृहीत्वा प्रवृत्तः उद्गाता सामवेदे-
नेति ॥ १५ ॥

होत्रे विधेर्विद्व्यादीनि* ॥ १६ ॥

यदुक्तमुद्गात्रप्रकरणे श्रूयमाणानि विद्व्यादीनि होतुर्भवन्तीति
अत्र ब्रूमः होत्रे विधिरस्ति अतस्मानि होतुर्भवन्ति होतुरेव साम-
र्थ्यात्तत्र उद्गातुरसामर्थ्यादेव न भवन्ति ब्रह्मणस्तु पुनस्तत्र त्रयी-
कर्त्तृकत्वासामर्थ्यमस्ति सामगाने ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणस्योऽप्येवम् ।

स्तोत्रवत् प्रस्तावाः* ॥ १७ ॥

अथ यदुक्तं प्रस्तोतुञ्च वैराजब्रह्मरीप्रस्तावा इत्यत्र ब्रूमः प्रस्तोतु-
र्यथैवान्येषु स्तोत्रेषु प्रस्तावा भवन्ति तथैवेहापि समाख्यानविनि-
युक्ता एव योऽपि समानकर्त्तृक आदेशः सोऽप्यन्यार्थः वादसम्बन्धेन
प्रवृत्तः ॥ १७ ॥

विराट्सु सुवन्ति पुरीषेण सुवत इति वज्रश्रुतेः* ॥ १८ ॥

इत्यञ्च तयोरेव स्तोत्रयोः श्रुतिः विराट्सु सुवन्ति वैराजा-
विष्टम्भाः ब्रह्मरीभिः श्रुत्वा पुरीषेण सुवत इति च तयोस्तोत्रयो-
श्चिकर्त्तृकत्वमेवाभिवदति ॥ १८ ॥

अविधानं विधिद्वैधात् † ॥ १९ ॥

अथ यदुक्तं सर्वैसाविधानात् ब्रह्मालकारिभिरित्यत्र ब्रूमः अत्रा-
विधानं विधिद्वैधात् केषाञ्चिदिष्टं केषाञ्चिद्विष्टं सामगानं एभिरेतै-
र्विहितं येषामिष्टमैर्विहितम् ॥ १९ ॥

यावदचनं कर्मयोगः ‡ ॥ २० ॥

अथ यदुक्तं कर्मयोगाचोद्गातुरित्यत्र ब्रूमः यावदेव कर्म श्रूयते

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

तावदेवास्तु चातुष्प्राश्नप्राश्नं श्रूयते न सामगानं तस्माच्चातुष्प्राश्न-
प्राश्नमस्तु सामगानं माभूदश्रुतत्वादुद्गातुः अथ वा अत्र ब्राह्मणे-
नोद्गातुः कल्पितं सूत्रेण विचारितम् एकपक्षेण तस्माद्विकल्प एव
स्यात् ॥ २० ॥

ऊतायां पूर्णाऊतौ यथार्थं स्यात्* ॥ २१ ॥

सामगानं विचारितं अतोऽनन्तरं ब्रह्मा पूर्णाऊतौ ऊतायां
यथार्थं स्यात् यथार्थमिति गतार्थम् ॥ २१ ॥

अक्षांश्चेदभिजुहुयस्तत्र गत्वा तृष्णीमुपविशेत्* २२॥

कचिदध्वर्यवः अक्षाभिर्होमं कुर्वन्ति अक्षानामविभोतकफक्षानि
तद्यक्षक्षानभिश्चुहुः तत्र तस्मिन् गत्वा तृष्णीमुपविशेत् सिद्धमिदं
सर्वत्र ब्रह्मेत्यत्र उपवेक्षणविधिविशेषणार्थमारभ्यते तृष्णीमिति तदु-
क्तम् ॥ २२ ॥

तैर्द्युते यथार्थं स्यात्* ॥ २३ ॥

तैरक्षाभिर्हते द्यूते प्रवृत्ते यथार्थं स्यात् ॥ २३ ॥

इष्ट्यादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेत् † ॥ २४ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणबोधेन सूत्रत्रयेर्बैकसूत्रं ज्ञातम् ।

पूर्वाङ्गत्यनन्तरमन्याधेयेदयो भवन्ति तास्त्रिष्टिषु ब्रह्मत्वमुच्यते
इदोनामादिषु सर्वेषु यस्तुषोपवेष्टयेत् स प्रकार उक्तः अथ सर्वगृहणं
किमर्थमिति चेत् ब्रह्मवचनसामर्थ्यात्सिद्धमिदं दृष्टिष्विति उच्यते,
अन्याधेयेद्विष्वितीदं ब्रह्मवचनं ह्यतार्थम् अन्याधेयेद्विष्वन्न वर्तते
सोऽयमाचार्यः सर्वगृहणं करोति कथं सर्वेद्विष्विदं स्यादिति ॥ २४ ॥

पूर्वा यजमानात् † ॥ २५ ॥

अथ कस्मिन् प्रदेशे इत्युच्यते यजमानासनस्य पूर्वे प्रदेशे ॥ २५ ॥

आहवनीयं प्रति † ॥ २६ ॥

आहवनीयस्याभिमुख्येन प्रतिशब्द आभिमुख्ये वर्तते ननु सिद्ध-
माभिमुख्यम् उदङ्मुख्यावृत्तौ चेति उच्यते, विकल्पार्थमार-
भ्यते ॥ २६ ॥

परिधोर्वा सन्धिः सुचां वाद्याण्युत्करं वा ‡ ॥ २७ ॥

परिधोर्वा सन्धिं प्रत्याभिमुख्यं स्यात् सुचां वाद्याण्युत्करं वा
प्रतिशब्दः प्रत्येकं परिसमाप्यते ॥ २७ ॥

तमन्तरेणाहवनीयञ्च यजमानसञ्चरो नान्येषाम् ¶ ॥ २८ ॥

† ब्राह्मण्येन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्येन एतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

¶ ब्राह्मण्येनोऽप्येवम् ।

तं ब्रह्मात्मनरेषाहवनीवच्च यजमानस्य सञ्चरः स्यात् नान्येषा-
मिति निवमार्थम् अन्तरेण युक्त इति द्वितीया ॥ २८ ॥

तं यदाध्वर्युर्ब्रूयाद् ब्रह्मन्निदं करिष्यामीति सवितृ-
प्रसूतोऽदः कुरु भूर्भुवःस्वर्गहस्यतिर्ब्रह्माहं मानुष ओमित्येते-
नानुमन्त्रयेत्* ॥ २९ ॥

तं ब्रह्माणं यदा यस्मिन् कालेऽध्वर्युर्ब्रूयात् ब्रह्मन्निदं करि-
ष्यामीति तस्मिन् काले ब्रह्मा ब्रूयात् सवितृप्रसूतोऽदः कुरु अद
इति सर्वनामस्थाने यत्कर्म करिष्यन् भवति तस्य नाम गृहीत्वा यथा-
ब्रह्मक्षपः प्रवेष्ट्यामि सवितृप्रसूतोऽपः प्रणीय एष प्रकारः सर्वानुज्ञासु
भूर्भुवःस्वर्गहस्यतिर्ब्रह्माहं मानुष ओमित्येतेनानुमन्त्रयेतेति अनु-
ज्ञानस्योपरिष्ठादेतं मन्त्रं जपेत् ॥ २९ ॥

इति चतुर्थस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

प्रणीतासु प्रणीयमानासु वाचं यच्छेदातासां विमो-
चनात्* ॥ १ ॥

उक्तम् इत्यादिषु सर्वेषु यल्लोपविशेदिति ततोपविष्टस्य ब्रह्मण
इष्टिष्विदं प्रथमं कर्मोपदिश्यते प्रणीता इति संज्ञा वक्ष्यति विसु-

* ब्राह्मायबोऽप्येवम् ।

तासु प्रणीयमाणसु समिध आदध्यादिति पाचस्वा आपः प्रणीयन्ते
असु बद्धवचनं प्रणीता इति न पात्रे प्रणीयमानास्त्विति वर्तमान-
कालनिर्देशः वाचं यच्छेत् आकुतः कालात् उच्यते आतासां विमो-
चनात् यावन्तासां विमोचनं कृतमिति सौमारौद्रार्थं तस्य हि
घृतेनोदंकार्थाः क्रियन्ते घृतं प्रणीतार्थेन प्रणीयते तच्चाप्यातासां
विमोचनात् ॥ १ ॥

तास्त्रेव प्रणीयमानास्त्राहविष्कृतस्तम्बयजुषश्चाध्यासमिधः
प्रस्थानीयाया इति वा* ॥ २ ॥

वाग्यमनस्र कालविकल्प आरभ्यते तास्त्रेव प्रणीतासु प्रणीयमा-
नासु वाचं यच्छेत् आकुतः कालात् आहविष्कृतः यावद्विष्कृदेहीत्ये-
तद्यजुः प्रयुक्तमिति तत ऊर्ध्वं वाम्बिसर्गः आकस्मात् कालात् आस्तम्ब-
यजुर्हरणात् स्तम्बयजुर्हरणं यदेदि पांशून्तुकीर्य उत्कर उत्करिति
ततस्तम्बयजुषः अधि उपरिष्टान्तावदाग्यमनं यावत्समिधप्रस्थानीयेति
समिधः प्रस्थानीयाया ऊर्ध्वं वाम्बिसर्गः ॥ २ ॥

यत्र वाध्वर्युर्बद्धचै चेटेतां यत्र वा न चेटेतां वाग्यतः
प्रायस्त्रेव स्यात् † ॥ ३ ॥

उक्तं यावदा च्छा होता करोति होतृत्वेव तावद्यज्ञो यावद्यजुषा-
ध्वर्युर्ध्वर्युत्वेव तावद्यावत्साधोद्गातोद्गातृत्वेव तावत् ब्रह्मण्येव ताव-

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

संज्ञो यत्रोपरतस्तस्मात् तस्मिन्नन्तर्द्धौ ब्रह्मा वाच्यमो बभूवेति
 होऽयमाचार्य आह यत्र वाध्वर्षवदृष्टौ कर्म कुर्यातां यत्र वा न
 कुर्यातां वाग्यतः प्रायस्स्वेव ब्रह्मा स्नादिति प्रागेवक्षणात्
 कुर्यादिति कदाचित् किञ्चिदिति ॥ ३ ॥

प्रायश्चित्तञ्चेत्कर्त्तव्यं स्याद् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये
 जुहुयात् भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नाग्नीध्रोये सुत्याचेत् सः
 स्वाहेत्याहवनीये भूर्भुवःस्वः स्वाहेति तत्रैव* ॥ ४ ॥

इह प्रायश्चित्तेषु ब्रह्माधिकृत अतस्तत्प्रकरण आह यज्ञोऽह-
 मित्यस्य कर्मणोऽष्टूनादाय वृक्षमापुपुवे महावृष्टिराहुतिमुद्यत्योवाच
 पुनर्वैनाभिर्वपस्वस्यतो वावमृथोवपस्वस इति स होवाच किं होय-
 सीति प्रायश्चित्तमिति किं प्रायश्चित्तमिति सर्वप्रायश्चित्तमिति किं
 सर्वप्रायश्चित्तमिति महाव्याहृतीरेव मघवन्निति यदि प्रायश्चित्तं
 नाम कर्मदोषनिधानार्थं क्रियते दोषे उत्पन्ने प्रायश्चित्तं भवति
 तद्यदि प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं स्यात् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयात्
 भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नी यदि सुत्या स्नादाग्नीध्रोये सः स्वाहे-
 त्याहवनीये भूर्भुवःस्वः स्वाहेति तत्रैव तत्रैवेति प्रकृतावधारणं
 क्रियते । ननु यदि प्रकृतावधारणं भूर्भुवःस्वः स्वाहेत्येवमेव
 कर्त्तव्यं स्यात् अत्रोच्यते तत्केचिदर्पयन्ति एवं क्रियमाणे भू-
 भुवःस्वः स्वाहेत्येतमेव केवलाभाहुतिं स्यात् या अन्या व्याहृती

नार्हपत्नादिव इहाः ता न क्षुरिति एवञ्चाह यदाऽऽतिमं-
 नूषिषे तस्मादेतामेव सुष्ठवादिति च, ननु चेच्छब्देन वक्ष्यर्थसिद्धेः
 कर्त्तव्यं स्यादितिदं किमर्थमुच्यते उच्यते, एव वै ब्रह्म चा-
 प्रोति च एतदनोयुक्तं सुब्रह्मस्याह इहाति ब्रह्मणा चैवाह
 श्रिया च वक्ष्यं समर्द्धयति च एवं वेदाद्यो खल्लाऽऽर्ज्यावगतं यथा-
 नवगतं सर्वस्वैषैव प्रायश्चित्तिरिति तद्यदि तावदनेनैव प्राय-
 क्षित्तार्थं कृतं मन्येत नैव कुर्यात् अथ पुनः प्रायश्चित्तार्थमकृतं
 मन्येत ततः कर्त्तव्यमिदम् अथ स्याच्छब्दः किमर्थमिति चेत् उच्यते,
 नियमार्थं स्याच्छब्दः क्रियते अथ कृते चाकृते च प्रायश्चित्तार्थं
 स्यादेवेदम् सर्वचेति ॥ ४ ॥

ऊत्वा ब्रूयाच्चेष्टाकार्मप्रायश्चित्तमिति* ॥ ५ ॥

ऊत्वा वक्षेकामाऽऽतिं यदि बद्धीः ब्रूयात् चेष्टाकार्मप्रायश्चित्त-
 मित्येवं मन्त्रम् ॥ ५ ॥

अवेलायां चेष्टाहरेदयश्चियं वापद्येतैता एव व्याहृतो-
 रनुप्रेक्षेतेदं विष्णुरिति वर्चम्† ॥ ६ ॥

उक्तं यस्मात् तस्मिन्नन्तर्द्धौ ब्रह्मा वाच्यमो बुभुधेदिति च यदि
 प्रयत्नो व्याहरेदेता व्याहृतीर्मनसानुद्भवेत् भृशुवःक्षरिति वैष्णवीं

* आचार्यबोध्यम् ।

† आचार्यबोधेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वर्धमिदं विष्णुर्विचक्रमे इति वाग्यमगस्त काष्ठः सूत्रकारेण निष्-
मितः तद्यस्यवेद्यायां किञ्चिद्याहरेदयश्चिथं वा किञ्चित्कर्मापद्येत
यद्यमर्हति यश्चिथं न यश्चिथमयश्चिथनायदिवश्चिथन्मिकं वाचं वदेत्
अनैटिकमयश्चिथं वाच्यगवा आपद्येत एता एव व्याहृतीरनुप्रेषेत
याभिः प्रायश्चित्तं उतम् अनुप्रेषेत मनसानुद्वेत् वैष्णवीं वा
इत्थं मनसा ध्यायेत् विष्णुर्देवता अस्तेति वैष्णवी उक्तमिदं विष्णु-
रिति ॥ ६ ॥

अमावास्यायां दोहनपवित्रे मार्जयेरन्नापोहिष्ठीयाभिः*॥७

दर्शपौर्णमासिकं विधानं प्रवृत्तं तन्नामावास्यायां विशेष उच्यते,
अमावास्यायामिति दर्शमुपचरन्ति अमावास्यायामिष्टौ दोहन-
पवित्रेधिकरणे मार्जयेरन् अपोहिष्ठीयाभिर्हस्मिः अभुषेरन् मा-
र्जनमभुषणम् ॥ ७ ॥

तदभावे दार्भे* ॥ ८ ॥

तस्याभावस्तदभावः तस्य दोहनपवित्रस्याभावे दार्भे दर्भमये
पवित्रेधिकरणे मार्जयेरन् यस्य साक्षात् न पवित्रं तस्य दोहन-
पवित्रं नास्ति ॥ ८ ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

† प्रवृत्तमिति पुस्तकान्तरे समीचीनः पाठः ।

सर्वेष्टिष्विति प्राण्डिष्ठायनम्* ॥ ८ ॥

सर्वेष्टिष्वेव मार्जनं प्राण्डिष्ठायन आचार्यो मन्यते न केवस-
ममावास्त्रायामिति ॥ ८ ॥

प्राश्चित्माह्वयमाणं प्रतिमन्त्रयेत् मित्रस्य त्वा चक्षुषा
प्रतिपश्यामीति* ॥ १० ॥

प्राश्नन्ति तदिति प्राश्चितं तत्प्राश्चित्माह्वयमाणं प्रतिमन्त्रयेत्
ब्रह्मा मित्रस्य चक्षुषा प्रतिपश्यामीत्यनेन चक्षुषा ॥ १० ॥

अप आचम्य प्रतिगृह्णीयाद्देवस्य त्वेति* ॥ ११ ॥

अप आचम्येति छत्स्नमाचमनविधिं दर्शयति अप आचम्य तत्
प्रतिगृह्णीयात् प्राश्चितं देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णन्मन्त्रं पुरस्ता-
ज्जपेत् ॥ ११ ॥

व्यूह्य दृणानि पुरस्ताद्वण्डं सादयेत् पृथिव्यास्त्वा नाभौ
सादयामीति* ॥ १२ ॥

वर्हिषस्तस्य इतचेतस्य व्यूह्य दृणानि पुरस्ताद्वण्डं सादयेत्

* आष्टादशीवेत्येवम् ।

तत् प्राग्निचहरणं पात्रं भूमौ स्थापयेत् पृथिव्यास्ता नामौ साद-
यामीत्यनेन मन्त्रेण ॥ १२ ॥

अङ्गुष्ठेनानामिकया चादायाग्नेष्टास्येन प्राश्नामीति प्रा-
श्नीयादसंखादग्निगिरेत्* ॥ १३ ॥

अङ्गुष्ठेन अनामिकया वाङ्गुल्या आदाय गृह्यत्वा अग्नेष्टास्येन
प्राश्नामीत्यनेन मन्त्रेण प्राश्नीयात् असंखादन्धकैरभिमर्द्वाग्नि-
रेत् ॥ १३ ॥

अथ आचम्योरसि पाणिं निदधीतेन्द्रस्य त्वा जठरे साद-
यामीति† ॥ १४ ॥

अथ आचम्योरसि पाणिं स्थापयेत् इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामी-
त्यनेन मन्त्रेण ॥ १४ ॥

प्रक्षाल्य प्राग्निचहरणं तत्र निदध्यात्† ॥ १५ ॥

प्रक्षाल्य प्राग्निचहरणं यस्मिन्नेव देशे प्रथमं प्रति द्यूष्य हव्यानि
स्थापितं तस्मिन्नेव देशे निदध्यात् स्थापयेत् ॥ १५ ॥

* प्राज्ञायगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

यथाहृतं वा प्रतिहारयेत्* ॥ १६ ॥

येनैव वा यथा वाहृतन्तेनैव पुनराहारयेत् ॥ १६ ॥

ब्रह्मभागमाहृतं तत्रोपनिदधीत्* ॥ १७ ॥

यदि तस्मिन् देशे स्थापितं ततो ब्रह्मभागमाहृतं तत्रोप-
निदधीत् ॥ १७ ॥

तमिष्टौ संस्थितायां प्राप्नोयात्* ॥ १८ ॥

तं ब्रह्मभागं इष्टौ संस्थितायां प्राप्नोयात् तमिष्टयसुष ऊ-
र्जम् ॥ १८ ॥

अन्वाहार्यमाहृतं तृष्णीमालभेत्* ॥ १९ ॥

दर्शपौर्णमासवत् अन्वाहार्यं दक्षिणा तमाहृतं ब्रह्मा तृष्णी-
मालभेत् ॥ १९ ॥

प्रजापतेर्भोगोऽसीति वा* ॥ २० ॥

ब्रह्मा आलभेतेति प्रकृतम् ॥ २० ॥

अथापरं प्रजापतेर्भोगोऽस्यूर्जस्वान्ययस्वानक्षितोऽस्यक्षित्वै

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

त्वा प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाशुदानरूपे
मे पाद्भूर्गस्यूजं मयि धेहीति* ॥ २१ ॥

अथापरमन्वारम्भम् । इदमन्यदिदमपरं, प्रजापतेर्भागोऽसौत्ये-
तदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण एतेषां चयाणां विकल्पः ॥ २१ ॥

तत्रैव यजमानं वाचयेत् प्रजापतिं त्वया समक्षादध्या-
समागम्या अन्वाहार्यं ददानि ब्रह्मन् ब्रह्मासि ब्रह्माणे त्वा
ऊतादध्या मा मा हिंसीरज्जतो मच्छ् शिवा भवेति* । २२ ।

तस्मिन्नन्वाहार्येऽधिकरणे यजमानं वाचयेत् प्रजापतिं त्वया
समक्षादध्यासमित्येतदादि मन्त्रम् ॥ २२ ॥

इति चतुर्थस्तोत्रादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

समिधं प्रस्थानीयामनुमन्त्रयेत् देव सवितरेतत्ते यज्ञं
प्राङ्मूर्धस्यतये ब्रह्माणे तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव
मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य वृद्धस्यतिर्यङ्गमिमं तनोत्विरिष्टं

* आद्यायसोऽप्येवम् ।

यज्ञं समिमं दधातु विश्वे देवा स इह मादयन्तामित्यु-
पांशु प्रतिष्ठेत्युचैः* ॥ १ ॥

प्रतिष्ठन्त्यनयेति प्रस्थानीया ब्रह्मन् प्रस्थास्यामीति तां समिधं
प्रस्थानीयामनुमन्त्रयेत् देव सवितरित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण
उपांशु प्रतिष्ठेत्युचैर्ब्रूयात् भृभुवःस्वरित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण
पांशोमित्युचैः भृभुवःस्वरित्येतदादि यशुःपांशुद्रातुमित्युचैः ब्रूयात्
एष उपरिष्ठाज्जपः ॥ १ ॥

सर्वानुमन्त्रणेन वा* ॥ २ ॥

समिधं प्रस्थानीयामनुमन्त्रयेत् तत्सर्वेषां कर्मणामनुमन्त्रणं
सविदप्रसूतः प्रतिष्ठ भृभुवःस्वरित्येतदादिना उपरिष्ठाज्जपः ॥ २ ॥

विमुक्तासु प्रणीतासु समिध आदध्यात् यथावभृथा-
दुदेत्युचैः* ॥ ३ ॥

प्रणीताविमोचने कृते आहवनीये तिस्रः समिध आदध्यात्
यथावभृथादुदेत्युचैः समिदाधानमुक्तम् एधोऽधोऽधिषीमहीत्यत आरभ्य
वावदाहवनीयोपस्थानमिति ॥ ३ ॥

एतत्सर्वेष्टीनां ब्रह्मात्वम्* ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवन् ।

वदेतदुक्तमिच्छादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेदित्यत आरभ्य दर्श-
पौर्णमासिकविधानम् एतत्सर्वेटीनां ब्रह्मत्वं यथेटीनामिति ब्रह्म-
वचनात् सिद्धेः सर्वेष्टिषु किमर्थं सर्वेष्टीनामिति सर्वग्रहणम् उच्यते
हविर्यज्ञाधिकारः प्रवृत्तः सोऽयमाचार्यः सर्वं कर्तुं करोति कथं
सोमाङ्गभूतानामपीटीनामेतदेव ब्रह्मत्वं सादिति ॥ ४ ॥

सम्यग्नाह्न्येकासने न पुनर्यजुषोपविशेदिति शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

एकस्मिन्नहनि यद्येकहविष्का ब्रह्म इष्टयो भवन्ति तस्मिन्ने-
कासने न पुनर्यजुषोपविशेत् एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते एका-
सनमिति यत्प्रथमायानिष्टो आसनं कल्पितं तदेवाप्तरासु भवति
पृथगेकासनम् अथ पुनः पृथगिष्टिव्यासनं कल्पते न तदेका-
सनम् ॥ ५ ॥

अग्न्याधेयेष्विष्टिषु प्रथमायां यजुषोपविशेत् उत्त-
मायां समिध आदध्यादिति गौतमः* ॥ ६ ॥

एवं गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ६ ॥

पृथगिष्टिष्विति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

पृथगेकस्त्रामेकस्यां यजुषोपविशेत् समिधस्तदध्यात् एवं धान-
ञ्जय आचार्य आह ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

चातुष्प्राश्याच्च प्राप्तस्तु धेनुं दद्याद् ब्रह्मणेऽध्वर्यवे
चाग्निपदं धेनूर्होत्रे वत्सतरी ब्रह्मणेऽनडुहोऽध्वर्यवे तथो-
क्तात्रे सर्वे चिवर्गाः पष्ठौहोमगोधाय सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डले
चेति* ॥ ८ ॥

चातुष्प्राश्याच्च प्राप्तस्तु धेनुं दद्याद्ब्रह्मणे चब्रह्मो धानञ्जय-
मतानुकर्षणार्थः अध्वर्यवे चाग्निपदं दद्यात् अग्निपदोऽश्वः धेनूर्होत्रे
दद्याद्वत्सतरी ब्रह्मणे दद्यात् अनडुहोऽध्वर्यवे दद्यात् तथोक्तात्रे
अनडुहो दद्यात् सर्वे चिवर्गाः यदेतद्देनूर्होत्रे दद्यात् इत्यत आरभ्य
वज्रवचनम् तस्मिन् परिमाणं सर्वे चिवर्गा इति सर्वग्रहणं किमर्थमिति
चेत् अत्रोच्यते अन्यत्राप्येवंप्रकारचिवर्गा इति यथा विश्वजिह्विल्यो
वक्ष्यति धेनूरिति पष्ठौहोमागोधाय दद्यात् पष्ठौहोमब्रह्मो वयसि
सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डलेच दद्यात् यजमानः कर्णयोरभरणं श्लोक-
प्रसिद्धेः ॥ ८ ॥

एवमेव धेनुमग्निपदञ्चेति शाण्डिल्यः † ॥ ९ ॥

यदुक्तं धेनुं दद्याद्ब्रह्मणेऽध्वर्यवे चाग्निपदमिति एतद्देनुमग्निपदं वा ‡

* ब्राह्मणवेनेतेन पञ्च सूत्राणि कृतानि ।

† ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

‡ यदुक्तं सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डले चेति एवं धेनुमग्निपदञ्च सर्वेभ्यो
दद्यात् इति पुस्तकान्तरपाठः ।

सर्वेभ्य एव दद्यात् तयोर्दक्षिणान्तरविधानात् एवं प्राचिञ्च आचार्यो
मन्यते ॥ ८ ॥

धेनुमनद्वाहं वत्सतरीं वत्सतरमजं पूर्णपात्रं तत्प्रथ-
मायामिष्टौ दद्यात्* ॥ १० ॥

चदेतद्वेद्यायुक्तं एतत्प्रथमायामिष्टौ दद्यात् ॥ १० ॥

तथोत्तरयोरन्यत्राजपूर्णपात्राभ्यामिति* ॥ ११ ॥

तथोत्तरयोरिष्टोः प्रथमायामिष्टौ यदुक्तं दक्षिणाजाति
उत्तरयोरपीष्टोः एवंप्रकारमेव दद्यात् अन्यत्राजपूर्णपात्राभा-
मिति ॥ ११ ॥

वरः सप्तमो दक्षिणानां त्रयोदशो वा पञ्चविंशो
वैतद्वाजसनेयकम्* ॥ १२ ॥

वङ्गावो दक्षिणाः तासां सप्तमो वरः स्यात् त्रयोदशो वा अथवा
द्वादश नावः त्रयोदशो वरः स्यात् पञ्चविंशो वा अथवा चतुर्विंश
नावः वरः पञ्चविंशः एतद्वाजसनेयकं विधानमन्याधेये दक्षिणानां
वरः प्रज्ञातः ॥ १२ ॥

अग्न्याधेयान्तान् कुर्वते पूर्णाहुतिमक्षाभिर्होममिष्टौ-
रिति* ॥ १३ ॥

* प्राच्यायनोऽप्येवम् ।

अम्बयवेवस अम्बान् सुर्वेति अम्बवेने पूर्वाङ्गायादि केषाञ्चित्
पूर्वाङ्गत्यन्तं केषाञ्चिदक्षभिहोमान्तं केषाञ्चिदिच्छन्तम् ॥ १३ ॥

मिथुनौ दक्षिणान्वारम्भणोद्यमामिष्टौ* ॥ १४ ॥

मिथुनौ गवौ दक्षिणा स्त्रीपुमाञ्च गौरेव ॥ १४ ॥

वाजिनाश्विनघर्माणामृत्विक्षपक्षवमिष्टा प्राणभक्षं भक्ष-
येत् प्रत्यक्षभक्षं स्वे यज्ञे † ॥ १५ ॥

अम्बयाधेये दर्शपूर्णमासयोऽथ ब्रह्मलसुक्तं साम्प्रतं चातुर्मास्येषु
विवक्षितं तद्विवक्षुरिदं सूत्रमारभते वाजिनाश्विनघर्माणामिति
वाजिनश्च आश्विनश्च घर्मश्च वाजिनाश्विनघर्माः तेषां वाजिनाश्विन-
घर्माणां अल्लिखूपक्षवमिष्टा प्राणभक्षं भक्षयेत् प्रत्यक्षभक्षं भक्षयेत्
मुखेन स्वे तु यज्ञे प्रत्यक्षभक्षं भक्षयेत् स्वे यज्ञे इति सचे वाजिन-
चातुर्मास्येषु आश्विनः सौत्रामण्यां घर्मः सोमे अथ तु लाघवार्थ-
माचार्या वाजिनप्रकरणे सामान्यविधानमारभते सर्वेषां किं पुनः
सामान्यम् अल्लिखूपक्षवमिष्टा प्राणभक्षं भक्षयेत् प्रत्यक्षभक्षं स्वे यज्ञे
इति तथैवाश्विनघर्मयोः स्वस्तिन् प्रकरणे भक्षयमन्त्रौ वक्ष्यति
साम्प्रतं वाजिनस्यैवोच्यते ॥ १५ ॥

यन्त्रे रेतः प्रक्षिप्यते यदामेऽपि गच्छति यद्वा जायते

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबेनेति सूत्रद्वयं ज्ञातम् ।

पुनस्तेन माशिवमाविश तेन मा वाजिनं कुरु तस्य ते वाज-
पीतस्योपहत उपहृतस्य भक्षयामोति वाजिनस्य* ॥ १६ ॥

यस्मै रेतः प्रसिच्यत इत्येतदादिना मन्त्रेण यथापठितेन वाजि-
नस्य भक्षणं कार्यम् ॥ १६ ॥

ऋतुनान्त्य वाचिनां वाजिनं भक्षयामोति वा* ॥ १७ ॥

अग्ने वा मन्त्रेण भक्षयेत् ॥ १७ ॥

उभाभ्यां वोभाभ्यां वा* ॥ १८ ॥

उभाभ्यां वा मन्त्राभ्यां भक्षयेदिति शेषः ॥ १८ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

इति चतुर्थस्य ऋदशी ऋषिणा ।

इति चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ।

पञ्चमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

चातुर्मास्येषु वरुणप्रघासानां साम्ययजुर्हरिष्यत्सु यजु-
षोपविशेत्* ॥ १ ॥

चातुर्मासान्यधिक्षतानि वाजिनाधिकारात् चातुर्मास्येषु प्रथमे
पर्वणि वाजिनं भवति तस्य भक्षणविधानमुक्तम् अन्यदैष्टिकं सामान्य-
विधानं सिद्धं वैश्वदेवे साम्प्रतं वरुणप्रघासिकं ब्रह्मत्वमुच्यते चातु-
र्मास्येष्वित्येवमादि चतुर्षु चतुर्षु मासेषु पर्वणि क्रियन्त इति
चातुर्मासानि चातुर्मास्येष्वित्यधिकारसप्तमो वरुणप्रघासानां वरुण-
प्रघासा इति पर्वणः संज्ञा सांख्यवहारिको वक्ष्यति वरुणप्रघासैर्व्याख्यातं
ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेष्विति वरुणप्रघासानामिति सम्बन्धसङ्गणा षष्ठी
साम्ययजुर्हरिष्यत्सु साम्ययजुरिति कर्मणः संज्ञा तदुक्तं दर्शपूर्णमास
प्रकरणेन वेदेः पांशुनुत्कीर्णं उत्करसुत्किरतीति यजुषोपविशे-
दिति प्रागुक्तमेव, ननु चातुर्मास्यपक्षं किमर्थं क्रियते वैश्वदेविकं
विधानमुक्तं वाजिनस्य भक्षयेदिति, ननु चातुर्मास्येष्वेवोऽन्यत्र वरुण-
प्रघासानां प्रयोगोऽस्ति तदेवं सिद्धेः चातुर्मास्येषु किं पुनर्चातु-
र्मास्यपक्षम् क्रियते इति उच्यते, संवत्सरप्रभृतीनि चातुर्मासानि

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

चतुर्षु चतुर्षु मासेषु पर्वाणि क्रियन्त इत्युक्तं तेषाञ्च बहवो
विकल्पा कृष्टाः सद्य आदि पञ्चाहः कृत्तानि पञ्च पञ्च सांवत्सरिका-
णीति योऽयमाचार्यः चातुर्मास्यग्रहं करोति चातुर्मास्येभ्यो-
तेभ्येषविधिः स्यादिति ॥ १ ॥

विलिखिते चात्वालेऽध्वर्युणा सद्य प्रत्यावज्याहवनीय
उपविशेत्* ॥ २ ॥

दक्षिणे प्रदेशे वेदेराहवनीयमुखमभिसुखम् उपविशेत् योऽध्वर्युः
स एव सञ्चरः एतदौपवसथिकं कर्म ॥ २ ॥

अग्नी प्रणीयमाणौ यथेतमनुगच्छेत्* ॥ ३ ॥

अपरेद्युरग्निप्रणयनं तच्च द्वावग्नी अति प्रणयन्ति तावग्नी प्रणीय-
माणौ यथागतमनुगच्छेत् अनुगच्छेदिति प्रणयनमार्गं वैवानुगमनं
प्राप्तं तस्माभ्दित्यत आह यथेतमिति दक्षिणेनैव देशेन वेद्योरनु-
गच्छेत् ॥ ३ ॥

अध्वर्युश्चेद् ब्रूयाद् ब्रह्मज्ञेकस्त्वयोपसन्निधीति स्पृशेना-
हवनीयात् पा० श्नुपद्यत्योत्तरस्था वेदेर्दक्षिणादन्तात् कर्ष-
त्रियादावेदि* ॥ ४ ॥

यथेतस्मिन् काले अध्वर्युः ब्रूयाद् ब्रह्मज्ञेकस्त्वयोपसन्निधीति

* प्राज्ञासन्नेष्टयेवम् ।

स्वमेवाहवनीचात्पाश्र्ठम् प्रक्षिप्य येनरा केदिः तस्या दक्षिणाहन्तात्क-
र्षश्चिक्त्वावेदि चावदैष्टिकी वेदिरिति एवमवच्छेदनं कृतं भवतीति
ह्यव विवेकने ॥ ४ ॥

मध्यादेका चेत्* ॥ ५ ॥

यद्येका वेदिर्भवति तस्या मध्यात्कर्षन्निचात् चावदैष्टिकी वेदि-
रिति ॥ ५ ॥

प्रोक्ष्य स्वं पश्चिमेन वेदी गत्वा निधीयमानयोरग्न्यो-
स्तृष्णीमुपविशेत् † ॥ ६ ॥

प्रोक्ष्य स्वं यस्माद्देशात् गृहीतः तस्मिन्नेव स्थापयित्वा पश्चिमेन
वेद्योर्गत्वा एनया द्वितीयया अग्न्योर्निधीयमानयोर्निधानकालमेव
तृष्णीमुपविशेत् तृष्णीमित्यस्य प्रकारउक्तः ॥ ६ ॥

एतत् कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेषु † ॥ ७ ॥

यदेतदुक्तमाग्निप्रणयनं कर्मा एतत्सर्वेष्वग्निप्रणयने एव स्यात् न केवलं
वह्णप्रधायेषु ननु सर्ववह्णं किमर्थमाग्निप्रणयनेष्विति बह्ववचनात्
भिद्वमेतदुच्यते हविर्यज्ञाधिकारो वर्तते अतः सर्ववह्णं कृतं
कथं अन्येष्वग्निप्रणयनेषु सोमाङ्गभूतेषु एतत्कर्मा स्यादिति ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यखे ह्येदिविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यखोऽप्येवम् ।

अवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु पूर्वोणाग्नी चात्वालञ्च गच्छेत्
पश्चिमेन वेदो चात्वालञ्च स्वे यज्ञे हविर्यज्ञेष्वेष सञ्चर उत्त-
रेण विहारं कर्मभ्यः* ॥ ८ ॥

अवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु अवभृथएवावभृथन्यङ्गः अथवा अव-
भृथैकदेशः अह्नत्सोऽवभृथः तत्र तमवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु सहकर्तृषु
पूर्वोणाग्नी चात्वालञ्च गच्छेत् अन्योऽत्वालस्य च पूर्वेषु प्रदेशेन
गच्छेत् पश्चिमेन वेदोऽत्वालस्य च गच्छेत् स्वे यज्ञे कौण्डपायिने
विषयः हविर्यज्ञेष्वेष सञ्चरः उत्तरे प्रदेशे विहारस्य यानि कर्माणि
यथा इडाप्राशनसुत्तरेण दक्षिणा प्रतिग्रहः केषाञ्चित्, अथ हविर्यज्ञ-
ग्रहणं किमर्थं सिद्धम् एव सञ्चर उत्तरेण विहारं कर्मभ्य इति यावता
वक्ष्यति वरुणप्रघासैर्यास्यातं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेष्विति उच्यते एते
हविर्यज्ञाः कौण्डपायिनेऽपि भवन्ति सोऽयमाचार्यो हविर्यज्ञेष्वित्याह
कथं कौण्डपायिने दीक्षितसञ्चर एवेति ॥ ८ ॥

यथा चात्वाले तथा यूपे ग्रामिन्ने च पशौ † ॥ ९ ॥

एतानि चातुर्मास्यपर्वाणि पशुमन्त्रपि भवन्ति तद्यदा वरुण-
प्रघासेषु पशुः स्नात् तदा यथा चात्वालस्य पूर्वेषु सञ्चरः तथा
यपस्य च ग्रामिन्स्य च स्नात् अथ पशुग्रहणं किमर्थमिति चेत्

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रजन्यं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रजन्यं कृतम् ।

नक्षते परीर्यूपग्राभिचौ भवतः तस्मात्पशुपहणमतिरिच्यते उच्यते
पशुपहणमेतदर्थं न केवलं वरुणप्रघासेषु सर्वेषु पर्बस्त्विति ॥ ८ ॥

अवभृथन्यङ्गं प्राप्याभ्युक्षणप्रभृति सौत्यं कर्म समा-
पयेयः * ॥ १० ॥

उक्तमवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु साम्प्रतं तस्मिन्नवभृथन्यङ्गे कर्मो-
च्यते अवभृथन्यङ्गं प्राप्याभ्यर्चये कर्मणि समाप्ते सौत्यादभ्युक्षणा-
दारभ्य समिदाधानाहवनीयोपस्नानान्तं कर्म सर्वं कुर्युः अथ किं
कर्मपहणम् अभ्युक्षणप्रभृति सौत्यं कर्म समापयेयुरिति सिद्धेः उच्यते,
कर्मपहणं नियमार्थं वक्ष्यत्यग्निहोत्रोपस्नानं विष्णुक्रमाः समिष्ट-
यजूषीति न क्रियेरन्नवभृथन्यङ्गश्चेति ब्राह्मिष्ठ इति एतद्ब्रूयति
सूत्रकारो धानञ्जयपक्षोऽचेष्ट इति सर्वं क्रियतेति धानञ्जय
इति ॥ १० ॥

साकमेधेषु क्षौरौदनस्य यथार्थं प्राप्नीयात् * ॥ ११ ॥

उक्तं वरुणप्रघासेषु ब्रह्मत्वं साम्प्रतं साकमेधेषूच्यते साक-
मेधा नाम द्वितीयं पर्वं साकमेधेस्वित्यधिकरणलक्षणा सप्तमी क्षौरेण
संस्कृतं ओदनः क्षौरौदनः तस्य यथार्थं प्राप्नीयात् यावतार्थं स्वात्
तावत्प्राप्नीयात् परिमाणे अनियमः यदि सौहित्येच्छुः सौहित्यं
कुर्यात् एतद्गृहमेधीये कर्मणि भवति पूर्वेषुः ॥ ११ ॥

यजमानं ब्रूयात् प्रभूतमन्नं कारय सुक्षिता अलङ्कृता
भवतेत्यमात्यान् ब्रूहि वत्सांश्च मादृभिः सह वा-
सयेत* ॥ १२ ॥

यजमानं ब्रूयाद्ब्रह्मा प्रभूतमन्नं कारय प्रभूतं वज्रं सुक्षिताश्चाल-
ङ्कृताश्च भवतेति अमात्यान् ब्रूहि सुक्षितास्तृप्ता आश्रिता भवत
अलङ्कृताश्च गन्धमाद्यादिभिरलङ्कारैर्भूषयध्वमात्मानम् अमात्याः
पुत्रपौत्रादयः भृत्याश्च वत्सांश्च मादृभिः सह वासयेतेत्येवं यजमानो
वक्तव्यो ब्रह्मणा ॥ १२ ॥

पूर्वाह्णेऽध्वर्युः क्षौरौदनमृषभस्य रवथे जुहोति ब्रह्माण-
मुपवेश्य* ॥ १३ ॥

अस्मिन्नहनि पूर्वाह्णेऽध्वर्युः क्षौरौदनमृषभस्य रवथे जुहोति
रवथग्रन्थो रभसि वर्त्तते क्षौरौदनमग्नौ जुहोति ब्रह्माणं तस्माग्नेः
समीपे उपवेश्य ननु उक्तं सर्वत्र ब्रह्मेति अधिकृत एव ब्रह्मा तत्
किमिदमुच्यते ब्रह्माणमुपवेश्य जुहोतीति उच्यते अहवत्यृषभे ब्रह्मैव
ऋषभतां कुर्यात् अतः पुनर्यहणम् ॥ १३ ॥

ऋषभेऽहवति ब्रह्मैव ब्रूयाज्जुहोति* ॥ १४ ॥

अहवति च हवति च ब्रह्मा ब्रूयाज्जुहोति ॥ १४ ॥

तृष्णीं पैटयञ्जिकायाः सर्वं कुर्यादोमित्येवानुमन्त्र-
येत्* ॥ १५ ॥

पैटयञ्जिकायामिष्टौ तृष्णीं सर्वं ब्रह्मा कुर्यात् ओमित्येवानु-
मन्त्रयेत् ओमिति प्रवृत्तमात्रं स्यात् अनुमन्त्रणम् ॥ १५ ॥

इति पञ्चमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरध्वर्युमनु विदधीत † ॥ १ ॥

पैटयञ्जिकायामिष्टौ कानिचित्कर्माण्यध्वर्युर्यज्ञोपवीतो करोति
कानिचित्प्राचीनावीतो तद्यथाध्वर्युर्यज्ञोपवीतो स्यात् तच्च ब्रह्मापि
यज्ञोपवीतो भवेत् यच्च प्राचीनावीतो स्याद् ब्रह्मापि तथैव स्यात्
यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरध्वर्युप्रत्ययः ॥ १ ॥

तस्या हवीऽपि निर्वस्यत्सु दक्षिणया द्वारा प्रपद्य पश्चात्
प्राङ्मुख उपविशेत् † ॥ २ ॥

तस्या पैटयञ्जिकायाः हविषान्निर्वपनं करिष्यत्सु वेदेः पश्चिमे
प्रदेशे प्राङ्मुख उपविशेत् निर्वस्यत्स्वित्यतस्तं बद्धवचनम् ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्यबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येषम् ।

एवमेव वेदिं गत्वा स्तम्भयजुर्हरिष्यत्सु* ॥ ३ ॥

एवमेव यथा निर्वस्यत्सु, उपविष्टः तथा वेदिं गत्वा पैतृयश्रि-
कार्थं स्तम्भयजुः तत् हरिष्यत्सु तस्माः पश्चिमे प्रदेशे प्राङ्मुख उप-
विशेदित्येतदुक्तं भवति ॥ ३ ॥

आज्यभागयोर्ऋतयोर्दक्षिणेनाग्निं गत्वा पुरस्तात् प्रत्य-
ङ्मुख उपविशेद्यजमानश्च* ॥ ४ ॥

आज्यभागयोर्ऋतयोरग्नेर्दक्षिणेन प्रदेशेन गत्वा वेदेः पूर्वप्रदेशे
प्रत्यङ्मुख उपविशेत् यजमानश्च प्रत्यङ्मुख एव उपविशेत् ॥ ४ ॥

ऊते खिष्टकृते यथेतं प्रत्याब्रज्योपविशेताम्* ॥ ५ ॥

ऊते खिष्टकृते यथागतं प्रत्याब्रज्य तस्मिन्नेव वेदेः पश्चिमे प्रदेशे
उभौ ब्रह्मयजमानौ उपविशेताम् ॥ ५ ॥

प्राश्निचमाहृतमुपघ्रायापविध्येत्* ॥ ६ ॥

प्राश्निचमाहृतमुपघ्रायापविध्येत् स्नापयेत् ततः प्राञ्जीयात् ॥ ६ ॥

आज्यञ्चेत् प्राश्निचभागादवद्येयुस्तदुपघ्रायाप उप-
सृशेत्* ॥ ७ ॥

यद्याज्यं प्राश्निन् प्रतिनिधिमवद्येयुः तदाज्यमुपप्रायाप उप-
सृजेत् ॥ ७ ॥

इडाञ्च प्रतिगृह्य प्रतिप्रयच्छेत्* ॥ ८ ॥

इडान्दीयमानां प्रतिगृह्य प्रति प्रयच्छेत् तस्मा एव ॥ ८ ॥

परिषिक्तेऽध्वर्युणाहवनीयमुपतिष्ठेरन् दक्षिणेनाग्निं ग-
त्वोऽक्षरेण दक्षिणाग्निं स्वे यज्ञे † ॥ ९ ॥

अध्वर्युणा परिषेचने कृते आहवनीयमुपतिष्ठेरन् सर्वे यस्मिन्नग्नौ
कर्म प्रवृत्तं तस्य दक्षिणेन गत्वा दक्षिणाग्रेऽक्षरेण गत्वा स्वे यज्ञे
कौण्डपायिने ॥ ९ ॥

अक्षन्ममीमदन्त इति प्रथमासु सदृशं त्वा वयं मघवन्म-
न्दिषोमहि प्रनूनं पूर्णवन्धुरः स्मृतो यासि वशां अनयो-
जान्विन्द्र ते क्षरो इति द्वितीयोपोऽग्नौ षट्पुद्गलिर इति
तृतीया* ॥ १० ॥

एताभिर्यथोद्दिष्टाभिर्हविः आहवनीयमुपतिष्ठेरन् उक्तं च-
च्चादिग्रहणेनेति ॥ १० ॥

तत एवेक्षमाणा गार्हपत्यं मनोन्वाहुवामहे नाराग्र-

* शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

† शास्त्रायने विशेषोऽस्ति ।

सेन सोमेन पितृणाञ्च मन्मभिः पुनर्नः पितरो मनो ददातु
दैवो जनो जीवं ब्रात९ सचे मद्वा न एतु मनः पुनः क्रत्वे
दत्ताय जीवसे ज्योक्च सूर्यं दृशे यमिति* ॥ ११ ॥

तस्मिन्नेव देशेऽवस्थिता गार्हपत्यमोक्षमाणा उपतिष्ठेरन् मनो-
न्वाहुवामह इत्येतदादिभिर्धर्मिर्गर्थयासूत्रिताभिः ॥ ११ ॥

कथानश्चित्र आभुवदित्येकया दक्षिणाग्निम्* ॥ १२ ॥

कथानश्चित्र आभुवदित्येकयर्चा दक्षिणाग्निसुपतिष्ठेरन् तत
एवेक्षमाणा इति प्रकृतं नन्वेकयेति किमर्थम् एकैवादिष्टा उच्यते,
तिसृभिस्तिसृभिराहुवनोयगार्हपत्ययोरुपस्थानं कृतं तदिहापि द्वे-
नावगम्यते प्रवृत्तत्वात् तथा माभुदित्याहैकयेति ॥ १२ ॥

इति पञ्चमस्य द्वितीया वण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

त्रैयम्बका नामापूपा भवन्त्येककपालाः † ॥ १ ॥

व्यम्बको देवता येषान्ते इमे त्रैयम्बका नामापूपा भवन्ति
अपूपा इति द्रव्यसंज्ञा एकस्मिन् कपाले संस्कृता एककपालाः ॥ १ ॥

* द्राष्ट्वायसोऽप्येवम् ।

† द्राष्ट्वायसेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तेषां यमध्वर्युराखत्कर उपोपेत् तत्राप उपसृग्नेयुः
त्रिवा नः श्रन्त मा भव सुमृङ्गीका सरस्वति मा ते व्योम
सन्दश इति* ॥ २ ॥

तेषामपूपानां यमध्वर्युराखत्कर उपोपेत् आखुर्भूषिकः उत्-
कीर्यत इत्युत्करः उदापः भूषिकोदापे उपवपेत् तस्मिंस्तस्मा
पांशुभिरवकादयेत् तस्मिन् अधिकरणे अप उपसृग्नेयुः त्रिवा नः श्रन्त
मा भवेत्येतदादिना मन्त्रेण ॥ २ ॥

आसीतेतरेषां ह्यमान इति धानञ्चप्यः † ॥ ३ ॥

इतरेषामपूपानामवयवेषु ह्यमानेषु आसीतेत्येवं धानञ्चप्य
आचार्यो मन्यते ॥ ३ ॥

तिष्ठेदिति शाण्डिल्यः † ॥ ४ ॥

तिष्ठेदिति स्नानं विधीयते नोर्द्धताम् ॥ ४ ॥

ऊते तिष्ठन्तो अपेयुरवां वरुद्रमयत्तमद्वावदेवं त्वम्बक
यथा नः श्रेयसस्करद्यथा नो वसीयसस्करद्यथा नः पशुमन-
स्करद्यथा नो व्यवसाययाज्ञेषजमसि भेषजज्ञवेऽन्नाय पुरुषाय
भेषजं सुगं मेषाय मेघैस्तु भेषजं यथा सदिति † ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनोऽप्येवम् ।

ऊते तेषामपूपानां सर्वे तिष्ठन्तो जपेयुः अवां वरदमित्ये-
तदादि मन्त्रं यथापठितम् ॥ ५ ॥

यजमानस्यामात्या एकैकमपूपमादाय त्रिः प्रदक्षिणमग्निं
परियुः* ॥ ६ ॥

यजमानस्य ये अमात्याः पुत्रपौत्रादयो मृत्याः एकैकमपूपं
मृद्वा चिरग्निं परियुः प्रदक्षिणम् ॥ ६ ॥

तत्र ब्रह्मा परियञ्जपेदिति धानञ्जप्यस्तिष्ठन्निति
शाण्डिल्यस्यस्वर्गं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनमुर्वारुकमिव
बन्धनान् मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति । ॥ ७ ॥

तत्र तस्मिन् कर्कषि ब्रह्मा परियञ्जपेदिति धानञ्जप्य आचार्यो
मन्थते तिष्ठन्निति शाण्डिल्यः अमात्या अधिहताः अतो ब्रह्माग्रहणं
करोति व्यम्बकं यजामहे इत्येतदादि मन्त्रं जपेत् ब्रह्मा परियन्
तिष्ठन्वा ॥ ७ ॥

एवं परीत्योदस्येयुः* ॥ ८ ॥

एवमनेन प्रकारेण परीत्य सर्वे येऽपूपा मृद्वास्तामुदस्येयुः
ऊर्ध्वं क्षिपेयुः ॥ ८ ॥

*ब्राह्मायबोटप्येवम् ।

† ब्राह्मायबेनैतेन रूपत्रयं कृतम् ।

तेषां ब्रह्मैकं लिखित्वा यस्य स स्यात्तस्यै प्रयच्छेत्* ॥ ८ ॥

तेषामपूपानां ब्रह्मा लिखित्वा लब्धुमिच्छा लिप्सा यस्य सकाशा-
लब्धः स्यात् तस्मा एव पुनर्दद्यात् ॥ ८ ॥

तस्य वैव सन्तं पाणावालभेत* ॥ १० ॥

तस्यैव वा पाणो अवस्थितं तमपूपमालभेत ॥ १० ॥

तथैव प्रतिपरीयुः* ॥ ११ ॥

यथैव प्रदक्षिणं परिगमनं कृतं तथैव प्रसव्यं परीयुः तथैवेति
चिरित्युक्तं भवति ॥ ११ ॥

यत्रैनानाध्वर्युरासजेत्तत्रोपनिष्ठेरन्नेष ते रुद्र भागस्तेना-
वसेन परोमूजवतोतीक्ष्णं कृत्तिवासाः पिनाकश्चस्तोऽवततधन्वो-
मित्यातमितोरुपेयुः † ॥ १२ ॥

यत्र यस्मिन् देशे एनानपूपान् कक्षापीकृत्वा दृष्टे वा स्थानौ
वाध्वर्युरासजेत् आबध्नीयात् तत्रोपस्थानं कुर्युः एव ते रुद्र भाग
इत्येतदादिना मन्त्रेण यथासूचितेन मन्त्रान्ते यः ओङ्कारः तम् आत-
मितोरुपेयुः तावद्भूयुर्यावन्नातमितः ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्रह्मो देवोरित्यप उपसृष्टानपेक्षं प्रत्याब्रजेयुः* ॥ १३ ॥

ब्रह्मो देवोरित्येतयर्चा अपउपसृष्टा येन पथा गताः तं पन्थान-
मनपेक्षं प्रत्याब्रजेयुः ॥ १३ ॥

वरुणप्रघासैर्व्याख्यातं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेषु* ॥ १४ ॥

वरुणप्रघासैर्व्याख्यातम् उक्तं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेषु यद्ब्रह्मत्वं हवि-
र्यज्ञे कस्मिंश्चिन्नोच्यते तत् सर्वं वरुणप्रघासेषु सिद्धं द्रष्टव्यम् ॥ १४ ॥

पशूनां यूपार्जतिं होष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १५ ॥

चातुर्मास्त्रानि समाप्तानि साम्प्रतं पाशुकं ब्रह्मत्वमुच्यते तत्र
सर्वं वरुणप्रघासैः सिद्धं विशेष उच्यते, यूपार्जतिं होष्यत्सु होतु-
मिच्छत्सु तृष्णीमुपविशेत् ॥ १५ ॥

ऊतायां यथार्थं स्यात्* ॥ १६ ॥

ऊतायां यूपार्जतौ यथार्थं स्यात् स्यादिति कर्मणः समाप्तिं
दर्शयति ॥ १६ ॥

वपायां ऊतायामिदमाप इति चात्वाले मार्जयित्वा
सर्वपशूनां यथार्थं स्यात्* ॥ १७ ॥

पशोर्वपायां हुतायामिदमाप इत्यनेन मन्त्रेण चात्वाले मार्ज-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

क्षिप्वा सर्वपशूनां च वार्धं ज्ञात् सर्वपशूनां क्षिप्यते न केवलं पशो
 सौत्रामण्यामपि तथा चातुर्मास्येषु सर्वेषु ॥ १७ ॥

इति प्रथमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

पुरोडाशेन चरिष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १ ॥

अनन्तरं पश्चपुरोडाशः, पुरोडाशेनेति करणे तृतीया चरिष्य-
 त्सिति पुरोडाशेन कर्म चरिष्यत्सु, तृष्णीमुपविशेत् ॥ १ ॥

आहूतं पुरोडाशमालभ्य ब्रूयात् प्राञ्जन्तु ये प्राशिष्यन्त
 इति* ॥ २ ॥

यदि पुरोडाशमाहरेयुः प्राञ्जनकाले तमालभ्य ब्रूयात् प्राञ्जन्तु
 ये प्राशिष्यन्त इति येषां प्राञ्जनं विहितं ते प्राञ्जन्तु यथा होता-
 ध्वर्युर्ब्रह्माग्निः स्वामी चेति प्रकृतौ विहितमेतेषां प्राञ्जनम् ॥ २ ॥

अनुव्रजेत् सर्वपशूनां पत्नीसंवाजानिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

अनुव्रजेद् यस्मिन् देशे पत्नीसंवाजा हवन्ते तं देशं व्रजन् सर्व-
 पशूनां पत्नीसंवाजेषु ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

सवनीयस्यैवेति गौतमः* ॥ ४ ॥

सवनीयस्यैव वशोर्गजेत् नान्येषां पशूनामित्येवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ ४ ॥

न सवनीयस्य च नेति शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

सवनीयस्यापि नातुर्गजेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते न
चान्यत्र प्रतिषेधः ॥ ५ ॥

हृदयशूलोऽत्रावमृथन्यङ्गस्थाने भवति तस्मिन्नप उप-
सृशेयुर्धाम्नो धाम्नो राजःस्ततो वरुण नोमुञ्च यदापो
अधन्या वरुणेऽतिषयामहे ततो वरुण नोमुञ्च सुमित्रियान
आप उपधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् देष्टि यच्च
वसन्दिष्य इति* ॥ ६ ॥

अस्मिन् हविर्यज्ञिके पशौ अवमृथन्यङ्गस्थाने हृदयशूलो भवति
यस्मिन् शूले हृदयं प्रोक्ष्य पश्यते स हृदयशूलः सोऽस्मिन्नधिकरण-
भूतः तस्मिन्नप उपसृशेयुः धाम्नो धाम्न इत्येतदादिना यथासूत्रि-
तेन मन्त्रेण ॥ ६ ॥

अभ्युक्षणाप्रमृश्यत ऊर्ध्वम्* ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणसंश्लेषेण ।

अभ्युत्थनादारम्य अत ऊर्ध्वं सौम्यं कर्म स्यात् यावदाहव-
नीयोपस्थानमिति एवं सर्वस्मिन् प्रसक्त आह ॥ ७ ॥

नादित्यमुपतिष्ठेरन्* ॥ ८ ॥

अथर्वम् ॥ ८ ॥

पूर्णज्ज्ञैः ब्रह्ममाणायामसित्वा ऊतायां यथार्यम्
स्यात्* ॥ ९ ॥

समाप्ते पक्षौ पूर्णाहुतिं शुक्रत्यब्धयवः तस्यां ह्यवमानाया-
मासित्वा हुतायां यथार्थं स्यादित्युक्तार्थम् ॥ ८ ॥

सत्तुहोमाऽथेज्जुह्युरासीता तेषां होमात्* ॥ १० ॥

यदि सक्तुहोमान् शुक्लयुग्ध्वर्यवशातस्तत्रासीत् आ तेषां
होमात् ॥ १० ॥

सौत्रामण्याः सुराकर्मस्वाव्राजमासीत्* ॥ ११ ॥

पशो ब्रह्मत्वमुक्तं साम्प्रतं सौचामण्यासुच्यते सौचामणीति हवि-
र्यज्ञेषु वष्टी संस्था तस्यां सौचामण्यां सुराकर्णसु क्रियमाणेषु आत्रा-
जमासीत् आत्रज्यात्रज्य सुराकर्णणि अभिषवः ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम्

तत्र दावग्नी अतिप्रणयन्ति ॥ १२ ॥

तस्यां सौचामस्यां दावग्नी अतिप्रणयन्ति* ॥ १२ ॥

तयोर्दक्षिणत आसीत्* ॥ १३ ॥

तयोरन्वोर्दक्षिणे प्रदेशे आसीत् वरुणप्रघासेषु सिद्धमग्नि-
प्रणयनं तत्किमिदं पुनरारभ्यत इति चेत् उच्यते तच्च युगपद्द्वयो-
रन्वोः प्रणयनम् इह पुनरेकः प्रथमः प्रणीयते अपरः अन्यस्मिन्
काले अतो वैकृतत्वात् पुनरारभ्यते ॥ १३ ॥

दक्षिणमध्यधिकुम्भ्यामासक्तायां सुराशेषेष्व्वासिच्यमा-
नेषूपतिष्ठेरन्यत्ने पवित्रमर्चिष्यग्ने विततमन्तरं ब्रह्म तेन
पुनोहि मेति* ॥ १४ ॥

अतिप्रणीतयोरन्वोर्यो दक्षिणः तस्योपरिष्ठात् समीपे ब्रतदृष्टायां
कुम्भ्यामासक्तायां सुराशेषेष्व्वासिच्यमानेषु सुरायां ऊतायां ये
शेषाः तेष्वासिच्यमानेषु उपतिष्ठेरन् यत्ने पवित्रमर्चिषीत्येतदादिना
मन्त्रेण यथासूचितेन उपर्यधस्ताच्च समीपे द्वे कुम्भौ भवतः ॥ १४ ॥

अश्विनोर्गृहस्य भक्षयेद्यमश्विना नमुचेरासुरादधि सर-
स्वत्यसुनोदिन्द्रियेषेमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रः सोमः
राजानमिह भक्षयामीति भक्षयेत्* ॥ १५ ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

उक्तं वाजिनप्रकरणे ऋत्विजूपहवमिष्टा प्राणभक्षं भक्षये-
दिति तस्याश्विनगृहणस्य भक्षयेत् यमश्विनेत्येतदादिना यथासूत्रि-
तेन मन्त्रेण ॥ १५ ॥

यजमानश्चेदसातिशेषेणाभिषिञ्चेयुरूपोत्थायान्तरेणाग्नी
गत्वाध्वर्युणोक्तः संप्रश्नानि गायेत् पदाय पदाय स्तो-
भेत्* ॥ १६ ॥

यदि यजमानं वसातिशेषेणाभिषिञ्चेयुरूपोत्थाय अतिप्रक्षोता-
वग्नी अन्तरेण गत्वा अध्वर्युणा उक्तः सम्प्रेषितः संश्रानानि सामानि
गायेत् पदाय पदाय स्तोभेत् तादर्थ्यं बहुर्धी अथ सिद्धे स्तोभानु-
संहारेऽर्चयोगे किमिदं पुनरारभ्यते पदाय पदाय स्तोभेदिति उच्यते,
एतानि चत्वारि सामान्याणातानि तेषां चोषि सौमिकान्येकमेक-
स्यामृचि गीतं सोऽयमाचार्य आरभते पदाय पदाय स्तोभेदिति
कथमेषां प्रयोगे सर्वेषामृचि गानं स्यादिति ॥ १६ ॥

निधनान्यपयन्तो यजमानस्य मूर्द्धानमासभेरन् † ॥ १७ ॥

सर्वे ऋत्विजो निधनान्यपयन्तः संश्रानानां यजमानस्य मूर्द्धान-
मासभेरन् निधनोपेतैश्च सर्वेषां ह्युच्यते यजमानस्य च मूर्द्धानम-
न्म ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणवर्गेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणवर्गेऽप्येवम् ।

सन्त्वाह्निन्वन्तीत्येतेषां पूर्वः पूर्वः स्तोभ उत्तरन्निधनम्* ॥ १८ ॥

॥ १८ ॥

उक्तं पदाय पदाय स्तोभेदिति इह च धानि सौभिकानि तेषां
 सोपायः स्तोभः पठितः ततस्तस्योत्तरं निधनं तत्किमनुसंद्ध्य-
 माणेषु स्तोभेषु सोपायोऽनुद्ध्यतां अथान्य इति अत्राह सन्त्वाहि-
 न्वन्तीत्येतेषां पूर्वः पूर्वः स्तोभोऽनुद्ध्यतां सोऽनुसंहर्तव्यः अथ च
 उत्तरस्तस्योत्तरं निधनं ब्रूयात् तस्योत्तरं निधनमाज्ञातञ्च पादः सन्त्वा-
 ह्निन्वन्तीत्येवमाद्येकेषामेतदादीनि सौभिकानि अपरेषां सन्त्वा-
 ह्निन्वन्तीत्येतत् इति गौतमं अन्यान्युत्तराणि सौभिकानि यथा-
 राणायनीयानां सन्त्वाह्निन्वन्तीत्येतस्यामृषि पक्षेणाज्ञातमेवम् ॥ १८ ॥

अवसः स्थाने सञ्चित्यै विजित्यै सत्यजित्यै जित्या इति
 चत्त्रियस्य सम्पुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्यपुष्ट्यै पुष्ट्या इति
 वैश्यस्य* ॥ १९ ॥

ब्राह्मणस्य तावद्यथापठित एव निधनोपायः कर्त्तव्यो मूर्द्धा-
 खक्षने चत्त्रियस्य सञ्चित्यै इत्येतदादीनि यथोद्दिष्टानि वैश्यस्य
 सम्पुष्ट्या इत्येतदादीनि यथोद्दिष्टानि ॥ १९ ॥

द्वे सौचामण्यौ कौकिली चरकसौचामणी च* ॥ २० ॥

द्वे इति संख्या कौकिली चरकसौचामणी चेति संज्ञा अथ द्विय-

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

हृषं किमर्थं निर्द्द्वैतः सिद्धेः उच्यते इ एवैते कर्मणी द्रष्टव्ये नैतयो-
रग्निहोत्रदर्शपूर्णमासवत् क्रिया द्रष्टव्या यथाग्निहोत्रे उभे साय-
म्प्रातराहुतो एकं कर्म तथा दर्शपूर्णमासयोश्च उभे इष्टौ एकं कर्म न
तथेह ॥ २० ॥

कौकिख्याः सामगानं नेतरस्याम्* ॥ २१ ॥

कौकिक्षां सौचामण्यां सामगानं इतरस्याश्चरकसौचामण्याञ्च
अथेतरस्यामिति किं उच्यते, यदेतत्संज्ञानानाङ्गानमेतदेतस्यां प्रति-
विध्यते यदैष्टिके विहितमौद्गाचन्तदप्रतिषिद्धम् ॥ २१ ॥

सप्त हविर्यज्ञसंस्थाः सप्त सोमसंस्थाः † ॥ २२ ॥

एतासां कर्मक्रम उच्यते ॥ २२ ॥

तासां हविर्यज्ञसंस्थानामग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्ण-
मासौ चातुर्मास्यानि पञ्चवन्धः सौचामणी पाकयज्ञ इति ‡
॥ २३ ॥

तासामिति निर्द्द्वैतः क्रियते तासां हविर्यज्ञसंस्थानामयं क्रमो यथा-
सूचितः पाकयज्ञपक्षं संस्थापक्षञ्च अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ च एक-
मेव कर्माभिप्रेत्य ब्रवीति अनेन क्रमेण चैतेषां क्रिया ॥ २३ ॥

* संज्ञानानि ग्रायेदिति ब्राह्मयन्त्रीये विश्वेष्टेष्टि ।

† ब्राह्मयन्त्रीयेष्टि ।

‡ ब्राह्मयन्त्रीये विश्वेष्टेष्टि ।

अथ सोमसंस्था अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उच्यते षोड-
शतिरात्रो वाजपेयोऽप्नोर्थाम इत्यप्नोर्थाम इति* ॥ २४ ॥

अथ ब्रह्म आगन्तये उक्ता हविर्यज्ञसंस्थाः अथागन्तरं सोमसंस्थाः
ता निर्दिष्टाः तासामपि निर्दिष्टेनैव क्रमेण क्रिया स्यात् ॥ २४ ॥

इति पञ्चमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

सुत्यायां ब्रह्मणः प्राक्सुब्रह्मण्याया उद्गात्रेण समानं
कर्म* ॥ १ ॥

उक्तं हविर्यज्ञेषु ब्रह्मलं साम्प्रतं सोमसंस्थासु उच्यते, सुत्याया-
मित्यधिकरणलक्षणा सप्तमी अदितः कर्म वक्ष्यते तत् सुत्यायां प्रत्ये-
तथं सुत्याब्रह्मेण सोममुपचरन्ति ब्रह्मण इति समन्वयलक्षणा षष्ठी
केन समन्वयः कर्मणा प्राक् सुब्रह्मण्यायाः अदौद्गात्रन्तेन समानं तुल्यं
कर्म ब्रह्मणः अथाधिकृतस्य ब्रह्मणः किं पुनर्यहं ब्रह्मण इति उच्यते,
उक्तमौद्गात्रेण समानं कर्मेति तत्र चोक्तं प्रहिणुयात् प्रस्तौह-
सुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति तदिहोद्गात्रकर्मोपदेवादुद्गात्रवत्

पुनः सम्प्रेषणं प्राप्तं ब्रह्मणः सोऽयमाचार्यो निबमार्थं ब्रह्मणे
ग्रहणं करोति कथं ब्रह्मणः कर्मैव केवलं विवक्षितमिति ॥ १ ॥

ईक्षणाक्रमणे वेदेः सञ्चरधिष्ठोपस्थानदक्षिणाप्रतिग्रह-
भक्षाः सोमविमोचनाच्चोर्द्धमन्यत् सामगानात्* ॥ २ ॥

उक्तं प्राक् सुब्रह्मण्याया इति साम्प्रतं यदन्यदूर्द्धं सुब्रह्मण्याया औ-
द्गात्रेण समानं कर्म तदुच्यते ईक्षणाक्रमाणञ्च वेदेः उत्तरं वेद्यन्तमा-
क्रम्य दक्षिणोत्तमाणः पितरो भूरिति एते ईक्षणाक्रमणे कदाचिदूर्द्धं
कदाचित् प्राक् अत इदमारभते उक्तं स्वयं ब्रजेत् क्रय उपवसथ्येवेति
वेदेः सञ्चरः सञ्चरन्ति तेनेति सञ्चरः धिष्ठ्यानामुपस्थानं दक्षिणानां
प्रतिग्रहः सोमभक्षाः सोमविमोचनाच्च यदूर्द्धं यन्निःसर्पणादि तत्
सर्वं अन्यत् सामगानात् उक्तम् अयं सङ्गोहा इति चिरङ्गाता गाये-
दित्येतत् सामगानं सोमविमोचनादूर्द्धम् ॥ २ ॥

अनु स्यात्तु दीक्षणीयायाम् † ॥ ३ ॥

उक्तं प्राक् सुब्रह्मण्याया औद्गात्रेण समानं कर्मेति न च दीक्ष-
णीयायासुद्गातुः कर्म विद्यते तस्मादादिभ्यते अनु स्यात्तु दीक्षणीया-
यामिति ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रजयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रजयं कृतम् ।

तस्याः सःस्थितायामासीतादीक्षणाद्यजमानस्य* ॥ ४ ॥

तस्यां दीक्षणीयायामिष्टौ समाप्तायान्तावदासीत यावद्यजमानो
दीक्षित इति मेखलाबन्धनादि कर्म कृतं सर्वमिति ॥ ४ ॥

तं यदाध्वर्युर्वाचं यमयेदथ यथार्थं स्यात्* ॥ ५ ॥

तं यजमानं दीक्षितं यस्मिन् कालेऽध्वर्युर्वाचं यमयेदथ यथार्थं
स्यात् यदन्यदुत्तरं कर्म तत् क्षुर्यात् ॥ ५ ॥

महावीरान् सम्भरिष्यन्सु तूष्णीमुपविशेत् सम्भृतेषु यथा-
र्थं स्यात् † ॥ ६ ॥

अन्वयम् ॥ ६ ॥

प्रायणीयायाः सःस्थितायां यथेर्तन्निष्क्रम्य पूर्वेण पत्नी-
शालां तिष्ठेदाभिद्योमात् पदस्य राजक्रयण्याः* ॥ ७ ॥

प्रायणीयायामिष्टौ प्रयन्त्यनयेति प्रायणीया तस्यां प्रायणीया-
यां समाप्तायां यथेतं यथागतं निष्क्रम्य उक्तं पूर्वथा च दाराना-
देन इति तेनैव यथागतं निष्क्रम्य पत्नीशालायाः पूर्वं प्रदेशे तिष्ठेत्

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

आहुतः काक्षात् यावत् सोमक्रयक्षाः गोपदादिभिर्होमः कृत इति ॥ ७ ॥

अभिजुत उत्तरेण सोमवहनं गत्वा प्राग्वा पदाभिहोमा-
दक्षिणेन यत्र राजानं क्रैष्यन्तः स्युस्तत्र गत्वा तूष्णीमुप-
विशेत्* ॥ ८ ॥

अभिजुते तस्मिन् पदे राजक्रयक्षाः सोमवहनस्थानसः उत्तरेण
सोमवहनं गत्वा अथवा प्राक् पदाभिहोमात् दक्षिणेन गत्वा यस्मिन्
देवे सोमं राजानं क्रैष्यन्तः स्युस्तत्र गत्वा तूष्णीमुपविशेत् क्रैष्यन्त
इति भविष्यत्कालोपदेवः ॥ ८ ॥

क्रोते प्राहुत्क्रामेत् पश्चिमेनैनं हत्वा राजानमादधुरा-
द्वितं पूर्वेण परीत्योद्धमानमनुगच्छेदक्षिणेन चेद्गतः स्यात्* ॥ ९ ॥

क्रोते सोमे तस्माद्देशात् प्राहुत्क्रामेत् पश्चिमेन एनं ब्रह्माणं हत्वा
सोमं सोमवहने अनसि आदधुरध्वर्यवः आहितं पूर्वेण प्रदेशेन
सोमवहनस्य क्रमस्य ऊद्धमानस्य पश्चाद्गच्छेत् दक्षिणां दिशं प्रति दौ-
गतिकस्यानुक्रौ अभिजुते पदे उत्तरेण प्राक्पदाभिहोमादक्षिणेन
गतः स्यात् तत एव क्रमो विधिर्य उक्तः यथोत्तरेण गतः स्याद्यदि
दक्षिणेन यो विधिः स उच्यते ॥ ९ ॥

* शास्त्रायनीयेष्वम् ।

उत्तरेण चेत्क्रीते प्रत्यङ्मुत्क्रामेत्* ॥ १० ॥

यद्युत्तरेण सोमवहनस्य गतः स्यात् ततः क्रीते सोमे तस्मा-
द्देवात् प्रत्यङ्मुत्क्रामेत् ॥ १० ॥

पूर्वेष्वेन॑ हत्वा राजानमादधुः* ॥ ११ ॥

क्रीतं सोमं ब्रह्मणः पूर्वेषु प्रदेशेन हत्वा सोमवहने आदधुः ॥ ११ ॥

आहितं पश्चिमेन परीत्योद्यमानमनुगच्छेत्* ॥ १२ ॥

आहितम् आरोपितं सोमवहनं पश्चिमेन प्रदेशेन परिगम्य
जघ्नमानस्य पश्चाद्गच्छेत् ॥ १२ ॥

तामेवात्रेषामन्वावर्त्तेत सा ह्यस्य प्राचि वर्त्तमानस्य दक्षि-
णेषा भवतीति † ॥ १३ ॥

यामेव एषाम् अनु प्राचि वर्त्तमानस्य गतः आवर्त्तमानस्यापि
तामेवान्वावर्त्तेत तत्किङ्कारणं साह्यस्य सोमवहनस्य प्राङ्मुखं
गतस्य दक्षिणा भवतीति ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

विमुक्ते चान्तरेण सोमवह्नं पत्नीशालाञ्च दक्षिणोत्-
क्रम्य तिष्ठेद्दोक्षितश्चेत्* ॥ १४ ॥

विमुक्ते तस्मिन् सोमवह्ने अन्तरेण सोमवह्नस्य पत्नीशालायाञ्च
उत्क्रम्य दक्षिणार्धे तिष्ठेत् यदि दोक्षितः स्यात् अथ दोक्षितः तस्य
कर्म तत् कुर्यात् आकुतः कालान्तिष्ठेत् ॥ १४ ॥

आ राज्ञोऽवचरणात्* ॥ १५ ॥

यावत्सोमोऽवतारित इति चशब्दः किमर्थमिति चेत् विमुक्ते
चेति उच्यते, द्वाविमौ गतिकस्यावुक्तौ तत्रोत्तरोऽधिष्ठतः तत्राधि-
ष्ठतत्वात् तस्मिन्नेव काले माभूदिति अतश्चशब्दं करोति कथम् उभयो-
रपि गतिकस्योदेष विधिः स्यादिति ॥ १५ ॥

इति पञ्चमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

प्रवेश्यमानं राजानमनुप्रविशेदव्यवयज्ञिना † ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनोप्येवम् ।

क्रोतं सन्तं सोमं सोमवहनादवतार्य पत्नीशालायां प्रवेक्ष्यमानं
अनुप्रविशेत् पश्चात्प्रविशेत्तस्य अव्यवयवमग्निना सोमस्याग्नेश्चान्तरेण
न गच्छेत् ॥ १ ॥

सम्बाधञ्चेत् स्याद्वक्षिण्यापि द्वारा प्रविशेत्* ॥ २ ॥

यदि सम्बाधं भवेत् अपि दक्षिण्या द्वारा प्रविशेत् न च व्यवाचं
कुर्यात् ॥ २ ॥

उत्तरेणाहवनीयं पश्चिमेन वेदिं सञ्चरेत् दीक्षित-
ञ्चेत्* ॥ ३ ॥

आहवनीयस्योत्तरेण गत्वा पश्चिमेन वेदेः गार्हपत्यस्य पूर्वेण
दक्षिणाग्रेराहवनीयस्य चान्तरेण गत्वा तस्मिन्नासन उपविशेत् एष
ब्रह्मणो दीक्षितस्य सञ्चरः ॥ ३ ॥

आतिथ्यामिष्टिं निर्वपन्ते* ॥ ४ ॥

अनन्तरमातिथ्यामिष्टिमारभन्ते, आतिथ्यमनया क्रियत इत्या-
तिथ्या इष्टिग्रहणमकृतञ्चेयमिष्टिः तस्यामकृतञ्चायामपि कथमैष्टिको
धर्मः स्यादिति ॥ ४ ॥

ताञ्चेदनवहते राजनि निर्वपेरन् ब्राह्मणं राजनि समा-
दिभ्य तन्नासीत* ॥ ५ ॥

* ऋक्षायबोध्यवेम् ।

यदितामातिथ्यामिष्टिमनवताविते सोमे आरभेरन् ततो ब्राह्मणं
तत्र तस्मिन् सोमे समादिश्य तस्यामातिथ्यायां क्रियमाणाया-
मासीत ॥ ५ ॥

तस्याऽऽसंस्थितायां तानूनपचमाज्यमवमृश्य जपेयु-
र्हविरसि वैश्वानरमनाधृष्टमन्त्रधृष्टं देवानामोजोऽनभिश्नस्य-
भिश्नस्तिपा अनभिश्नस्तेन्यमञ्जसा सत्यमुपगेषऽसुवितेमाधा
इति* ॥ ६ ॥

तस्यामिष्टौ समाप्तायां यद्यवहते राजन्यारन्वा यद्यनवहते तस्यां
संस्थितायां तानूनपचमाज्यमवमृश्य तानूनप्ता देवता अस्मेति तानूनप-
किं पुनस्तानूनपमिति उच्यते आज्यन्तदवमृश्य अथ जपेयुः अत्र ब्रह्म-
त्वसूत्रेषु बह्वचनमुद्गाढृणामपि प्राप्त्यर्थं हविरसि वैश्वानर इत्ये-
तदादि मन्त्रं यथासूचितम् ॥ ६ ॥

अप उपस्पृश्याध्वर्युणोक्तो राजानं विस्मभयेत्* ॥ ७ ॥

अपः स्पृष्ट्वा यदाध्वर्युणोच्यते राजानं विस्मभयेति ततस्तं सोमं
वसनेनोपनद्धं विस्मभयेत् सुचेत् ॥ ७ ॥

तऽऽहिरण्येनान्तर्ह्याभिष्टशेयुरऽऽशुरऽऽशुष्टे देव
सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायता-

* ब्राह्मण्यसोऽप्येवम् ।

मास्मिन्द्राय ध्यायस्वाध्याययास्मात्सखीं सन्यामेधया स्वस्ति
ते देव सोम सुत्यामुदचमशोयेति* ॥ ८ ॥

तं विसृजितं सोमं यदि ब्रह्मणा यद्यन्येन हिरण्येनान्तर्द्धाय
हिरण्यमन्तर्द्धानं कृत्वा अभिमृशेयुः न साक्षात् स्पृशेयुः अंशुरित्ये-
तदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण ॥ ८ ॥

काशमये प्रस्तरे निऋवोरन्दक्षिणानुत्तानान् पाणीन्
कृत्वा सव्याक्षौच एष्टा राय एष्टा वामानिप्रेषे भंगायर्त्तमृत-
वादिभ्यो नमोदिवे नमः पृथिव्या इति* ॥ ९ ॥

काशमये प्रस्तरे काशी नाम दणजातिः तन्मयः काशमयः प्रस्तरो
सृष्टिः तस्मिन् प्रस्तरे निऋवोरन् निऋवनं नाम कर्म तदुच्यते एवं
दक्षिणान् पाणीनुत्तानान् कृत्वा तस्मिन् प्रस्तरे सव्यान् पाणीक्षौ-
चान् कृत्वा एष्टा राय इत्येतदादि मन्त्रं जपेयुः एतन्निऋवनम् ॥ ९ ॥

उपसदिष्टिरत ऊर्द्धं तस्यां तथैवाभिमर्शननिऋवने सव्या
अपराङ्मुत्तानाः स्युर्दक्षिणान् पञ्चः † ॥ १० ॥

अस्मात्कर्मण ऊर्द्धमुपसदिष्टिर्भवति, उपसदिति संज्ञा इष्टि-
ग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तम् आतिथ्यप्रकरण एव तस्यामुपसदिष्टौ यथैवा-

* आद्यायबोऽप्येवम्

† आद्यायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तिथ्यान्ते सोमाभिमर्शनश्चिह्नवने उक्ते तथैव एतस्मां भवतः या तु
आपराहिकी तस्यान्ते सव्याः पाणयः उत्तानाः स्युर्हस्त्रिणान् पक्षः ॥१०॥

सुवेणोपसङ्गोमे ऊते विद्यात्सुस्थितेति* ॥ ११ ॥

अकृतक्षेयमिष्टिः अतस्तस्याः संस्नानं ज्ञाप्यते यदाध्वर्युषा
सुवेणोपसङ्गोमे ऊतः स्यात् तदा जानीयात् संस्त्रितेति ॥ ११ ॥

तस्या घर्मः प्रवर्ग्यवति पूर्वः † ॥ १२ ॥

तस्या उपसदिष्टेः प्रवर्ग्यवति यज्ञे घर्मस्तावत् पूर्वं भवति प्रवर्ग्यो-
ऽस्मिन्नसोति प्रवर्ग्यवान् तस्मिन् प्रवर्ग्यवति प्रवर्ग्यस्थानित्यतां
दर्शयति ॥ १२ ॥

इति पञ्चमस्य षष्ठी कश्चिन्ताः ।

अथ सप्तमी कश्चिन्ता ।

तमभोन्विष्यत्सु गार्हपत्यं गत्वा यजुषोपविशेदक्षिणेन
दक्षिणाग्निमुत्तरेण बद्धिसेत् † ॥ १ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञीये ह्येदविषये विज्ञेयोऽस्ति ।

तद्धर्मरोचनार्थं अभीन्विष्यत्सु गार्हपत्यमग्निं गत्वा तस्य दक्षिणे प्रदेशे चक्षुषोपविशेत् यदि बहिः प्रवर्ग्यः स्यात् उत्तरेणाग्नीध्रीयस्य गच्छेत् तत्र दक्षिणाग्निकर्माणि क्रियन्ते प्रस्तुते ॥ १ ॥

रुचितो घर्म इत्युक्तेऽनुवाकेन तिष्ठन्तोऽवेक्षेरन् यमध्वर्यु-
र्ब्रूयात्* ॥ २ ॥

रुचितो घर्म इत्युक्ते तस्मिन् काले घर्मं सर्वेऽनुवाकेन गर्भो
देवानामित्यादिनावेक्षेरन् यमध्वर्युर्ब्रूयात्, अनूच्यतइत्यनुवाकः ॥ २ ॥

तत् द्वित्र्यमाणं यथेतमनुव्रजन् जपेद्विश्वा आशा दक्षिण-
धक्सर्वान् देवानयाडिहस्वाद्धा कृतस्य घर्मस्य मधोः पिवत-
मश्विनेति* ॥ ३ ॥

तं घर्मं द्वित्र्यमाणमाहवनीये यथागतमनुगच्छन् जपेद्विश्वा आशा
इत्येतदादि मन्त्रं यथासूचितम् ॥ ३ ॥

आश्रावित उपविश्य जपेदश्विना घर्मं पातमद्वर्षानमद्व-
र्हिवाभिरूतिभिस्तन्त्रायणेन मोघा वा पृथिवीद्यामिति* ॥ ४ ॥

आश्राविते घर्मं उपविश्य जपेत् अश्विना घर्ममित्येतदादि
मन्त्रम् ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

ऊते यजमानं वाचयेदपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृथिवी
अमत्सातामिद्वैव रातयः सन्त्विति* ॥ ५ ॥

ऊते तस्मिन् घर्मे यजमानं वाचयेत् अपातामश्विना घर्म-
मित्येतदादि मन्त्रं यथोद्दिष्टम् ॥ ५ ॥

घर्मशेषस्य भक्षयेन्मधुऊतमिन्द्रतमेऽग्रावश्यामते देव घर्म
नमस्तेऽस्तु मा मा क्षिप्सीरिति* ॥ ६ ॥

उक्तं वाजिनाश्विनाघर्माणां त्विजूपहवमिष्ट्वा प्राणभक्षं भक्षये-
दिति सामान्यम् अतः तस्य घर्मस्य ऊतस्य यः शेषः स्यात् तस्य भक्ष-
येत् मधुऊतमिन्द्रतम इत्येतदादिना मन्त्रेण ॥ ६ ॥

सत्रञ्चेत्याद्यजमाना उपह्वयध्वमित्येवोपह्वानम्* ॥ ७ ॥

यदि सत्रं स्यात्ततः घर्मस्य भक्षणकाले यजमाना उपह्वयध्वम्
उपसम्पादयध्वम् इत्येतदुपह्वानं स्यात् अथैवमन्त्रः किमर्थमिति चेत्
उच्यते न केवलमस्मिन् काले सर्वेषूपह्वानेष्वेवं स्यात् ॥ ७ ॥

एवम् सदा प्रवर्ग्योपसदः कुर्यात्* ॥ ८ ॥

एवमेतेन प्रकारेण सर्वस्मिन् काले प्रवर्ग्योपसदः कुर्यात् इदं
कर्मातिथ्यानन्तरमुक्तं अतो ब्रवीति एवं सदा प्रवर्ग्योपसदः कुर्या-
दिति अथ सदाग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते सदा सायञ्च
प्रातश्च ॥ ८ ॥

* आश्विनयोऽप्येवम् ।

महावेदेः सत्त्वयजुर्हरिष्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ ८ ॥

महावेदेरित्यपादानलक्षणा पञ्चमी सत्त्वयजुर्दत्तलक्षणं तत् हरि-
ष्यत्सु बहिर्वेदि यजुषोपविशेत् ॥ ८ ॥

विलिखिते चात्वाले यथार्थं स्यात्* ॥ १० ॥

इते सत्त्वयजुषि तावत्तस्मिन्नेव देशे आसीत यावत् चात्वाल-
विलेखनं कृतमिति ततो यथार्थं स्यादित्युक्तार्थम् ॥ १० ॥

उत्तरवेदिन्निर्वस्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् न्युप्रायां यथार्थं
स्यात्* ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिचात्वाले पांशुभिः क्रियते तस्मिन् तृन्निर्वपने करिष्य-
माणे तृष्णीमुपविशेद्ब्रह्मा स्थाने कृते तृन्निर्वपने यथार्थं स्यात् ॥ ११ ॥

अग्निचित्यायां प्राग्दीक्षणीयायाः सावित्रान् होमान्
होष्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ १२ ॥

अग्निचित्यायां विशेष उच्यते, अग्निचित्या अनित्या तस्यामग्नि-
चित्यायां पूर्वं दीक्षणीयायाः सावित्रान् होमान् शुक्लति सविद-
देवताकान् तान् होष्यत्सु यजुषोपविशेत् ॥ १२ ॥

तेषु ऊतेषूख्यां नृत्तिकामाद्द्वियमाणामनुगच्छेत्* ॥ १३ ॥

तेषु सावित्रेषु होमेषु ऊतेषु उख्यां नृत्तिकामाद्द्वियमाणाम्

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अनुगच्छेत् उखाप्रयोजना उखाः उखा नाम मृण्मयं पात्रं क्रियते
तस्मिन्नाग्निः संद्विद्यते ॥ १३ ॥

तस्याऽऽ सन्धियमाणायामासित्वा सन्भृतायां यथार्थऽ
स्यात्* ॥ १४ ॥

तस्यां मृत्तिकायां संभ्रियमाणायां तत्रासीत् सन्भृतायां यथार्थं
स्यात् ॥ १४ ॥

इति पञ्चमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

आहवनीयश्चेध्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ १ ॥

योऽसौ पत्नीशालायामाहवनीयः स इष्टकाभिश्चोद्यते तं चेष्यत्सु
यजुषोपविशेत् ॥ १ ॥

तस्मिन् सञ्चित उख्यामासन्दीं नैर्ऋतींश्चेष्टका अरण्यऽ-
ह्रियमाणा अनुगच्छेत्* ॥ २ ॥

तस्मिन्नाहवनीये सञ्चिते समस्तचिते यस्यामासन्द्यासुखा स्थापि-
ता आसीत् तामासन्दीं नैर्ऋतींश्चेष्टकाः निर्ऋतिर्देवता यासां ता

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

नैर्वात्तः ता अरक्षं त्रिषमावा असुगच्छेत् नतु तस्मिन्निति किमर्थं
उच्यते, केषाञ्चिदाहवनीयस्यैका चितिर्भवति केषाञ्चित् पञ्च चयेका
यदि वा पञ्च तस्मिन् सञ्चिते ॥ २ ॥

निधीयमानानां दक्षिणतः स्थित्वा निक्षिप्तास्त्रपउपस्था-
नपेक्षं प्रत्याग्रेत्* ॥ ३ ॥

निधीयमानानाम् दृष्टकानां आसन्धाश्च दक्षिणे प्रदेष्टुं क्षित्वा
निक्षिप्तासु स्थापितासु अप उपस्थानपेक्षं प्रत्याग्रेत् ॥ २ ॥

अग्निं विक्रक्ष्यत्सु सर्वौषधश्च वपस्यत्सु तृष्णीमुपवि-
शेत्* ॥ ४ ॥

अग्निं चेत् साङ्गलेन द्रव्यते तन्मग्निं चेत् विक्रक्ष्यत्सु तृष्णीमुप-
विशेत् तस्मिन्नेव च सर्वौषधम् उच्यते, तच्च वपस्यत्सु तृष्णीमुप-
विशेत् ॥ ४ ॥

तैः साङ्गं प्रत्याग्रेज्य चितोः प्रणीयमाना अनुगच्छेत्* ॥ ५ ॥

तैः कर्तृभिः सह प्रत्याग्रेज्य चितोः चक्षुर्गार्धं प्रवीचमावा असु-
गच्छेत् याभिरिष्टकाभिरग्निस्त्रीयते ताञ्चित्य इत्येवमुपपरन्ति ॥ ५ ॥

निधीयमानानां दक्षिणतः क्षित्वा निक्षिप्तासु दक्षिणस्य
पक्षस्यासन्नो यजुषोपविशेत्* ॥ ६ ॥

* आह्वायव्योप्येवम् ।

पक्षस्येति तत्संश्रुत्या ब्रवीति तेनाग्निस्तेषां सञ्चितं भवति ॥ ६ ॥
 लोकं पृष्णादुपधीयमानासु ब्राह्मणं तच्च समादिश्य य-
 थार्थं स्यादिति प्राण्डित्यः* ॥ ७ ॥

लोकं पृष्णा नामेष्टकाः अपरा यजुर्भृत्यः तासां यजुर्भृतीनां उप-
 धाने ह्यते ततो लोकं पृष्णा उपधीयन्ते तासु लोकं पृष्णादुपधीय-
 मानासु ब्राह्मणं तस्मिन् देशे समादिश्य यथार्थं स्यादिति प्राण्डित्य
 आचार्यो मन्यते ॥ ७ ॥

आसीतैवेति धानञ्जयः* ॥ ८ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते आसीतैव ॥ ८ ॥

एव सदा चितिषु कुर्यात्* ॥ ९ ॥

योऽयमिष्टकाप्रणयनादिविधिरुक्तः एव सर्वासु चितिषु कुर्यात् ॥ ९ ॥

सञ्चितकर्माणि करिष्यत्स्वाम्राजमासीत्* ॥ १० ॥

सञ्चितेऽग्नौ यानि कर्माणि तानि करिष्यत्सु आम्राजमासीत्
 तावदाग्रज्याग्रज्य क्रियन्ते तावदासीतेत्यर्थः ॥ १० ॥

संवाडासन्दी स्रियमाणामनुगच्छेत्* ॥ ११ ॥

यस्यामासन्दां धर्मपात्राणि स्थाप्यन्ते सा संवाडासन्दी तां
 धर्मोत्सादने द्वियमाणामनुगच्छेत् ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

परिषिच्यमानेऽप उपसृश्य तैः सार्द्धं प्रत्यावज्याग्निं
प्रणीयमानमनुगच्छेदप्रतिरथं जपः५स्तूष्णीमनग्निचित्या चेतः*
॥ १२ ॥

धर्मपाचाणामुदकेन परिषेचने क्रियमाणे अप उपसृश्य तैरेव
कर्तृभिः सह प्रत्यावज्याग्निं प्रणीयमानमनुगच्छेत् अप्रतिरथञ्चपन्
आशुः शिमानइत्येतमध्यायञ्चपन् यद्यनग्निचित्या स्वात् तूष्णीमनु-
गच्छेत् ननूक्तं एतत्कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेषु इति अथानुगच्छेदिति
किं पुनरारभ्यते उच्यते विशेषणार्थं पुनरारभ्यते कथम् अप्रति-
रथञ्चपन्निति अन्येष्वग्निप्रणयनेषु दक्षिणेन वेदेर्गतः इह पुनर्येन
पथाग्निः प्रणीयते तेनैवानुगच्छेत् ॥ १२ ॥

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निक्षिते दक्षिणा बहि-
र्वेदि यजुषोपविशेत् ॥ १३ ॥

आहवनीयायतने निधीयमानस्याग्नेर्दक्षिणे प्रदेशे स्थित्वा निक्षि-
तेऽग्नौ बहिर्वेदि दक्षिणाद्ध्वं यजुषोपविशेत् ॥ १३ ॥

हविर्द्धाने प्रवर्त्यमाने अनुगच्छेत् ॥ १४ ॥

हविर्द्धानसंज्ञके अग्नौ प्रवर्त्यमाने अनुगच्छेत् ॥ १४ ॥

* आह्वायवेनैतेन रूपद्वयं कृतम् ।

† आह्वायवेदोप्येवम् ।

परिवार्यमाणयोस्तैव गत्वासीत्* ॥ १५ ॥

परिवार्यमाणयोर्विद्वान्भयोस्तस्मिन्नेव देशे गत्वा दक्षिणाद्धे
वेदेर्वहिरासीत् ॥ १५ ॥

उच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यात् यथार्थं स्यात्*
॥ १६ ॥

तस्मिन् देशे तावदासीत् यावदौदुम्ब्युग्रच्छरणं कृतमिति तत्
उच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यात् इत्युक्तार्थम् ॥ १६ ॥

इति पञ्चमस्य अष्टमो कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

अग्नीषोमौ प्रणेष्यत्सु वेदिमाक्रामेन्मन्त्रेण † ॥ १ ॥

उक्तमुच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यादिति साम्प्रतमग्नीषो-
मयोः प्रणयणं तच्च ब्रह्मत्वमुच्यते अग्निश्च सोमश्चाग्नीषोमौ प्रणेष्यत्सु
प्रणेष्यत्स्त्विति भविष्यत्काले आसन्नो निर्दिश्यते तस्मिन् भविष्यत्-
काले वेदिमाक्रामेत् मन्त्रेण ब्रह्मा आप्तानेन तोष्येण गत्वा प्रविश्य
मृदाग्निधियेत्यनेन मन्त्रेण वेदिमाक्रामेत् ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्येन स्रजद्वयेनैकस्रजं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनोप्येवम् ।

परिचमेनोत्तरवेदिमुदङ्कृतिक्रम्याक्रमणयजुर्जपेच्चात्वाल-
समीपे दोषितश्चेत्* ॥ २ ॥

अदि दोषितः स्यात् ब्रह्मा ततः अग्नीषोमप्रणयनकाले खण्मादा-
समाकुत्वाच हविर्हविष्योत्तरवेदेचान्तरेषोदङ्मुखः गत्वा चाल्वाचस्य
समीपे एतदाक्रमणयजुर्जपेत् ॥ २ ॥

तृष्णीमत ऊर्ध्वं वेदेराक्रमणम्* ॥ ३ ॥

ततः अग्नीषोमप्रणयनकालाक्रमणादूर्ध्वं धान्वन्यानि वेद्याक्रम-
णानि ब्रह्मणः तानि सर्वाणि तृष्णीं भवन्ति अनेनोक्तं सुत्यायां
ब्रह्मणः प्राक् सुब्रह्मस्याया उद्गात्रेण समानं कर्मेति ईश्वराक्रमणे
वेदेरित्येतदादि च उद्गातुः सवनमुखेषु यजुषाक्रमणं विहितं यावदा-
क्रमेयुरित्येक इति तदेतद्ब्रह्मणः प्राप्नोत्युद्गादसामान्यात् तदेतत्
सूत्रकारो निवर्त्तयति तृष्णीमत ऊर्ध्वं वेदेराक्रमणमिति ॥ ३ ॥

क्रौत्वा राजा येनातिष्ठतः स्यात्तेन गत्वा तृष्णीमुप-
विशेत्* ॥ ४ ॥

क्रौत्वा सोमो राजा सोमवचनादवतार्य पत्नीब्राह्मणां प्रवेशेन
यथा संस्नानमानीतः स्यात् तेन गत्वा ब्रह्मा तृष्णीमुपविशेत् तस्मि-
न्नासने ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

राजानं हरेत्युक्तः पूर्वेषामिमेकस्मा अतिप्रदाय तान्
प्रसव्यं परीत्यादायानुगच्छेदक्षिणेन चेद्गतः स्यात्* ॥ ५ ॥

राजानं हरेत्युक्तो ब्रह्मा पूर्वेषामिमेकस्मै ऋत्विजे अतिप्रदाय
अर्पयित्वा तानृत्विजः प्रसव्यं परीत्य आदाय गृहीत्वा सोममनु-
गच्छेत् यदि दक्षिणेन गतः स्यात् ॥ ५ ॥

उत्तरेण चेद्यथेतमग्निं परीत्यादायानुगच्छेत्* ॥ ६ ॥

यद्युत्तरेण गतः स्याद्ब्रह्मा यथागतमग्निं परीत्य गृहीत्वा सोम-
मनुगच्छेत् ॥ ६ ॥

अन्येन चेद्ब्रह्मा ब्रजितः स्यादन्येन राजा तेनैनं प्रगृही-
यात्* ॥ ७ ॥

यद्यन्येन पथा ब्रह्मा गतः स्यात् अन्येन सोमो नीतः येन
सोमो नीतः स्यात् तेन एनं सोमं प्रगृहीत्वात् नयेत् ननूक्तं क्रीत्वा
राजा येनातिष्ठतः स्यात्तेन गत्वा तृष्णीमुपविशेदिति य एव राज्ञः
सञ्चरः स एव सञ्चरो ब्रह्मणः तात्कालिक उपदिष्टः तत्किमिदमा-
रभ्यते अन्येन चेद्ब्रह्मा ब्रजितः स्यादन्येन राजेति उच्यते ब्रह्मणो
दीक्षितस्त्र सञ्चरन्नियमयति यदा ब्रह्मा दीक्षितः स्यात् तदा खेनैव
सञ्चरेण याचात् यद्यनेन राजा नीतः स्यात् न तेन याचात् ॥ ७ ॥

एतौ त्वेव ब्रह्माणो गतिकल्पावहरतोऽपि* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मावबोऽप्येवम् ।

यद्यपि ब्रह्मा सोमं न हरेत् अर्धवर्षजमानो वा अन्यो वा
हरेत् एतौ एव ब्रह्मणो गतिकल्पौ स्यातां यौ हरत उक्तौ तु ब्रह्मोऽ-
वधारणार्थः ॥ ८ ॥

आसीताग्नीध्रीय आज्ञत्योर्ह्रियमानयोरिति धानञ्जजप्यः*
॥ ९ ॥

आग्नीध्रये आज्ञत्योर्ह्रियमायोरसीतेत्येवं धानञ्जप्य आचार्यो
मन्यते ॥ ९ ॥

तिष्ठेदिति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

तिष्ठेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते आसीतेति सिद्धे सति
स्नानविकल्पनार्थमारभ्यः ॥ १० ॥

उत्तरेणाग्नीध्रीय राजानमाज्यानि च ह्रियमाणान्यनुग-
च्छेत्* ॥ ११ ॥

आग्नीध्रीयस्योत्तरेण प्रदेशेन सोमं राजानमाज्यानि च नीय-
मानान्यनुगच्छेत् ॥ ११ ॥

प्रवेक्षितेषु हविर्द्धानं पश्चिमेन गत्वासीतेति गौतमः* ॥ १२ ॥

प्रवेक्षितेषु आज्येषु सोमे च हविर्द्धानं तस्य हविर्द्धानस्य पश्चिमेन
गत्वासीतेत्येवं गौतम आचार्यो मन्यते देवउपयोगश्च वक्ष्यते ॥ १२ ॥

* ब्राह्मणवैयर्थ्यम् ।

पूर्वेणेति शाण्डिल्यायनो दक्षिणस्य द्वारवाद्योः पुरस्ता-
द्यजुषेति* ॥ १३ ॥

प्रवेक्षितेषु आज्येषु सोमे च तस्यैव हविर्द्धानस्य पूर्वेषु गत्वा
दक्षिणस्य द्वारवाद्योः पूर्वे प्रदेशे यजुषोपविष्टेदित्येवं शाण्डिल्या-
यन आचार्यो मन्यते एतत् स्नानमुपवेक्षणस्य एतयोर्गतिकल्पयोः ॥ १३ ॥

अग्नीषोमीयवपायां ऊतायां यथेतमुदङ्कृतिक्रम्य चा-
त्वाले मार्जयेत* ॥ १४ ॥

अग्नीषोमीयस्य पश्चोर्वपायां ऊतायां यथेतं यथागतं यदि पूर्वेषु
गतः स्नात् यदि पश्चिमेन उदङ्गत्वा चात्वाले मार्जनं कुर्यात् तस्मा-
ज्जनमुक्तम् ॥ १४ ॥

एवमेवापररात्र आज्येषु प्रविष्टेषूपवेशनं मार्जनञ्च सव-
नीयवपायां ऊतायाम्† ॥ १५ ॥

यथाग्नीषोमीयवपायां ऊतायां एवमेव अनेनैव प्रकारेण अपर-
रात्रे सौत्येऽप्यज्येषु प्रविष्टेषु उपवेशनं ब्रह्मणः मार्जनञ्च सवनीयस्य
पश्चोर्वपायां ऊतायाम् ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यैतेन सूत्रचयं कृतम् ।

इति यजुर्मस्य गवमी ऋषिणा ।

अथ दशमी कण्डिका ।

पुरोडाशेन चरित्यत्सु तूष्णीमुपविशेत्* ॥ १ ॥

प्रसङ्गेन सामान्यं कर्मानां साम्प्रतमनन्तरकर्मप्रतिपत्तिः अग्नीषो-
मोयं पशुपुरोडाशं प्रति तदारभ्यत्सु तूष्णीमुपविशेत् ॥ १ ॥

दीक्षितश्चेत् सर्वा इडा अन्वारभेत* ॥ २ ॥

यदि दीक्षितः स्नाद्गच्छा ततः सर्वा इडा अन्वारभेत दीक्षणी-
याया आरभ्य ॥ २ ॥

वसतीवरीषु परिश्रियमाणासु दक्षिणोत्क्रम्य तिष्ठेद्दी-
क्षितश्चेदा तासां परिहरणात्* ॥ ३ ॥

वसतीवरीषु परिहरणेषु क्रियमाणेषु तस्माद्देशादुत्क्रम्य दक्षि-
णाङ्गं वेदेर्बहिस्तिष्ठेत् यद्यदीक्षितः स्नात् यदि दीक्षितः तत्रैवासीत्
बहिर्वेदि कियन्तं काशं तिष्ठेत् आ तासां परिहरणात् यावद्वसती-
वरीपरिहरणं कृतमिति ॥ ३ ॥

आग्नीध्रीयत् राजानत् श्रियमाणमनुगच्छेत्* ॥ ४ ॥

केषाञ्चिदध्वर्यूणां राजा हविर्द्वान् एव वसति केषाञ्चिदाग्नी-
ध्रिये तद्ये राजानमाग्नीध्रीयं हरन्ति श्रियमाणमनुगच्छेत् ॥ ४ ॥

* आध्यायबोध्यवन् ।

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निक्षिते यथार्थं
स्यात्* ॥ ५ ॥

निधीयमानस्य वामस्य आग्नीध्रोवे दक्षिणे प्रदेशे स्थित्वा निक्षिते
स्त्रापिते यथार्थं स्यात् गतार्थमेतत् ॥ ५ ॥

दीक्षितश्चेत्तत्रैव संविशेत्* ॥ ६ ॥

यदि दीक्षितः स्याद्ब्रह्मा ततस्तस्मिन्नेवाग्नीध्रोवे संविशेत् ॥ ६ ॥

अपररात्र आज्यानि ग्रहोच्यतः पूर्वेण गत्वाग्निञ्च पश्चि-
मेन वा यजुषोपविशेत्* ॥ ७ ॥

रात्रेरपरः कालः अपररात्रः तस्मिन् अपररात्रे आज्यानि गृह्णन्ति
तानि ग्रहोच्यतः आज्यगणकाले तेषां पूर्वेण प्रदेशेन गत्वाग्नेश्च पश्चिमेन
वा गत्वा तान् सर्वान्निञ्च यजुषोपविशेत् ॥ ७ ॥

आक्षेपु प्रादुक्तस्य प्रसव्यं परीत्यानुगच्छेत् पूर्वेण चेद्गतः
स्यात्* ॥ ८ ॥

आक्षेपु गृहोतेष्वज्येषु प्रादुक्तस्य तस्मिन्नेव देशे तान् सर्वानग्नी-
नाज्यानि क्षलिजश्च अप्रदक्षिणं परीत्य अनुगच्छेत् यदि पूर्वेणाग्निं
गतः स्यात् ॥ ८ ॥

पश्चिमेन चेद्यथेतमग्निं परीत्यानुगच्छेत्* ॥ ९ ॥

यदि पश्चिमेन गतः स्नात् यथागतमग्निं परीत्यानुगच्छेत् ॥ ८ ॥

प्रवेशितेषूपविशेत्* ॥ १० ॥

प्रवेशितेष्वग्नेषु हविर्द्धानसुपविशेत् तदुक्तम् एवमेवापररात्र-
आग्नेषु प्रविष्टेषूपवेशनं मार्जनञ्चेति सिद्धसुपवेशनं विकल्पार्थमार-
भ्यते ॥ १० ॥

आज्येष्वेव ग्रहीष्यमाणेष्वन्येषूपविशेदिति शाण्डिल्यः*
॥ ११ ॥

आज्येष्वेव ग्रहीष्यमाणेषु अस्मिन् देवे उपविशेदिति शाण्डिल्य
आचार्यो मन्यते नैवाग्नीध्रियसमीपे उपविशेदिति ॥ ११ ॥

अध्वर्युणोक्तो वाचं यच्छेदाद्वतीयं प्रातरनुवाकस्य प्रथ-
मायाः* ॥ १२ ॥

अध्वर्युणोक्तः स ब्रह्मा वाचं यच्छेत् वाग्यमनं कुर्यात् आ
कस्मात् कास्मात् यावत् प्रातरनुवाकस्य प्रथमाया अचस्त्रिर्वचनं छत-
मिति ॥ १२ ॥

आ वा परिधानीयायाः* ॥ १३ ॥

यावद्वा परिधानीयाया अचस्त्रिर्वचनं छतमिति ॥ १३ ॥

आ वोपात्तश्चन्तर्यामयोर्दोमात्* ॥ १४ ॥

* ब्राह्मणवद्वेषेणम् ।

आ वा उपान्तर्गन्तव्योर्गहोर्होमात् वाविदुर्वाङ्मयमीमे
उताविति ॥ १४ ॥

आ वा बहिष्यवमानात्* ॥ १५ ॥

आवदा बहिष्यवमानं समाप्तमिति एते वाङ्मयमन्त्र कावचि-
कस्याः ॥ १५ ॥

इविर्ज्ञानच्चेत् पूर्वेषु गतः स्यादुपाङ्मयन्तर्यामी चोष्यत्स्व-
दङ्ङतिक्रम्य तिष्ठेददोक्षितश्चेत् † ॥ १६ ॥

अदि इविर्ज्ञानस्व पूर्वेषु प्रदेशेन गतः स्यात् ब्रह्मा तत् उपा-
ङ्मयन्तर्यामी गहो होष्यत्सु उत्तरेषु गत्वा तिष्ठेत् अथवाधार्थं यत्-
दोक्षितः स्यात् अथ दोक्षितस्वप्नेवासीत् नैव तस्य व्यवहारोऽस्ति आ-
कुतः कावचं तिष्ठेत् ॥ १६ ॥

आ तयोर्होमात् † ॥ १७ ॥

तिष्ठेदिति शेषः ॥ १७ ॥

निःसर्पत्स्वप्नारभेत* ॥ १८ ॥

अभिषवं कृत्वा निःसर्पत्सु अन्वारभेत प्रतिहर्तारम् अविच्छे-
दार्थं वासधि मृद्धीयान् ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यमीमे ह्येदमिषये विज्ञेयवोऽस्ति ।

तस्य प्रक्षोभा समानं कर्म प्रागुपवेशनात्* ॥ १८ ॥

तस्य ब्रह्मणः प्रक्षोभा यच्च तुल्यं कर्म आकुतः प्रागुपवेशनात्
उपवेशनत्वाद् ॥ १८ ॥

आस्तावं प्राध्यानासन्नो यजुषोपविशेत् प्रक्षोतारं प्रति*
॥ २० ॥

आस्तावदेशं प्राप्य असन्निष्टस्तस्यास्तावस्य यजुषोपविशेत् प्रक्षो-
तारं प्रति यथोदङ्मुखोपविष्टस्य प्रक्षोतुरासनमाभिमुख्येन भवति ॥ २० ॥

इति पञ्चमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

रश्मिरसीत्येतावनुवाकौ स्तोमभागाः* ॥ १ ॥

साम्प्रतं स्तोत्रानुमन्त्रणमुच्यते, रश्मिरसि तन्तुरसीत्येतौ द्वावनु-
वाकौ एकस्मिन्ननुवाके द्वादशमन्त्राः पठिताः अपरस्मिन्नेकविंशतिः
तेषु मन्त्रेषु बह्वचनं स्तोमभागा इति ॥ १ ॥

तैः पृथगनुपूर्वस्तोत्राण्यनुमन्त्रयेत् ब्रह्मन् स्तोम्यामः
प्रशास्तरित्युक्ते* ॥ २ ॥

किमेषां स्तोमभागत्वं स्तोमान् भजन्त इति स्तोमभागाः तैश्च-

* प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

क्षिप्रता सोमभागैः मन्त्रैः पृथगेकैकमनुपूर्वम् एकैकं सोचमनुमन्त्र-
येत ब्रह्मा ब्रह्मन् सोम्यामः प्रभासरित्युक्ते प्रसोचा षोडशिमत्यतिरात्रे
एकोनविंशसोचाणि अग्नोर्याणि सत्त्वार्थतिरिक्तसोचाणि एवमेते
मन्त्राः एतेषां सोचाणां प्रतिमन्त्रणे एष समुदिताणां चत्विंशतां
सोचाणां प्रतिमन्त्रणविधिरुक्तः । इदानीं मन्त्रविवेकार्थमाह ॥ २ ॥

ऊर्द्धं प्रथमाद्रात्रिपर्यायाद्यत्र स्यादमुस्मै त्वेति तं जित्वेति
तत्र ब्रूयात्* ॥ ३ ॥

विंशतिभ्य ऊर्द्धं सोमभागेभ्यः अकृत्स्ना मन्त्राः पठिताः
द्वितीयद्वितीययोः पर्याययोः पठित्वा ततः सन्धौ कृत्स्नः पठितः ततः
पुनरतिरिक्तसोत्रेषु तथैवाकृत्स्नः तथैव किन्ते प्रयोक्तव्या अद्यान्यथा
प्रयोग इति अत्राह ऊर्द्धं प्रथमाद्रात्रिपर्यायादिति असुप्ता इति
सर्वनाभि चिह्नदक्षि चिह्नते ला चिह्नतं जित्वा सर्वे चैव प्रकारो
द्वादशस्त्रपि ॥ ३ ॥

सविदप्रसूतावृहस्यतये सुतेत्येकैकस्यान्तः* ॥ ४ ॥

एकैकस्य मन्त्रस्य सविदप्रसूता वृहस्यतये सुतेत्येषान्तः स्यात्
चिह्नदक्षि चिह्नते ला चिह्नतं जित्वा सविदप्रसूता वृहस्यतये सुतेति
उत्तरेषामप्येवमेव प्रकार एवं जातीयानाम् ॥ ४ ॥

पूर्वेषाम्* ॥ ५ ॥

* ब्राह्मणयोग्येवम् ।

पूर्वेषाञ्च रश्मिरसोद्येतदादीनां सविद्वप्रसूता वृहस्पतये स्मृत्ये-
कैकस्य मन्त्रान्तः स्यात् ननु आन्नायसिद्धमेकैकस्मिन् किं पुनरार-
भ्यते पूर्वेषाञ्चेति उच्यते विशेषविवक्षुरारभते विशेषो वक्ष्यते स
पूर्वेषाञ्चेतेषाञ्च स्यादिति ॥ ५ ॥

भूर्भुवःस्वर्गश्चतिर्ब्रह्माक्षं मानुष ओमित्येतदाधिकं कुर्या-
दोङ्कारं वा* ॥ ६ ॥

एतदा यथोद्दिष्टं यजुरधिकं कुर्यादोङ्कारं वेति विकल्पः पूर्वेषा-
ञ्चेत्युक्तम् ॥ ६ ॥

यथान्नायः सन्धेरनुमन्त्रयेत* ॥ ७ ॥

यथान्नायपरिपठितेन यजुषा सन्धेः सोऽत्रमनुमन्त्रयेत वसुको-
ऽसि वस्पष्टिरसि वेषश्रीरसि सविद्वप्रसूता वृहस्पतये स्मृत्येवम् ॥ ७ ॥

त्रैधं विभजेदिति धानञ्जप्यो वसुकोऽसि वस्पष्टिरसि वेष-
श्रीरसि वसुकाय त्वा वस्पष्टये त्वा वेषश्रिये त्वा वसुकं जिन्व
वस्पष्टिं जिन्व वेषश्रियं जिन्व सविद्वप्रसूता वृहस्पतये स्मृ-
तेति* ॥ ८ ॥

एतदेव यजुक्त्रैधं विभजते नानुमन्त्रयेतेत्येवं धानञ्जप्य आचार्यो
मन्त्रते सन्निविधविभागप्रकारस्तेनैवाचार्येषोक्तः ॥ ८ ॥

* आन्नायसोऽप्येवम् ।

सुतदेवेन सविचा प्रसूता इत्यनुमन्त्रयेत मानसं वाजपेये
च वृद्धत्* ॥ ८ ॥

सुतदेवेन सविचेत्येतदादिना मन्त्रेण मानसं सोचमनुमन्त्रयेत
द्वयमेऽहनि वाजपेये च वृद्धत् तेनैव ॥ ८ ॥

आनन्तर्य्येणेतराणि* ॥ १० ॥

यथोक्तमेवानुमन्त्रयेतानन्तर्य्येण तत् किमिदमारभ्यते आनन्तर्य्ये-
णेतराणीति उच्यते इदं हि मानसमग्निष्टोमसाध ऊर्द्धम् आचारां
यथा षोडशिसाध ऊर्द्धं वाजपेयसाम तच्चायं न्यायः प्राप्तः पूर्वस्य
सोचस्य यदनुमन्त्रणं तेनैवानुमन्त्रणं प्राप्तम् उत्तरस्य वा यत् यत्
सूचकारेण कल्पितं तद्वाधिकं स्यादिकल्पो वैतथ्योर्मानसवाजपेयसाधोः
एतस्मिन् संशये आचार्य्यो मुक्तसंशयं सूचमारभते चदेतदानन्तर्य्यमुक्तं
पूर्वेषामेव यथोक्तानां सोचाणां स्यात् ॥ १० ॥

इद्वात् सोत्राणि पूर्वेण तद्विवृद्धेः* ॥ ११ ॥

इद्वादित्ययं निपातः असंकल्पितसोत्राणि नैमिषिकाभ्यापद्येरन्
यथा सोमातिरेके तानि तत्पूर्वस्य सोचस्यानुमन्त्रणं तेनानुमन्त्रयेत
किं कारणं तद्विवृद्धेः तस्माद्धि सोचात् सोमोऽतिरिक्तः ॥ ११ ॥

परेण वा तस्मिन्कामनाम्* ॥ १२ ॥

परस्य वा यत् स्तोत्रस्यानुमन्त्रणं तेनानुमन्त्रयेत् तस्मादधिकामव-
मानोऽभवतिरिच्यत इत्युक्तम् ॥ १२ ॥

मानसवदातिरिक्तसामान्यात्* ॥ १३ ॥

यथा वा मानसे तथा वानुमन्त्रणं कस्मादतिरिक्तसामा-
न्यात् ॥ १३ ॥

सर्वानुमन्त्रणेन वानुक्तत्वात्* ॥ १४ ॥

यदा सर्वेषां स्तोत्राणामनुमन्त्रणं तेन वा स्थात् कस्मादनुक्तत्वात्
यस्माद्यच्च नोच्यते तच्च यत् सामान्यं तद्भवति सविद्वप्रसूतः स्मृते
भूभुवःस्वर्गहस्यतिर्गङ्गाहं मानुष इत्येतत् ॥ १४ ॥

यद्यत् स्तोत्रं लुप्येत सच्चैव स्तोमभागेन* ॥ १५ ॥

समुदितानामनुमन्त्रणसुक्तं साम्प्रतं यद् यत् स्तोत्रं लुप्येत तस्य
यदनुमन्त्रणं तदपि लुप्येत कोऽस्य विषयः षोडशी वोष्ठा किमर्थं यद्-
यदिति उच्यते षोडश्विप्रकरणे पठति अथाग्निष्टोमे मृच्छीयादिति
यदाग्निष्टोमे मृच्छते तदा तस्य पूर्वाणि त्रीणि स्तोत्राणि लुप्यन्ते
उक्तान्येवमिदं वोष्ठावर्धवती भवति ॥ १५ ॥

स्मृते वद्विध्यमानेन तच्चैव गत्वासीत् † ॥ १६ ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

† आह्वायबोने सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

इदं सर्वं प्रकृष्टादुक्तं साम्प्रतमनन्तरप्राप्तिः तदुच्यते सुते बहि-
व्यवमानेन स्तोत्रेण तस्मिन्नेव देशे गत्वासीत यत आगतः ॥ १६ ॥

वपायाः ऊतायां मार्जयित्वा धिष्ण्यानुपस्थायोक्तः स-
दस्यपवेशनम्* ॥ १७ ॥

सवनोत्पपशोर्वपायां ऊतायां मार्जनं कृत्वा धिष्ण्यानुपपतिष्ठेरन्
ततो धिष्ण्यानुपस्थाद्य सदः प्रविशेत् तस्मिन्युक्तमुपवेशनं याजमान-
ब्रह्मणे चेदुद्गाता कुर्यादित्येतस्मिन् प्रकरणे ॥ १७ ॥

इति पञ्चमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

सुतब्रह्मयोर्वीचं यच्छेत् † ॥ १ ॥

स्तोत्रे सूचमाने ब्रह्मे च ब्रह्ममाने वाग्व्यमनं कुर्यात् सर्वं
ब्रह्मा ॥ १ ॥

अनूच्यमाने च सर्वं † ॥ २ ॥

अनुवचने च क्रियमाणे असुप्ता अनुब्रूहीत्यत आरभ्य वाग्व्यमनं
कुर्यात् सर्वं यद्य सर्वपक्षं किमर्थमित्युच्यते न केवलं सुतब्रह्मयोः
अन्वस्मिन्नप्यनूच्यमाने ॥ २ ॥

* प्राज्ञायगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

वषट्कृते विद्यजेत* ॥ ३ ॥

किञ्चनं कालं वाग्धमनम् उच्यते वषट्कृते विद्यजेत ॥ ३ ॥

अवभृथादुदेत्यानुष्याद्यज्ञशेषम्* ॥ ४ ॥

उक्तं ब्रह्मण उद्गात्रेण समानं कर्मेति तत्र अवभृथादूर्ध्वं उद्गातुः
कर्म नास्ति तत्र ब्रह्मणः कर्मशेष उच्यते अवभृथादुदेत्य अनुष्यात्
अनुभवेद् यज्ञशेषं यो यज्ञशेषः तत्र सर्वत्र ब्रह्मत्वं कुर्यात् ॥ ४ ॥

अहर्गणेष्वेन सदातिप्रैषेण प्रशास्ता वाचं यमयति
राजानं रक्षेति चाह तदुभयं कुर्यादावसतीवरीणां परि-
हरणात्* ॥ ५ ॥

अहर्गणेषु द्विरात्रप्रभृतिषु एनं ब्रह्माणं सदा अहन्वहनि प्रैषेण
प्रशास्ता मैत्रावरुणः वाचं यमयति राजानं रक्षेत्येवञ्चाह अतिक्रम्य
तार्त्तिष्यसवनिकं स्मरम् अतिप्रैषः तद्वाग्धमनश्च राज्ञश्च रक्षन्नुभयं
कुर्यात् यावदसतीवरोपरिहरणं कृतमिति ॥ ५ ॥

तत्सन्ने पर्यायेण कुर्युः † ॥ ६ ॥

तद्वाग्धमनं राज्ञश्च रक्षन् सन्ने सर्वे सन्निवः क्रमेण पर्यायं कुर्युः
अवसरेण ॥ ६ ॥

अक्षीने तु ब्रह्मैव † ॥ ७ ॥

* ब्राह्मायजोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायजेन स्मरदयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अहीने ब्रह्मैव कुर्यादेतत् कर्म कुतः संग्रह इति चेत् उच्यते
अहीनभूते द्वादशाहे यद्यपि सचवत् सर्वं क्रियते तस्मात् सर्वहीने
सचवदिति तथाप्येतत् कर्म ब्रह्मैव कुर्यात् ॥ ७ ॥

वाजपेये पृष्ठस्य स्तोत्रमनुमन्त्र्य सदस्यं ब्रह्मासन उपवेश्य
निष्क्रामेत्* ॥ ८ ॥

वाजपेये क्रतौ पृष्ठस्तोत्रानुमन्त्रणं कृत्वा ब्रह्मासने सदस्यमुपवेश्य
विशंखितसङ्घरेण निष्क्रामेत् ॥ ८ ॥

पूर्वेषामग्रीध्रीयस्य स्थूषा निखाता स्यात्* ॥ ९ ॥

आग्रीध्रीयस्य पूर्वे प्रदेशे शब्दे स्थूषा निखाता स्यात् ॥ ९ ॥

दक्षिणेन मार्जालीयमन्तर्वेदीति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

मार्जालीयस्य दक्षिणे प्रदेशे मन्तर्वेदीति शब्दे स्थूषा निखाता
स्यादिति एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ १० ॥

तस्यामौदुम्बरस्य सप्तदशारस्य रथचक्रं प्रतिमुक्तं स्यात्*
॥ ११ ॥

यथाग्रीध्रीयस्य पूर्वे प्रदेशे यदि मार्जालीयस्य दक्षिणे स्थूषा नि-
खाता स्यात् तस्याम् औदुम्बरं सप्तदशारं रथचक्रं प्रतिमुक्तं स्यात्
प्रातः स्यात् उदुम्बरस्य विकारम् औदुम्बरं सप्तदशं अरा अस्मिन्निति
सप्तदशारं रथस्य चक्रं रथचक्रम् ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

तदभावे यत् किञ्च रथचक्रम्* ॥ १२ ॥

एतच्चक्रस्य चक्रस्याभावे यत् किञ्च रथचक्रं स्यात् ॥ १२ ॥

तस्मिन् बाह्य आदध्यादेवस्याहं सवितुः प्रसवे सत्य-
सवसो वृद्धस्यतेर्वाजितो वाजजितो वर्षिष्ठमधिनाकं रुद्धे-
यमिति* ॥ १३ ॥

तस्मिन् रथचक्रे बाह्य स्थापयेत् देवस्याहं सवितुः प्रसवे इत्येतदा-
दिना यथासूचितेन मन्त्रेण ॥ १३ ॥

रथेष्वाजिन्धावत्स्वाविर्मया इति गायेदाकारमुद्गीथादौ
लुप्त्वा † ॥ १४ ॥

रथेषु आजिन्धावत्सु जयार्थं वेगेन धावत्सु आविर्मया इत्येतत्
साम गायेत् उद्गीथादौ य आकारस्तस्य लोपं कृत्वा ॥ १४ ॥

तस्य स्थाने प्रत्याहृत्य द्व्यक्षरमग्नमिति गतेषु † ॥ १५ ॥

योऽषावुद्गीथादावाकारो लुप्तस्तस्य स्थाने अग्नमिति एतत्
द्व्यक्षरमाहृत्य तस्मात् स्थानादुद्गतेषु रथेषु गायेत् ॥ १५ ॥

यथाधीतमाधावत्स्वाहृतेषु वा ‡ ॥ १६ ॥

* आद्यावबोऽप्येवम् ।

† आद्यावगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आद्यावबीधे एतदादभ्य कश्चिकाग्नेयपर्यन्तानि सूत्राणि न सन्ति ।

पुनरागच्छत्सु आगतेषु वा यथाधोतं गायेत् अविस्तृतमित्यर्थः .
॥ १६ ॥

सर्वत्र वा यथाधोतम् ॥ १७ ॥

सर्वेषु वा गानकाख्येषु धावितेषु गतेषु आगच्छत्सु आगतेषु
वा यथाधोतमेव गायेत् ॥ १७ ॥

परिवर्त्तयन् गायेत् परिवर्त्त्य गायेद्भोत्वा वा परिवर्त्तये-
द्गायतोवान्यः परिवर्त्तयेत् ॥ १८ ॥

परिवर्त्तयेत् परिवर्त्तयन् गायेदित्येतदादयो विकल्पा भवन्ति
॥ १८ ॥

उदङ्ङवरोहं मन्येत विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्त-
मसि विष्णोर्विक्रान्तमसीति ॥ १९ ॥

उदङ् उत्तरतो अवरोहामीत्येवं मन्येत विष्णोः क्रमोऽसीत्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ १९ ॥

अभि दक्षिणमावृत्य सदः प्रविशेत् ॥ २० ॥

दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य सदसि प्रविशेत् ॥ २० ॥

तत्रासीनो हिरण्यं मधु च नाना प्रतिगृह्णीयात् ॥ २१ ॥

तत्रासीनस्तस्मिन् सदस्यासीनः हिरण्यं मधु च नाना प्रतिगृह्णी-
यात् नाना पृथगित्यर्थः वक्ष्यति हिरण्यस्याहं मधुनः पूर्वं ब्रह्मणे
दद्यादिति तत् नाना प्रतिगृह्णीयात् ॥ २१ ॥

ऋतपेये च दक्षिणाञ्चमसम् ॥ २२ ॥

ऋतपेये च एतस्मिन्नेव काले एतस्मिन्नेव स्थाने सोमचमसो
दक्षिणा तं प्रतिगृह्णीयात् उक्तं सोमचमसो दक्षिणा सगोचाय ब्रह्मणे
देया इति ॥ २२ ॥

ब्राह्मणाय मधु दद्यान्निदधोत हिरण्यम् ॥ २३ ॥

अन्यस्मै ब्राह्मणाय मधु दद्यात् निदधोत हिरण्यं स्वयं प्रतिगृह्णी-
यात् ॥ २३ ॥

त्रिष्टुप्कृन्दसा सर्वभक्षञ्चमसं भक्षयेत् ॥ २४ ॥

योऽसौ सोमचमसो दक्षिणा ऋतपेये तं त्रिष्टुप्कृन्दसा सर्वभक्षं
भक्षयेन्निःशेषम् ॥ २४ ॥

तं प्रतिगृह्णीयादिति स्थविरो गौतमः कस्त्वा ददाति
सत्त्वा ददाति कस्मै त्वा ददाति तस्मै त्वा ददाति कस्त्वाकं
भक्षयामीति भक्षयेद्वाग्देवो सोमस्य तृप्यत्विति वा तृप्य-
त्विति वा ॥ २५ ॥

तं सोमचमसं कस्त्वा ददाति इत्येवमादिना मन्त्रेण प्रतिगृह्णी-
यादित्येवं स्थविरो गौतम आचार्यो मन्यते कस्त्वाकं भक्षयामीति
च भक्षयेत् वाग्देवो सोमस्य तृप्यत्विति वा न त्रिष्टुप्कृन्दसेति ॥ २५ ॥

इति पञ्चमस्य द्वादशी कथित्वा ।

इति पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः ।

षष्ठः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

सन्तनि चोद्यमानमेकैकस्याः सर्वं स्तोमसम्भवात्* ॥१॥

उक्तं ब्रह्मत्वं साम्प्रतं सन्तनिनो विधानमुच्यते कः पुनर्ब्रह्मत्वान-
न्तरं सन्तनिनोऽवसर इति उच्यते उद्गात्रं प्रकृतं तच्च ब्रह्मत्वं प्रास-
ङ्गिकमुक्तं साम्प्रतमयमाचार्यः सामविधानं वक्ष्यति द्वैकैकश्रुतिश्च
तच्च तस्मिन् सन्तनिनि द्वैकैकक्रियां प्रति संग्रहः तत्परोक्षार्थं सन्त-
निन एव तावद्विधानमारभते एतत् सन्तन्याच्चाये द्वैचे गीतं तत्प्रयो-
गकाले द्वैचैव मन्यते तदेतच्चिन्त्यते किमेतदाच्चायगानं प्रत्यृचं सर्वं
क्रियतां अथ यथाच्चायमेवेति कुतः संग्रहः उच्यते प्रगीतेषु दर्शितं
सन्तनिनश्चयः प्रस्तावाः प्रदर्शन्ते यद्येकस्यामृचि सर्वं गीयते तत-
स्तत्प्रस्तावना सम्भवति अथ पुनर्यथाच्चायं ततोऽस्य वाक्यस्यानर्थक्यं
भवति चयः प्रस्तावसदृशा इति अत आरभ्यते सन्तनि चोद्यमान-
मेकैकस्यां सर्वं स्तोमसम्भवादिति सन्तनीति साधः संज्ञा चोद्यमानं
आदिशमानम् एकैकस्यामृचि सर्वं कर्तव्यं यदेतत् द्विपदोत्तरे तयोरेव
एतद्गानमेकैकस्यामृचि सर्वं कर्तव्यं किं कारणं स्तोमसम्भवादेव एवं हि
कृते स्तोमः सम्भवति पञ्चभक्तियुक्तेन साध्या स्तोमः संस्थायते उक्तञ्च

* प्राच्यायमेनैतेन सूच्यं कृतम् ।

प्रसाधोद्गीथप्रतिहारोपद्रवनिधनानि इति तदेता भक्तयः क्रियन्ते
ततः सोमः सम्भवति अथ पुनर्न क्रियन्ते तत उत्सृष्टैकदेशं सामं कृतं
भवति नचायं न्यायः सामैकदेशैः सोमसंख्यानमिति तस्मादेकैक-
स्वामृषिं सर्वं कर्त्तव्यं भवति ॥ १

तथा चान्यानि स्वविच्छन्दःसु* ॥ २ ॥

तथा चान्यानि सामानि स्वच्छन्दःसु विच्छन्दःसु च भवन्ति
तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः वारवन्तीययज्ञाद्यज्ञीयवामदेव्यपञ्चनिधनवा-
मदेव्यवत् यथा वारवन्तीयमेकस्मिन् पादे कृतं पठितं तथा यज्ञा-
द्यज्ञीयं जगतीषु गायत्रीषु च तथा वामदेव्यं गायत्रीषु चिष्टुप्सु च
गीतं तथा पञ्चनिधनं वामदेव्यम् अतिच्छन्दःसु च गीतं तथा कवतीषु
गीतं रथन्तरम् एवमेतद्वागसुत्तराभ्यां सुप्रभक्तिकं दृष्टम् ॥ २ ॥

सन्तनीति यदाहिष्ठोयवत्* ॥ ३ ॥

ननु यद्येतत्प्रत्युचं सर्वं गीयते ततः सन्तनिलसोपपद्यते यदि
भक्त्यपायः क्रियते ततः सन्तनिलं भवति अन्यथा सन्तनिलं न
भवति अचोच्यते सन्तनीति यदाहिष्ठोयवत् यथा यदाहिष्ठोयं
च्छतेऽपि यदाहिष्ठश्चात् यदाहिष्ठोयत्वं नैव जहाति एवमेतत्सन्तनि
च्छतेऽपि भक्तिसोपात् सन्तनिलं न जहाति ॥ ३ ॥

त्रिषु वा त्वेध्वेकर्षवत्तुचे दर्शनात्* ॥ ४ ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

त्रिषु वा ऋषेभ्येतत्सन्तानि क्रियताम् एकर्षवन्तृषे दर्शनात् यथा-
 चाय एकर्षे दृष्टानि प्रयोगे ऋषे क्रियन्ते एवमिदमपि सन्तानि ऋषे
 दृष्टं प्रयोगे त्रिषु ऋषेषु क्रियते एवं पर्वणां नाथं काव्यं कृतमिति
 ॥ ४ ॥

साम्ना च सोमसंस्थानात्* ॥ ५ ॥

स्रुत्वेन च साक्षा सोमः संस्थाप्यते बाह्वहोमेन ॥ ५ ॥

तिष्ठष्वाचार्याः स्मृतेः† ॥ ६ ॥

तिष्ठषु चक्षु आचार्या गानं मन्यन्ते प्रयोगे कस्मात् स्मृतेः
 एवं हि आचार्यैः गीतं स्मृतिः ऊहगोतिः स्मृतितस्तुः परं प्रमाणं
 सद्येवमाचार्या मन्यन्ते अथ पूर्वविधानं कस्य उच्यते स्वविरस्य गीत-
 मस्येदं मतं सन्तानिषोद्यमानमेकैकस्मां सर्वमित्येवं स्वविरो गीतमो
 मन्यत इति एवमेव यथादीनाञ्चोद्यमानग्रहणात् ॥ ६ ॥

यथान्यानि सामानि † ॥ ७ ॥

त्रिषु भवन्ति स्मृतेरेव यथान्यानि सामानीति भूयस्त्वं गृहीत्वा
 ब्रवीति भूयस्त्वमिति नियामकं विधिर्भवति उभयोरपि लोक-
 वेदयोः भूयस्त्वं प्रमाणीभवति यथा लोके मतद्वये तयोर्बहुलं ततो
 गृह्यते तथा मन्त्रकः भूमास्तु बृहद्रथन्तरष्टान्यहानि भवन्ति प्रथ-
 मञ्च स्रुत्वा उत्तरचतुरहोभूषोवस्त्रमेव्यामइत्येतस्माद्भूतेरिति ॥ ७ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायबेन स्रुत्वाद्येनैकस्मिन् कृतम् ।

सन्तानाञ्च सन्तनि* ॥ ८ ॥

यदुक्तं सन्तनीति यदाहिष्ठीयवदिति तत्र सन्तानादेव सन्तनि
यद्युत्तरे स्तोत्रीये सुप्रविभक्तिके क्रियते ततः सन्तनित्वमुपपद्यते ॥८॥

सन्ततं गायतीति चाह* ॥ ९ ॥

एवञ्च ब्राह्मणमाह सन्ततं गायतीति यज्ञस्य सन्तत्या इति ॥९॥

एकर्चेषु चोद्भूतं कल्पे* ॥ १० ॥

एकर्चेषु क्रियमाणेषु पवमाने मन्त्रकेनोद्भूतं यत एकस्मान्मृषि
न सम्भवति यदि ह्यभविष्यत् मन्त्रकोऽपि नोद्भुरिष्यत् पवमानात्
व्यूङ्गेष्वग्निष्टोमेषु पवमानादुद्भूत्य सामकृतम् ॥ १० ॥

प्रमाणार्थन्तृचे दर्शनं स्तोत्रीयायाः सामसमाप्तिः † ॥ ११ ॥

अथ यदुक्तं त्रिषु वा दृष्ट्वेकैकैर्षवन्तृचे दर्शनादिति तदत्र ब्रूमः
प्रमाणार्थन्तृचे दर्शनम् एवं कुर्यात् दृष्ट्वेष्टु गानं स्यादिति स्तोत्रीया-
यामेव सन्तनि समाप्तम् ॥ ११ ॥

तासु सर्वासु प्रस्तावाः स्युर्न्यायप्रगाथधर्माभ्याम्* ॥ १२ ॥

यदेतदुक्तं तिस्रस्याचार्याः स्युतेरिति एतस्मिन् कल्पे तासु सर्वासु
स्तोत्रीयासु प्रस्तावाः स्युः ये उत्तरे स्तोत्रीये सुप्रप्रस्तावे आचा-
र्येते तयोरपि प्रस्तावः कर्त्तव्यः कस्मात् न्यायात् एष स्तोत्रीयाणां

* ब्राह्मणश्रौतसूत्रम् ।

† ब्राह्मणश्रौतसूत्रेण सूच्यमानं मतम् ।

धर्मः पञ्चभक्तिव्यं चानि च प्रगाघेषु गोमानि तेषामेवधर्म उत्तम-
पादाभ्यासेन क्रिया ॥ १२ ॥

गोत्तरयोराचार्याः स्मृतेः* ॥ १३ ॥

उत्तरयोः स्तोत्रीययोराचार्याः प्रस्तावं नेच्छन्ति कक्षात् स्मृतेः
एवं हि स्मर्यते सन्तनूद्गीतौ ॥ १३ ॥

सन्ततं गायतीति च भक्तिलोपदर्शनात्* ॥ १४ ॥

किञ्च सन्ततं गायतीति च अदेतद्वाच्यं एतद्भक्तिलोपमेवं
दृष्टवत् ॥ १४ ॥

तस्य स्तोत्रादावावर्तिषु प्रस्तावः पर्यायादिषु वा* ॥ १५ ॥

तस्य सन्तनिनः आवर्तिगतस्य विधानमुच्यते स्तोत्रसादौ प्रस्तावः
स्मात् इतराः सर्वा कुत्रप्रस्तावाः एवं सन्तनितं सुतरासुपपद्यते
अथवा पर्यायस्य पर्यायसादौ प्रस्तावः स्मात् ॥ १५ ॥

सर्वत्र प्रथमायामिति धानञ्जयः* ॥ १६ ॥

यावत्कलः प्रथमा प्रवृष्यते तावत्कालः प्रस्तावः स्मरति एवं
धानञ्जयं आचार्यो मन्त्रते ॥ १६ ॥

निधनभूताः प्रतिहारवत्योऽप्रस्ताव्याः* ॥ १७ ॥

उक्तं स्तोत्रादावावर्तिषु प्रस्ताव्याः प्रस्तावः पर्यायादिषु चेति

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

तद्याद्यां प्रस्तावो नास्ति ताद्यां कः प्रयोगधर्म इति उच्यते निधन-
भूताः स्तुः उत्तरा निधनतुल्या इत्यर्थः यथा पिष्टभूतो मादृभूत
इति अथ किं निधनमिव सहवचनं सर्वाद्यामेव निधनभूता इत्युक्ते
प्रतिहारस्याप्राप्तिः अत आह प्रतिहारवत्त्व इति प्रतिहारं प्रतिहर्ता
ब्रूयात् अप्रस्ताव्यानामेष धर्मः ॥ १७ ॥

धानञ्चयेन प्रथमायाः प्राण्डित्य उत्तरे तु स्तोत्रीये
विष्टावमुखेवेवाप्रस्ताव्ये विष्टावेषु चैकिषु त्रिवृत्स्तोमे च परि-
वर्त्तिनो विधानम्* ॥ १८ ॥

धानञ्चयेन मतेन प्रथमाद्यां सर्वत्र प्रस्तावो भवति इत्येतस्मि-
न्नेवं प्राण्डित्य आह एवमस्तु सर्वत्र प्रथमाद्यां प्रस्तावोऽस्तु उत्तरयोः
स्तोत्रीययोर्विष्टावमुखेवेव प्रस्तावो माभूत् अन्यत्र भवत्विति विष्टा-
वेषु च एकषु अप्रस्ताव्ये स्तातां त्रिवृत्स्तोमे तु चत् परिवर्त्तिन्यावि-
धानं तत् स्तात् ॥ १८ ॥

उत्तरयोः स्तोत्रीययोश्चन्दस्तो विप्रतिपत्तिः † ॥ १९ ॥

उत्तरयोः स्तोत्रीययोः सन्तनिनः चन्दसि विप्रतिपत्तिः ऊह-
गीता अनेकधा प्रतिपत्तिः विप्रतिपत्तिः वृहत्याकारेणापि गीतं
कञ्जुवृत्तराकारेणापि गीतम् द्विपदेत्तराकारेणापि गीतम् अत्रार्थ
संग्रहः किं विकल्पेन क्रियताम् अथ विनिवेशेनेति उच्यते ॥ १९ ॥

* प्राङ्गावबोधेनेन स्तुतृद्वयं ज्ञेयम् ।

† प्राङ्गावबोधे विज्ञेयोऽस्ति ।

द्विपदे स्यातामप्रस्ताव्ये ककुभौ प्रस्ताव्ये* ॥ २० ॥

यनोत्तरयोः प्रस्तावो लुप्यते तस्मिन् द्विपदे स्यातामुत्तरे
सोचोये नोत्तरयोराचार्याः स्मृतेरित्येतस्मिन् प्रस्ताव्ये कल्पे ककु-
भावुत्तरे सोचोये स्यातां ताम् सर्वासु प्रस्तावाः स्मृतिरित्येतस्मिन्
कल्पे ॥ २० ॥

बृहत्तौ ब्राह्मिण्यः ककुभावप्रस्ताव्ये † ॥ २१ ॥

बृहत्तौ ब्राह्मिण्य उत्तरे सोचोये मन्यतेऽप्रस्ताव्ये कल्पे ककु-
भावुत्तरे सोचोये मन्यते ॥ २१ ॥

तथा सत्युभे ककुभौ स्त्रविरो गौतमः † ॥ २२ ॥

तथा सति ब्राह्मिण्यकल्पे क्रियमाणे बृहत्तौ ब्राह्मिण्यः ककुभाव-
प्रस्ताव्ये इत्येतस्मिन् ये च प्रस्तावयितव्ये सोचोये ये च न प्रस्तावयि-
तव्ये उभौ ककुभौ स्यातामित्येवं स्त्रविरो गौतम आचार्यो म-
न्यते ॥ २२ ॥

बृहत्तौ धानश्रप्यः* ॥ २३ ॥

उत्तरे सोचोये बृहत्तौ धानश्रप्य आचार्यो मन्यते ब्राह्मिण्य
कल्पे ॥ २३ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येव' किन्तु हेदविवये विशेषोऽस्ति ।

इति बृहत्स्य प्रथमा ब्राह्मिण्या ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः स्तोमविधानमनादेशे* ॥ १ ॥

इह चिष्टदादिषु स्तोमेषु एकैकस्मिन् बद्धो विष्टुतयः पठिताः तत्प्रयोगे तासां विष्टुतोनां विकल्पो भवतु अथ नियम इति एतस्मिन् संग्रहे आचार्यः सूत्रमारभते प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः स्तोमविधानमनादेश इति प्रथमाभिः आद्याभिर्विष्टुतिभिः विष्टुतय उक्ता आद्याणेन उद्यतोचिष्टतोर्विष्टुतिः इत्यत आरभ्य स्तोमविधानं स्तोमानां कृतिः प्रयोग इत्यर्थः अनादेशे आदेशादन्यत्र आदेशः यथा उद्यत्यो विष्टुतयः अभिचरणीया विष्टुतयः निर्मथा सप्तदशस्य विष्टुतिरुहं हेतुः पृष्ठात् ॥ १ ॥

ताः पथ्याः सर्वाभिप्रायाश्च † ॥ २ ॥

यास्याः प्रथमा विष्टुतयः ताः पथ्या इति संज्ञा वक्ष्यति पथ्याभिर्होदषामाणि विदध्यादपथ्याभिरितराणीति सर्वाभिप्रायाश्च ताः सर्वाभिप्रायसम्पादिका इत्येतदुक्तं भवति ॥ २ ॥

यथाशिषं वा विदध्यात्* ॥ ३ ॥

अथवा यथाशिषं यत्कामः क्रतुः स्यात् तज्जातीयां विष्टुतिं प्रमुञ्चोत ॥ ३ ॥

* आद्यायबोदप्येवम् ।

† आद्यायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्वितीयां त्रिवृतः पथ्यामेकेऽविष्टावा ह्याद्याः* ॥ ४ ॥

एके आचार्याः चिदृतसोमस्य द्वितीयां विष्टुतिं पथ्यां मन्यन्ते
हिमन्द्ः कारणोपदेशार्थः यस्मादविष्टावा आद्या दक्षभागावापस्त्रानं
परिचरा दक्षभागावापस्त्रानं आवापस्त्रानं परिचरादक्षभागेत्येते
विष्टावा अस्यां न विद्यन्ते ॥ ४ ॥

संस्कारशिरःसन्धिसन्तनिषु चानुपपन्ना † ॥ ५ ॥

किञ्चान्यत् संहारादिषु अनुपपन्ना सा यदा सोमकृतौ पथ्यावाः
संद्ध्यन्ते तदासौ नोपपद्यतेऽविष्टावत्मात् तथा शिरसि नोपपद्यते
सङ्घट्टिङ्गतेन शिरसा पराचा स्तुवत इति नहि तस्याः पराक्रमसि
तथा सन्धौ नोपपद्यते पराचा हि सन्धौ सोमः क्रियते एतस्मान्नु
क्रियमाणार्थां अयथास्त्रानं सोमानां प्रयोगः स्यात् तथा सन्त-
नित्येवमेवानुपपन्ना उक्तञ्च चिदृतसोमेच परिवर्त्तिनी विधान-
मिति ॥ ५ ॥

अवर्षुकस्त्विति चास्याम् † ॥ ६ ॥

तथा अपवादेऽपि श्रूयते अवर्षुकस्तु पर्यन्तो भवतीति ॥ ६ ॥

इषोर्व्यात्यासमिषुभ्याम् † ॥ ७ ॥

इषुसंज्ञे द्वे विष्टुतौ पठिते ताभ्यां व्यत्यासेन इषौ यज्ञे प्रथेयः
कर्त्तव्यः ॥ ७ ॥

* आश्वलायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आश्वलायनोपनिषद् ।

तयोः पूर्वा श्येनस्याग्निष्टोमसाम्नि* ॥ ८ ॥

तयोर्विष्टुत्योर्था पूर्वा विष्टुतिः सा श्येनस्याग्निष्टोमसाम्नि कर्त्तव्यः ॥ ८ ॥

सत्रेषु दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीत † ॥ ९ ॥

इह दशरात्रे चिददादयः सोमाश्चतुर्विंशान्ताः सर्वे पठिताः अनेनेनात्तं प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः सोमविधानमनादेश इति सोऽयमाचार्यो दशरात्रे सर्वाणां प्रयोगमादिशति सत्रेषु दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीतेति तत्रायं संशयः किं सत्रे दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीत अथ सत्रेषु दशरात्रेषु सर्वेषु सर्वाः प्रयुञ्जीतेति यदि तावत्सत्रे दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीत इतरेष्वहःसु न प्रयुञ्जीतेत्ययमभिप्रायः तेन दशरात्रप्रयोजक-सर्वप्रयोगस्य न सत्त्वम् अथ पुनः सत्रेषु यो दशरात्रस्तस्मिन् सर्वाः प्रयुञ्जीतेत्ययमभिप्रायः तत आहीनिके दशरात्रे प्राप्नोति सर्व-प्रयोगः अत्रोच्यते उभयत्र सर्वप्रयोगः सत्रे चाहीनिके च इह हि सर्वाग्निः प्रयोजिका सर्वप्रयोगस्य सा च सर्वाग्निरुभयत्र दृश्यते सत्रे चाहीनिके च उभयत्र सर्वे सोमाः सर्वाणि पृष्ठानि सर्वाणि वृन्दांसि प्रयुञ्जीतेति तस्माद्विष्टुतीनामपि प्रयोग उभयोरिष्यते नतु तत्रोच्यते यद्येवं सत्रग्रहणं न कर्त्तव्यं सत्रेषु दशरात्र इति उच्यते, यद्ययं सत्रग्रहणं न कुर्यात् त्रिककुब्जदशरात्रादिव्याहीनिकेषु दशरात्रेषु सर्वः

* आख्यायकोऽप्येवम् ।

† आख्यायकेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

प्रयोगः स्यात् षोऽयमाचार्यः सचग्रहणं करोति यत्रैव हेतुसमत्वं
तत्रैव सर्वचयोगः इतरेषु नेति किं तद्धेतुसमत्वं सर्वाग्निः सा च
सर्वाग्निसुखा सचे चाहोने च तस्माद्वादवाहादिके दक्षराचे सर्वे
चाहोनिके च विष्टुतीनां सर्वप्रयोगः स्यात् ॥ ८ ॥

अभिचरणीया उद्धृत्येति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आह असु सर्वचप्रयोगः किन्तु अभिचरणीया
उद्धृत्य प्रयुञ्जीतेति ॥ १० ॥

शाण्डिल्यायनः कुलायिनीम् † ॥ ११ ॥

शाण्डिल्यायन एतस्मिन्नेव प्रयोगे कुलायिन्या अयुद्धारं म-
न्यते ॥ ११ ॥

भस्त्राच्चोर्गै † ॥ १२ ॥

भस्त्राच्च विष्टुतीम् उद्धरेदित्येवमुभावाचार्यौ मन्येते शाण्डिल्यः
शाण्डिल्यायनश्च ॥ १२ ॥

धानञ्जयस्तामेव † ॥ १३ ॥

धानञ्जय आचार्यस्तामेव उद्धरेदिति स्पष्टार्थः ‡ ॥ १३ ॥

* शास्त्रायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

† शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

‡ धानञ्जयसु पुनर्भस्त्राया एव केषवाया उद्धारं मन्यते । इति नाठा-
नारं युक्तान्तरे ।

पथ्याभिर्होदषामाणि विदध्यादपथ्याभिरितराणि* ॥१४॥

एवं सति सर्वप्रयोगे विष्टुतीनां सोत्रविन्यासः क्रियते सर्वस्मिन्
द्वाराचे सर्वेषां सोमानां याः पथ्या विष्टुतयस्ताभिर्होदषामाणि
विदध्यात् अपथ्याभिरितराणि सर्वाणि सोत्राणि कुर्यात् होदषा-
मभ्यो यान्यन्यानि ॥ १४ ॥

समाप्तासु ता एवादितः पुनः प्रयुञ्जीत* ॥ १५ ॥

समाप्तासु सर्वासु विष्टुतिषु प्रत्यहन्ता एवादित आरभ्य पुनः
प्रयुञ्जीत । १५ ॥

तथा कुर्वन् प्रागाधिकानि परिवर्त्तिन्या प्रथमस्येति शा-
ण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

तथा तेन प्रकारेण कुर्वन् यानि प्रागाधिकानि सामानि
प्रथमेऽहनि भवन्ति रथन्तरनौधसकालेययज्ञाचक्षीयानि तानि
परिवर्त्तिन्या विष्टुत्या कुर्यात् इतराण्यन्याभिः ॥ १६ ॥

सकृत् सर्वाः समाप्य पथ्ययैव तत ऊर्द्धमिति धानञ्जयः*
॥ १७ ॥

सकृत्सर्वाः कृत्वा यान्यन्यानि सोत्राणि त्रिष्टानि तानि पथ्ययैव
विष्टुत्या कुर्यात् इत्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते किन्तु ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणसंश्लेषेण ।

असमाप्तासु त्वपि होतृषाम पथ्यथैव तथा कुर्यात्* ॥१८॥

यद्येतेन प्रकारेण कुर्यात् ततो यद्यसमाप्तासु सर्वासु होतृ-
षामागच्छेत् पथ्यथैव कुर्यात् ततः शेषाः समापयेत् ॥ १८ ॥

कुलायिनीं चेत् प्रयुञ्जीत प्रथमस्याङ्गे द्वितीयं पृष्ठन्तया
विदध्यात्* ॥ १९ ॥

यदि कुलायिनीं प्रयुञ्जीत ततस्तथा द्वितीयं पृष्ठं विदध्यात्
प्रथमपक्षं निधनार्थं द्वितीयमेव पृष्ठं विदध्यात् क्रमागतां न
कुर्यात् ॥ १९ ॥

षष्ठस्याङ्ग उत्तममुत्तमया चयस्त्रिंशस्य विदध्या वि-
दध्यात् † ॥ २० ॥

षष्ठस्याङ्ग उत्तममेवोत्तमं उत्तमया चयस्त्रिंशस्य विदध्या विद-
ध्यात् अथपि षष्ठपक्षं निधनार्थम् ॥ २० ॥

उक्तः प्रयोगो ब्राह्मणेन चतुश्चत्वारिंशे † ॥ २१ ॥

चतुश्चत्वारिंशे सोमे ब्राह्मणेन प्रयोग उक्तः द्विप्रकारः आज्यानां
प्रथमा पृष्ठानां द्वितीयोक्त्यानां तृतीयेति पूर्वः आज्यानां वा होतृ-
रित्यत्र आरभ्योत्तरः ॥ २१ ॥

* ब्राह्मण्यजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् तथा छेदविषये विशेषश्च कृत

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

सवनसमीपन्तो पूर्वः प्रयोगः स्तोत्रसमीपन्त्युत्तरः* ॥२२॥

यः पूर्वः प्रयोगः स सवनसमीपन्तो प्रयोग उच्यते एकैकः सन्
सवनमुपगच्छति इतिर्गत्यर्थः उत्तरः प्रयोगः स्तोत्रसमीपन्तो
प्रयोगः ॥ २२ ॥

तथा कुर्यादहर्भाजि* ॥ २३ ॥

अन्यत्रापि सप्तहर्भजेत चतुस्त्वारिंशः अनेन प्रकारेणास्य विधानं
कुर्यात् सवनसमीपन्तो प्रयोगं पथ्यया कुर्यात् स्तोत्रसमीपन्तो
प्रयोगं वा ॥ २३ ॥

पथ्यामन्यत्र* ॥ २४ ॥

अन्यत्र अगहर्भाजि पथ्यामेव कुर्यात् ॥ २४ ॥

अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया मैत्रावरुणस्यैवाज्यं विदध्यात्*
॥ २५ ॥

अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया विदध्या मैत्रावरुणस्यैवाज्यं कुर्यात्
एवमष्टोऽवधारणार्थः अन्यानि सर्वाणि स्तोत्राणि पूर्वथैव ॥ २५ ॥

सर्वत्र वा द्वादशसामानि* ॥ २६ ॥

सर्वस्मिन्वाहनि द्वादशसामानि अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया विदध्या
विदध्यात् ॥ २६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

मध्यमे मध्यमे वा सवनेषु* ॥ २७ ॥

मध्यमे मध्यमे सोत्रे उत्तरया विष्टया कुर्यात् अथ सवन-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते वक्ष्यति द्वितीयचतुर्थे वोत्तरे वेति
सवनेष्विति वर्त्तते ॥ २७ ॥

द्वितीयचतुर्थे वा* ॥ २८ ॥

द्वितीयचतुर्थे वा सोत्रे उत्तरया विष्टया कर्त्तव्ये ॥ २८ ॥

उत्तरे वा* ॥ २९ ॥

उत्तरे वा सोत्रे उत्तरया विष्टया कर्त्तव्ये सवनेष्विति वर्त्तते
एव ॥ २९ ॥

अदभरात्रेषु सत्रेषु पथ्या एवेति गौतमः* ॥ ३० ॥

अदभरात्राणि यानि सत्राणि तेषु पथ्या एव विष्टुतयः स्युः इत्येवं
गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ३० ॥

सर्वा इति धानञ्जयः* ॥ ३१ ॥

अदभरात्रेष्वपि सत्रेषु ये सोमाः तेषु सर्वा विष्टुतयः स्युरित्येवं
धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ३१ ॥

* शाखायबोध्यवम् ।

इति षष्ठस्य द्वितीया कश्चिन्ना ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

दृचसूक्तानामादिग्रहणेन विधिरनादेशे* ॥ १ ॥

इह मन्त्रकस्तृचसूक्तानां ग्रहणं करिष्यति सोऽत्रविधौ तेषां प्रयोगं प्रति संग्रहः कथं प्रयोक्तव्यानीति सोऽयमाचार्यस्रोषां प्रयोग-विधिं विवक्षुः शास्त्रमारभते दृचसूक्तानामादिग्रहणेन विधिरना-देशे इति दृचास्य सूक्तानि च तिस्रः ऋचः दृच इत्युपचर्यते सूक्तानि चतुर्ष्वचप्रभृतीनि तेषामादिग्रहणे क्रियमाणे समस्तस्य दृचस्य सूक्तस्य वा प्रयोगः स्यात् अनादेशे यत्र त्वादेशः तत्र यथादेशं यथा बभ्रवेनुस्तव इति षडुचस्य दृचं पवस्य देववीरतीति द्वाग्रर्षस्य दृच-सुद्धरन्नुत्तमम् उपास्य गायतानर इत्येकया बहिष्यवमानमिति ॥१॥

दृचोत्तमायां प्रतिलोमः* ॥ २ ॥

दृचोत्तमायामादिष्ममागार्यां प्रतिलोमस्तृचः प्रत्येतव्यः यथा प्रदेवोदासो अग्निरिति यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसामेति ॥ २ ॥

मध्यमायां सैव* ॥ ३ ॥

दृचस्य मध्यमायामादिष्ममागार्यां सैव केवला प्रत्येतव्या यथासन इन्द्राय यज्यव इति गायत्रस्य सुक्तकवैट्भक्तस्य द्रष्टा इन्द्राय वायव इति गायत्रस्य मार्गायवञ्चेति ॥ ३ ॥

रेतस्यैकत्रिंशस्य बहिष्यवमानम्* ॥ ४ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

एकत्रिके पठति उपाख्ये गायतानर इत्येकया बहिष्यवमान-
मिति तत्रायं संग्रहः किं रेतस्या धर्मेण क्रियताम् अथ रथन्तर-
वर्णा धर्मेण उत आविहतामेव क्रियतामिति एतस्मिन् संग्रह आह
रेतस्यैकत्रिकस्य बहिष्यवमानमिति ॥ ४ ॥

उद्भिद्यनुरूपमेकर्चं शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

उद्भिदि सन्निनि स्तोमे बहिष्यवमाने एवं पठति उपोषु जातमनुर-
मित्यनुरूप इति परिभाषा भवति दृक्स्वक्तागामादिग्रहणेन विधि-
रनादेव इति सोऽयं आचार्य आरभते उद्भिद्यनुरूपमेकर्चं शाण्डिल्य
इति ॥ ५ ॥

स्तोत्रोयं गौतमधानञ्जयौ* ॥ ६ ॥

गौतमधानञ्जयावाचार्यौ स्तोत्रोयमेकर्चमिच्छतः ॥ ६ ॥

उत्तमौ त्वचौ बहिष्यवमाने चातुर्मास्येषु † ॥ ७ ॥

चातुर्मास्येषु सर्वेष्वहःसु चिद्वद्विष्यवमानानि भवन्ति तेषु च
पञ्च प्रतीकान्यादिष्वन्ते प्रत्यहं तत्र कथं प्रयोग इति उच्यते, उत्त-
मादुत्तमौ त्वचौ बहिष्यवमाने चातुर्मास्येषु अन्य एकर्चाः ॥ ७ ॥

तथा साक्षस्तोत्तमे † ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्ययोग्येऽवम् ।

† ब्राह्मण्ययोगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

यथा चातुर्मास्येषु तथा साहस्रोत्तमे उत्तमे उत्तमौ द्वौ अन्य
एकर्षाः सर्वे ॥ ८ ॥

सर्वस्वारे च तृचाः* ॥ ९ ॥

सर्वस्वारे बहिष्यवमाने एकः सप्तर्षौ द्वौ न वर्षः पठति मशकः
तेषामाद्यास्तृचाः स्युः सोमवर्षेण ॥ ९ ॥

वामदेव्ययज्ञायज्ञीयारण्येगेयपृष्ठपूर्वाणां तृचकरणमुत्त-
रयोः पवमानयोः † ॥ १० ॥

वामदेव्यादीनामुत्तरयोः पवमानयोर्विधीयमानानां माध्य-
न्दिनार्भवयोः तृचेषु क्रिया स्यात् ॥ १० ॥

अन्येषाञ्चाविप्रतिषेधः † ॥ ११ ॥

अन्येषाञ्च साक्षां माध्यन्दिनार्भवयोरारदिष्यमानानां तृचे क्रिया
स्यात् विप्रतिषेधोनास्ति अविप्रतिषेधोऽविरोधः ॥ ११ ॥

एकमेकर्चं कुर्वन् प्रथमायामादितः कुर्यात् ‡ ॥ १२ ॥

यद्येक एकर्चः कर्त्तव्यो भवति तं प्रथमायामादितः कुर्यात् यदि
गायत्रं यदि बार्हतं यथा कन्दोमदशाष्टे द्वितीयेऽन्यष्टाविंशे ॥ १२ ॥

द्वौ तस्यामेव ‡ ॥ १३ ॥

* आद्यायत्रीये विशेषोऽस्ति ।

† आद्यायज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आद्यायज्ञोऽप्येवम् ।

यदि दावेकर्षौ कर्त्तव्यौ स्यातां तस्यामेव प्रथमायां कुर्यात्
यथा हन्धेमदभाषे एवं दितोयेऽहनि चतुश्चत्वारिंशे ॥ १३ ॥

• चीनेकवृत्ते नाना सोचीयास्तु* ॥ १४ ॥

चीनेकर्षान् कुर्वन्नेकस्मिन् वृत्ते कुर्यात् नाना सोचीयास्तु नाना
वृत्तगित्यर्थः यथा व्यूढेष्वग्निष्टोमेषु ॥ १४ ॥

चतुर्णां प्रथमायां दावितरौ नानोत्तरयोः* ॥ १५ ॥

यदि चतुर्णामेकर्षानां क्रिया स्यात् तदा प्रथमायां सोचीया-
यां दावेकर्षौ कुर्यात् इतरौ दावेकर्षौ वृत्तगुत्तरयोः सोचीययोः
कुर्यात् ॥ १५ ॥

माध्यन्दिने चेदेको द्वौ वा वृद्धत्यामेव* ॥ १६ ॥

यदि माध्यन्दिने एक एकर्षः कर्त्तव्यो भवति द्वौ वा वृद्धत्या-
मेव कुर्यात् उदाहरणमनोक्तम् ॥ १६ ॥

त्रिन्यतरस्यां सम्भवेयुः* ॥ १७ ॥

चीनेकर्षान् कुर्वन् यतरस्यां संभवः स्यात् गायत्र्यां वृद्धत्यां वा
तस्यां कुर्यात् ॥ १७ ॥

अनध्यासा चेत् द्वयोरन्यतरं गायत्र्यां धानञ्जयः* ॥ १८ ॥

यदि अनध्यासा वृद्धती स्यात् ततोद्वयोरैकैर्षयोरैकं गायत्र्यां
कुर्यात् एकं वृद्धत्याम् एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ १८ ॥

* शास्त्रायबोध्यवम् ।

उभौ वृद्ध्याऽऽशाण्डित्यः* ॥ १८ ॥

शाण्डित्य आचार्य उभावेकर्षौ वृद्ध्यां कर्त्तव्यौ भव्यते ॥१८॥

साध्यासायाच्चेदेकोऽध्यास्यायामेवान्ततः* ॥ २० ॥

यदि साध्यासायां वृद्ध्यां एक एकर्षः कर्त्तव्यो भवति अध्या-
स्यायामेव कुर्यात् सर्वेषां बार्हतानामन्ने यथा महाव्रते ॥ २० ॥

द्वौ तस्यां चादितश्च सा श्रवकर्णकृता † ॥ २१ ॥

दावेकर्षौ कुर्वन् साध्यासायाश्च कुर्यादध्यासायां आदौ च
वृद्ध्यां सा श्रवकर्णकृता तस्या इयं संज्ञा श्रवकर्णकृतेति उक्तं मन्त्रेण
तस्य श्रवकर्णकृता वृद्धतीति ॥ २१ ॥

त्रिष्वध्यास्या लुप्यत* ॥ २२ ॥

त्रिष्वेकर्षेषु त्रियमाणेषु अध्यास्याद्यालोपः कर्त्तव्यः ॥ २२ ॥

चतुरो नाना स्तोत्रीयास्तु* ॥ २३ ॥

यदि चत्वार एकर्षाः कर्त्तव्याः स्युः ततो नाना स्तोत्रीयास्तु
कुर्यात् त्रीन् पृथक् स्तोत्रीयास्तु चतुर्थमध्यास्यायाम् ॥ २३ ॥

द्वादशे वृद्ध्याऽऽसामद्वयः* ॥ २४ ॥

द्वादशे स्तोमे वृद्ध्यां सामद्वयः स्यात् यथा पुनस्तोमे ॥ २४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोद्धेति सूत्रद्वयं कृतम् ।

आर्भवे चेदेकोऽनुष्टुभि* ॥ २५ ॥

माध्यन्दिने विधिरक्तः साम्प्रतमार्भव उच्यते यदि आर्भवे एक
एकर्षः कर्त्तव्यो भवति तमनुष्टुभि कुर्यात् उक्तमेकर्षं कुर्वन् प्रच-
मायामादितः कुर्यादिति उक्तमुदाहरणम् ॥ २५ ॥

द्विप्रभृतीन् ककुपप्रभृत्यानन्तर्येण* ॥ २६ ॥

द्विप्रभृतीनेकर्षागार्भवे कुर्वन् ककुभमारम्भ कुर्यादानन्तर्येण
यथेन्द्रसोमे ॥ २६ ॥

उष्णिककुभोस्तृचैकर्षत्वमव्याघातेन* ॥ २७ ॥

उष्णिककुभोस्तृचैकर्षक्रिया अव्याघातेन स्यात् यदि ककुभ-
नेकर्षा कुर्यात् उष्णिहमप्येकर्षं कुर्यात् यदि ककुभं द्वचक्षां कुर्यात्
उष्णिहमपि द्वचक्षमेव कुर्यात् ननु किमिदमारभ्यते उक्तं द्विप्रभ-
तीन् ककुपप्रभृत्यानन्तर्येणेति उच्यते ज्योतिष्टोमप्रकरणे ब्राह्मण-
माह तासु संहितं तासु सप्तमिति द्वचक्षतामाह सोऽथमाचार्यो
नियमार्थमारभते कथम् उष्णिककुभौ ज्योतिष्टोमे एकर्षौ
स्यातामिति तथाकृत्वा मन्त्रकोऽपि एकर्षं उष्णिककुभौ स्याता-
मिति ज्योतिष्टोमेऽभिप्रेत्य सप्तदं ब्राह्मि ॥ २७ ॥

* ब्राह्मणसोऽप्येवम् ।

इति षष्ठ्य दसोऽंशः खड्गिका ।

अथ चतुर्थी कष्टिका ।

वामदेव्यन्तु त्वचे विश्वजिच्छित्ये यज्ञायज्ञीयप्रभृतोनि च
त्रीणि* ॥ १ ॥

उक्तं द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्यानन्तर्येणेति विश्वजिच्छित्ये
आर्भवे अष्टादशः स्तोमः तत्र दश सामानि पद्यन्ते तस्मिंश्चतुर्भिस्तृचस्यैः
कार्थ्यं षड्भिश्चैकैर्चैः तत्रायं न्यायः प्राप्तः द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्या-
नन्तर्येणेति अत आह वामदेव्यन्तु त्वचे विश्वजिच्छित्ये यज्ञायज्ञीय-
प्रभृतोनि च त्रीणीति विश्वजिच्छित्ये आर्भवे वामदेव्यन्तु त्वचे स्यात्
यज्ञायज्ञीयवारवन्तीयकावानि च अत्रोच्यते किमर्थमिदमारभ्यते
यदा प्राप्तिरेवेष्टान्तृचस्यत्वे वामदेव्ययज्ञायज्ञीयारण्येगेयपृष्ठपूर्वाणा-
न्तृचकरणमुत्तरयोः पवमानयोरिति वामदेव्ययज्ञायज्ञीययोस्तावद्-
ग्रहणादेव वारवन्तीयस्य पृष्ठपूर्वत्वात्सम्भवति स्तोमेऽन्त्यं सर्वत्र त्वच इति
सिद्धे कावस्य त्वचत्वे किं पुनरारभ्यते उच्यते, इयोः सामान्ययो-
र्विधोर्विकल्पः स्यात् यदि नारभ्येत ततो द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्या-
नन्तर्येणेत्यनेन विकल्प उच्यते यद्येवं यज्ञायज्ञीयप्रभृतोनि त्रीणीति
ग्रहणं किमर्थं यदा त्रीण्येवैतानि उच्यते विश्वजिद्विसारेषु प्रयो-
जनम् ॥ १ ॥

सम्भवति स्तोमेऽन्त्यं सर्वत्र त्वचे* ॥ २ ॥

यत्र स्तोमः सम्भवति तत्र अन्यन्तावदवगन्तुचे स्यात् सर्वग्रहणं

* प्राज्ञायजोऽप्येवम् ।

किमर्थम् उच्यते, आर्भवेऽधिक्रते सर्वग्रहणं क्रियते कथं माध्यन्दिने
आर्भवे चेति ॥ २ ॥

द्वितीयञ्चेदरण्ये गेयम्* ॥ ३ ॥

अरण्ये गेयं यदि तस्मिन् स्यात् द्वितीयं तत्तृचे स्यात् इत्यस्य
सम्भवति सोम इति वर्त्तते ॥ ३ ॥

तदभावे यदन्त्यात् पूर्वम्* ॥ ४ ॥

तत्सारण्येगेयस्याभावे यदन्त्यात्पूर्वं द्वितीयन्तृचे स्यात् ॥ ४ ॥

एकर्चस्थानेष्वनापद्यमानानि तृचेषु कुर्यात् गायत्रं त्रिषि-
धनं मध्यन्दिने मध्ये निधनमैडमारभवे* ॥ ५ ॥

यद्येकर्चस्थानेषु नापद्येरन् ततः सति सम्भावे गायत्रं तावदु-
भयोः पवमानयोस्तृचेषु कुर्यात् त्रिषिधनं मध्यन्दिने तृचे कुर्यात्
मध्ये निधनमैडमारभवे कुर्यात् ॥ ५ ॥

अनादिष्टदृष्टैकर्चान्येतेनोद्देशेन कल्पयेत्* ॥ ६ ॥

योऽयमादेशः एकमेकर्चं कुर्वन् प्रथमायामादितः कुर्यादित्यत
आरभ्य तेन समानवचनोद्देशेन अनादिष्टदृष्टैकर्चानि स्तोत्राणि कल्प-
येत् यानि तु मन्त्रकेनादिष्टानि तानि तथैव कुर्यात् ॥ ६ ॥

ककुव्यञ्च मध्यन्दिन एकर्चस्तस्यामन्यत्रोत्तमाद्ब्राह्म-
स्तोमात्* ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

ककुब्धच मध्यन्दिने आसौ ककुभं प्राचीमदूहतीत्येवं तत्र एकर्षं
तस्यां भवेत् उत्तमे तु प्रात्यक्षोमे दृषे स्यात् ॥ ७ ॥

पूर्वयोर्प्रात्यस्तोमयोरारभवे गायत्रमेकर्षं धानञ्छप्यस्तृचे
महतां सप्तस्तोभम्* ॥ ८ ॥

पूर्वयोर्प्रात्यस्तोमयोः प्रथमद्वितीययोरारभवे पवमाने गायत्र-
मेकर्षं धानञ्छयो मन्यते महतां संस्तोभन्तृचे ॥ ८ ॥

विपरोतं प्राण्डित्यः* ॥ ९ ॥

एतद्विपरीतं प्राण्डित्य आचार्यो मन्यते दृषे गायत्रमेकर्षं
महतां संस्तोभं विपरोतं प्रातिलोम्यम् ॥ ९ ॥

चतुर्ध्वचानामावृत्तिध्वन्त्यामुद्धरेत्* ॥ १० ॥

चतुर्ध्वचानामावृत्तिस्तोत्रेष्वदिशमानानामन्त्याम् चतुसुद्धरेत्
आवृत्तिस्तोत्रेषु चतुर्थ्याः सम्भवो नास्ति ॥ १० ॥

तृतीयां सर्वस्वारस्वरसाम्नोः* ॥ ११ ॥

सर्वस्वारस्वरसाम्नोर्ध्वयोस्तृतीयामृचसुद्धरेत् चतुर्ध्वचात् उपप्र-
च्यन्तो अध्वरमित्येतस्मात् सर्वस्वारे तृतीयासुद्धरेत् अनाभिरूपात्
तत्र हिरण्यवत्यभिरूपतां कुर्यात् स्वरसाम्नि प्रत्यक्षौ पिपीषत इत्ये-
तस्य तृतीयामनुष्ठुभमुद्धृत्य चतुर्थीं तत्र दृष्टानां कुर्यात् आभि-
रूपात् ॥ ११ ॥

* प्राज्ञायबोध्येषम् ।

प्रवामर्चन्तीति द्वितीयाम्* ॥ १२ ॥

सर्वस्वारे प्रवामर्चन्तीत्येतस्मिंस्तुर्द्धचे द्वितीयाष्टचमुद्धरेत् अन-
भिरूपा सा सर्वस्वार इति कृत्वा तस्वाम् च्च उद्धार एतस्मिन् ॥ १२ ॥

सुषमिद्ध इत्यत्रिवसिष्ठशूनककण्वसंज्ञतिवध्यश्चानां तानू-
नपातीम्* ॥ १३ ॥

सुषमिद्ध इत्येतस्मिंस्तुर्द्धचे अत्रिप्रभृतीनान्तानूनपातीष्टचमुद्ध-
रेत् मधुमन्तं तनूनपादित्येषा सा ॥ १३ ॥

नाराशंसीमन्येषाम्* ॥ १४ ॥

अन्यगोत्राणां नाराशंसीमुद्धरेत् तस्माच्चातुर्द्धचात् नराशंसमिद्ध
प्रियमित्येताम् ॥ १४ ॥

समवाये तु भूयसां कल्पः* ॥ १५ ॥

यच्चैव बहवो दीक्षेरन्नन्यगोत्राः तत्र ये भूयसां बह्वतराः तेषां
यः कल्पस्तं कुर्यात् ॥ १५ ॥

गृहपतिं वानुसन्निषोऽनुभवन्तीति भवन्तीति* ॥ १६ ॥

यद्वा गृहपतेर्गोत्रं स्थात् तं वा कल्पं कुर्यात् यस्मादिदं श्रुतिः
गृहपतिमनुसन्निषो भवतीति ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

इति षष्ठस्य चतुर्थी कश्चिन्ना ।

अथ पञ्चमो कण्डिका ।

वर्द्धमानेषु स्तोमेषु प्रथमस्य पर्यायस्य प्रथमा त्वचभागा
तस्यास्तिर्वचनम्* ॥ १ ॥

इह चिदृदादिष्वष्टाचत्वारिंशान्तेषु विष्टुतयः पठिताः एक-
प्रष्टुतयश्च स्तोमाः श्रूयन्ते अथैक एकत्रिकः सप्तिसप्तदशौ स्तोमौ
भवतः सर्वौ दशदशौ भवति द्वादशौ विष्टुवान् यष्टतष्टभिर्बहि-
ष्यवमानं भवति यदष्टाभिराज्यानि यद्द्वादशौ माध्यन्दिनः पवमानः
यत् षोडशभिः पृष्ठानि तद्दिंश आर्भवः एवमादयः स्तोमाः श्रुताः
न च तेषां विष्टुतयः पठिता आवाये सोऽयमाचार्यः पर्यायकृतिं
विवक्षुः ब्राह्मणमारभते वर्द्धमानेषु स्तोमेषु प्रथमस्य पर्यायस्य प्रथमा
त्वचभागा तस्यास्तिर्वचनमिति वर्द्धमानेष्विति ये प्राहतेभ्य ऊर्द्धं वर्द्ध-
मानाः तेषु प्रथमस्य पर्यायस्य या प्रथमा स्तोत्रीया तस्याः
संज्ञा त्वचभागेति तस्या आदौ चिर्वचनम् ॥ १ ॥

मध्यमावापस्थानम् † ॥ २ ॥

मध्यमायाः पर्यायस्य स्तोत्रीया तस्याः संज्ञा आवापस्थान-
मिति ॥ २ ॥

उत्तमा परिचरा ‡ ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यबेनेतेन सूचयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोठप्येवम् ।

या उत्तमा प्रथमस्य पर्यायस्य स्तोत्रीया तस्याः परिचरा
संज्ञा ॥ ३ ॥

परिचरा त्वचभागावापस्थानमिति मध्यमे* ॥ ४ ॥

मध्यमस्य पर्यायस्य याः प्रथममध्यमोत्तमाः स्तोत्रीयास्तासा-
मथेताः संज्ञाः ॥ ४ ॥

आवापस्थानं परिचरा त्वचभागेत्युत्तमे* ॥ ५ ॥

उत्तमस्य पर्यायस्य याः प्रथममध्यमोत्तमाः स्तोत्रीयास्तासा-
मथेताः संज्ञाः संव्यवहारार्थाः संव्यवहारश्चास्मिञ्छास्ते अथ वर्द्धमाने-
ष्विति किमर्थं किं ये अवर्द्धमानास्तेषु पर्यायकृतिर्नेष्टा उच्यते
न तेषु पर्यायकृतिं न वक्ष्यति इयन्तु पर्यायकृतिसूचभागादि-
वर्द्धमानेषु सुतरामुपपद्यते एवञ्च कृत्वा निदानकारोऽप्याह सैषा
विष्टावकृतिरेकविंशादिषु साधितमुपपद्यते इति ॥ ५ ॥

एते विष्टावाः* ॥ ६ ॥

उक्तं पर्यायविष्टावान् सन्ध्यादिति अतोऽत्र विष्टावसंज्ञां करोति
॥ ६ ॥

तदभावे त्वचभागास्थानेषु पर्यायाणां पर्यायाः स्युः* ॥ ७ ॥

विष्टावानामभावे पर्यायाणाम्नुचभागास्थानेषु पर्यायाः स्युः
त्वचभागास्थाने ॥ ७ ॥

* प्राच्यायबोऽप्येवम् ।

यथा वैकः पर्यायः* ॥ ८ ॥

यथा वा एकः पर्यायो भवति तथा सर्वे पर्यायाः स्युः दृष-
भागायाः स्थाने प्रथमः आवापस्थाने द्वितीयः परिचरास्थाने
तृतीयः ॥ ८ ॥

नैकिनीपर्यया विद्यन्ते † ॥ ९ ॥

द्रव्याभावात् ॥ ९ ॥

तथा त्रिके विष्टावाः † ॥ १० ॥

द्रव्याभावादेव ॥ १० ॥

त्रिवृतस्योद्यत्याम्* ॥ ११ ॥

त्रिवृतस्य सोमस्य उदत्यां विष्टुतौ विष्टावा न विद्यन्ते आद्याय-
सामर्थ्यात् ॥ ११ ॥

समेषु समः प्रयोगः स्तोत्रीयाणाम्* ॥ १२ ॥

साम्प्रतं पर्यायकृतिरुच्यते ये तावत्समाः स्तोमास्तेषु स्तोत्री-
याणां समः प्रयोगः स्वात् चावत्कृत्वः प्रथमा प्रबुध्यते तावत्कृत्वो
द्वितीया तावत्कृत्व एव तृतीया विन्यासन्याय उक्तः ॥ १२ ॥

एकैकाधिग्रयेष्वधिका दे ह्यधिग्रयेषु* ॥ १३ ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

† आद्यायबोऽन स्रजद्वयेनैकस्रजं कृतम् ।

एकाधिग्रयेषु सोमेषु एकाधिकां सोचीयां कुर्यात् इ सोचीये
अधिग्रयेषु इ अधिके तस्याधिक्यं कृतः समेभ्यः ॥ १३ ॥

ते विषमाः* ॥ १४ ॥

ते सोमा विषमा इत्युच्यन्ते ॥ १४ ॥

युग्मायुक्ताद्युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते* ॥ १५ ॥

सोमा युग्मावस्तेषां युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते ॥ १५ ॥

अयुज एकप्रभृतयो द्विकप्रभृतयो युजः † ॥ १६ ॥

एकप्रभृतयः सोमा युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते तेऽयुजः द्विकप्रभृ-
तयो युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते ते युग्माः ॥ १६ ॥

युत्तरोभावेणोभयेसां समवैषम्यम्* ॥ १७ ॥

उभयेषां युग्मायुजान्तु व्युत्तरोभावेण वर्त्तमानानां सोमा एक-
प्रभृतयः व्युत्तरोभावेण वर्त्तमाना एकाधिग्रथा भवन्ति समवैषम्यं
कस्य समवैषम्यं युग्मायुक्तयोः ॥ १७ ॥

एकप्रभृतय एकाधिग्रथाः* ॥ १८ ॥

एकप्रभृतयः सोमाः व्युत्तरोभावेण वर्त्तमाना एकाधिग्रथा
भवन्ति ॥ १८ ॥

* शाखायबोध्यैवम् ।

† शाखायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्विकप्रभृतयो द्वाधिग्नयाः* ॥ १८ ॥

द्विकप्रभृतयः व्युत्तरीभावेण वर्त्तमानाद्याधिग्नया भवन्ति ॥१८॥

समास्त्रिकप्रभृतयः* ॥ २० ॥

त्रिकप्रभृतयः व्युत्तरीभावेण वर्त्तमानाः समा भवन्ति ॥ २० ॥

विषमाः समपर्यायैर्वर्त्तन्ते* ॥ २१ ॥

य एते विषमा एकाधिग्नया द्वाधिग्नयाः समपर्यायैर्वर्त्तन्ते एते
समाः समानपर्यायास्तस्मात् समानवृत्तिरेतेषां यावभितोऽनन्तरौ
समौ तयोः पर्यायान् संहरेत् पूर्वस्यैकमेकाधिग्नयेषु द्वौ द्वाधिग्नयेषूभ-
यान्यथाजाति यस्मिन् विषमे सोमे पर्यायकृतिः कर्त्तव्या तस्य याव-
भितोऽनन्तरौ समौ सोमौ स्यातां तयोः पर्यायसंहारं कुर्यात् एक-
मेकाधिग्नयेषु, सोमेषु पूर्वस्य सोमस्य एकं पर्यायमनुसंहरेत् उत्तरस्य
समस्य दावनुसंहरेत् द्वौ द्वाधिग्नयेषु, संहरेदिति वर्त्तते पूर्वस्य द्वौ
सषाद्यमुत्तरस्य पर्यायस्यैकमेकाधिग्नये पर्यायवचनं † तदेकमिति
उभयानेतान् पर्यायान् यथाजातिमतामनुसंहरेत् ये तु ये तत्र †
अनुसंहरेत् समानजातीयान् तानपसञ्च एव समेभ्यो यथा सन्निधि †
यचानुरूपपर्यायकृतिः उत्तमौ चिद्वृत्तस्तथा † एकादशस्य चिद्वृत्तः
प्रजानां पूर्वौ त्रिकौ पर्यायौ पञ्चदशस्योत्तमः सप्तदशः † द्वितीय-
द्वितीययोर्द्वादशात् † द्वितीयषट्कात् उत्तमौ द्वादशात् विपर्ययो

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† पुस्तकत्रयेऽपि एतेषु स्थानेषु पतितमनुमीयते असंशयत्वात् ।

सुग्मायुजामयुक्तं यथास्नानं पर्यायान् कुर्यात् सोऽविदोषः भाष्यान्त-
रमेतत् ॥ २१ ॥

यावभितोऽनन्तरौ समौ तयोः पर्यायान् स० हरेत्* ॥ २२ ॥

यौ सोमौ यस्तु सोमविषयस्नानान्तरौ समसोमौ तयोः सम्ब-
न्धिनः पर्यायानाहरेत् विषमः क्लृप्त्यर्थं कथमित्याह ॥ २२ ॥

पूर्वस्यैकमेकाधिग्नयेषु* ॥ २३ ॥

पूर्वस्य समस्य सम्बन्धिनमेकं पर्यायम् आहरेत् क्लृप्त्यर्थं सामर्थ्यात्
द्वावुत्तरादिति सिद्धम् ॥ २३ ॥

द्वौ द्व्यधिग्नयेषु* ॥ २४ ॥

द्व्यधिग्नया येषां समेभ्योऽधिके तेषु कल्पमानेषु पूर्वस्य
द्वौ पर्यायावाहरेत् अर्थादुत्तरस्य समस्यैकम् अत्र विशेषमाह ॥ २४ ॥

उभयान् यथाजाति* ॥ २५ ॥

उभयानेकाधिग्नयान् द्व्यधिग्नयान् संख्यमाणान् यथाजाति
कल्पमाने जात्यनतिक्रमेण संहरेत् तेनायुष्येकाधिग्नयद्व्यधिग्नयेषु
कर्त्तव्येष्वयुग्म एव समेभ्यः पार्श्वस्येभ्योऽनन्तरेभ्यश्च पर्यायसंहारः
कर्त्तव्यः तथा युष्येकाधिग्नयद्व्यधिग्नयेषु कर्त्तव्येषु समानजातीयेभ्यो

* ब्राह्मणवर्ण्येषु ।

युग्म एव समेभ्यः पार्श्वस्थेभ्योऽनन्तरेभ्यः पर्यायसंहारः कर्तव्यः
 उदाहरणं त्रयोदशी अस्त्रैकाधिग्रयत्वं विषमत्वञ्चास्ति अथ स
 द्वादशाहवत् समसोऽनीयकादेकयाधिकस्य विषमा इति च विषमः
 एकप्रस्थतिलाषायुक् तेनानन्तरयोर्युजोः समयोः सकाशात्
 पर्यायसंहारे विषमाः समपर्यायैरिति युक्तं पूर्वस्त्रैकमेकाधि-
 ग्रयेष्विति च तेनायुजः समसोऽनीयकस्यानन्तरस्य चिद्वत् एकं
 पर्यायमाहरेत् त्रयोदशिति प्रथमं यथास्नानं पर्यायानिति हि
 वक्ष्यति पञ्चदशस्योत्तरौ च द्वौ तदनन्तरत्वादयुक्तात्समसोऽनी-
 यकत्वाच्च सप्तदशो अधिग्रयो विषमः पञ्चदशः द्वाभ्यामधिकत्वात्
 तस्याहतिः प्रथमैः पठितैः पञ्चदशादनन्तरादयुजः समादेकविंशा-
 दुत्तमः अत्र च द्वौ पूर्वस्य अधिग्रयत्वात् षोडश एकाधिग्रयो युक्
 अतोऽस्त्रैकः समायुजश्च द्वादशात् प्रथमः अष्टादशादुत्तरौ च द्वौ
 अत्रैकः पूर्वस्त्रैकाधिग्रयत्वात् षड्विंशो अधिग्रयः समो युक् तस्य
 युजः समादनन्तराच्चतुर्विंशात् द्वौ प्रथमौ त्रिंशाद्योत्तमो युक् सम-
 त्वात् तेन युग्विषमान् युक्समेभ्य अयुग्विषमानयुक्समेभ्य इति सिद्धं
 तद्विषमान् विषमैरित्येको जातिसंहारकल्पः सप्रपञ्च उक्तः अधुना
 युग्मायुक्संहारकल्पं वक्तुमाह ॥ २५ ॥

युग्मायुग्मभ्यो वा* ॥ २६ ॥

अनन्तरौ समौ तद्यथाजात्येवं कल्प्यमानस्य यथा युग्वि-
 षमान् युक्समेभ्य अयुग्विषमानयुक्समेभ्य इति अपित्वनन्तरेभ्यः

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

समेधो युग्मायुग्मः उभयत्र अयुजि युजि च संहारः कर्तव्यः कथमित्यत आह ॥ २६ ॥

तत्र युजामेकाधिग्रथानामयुजः पूर्वो पर्यायो* ॥ २७ ॥

तत्र युग्मायुक्संहारकल्पे युजामेकाधिग्रथानां कर्तव्यानामयुजोऽनन्तरस्य च द्वौ पूर्वौ पर्यायावाहरेत् यथा षोडश्रिणि समानयुजोऽनन्तरात् पञ्चदशात् पूर्वौ द्वौ पर्यायौ अर्थादष्टादशात् युक्समाप्तोत्तममाहरेत् ॥ २७ ॥

उत्तरौ द्वाधिग्रथानाम्* ॥ २८ ॥

युक्द्वाधिग्रथानामयुजः अनन्तरस्य समस्योत्तरौ यत्र तत्रस्यस्य अतएवोत्तरावित्याह अथवोत्तराविति वचनात् उत्तरादयुज आनेवौ द्वाधिग्रथानां समानां एकाधिग्रथानां पूर्वस्मात् पूर्वत्र पूर्वावित्युक्तेः यथास्नानमिति वचनं वक्ष्यति तेन युजो द्वाधिग्रथस्य षड्विंशस्नानन्तरादयुज उत्तरात् सप्तविंशात् समादुत्तरौ दावधिकात् युजः एकं पूर्वात् षतुर्विंशात् समादिति ॥ २८ ॥

विपर्ययो युग्मायुजामयुक्तु* ॥ २९ ॥

अयुजामेकाधिग्रथेषु द्वाधिग्रथेषु कर्तव्येषु युग्मायुजोः पूर्वोक्तात् न्यायात् विपरीतो न्यायो ज्ञेयस्तेनायुजाधिग्रथानां कर्तव्यानां त्रयोदशादीनां युजो दादशात् पूर्वौ पर्यायौ अर्थात् पञ्चदशादुत्तरं

* शास्त्रावलीयेष्वम् ।

अधिग्रथानान्तु अयुजां युजः समादनन्तरादुत्तरौ यथा सप्तदशिन्येवो-
दाहरणमात्रान्तु सप्तदशं कृतत्वात् तेनाष्टादशादुत्तरौ पञ्चदशात् पूर्व-
इति सप्तदशे युग्मायुक्संहारः ॥ २९ ॥

यथास्थानं पर्यायान् कुर्यात् सौविदोषः* ॥ ३० ॥

आद्वित्र्यमाणान् पर्यायान् यथास्थानं स्वस्थानानतिक्रमेष
कुर्यात् प्रथमादानोतं प्रथमसुत्तरादुत्तरमिति तेन प्रथमः प्रथमे
स्थाने द्वितीये द्वितीयस्तृतीये तृतीय इति एवं क्रियमाणे अविदोषो
भवतीति संख्यवहारायम् । कण्डिका समाप्ता । षष्ठस्य पञ्चमी कण्डि-
कायां त्यक्तशिरान् भणित्वा अन्यभाष्यात्त्यक्तमेकमधिकबालिद्वयमुद्धृत्य
चिंशदधिकाये क्षेपितं चतुष्के चिकान् षष्ठिं युजायुग्मो वा अथवा
अथुग्मश्चानुग्रथा युग्मा † तत्र युजामेकाधिग्रथानां सोमानामेका-
धिग्रथानां अयुजः पूर्वा पर्यायौ स्यातामुत्तरौ अधिग्रथानां तत्
तस्मिन् युग्मा † सोमानामेकाधिग्रथानामयुजावितरौ सोमौ पूर्वा
पर्यायौ स्यातां अर्थादापन्नं युज उत्तममिति अधिग्रथानां युजक्षेपां
उत्तमौ पर्यायौ न एकस्मात् उत्तरपूर्वयोः स्याताम् अर्थादापन्नं युजः
पूर्वा प्रथम इति यथा दशनि चिह्नतः पूर्वो द्वादशात् उत्तमः तथा †
प्रथमयुज उत्तरः समः प्रथमद्वितीयो षट्कात् तथोत्तमः प्रथमः
चिह्नतः द्वितीयतृतीयौ प्रथममयुजः † पर्यायौ आनन्तर्यात् पर्याय-
संहारः † कुर्यात् पर्यायाणां यथास्थानं † विदोषं वर्जयेदिति ॥३०॥

* ब्राह्मण्यजेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† पुस्तकत्रयपि एतेषु स्थानेषु पतितमनुमीयते अर्धसप्तमत्वात् ।

इति षष्ठस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

यदवसानः पूर्वः पर्यायस्तत्प्रभृतिरुत्तरः* ॥ १ ॥

योविष्टावः पूर्वस्य पर्यायस्थान्ते स्थात् स एवोत्तरस्य पर्याय-
स्त्रादिर्भवति तस्यापि यदवसानन्तर्देवोत्तमस्यारम्भः ॥ १ ॥

तत्सामात् साम्यम्* ॥ २ ॥

तत्सामात् पर्यायसामात्साम्यं समभावोऽपि भवति वक्ष्यति
तथा पर्यायरोहमसम्भवत्सु सर्वेषु समात्समामेव कुर्यात् इति ॥२॥

तदुभयं कुर्यात् † ॥ ३ ॥

उक्तं यथास्थानं पर्यायान् कुर्यात् सोऽविदोष इति तथा
ऽविदोषं कुर्यात् तत्सामात् साम्यञ्च ॥ ३ ॥

ब्रह्मायतनीयाञ्च † ॥ ४ ॥

तदुभयं कुर्यात् यदुक्तादन्यत् ब्रह्मायतनीयाञ्च ब्रह्मायत-
नीयां वक्ष्यति ॥ ४ ॥

तथा पर्यायरोहमसम्भवत्सु सर्वेषु समात् समामेव
कुर्यात् ‡ ॥ ५ ॥

* ब्रह्मायत्नेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्रह्मायत्नोऽप्येवम् ।

‡ ब्रह्मायत्नेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अविदोषादिषु सर्वेष्वसम्भवस्य सामास्यान्वयं कुर्यात् एव-
ग्रन्थोऽवधारणार्थः ॥ ५ ॥

पर्यायप्रत्यवरोद्धन्तु वर्जयेत्* ॥ ६ ॥

यदि पुनः सामास्यान्वे क्रियमाणे पर्यायप्रत्यवरोद्धः स्यात्
तत् वर्जयेदेव ॥ ६ ॥

विज्ञायतनीयाञ्च* ॥ ७ ॥

विज्ञायतनीयाञ्च विदुतिं वर्जयेत् का पुनर्विज्ञायतनीयेत्यु-
च्यते ॥ ७ ॥

प्रथमायाः प्रयोगे भूयिष्ठे ब्रह्मायतनीया मध्यमायाः
क्षत्रायतनीयोत्तमाया विज्ञायतनीया † ॥ ८ ॥

प्रथमायाः स्तोत्रोपायाः प्रयोगे भूयिष्ठे सा विदुतिर्ब्रह्मायतनीया
भवति मध्यमायाः प्रयोगे भूयिष्ठे क्षत्रायतनीया भवति उत्तमायाः
प्रयोगे भूयिष्ठे विज्ञायतनीया भवति या विज्ञायतनीया तां पर्याय-
कृतौ वर्जयेत् ॥ ८ ॥

दाशरात्रिकेभ्यः पर्यायकृतौ पथ्यापर्यायानेव संहरेत्*
॥ ९ ॥

उक्तं चावभितोऽनन्तरौ समौ तयोः पर्यायानेव संहरेत् इति

* ब्राह्मायनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

वाङ्मयनिष्ठिभ्यः स्तोमेभ्यो ऋद्धिः ऋतुसंहारः कर्त्तव्यः स्नात् तदा
याम्नु सचपथ्या विष्टुतयस्ताभ्य एव पर्यायाननुसंहरेत् ॥ ८ ॥

परिवर्त्तिन्यास्तु त्रिवृत्तोऽनादेशे* ॥ १० ॥

चिद्वृत्तस्तु यदा पर्यायकृतौ संहारः कर्त्तव्यः स्नात् तदा परि-
वर्त्तिनी पर्यायाननुसंहरेत् अनादेशे आदेशे तु यथादेशं द्वित्रिणि
स्तोमे वक्ष्यति उद्यत्यावेति ॥ १० ॥

अथ न्यायोऽनादिष्टानाम्* ॥ ११ ॥

येषां स्तोमानां पर्याया नादिष्टाः तेषामेष पर्यायकृतौ न्यायः
॥ ११ ॥

एकिन्यावर्त्तिस्थानगते त्रिधुरस्ताद्विकारः शाण्डिल्यः
त्रिके च प्रथमया स्तोमपूरणम् † ॥ १२ ॥

एकिनि स्तोमे आवर्त्तिस्थानगते इति शाण्डिल्यो द्विकारस्तु
पुरस्तात् त्रिः त्रियां मन्यते एष पर्यायाणां धर्म इति त्रिके च स्तोमे
आवर्त्तिस्थानगते प्रथमया स्तोत्रोचया स्तोमपूरणं मन्यते सर्वेषु
पर्यायेषु प्रथमा एव स्यादिति ॥ १२ ॥

तृचेन धानञ्जयः सप्तचैकिनि द्विकारम् † ॥ १३ ॥

* ब्राह्मयजोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयजनेतेन सप्तद्वयं कृतम् ।

चिके सोमे ह्येन धानस्यप्य आचार्यः सोमपूर्वमं मन्यते
एकिनि चावर्त्तिस्नानगते सञ्चिह्निकारं मन्यते पर्यायनिमित्तो
हिकारः न च तस्मिन् सर्वे पर्यायाः सन्ति ॥ १३ ॥

जातिसंहारः पञ्चिनि* ॥ १४ ॥

पञ्चिनि सोमे जातिसंहारः स्वात् नायं पृथगनुपूर्वं संहारः
स्वात् ॥ १४ ॥

पञ्चदशपर्यायैः पृथगनुपूर्वं रात्रिपर्यायान् विदध्यात्
संलङ्घितायामिति भाण्डितायनः* ॥ १५ ॥

संलङ्घितायां रात्रौ पठति पञ्चदशभिर्होत्रे स्युः पञ्चभिः पञ्चभि-
रितरेभ्य इति संलङ्घनं काष्ठातिक्रमः पञ्चभिः पञ्चभिरितरेभ्य
इति कृतलक्षणस्य पञ्चिनि संहारः प्राप्नोति एवं कृत्वा आह पञ्चदश-
पर्यायैरिति ये पञ्चदशे सोमे पर्यायाः कृताः तैः पर्यायैः पृथग्ना-
नेत्यर्थः आनुपूर्व्येण रात्रिपर्यायेषु विधानं कुर्यात् एवमभिव्युष्टायां
रात्रौ ॥ १५ ॥

तत्र विष्टावाः पर्यायस्थानेषु स्युः पृथक् च स्तोत्रियास्तु
पर्यायाः † ॥ १६ ॥

तत्र तस्मिन्विधौ पञ्चदशपर्याया एव स्युः चयाणां पर्यायाणां

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोधेनैतेन कृतम् ।

स्त्रानेषु चयोऽपि विष्टावाः स्वर्यथास्थानं एवं पर्याया नानास्त्रोची-
यासु भवन्ति ॥ १६ ॥

दाशरात्रिकेभ्य एकयाज्यायःसु तस्मात् पूर्वस्योत्तमे पर्याय
आवपेत्* ॥ १७ ॥

ये दाशरात्रिकेभ्य एकयाज्यायांसस्त्रेषु पर्यायज्ञतौ तस्मात्
करिष्यमाणपर्यायात् स्त्रोमाद्यः पूर्वस्योत्तमे पर्याये एकां
स्त्रोचीयामावपेत् ॥ १७ ॥

ब्रह्मायतनीया तु तेषु क्षत्रायतनीया वा † ॥ १८ ॥

तत्र प्रथमे विष्टावे भूयिष्ठां आवपेत् मध्यमे वा उत्तमस्य पर्या-
यस्य एवं वा ब्रह्मायतनीया वा भवति क्षत्रायतनीया वा ॥ १८ ॥

आस्कन्दन्तु गौतमस्यत्वारिंशे* ॥ १९ ॥

त्वारिंशे स्त्रोमे गौतम आचार्य आस्कन्दं मन्यते तु ब्रह्मोऽ-
वधारणार्थः आस्कन्द उक्तस्यज्ञेनो महाव्रतप्रकरणे चतुर्विंशेन वा
सुत्रा मध्यमामहिंस्तान्त्रस्य प्रसूयात्स आस्कन्दो नामेति ॥ १९ ॥

धानञ्जाप्य इतरेषु* ॥ २० ॥

इतरेषु दाशरात्रिकेषु एकयाज्यायःसु स्त्रोमेषु आस्कन्दं धान-
ञ्जाप्यो मन्यते ॥ २० ॥

* ब्राह्मायनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायनेति सूर्यद्वयं कृतम् ।

इति ऋक्स्य बौद्धी कश्चिन्ना ।

अथ सप्तमो कण्डिका ।

दग्निनि चतुष्को मध्ये परिवर्त्तिनो पर्यायावभितः* ॥१॥

दग्निनि सोमे युग्जातिसंहारकृतौ प्राप्ताद्यां अपरोऽनुसंहार-
प्रकार आरभ्यते चतुष्कपर्यायं मध्ये कृत्वा अभितः परिवर्त्तिनो-
पर्यायौ स्थाताम् ॥ १ ॥

उद्यत्या वा* ॥ २ ॥

तमेव वा चतुष्कं मध्ये कृत्वा उद्यतीपर्यायावभितः स्थाताम् ॥२॥

उद्यतीपर्याययोर्ब्रह्मायतनोयां कुर्वन् प्रथमायाञ्चतुष्कं
कुर्यात्* ॥ ३ ॥

अथ पुनस्तस्मिन्नुद्यतीपर्यायकल्पे ब्रह्मायतनोयाद्विकीर्षेत् ततः
प्रथमायामेव चतुष्कं कुर्यात् ॥ ३ ॥

द्वादशे दक्षभागास्थानेषु द्विकाविष्टावाः † ॥ ४ ॥

द्वादशे सोमे आवापस्थानेषु सोचोद्याणां क्रिया प्रामाण्या-
येन तस्यां प्राप्तायामाह दक्षभागास्थानेषु द्विकाविष्टावा इति द्वादशे
सोमे पर्यायेषु यानि दक्षभागास्थानानि तेषु द्विकाविष्टावाः
स्युः ॥ ४ ॥

* ब्राह्मायनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायनीये किञ्चिदधिकमस्ति ।

त्रयोदशत्रयोविंशयोः पञ्चविंशे च मध्यमः पर्यायो
ज्यायानेकज्यायःसु कनोयानेककनोयःसु* ॥ ५ ॥

त्रयोदशत्रयोविंशयोः स्तोमयोः पञ्चविंशे च स्तोमे विशेष
आरभ्यते एकया स्तोत्रोयया ज्यायःसु यो मध्यमः पर्यायः स ज्यायान्
स्यात् एकया कनोयःसु एकया कनोयान् मध्यमः पर्यायः स्यात् तत्
किमिदं बह्वचनं यदा एकः कनोयान् ज्यायांभौ द्वौ स्यातां तत्रै-
के तावदर्णयन्ति पर्यायेषु बह्वचनमिति एकोज्यायान् येषु पर्या-
येषु तदमे एकज्यायांसः एकः कनोयान् येषु तदमे एककनोयांसः
अपरे भवते स्तोमेष्वेव बह्वचनं यथा नराणां वा नराणाञ्च कथ-
मासोत् समागमः अचिष्टुजगतोका अस्य स्तोत्रप्रवर्हाः सवनप्रवर्हाः सु
अथवा पर्यायवृत्तिरेवास्व प्राथम्येन विवक्षिता तत्र त्रयोदशे तावत्
एकयाज्यायसि प्रथमोत्तमौ पर्यायौ द्वादशात् मध्यमः पञ्चदशात्
तथा पञ्चविंशे चतुर्विंशात् प्रथमोत्तमौ पर्यायौ मध्यमस्त्रिणवात्
त्रयोविंशे एकया कनोयान् तस्मिंश्चतुर्विंशात् प्रथमोत्तमौ मध्यम
एकविंशात् धानञ्जयस्तु जातिसंहारं मन्यते उभयोर्जातिसंहारं
धानञ्जय इति ॥ ५ ॥

तथैकानत्रिंशैकत्रिंशयोः* ॥ ६ ॥

तथा तेन प्रकारेण ज्यायःकनोयस्त्वं एकोनत्रिंशे प्रथमोत्तमौ
त्रिंशात् मध्यमस्त्रिणवात् तथैकत्रिंशे प्रथमोत्तमौ त्रिंशात् मध्यम-
श्चतुर्विंशात् ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणव्याख्येन ।

रूढपर्याया वा* ॥ ७ ॥

रोहणे वा सर्वेष्वेते पर्यायाः स्मृः उत्तरोत्तरवृद्ध्या ॥ ७ ॥

तेषां प्रथमे युग्मायुक्त्वाहारं शाण्डिल्यायनः* ॥ ८ ॥

तेषां चयोद्दिष्टानां चयोद्गप्रभृतीनां प्रथमे चयोदशे युग्मा-
युक्त्वाहारं शाण्डिल्यायन आचार्यो मन्यते ॥ ८ ॥

द्वितीये शाण्डिल्यः* ॥ ९ ॥

द्वितीये चयोविंशे शाण्डिल्य आचार्यो युग्मायुक्त्वाहारं मन्यते
॥ ९ ॥

उभयोर्जातिसंहारं धानञ्जयः* ॥ १० ॥

उभयोश्चयोद्गचयोविंशयोर्जातिसंहारं धानञ्जय आचार्यो म-
न्यते ॥ १० ॥

शाण्डिल्यश्च पञ्चविंशे* ॥ ११ ॥

शाण्डिल्य आचार्यः पञ्चविंशे जातिसंहारं मन्यते चक्रवर्त्तः सप्त-
चयार्थः ॥ ११ ॥

अष्टादशसप्तदशएवावपेदिति गौतमः* ॥ १२ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते अष्टादशेनैव समप्रयोगन्यायः स्नात
सिद्धे एव सप्तदशे अष्टादशीं स्तोत्रोचामावपेत् अविद्वद्भ्यामे ॥ १२ ॥

* शास्त्रायबोध्यम् ।

न्यायविहितः स्यादिति धानञ्जयः* ॥ १३ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते य एव न्यायः सोमेषु समः प्रयोगः
सोचीयाणामिति तेनैवास्त्र विधानं स्यादिति ॥ १३ ॥

एकाक्षविंशे परिवर्त्तिनी पर्यायावभितस्तयोदशी मध्ये*
॥ १४ ॥

एकाक्षविंशे सोमे अपरोन्माद्य आरभ्यते अभितः परिवर्त्तिनी-
पर्यायो स्यातां तयोदशी मध्यमः पर्यायो भवति ॥ १४ ॥

तस्मिन् प्रथमायास्त्रिर्वचनं तथोत्तमायाः* ॥ १५ ॥

तस्मिन्स्योदशपर्याये प्रथमायाः सोचीयायास्त्रिर्वचनं स्यात्
तथोत्तमायाः सोचीयायास्त्रिर्वचनं मध्यमा सप्तमस्तु उच्यते ॥ १५ ॥

पञ्चदश पर्यायावभितो नवी मध्ये त्रिकविष्टावइति धान-
ञ्जयः* ॥ १६ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते तस्मिन्नेकाक्षविंशे पञ्चदशपर्याया-
वभितः स्यातां नवी पर्यायो मध्ये स्यात् त्रिकैर्विष्टावैरिति ॥ १६ ॥

शाण्डिल्यायनस्तु जातिसंहारम्* ॥ १७ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्यो जातिसंहारं मन्यते तुल्योऽवधा-
रार्थः जातिसंहारमेव मन्यते नेतरान् कल्पान् ॥ १७ ॥

* शास्त्रावलीटिप्पणम् ।

दात्रिंशे तिष्ठो विष्टुतीः कुर्यादिति गौतमः* ॥ १८ ॥

दात्रिंशे सोमे तिष्ठो विष्टुतोः कुर्यात् इत्येवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ १८ ॥

तासां पर्यायकृतिप्रयोगौ चतुश्चत्वारिंशेन व्याख्यातौ*
॥ १९ ॥

तासां दात्रिंशप्रयोगे तिष्ठणां विष्टुतीनां पर्यायाणाञ्च कृतिः
प्रयोगश्च चतुश्चत्वारिंशेन सोमेन व्याख्यातौ पर्यायकृतिसावन्
प्रथमायां विष्टुत्या एकादशी प्रथमः पर्यायः दशो द्वितीयः एकादशी
तृतीयः द्वितीयया दशो तृतीयया एकादशी दशो पूर्व एकादश्याङ्क-
त्तरौ द्वितीयायाम् एकादशिनौ पूर्वा दशो उत्तमाः तृतीयायां
प्रयोगः चाज्यानां प्रथमा पृष्ठानां द्वितीयेक्यानां तृतीयेत्येवं
प्रथमः चाज्यानां सा हेतुरित्यत आरभ्य द्वितीयो योऽप्यावाकमिति
तृतीयः ॥ १९ ॥

अप्यहर्भाजि प्रथमयैवेति प्राणिडल्यः* ॥ २० ॥

प्राणिडल्य आचार्य अहर्भाज्यपि दात्रिंशे प्रथमयैव विष्टुत्या
सर्वमहः कुर्यात् उत्तरे विष्टुती नैव प्रयुज्यीत अन्येषां आचार्याणां
यथा कुर्यादहर्भाजीति प्रकृतमेव ॥ २० ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

इति षष्ठस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमो कश्चिका ।

चतुष्टोमयोश्चतुष्यर्थायाः* ॥ १ ॥

चतुष्टोमश्चतुष्टोमश्चतुष्टोमौ तयोश्चतुष्यर्थायाः सोमा भवन्ति किं पुनरयं सोमभेदोनिगद्यते इह त्रिपर्यायता सोमानां न्याय उच्यते ब्राह्मणम् अथैष चतुष्टोमः पशुकामो यजेतेत्येवमधिकृत्य चतुष्कादीन् षट् चतुश्चरान् सोमान् पठति तस्मिन् षट्सोमे सति चतुष्टोमशब्दो न सम्भवति सोऽयं चतुष्टोमशब्दो मुख्यैरर्थैरसम्भवन् गौणे कल्पते चतुष्यर्थायाः सोमा इति उत्तरो यद्यपि चतुष्टोमो भवति तथापि तत्र चतुष्यर्थायतैव सन्निहितत्वात् सोमाम्भामित्युक्तं तत् ॥ १ ॥

तत्र चतुष्के द्वौ प्रथमायां पर्यायौ स्यातां यदि ब्रह्मायतनीयां कुर्यात्* ॥ २ ॥

तत्र तयोश्चतुष्टोमयोश्चतुष्के सोमे द्वौ प्रथमायां सोमोच्चायां पर्यायौ स्यातां यदि ब्रह्मायतनीयां विष्टुतिं कुर्यात् ॥ २ ॥

मध्यमायां चत्त्रायतनीयाञ्चेत्* ॥ ३ ॥

यदि चत्त्रायतनीयां विष्टुतिं कुर्यात् ततो मध्यमायां सोमोच्चायां द्वौ पर्यायौ स्याताम् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यबोधयेवम् ।

तथाष्टिनि द्विकास्तु तस्य पर्यायाः* ॥ ४ ॥

यथा चतुष्के तथाष्टिनि यदि ब्रह्मायतनीयां सूर्यात् द्वौ प्रथमायां पर्यायौ स्याताम् अथ क्षत्रायतनीयां मध्यमायां अथ-
मपि तथाष्टिनो विशेषः द्विकास्तु तस्य पर्यायाः एषा ब्रह्मायत-
नीया एषा क्षत्रायतनीया ॥ ४ ॥

पूर्वयोः पूर्व उत्तरयोरुत्तर एवं विद्वितावपराविति शा-
षिउक्त्यः † ॥ ५ ॥

पूर्वयोः क्षोत्रीययोः पूर्वः पर्यायः स्यात् उत्तरयोः क्षोत्रीय-
योरुत्तरः पर्यायः स्यात् अपरावपि पर्यायौ एवं विद्वितौ पूर्वयोः
पूर्व उत्तरयोरुत्तर इति एवं शाण्डिल्य आचार्यौ मन्यते एष द्वितीयः
प्रकारोऽष्टिनः ॥ ५ ॥

पूर्वयोर्द्वितीयः पृथक्क्षोत्रीयास्वितर इति धानञ्जयः † ॥ ६ ॥

पूर्वयोः क्षोत्रीययोः प्रथमद्वितीययोर्द्वितीयः पर्यायः स्यात् इतरे
पर्यायाः प्रथमद्वितीयचतुर्थाः पृथक्क्षोत्रीयास्तु स्युः एवं धानञ्जय
आचार्यौ मन्यते एष द्वितीयः प्रकारोऽष्टिनः ॥ ६ ॥

द्वादशे व्याख्यातौ प्रथमोत्तमौ मध्यमौ द्विकौ पूर्वयोः
पूर्व उत्तरयोरुत्तरः ‡ ॥ ७ ॥

* ब्रह्मायतनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्रह्मायतनोऽप्येवम् ।

‡ ब्रह्मायतनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

द्वादशे सोमे व्याख्यातौ प्रथमोत्तमौ पर्यायौ द्वादशप्रकरण
एव द्वादशे द्वाचभागास्त्राणेषु द्विका विष्टावा इति मध्यमौ पर्यायौ
द्विकौ स्त्रातां प्रथमद्वितीययोः सोचीययोः मध्यमयोः पर्याययोः
पूर्वः स्त्रात् द्वितीयद्वितीययोश्चत्तरः ॥ ७ ॥

षोडशे चत्वारो द्वादशपर्यायास्तेषां मध्यमौ सदृशौ*
॥ ८ ॥

षोडशे सोमे द्वादशसोमवचत्वारः पर्यायाः स्युः तेषां मध्यमौ
पर्यायौ सदृशौ समानरूपौ विंशः सोमः चार्भव एव तच्च पर्याय-
द्वतिर्नोक्ता ॥ ८ ॥

चतुर्विंशे चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः † ॥ ९ ॥

चतुर्विंशे सोमे चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः
॥ ९ ॥

पृथक्द्वेषु पर्यायाः स्युः ‡ ॥ १० ॥

चतुर्षु द्वेषु वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम पठितं तेषां प्रयोगः
पठितो मन्त्रकेनैव विकल्पार्थः पुनरारम्भः पृथङ्मानेत्यर्थः द्वेषे द्वेषे
पर्यायः स्त्रात् ॥ १० ॥

* प्राज्ञायगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† प्राज्ञायगेऽप्येवम् ।

‡ प्राज्ञायगीये विज्ञेयोऽस्ति ।

द्वयोर्द्वयोर्वा व्यत्यासम्* ॥ ११ ॥

द्वयोर्द्वयोर्वा द्वयोः पर्यायः स्थात् प्रथमद्वितीययोः प्रथमः पर्यायः द्वितीयचतुर्थयोः द्वितीयः पर्यायः पुनः प्रथमद्वितीययोस्तृतीयः द्वितीयचतुर्थयोश्चतुर्थः अत्र यथास्थानं शोचोयाः एष व्यत्यासः ॥ ११ ॥

यज्ञायज्ञीयसु वा प्रथमः प्रथमास्तु च यज्ञायज्ञीयप्रथमायाः साकमश्वसु परमध्यमयोश्च द्वितीयः पूर्वयोश्च मध्यमयोर्हारिवर्षसु तैरश्वोत्तमायाश्च तृतीयः पूर्वषाष्टोत्तमास्तु तैरश्वसु चान्त्यः † ॥ १२ ॥

अयं तृतीयः प्रकारो यज्ञायज्ञीयस्य तिस्रः साकमश्वहारिवर्षतैरश्वानामाद्यास्तिस्रः एष तावत् प्रथमः पर्यायः यज्ञायज्ञीयस्य प्रथमः साकमश्वस्य च तिस्रः हारिवर्षतैरश्वयोर्मध्यमे द्वे एष द्वितीयः पर्यायः यज्ञायज्ञीयसाकमश्वयोर्मध्यमे द्वे ऋषौ हारिवर्षस्य च तिस्रः तैरश्वोत्तमा ऋक् एष तृतीयः पर्यायः यज्ञायज्ञीयसाकमश्वहारिवर्षानां समुत्तमास्तिस्रस्तैरश्वार्चः सर्वा एष उत्तमः पर्यायः एतास्तु सर्वासु वारवन्तीयमेव स्थात् सर्वेष्वेतेषु द्विका विष्टावाः ॥ १२ ॥

उपोत्तमो वा द्विकविष्टावोऽश्वमेधेऽष्टादशादितरे ‡ ॥ १३ ॥

* आध्याय्यीये विशेषोऽस्ति ।

† आध्याय्येनेतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् विशेषश्च कृतः ।

‡ आध्याय्योऽप्येवम् ।

साधविक आचार्यः प्रसङ्गेन ब्रवीति अश्वमेधेऽपि प्रथमेऽहनि चतु-
ष्टोमाः सोमाः तत्राग्निष्टोमसाधि चतुर्विंशे सोमे चत्वारः षट्काः
पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः अथवा उपोत्तम एव द्विकविष्टावः स्यात्
प्रथमद्वितीयचतुर्थी अष्टादशात्सर्वे भवन्ति पर्यायकृतात् ॥ १३ ॥

पञ्चदशपर्यायौ पूर्वावेकविंशस्योत्तराविति वोत्तराविति
वा* ॥ १४ ॥

तत्रापि आग्नेयिके चतुष्टोमे अग्निष्टोमसाधि चतुर्विंशे सोमे
चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः अथवा पञ्चदशस्य प्रथम-
द्वितीयौ पर्यायौ स्याताम् एकविंशस्य द्वितीयचतुर्थी इति विकल्पः
॥ १४ ॥

इति षष्ठस्य अष्टमो कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

छन्दो दैवतसामान्तयोगान्ध्याय्यान् ब्रुवते यथा षोडश-
मतोऽतिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्य* ॥ १ ॥

अश्वमेधे उक्तं सोमविधानं साम्प्रतं सोत्रकस्यानां न्याय
उच्यते येन सोत्राणि कल्पयितव्यानि अत्रोच्यते किमिदं यावता
मन्त्रकेन गवामयनादीनां सहस्रसंवत्सरान्तानां ज्योतिष्टोमषडह-

* शाखायबोध्येऽयम् ।

दादशाहविचाराणाञ्च सर्वेषां निरवशेषेण स्तोत्रविधिः कल्पितः
 परं नः प्रमाणं मशकः तत् किमिदं पिष्टपेषणं क्रियते स्तोत्रकल्पन-
 विध्यर्थं आरम्भ इति उच्यते, सत्यमेतदेवं किन्तु अनुब्राह्मणिकानां
 अद्वैतयोगं गृहीत्वा स्तोत्रविधिः कल्पितो मशकेन तच्च ये ताण्डके
 प्रवचने आस्तातास्तेषां स्तोत्रविधिः कल्पितः सुद्रुक्नुमिच्च अस्य त्वाचा-
 र्यस्य प्रतिज्ञा सर्वकालधिकार इति तद् ये शास्त्रान्तरे दृष्टाः भूः सर्व-
 मेधचतुर्थसारस्वतादयस्तेषां स्तोत्रविधिः कल्पयितव्यः सोऽयमाचार्य-
 स्तद्व्याचार्यं शास्त्रमारभते छन्दोदैवतसामान्तयोगानि छन्दांसि च
 दैवतानि च सामान्ताश्च छन्दोदैवतसामान्तास्तेषां छन्दोदैवतसामा-
 न्तानां योगाः छन्दोदैवतसामान्तयोगाः अयं योगशब्दः प्रत्येकशः
 सम्बध्यते छन्दोदैवतसामान्तयोगाद्याय्यानाचार्यो ब्रूवते न्यायादन-
 पेताद्याय्यान् यथा षोडशिमतोऽतिराचस्य ज्योतिष्टोमस्य छन्दसां
 तावद्योगो गायत्रं प्रातःसवनं छन्दः माध्यन्दिनः पवमानो गायत्री
 दृष्टतोचिष्टुविति बार्हतानि पृष्ठानि गायत्रीषु वामदेव्यम् आर्भवे
 पञ्च छन्दांसि गायत्री ककुबुष्णिगनुष्टुब्जगतीति अग्निष्टोमसाञ्चि
 प्रथमा दृष्टतो ककुभाबुत्तरे गायत्रं प्रथममुक्त्यं ककुभं द्वितीयं
 विष्णुन्दःसु तृतीयं खरानुष्टुभि षोडशी आनुष्टुभी रात्रिः बार्हतः
 सन्धिः ककुबुत्तयेण अथ दैवतानि सौम्याः पवमानाः आग्नेयं प्रथम-
 माव्यम् मैत्रावरुणं द्वितीयम् ऐन्द्रं तृतीयम् ऐन्द्राग्रं चतुर्थम्
 ऐन्द्राणि सर्वाणि पृष्ठानि आग्नेयमग्निष्टोमसाम आग्नेयं प्रथममुक्त्यम्
 ऐन्द्रे परे उक्त्ये ऐन्द्रः षोडशी ऐन्द्री रात्रिः चिदेवत्यः सन्धिः अग्नि-
 रूषा अग्निनाविति अथ सामान्ताः प्रातःसवने तावत्स्वारं गायत्रं

माध्यन्दिने स्वारं गायत्रं आमहोयवरौरवधौधाजयौघ्नानि निधन-
वन्ति बहिर्षिधन इडा चिन्धिधनपदनिधनस्वराणां यथासंख्येन रथ-
न्तरं निधनवत् वामदेस्यं हारकारस्वारं मैधसम्यदनिधनं कास्त्रेय-
मिडा निधनं आर्भवं गायत्रं स्वारं संहितं पदनिधनं सप्तं हारकार-
स्वारं पौष्कलं पदनिधनं श्वावाचं हारकारस्वारम् आन्धीगवं मध्ये
निधनं ऐङ्गुलं कावं पदानुस्वारं यज्ञायज्ञीयं वारुनिधनं प्रथमसुक्तं
साकमचं हारकारस्वारं सौभरं बहिर्षिधनं नार्मेधं हारकारस्वारं
रात्रिरविक्रमेवेति कल्पना आहोनिक्कं विशेषमुक्ता एव न्यायः सर्व
एव ज्योतिष्टोमस्य छन्दोदैवतसामान्ययोगः ॥ १ ॥

उक्त्योक्तमेऽनुष्टुभो न्याय्याः* ॥ २ ॥

उक्त्यानामुक्तमे वाचि अनुष्टुभ एव चक्षसा न्याय्याः एवं मन्त्रके-
नोक्त्यान्तेषु कल्पना कृता ॥ २ ॥

विह्वन्दसस्तु वचनात्* ॥ ३ ॥

विह्वन्दस एव भवन्तुऽक्त्यान्ते कस्मात् वचनात् प्रकरणेनारभ्य
विहिताः अनुष्टुभो विप्रकरणे अपरे भवते अनुष्टुभः सर्वच भवन्तुऽ-
क्त्यान्त एव विह्वन्दसस्तु यच्च वचनं तच्च भवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

यद्देवत्यास्तु स्तुक्ने सा स्तोत्रदेवता* ॥ ४ ॥

यद्देवत्यास्तु स्तोत्रेण स्तुवन्ति सा स्तोत्रदेवता तत् किमिद-

* शास्त्रायनीयेष्वप्येवम् ।

सुच्यते एवं श्रुतिः अथ खन्वाग्नीः सन्दङ्गिरूपसरणानोत्यधिकृत्य चां
 देवतामभिष्टोत्रं स्थात् तां देवतामुपधावेदिति इह च सवनदेवता
 आबुवाहसोचदेवता अपि श्रूयते यथा वसूनां प्रातःसवनं इन्द्राणां
 माध्वन्दिनं सवनमादित्यानाञ्च विशेषाच्च देवानां हतोयसवनमिति
 अन्यो ज्योतिषो देवतयोगः तत्रायं संग्रहः किं सवनदेवता तेनोप-
 दिक्ष्यते अथवा सोचदेवता अथ ज्योतिषं देवतयोगं गृहीतोपास्था-
 मह इति एतस्मिन् संग्रह आह यदेवत्यासु भुवते सा सोचदेवतेति
 भक्तिमात्रं सवनदेवता ॥ ४ ॥

अन्वध्यायमपवादमिश्रामनम्* ॥ ५ ॥

इहोक्तं कन्दोदेवतसामान्तयोगान् न्याय्यान् भुवते यथा
 षोडशमिहोऽतिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्येति अन्यत्राग्नेषु सर्वाणि
 सोचाणि भुवते यथाग्निष्टुप् ऐन्द्रोषु भवन्तीति सर्वाणि सोचाणि
 ऐन्द्रोषु भवन्ति तथा वैश्वदेवेषु भवन्तीति श्रुत्यन्तरं तत्किमेषां
 सोत्राणामाग्नेयादिषु क्रियमाणानां या एव सोचदेवता न्याया
 निर्दिष्टा ज्योतिष्टोमे ता एव भवन्ति अन्यथादयो गुणभृताः यथेन्द्रो
 गार्हपत्यमुपतिष्ठत इति अग्निरेव भवति तत्र प्राधान्येन तत् श्रुतेः
 इन्द्रो गुणभृतः एवं तत् यथान्यादिदेवताभिः तत्रायसोचदेवतानां
 प्रत्यावाय इति एतस्मिन् संग्रह आह अन्वध्यायमपवादमिश्रामन-
 मिति अध्यायमसु अन्वध्यायं अन्वध्यायमपवादे निश्रामयितव्यः
 अन्वध्यायं न्याय्यानां कन्दोदेवतसामान्तानामपवादः यथा कन्दसां

* ब्राह्मणसोऽप्येवम् ।

तावत् जगत्यः प्रतिपदे भवन्ति जगतीनां लोके चिदुभश्चिदुभां
गायत्र्यः चिदुभः प्रतिपदे भवन्ति चिदुभां लोके जगत्यो जग-
तीनां गायत्र्य इति तथा देवतानामपवादः अन्वध्यायमपवादं
निशामयित्वा प्रमाणीकर्तव्यः गीतेषु प्रत्यन्वध्यायमपवादनिशामनम्
अथ यत्कवितमिव निरुदितमिव सा वाक् ब्रवद्भ्यः क्षिप्रं मरिष्यतीति
विद्याद्यस्तथाधोतेऽथ यदा क्रन्दितमिव निष्क्रन्दितमिव सा मिषद्भ्यः
सर्वान्निश्चयास्त्वतीति विद्याद्यस्तथाधोत इत्येतदादिना आपवादेन
अन्वध्यायमपवादनिशामनम् ॥ ५ ॥

स्वाराणि द्वाद्विंशकारस्वारपदानुस्वाराणि* ॥ ६ ॥

इह सामान्ता उच्यन्ते वक्ष्यति सर्वेषां तुल्यसन्निपाते जामोति
स्वरो येषां निधनं तानि स्वाराणि तानि द्विविधानि द्वाद्विंशकार-
स्वाराणि पदानुस्वाराणि च यथा वामदेव्यं हा इकारस्वारम् ऊर्जनं
पदानुस्वारम् ॥ ६ ॥

तेभ्योऽन्यान्यैर्द्विधाङ्निधनेभ्यश्च निधनवन्ति* ॥ ७ ॥

तेभ्यः स्वारेभ्य ऐङ्वाङ्निधनेभ्यश्च यान्यन्यानि सामानि तानि
निधनवन्तोऽप्युच्यते यथा नैधसादीनि ऐङ्गानि रौरवकालेया-
दीनि ॥ ७ ॥

सर्वेषां तुल्यसन्निपाते जामि वाचोऽन्यत्र † ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्येनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्वेषामेव तेषां स्मारादीनां तुल्यसन्निपाते समाननिधनसन्नि-
पाते जामि भवति जाम्यतिरेकनामवासिन्नस्य वासमानजातीयस्य
वोपजनः वाङ्निधनयोरन्यत्र जामि भवति वाङ्निधनयोस्तुल्यसन्नि-
पातेन जामि भवति यथानुरूपामिष्टोमसामि दादशाष्टे यज्ञायज्ञी-
यमार्भवाग्न्यकमेव वृद्धदग्निष्टोमसाम ॥ ८ ॥

तच्च कुर्यादनादेशे* ॥ ९ ॥

तज्जामि न कुर्यादनादेशे आदेशे यथादेशं यथासर्वस्वारे
पृष्ठे ॥ ९ ॥

दशरात्रात् षाडङ्गिकान्यष्टमनवमयोश्चैतान्यद्दोनतन्त्राणि*
॥ १० ॥

कल्पनान्यायः हतः अथाऽहीनेषु कल्पयितव्येषु दशरात्रात् षाड-
ङ्गिकानि तन्त्राणि अष्टमनवमयोश्चाङ्गोः अहीनकल्पना प्रत्येतव्या
॥ १० ॥

ज्योतिषश्च गोस्यैकादिके* ॥ ११ ॥

एकादिकतन्त्रे ज्योतिस्तन्त्रश्च गोस्तन्त्रं रथन्तरपृष्ठेऽवेकादेषु
कल्पयितव्येषु ज्योतिस्तन्त्रं वृहत्पृष्ठेषु गोस्तन्त्रम् ॥ ११ ॥

कल्पसंप्रायाण्यृक्क्षामानि यत्र समवयन्ति तदाग्नीस्त-
न्त्रं यथाभिचरणोयेषु* ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

कल्पसमानप्रायाणि द्रव्याणि यत्र यस्मिन् समवद्यन्ति तदा-
 ग्रीक्षन्ममित्युच्यते यथाभिचरणीयेषु क्रतुषु यत्र यत्र समानकल्प-
 प्रायं द्रव्यं तदाग्रीक्षन्ममित्येवं द्रष्टव्यं यथा वैश्वजितं तन्मन् उप-
 द्रव्यं तन्मन् महाव्रतं तन्मन् ॥ १२ ॥

भूयिष्ठं तन्मलक्षणम्* ॥ १३ ॥

किं पुनस्तन्ममित्युच्यते भूयिष्ठं तन्मलक्षणमिति यत्र ज्योति-
 ह्येते भूयिष्ठं द्रव्यं प्रवृज्यते तत् ज्योतिस्तन्मन् एवं गोस्तन्ममेवं षाड्विक-
 न्तन्ममित्युच्यते ॥ १३ ॥

उत्तरयोः सवनमुखीये गायत्र्याविति त्रैचिष्टिः* ॥ १४ ॥

उत्तरयोः पवमानयोर्मध्यन्दिनार्भवयोर्ये सवनमुखीयगायत्र्यौ ते
 तन्ममिति एवं त्रैचिष्टिराचार्यो मन्यते ॥ १४ ॥

मध्यन्दिनोयान्वाचार्याणाम्* ॥ १५ ॥

मध्यन्दिने भवा मध्यन्दिनीया सा मध्यन्दिनीया गायत्री आचा-
 र्याणां तन्ममभिप्रेतम् ॥ १५ ॥

द्विरात्र प्रभृतिष्वह्नीनेषु प्राक् षडह्नेभ्य उत्तममुत्तमैका-
 दिकमिति राणायनोपुत्रः* ॥ १६ ॥

द्विरात्रप्रभृतयो ये अह्नीनाः प्राक् षडह्नेभ्यस्तेषु सर्वेषु उत्तममुत्त-
 ममहः एकादिकमित्येवं राणायनीपुत्र आचार्यो मन्यते ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

सर्वाण्याहोनिकानोति वैयाघ्रपद्यः* ॥ १७ ॥

द्विराचप्रभृतिष्वहोनेषु सर्वाण्याहोनिकानोत्येवं वैयाघ्रपद्य आचार्यो मन्यते ॥ १७ ॥

अहोनैकाहसमासन्तु लामकायनः* ॥ १८ ॥

द्विराचप्रभृतिष्वहोनेषु अहोनैकाह समासं लामकायन आचार्यो मन्यते मिश्रत्वाद्भवस्व ॥ १८ ॥

इति षष्ठस्य नवमो कण्डिका ।

अथ दशमो कण्डिका ।

अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानाम् † ॥ १ ॥

उक्तः कल्पनान्यायः साम्प्रतं पञ्चविधत्वमुच्यते स्तोत्रगतस्य शास्त्रः प्रस्तावोद्गीथप्रतिहारोपद्रवनिधनानि भक्तयस्तत् पाञ्चविध्यमित्युक्तं तच्च प्रथमा भक्तिः प्रस्तावः स तावदुच्यते अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानाम् अवस्यन्ति तस्मिन्चित्यवसानं विरामोऽवसानं तदवसानं प्रस्तावान्तलक्षणं प्रसूयतेऽनेनेति प्रस्तावः प्रस्तावस्थान्तः प्रस्तावान्तः तस्य प्रस्तावान्तस्यावसानं लक्षणं येन लक्ष्यते तल्लक्षणम्

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् एतस्मात् पूर्वञ्च कानिचित् सूत्राण्यधिकानि वर्तन्ते । तथा अत्रापि विशेषशक्तिः ।

अविभाग्यानामेष धर्मः विभाग्यानाम् वक्ष्यति यथा च विभाग्यानि भवन्ति तथा वक्ष्यति अयमर्थः आदितः आरभ्य विरामान्तः प्रस्ताव इति लक्षणग्रहणं न अवसानमेव प्रस्तावः अवसानेन प्रस्तावो लक्ष्यते ॥ १ ॥

चतुरक्षरः पूर्वं वारवन्तीये* ॥ २ ॥

पूर्वस्मिन् वारवन्तीये चतुरक्षरः प्रस्तावः ॥ २ ॥

तथा वाजमृति* ॥ ३ ॥

यथा वारवन्तीये चतुरक्षरः प्रस्तावः तथा वाजमृति प्रकार-
वचनं चतुरक्षरतामभिप्रेत्य तत्रापि प्राप्तमवसानं तस्मिन् प्राप्ते चतु-
रक्षरमेवादिश्रुति ॥ १३ ॥

कार्ष्ण्यश्रवसाजिगसुरूपाणाञ्च* ॥ ४ ॥

एतेषां कार्ष्ण्यश्रवसाजिगसुरूपाणाञ्च चतुरक्षर एव प्रस्तावः प्रत्येकं
एषु अनेकधा प्राप्तत्वात् अवसाने नियमः ॥ ४ ॥

पदं वाजिगप्रभृतीनाम् † ॥ ५ ॥

पादिको वा प्रस्तावः आजिगप्रभृतीनां चयाणां आजिगसू
सूरूपयोश्च ॥ ५ ॥

* आश्वलायनीये छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आश्वलायनोऽप्येवम् ।

स्तोमान्त आभीश्रवयोः* ॥ ६ ॥

आभीश्रवयोः साक्षोः स्तोमान्तः प्रस्तावः कर्त्तव्यः कस्मिन् प्राप्त
इदमारभते उच्यते तयोर्हि प्राक् स्तोभाद्विरतं तस्मिन्नावसाने प्राप्त
आह स्तोमान्त आभीश्रवयोरिति ॥ ६ ॥

अभ्यस्तेनोत्तरस्य* ॥ ७ ॥

उत्तरस्त्वाभीश्रवस्य अभ्यस्तेन स्तोभान्तेन प्रस्तावान्तो भवति ॥७॥

वाम्बाम्ने* ॥ ८ ॥

वाग्नेवागन्तः प्रस्तावो भवति ॥ ८ ॥

ह्राउकारप्रच्यावने* ॥ ९ ॥

च्यावने ह्राउकारान्तः प्रस्तावो भवति ॥ ९ ॥

षोडशाक्षरो नानदस्य* ॥ १० ॥

नानदस्य षोडशाक्षरः प्रस्तावो भवति ॥ १० ॥

तथा गोष्टृङ्गसञ्जययोर्यच्च राव्यां दैवोदासम्† ॥ ११ ॥

तथेति षोडशाक्षर इत्यर्थः गोष्टृङ्गसञ्जययोर्दोदोदासि च राक्षि-
षाणि दैवोदासनां राव्यामनेकतामुपलभ्याह यच्च राव्यां दैवोदास-
मिति ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यसोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यस्येतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

षट्चिन्मदक्षरर्षभस्य रैवतस्य* ॥ १२ ॥

अथभस्य रैवतस्य षट्चिन्मदक्षरः प्रस्तावः पादाभ्यावेन परि-
संख्यानं करोति ॥ १२ ॥

सर्वेषामोङ्कारेणोद्गीथादानम्* ॥ १३ ॥

प्रस्तावन्याय उक्तः साम्प्रतमुद्गीथस्य षट्चिन्मदक्षरं सर्वेषां शास्त्रामो-
ङ्कारेणोद्गीथस्यादानम् आदावोङ्कारं कृत्वा तत उद्गीथमाददीत
प्रस्तुतं वै सामावसीदति तदुद्गातोङ्कारेणोत्तथोतीति अथ सर्वग्रहणं
किमर्थमिति चेत् उच्यते, अविभाग्यानामिति प्रकृतम् अतः सर्वग्रहणं
क्रियते कथं विभाग्यानाञ्चाविभाग्यानाञ्चेति ननुक्तं तत्रा प्रस्तुतं वै
सामावसीदतीति तदुद्गातोङ्कारेणोत्तथोतीति तदेतद्विभाग्येषु चा-
विभाग्येषु चतुस्त्रकारणं तस्मात् सर्वसामसु भविष्यत्येवोङ्कारेणोद्गीथा-
दानमिति उच्यते, अथ प्रस्तावनिमित्तः ओङ्कारः महाप्रियु ते खन्निने
बहवः प्रस्तावाः कथमोङ्कार इति प्रस्तावनिमित्त ओङ्कार इत्येके
प्रस्तावं ओङ्कारेणाददीत स्तोत्रोद्यासु च ओङ्कारः अप्रस्तावासु
स्तोत्रोद्यासु न प्राप्नोति सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति कथं सति च
प्रस्तावेऽसति च सर्वेषामोङ्कारेणोद्गीथादानमिति नञोङ्कारस्य प्रस्तावो
निमित्तम् उद्गीथएवोङ्कारस्य निमित्तमिति तथा निदानकारः
प्रथम एव प्रस्तावे इत्यपरं स्तोत्रोद्याया एतान्यङ्गानि भवन्ति सङ्ग-
देवतु स्तोत्रोद्याया ओङ्कारो भवति उदाहरणमथ सन्तनिनि ॥१३॥

* शास्त्रायबोध्यवम् ।

प्रथमाक्षरलोपन्तु धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अस्तु सर्वेषां साक्षानोद्कारेणोद्गीयादानं
किन्तु प्रथमस्याक्षरस्य लोपोऽस्तु एवमतिरेको न भविष्यतीति ॥ १४ ॥

अलोपः प्राण्डित्यः* ॥ १५ ॥

प्राण्डित्य आचार्य अलोपं मन्यते उद्गीयादावक्षरस्य रको वा
एष साक्षां यदोद्कारो नैतेनातिरेकोऽस्तीति ॥ १५ ॥

स्वरादिषु तमेव स्वरमोद्कारो कुर्यादागन्तुमोद्कारं व्यञ्ज-
नादिषु † ॥ १६ ॥

स्वरादिषुद्गोष्ठेषु तमेवाद्यं स्वरमोद्कारोक्तुर्यात् अणोद्कारमोद्कारं
करोति ओद्कारो करोति यथा रौरवबौधाजयद्योर्ध्वजनादिषु यदा-
गन्तुमोद्कारं कुर्यात् यथा मदीयवौगनादिषु ॥ १६ ॥

सर्वत्र त्वेवागन्तुं दध्यात्* ॥ १७ ॥

सर्वोद्गीष्ठेषु स्वरादिषु व्यञ्जनादिषु च आगन्तुमोद्कारं विद-
ध्यात् ॥ १७ ॥

अग्रस्तमव्यस्तमविलम्बितमनम्बूकतमुरसि } प्रतिष्ठितमद-
न्ताघानिन् एग्रम्बुम्बुचारयन्नुद्गायेदिति धानञ्जयः* ॥ १८ ॥

* प्राज्ञायकेन सूचयनेनैकस्वयं कृतम् ।

† प्राज्ञायकोऽप्येवम् ।

न यस्तमयस्तम् अयस्तमितस्तेनैवाविवक्षितम् अविवक्षितं
न विवक्षितमविवक्षितं तिस्रो वृत्तयः क्षिप्रमध्यविवक्षिताः प्रयोग-
वृत्त्या मध्यमया अगम्यकृतं न अगम्यकृतं सुखादिपुषः अनिर्गमयन्
उरसि प्रतिष्ठितम् उरसि कृताधारम् उरसि कृतमूलं सवायुकोष्ठा-
दुत्तरम् उरसि विवृतः कण्ठेऽधिष्ठितः आस्ये वर्षा भवति अद-
न्ताघातिनं दन्तैराघातमकुर्वन् उद्गायेदित्येवं धानञ्चप्य आचार्यो
मन्यते ॥ १८ ॥

प्रत्यक्षपरोक्षक्षिप्रचिरन्यस्तोदात्तकृष्टाकृष्टानां येन सं-
स्वरेत् तत् कुर्यात्* ॥ १९ ॥

प्रत्यक्षं यथर्थं परोक्षमथथर्थं क्षिप्रमवृद्धं चिरं वृद्धं न्यस्तमनु-
दात्तम् उदात्तसुषैःस्वरं कृष्टं कर्षणयुक्तं कृष्टेऽप्येवाधिकार इति
तद्विषययुक्तं न कृष्टमकृष्टं एतेषां प्रत्यक्षादीनां भावानां येन संस्व-
रेत् तद्गानं कुर्यात् एतदुक्तं भवति उद्गातारः सर्वे सनियमगोतयः
स्थुरिति गीतिषङ्करं न कुर्युरिति भक्त्यन्तरसंहितान्तरं न स्वादित्ये-
तदुक्तं भवति ॥ १९ ॥

सर्वन्तु लघीयसा † ॥ २० ॥

सर्वं स्वेतद्गानं विधानेन लघीयसा कुर्यात् ॥ २० ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबोऽन्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अमात्रालोपेन* ॥ २१ ॥

किन्तु लघीयसा विधानेन कुर्यात् मात्रालोपं नैव कुर्यात् ॥ २१ ॥

पदादिः प्रतिहारस्थानः सर्वत्र † ॥ २२ ॥

उक्तमुद्गीथविधानं साम्प्रतं प्रतिहारलक्षणमुच्यते पदस्त्रादिः प-
दादिः सपदादिः प्रतिहारस्य स्थानं सर्वेषु प्रतिहारेषु प्रतिहारा आदि-
स्थाने अक्षरव्यक्षरचतुरक्षरादयः तेषां सर्वेषां पदादिः स्थानम् ॥ २२ ॥

पदाऽनिर्देशे चोत्तमे पदे † ॥ २३ ॥

यत्र तु पदं नादिश्रिते द्वितीये वा तृतीये वेत्येतदादिना तत्रो-
त्तमे पदे प्रतिहारस्य स्थानं प्रत्येतव्यम् ॥ २३ ॥

संख्याविषये चाक्षराधिकारः † ॥ २४ ॥

यत्र तु संख्यामात्रं निर्दिश्यते तेषां द्वे तेषां चत्वारि षडित्ये-
तदादि तस्मिन्संग्रहे आर्चिकानामक्षराणामधिकारो द्रष्टव्यः विग्रहः
संग्रहः ॥ २४ ॥

अन्तःप्रतिहारस्तोभान् प्रतिहर्त्ता ब्रूयात् † ॥ २५ ॥

ये स्तोभाः प्रतिहारस्थान्तर्वर्त्तन्ते प्रतिहारमध्ये तान् प्रतिहर्त्ता
ब्रूयात् स्तोभान् कुर्यात् ननु अन्तः प्रतिहारं स्तोभान् प्रतिहर्त्तु-

* प्राङ्गायत्रेण सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† प्राङ्गायत्रोऽप्येवम् ।

रित्वेवं चिद्धे किमिदं ब्रूयादिति उच्यते येऽप्यन्तः प्रतिहारं प्रज्ञावाः
सोभाशान् प्रतिहर्ता ब्रूयादिति ॥ २५ ॥

ऊर्ध्वश्चार्चिकाव्यवेतान्* ॥ २६ ॥

ऊर्ध्वश्च ये प्रतिहारस्य सोभाः शार्चिकेन अव्यवेताः अव्यवहिताः
तांश्चैवं ब्रूयात् ॥ २६ ॥

अष्टाक्षरपदोत्तमानां चत्वार्यन्यत्र पङ्क्तिभ्यः* ॥ २७ ॥

या अष्टाक्षरपदोत्तमा चतुः तासाञ्चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
पङ्क्तिनामन्यत्र उक्तं पदादिः प्रतिहारस्याणं सर्वत्र पदानिर्द्देशे चोत्तमे
पद इति ॥ २७ ॥

तस्मिन् न्याय्यसमाज्ञा* ॥ २८ ॥

तस्मिन्नेवं लक्षणं प्रतिहारे न्याय्यसमाज्ञा न संन्याय्य इत्युच्यते
वक्ष्यत्ययं तत्र तत्र न्यायो न्याय्य इति अथ समाज्ञेति किमर्थमुच्यते
अथतुरक्षरेऽपि कदाचित् न्याय्यसमाज्ञा भवति यथा राणाथनोवे
मधुश्चुभिधने ॥ २८ ॥

पदान्तमविशेषोपोत्तमात् पदात् प्रतोयात्* ॥ २९ ॥

पदान्तमविशेषोपोत्तमानं पदान्त इति उपोत्तमात्पदात्

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

प्रतीचात् यच्च पुनर्विशेषेन तच्च यथादेशं भवति उत्तमे तु पदान्तः
मध्यमयोः पदयोः ब्राह्मणमनेधातिथयोः पदान्त इति ॥ २८ ॥

इति षष्ठस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

एष न्यायोऽनादेशे* ॥ १ ॥

एषन्यायः प्रतिहारस्य बोध्यमुक्तः पदादिः प्रतिहारस्थानमित्यत
आरभ्य एषः प्रतिहारे विशेषेण अनादिश्रमाने न्यायः यच्च तु वि-
शेषेण आदिश्रेत तच्च यथादेशं स्यात् सौमेधस्यौर्षायवयोर्ध्वभस्य
पावमानस्येनिधनस्य मार्गीयवस्यैतेषामुपरिष्ठात् प्रतिहारस्योद्गाता
स्तोभं ब्रूयात् ॥ १ ॥

सौमेधस्यौर्षायवयोर्ध्वभस्य पावमानस्य ईनिधनस्य
मार्गीयवस्यैतेषमुपरिष्ठात् प्रतिहारस्योद्गाता स्तोभं ब्रूयात्*
॥ २ ॥

एतेषां पदानां वाचां यः प्रतिहारस्योपरिष्ठाद्यायः प्राप्तः स्तोभः
प्रतिहर्तुः ऊर्ध्वं चार्चिकाव्यवेतानिति तं उद्गाता ब्रूयात् ॥ २ ॥

न्याय्यप्रतिहाराणामिडासंक्षाराश्चक्षुःक्षौडस्वरवार्षाहरस्वा-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

रकौत्सानां गौराङ्गिरसस्य साम्नोऽभ्यासवतश्च क्रौञ्चस्याग्नि-
मोयामस्यैतेषां पुरस्तात् प्रतिदर्शना* ॥ ३ ॥

न्याय्यप्रतिहाराणां यतां दृष्टानां संचारस्य आश्रयस्य ऐङ्-
खरस्य वार्षाहरस्यारण्ये गेयस्य स्वारकौत्सस्य गौराङ्गिरसस्य साम्नः
अभ्यासवतश्च क्रौञ्चस्य अग्निमोयामस्य तेषां यथोद्दिष्टानां न्याय्य-
प्रतिहाराणां विभाग्यन्यायेष्वप्येतेषु कथञ्चित् भवति ततस्तेषां न्याय्य-
प्रतिहारतां नियमयति एतेषां पुरस्तात् प्रतिहारस्योद्गातुः शोभः
प्राप्तः तं प्रतिदर्शनां ब्रूयात् आदेष्टात् ॥ ३ ॥

संछितमार्षभं शाकलं वाजदावर्यः स्वारसैमित्रं पद-
निधने काण्वरोक्षितकूलोये यौक्ताश्वसैवर्षानामुत्तरे यौधा-
जयसौधसमाष्कारनिधनं काण्वं यौक्ताश्वचन्तिरक्षीननिधन-
मायास्यमिन्द्रस्य यशो वैश्वमुत्तरं सफं प्रमच्छिष्ठोयं
दोघं पौष्कलमान्धीगवं वृद्धदाग्नेयं श्यावाश्वचैशोके तेषां
दे* ॥ ४ ॥

एतेषां संहितादीनां यथोद्दिष्टानां चतुर्विंशानां शाखां दे दे
अक्षरे प्रतिहारः परिभाषितः पदादिः प्रतिहारस्थानं सर्वत्र पदा-
निर्देशे चोक्तमे पदे संख्याविषये चाक्षराधिकार इति एष सामान्यो-
न्याय्य अनादेशे इति ॥ ४ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

पुरस्तात् स्तोभो यौक्ताश्वयोः पूर्वस्य* ॥ ५ ॥

यः पूर्वं स्तोभः उद्गातुर्न्यायप्राप्तः स प्रतिहर्तुर्भवति वचनात् ॥ ५ ॥

श्यावाश्वत्रैशोकयोः पदान्तः* ॥ ६ ॥

श्यावाश्वस्य त्रैशोकस्य च पदान्तो अक्षरः प्रतिहारः उक्तः पदान्तमविशेषेणोपोत्तमात्पदात् प्रतीयादिति ॥ ६ ॥

अस्तोभस्तु श्यावाश्वस्य* ॥ ७ ॥

श्यावाश्वस्य त्वस्तोभः प्रतिहारः य उपरिष्ठात् स्तोभः प्रतिहारस्य न्यायप्राप्तः प्रतिहर्तुः स उद्गातुर्भवेदिति वचनात् ॥ ७ ॥

ओङ्कारादिस्तृतीयचतुर्थ्याभ्यां प्राग्घिङ्कारादिशोविशी-
ये* ॥ ८ ॥

ओङ्कारादिः प्रतिहारः द्वितीयचतुर्थ्याभ्यामक्षराभ्यां प्राक् घिङ्कारात्
उक्तमुत्तमे पदे इति ॥ ८ ॥

घिङ्कारादिर्वा पञ्चमषष्ठाभ्याम्* ॥ ९ ॥

घिङ्कारादिर्वा प्रतिहारः तस्मिन्नेव -पदे पञ्चमषष्ठाभ्यामक्ष-
राभ्याम् इति ॥ ९ ॥

इति षष्ठस्य एकादशी कश्चिका ।

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

अथ दादशो कण्डिका ।

श्रीक्तनार्मेधे द्विप्रतिहारे* ॥ १ ॥

श्रीक्तञ्च नार्मेधञ्च श्रीक्तनार्मेधे द्विप्रतिहारे कर्त्तव्ये ॥ १ ॥

प्रथमनवमाभ्यां श्रीक्तस्य* ॥ २ ॥

उत्तमे पदे प्रथमेन चाक्षरेण नवमेन च प्रतिहारौ श्रीक्तस्य
साक्षः ॥ २ ॥

पदान्तश्चतुर्भिः पूर्वी नार्मेधस्य चतुर्भिरेव मध्यमैरुत्तरः*
॥ ३ ॥

नार्मेधस्य चतुर्भिरेवैः पदान्तः पूर्वः प्रतिहारः चतुर्भिरेव
मध्यमैरुत्तरैस्तमपदस्य उत्तरः प्रतिहारः ॥ ३ ॥

एकप्रतिहारं वीक्षरेण* ॥ ४ ॥

एकप्रतिहारं वा नार्मेधं उत्तरेण यथोक्तेन चतुर्भिरेव मध्यमैरु-
त्तरैस्त्यनेन ॥ ४ ॥

भासवैरूपयोर्गायत्रीसान्नोः पदान्तो दाभ्यां भासे चतु-
र्भिर्रुत्तरस्य † ॥ ५ ॥

भासस्य वैरूपस्य च गायत्रीसान्नोः पदान्तः प्रतिहारो दाभ्या-
मक्षराभ्यां भासे चतुर्भिरेवैरूपस्य ॥ ५ ॥

तृतीयेन पदेन यज्ञायज्ञीयनिधने सौख्यविषे* ॥ ६ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवन् ।

† प्राज्ञायबोर्गैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

यज्ञायज्ञीयनिधने सौहविषे द्वितीयेन पदेन प्रतिहारः कर्त्तव्यः । ६ ।

आयन्तीयवरुणसामद्वैगताञ्जसां दश* ॥ ७ ॥

आयन्तीयश्च वरुणसाम च द्वैगतश्च अञ्जस्य ते आयन्तीयवरुण-
सामद्वैगताञ्जसः तेषां आयन्तीयवरुणसामद्वैगताञ्जसां दश्राक्षराणि
प्रतिहारः ॥ ७ ॥

तेषां पूर्वयोः सर्वं पदं द्वे च पुनरुक्तस्य* ॥ ८ ॥

तेषां चतुर्णां पूर्वयोः आयन्तीयवरुणसामोः सर्वमुत्तमं पदं
प्रतिहारः द्वे चाद्ये अक्षरे पुनरुक्तस्य पदस्य ॥ ८ ॥

द्वैगते पदान्तः* ॥ ९ ॥

द्वैगते दश्राक्षरः पदान्तः प्रतिहारः ॥ ९ ॥

उपोत्तमस्य पदस्य पदादिरञ्जसः* ॥ १० ॥

अञ्जसः उपोत्तमस्य पदस्य पदादिर्दश्राक्षरः प्रतिहारः ॥ १० ॥

विशोविशीयप्रभृतीनां वा नवानामुत्तमस्य पदस्यादौ द्वे*
॥ ११ ॥

विशोविशीयप्रभृतीनां वा नवानां सामां उत्तमस्य पदस्यादौ द्वे
द्वे अक्षरे प्रतिहारः विशोविशीयस्य श्रौक्लनार्मेधयोर्भासवैरूपयोर्गाय-
त्रीसामोर्गयज्ञायज्ञीयस्य निधनस्य सौहविषस्य आयन्तीयवरुणसाम-
द्वैगताञ्जसामित्येतेषां नवानाम्, अथोत्तमस्येति सिद्धे किमर्थं पुनर्ग-
हणम्, उच्यते उपोत्तमस्य पदस्य पदादिरञ्जस इत्येतत्प्रकृतम् । ११ ।

* आङ्गायबोऽप्येवम् ।

हाङ्कारान्तो विशोविशीये* ॥ १२ ॥

विशोविशीये हाङ्कारान्तः प्रतिहारः बोऽन्वो हाङ्कारस्योप-
रिष्ठात् शोभः प्रतिहर्तुर्यथान्यायप्राप्तः स उद्गातुर्भवति ॥ १२ ॥

आयन्तीयवरुणसाम्नोरभ्यासादिः* ॥ १३ ॥

आयन्तीयस्य वरुणसाम्नश्च अभ्यासस्त्रादौ अक्षरः प्रतिहारः ॥ १३ ॥

वामदेव्यं स्वारं शाकमश्वं पाष्ठौहन्निधनकामं सचा-
साक्षीयं काक्षीवतं च्यावनं गायत्रीसामौशनं निधनवदैधा-
वाहं तेषां पञ्चमषष्ठे विकल्पेते न्याय्येन विकल्पेते न्याय्येन*
॥ १४ ॥

एतेषां वामदेव्यादीनां नवानां सानां प्रत्येकमुत्तमे पदे पञ्चम-
षष्ठे अक्षरे न्याय्येन प्रतिहारेण सह विकल्पेते न्याय्यो वा भवत्येतेषु
सर्वेषु अक्षरो वा पञ्चमषष्ठाभ्यामक्षराभ्यामिति ॥ १४ ॥

इति षष्ठस्य हाङ्कारो जखिका ।

इति षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ।

* प्राज्ञावबोध्यवम् ।

सप्तमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कष्टिका ।

गूर्हः सौमेधं माधुच्छन्दसमौदलः सौश्रवसमुत्तरं वार्च-
तुरमृषभो रैवतः कौत्समौष्णिहमातीषादोयं क्रोशमोको-
निधनः स्वारः सामराजं मारुतमौष्णिहमाक्षारः सुज्ञा-
नः चारिवर्णः सांवर्त्तञ्जागतं वरुणसाममरुतां धेनुसौ-
म्मतं तेषां चत्वारि* ॥ १ ॥

उक्तावेकदिकौ अक्षरस्य नास्ति अथ चतुरक्षर उच्यते एतेषां
गूर्दप्रभृतीनां यथानिर्दिष्टानां प्रत्येकं चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
उक्तं पदादिप्रतिहारस्त्वनं सर्वत्र पदानिर्देशे चोक्तमे पदे संख्याविषये
चाक्षराधिकार इति एवमर्थं तावत् सामान्यो न्यायप्राप्तः सर्वत्र एवं
प्राप्ते विशेषमारभते ॥ १ ॥

अभ्यासो गूर्दस्य* ॥ २ ॥

द्वितीयपदे यद्यन्धमं चतुरक्षरमभ्यस्यते स प्रतिहारः ॥ २ ॥

अभ्यासादिरुत्तरेषां त्रयाणाम्* ॥ ३ ॥

उत्तरेषां त्रयाणां सौमेधमाधुच्छन्दसौदलानां यद्यत्पदमभ्यस्यते
तस्य तस्याभ्यासादिचतुरक्षरः प्रतिहारः ॥ ३ ॥

* प्राज्ञावबोध्यवम् ।

उत्तमानि सौश्रवसेऽस्तोभानि* ॥ ४ ॥

सौश्रवसे उत्तरे उत्तमस्य पदस्योत्तमानि चत्वार्यक्षराणि अस्तो-
भानि प्रतिहारः ॥ ४ ॥

अष्टौ वा वार्चतुरे* ॥ ५ ॥

वार्चतुरे चत्वारि वा समानान्यायप्राप्तानि अक्षराणि प्रतिहारः
अष्टौ वा ॥ ५ ॥

पूर्वयोश्च न्याय्यः* ॥ ६ ॥

पूर्वयोश्च वार्चतुरस्य साश्च औदस्यसौश्रवसयोन्याय्यः प्रतिहारो
भवति चञ्चदेो विभाषानुकर्षणार्थः यो वा पूर्वोक्तोऽभ्यासादिचतु-
रक्षरमिति न्यायो वा ॥ ६ ॥

मध्यमं वचनमृषभे* ॥ ७ ॥

रृषभे रैवते द्वितीये पदे यदुत्तमं चतुरक्षरमभ्यस्यते तस्य मध्यमं
वचनं प्रतिहारः ॥ ७ ॥

मध्यमान्युत्तरेषां पञ्चानाम्* ॥ ८ ॥

कौत्समौष्णिहम् इन्द्रं सुतेषु आतीषादोयं क्रोशमोकोनिधनं
खारं सामराजमित्येतेषां उत्तमेषु पदेषु मध्यमं चतुरक्षरं प्रति-
हारः ॥ ८ ॥

प्राग्वाभ्यासादुत्तमानि कौत्से* ॥ ९ ॥

* प्राज्ञायबोऽप्येवम् ।

अथवा कौत्से पदस्योत्तमानि चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः स्यात्
प्राग्वाम्भासात् ॥ ८ ॥

प्रथमानि वा सामराजस्य सपुरस्तात् स्तोभः* ॥ १० ॥

सामराजस्य उत्तमे पदे प्रथमानि चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
स्यात् सपुरस्तात् स्तोभेन यथोद्दिष्टो वा ॥ १० ॥

षड् वा पञ्चमप्रभृतीनि मारुते* ॥ ११ ॥

मारुते यथोक्तो वा स्यात् अथवा पञ्चमादिस्वारभ्य षडक्षरः
प्रतिहारः स्यात् ॥ ११ ॥

आन्ध्ररथन्तरयोः पञ्च* ॥ १२ ॥

आन्ध्रे च रथन्तरे च पञ्चाक्षरः प्रतिहारः स्यात् पञ्चाक्षरेण
रथन्तरस्य प्रतिहरतीति सिद्धे किं पुनरारभ्यते उच्यते, न्यायेन
विकल्पो माभूदिति चक्री यदत् ॥ १२ ॥

वैदम्बते चाभ्यासवत्युत्तमे तु पदान्तः† ॥ १३ ॥

वैदम्बते चाभ्यासवति स र्व धा अ सादति पञ्चाक्षरः प्रतिहारः
स्यात् अथन्तु विज्ञेयः उत्तमे पदे पदान्तः ॥ १३ ॥

तस्यादौ वा द्वे उभयतः स्तोभे† ॥ १४ ॥

अथवा तस्योत्तमस्य पदस्य आदौ द्वेऽक्षरे उभयतः स्तोभे प्रति-
हारः स्यात् ॥ १४ ॥

* प्राङ्गायबोऽप्येवम् ।

† प्राङ्गायबोऽप्येवं किन्तु केदविषये विज्ञेयोऽस्ति ।

तृतीयं वा* ॥ १५ ॥

अथवा तद्योत्तमस्य पदस्य तृतीयमक्षरं प्रतिहारः स्यात् ॥ १५ ॥

उभौ वैकाः* ॥ १६ ॥

उभौ वा द्यक्षरैकाक्षरौ एकः प्रतिहारः स्यात् एकग्रहणं द्विप्रति-
हारता माभ्युदिति ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

आकूपारकौञ्चे गायत्रीसामनी देवातिथं गौषूक्तं
रौरवं द्विचिह्नारं वामदेव्यमेकारान्तप्रस्तावं वैयश्चमरण्ये
गेयं शाकरवर्णं सौभरं वार्धङ्गिररायो वाजीये स्वारमैध्म-
वाचं गौष्टङ्गं चारायणं कौलमलवर्धिषे जनित्रमुत्तरं
वैतद्व्यमिहवद्वामदेव्यं प्रतीचोनेङ्काशीतं वैष्णवं पूर्वं
श्यैतं सञ्जयं तेषां षट्* ॥ १ ॥

चतुरक्षरपञ्चाक्षरौ प्रतिहाराबुक्तौ साम्प्रतं षडक्षर उच्यते,
आकूपारकौञ्चे गायत्रीसामनी सत्यनेकार्षेयाष्टनेकानि सामानि
अत आकूपारकौञ्चादीनां विशेषमारभते गायत्रीसामनीत्येतादृदि
एतेषां सर्वेषां यथोद्दिष्टानां गृह्यमाणविशेषाणां षडक्षरः प्रति-
हारः स्यात् ॥ १ ॥

* ब्राह्मणकोट्येवम् ।

अस्तोभावत्तमयोः* ॥ २ ॥

उत्तमयोः साक्षोः श्वेतवज्रययोः अस्तोभौ प्रतिहारौ स्थाताम्
अस्तोभाविति प्राप्तप्रतिषेधः ॥ २ ॥

प्रथमद्वितीययोरुभयतः स्तोभौ* ॥ ३ ॥

प्रथमद्वितीययोरारूपारदेवातिथयोः साक्षोरुभयतः स्तोभौ प्रति-
हारौ स्थातां पुरस्तात् स्तोभार्थमारब्धः ॥ ३ ॥

प्रागौकारात् प्रथमे* ॥ ४ ॥

प्रथमे आरूपारे उपरिष्ठात् स्तोभः प्रागौकारात्प्रतिहर्तुः
स्थात् ॥ ४ ॥

द्विष्कारात्तृतीये* ॥ ५ ॥

द्वितीये देवातिथे द्विष्कारात् प्रागुपरिष्ठात् स्तोभः प्रतिहर्तुः
स्थात् ॥ ५ ॥

अप्रतिहारे पूर्वे स्तोत्रीये शाक्करवर्णस्य* ॥ ६ ॥

अरण्ये गेयस्य शाक्करवर्णस्य उत्तमाद्यां स्तोत्रीयाद्यां वज्रधरः
प्रतिहारः स्थात् पूर्वे तु स्तोत्रीये अप्रतिहारे स्थाताम् ॥ ६ ॥

इहकारान्तरेध्रवादे स्तोभः* ॥ ७ ॥

इहकारान्तरेध्रवादे प्रतिहारस्योपरिष्ठात् स्तोभः स्थात् ॥ ७ ॥

* प्राज्ञावबोध्यवम् ।

सर्वी वा* ॥ ८ ॥

सर्वी वा सोभः स्यात् ॥ ८ ॥

प्रागोवायास्त्रिषूत्तरेषु* ॥ ९ ॥

गौष्टङ्गहारायणकौल्लवर्हिषेषु प्रतिहारस्योपरिष्ठात् सोभः
प्रागोवायाः स्यात् तदेव प्रतिहर्तुः स्यात् ॥ ९ ॥

पौरुमङ्गे च* ॥ १० ॥

पौरुमङ्गे च प्रतिहारस्योपरिष्ठात् सोभः प्रागोवायाः प्रति-
हर्तुः स्यात् ॥ १० ॥

ओकाराज्जनित्रे* ॥ ११ ॥

उत्तरे जनित्रे प्रतिहारस्योपरिष्ठात् प्रागोकारात् प्रतिहर्तुः ॥ ११ ॥

सह वौवया पौरुमङ्गे* ॥ १२ ॥

सह वार्त्तुवया पौरुमङ्गे स्यात् सोभः प्रतिहर्तुः ॥ १२ ॥

गौष्टङ्गहारायणकौल्लवर्हिषवैतह्वयानां वा पदान्तः*

॥ १३ ॥

एतेषां गौष्टङ्गादीनां चतुर्णां षड्चरो वा यथाप्राप्तः प्रतिहारः
अथवा पदान्तः उक्तं पदान्तमविशेषेणोक्तमात्पदात् प्रतीयादिति ॥ १३ ॥

दाभ्यां पूर्वयोश्चतुर्भिरुत्तरयोः* ॥ १४ ॥

स पुनः पदान्तो दाभ्यां दाभ्यामचराभ्यां पूर्वयोर्गौष्टङ्गहारा-
ययोः स्यात् चतुर्भिरुत्तरयोः कौल्लवर्हिषवैतह्वयोः ॥ १४ ॥

* प्राज्ञायबोध्यम् ।

पुरस्तात् स्तोभः कौलमलवर्हिषस्य* ॥ १५ ॥

कौलमलवर्हिषस्य पदान्तः सह पुरस्तात् स्तोभेन स्थात् ॥ १५ ॥

इति सप्तमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

सप्त वारवन्तीये पूर्वस्मिन् † ॥ १ ॥

उक्तः षड्चरः प्रतिहारः साम्प्रतं सप्ताचर उच्यते पूर्वस्मिन्वारव-
न्तीये सप्ताचरो हि प्रतिहारः ॥ १ ॥

तेषां त्रीणि पदान्ते † ॥ २ ॥

तेषां सप्ताचराणां त्रीणि पदान्ते स्युः अर्थादापन्नस्यत्वार्युत्तम-
पदादाविति ॥ २ ॥

कार्णश्रवसन्त्रैतं पञ्जतौरश्रवसमुत्तरं शुध्यमुदश-
पुत्रः शाकरन्तेषामष्टौ* ॥ ३ ॥

अष्टाचरः प्रतिहार उच्यते एतेषां कार्णश्रवसादीनां यथोद्दिष्टानां
अष्टावचराणि प्रतिहारः उक्तं प्रतिहारस्वागम् इदञ्च विनिष्टम् ॥ ३ ॥

पञ्जतौरश्रवसयोरर्धानि पदान्ते* ॥ ४ ॥

पञ्च तौरश्रवसञ्च पञ्जतौरश्रवसे तयोः पञ्जतौरश्रवसयोरर्द्धानि
वचराणि पदान्ते स्युः अर्थादापन्नं अर्द्धानि पदादाविति ॥ ४ ॥

* आक्षायबोध्यवम् ।

† आक्षायकेन सूचयनेनैकसूत्रं कृतम् ।

शुध्यस्य च ककुषु* ॥ ५ ॥

शुध्यस्य च ककुषु गीयमानस्य अङ्गान्यक्षराणि पदान्ते कुः
अङ्गानि पदादावित्यर्थादापन्नं यथा विष्टरपत्तौ ॥ ५ ॥

तस्य गायत्रीषु चत्वारि* ॥ ६ ॥

तस्य शुध्यस्य गायत्रीषु गीयमानस्य चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारो
यथा नवमेऽहनि तस्येति निर्द्देशः पञ्चतैरश्रवस्योरप्यधिकारः तेन
तस्येति क्रियते कथं शुध्यस्येवेति ॥ ६ ॥

षोडशशृङ्खलीषु* ॥ ७ ॥

दृष्टीषु गीयमानस्य शुध्यस्य षोडशाक्षराणि प्रतिहारविषयः
सन्भिरेव तृतीयः पादः उत्तमे च चतुरक्षरं प्रतिहारिकमेव गीतं प्रति-
हार इति वक्ष्यति ॥ ७ ॥

नदम्बश्रौदतीनामिति दश* ॥ ८ ॥

नदम्बश्रौदतीनामित्येतस्मादृचि गीयमानस्य शुध्यस्य दशा-
क्षराणि प्रतिहारः प्रयोजनसुक्तं पूर्वस्मिन्नेव सूत्रे ॥ ८ ॥

मध्यमस्य पदस्याभ्यासः श्राकरे* ॥ ९ ॥

श्राकरे मध्यमस्य पदस्य षोडशाक्षरोऽभ्यासः स प्रतिहारः ॥ ९ ॥

न्याय्यो वा* ॥ १० ॥

न्याय्यो वा स्यात् श्राकरे प्रतिहारः ॥ १० ॥

वायोरभिक्रन्दस्वारङ्गावमौस्त्यमौशनश्यावाश्वे चैष्टु-

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

भ९श्रौष्टं जागत९ सोमसाम कार्त्तयश्च९ स्वरं पयोनिधन-
मृषभः शाकरो यष्वापत्ये तेषामुपोत्तमं पदम्* ॥ ११ ॥

एतेषां वायोरभिक्रन्दादीनां यथोद्दिष्टानां उपोत्तममुपोत्तमं
पदं प्रतिहारः स्यात् ॥ ११ ॥

पुरस्तात् स्तोभा उत्तमानां त्रयाणाम्* ॥ १२ ॥

अथभस्य शाकरस्य यष्वापत्ययोश्च सह पुरस्तात् स्तोभैर्द-
पोत्तमानि पदानि प्रतिहारः स्युः ॥ १२ ॥

अप्रतिहारा प्रथमा स्तोत्रोया यष्वापत्ययोः* ॥ १३ ॥

यष्वापत्ययोर्वा साधोः प्रथमा स्तोत्रोया अप्रतिहारा स्यात् ॥ १३ ॥

पञ्चानां वादित उत्तमे पदे चत्वारि* ॥ १४ ॥

पञ्चानां साक्षां चान्वादावादिष्टानि वायोरभिक्रन्दः स्वरं कावं
मौदस्यमौन्नस्यावाग्ने चैष्टुभे इति, एतेषां उपोत्तमं पदं वा प्रति-
हारः स्यात् उत्तमे पदे चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः उत्तमग्रहणं किमर्थ-
मिति चेत् उच्यते तेषामुपोत्तमं पदमित्यधिकृतम् ॥ १४ ॥

वैखानसं पौरुषन्मनमुद९शीयमाकारणिधनन्वाष्ट्रीसाम
तेषामुत्तमं पदं प्रागभ्यासात्* ॥ १५ ॥

एतेषां वैखानसादीनां चतुर्णामुत्तमं पदं प्रतिहारः स्यात्
प्रागभ्यासात् ॥ १५ ॥

अभ्यासे वा चत्वार्यक्षरयोः* ॥ १६ ॥

अभ्यासे वा उत्तरयोः साधोः उद्गंभीयाकारणिधनयोश्चत्वारि
चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः स्यात् ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका

शास्त्रयसाम मैधातिथं वारवन्तीयमुत्तरमाभीशवे सि-
मानां निषेधस्त्रिणिधने त्वाष्टोसामायास्येदार्ढ्युतमाथर्वशं
रेवत्य ऐटतमग्नेस्त्रिणिधनमुत्सेधनिषेधावैङ्गसाकमश्वन्दैर्घश्र-
वसन्दासस्थत्यं ग्रामे गेयश्वेनस्तानि द्विप्रतिहाराणि* ॥ १ ॥

शास्त्रयसामानोनि यथोद्दिष्टानि एतानि सर्वाणि द्विप्रतिहाराणि
तेषां प्रतिहाराणां स्नानमक्षरपरिमाणञ्चोच्यते ॥ १ ॥

मध्यमयोः पदयोः शास्त्रयसाममैधातिथयोः पदान्तो
द्वाभ्याञ्चतुर्भिर्वा † ॥ २ ॥

शास्त्रयसाममैधातिथयोर्द्वितीयतृतीययोः पदयोः प्रत्येकं चक्षरौ
पदान्तौ प्रतिहारौ चतुरक्षरौ वा ॥ २ ॥

इकाराद्यन्तौ स्तोभौ वारवन्तीये ‡ ॥ ३ ॥

* शास्त्रायबोऽप्येवम् ।

† शास्त्रायबोऽनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ शास्त्रायबीये विशेषोऽस्ति ।

इकाराद्यन्तौ स्तोभौ प्रतिहारौ वारवन्तीय इकारो यस्तोभस्य
आदावन्ते च सोऽयमिकाराद्यन्तः स्तोभः ॥ ३ ॥

सप्तभिर्वैकप्रतिहारं प्रागिच्छाद्याः* ॥ ४ ॥

वारवन्तीये सप्तभिरचरैस्तप्तमपदादिस्त्रैरेकप्रतिहारं वा स्यात्
उपरिष्ठात् इच्छाद्याः स्तोभश्च प्रतिहर्तुः स्यात् ॥ ४ ॥

उकारादिवैकेन पदान्तः* ॥ ५ ॥

उकारादिर्वा एकेनाचरेण पदान्तः प्रतिहारः स्यात् ॥ ५ ॥

न्याय्यो वा* ॥ ६ ॥

न्याय्यो वा स्यात् प्रतिहारो वारवन्तीयस्य न्याय्यश्च उक्त-
सङ्ख्यः ॥ ६ ॥

पूर्वयोश्च* ॥ ७ ॥

पूर्वयोश्च ब्राह्मणमैधातियोन्याय्यो वा स्यात् प्रतिहारः
द्विप्रतिहारो वा पूर्वोक्तः ॥ ७ ॥

वारवन्तीयस्य द्विपदासु सप्तानां स्थाने चत्वारि द्वे चतु-
र्णाम् † ॥ ८ ॥

वारवन्तीयस्य द्विपदासु गीयमानस्य द्विप्रतिहारताभावात्
सिद्धौ इकाराद्यन्तौ स्तोभाविति अथ पुनर्विकल्पयेत् ततः सप्ता-
नामचराणां स्थाने चतुरचरः प्रतिहारः स्यात् चतुरचरस्य न्याय्यस्य
स्थाने अचरः स्यात् उकारादिवैकेन पदान्त इति सिद्धम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

द्वे एकमित्येकपदायाम्* ॥ ८ ॥

एकपदार्था गीयमानस्य सप्ताक्षरस्य स्थाने द्वे अक्षरे स्थातां
चतुरक्षरस्यैकम् अन्यत्सिद्धम् ॥ ८ ॥

उत्तरयोः पदयोरुत्तरेषाम्* ॥ १० ॥

वारवन्तीयादुत्तरेषां सप्तमाम् उत्तरयोः पदयोः प्रत्येकं प्रति-
हारौ स्थाताम् ॥ १० ॥

द्वे द्वे तु षष्ठ्यामाभीषवप्रभृतीनाम्* ॥ ११ ॥

द्वे द्वे तु अक्षरे उत्तरयोः पदयोः स्थाताम् आभीषवप्रभृतीनां
षष्ठां सप्तमां आभीषवयोः सिमानां निषेधस्य त्रिषिधनयोस्त्राष्ट्री-
सामायास्ययोर्दार्ढ्यतुल्येति ॥ ११ ॥

चत्वारि वा सिमानां निषेधस्य † ॥ १२ ॥

चत्वार्यक्षराणि वा सिमानां निषेधस्य उत्तरयोः पदयोः स्त्रुः
द्वे वा द्वे इति प्रकृतम् ॥ १२ ॥

त्वाष्ट्रीसाम्नस्य † ॥ १३ ॥

त्वाष्ट्रीसाम्नस्य उत्तरयोः पदयोश्चत्वारि चत्वार्यक्षराणि स्त्रुः
यद्वा प्रकृतम् ॥ १३ ॥

सुपुरस्तात् स्तोभावाथर्वणस्य* ॥ १४ ॥

आथर्वणस्य सप्त पुरस्तात् स्तोभाभ्यां प्रतिहारौ स्थाताम् ॥ १४ ॥

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबोने रूपद्वयेनैकरूपं कृतम् ।

तत्प्रभृतीनां चत्वारि* ॥ १५ ॥

आद्यर्वषप्रभृतीनाम् उत्तरयोः पदयोः प्रत्येकं चत्वारि चत्वार्यच-
राणि स्तुः ॥ १५ ॥

अष्टौ वा दाशस्तथे* ॥ १६ ॥

दाशस्तथे चत्वारि वा अचराणि उत्तरयोः पदयोः स्तुः अथवा
अष्टावष्टौ ॥ १६ ॥

पूर्वोत्तरेणैकप्रतिहारे* ॥ १७ ॥

पूर्वे वा सामनी दाशस्तथात् ऐङ्साकमश्दैर्ध्रवसे उत्तरेण
प्रतिहारेण एकप्रतिहारे स्मार्ता वाग्भ्यो विकल्पार्थः ॥ १७ ॥

तृतीयपञ्चमाभ्यां पदाभ्यां ष्येने* ॥ १८ ॥

याने गेयष्येने तृतीयपञ्चमाभ्यां पदाभ्यां प्रतिहारौ स्मृताम् ॥ १८ ॥

चतुर्थषष्ठयोर्वा पदयोर्दे पदयोर्दे* ॥ १९ ॥

चतुर्थषष्ठयोर्वा पदयोर्दे द्वे अक्षरे प्रतिहारौ स्मृताम् ॥ १९ ॥

इति सप्तमस्य चतुर्थी कश्चिका ।

अथ पञ्चमी कश्चिका ।

पृथक्स्त्रीबीयास्तु प्रतिहाराः सन्तनिनः* ॥ १ ॥

उक्तमप्रतिहारा प्रथमा स्त्रीबीया यक्षापत्ययोरिति तथा
अप्रतिहारे पूर्वे स्त्रीबीये प्राक्करवर्षस्तेति षोडशं प्रतिहारन्यायः सन्त-

* प्राङ्गादयोऽप्येवम् ।

निनि यत्खापत्यशाकरवर्णेषु अतो नियमार्थमारभ्यते पृथक्स्त्रोत्री-
यासु प्रतिहाराः सन्तनिन इति उक्तं निधनभूताः प्रतिहारवत्यो-
ऽप्रस्ताव्या इति तत्प्रतिहारा उच्यन्ते सन्तनिनः पृथक्सर्वासु स्त्रोत्री-
यास्त्रित्यर्थः अक्षरपरिमाणं वक्ष्यति तन्नानास्त्रोत्रीयासु प्रतिहाराः
सन्तनिनः ॥ १ ॥

त्रयस्त्रयजधःसु महानास्त्रीनाम्* ॥ २ ॥

महानास्त्रीनां जधस्तु पदेषु सर्वेषु प्रतिस्त्रोत्रीयं त्रयः त्रयः
प्रतिहाराः स्युः ऊर्धांसि वक्ष्यन्ते ॥ २ ॥

तथा खराश्च नित्यवत्सातीषङ्गयोः* ॥ ३ ॥

तथा खराश्च प्रतिहारा यत्स्वरमूधः तथा खरानित्यवत्साती-
षङ्गयोः प्रतिहाराः स्युः ॥ ३ ॥

द्वे द्वे सर्वेषाम्* ॥ ४ ॥

सर्वेषामेवैतेषां साक्षां द्यक्षराः प्रतिहाराः स्युः सर्वेषामिति
सन्तनिप्रभृतीनाम् ॥ ४ ॥

षड् वा शाकरोत्तमेषु महानास्त्रीनाम्† ॥ ५ ॥

षड्क्षरो वा प्रतिहारो भवत्येतेषां सर्वे सन्तनिवर्जनं वा भवति
नासौ पूर्वेण विकल्पेते स एव भवति न वा शाकरोत्तमेषु महा-
नास्त्रीनां सोऽयमुत्तमे पदे न्यायप्राप्ते महानास्त्रीषु भवेत् शाक-
राणामुत्तमेषु पदेषु भवति शाकराणि वक्ष्यन्ते ॥ ५ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा तत्र विधेयश्च कृतः ।

षष्ठमध्यासेषु* ॥ ६ ॥

महानास्त्रीषु अध्यासेषु पदेषु षष्ठं षष्ठमक्षरं प्रतिहारो भवति
अथासान्यपि वक्ष्यन्ते ॥ ६ ॥

मध्यमं वचनं† स्तौभिकं पुरोषेषु † ॥ ७ ॥

पुरोषपदेषु स्तौभिकानां वचनानां यन्मध्यमं वचनं स प्रतिहारः
स्यात् ॥ ७ ॥

अप्रतिहाराण्येकेऽध्यासपुरोषाणि † ॥ ८ ॥

एके आचार्या अध्यासपदानि पुरोषपदानि च अप्रतिहाराणि
मन्यन्ते एतेषु प्रतिहारा न कर्त्तव्या इति ॥ ८ ॥

तासां प्रथमद्वितीये पदे द्विपदास्त्रीणि शाकराणि धातु-
र्वत्सुजधस्तच्छाकरं पुरुषस्त्रीणि शाकराण्यध्यास्येति पदानि ‡
॥ ९ ॥

तासां महानास्त्रीनां प्रतिस्तौचीयं पदानां सूत्रे संयवहारार्थं
संज्ञा प्रतिपद्यते ये तावत् प्रथमद्वितीये पदे प्रतिस्तौचीयान्ता द्विपदाः
ततोऽनन्तरं चोणि शाकराणि द्विपदानन्तराणि यानि चोणि तानि
शाकराण्युच्यन्ते तेषामपि शाकराण्यमेवानन्तराणि पदानि यानि
चोणि पदानि तेषां संज्ञा धातुर्वत्सु जधः प्रथमं धातुः द्वितीयं वत्सः
तृतीयम् जधः तच्छाकरं पुरुषः तस्योत्तरं यत्पदन्तत् पुरुषः तस्यापि

* आद्यायस्योऽप्येवम् ।

† आद्यायसीये विशेषोऽस्ति ।

‡ आद्यायस्येनैतेन षट्संस्थकानि सूतानि कृतानि ।

द्यान्यन्तराणि चोषि तेषां संज्ञा प्राकराणीति तेषाम् उत्तरं चत्पदं
तस्य संज्ञा अध्यास्येति एवमुत्तरयोरपि स्तोत्रीययोरेताः संज्ञा वेदि-
तयाः ॥ ८ ॥

उत्तमा तु ह्यध्यासा* ॥ १० ॥

उत्तमा तु स्तोत्रीया अध्यासा इति अध्यासपदे अध्यासा इति सेयं
अध्यासा तुब्रह्मे विशेषणार्थः एवं सा चतुर्दशपदा ॥ १० ॥

द्विपदास्तु प्रस्तावः प्राकारप्रथमेव्वाध्यासपुरीषेषु च॥ ११ ॥

स्तोत्रीयाणां द्विपदायां प्रस्तावः प्राकराणाञ्च प्रथमे पदे
अध्यासपदेषु च प्रतिस्तोत्रीयं पुरीषपदेषु च पक्षेणोक्तं प्रस्तावस्त-
पम् ॥ ११ ॥

भासेनोक्तः पदान्तो यज्ञायज्ञीयेदेवस्थाने वैरूपेण॥
॥ १२ ॥

यज्ञायज्ञीये देवस्थाने वैरूपेण यज्ञायज्ञीये भासेन पदान्तो
व्याख्यातः प्रतिहारो अक्षरः देवस्थाने वैरूपेण प्रतिहारो व्याख्या-
तस्तुतुरक्षरः द्वाभ्यां भासे चतुर्भिर्दत्तरस्येति ॥ १२ ॥

अरण्ये गेयः श्येनः पार्थुरसमन्त्रिरयिष्ठे तेषामुत्तरेषु
पदेषु द्वे द्वे पूर्वयोश्चत्वारि चत्वार्युत्तरयोः † ॥ १३ ॥

अरण्ये गेयस्य श्येनस्य पार्थुरसस्यान्त्रिरयिष्ठयोः एतेषां चतु-

* प्रास्त्रायनोऽप्येवम् ।

† प्रास्त्रायनोनेतेन सूत्रचयं कृतम् ।

षाम् उत्तरेषु सर्वेषु प्रतिहारा द्वे द्वे अक्षरे पादे पादे अक्षरे
अरक्षे गेयक्षेनपार्थुरक्षयोः चत्वारि चत्वार्यक्षराणि उत्तरयो-
रक्षिद्वरयिष्ठयोः ॥ १३ ॥

उभयतः स्तोभाः पार्थुरक्षस्य* ॥ १४ ॥

ये उत्तराः प्रतिहाराः पार्थुरक्षस्योक्तास्ते सर्वे उभयतः स्तोभाः
स्युः ॥ १४ ॥

देवतापदं देवतापदमिति वैरूपे निधनानि* ॥ १५ ॥

वैरूपे साञ्चि देवतापदं देवतापदमित्येवं निधनाति कर्त्तव्यानि
विधिक्रमार्थमारभः पददेवतानामन्यः पाठक्रमः अन्यो विधिक्रमः
अतो विकल्पयत्याचार्यः तस्य प्रयोजनं निदानकारणेणोक्तं पददैवते
व्यत्यलेदेवमादिभिर्वाक्यैः ॥ १५ ॥

प्राक् शिशुमत्याः स्तोभैः प्रतिहारः* ॥ १६ ॥

शिशुमती या देवता तस्याः प्राग्ये स्तोभाः तैः प्रतिहारः स्यादै-
रूपे ॥ १६ ॥

ऐकादशमै उदैवोदासे* ॥ १७ ॥

ऐडदैवोदासे पदस्य एकादशमक्षरं सप्रतिहारः स्यात् उक्तम्
उत्तमे पदे प्रतिहारस्त्वनमिति ॥ १७ ॥

सप्तमाष्टमाभ्यामभ्यसेत् चैककुभस्य* ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

चैककुभस्य यत्पदमभ्यस्यते तस्याभ्यासस्य सप्तमाष्टमाभ्यामच-
राभ्यां प्रतिहारः स्यात् ॥ १८ ॥

नवमदशमाभ्यां वैश्वमनसस्य* ॥ १९ ॥

ये नवमदशमे अक्षरे ताभ्यां प्रतिहारः स्यात् ॥ १९ ॥

तथा वृष्णस्त्रिरुक्ताभ्यान्तु तस्य † ॥ २० ॥

यथा नवमदशमाभ्यां वैश्वमनसस्य प्रतिहार उक्तः तथा वृष्णो
नवमदशमाभ्यां अक्षराभ्यां प्रतिहारः स्यात् अयन्तु विशेषः अस्त्र
चिरुक्ताभ्याम् ॥ २० ॥

सदृशगोतिषु सर्वेषु पदेषु पृथक्पदानि भजेरन् प्रत्यन्ता-
दनादेशे शेषमुद्गाता तानि विभाग्यानि ‡ ॥ २१ ॥

उक्तम् अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानामिति तत्किं-
लक्षणानि पुनर्विभाग्यानीति उच्यते चतुष्टयानि सामानि भवन्ति
विषमविभक्तौनि पदविभाग्यानि स्तोभविभाग्यानि पदस्तोभविभा-
ग्यानि चेति तत्र विषमभक्तौनि तावदुक्तानि चतुरक्षरः पूर्वं वार-
वन्तीये इत्येवमादीनि पदविभाग्यानि प्रवङ्गार्गवो जागतवासिष्ठ-
वैश्वज्योतिषाणीति स्तोभविभाग्यानि वात्सप्रादीनि पदस्तोभविभा-

* आश्वायबोऽप्येवम् ।

† आश्वायबोऽनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा तत्र विशेषश्च कृतः ।

‡ आश्वायबोऽप्येवं तथा तत्र एतस्मादूर्ध्वं कानिचित् सूत्राण्यधिकानि
वर्तन्ते ।

ग्यानि प्रतोदगोष्ठादोनि एतानि विभाग्यानि साम्प्रतमेतेषां विभाग
 उच्यते येषां पदानां सदृशा गीतयः तेषां सर्वेषु पदेषु पृथक् पृथक्
 पदानि भजेरन् प्रसोचादयो ब्रूयुरिति वा वदन्तः आदेष्टादन्यत्र
 शेषसद्भाता ब्रूयात् एतान्येतेलक्षणानि विभाग्यान्युच्यन्ते सदृशा लक्षणं
 द्वितीयार्थं द्वितीयेऽपि साञ्चि पृथक्पदानि भजेरन् यथा स्वारकौश्ले
 प्रो अयासीति द्वितीये ॥ २१ ॥

आद्यन्तस्रुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेद्योयः पदं ब्रूयात्*
 ॥ २२ ॥

आद्यन्तस्रुब्धानि यानि सामानि तेषु पदाय पदाय स्तोभेत्
 तादर्थ्यं चतुर्थी यो यः कर्त्ता पदं ब्रूयात् सपदाय पदाय स्तोभेदित्या-
 रभ्यते आस्त्रायसिद्धे तु संहारे किमर्थमारभ्यते उच्यते नैवं पदानु-
 संहार आरभ्यते किं तर्हि यो यः सामाङ्गं पदं ब्रूयादित्येतत्परमे-
 तत् ॥ २२ ॥

तथानुपदस्रुब्धेषु* ॥ २३ ॥

आद्यन्तस्रुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेदित्युक्तं तथानुपदं स्रुब्धेषु
 को विधिश्च्यते तथानुपदं स्रुब्धेषु तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः पदाय
 पदाय स्तोभेद्यो यः पदं ब्रूयादिति ॥ २३ ॥

इति सप्तमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

* आस्त्रायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अथ षष्ठी कष्टिका ।

जड्जन्तु, प्रथमात्पदात् संकृतिनः* ॥ १ ॥

वक्ष्यति निधनानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानि इदञ्च संकृति जड्जं प्रथमात्पदात् स्तोभविभाग्यं कथञ्चेतद्गम्यते यथासङ्कृतिनि स्तोभो न संहर्तव्य इति उच्यते दर्शनात् जड्जं प्रथमात्पदात् स्तोभानुसंहारस्य काचमानद्वितीये पुरुषा-पञ्चमे दर्शनात् सङ्कृतिनः प्रथमात्पदादूज्जं पदाय पदाय स्तोभेत् ॥१॥

प्राक्चतुर्थीत्यदात् स्तोभैः प्रतिहारः* ॥ २ ॥

द्वितीयपादेऽस्त्रोङ्गं ये स्तोभास्तृतीयार्थाः ते प्रतिहर्तुः प्राप्ताः एवं तेषु प्राप्तेष्व्याह प्राक्चतुर्थीत्यदात् स्तोभैः प्रतिहार इति ये चतुर्थस्य पदस्य प्राक् स्तोभासैः प्रतिहरेत् ॥ २ ॥

निधनानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानि* ॥ ३ ॥

येषां साक्षां निधनभूतानि पदानि उपायसदृशाः स्तोभान्ताः तानि सामानि स्तोभविभाग्यानि तेषां स्तोभा विभक्त्याः यथा प्रतोदभद्रगोष्ठसौमित्रादीनि ॥ ३ ॥

तत्र तृतीयायैव पदाय प्रतिहर्त्ता स्तोभेत्* ॥ ४ ॥

तत्र तेषु स्तोभविभाग्येषु तृतीयायैव पदाय प्रतिहर्त्ता स्तोभेत् एवमन्वोऽवधारणार्थः उक्तं ग्रन्थान्तरे तत्र पदं विभजन् उपोत्तमम्

* प्राच्यायबोऽप्येवम् ।

पदं प्रतिवृत्तुः संन्याय आसप्तपदाभ्य इति तन्निवृत्त्यर्थमाचार्योऽव-
धारयति तृतीयाद्यैवेति ॥ ४ ॥

उपायवन्तः स्तोभा एकवृषस्य* ॥ ५ ॥

एकवृषस्य साक्ष उपायवन्तः स्तोभा भवन्ति उपाया येषु विद्यन्ते
तदमे उपायवन्तः अथ किमर्थमारभ्यते उच्यते ये त्वगुपायाः स्तोभाः
पठितास्तेषां विधीयन्ते ॥ ५ ॥

देवतासु चर्षभस्य शाक्रस्य* ॥ ६ ॥

चषभस्य शाक्रस्य देवतासु उपायवन्तः स्तोभा भवन्ति उभ-
योर्हि एकवृषे चषभे शाक्रे च न देवतासु स्तोभा आवाताः
ते वचनेन विधीयन्ते ॥ ६ ॥

तासां नानास्तोभेत्यदेभ्यः* ॥ ७ ॥

तासां देवतानां नाना पृथक् स्तोभेत् पदेभ्यः स्तोभान् कुर्यात्
पृथग्देवताभ्यः तासामिति किम् उच्यते उभयोरेकवृषभयोरेव
विधिः एकवृषभस्य पादेषु च देवतासु चोपायवन्तो भवन्ति
चषभस्य पादेष्वगुपायाः देवतासुपायवन्तः ॥ ७ ॥

गायत्रीसामसु विभाग्येषूत्तमं व्यावर्गं[†] शिष्टा प्रतिवृ-
रेदिति धानञ्छाप्यः* ॥ ८ ॥

यानि गायत्रीसामानि विभाग्यानि तेषूत्तमं व्यावर्गं शिष्टा उपा-

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबीये विशेषोक्तिः

वार्थन्ततः प्रतिहरेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते व्यावर्गः पर्व
यथागोराङ्गीरसस्य साक्षः ॥ ८ ॥

सर्वेष्वैव पदेनेति ग्राण्डिस्त्यायनः* ॥ ९ ॥

ग्राण्डिस्त्यायन आचार्य आह सर्वेष्वैव पदेन प्रतिहरेदिति किं
विकल्पः नेत्युच्यते विनिवेशो येषु पदस्थोपरिटादौपायिकं पर्व
नास्ति तेषूक्तमं व्यावर्गं श्रित्वा गौराङ्गीरससंवाच इत्युक्तं येषु तु
उत्पादिकस्य प्रतिहारस्योपरिटात् औपायिकं पर्वं श्रित्यते तेषु सर्वेषु
पदेन प्रतिहरेदिति यथा ब्रह्मोदेव्यां द्वितीयसाक्षः ॥ ९ ॥

त्रिरुक्तास्तोभान् कृत्त्रियेषु चतुर्भूयुरन्यत्र निधनेभ्यः*

॥ १० ॥

श्रुत्त्रियेषु वामसु भ्राजादिषु ये त्रिरुक्ताः स्तोभा आस्तातास्तां-
श्चतुर्भूयुः यत्र निधनभूताः स्तोभास्तांश्चिर्भूयुः ॥ १० ॥

महादिवाकीर्त्तस्य प्रास्ताविके देवते विपरिहरेत्* ॥ ११ ॥

महादिवाकीर्त्तं दशानुगानं महादिवाकीर्त्तस्येति सम्बन्धसंज्ञया
षष्ठी तस्य महादिवाकीर्त्तस्य प्रास्ताविकेऽनुगाने ये देवते ते विपरि-
हरेत् वक्ष्यति प्रथमायेवानुगानाय प्रसोता प्रस्तुयादात्मने चेति
तस्मिन् प्रास्ताविकेऽनुगाने देवता विपरिहारं कुर्यात् विपरिहारः
अन्योन्यस्नानापत्तिः ॥ ११ ॥

तस्यात्मा स्तोभविभाग्यः* ॥ १२ ॥

* ग्राण्डायबोऽप्येवम् ।

तस्य महादिवाकीर्त्यस्वात्मा स्तोभविभाग्यः स्थात् आत्मेत्यनु-
गानस्य संज्ञा तस्य यदात्मसंज्ञकं अनुगानं तत् स्तोभविभाग्यं स्थात्
॥ १२ ॥

प्रथमायैवानुगानाय प्रस्तोता प्रस्तुयादात्मने च* ॥ १३ ॥

यत्प्रथममनुगानं तदर्थं प्रथममेव प्रस्तोता प्रस्तुयादात्मा-
र्थश्च ॥ १३ ॥

इतराण्यनुगानान्युद्गातैव ब्रूयात्* ॥ १४ ॥

प्रथमानुगानादात्मनश्च चान्यनुगानानि तानि सर्वाण्युद्गातैव
ब्रूयात् एवञ्चोऽवधारणार्थः उद्गातैव ब्रूयाच्चेतरौ ॥ १४ ॥

तेषां निधनेष्वेनमनूपेयाताम्* ॥ १५ ॥

तेषामेवानुगानानां निधनेष्वेनमुद्गातारं अनु निधनान्युपेयातां
तेषामिति निर्देष्टः कियते सर्वेषां द्वाभ्याम् ॥ १५ ॥

उत्तमानि वा चीण्यनुगानानि प्रत्याहृत्येतैः सहात्म-
पदेभ्यः स्तोभधर्मेणानुसंहरेयुः* ॥ १६ ॥

उत्तमानि वा अष्टमनवमदशमानि चीण्यनुगानानि प्रत्याहृत्य
इतरैरनुगानैः सह आत्मपदेभ्यः स्तोभधर्मेणानुसंहरेयुः प्रतिपादं
यानि प्रागात्मनस्त्वानि प्राक्पदात् कुर्युः चान्युपरिष्ठादात्मनस्त्वोषि
तान्युपरिष्ठात् पादस्य एषोऽनुसंहारप्रकारः ॥ १६ ॥

यानि पुरस्तादात्मनस्तानि सक्तत् स्तोत्रादौ यान्यूर्ध्वन्तानि
सक्तत् स्तोत्रान्ते* ॥ १७ ॥

अथवा यान्यात्मनः पुरस्तात् अनुगानानि तानि स्तोत्रादौ
सक्तत्वा स्तोत्रं समाप्य यान्युपरिष्ठादात्मनस्त्रीणि तानि सक्तत्
स्तोत्रान्ते कुर्यात् ॥ १७ ॥

पर्यायादिपर्यायान्तयोर्वा* ॥ १८ ॥

अथवा अयं विशेषः पर्यायस्य पर्यायस्यादौ अन्ते च स्यात्
यानि पुरस्तादात्मनस्तानि सक्तत्पर्यायादौ यान्यूर्ध्वं तानि सक्त-
त्पर्यायान्ते ॥ १८ ॥

भासनिधने दशमस्य पदस्योपायमुद्गातैव ब्रूयात् † ॥ १९ ॥

भासनिधने यद्दशमं पदमस्योपायमुद्गातैव ब्रूयात् नेतरौ ॥ १९ ॥

सर्वाणि राजने चिरुक्तानि पञ्चकृत्वो ब्रूयुः † ॥ २० ॥

राजने साक्षि यावन्ति चिरुक्तान्याद्यातानि सर्वाणि तानि पञ्च-
कृत्वो ब्रूयुः अथ सर्वग्रहणं किमर्थम् उच्यते उक्तं चिरुक्तान् स्तोभाञ्जु-
क्रियेषु चतुर्ब्रूयुरिति प्रकृतं तावत् अतः सर्वग्रहणं करोति कथं राजने
स्तोभाञ्च पदानि चेति ॥ २० ॥

तस्यानुपदस्तोभाः पदेन प्रस्तावः ‡ ॥ २१ ॥

* ब्राह्मण्यनीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यनीये वम् ।

‡ ब्राह्मण्यनीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्य राजनस्त्रानुपदं स्तोभाः कर्त्तव्याः तस्य हि आदावेव
केवलं स्तोभाः पठिताः नोपरिष्ठात् सोऽथमाचार्यः अनुपदं
स्तोभान् कल्पयति अनुपदश्चास्य स्तोभा भवन्ति पदेन च प्रस्ताव-
देवताभ्यः आरम्भोद्गोचः ॥ २१ ॥

तृतीयेन पदेन पुरस्तात् स्तोभेन प्रतिचारः* ॥ २२ ॥

स्यादिति वाक्यशेषः ॥ २२ ॥

विभाग्यं वा* ॥ २३ ॥

विभाग्यं वा स्यात् यः सर्वेषां विभाग्यानां धर्मः तेन वा स्यात्
॥ २३ ॥

तत्र देवताभ्यो यद्यदनन्तरं पूर्वं पदन्तेन सद्दना ब्रूयुः
॥ २४* ॥

तत्र तस्मिन् राजने विभाग्ये देवताभ्यो यद्यदनन्तरं पूर्वं पद-
न्तेन पदेन सह एना देवता ब्रूयुः यो यः पदं ब्रूयात् स स देवता अपि
ब्रूयात् ॥ २४ ॥

व्यवस्तोभेत्यददैवतमित्येके* ॥ २५ ॥

एके आचार्याः मन्यन्ते व्यवस्तोभेत्यदानि च देवतास्तेति पृथक्
पदेभ्यः स्तोभान् कुर्यात् पृथग्देवताभ्यस्तेति ॥ २५ ॥

यथाधीतं वा † ॥ २६ ॥

* ब्राह्मण्यसोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यस्यैवेत्यत्रास्ति ।

अथवा यथाधीतमेव राजनं प्रयुञ्जीत आदामेव केवलं स्तोभः
स्यात् अन्ये विकाराः सर्वे न स्युः ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

निधनानि पदानि पदस्तोभेषु तथेडाः* ॥ १ ॥

पदस्तोभेषु निधनानि पदानि भवन्ति तथा इडाः ननु उक्तं निध-
नानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानीति
एतानि च सामानि पदस्तोभसंज्ञितान्येवंलक्षणयुक्तानि तत्किमिदं
षिद्धे विधौ सति पुनरारभ्यत इति इदं षिद्धोपादानं क्रियते शेष-
विध्यर्थं वक्ष्यति तेभ्यो नानास्तोभेयुरित्येतदादिकं शेषम् ॥ १ ॥

तेभ्यो नानास्तोभेयुः* ॥ २ ॥

तेभ्यः पदेभ्यो निधनेभ्योदेताभ्यश्च नानास्तोभेयुरिति पृथक्स्तोभान्
कुर्युरित्येषोऽर्थः एते हि पदस्तोभाः सर्वे दादन्ननिधनाः दादन्ननिध-
नानि भवन्तीति ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

त्रिभ्यः प्रथमेभ्यः प्रस्तोता † ॥ ३ ॥

उक्तं तेभ्यो नानास्तोभेयुरिति त्रिभ्यः प्रथमेभ्यो निधनेभ्यः
प्रस्तोता स्तोभेत् तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणस्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणस्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

त्रिभ्य एव सप्तमप्रभृतिभ्यः प्रतिदर्शना* ॥ ४ ॥

त्रिभ्य एव निधनेभ्यः सप्तमप्रभृतिभ्यः प्रतिदर्शना स्तोभेष्टेष-
सङ्गातुः ॥ ४ ॥

अर्द्धपदं निधनमिडाव्यवेतेषु † ॥ ५ ॥

येषां पदानां इडा मध्ये तेषामर्द्धपदं निधनम् ॥ ५ ॥

सर्वमव्यवेतेषु † ॥ ६ ॥

अव्यवेतेषु सर्वं पदं निधनम् ॥ ६ ॥

चतुर्थस्य प्रथमः पादस्त्यचराणि चत्वारि निधनानि † ॥ ७ ॥

चतुर्थस्य पदस्तोभस्य प्रथमः पादस्त्यचराणि चत्वारि निधनानि
भवन्ति ॥ ७ ॥

तथा तृतीयः † ॥ ८ ॥

तथा तृतीयः पादस्त्यचराणि चत्वारि निधनानि भवन्ति सिद्धे
सत्त्वारम्भो विकल्पार्थः ॥ ८ ॥

द्वितीयोत्तमौ वा द्वैधश्चतुरक्षरश्च इतरौ † ॥ ९ ॥

उत्तमे पदस्तोभे द्वितीयोत्तमौ पादौ द्वैधं विभक्त्यौ चतुरक्ष-
रश्च इतरौ विभक्त्यौ प्रथमतोभे चतुरक्षरयो विभागे वाग्न्ये
विकल्पार्थः ॥ ९ ॥

अविभाग्या वा ‡ ॥ १० ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेनोप्येषम् ।

‡ ब्राह्मणायनेन विभक्त्येवोप्येषम् ।

अविभाग्या वा सर्व एते पदस्तोभा भवन्ति न विभाग्याः ॥ १० ॥

अष्टमैः स्तोभैः प्रथमस्य नवमैर्मध्यमयोर्दशमैरुत्तमस्य
नवमैर्वा* ॥ ११ ॥

अष्टमैः स्तोभैः प्रथमस्य पदस्तोभस्य प्रतिहारः स्यात् मध्यमयोः
पदस्तोभयोः द्वितीयद्वितीययोः नवमैः स्तोभैः प्रतिहारः स्यात् उत्त-
मस्य पदस्तोभस्य दशमैः स्तोभैः प्रतिहारो नवमैर्वा उत्तमस्येति
वर्त्तते प्रस्तावोद्गोथौ सिद्धौ ॥ ११ ॥

इलान्दस्तोत्तमेऽनुगाने षट् † ॥ १२ ॥

इलान्दं पञ्चानुगानं तस्तोत्तमेऽनुगाने षड्वराणि प्रतिहाराः
उक्तं प्रतिहारस्थानम् ॥ १२ ॥

विभाग्यानीतराणि † ॥ १३ ॥

इतराण्यनुगानानि विभाग्यानि प्रथमादीनि चत्वारि विभाग्य-
न्याय उक्तः ॥ १३ ॥

प्रथमं वा विभाग्यम् † ॥ १४ ॥

प्रथमं वानुगानम् विभाग्यं स्यात् ॥ १४ ॥

तत्रोत्तमस्य स्तोभस्य मध्यमेन वचनेन † ॥ १५ ॥

तत्र तस्मिन्निलान्दप्रथमेऽनुगाने अविभाग्यपक्षे उत्तमस्य स्तोभस्य
मध्यमेन वचनेन प्रतिहारः ॥ १५ ॥

एकादश दैर्घ्यतमस्य † ॥ १६ ॥

* ब्रह्मायगीये विग्रहोऽस्ति ।

† ब्रह्मायगीयेष्वेवम् ।

दैर्घतमसस्य एकादशाक्षराणि प्रतिहारः अभ्यासान्तः ॥ १६ ॥

अष्टमैः स्तोभैर्भद्रश्रेयसोः* ॥ १७ ॥

भद्रश्च श्रेयश्च भद्रश्रेयसी तयोः भद्रश्रेयसीः अष्टमैः स्तोभैः
प्रतिहारः स्यात् ॥ १७ ॥

पञ्चमैश्च यदि द्विप्रतिहारे † ॥ १८ ॥

यदि द्विप्रतिहारे भद्रश्रेयसी स्यातां ततः अष्टमैः स्तोभैः प्रति-
हारः स्यात् एकैकस्मिन् पञ्चमैश्च ॥ १८ ॥

पञ्चाक्षरशः स्तोभविभाग्ये धर्मविधर्मणी † ॥ १९ ॥

यदि स्तोभविभाग्ये धर्मविधर्मणी कुर्यात् पञ्चाक्षरं पञ्चाक्षरं
स्तोभेत् ॥ १९ ॥

द्विपदाकारं वा † ॥ २० ॥

द्विपदाकारं वा धर्मविधर्मणी प्रयुज्येत द्विपदाः कृत्वा द्विपदा-
कारम् ॥ २० ॥

तयोर्दशमेन स्तोभेन प्रतिहारः † ॥ २१ ॥

तयोः धर्मविधर्मणोर्द्विपदाकारेण प्रयुज्यमानयोर्दशमेन स्तोभेन
प्रतिहारः स्यात् ॥ २१ ॥

षष्ठेन च यदि द्विप्रतिहारे † ॥ २२ ॥

* आक्षायसीये विशेषोक्तिः ।

† आक्षायबोध्येषम् ।

अदि दिप्रतिहारे धर्मविधर्मणी स्नातां षडेन सोभेन प्रतिहारः
स्नात् तयोर्द्वयेन चेति प्रकृतम् ॥ २२ ॥

पदान्ते त्रीणि सौहविषे* ॥ २३ ॥

सौहविषे प्रथमे पदान्ते त्रीणि अचराणि प्रतिहारः स्नात् ॥ २३ ॥

पदादौ वा* ॥ २४ ॥

पदान्तपदादौ चिह्नौ ॥ २४ ॥

मध्यमं वचनं स्वर्वाधिधने सौहविषे* ॥ २५ ॥

स्वर्वाधिधने सौहविषे चात्पदमभ्यस्यते तस्य मध्यमं वचनं प्रतिहारः
स्नात् ॥ २५ ॥

विभाग्यं वा* ॥ २६ ॥

विभाग्यं वा स्नात् स्वर्वाधिधने सौहविषम् ॥ २६ ॥

मध्यममेव वचनं पुरस्तात् स्तोभं वैराजस्य* ॥ २७ ॥

मध्यममेव वचनं पुरस्तात् स्तोभं स्नात् प्रतिहारो वैराजस्य तस्मिन्
पदादौ प्रतिहारः प्राप्तः अतो मध्यमं वचनं निधमयति ॥ २७ ॥

तस्य पदान्तात्चतुरभ्यस्येयुस्त्रिर्वा † ॥ २८ ॥

तस्य वैराजस्य पदान्तात्चतुरभ्यस्येयुस्त्रिर्वा अथ तस्येति किमर्थ-
मुच्यते विभाग्यं वेति प्रकृतम् अतस्तस्येति प्रवोति इतत् ज्ञापयति

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

† ब्राह्मणबोध्यं विशेषोक्तिः ।

विभाग्यपक्षेऽपि वैराजं भवतीति यदि विभाग्यं यद्यविभाग्यं तस्य
पदान्ताच्चतुरभ्यस्येयुस्त्विवेति ॥ २८ ॥

तथा चातुर्थिकस्य वात्सप्रस्य* ॥ २९ ॥

तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः चातुर्थिकस्य वात्सप्रस्य पदान्ताच्चतु-
रभ्यस्येयुस्त्विर्वा ॥ २९ ॥

समाधिस्तु † ॥ ३० ॥

समाधिस्तु कर्त्तव्यः यथा वैराजं प्रयुञ्जीत वात्सप्रमपि तथा
प्रयुञ्जीत अथ वैराजं चतुरनुतोदं कुर्यात् वात्सप्रमपि चतुरनुतोद-
मेव कुर्यात् एवं ब्राह्मणं भवत्येतस्मिन्ने वैराजं प्रतिष्ठितमिति ॥ ३० ॥

अविभाग्यानामुत्तमे पदे प्रागुपायात् षट्सु व्यावर्गवत्-
स्वष्टसु वा यथा वामदेव्यक्रोशे पूर्वेण व्यावर्गेण प्रतिहरेदिति
धानञ्जयः* ॥ ३१ ॥

अविभाग्यानां साक्षां उत्तमे पदे यानि षट् व्यावर्गवन्त्यक्षराणि
अष्टौ वा यथा वामदेव्ये षट् अष्टौ क्रोशे तेषु पूर्वेण व्यावर्गे प्रतिहरे-
दिति धानञ्जयः मन्यते गीतं व्यावर्ग इत्यनर्थान्तरम् ॥ ३१ ॥

उत्तरेणेति शाण्डिल्यायनः* ॥ ३२ ॥

उत्तरेण व्यावर्गेण प्रतिहरेदित्येवं शाण्डिल्यायन आचार्यो
मन्यते ॥ ३२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवं तत्र तु दत्तस्माद्बुद्धं कतिपयान्बधिकानि स्रजानि वर्णने ।

प्रतिहारिकमेव गीतं प्रतिहारो वैकृन्दसेव्यपदादौ*

॥ ३३ ॥

उक्तं पदादिः प्रतिहारस्त्वनं सर्वचेति अक्षरपरिमाणञ्चोक्तं तद्यानि योनिता वैकृन्दानि सामानि तेषु प्रतिहारिकमेव पर्व प्रतिहारः स्यात् अक्षरपरिमाणं नाद्रियेत यथोदंष्ट्रपुत्रे उत्तरयोः सोचोचयोः पदादिरपि नाद्रियते यथेन्द्रमञ्ज्यायामैडमायास्ये ॥ ३३ ॥

नोद्धं प्रतिहारादोद्कारेणाददीतेति धानञ्जयः* ॥ ३४ ॥

प्रतिहाराः समाप्ताः साम्प्रतं उपाया उच्यन्ते प्रतिहारादूर्द्ध-
मुपायस्यादानम् इह तु उद्गीथादानमोद्कारेणोक्तं तत्किमिद-
मुपायस्याद्यादानमोद्कारेण भवति अथ नेति अतो धानञ्जय आह
नोद्धं प्रतिहारादोद्कारेणाददीतेति एतावद्दर्शितं भवति य एवो-
द्कारेणाददाति तस्यैवोपाय इति विशेषस्तु वक्ष्यते ॥ ३४ ॥

इति सप्तमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

प्रत्यवेतस्वराणान्तु प्रत्युद्गृह्णीयात् † ॥ १ ॥

उक्तं नोद्धं प्रतिहारादोद्कारेणाददीतेति किन्तु प्रतिहारा-
दूर्द्धं ये प्रत्यवेतस्वराः तेषां प्रत्युद्गृह्णीयात् प्रत्युद्गृह्णं कुर्यात् ऊर्द्ध-
ग्रहणं प्रत्युद्गृहः उदाहरणम् ॥ १ ॥

* आश्वायणोऽप्येवम् ।

† आश्वायणीये विशेषोऽस्ति ।

यथाकालेयस्य नका३३३३रिणाम् यथा वात्सस्य मयो
३३३३वा३* ॥ २ ॥

स्वरान्तरम् एतदुदाहरणमात्रम् एवं सर्वेषां प्रत्यवेतस्वराणां
प्रत्यङ्गुहणं कुर्यात् ॥ २ ॥

श्रीङ्कारेण प्रत्यवेतस्वराणामाददीतेति गौतमः* ॥ ३ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते प्रत्यवेतस्वराणां नैव सामिकं रूपं
कुर्यात् आह्वारेण त्वादानं कुर्यात् एषत्वेव प्रत्यङ्गुहः ॥ ३ ॥

यथाम्नायश्च शाण्डिल्यः † ॥ ४ ॥

ब्राह्मिण्य आचार्य्य आह प्रत्यवेतस्वराणां प्रति न प्रत्यङ्गहणं
कुर्यात् एषत्वे प्रत्यङ्गहः नाप्योङ्कारेणादानं यथाभायमेव प्रयुञ्जीत ॥४॥

इङ्कारइङ्गाथकारौ गीतञ्च निधनस्वरञ्चोषीस्वरञ्च
ह्यक्षरं देवतास्यारण्ये गेयेषु तान्यन्तःसामनिधनानि वाक्
चेत् स्तोभान्तोऽनन्तरः पुरस्तात् वृद्धः कृष्टो वा कारः स्वरितं
वार्चिकं वा वृद्धं पूर्वेषां त्रयाणां यथा रेवत्यस्वाप्तीसाम
यौधाजयं दार्ढ्युतमाथर्वणमान्धीगवमिह वदामदेव्यम् ॥५॥

उक्तमुपायलक्षणं साम्प्रतं मध्ये निधनान्युच्यन्ते इहकारइडाथ-
कारौ गीतञ्च निधनस्वरं शीषीस्वरञ्च अक्षरं देवतास्वारण्ये गेयेषु

* द्राष्टव्ययोगे विशेषोऽस्ति ।

† द्राक्षायबोऽप्येवम् ।

‡ प्राज्ञायगेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

एतानि सर्वाणि अन्तःसामनिधनानि भवन्ति अन्तरित्येतद्व्ययं मन्था-
भिधायि एतानि सर्वाणि इहकारादीनि साममध्ये निधनानि भवन्ति
किन्तु यदि वाग्न्यः सोमस्यान्तः अन्तरं एतेषां निधनानां
पुरस्ताद्भवति दृढः छटो वा कारः स्वरितं वा पर्व आर्चिकं वा दृढं
पूर्वेषां त्रयाणां इहकारइडाथकाराणां उदाहरणानि रेवत्यादीनि
रेवतीषु इहकारस्य पुरस्तादार्चिकं दृढं तथेडायाः वाग्न्यः तथा
त्वाद्गीसाणि छट्स्वरोहोषोस्वरस्य पूर्वः तथा यौधाजये दार्ढ्युते आर्चिकं
दृढम् इहकारात् पूर्वः आथर्वणे देवतायाः पूर्वी वाग्न्यः आन्धीगवे
आकारः छटोमध्ये निधनात् पूर्वं तथेहवद्दामदेव्ये ॥ ५ ॥

तभ्यो यन्निगद्वृत्यनन्तरमार्चिकन्तेन सहेपेयुरनादेशः*

॥ ६ ॥

तभ्यो मध्ये निधनेभ्य उपायेभ्यश्च यन्निगद्वृत्या वर्तते प्रथमोच-
दन्तिः प्रथमद्वितीयस्वरसंयुक्तं तत्तेन सहेपेयुर्निधनेन अनादेशे
आदेशादन्यत्र अनादेशे यत्र त्वादेशस्तत्र यथादेशम् ॥ ६ ॥

पुरोषेष्वाचिकं प्रस्तावात् † ॥ ७ ॥

पुरोषपदेषु सर्वेषु प्रस्तावात्परं यदार्चिकं तस्मिन् निधनम् ॥ ७ ॥

क्रौञ्चे परिस्वारः † ॥ ८ ॥

स्वारे क्रौञ्चे यः परिस्वारः स मध्ये निधनं भवति अनुपाद्यपूर्वम्
सति ॥ ८ ॥

* प्राज्ञायबीज्यम् ।

† प्राज्ञायबीजे निशेषोऽस्ति ।

इहवदामदेव्ये पराविहकारौ* ॥ ८ ॥

मध्ये निधनं भवतः ॥ ८ ॥

निषेधे चोभौ* ॥ १० ॥

उभौ इहकारौ मध्ये निधनं भवतः अनेकशाखाप्रत्ययत्वादा-
दिभ्यस्ते केषाञ्चित्प्राप्तिरस्ति केषाञ्चिन्नास्ति ॥ १० ॥

त्रिषिधने त्वाद्धी साम्न्युपग्रहादीनि* ॥ ११ ॥

त्रिषिधने त्वाद्धीषाञ्चि उपग्रहप्रभृतीनि सर्वाणि निधनानि
भवन्ति एकार उपग्रह उच्यते ॥ ११ ॥

इलान्दानुगानतृतीय इहकारे विकल्पः* ॥ १२ ॥

इलान्दस्य चान्यनुगानानि तेषां तृतीयेऽनुगाने च इहकारस्तस्मिन्
विकल्पः मध्ये निधनं भवति वा न वा ॥ १२ ॥

आतीषादीये च मध्ये निधने* ॥ १३ ॥

आतीषादीये च साञ्चि यस्याध्ये निधनं तच्च विकल्पः स्यात् ॥ १३ ॥

पौरुमीदे मध्ये निधनं न* ॥ १४ ॥

पुरुमीडे साञ्चि मध्ये निधनलक्षणं प्राप्तन्तेभ्यो यस्मिन्दृष्टत्यन्तर-
मार्चिकमिति तन्न भवतीत्युद्गीथादित्वात् ॥ १४ ॥

आष्टादष्टसदोविशीयार्कपुष्पेषु च* ॥ १५ ॥

एतेषु च द्वितीयाष्टादष्टसदोविशीयार्कपुष्पद्वितीयेषु मध्ये निध-
नानि भवन्त्यस्मादेव कारणात् अथ विसमासः किमर्थमिति चेत्

* प्राज्ञावर्गीये विप्रोऽस्ति ।

पौद्गमोऽष्टादशसंज्ञा विज्ञेयार्थापुष्पेषु मध्ये निधनानि नेत्येवं कर्णस्थ-
मासीत् उच्यते असमासः क्रियते एवकारेषु सर्वेषु मध्ये निधनं
नस्यात् अन्तरिक्षदेवस्त्राणादिषु ॥ १५ ॥

इकारादिमिडाः सर्वोपेयस्तानि प्रतीचीनेडानि* ॥ १६ ॥

उक्तानि मध्ये निधनानि साम्प्रतं सामान्तिकनिधनमुच्यते
सामान्तिकत्वादिङायाः प्राप्तिरेव सर्वे मनसा निधनमुपयन्तीत्यन्यार्थ-
दर्शनात् सर्वेषां सामान्तिकस्य निधनप्राप्तेरन्यार्थत्वादारभ्यते या
इकारादिमिडानां सर्वे उपेयुः इहकारेण तानि प्रतीचीनेडानि
वेत्येका ॥ १६ ॥

उकारन्वन्यास्तु गौतमः † ॥ १७ ॥

यानि न प्रतीचीनेडानि सामानि तेषु उकारमात्रमुपेयुरित्येवं
गौतम आचार्यो मन्यते ॥ १७ ॥

इडेति धानञ्जयः † ॥ १८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह इडेत्येवमुपेयुरिति ॥ १८ ॥

इकारान्तञ्चैवोपायः संप्रगायन्ति कुत्सा एवं नः कृतस्त्रे-
डोपेता भविष्यतीति प्रत्युद्गीतस्तु खल्वेषां तथोद्गीता भवति‡
॥ १९ ॥

इकारो अन्ते यस्त्रोपायस्तु स इकारान्तः इकारादिषु निध-
नेषु एवञ्चैवोपायं सम्प्रगायन्ति कुत्सा आचार्या एवं क्रियमाणेन

* आध्यायबेनेतेन दृष्टव्यं कृतम् ।

† आध्यायबेनेतेन दृष्टव्यम् । ‡ आध्यायबेनेतेन दृष्टव्यं कृतम् ।

कृतस्तेषोपेता भविष्यतीति किन्तु तथा क्रियमाणे एषाम् उद्गाता
प्रत्युद्गाता भवति यथा प्रत्युक्तोऽनेन गुरुरिति ॥ १८ ॥

इति सप्तमस्य अष्टमोऽध्यायः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

प्रगाथेषु वृद्धयन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य चानादेशे ककु-
भावुत्तरे* ॥ १ ॥

प्रगाथेषु वृद्धयन्तरयोः गीयमानयोर्यज्ञायज्ञीयस्य च उत्तरे
सोचीये ककुभे कर्त्तव्ये अनादेशे आदेशादन्यत्र यथा वक्ष्यति रथन्तरं
सर्वासु वृद्धतोऽस्त्विति तथा यज्ञायज्ञीयं सर्वासु गुरुपृथगिति ॥ १ ॥

तयोर्द्व्यक्षरः प्रस्तावः सर्वत्र † ॥ २ ॥

तयोर्द्व्यक्षरयोः सोचीययोर्द्व्यक्षरः प्रस्तावः सर्वत्र स्यात् अत्र सर्व-
ग्रहणं किमर्थमिति उच्यते प्रगाथेषु वृद्धयन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य
चेत्येतत्प्रकृतं सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति कथं यज्ञायज्ञीय-
वृद्धयन्तराणां प्रगाथेषु गीयमानानां त्वेषु उत्तरयोः सोची-
ययोः द्व्यक्षरः प्रस्तावः स्यात् ॥ २ ॥

तत्रेषु त्वक्षरसप्तसङ्गेन † ॥ ३ ॥

तत्रेषु गीयमानानां यज्ञायज्ञीयादीनां उत्तरयोः सोचीययो-
र्द्व्यक्षरप्रस्तावता अक्षरसप्तसङ्गेन स्यात् ॥ ३ ॥

* आह्वयबीधे विशेषोऽस्ति ।

† आह्वयबीधेऽप्येवम् ।

प्रथमाया उत्तममक्षरं मध्यमायाश्च प्रथमम्* ॥ ४ ॥

कः पुनरक्षरसंज्ञ इति उच्यते, प्रथमायाः स्तोत्रीयाया उत्तम-
मक्षरं मध्यमायाश्च प्रथमं तयोः संज्ञं कृत्वा ततः प्रस्तुयात् एषोऽ-
क्षरसंज्ञः ॥ ४ ॥

एवमेवापरे द्वितीयोत्तमयोः* ॥ ५ ॥

एवमेवापरे अक्षरे कर्त्तव्ये द्वितीयोत्तमयोर्द्वयोः द्वितीयाया
उत्तममक्षरं उत्तमायाश्च प्रथमम् एवं प्रगायधर्मः कृतो भवति ॥ ५ ॥

प्रस्तावप्रतिहारणिधनानामक्षरपरिमाणं सर्वत्र यथा-
योनि चिकीर्षेद्वैकन्दसेध्वनादेशे* ॥ ६ ॥

अयं कर्त्तव्यानां विधिरुच्यते प्रस्तावश्च प्रतिहारश्च निधनश्च
प्रस्तावप्रतिहारणिधनानि तेषां प्रस्तावप्रतिहारणिधनानामक्षरपरि-
माणं सर्वत्र सर्वेषु सामसु वैकन्दसेषु यथायोनि चिकीर्षेत् यथा-
योनि कुर्यात् इत्येतदुक्तं भवति वैकन्दसेषु आदेशादन्यत्र अक्षर-
परिमाणं यथायोनि कुर्यात् आदेशो यथा द्विपदासु वारवन्तीयस्य
षष्ठानां स्थाने चत्वारि द्वे चतुर्णां द्वे एकमित्येकपदायाम् ॥ ६ ॥

यस्यार्चिकमुदात्तानुदात्तं तद्गूढमथ यस्य सामिकं तत्
सामोढं यथा पौष्कलस्योत्तरयोर्यथा३३३विदे३३समा३३३षु-
जी३३दिति घानञ्जप्यस्तद्गूढं यथाविदे२३११समाषु३जी-
२३११दिति शाण्डिल्यस्तत्सामोढम् † ॥ ७ ॥

* शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

† शास्त्रायनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यस्य साक्ष आर्चिकमुदात्तानुदात्तम् अक्षि भवं आर्चिकं यदु-
 च्युदात्तं तत्सामकालेऽप्युदात्तं यदुच्यनुदात्तं तत्सामकालेऽप्यनुदात्तं
 तद्वगूढमित्युच्यते यस्य सामिकमुदात्तानुदात्तं सामोढं यथा पौष्कल-
 स्तोत्तरयोरित्युदाहरणमुक्तं अगूढं धानञ्जयस्य सामोढं शाण्डि-
 क्यस्य ॥ ७ ॥

जनाक्षरेषु पादेष्वक्षरोपधिः शाण्डिल्यो यथाग्नेस्त्रिणि-
 धनस्याऽनूऽपेऽऽऽगोऽमाऽन् गोभिराऽऽऽउवाऽऽऽआऽऽऽ
 चाऽसोऽमोऽदूऽऽऽग्धाभिराऽऽऽउवाऽऽऽआऽऽऽचाऽस्त-
 दक्षरसधातुः ॥ ८ ॥

ये जनाक्षराः पादास्तेषु सामकाले अक्षरोपधानं मन्यते
 शाण्डिक्यः उदाहरणमुक्तं तदेतदक्षरसधालित्युच्यते ॥ ८ ॥

अनुपधिन्धानञ्जयः † ॥ ९ ॥

अनुपधानमक्षरस्य धानञ्जयो मन्यते उदाहरणम् ॥ ९ ॥

आऽनूपऽऽऽगोऽमाऽन् गोभिराऽउवाऽचाऽऽऽसो-
 मोऽदूऽऽऽग्धाभिराऽउवाऽऽऽचाऽऽऽस्तत्पदसधातुः † ॥ १० ॥

एतत्पदसधालित्युच्यते ॥ १० ॥

पाङ्क्तस्यानुष्टुप् द्वितीयं पदं द्वैधं व्यूह्यथर्षभस्य शाक्-
 रस्य चतुरक्षरः ‡ ॥ ११ ॥

* आद्यायजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आद्यायजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आद्यायजोऽप्येवम् ।

पङ्क्त्यक्षरं पाङ्क्तः तस्य पाङ्क्तस्य साधः अनुष्टुप् गोचमानस्य
द्वितीयं पदं द्वैधं व्यूहेत् द्विधा भजेत् पञ्चपदासम्पदर्थे चतुरक्षर-
श्चतुरक्षरं चतुरक्षरः यथा ऋषभस्य ब्राह्मरक्षानुष्टुप् गोचमानस्य
पवस्य वाजसातथ इत्येतासु ॥ ११ ॥

तृतीयं यथा सङ्कृतिनो वृद्धतीप्वष्टाक्षरं चतुरक्षरञ्च*
॥ १२ ॥

पाङ्क्तस्य साधो वृद्धतीषु गोचमानस्य तृतीयं पदं द्वैधं व्यूहेत्
अष्टाक्षरं चतुरक्षरञ्च पञ्चपदा सम्पदर्थमेव यथा संकृतिनः परी-
तोषिञ्च तासु तमित्येतासु गोचमानस्य ॥ १२ ॥

योनौ यान्यभ्यासेनान्यद्वन्द्वः सम्पद्यते यथा गौरीवितौ-
दले कौत्सं चैककुभवैखानसे तदापन्नेषु गौतमसार्दागवा-
वनभ्यासम् † ॥ १३ ॥

योनौ उत्पन्नावित्यर्थः योनिसामानि अभ्यासेन गोचमानानि
द्वन्द्वोऽन्तरं सम्पद्यते यथा गौरीवितौदले गायत्र्या गोचमाने अभ्या-
सेनानुष्टुभं सम्पद्यते तथा औष्णिहि गोचमानमभ्यासेन अनुष्टुभं सम्-
पद्यते चैककुभम् उष्णिहि गोचमानमभ्यासेन वृद्धतीयं सम्पद्यते एतानि
गौरीवितादौनि यथा तेष्वेव द्वन्द्वः स्थापयन्ते यथा गौरीवितौदले
पुरोजित्यान्चैककुभन्वमङ्गप्रभंश्रिषायां वैखानसमभिप्रियायान्तादा

* आष्टाध्यायी विभेदोऽस्ति ।

† आष्टाध्यायीष्वेवम् ।

गीतमसार्दगवाचार्यौ अगभ्यासं मन्येते अगभ्यासेन तद्वन्द्या-
पत्तिः ॥ १३ ॥

मशको गार्ग्योऽभ्यासं मशको गार्ग्योऽभ्यासम्* ॥ १४ ॥

मशको गार्ग्योऽभ्यासं मन्यते कक्षात् उत्पत्तिकोऽधमपूर्वो धर्म-
स्तेषां स कथ्यन्ते वचनास्त्रिवर्त्ततेति ॥ १४ ॥

इति सप्तमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमो कण्डिका ।

उपास्थानेष्वन्यानि निधनानि* ॥ १ ॥

इह आध्यायश्रुतिभ्यामुक्त्यास्त्राच आध्याये उपा निधनानि
पच्यन्ते श्रुतिस्तु अथर्द्धेऽं तथाद्येतस्याङ्गोरूपमिति तथाच इडा-
वचनात् भवतीत्येवमुक्त्वा अर्द्धोपासुदाहरणत्वेनापाद्यते तत्किमेष
विकल्पः अथ प्रत्याध्यायः समुच्चय इति एतस्मिन् संग्रहे अथ-
माचार्य आह उपास्थानेष्वन्यानि निधनानीति आध्यायिकीनामु-
पाणां स्थाने प्रयोगे अन्यानि निधनानि स्युः ॥ १ ॥

स्वरानादेशे तथा स्वराणि स्युः* ॥ २ ॥

येषां निधनानां स्वरो नादिश्यते तानि यत्स्वराणामूपाणां
स्थाने आदिश्येरस्तथा स्वराणि स्युः ॥ २ ॥

इडा चानादेशे* ॥ ३ ॥

* प्राध्यायबोध्यवन् ।

इडा च स्यादनादेशे आदेशः स्वःकाशीते चब्रह्मः स्वरातुर्कर्वणार्थः
कथं यत्स्वरा उपा तत्स्वरा इडा भवति ॥ ३ ॥

अध्यर्द्धा त्वध्यर्द्धापानाम्* ॥ ४ ॥

अध्यर्द्धापानां स्थाने तु अध्यर्द्धेडा स्यात् अथ तुब्रह्मः किमर्थम्
उच्यते, अध्यर्द्धापानामर्द्धेडा ॥ ४ ॥

औत्पत्तिकः स्वरः † ॥ ५ ॥

उक्तं स्वराणादेशे तथा स्वराणि स्वरिति एवं प्राप्त आह अध्य-
र्द्धेडानामौत्पत्तिकः स्वरः स्यादिति औत्पत्तिकः पाठस्वर इत्यर्थः ॥५॥

स्वःकाशीते † ॥ ६ ॥

उपायाः स्थाने स्वः ब्रह्मः स्यात् काशीते ॥ ६ ॥

दैवोदाससुज्ञानयोश्च* ॥ ७ ॥

दैवोदाससुज्ञानयोश्च साक्षोः उपायाः स्थाने स्वः ब्रह्मः स्यात् ॥७॥

स्वःपृष्ठे च पूर्वः* ॥ ८ ॥

स्वः पृष्ठे चाङ्गिरसे इ उपाये मध्ये पठिते तयोः पूर्वस्व स्थाने स्वः
ब्रह्मः स्यात् ॥ ८ ॥

उत्तर इति गौतमधानञ्जयौ* ॥ ९ ॥

गौतमधानञ्जयावाचार्यावाहृतुः उत्तरः स्वः ब्रह्मः स्यात् स्वः पृष्ठ
इति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

औपगवयोरथामथा वा* ॥ १० ॥

औपगवयोः साक्षोः उपायाः स्नाने अथा स्नात् मथा वा ॥ १० ॥

कामन्तु नानाभिचरणीयेषु वा मथायान्यत्र † ॥ ११ ॥

कामन्तु क्रतुषु नाना पृथक् स्थाताम् अभिचरणीयेषु क्रतुषु मथा वा स्नात् अथवा परिभाषितम् अन्यत्र अथा स्नात् अभिचरणीयेषु वा मथेत्युक्ते सिद्धं भवत्यन्यत्राथेति तत्किमिदमारभ्यते अन्यत्राथेति उच्यते यदि नारभ्यते ततोऽन्यत्र विकल्पः स्नात् ॥ ११ ॥

जागतस्य सोमसाम्न इन्द्र इव दस्यूँ रमृणा २३१११ः
सूर्य इव दस्यूँ रमृणा २३१११ वज्रिन् सुवज्रो २३१११ निन्द्र-
इव दस्यूँ रमृणा २३१११ः सूर्य इव दस्यूँ रमृणो वज्रि-
न् सुवज्रो २३१११ निति वेन्द्र इव दस्यूँ रमृणः सूर्य इव दस्यूँ-
रमृणा २३१११ वज्रिन् सुवज्रो २३१११ निति वेन्द्र इव दस्यूँ-
रमृणः सूर्य इव दस्यूँ वमृणो वज्रिन् सुवज्रो २३१११
निति वा ‡ ॥ १२ ॥

जागतस्य सोमसाम्न उपास्नाने एतानि यथोद्दिष्टानि निधनानि
विकल्पेन स्युः स्वरविशिष्टानि ॥ १२ ॥

कार्त्ययशे त्रयो विकल्पादयिन्नवे ३३ इँ ३३ दयिन्नवे
३३३ इँ ३३ दयिन्नवे इँ २३१११ † ॥ १३ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबोऽनैतिग्न सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ आध्यायबोऽनैतिग्न सूत्रत्रयं कृतम् ।

कार्त्तयशे साञ्चि उपायाः स्नाने साञ्चो मध्ये तावन्नयो विकल्पाः
सुः एते यथाज्ञाताः स्वरविकल्पाः ॥ १३ ॥

एवमेवोत्तरस्मिन्निधने* ॥ १४ ॥

एवमेवोत्तरस्मिन् साञ्चोऽन्तिके निधने त्रयो विकल्पाः सुः ॥ १४ ॥

गायत्रस्य पदेन प्रस्तावः सर्वत्र* ॥ १५ ॥

उक्तं सर्वसाक्षां पञ्चत्वं साम्प्रतङ्गीतिविधानमुच्यते तद्विधिसुराह
गायत्रस्य पदेनेति तत्किमिदं गायत्रस्य ब्राह्मेण गीतिविधान-
मुत्पद्यते उच्यते तद्धि गायत्रं सर्वहृन्दस्सु उत्पन्नमविशेषेण नचेदं
पर्कादौ समासाद्ये पठितं तद्यथान्वकारस्यो घटः विद्यमानोऽपि ऋते
प्रदीपास्रोपस्रभ्यते एवमिदं साम विद्यमानमपि ऋते ब्राह्मास्रोप-
स्रभ्यते सोऽयमाचार्यो द्योतनार्थं ब्राह्ममारभते गायत्रस्य पदेन
प्रस्तावः सर्वचेति गायत्रं साम तस्य पदेन प्रस्तावः सर्वत्र सर्वहृन्दस्सु
गीयमानस्य ॥ १५ ॥

अष्टाक्षरेणेति धानञ्जयः* ॥ १६ ॥

धानञ्जय आचार्य आह सर्वहृन्दस्सु गीयमानस्य गायत्रस्य
अष्टाक्षरेण प्रस्तावः स्नादिति सर्वत्र प्रकृतम् ॥ १६ ॥

तथा पुराणं ताण्डम्* ॥ १७ ॥

यथा अष्टाक्षरेण प्रस्ताव इति एवं पुराणन्ताण्डं ताण्डकमेव
ताण्डं ये ब्राह्मणावक्रेदास्तान् पुराणास्ताण्डमित्युपचरन्ति ॥ १७ ॥

तस्य निदर्शनार्थं गानं गायत्रीषु* ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

तस्याष्टाक्षरप्रस्तावस्य निदर्शनार्थं गायत्रीषु दृष्टं यावता देवता-
ध्याये पठति अथातो गायत्रमाग्रेयं भक्त्या भवति देवतानामर्षीणां
वा परमेष्ठिनो वा प्राजापत्यस्य साम सावित्री गेयं यचाधोतं तत्-
सवितुर्वरेण्योम् इति सिद्धे सति पादिके प्रस्तावेऽपि विकर्षेणा-
मनन्तीत्यष्टाक्षरप्रस्तावानां ज्ञापयति ततः सूत्रसुत्सारयति ॥ १८ ॥

उपास्मै गायता नरो ३ इति धानञ्जाप्य उपास्मै गायता
नरो ३ इति शाण्डिल्य उपास्मै गायता नरा ३ इत्येके*
॥ १९ ॥

सूत्रकारोऽपि गायत्रीध्वेव निदर्शनार्थं गानं दर्शयति तत्र प्रस्ताव-
स्तावदुक्तः ॥ १८ ॥

शेषमुद्गाता मनसा तु स्वभक्तिमोक्षारं तथा स्वरं वाचा
गायेत् † ॥ २० ॥

प्रस्तावादूर्द्ध्वं यः शेषस्तमुद्गाता ब्रूयात् मनसा तु स्वभक्तिं ध्यायेत्
ओक्षारं तथा स्वरं यः स्वरः शेष आक्षतस्तथा स्वरमोक्षारं वाचा
गायेत् ॥ २० ॥

पाश्वमानायेन्दाश्वाश्इत्येकावृदभिदेवाः इयाश्इत्यप-
राक्षा इत इत्यरा* ॥ २१ ॥

उक्तम्यावृद्धेयमिति ता आदृतय उच्यन्ते पाश्वमानायेन्दा-

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

इवा३इत्येकावृत् अभिदेवाम् इवा३इत्यपरा द्वितीया आवृत् चा३त
इत्यपरा द्वितीया एता आवृत्त इति ॥ २१ ॥

पूर्वावावर्गाववनर्दाविति धानञ्जयः* ॥ २२ ॥

द्विरवनर्द्दं कुर्यात् द्वितीयमिति तत्कस्मिन् अवनर्द्दसंज्ञेति
उच्यते यौ पूर्वावावर्गौ ताववनर्द्दाविति धानञ्जय आचार्यो मन्यते
आवृत्तौ एव आवर्गः ॥ २२ ॥

मध्यमायामावृत्ति द्वौ स्तोभौ कुर्यात्ताववनर्द्दाविति गौ-
तमः* ॥ २३ ॥

गौतम आचार्य आह या मध्यमा आवृत् तस्यामन्यौ स्तोभौ
कुर्यात्ताववनर्द्दाविति ॥ २३ ॥

अभिदेवा८ इया ३३३३ इति* ॥ २४ ॥

इत्युदाहरणम् ॥ २४ ॥

इति सप्तमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

ज्यायसि वृन्दसि प्रथमायामावृत्त्यावपेदुत्तमं पदं शिष्टा*
॥ १ ॥

उक्तं तस्य निदर्शनार्थं गानं गाद्यधीध्विति तद्यदा व्याधयि

* ब्राह्मणोऽप्येवम् ।

हृन्दसि गायेद्गायत्रं तदा घोषावावापः तं प्रथमायामावृत्त्यावपेत्
तावदावपेषावदुत्तमं पदं त्रिष्टुमिति ॥ १ ॥

अष्टाक्षरमिति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अष्टाक्षरं त्रिष्टु अन्वत्सर्वं प्रथमा-
यामावृत्त्यावपेदिति धानञ्जयस्याष्टाक्षरः प्रस्तावः यच्च पुनः पदेन
प्रस्तावस्तत्रोत्तमं पदं त्रिष्टु ॥ २ ॥

ऊर्द्धं रेतस्याया ह्यक्षरं त्रिष्टु द्विक्कारं ब्रूयाद्भूँश्चाश्च
इति* ॥ ३ ॥

उक्तमहिंता प्रथमा रेतस्वेति तस्या रेतस्याया ऊर्द्धं या अन्याः
स्तोत्रीयास्तासु द्वितीयाया आवृतः ऊर्द्धं ह्यक्षरं त्रिष्टु द्विक्कारं
ब्रूयाद्भूँश्चाश्च इति सङ्गतच्छट्माकारं कुर्यात् ॥ ३ ॥

त ए रेतस्यायां प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेन्न परास्त्विति
गौतमः* ॥ ४ ॥

तं द्विक्कारं रेतस्यायां प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेत् उक्तं द्विक्कारो
वै गायत्रस्य प्रतिहारः स मनसा ध्येय इति परासु स्तोत्रीयासु ऊर्द्धं
रेतस्याया न मनसा ध्यायेत् एवं गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ४ ॥

परास्त्रेवेति धानञ्जयश्राण्डिल्यौ* ॥ ५ ॥

धानञ्जयश्राण्डिल्यावाचार्यावाहतुः परास्त्रेव स्तोत्रीयासु द्विक्कारं
प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेत् न रेतस्यायामेवेति एवमन्वे निघमार्थः ॥ ५ ॥

* श्राण्डिल्यौऽप्येवम् ।

रथन्तरवर्णायां चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेद्भाभा इति ग्रा-
ण्डित्य भभ इति धानञ्जयस्यक्षरञ्चाभिष्टोभेत् प्रथमए
क्षरं लुप्तमिति* ॥ ६ ॥

उक्तं रथन्तरवर्णात्तमा विसृज्यहिङ्कारेति तस्यां रथन्तरवर्णा-
याञ्चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेद्भाभा इति एवं ग्राण्डित्य आचार्यो मन्यते
भ भ इति व्यक्षरञ्चाभिष्टोभेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते प्रथमं
क्षरं लुप्तमिति उक्तं प्रथमाक्षरलोपन्तु धानञ्जय इति तस्योपपत्ते
व्यक्षरमभिष्टोभेत् अलोपे चतुरक्षरमिति ॥ ६ ॥

ऊं ३३ इति हिङ्कारः † ॥ ७ ॥

तस्यां रथन्तरवर्णायामेवमेकाक्षरो हिङ्कारः स्यात् उक्तमविसृष्ट-
हिङ्कारेति ॥ ७ ॥

द्वादशाक्षराण्यभिष्टोभेदनुष्टुभि ‡ ॥ ८ ॥

यदि रथन्तरवर्णा अनुष्टुप् भवति ततो द्वादशाक्षराण्यभि-
ष्टोभेत् ॥ ८ ॥

सर्वत्र चत्वारोति ग्राण्डित्योयर्थर्चं चान्तं ब्रूयात् ‡ ॥ ९ ॥

ग्राण्डित्य आचार्य आह सर्वचानुष्टुभि चत्वार्यक्षराण्यभिष्टो-
भेत् यथर्चञ्चान्तं ब्रूयात् ॥ ९ ॥

सा ३ ता ३ इवा ३ यू ३ इति ‡ ॥ १० ॥

* आद्यायनेनेतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† आद्यायबोऽप्येवम् ।

‡ आद्यायबीये द्वेदविशये विशेषोऽस्ति ।

उदाहरणम् ॥ १० ॥

आकारं त्वाचार्यास्तं दीर्घम्* ॥ ११ ॥

आकारमाचार्या अन्तं मन्यन्ते तमाकारं दीर्घं त्रिमात्रं मन्यन्ते
॥ ११ ॥

अवखरेदिति धानञ्जयः छा ३ तो ३ आ ३१११ † ॥ १२ ॥

अवखरेदिति अवखरान्तं कुर्यादित्येवं धानञ्जय आचार्या
मन्यते अव अधोभावे छा३तो३आ३१११इत्येतत्स्वरं कुर्यात् ॥ १२ ॥

ज्ञातो वा इति गौतमः † ॥ १३ ॥

गौतम आचार्य आह ज्ञातो वा इत्येतं कुर्यात् ॥ १३ ॥

ज्ञातो आ इत्येके † ॥ १४ ॥

एके आचार्या इत्येवं मन्यन्ते ज्ञातो आ इत्येवं कुर्यात् ॥ १४ ॥

काम्यानां निधनानां किञ्चिच्चिकीर्षमुत्तमस्य द्वाचरस्य
स्थाने कुर्यादिति गौतमः ‡ ॥ १५ ॥

इह काम्यानि निधनानि पठितानि गायत्रस्य इडा पशुकामाय
निधनं कुर्यादित्येवमादीनि तेषां काम्यानां निधनानां किञ्चिच्चिकी-
र्षन् यदुत्तमं द्वाचरं वाचा यस्मिन् वृद्धिः क्रियते तस्य स्थाने तत्काम्यं
निधनं कुर्यादित्येवं गौतम आचार्या मन्यते ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं ज्ञातम् तत्र विशेषश्च ज्ञातः ।

† ब्राह्मण्येनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

‡ ब्राह्मण्येनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

अभिदेवाः चयक्षता २२२२२ इति वा सर्वामृचं समाप्य*

॥ १६ ॥

अनेन वा प्रकारेण सर्वामृचं समाप्य तत उकारस्थाने स्युः ॥१६॥

अविकारेण सर्वं गोत्वेति धानञ्जयस्तान्याकारस्थानेषु
स्युर्निधनत्वेन हि चोद्यन्ते † ॥ १७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अविकारेण सर्वं गायचं गोत्वा यो-
ऽसावाकारोनिधनत्वेन चोदितोऽनेकप्रकारः तस्यैव स्थानेषु स्युः
तानीडादीनि काम्पादीनि निधनत्वेन हि चोद्यन्ते हिब्रदः कारणो-
पदेशार्थः यस्मान्निधनत्वेन चोद्यन्ते तस्मात्तानि निधनस्यैव प्रत्या-
कायिकानि ॥ १७ ॥

अकृतलक्षणचोदनाचैत्यत्तिकस्वराणि* ॥ १८ ॥

अकृतलक्षणानि चोद्यन्ते ब्रह्ममात्रेण इडां पञ्चुकामाचेति
तस्माद्यो यस्य चैत्यत्तिकः स्वरः तेन स्युः अथवा चक्षुश्च लक्षणचोद-
नानि ॥ १८ ॥

कृतस्वरन्तु निधनं तस्य चोद्यते वर्णविकारो यथा रय-
न्तरस्य गायत्र्यः † ॥ १९ ॥

तुब्रदः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तमौत्पत्तिकस्वराणि स्युरिति तच्च
कृतस्वरं गायत्र्यस्य निधनं तस्यायं वर्णविकारस्योद्यते अक्षरविकारः

* आश्वायबोऽप्येवम् ।

† आश्वायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथा रथन्तरस्य गायत्रीसामसु गीयमानस्य वर्षा विक्रीयन्ते
न स्वरः ॥ १८ ॥

तानि सर्वत्र स्थुरनारभ्योत्पत्तित्वाङ्गायत्रस्य* ॥ २० ॥

तानि सर्वाणि काम्यानि निधनानि सर्वत्र यत्र यत्र प्रयुज्यन्ते
गायत्रं तत्र तत्र स्तुः यस्मादनारभ्यवादेनोत्पन्नानि ॥ २० ॥

बहिष्यवमान इत्येके तद्वि विकारा नातिक्रामन्ति यथा
रेतस्या रथन्तरवर्णे धुराञ्च सामान्ताः † ॥ २१ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते एतानि काम्यानि निधनानि गायत्रस्य
विकाराः ते बहिष्यवमानं नातिक्रामन्ति यथा रेतस्या रथन्तरवर्णे
धुराञ्च सामान्ता इति ॥ २१ ॥

बहिष्यवमानसंयोगस्तु तेषां न कामसंयोगः* ॥ २२ ॥

तुल्यः पञ्चव्यावृत्त्यर्थः सर्वत्रैव स्तुः काम्यानि निधनानि
यावत्प्रयोगं गायत्रस्य यस्मात्तानि काम्यानि तस्माद्येते विकारा-
स्तेषां बहिष्यवमानेनैव संयोगः काम्यानास्तु निधनानां ह्यत्स्नेन
क्रतुना संयोगः तस्मात्तानि यावत्प्रयोगं गायत्रस्य स्वरिति ॥ २२ ॥

इति सप्तमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

गोतिविकारो गायत्रस्य धुरः* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

इह ब्राह्मणधुरां प्रजापतिरकामयत बड्ध स्थां प्रजायेयेति स एतां
 रेतस्त्रामृचं साक्षा प्रथच्छन्नाम गायदिति श्रूयते चिद्बृहत्कातोत्ये-
 तदादिभिर्निधनविशेषस्य सदिति प्रथमाया धुरो निधनमिति
 तत्रायं संग्रहः किमेतद्गुर्गानं सार्वत्रिकमथ कस्मिंश्चिदिनिविष्टमिति
 सोऽयमाचार्यः ब्राह्मणमारभते गीतिविकारो गायत्रस्य धुर इति
 या एता धुरः श्रूयन्ते ता एताः प्रकृत्या गीतेर्विकारः ॥ १ ॥

स्तोत्रोयानुरूपयोज्येतिष्टोमस्याज्येषु च नान्यत्र* ॥ २ ॥

स च विकारः स्तोत्रोयानुरूपयोर्भवति आज्येषु च ज्योतिष्टोमस्य
 अन्येषु क्रतुषु न भवति ॥ २ ॥

रेतस्त्रायास्त्रिबृहत्कातोति ब्राह्मणं भवति पा३३२ वा३३२
 मानायेन्दा २ वा ३३२ इ* ॥ ३ ॥

रेतस्त्रायाः स्तोत्रोयायास्त्रिबृहत्कातोति एतत् ब्राह्मणं भवति
 यासौ प्रकृत्या गीतौ प्रथमा आद्यत् पा३३२वा३३२मानायेन्दाश्वा-
 ३३२ इति एतस्मां चिद्बृहत्कातं तदनेन गीतेनोच्चारितमेव ॥ ३ ॥

गायत्रुत्तरा तस्या द्वे त्रयक्षरे समायनी व्यतिषजतीति
 ब्राह्मणं भवति मध्यमस्य च पदस्योत्तममुत्तमस्य च प्रथम-
 माथर्वाणो अग्निआदे ३३२ युर्वन्देवा यदा ३३३३३ † ॥ ४ ॥

तस्या रेतस्त्रायाः या उत्तरा तस्या गायत्रीति संज्ञा व्यावहारिकी

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतं ।

नायं ह्रन्वस आदेशः तस्या ब्राह्मणं भवति सप्रथमी देऽचरे व्यतिषज-
तीति समानप्रथमी सप्रथमी कः पुनस्तथोर्व्यतिषङ्ग इति समुच्चारयत्येवं
मध्यमस्य पदस्य उत्तममक्षरं उत्तमस्य पदस्य प्रथममक्षरं एतयो-
र्व्यतिषङ्गः सोऽनेनैवोच्चारित एव ॥ ४ ॥

त्रिष्टुवुत्तरा तां बलवदिवोरसेव गायन्तीति ब्राह्मणं भव-
ति शां ३३२ आ ३३२ ना ३३२ य श्रमर्वा ३ ता ३ इश्र ५ रा ३३
आ ३३ नो ३३२३३ षा ३ धा ३३३३३* ॥ ५ ॥

तस्या गायत्र्या या उत्तरा सोचीयास्तस्यास्त्रिष्टुविति संज्ञा
संव्यवहारिकी तस्या ब्राह्मणं बलवदिव उरसेव गायतीति विकार
उच्चारित एवानेन ॥ ५ ॥

उत्तमाह्वं दे अचरे द्योतयतीति ब्राह्मणं भवति † ॥ ६ ॥

तस्या एवं ब्राह्मणं उत्तमस्य पदस्याह्वं दे अचरे द्योतय-
तीति ॥ ६ ॥

ये ऊर्द्धं द्विह्वारात्ते निर्भूयादिति गौतमः † ॥ ७ ॥

ये द्विह्वारादूर्द्धं देऽचरे ते निर्भूयादित्येवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ ७ ॥

षाधा इति धानञ्जयः † ॥ ८ ॥

षाधा इति धानञ्जय आचार्यो मन्यते षाधा इत्येते अचरे
निर्भूयादिति एतत् द्योतनं निर्वचनम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायनेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

जगत्युत्तरा तस्याश्चत्वारि चत्वार्यक्षराणि निक्क्रोडयन्निव
गायत्या द्वादशभ्योऽक्षरेभ्य इति ब्राह्मणं भवति पारिष्टोभा
२३३ न्ता३३ या कृपा३३३सो३ माः शुक्रा३३३गा ३ वा ३३-
३३३* ॥ ९ ॥

तस्याः चिदुभः चा उत्तरा स्तोत्रोया तस्या जगत्येवा संज्ञा
संव्यवहारिकी तस्या ब्राह्मणं चत्वारि चत्वारि अक्षराणि निक्क्रोडयन्निव
गायत्या द्वादशभ्योऽक्षरेभ्य इति स गीतिविकारस्तेनैव पठित एव ॥९॥

उत्तमाह्वं चत्वार्यक्षराणि द्योतयतीति ब्राह्मणं भवति †
॥ १० ॥

तस्या एवं ब्राह्मणम् उत्तमपादाह्वं चत्वार्यक्षराणि द्योतय-
तीति ॥ १० ॥

द्वे पुरस्ताद्विङ्कारात्तथोपरिष्ठादिति गौतमः* ॥ ११ ॥

तत्र गौतम आचार्यो मन्यते विङ्कारस्य पुरस्ताद्वेऽक्षरे निर्ब्रू-
यात् उपरिष्ठादपि द्वे एवेति ॥ ११ ॥

सोमाः शुक्रा इति धानञ्जयः* ॥ १२ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते सोमाः शुक्रा इत्येतानि चत्वार्यक्ष-
राणि निर्ब्रूयादिति ॥ १२ ॥

अनुष्टुबुत्तरा तान्निनर्दन्निव गायतीति ब्राह्मणं भवत्याश्

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टोप्ये विष्टोऽस्ति ।

बाजं वाज्यक्रमी३३३३३ त् सीदन्तो वां३३३३३नुषा ३३३३३*
॥ १३ ॥

तस्या जगत्याः या उत्तरा सोचीया तस्या अनुष्टुप्ति संज्ञा
तस्या ब्राह्मणं निनर्दन्निव गायतीति गोतिविकार उच्चारितः अने-
नैव ॥ १३ ॥

निरुक्ताश्चानिरुक्ताश्च गायतीति ब्राह्मणं भवति † ॥ १४ ॥

तस्या एवानन्तरं पठति निरुक्ताश्चानिरुक्ताश्च गायतीति तत्
किमिदं तस्या एवेतद्ब्राह्मणम् उत अन्यस्या इति उच्यते ॥ १४ ॥

इति सप्तमस्य द्वादशी कण्डिका ।

अथ त्रयोदशी कण्डिका ।

समस्तब्राह्मणं धुरां मन्य इति गातमस्त्रिष्टुब्जगत्योर्द्वा-
क्षराणि निराक्षेति † ॥ १ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते सर्वासाम्भुरां समस्तानामेतद्ब्राह्मणं
स्त्रादिति कस्मात् यस्मात् त्रिष्टुब्जगतीसंज्ञयोः सोचीययोरक्षराणां
निर्वचनं ह्यतम् एवं समस्तानाम्भुरां निरुक्तानिरुक्ता वृष्टा ॥ १ ॥

एतस्या एवेति धानञ्जयशण्डिल्यौ † ॥ २ ॥

* ब्राह्मणबीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणबीोऽप्येवम् ।

धानञ्जयशाण्डिस्त्रावाचार्थ्यावाहृतुः येषमनुष्टुपंश्चा सोचीया
तस्या एवैतद्वाङ्मणं निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गायतीति कथं पुनः स्त्रादुभ-
यथा गानमिति उच्यते ॥ २ ॥

तस्या द्वितीयं पदं निर्ब्रूयात् तृतीये चाक्षरे पञ्चमपष्ठे*
॥ ३ ॥

तस्या अनुष्टुपंश्चायाः सोचीयाया द्वितीयाया पदस्य निर्वचनं
कुर्यात् तृतीये च पदे पञ्चमपष्ठेऽक्षरे निर्ब्रूयात् एवं तस्या निरुक्ता-
निरुक्ता भवति ॥ ३ ॥

पङ्क्तिरुत्तरा † ॥ ४ ॥

तस्या अनुष्टुभः चा उत्तरा सोचीया तस्याः पङ्क्तिरिति
संज्ञा ॥ ४ ॥

तस्या द्वे द्वे अक्षरे उदासङ्गायत्याषड्भ्योऽक्षरेभ्य इति
ब्राह्मणं भवति संजा११ म्मानो१ दा१ इवा१ † ॥ ५ ॥

उदस्योदस्योदासं तदुदसगानं पठितमेव ॥ ५ ॥

का१ वा१ इति धानञ्जयः क वा१ इति शाण्डिस्त्रः ‡ ॥ ६ ॥

उत्तमयोरक्षरयोर्गीतिविकारं धानञ्जयशाण्डिस्त्रावाचार्थौ वि-
वक्ष्यतः ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं ज्ञातम् ।

‡ ब्राह्मण्यष्टेनैतेन सूत्रद्वयं ज्ञातम् ।

सदिति रेतस्याया निधनं समिति गायत्र्याः स्वरिति
त्रिष्टुभ इडेति जगत्या वागित्यनुष्टुभः* ॥ ७ ॥

सदिति प्रथमाया धुरो निधनमित्येतदादि ब्राह्मणं तानि निध-
नानि सदित्येतदादीनि रेतस्यादिषु धूर्षु कृतसंज्ञासु नियुज्यन्ते एतानि
रेतस्यादिषु यथासंख्येन निधनानि भवन्ति ॥ ७ ॥

तेषामुक्तोन्यायः काम्यैः सामान्यैः* ॥ ८ ॥

तेषां निधनानां सदित्येतदादीनां व्याख्यातोऽन्यायः काम्यैः
सामान्यैः इडां षड्शकामायेत्येतदादिभिः ॥ ८ ॥

न तद्धं बहिष्यवमानात् स्युः* ॥ ९ ॥

इडादीनि काम्यानि निधनानि चावत्प्रयोगं गायत्र्यस्य भवन्ति
तानि सदादीनि बहिष्यवमान एव भवन्ति नोर्द्ध्वम् ॥ ९ ॥

जगतो गायत्रीं त्रिष्टुवनुष्टुभाविति पृथगाज्यप्रथमासु
गायेत् तत्पुराणं यथाज्यगानम् † ॥ १० ॥

उक्तम् एताः संज्ञाः संव्यवहारार्था इति जगतो गायत्रीं त्रिष्टुभ-
मनुष्टुभमिति पृथगेकैकामेकैकस्मिन्नाज्ये प्रथमायां प्रथमायामृषि
गायेत् यथासंख्येन एतत्पुराणं यथाज्यगानमुक्तं यथाज्यं गायेदिति
एतासां सर्वासाप्नोतिदत्ता ॥ १० ॥

गायत्रीत्रिष्टुभोर्व्यातिक्रमं धानञ्जयः* ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

गायत्र्याः त्रिष्टुभश्च व्यतिक्रमं धानञ्जयो मन्यते त्रिष्टुभं कृत्वा
गायत्रीं कुर्यात् ॥ ११ ॥

गायत्रीं मैत्रावरुणस्याज्यप्रथमायां होतुरितरा आदि-
तस्तत् पुराणं होतुराज्यगानम्* ॥ १२ ॥

गायत्रीं मैत्रावरुणस्याज्यप्रथमायां गायेत् इतरा त्रिष्टुभगत्यनु-
ष्टुभः होतुराज्ये प्रथमायामादितः कुर्यात् तत्पुराणं होतुराज्य-
गानम् उक्तं होतुराज्ये गायेदिति ॥ १२ ॥

त्रिष्टुभ उत्तरां गायत्रीं गीत्वा तस्याएव द्वितीयायामनुष्टु-
भं गायेदिति धानञ्जयो गायेदिति धानञ्जयः† ॥ १३ ॥

एतस्मिन्नेव होतुराज्यगाने त्रिष्टुभं गीत्वा तस्योत्तरां गायत्रीं
गायेत् ततस्तस्यां त्रिष्टुभ उत्तरां गायत्रीं गीत्वा तस्या एव या द्वितीया
ऋक् तस्यामनुष्टुभं गायेदित्येवन्ताः सर्वा होतुराज्ये गीता भवन्ति
एवं धानञ्जय आचार्य आह ॥ १३ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

इति सप्तमस्य त्रयोदशी कथिक्ता ।

इति सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ।

अष्टमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

उदगयनपूर्वपक्षपुण्याहसन्निपाते यज्ञकालोऽनादेशः* ॥१॥

इह त्रिकाण्डो यज्ञः एकाहाहीनसचाणोति तेषां सर्वेषां सर्वकत्व-
धिकार इत्यत आरभ्य सामान्यो विधिस्ततः साम्प्रतं प्रतिकाण्डं विधि-
विवक्षितः तं विवक्षुः सामान्यां तावत्परिभाषामारभते उदगयन-
पूर्वपक्षपुण्याहसन्निपाते यज्ञकालोऽनादेश इति उदगयनं पूर्वपक्ष
इति सिद्धं कालज्ञाने तच्च न पूर्वं प्रकृतं पूर्वपक्षउदगयनमिति
कालनिर्देशः आदित्यस्य संवत्सरे दे गतो उदीची दक्षिणा च तद्यदा
उदीचीन्दिग्गमाश्रित्य गतिर्भवति तदुदगयनमुच्यते तच्च न पूर्व-
प्रकृतं पूर्वपक्षो मासस्य द्वौ पक्षौ पूर्वपक्षोत्तरपक्ष पूर्वपक्षो ज्यैष्ठ्य
इत्यर्थः तेन मास आरभ्यते पुष्यमहः पुष्याहं तद्यस्यानुकूलेन नक्ष-
त्रेण युक्तं तत्तस्य पुष्यम् उदगयनञ्च पूर्वपक्षञ्च पुष्याहञ्च उदगयन-
पूर्वपक्षपुष्याहानि तेषां सन्निपातः उदगयनपूर्वपक्षपुष्याहसन्नि-
पातः एकत्र निपातः सन्निपातः तस्मिन् उदगयनपूर्वपक्षपुष्याहसन्नि-
पाते यज्ञकालः तस्मिन् काले यज्ञः प्रवर्तते अनादेशे आदेशादन्यत्र
आदेशग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तमादिसूत्र एव आदेशः पष्ठ्यां शरदि
कार्त्तिके मासि यजेत चयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत जामदग्न्याथ

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

प्रथमायां पूर्वपक्षस्य दीक्षेतैकाहेभ्यः एवमादय आदेशाः अथ काल-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते एव यस्मात्प्रभकासः सन्निपातग्रहणं
यथासम्भवम् ॥ १ ॥

संख्यामात्रे च दक्षिणा गावः* ॥ २ ॥

यत्र संख्यामात्रं दक्षिणामादिष्यते द्वादशं शतं दक्षिणाः सहस्रं वा-
ऽयुतमिति न द्रव्यं विनिश्च्यते तत्र दक्षिणा गावः प्रत्येतव्याः अथ मात्र-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते, ग्रहणमात्रं यस्मात् तत्रापि गावः
एव प्रत्येतव्याः यथा इतरेभ्यः किञ्चिद्दद्यात् कुलदक्षिणद्वान्द्राम्योः
कुला यत्र इति चब्रूवो नान्देशानुकर्षणार्थः ॥ २ ॥

हिरण्यमिति जातरूपं प्रतीयात्* ॥ ३ ॥

हिरण्यमिति यत्र ब्रूयात् तत्र जातरूपं प्रतीयात् अथं हिरण्य-
ब्रह्मसाक्षादिषु वर्तते सोऽयमाचार्यो विनिनष्टि यत्र यत्र हिरण्य-
मिति ब्रूयात् तत्र तत्र जातरूपं सुवर्णं प्रतीयात् यथा तस्य दीक्ष-
णोपायामिष्टौ द्वादशमानं हिरण्यं ददातीति यथोत्साहं दद्यात्
तथा हिरण्यस्येति अथ प्रतीयादिति किमर्थम् उच्यते दक्षिणा इति
प्रकृतम् अतः प्रतीयादिति ब्रवीति यत्र यत्र हिरण्यमिति ब्रवीति
तत्र तत्र जातरूपं प्रतीयात् न केवलं दक्षिणासु यथा हिरण्यस्रजः
स्रविजो भवन्तीति तं हिरण्येनान्द्रायाभिष्टुथेयुः हिरण्यमप्योयो-
भागादागच्छेदित्यादि ॥ ३ ॥

प्रथमायां पूर्वपक्षस्य दीक्षेतैकाहेभ्यः* ॥ ४ ॥

* द्वाष्टायबोऽप्येवम् ।

उक्तमुदगयनादिसंज्ञिपातइत्येव विकल्पयत्येकाहेषु या प्रथमा
तिथिः पूर्वपक्षस्य तस्मान्दोहेतैकाहेभ्यः तादर्थ्यं चतुर्थी शृङ्खलप्रति-
पदित्यर्थः अथ सिद्धे सति पूर्वपक्षस्येति किमर्थमारभ्यते उच्यते व-
क्ष्यति दृष्ट्वा वा नञ्चयोगमिति तच्चापि पूर्वपक्ष एव ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा वा नञ्चयोगम्* ॥ ५ ॥

तेषामेका दोहेति शेषः यत्रानुकूलं नञ्चयोगं स्यात् तत्र प्रथ-
मायां पूर्वपक्षस्येति ॥ ५ ॥

तेषामेका दोक्षानादेशे तिस्रश्चतस्रोऽपरिमिता वा* ॥ ६ ॥

तेषामेकाक्षानामेकादीक्षा भवेत् अनादेशे आदेशे तु यथा-
देशं यथा तस्य दादशदीक्षोपसद इति तथा एकाभ्यारोहणीयस्य
तिस्रोऽभिषेचनीयस्येति अथवा तिस्रो दीक्षाः स्युश्चतस्रो वा अपरि-
मिता वा अथ किमर्थं तिस्रश्चतस्रोऽपरिमिता वेति सिद्धे उच्यते
तिस्रश्चतस्रभ्योऽतिरिक्तमपरिमाणं स्यात् अथवा अनादेशे द्वे स्थाता-
मिति अथ तेषामिति किमर्थम् अधिकता एकाक्षाः उच्यन्ते दृष्ट्वा
वा नञ्चयोगमित्येतदधिकृतमिति यदि दृष्ट्वा नञ्चयोगं यदि
प्रथमायां तेषामेव अपरिमाणस्य को विषयः सोमापहारः ॥ ६ ॥

तिस्र उपसदः* ॥ ७ ॥

तेषां तिस्र उपसदो भवन्ति सर्वेषामेकाक्षानामनादेश इति
पूर्ववत् ॥ ७ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

ज्योतिष्टोमस्योक्त्यानामुत्तरे सौभरनार्मेध अतिरात्र
उक्त्यान्त इतराणीति गौतमो वृत्तिग्रहणात्* ॥ ८ ॥

इह ज्योतिष्टोमप्रकरणे देवा वा अग्निष्टोममभिजित्योक्त्यानि
नाशक्रुवन्नभिजेतुमित्येतदधिष्ठत्य साकमश्वसौभरनार्मेधहारिवर्णोदं-
श्रोयाष्टादंश्राणि षडुक्त्यानि पठन्ति तत्किन्तानि विकल्पेन भवन्ति
अथातिरात्र एव अथ विंशतिविषयाणीति तस्मिन् संशये सूत्रमार-
भते ज्योतिष्टोमस्योक्त्यानामुत्तरे सौभरनार्मेधे अतिरात्रे स्याताम्
इतराणि हारिवर्णादीनि चोणि उक्त्यान्ते स्युः साकमश्वं व्यवस्थितमेव
उभयोरप्याष्टादंश्रोदंश्रोययोर्विकल्पः स्यात् वृत्तिर्भग्नकेन एवं दृष्ट्वा
अनाक्षानात् एवं गौतम आचार्यो मन्यते कस्मात् वृत्तिग्रहणात्
भग्नकेनैव दृष्ट्वा सूत्रद्वयस्यार्थो व्याख्यानवशात् निदानेन सह विद-
ध्यते ॥ ८ ॥

अनियोगमितरेषां धानञ्जयोऽविशेषास्नानात्* ॥ ९ ॥

हारिवर्णोदंश्रोयाष्टादंश्रानामुक्त्यान्ते नियोगः इतरेषाम्ना साक-
मश्वसौभरनार्मेधानामविशेषास्नानादनियोगं धानञ्जयो मन्यते उक्-
त्यान्ते चातिरात्रे वेति तस्मात् तान्युभयत्र भवन्ति ॥ ९ ॥

इतराण्यथतिरात्रइति शाण्डिल्यस्तुल्यचोदनात् † ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह इतराण्यपि हारिवर्णादीन्यतिरात्रे स्युः
कस्मात् सर्वेषां तुल्यचोदनात् ॥ १० ॥

* आक्षायबोध्यवम् ।

† आक्षायबोये विशेवोऽस्ति ।

आष्टादंशयोर्विकल्पः स्यात्* ॥ ११ ॥

तस्मिन्नेव प्रकरणे पठति आष्टादंशे चद्विकामाय कुर्यादिति
तत्किमुभे ते कर्तव्ये एकस्मिन् स्थाने अथ विकल्प इति सोऽयमाचार्य
आह आष्टादंशयोर्विकल्पः स्यादिति द्वयोराष्टादंशयोरेदितयो-
रेकस्यैव क्रिया स्यात् समानार्थत्वात् ॥ ११ ॥

काम्यानुक्त्यङ्गन्दोयोगानतिरात्रस्य मन्यन्ते सौभरना-
मैधप्रमाणाः* ॥ १२ ॥

गायत्रीषु ब्रह्मवर्चसकाम्यानुक्त्यानि प्रणयेयुरित्यत आरभ्य य
एते काम्या उक्त्यानां ह्न्दोयोगाः श्रूयन्ते तानतिरात्रस्य मन्यन्ते
सौभरनामैधप्रमाणाः येषां सौभरनामैधे अतिरात्रविषये नोक्त्य-
विषये ॥ १२ ॥

वृत्तिस्त्वनुष्टुभां रात्र्युपायेन विद्यते* ॥ १३ ॥

यदुक्तं पूर्वसूत्रे तत्राह नत्वेवं स्यात् यस्मादनुष्टुभां रात्र्युपाये
वृत्तिर्न विद्यते रात्र्युपाये हि विच्छन्दसो वृष्टाः यस्मादनुष्टुभां
रात्र्युपाये वृत्तिर्न विद्यते तस्मात्काम्या उक्त्यङ्गन्दोयोगा उक्था-
न्तस्य शुर्नातिरात्रस्य उच्यते नामैधं रात्र्युपाये वृष्टं तत्कथमुक्था-
न्ते करिष्याम इति चेत् ॥ १३ ॥

इत्यन्ते चान्यत्र रात्र्युपायान्नामैधं यथाभिज्ञवस्य पञ्चाक्षे*
॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अन्यत्र च रात्र्युपाया दृश्यन्ते नार्मेधं यथाभिज्ञवस्य पक्षादे उक्-
थानि ॥ १४ ॥

तस्यानुष्टुभः स्तोत्रीयः स्यादुक्त्यान्तेषु वैष्ण्वन्दसोऽति-
रात्रेषु वृत्तिविभागात्* ॥ १५ ॥

तस्य नार्मेधस्य उक्त्यान्तेषु क्रियमाणस्य अनुष्टुभः स्तोत्रीयः
स्यात् अतिरात्रेषु क्रियमाणस्य वैष्ण्वन्दसः स्यात् एवं वृत्तौ विभागः
द्वयः दृष्टं विद्या अवोदधमिति नार्मेधमुक्त्यान्तेषु स आदेशः अव-
सूतेन विष्ण्वन्दःसु प्रथमं चासु ऊहेत् दृष्टान्तास्ताः एतेसु ऊहेत्
अगीतत्वादरात्रेषु ॥ १५ ॥

स्तनन्त्रस्य ज्योतिष्टोमस्य संस्था विकल्पा आग्निष्टो-
म्यमुक्त्यतातिरात्र्यमिति* ॥ १६ ॥

यदा स्तनन्त्रस्य ज्योतिष्टोमः स्यात् तदा तस्य संस्थाविकल्पाः
स्युः आग्निष्टोमता वा स्यात् उक्त्यता वा अतिरात्रता वा तत् किमिदं
सिद्धे सत्यारभ्यते उच्यते मन्त्रो ज्योतिष्टोमातिरात्रे विकल्पेन
षोडशिनमामनति तस्य तावदयं प्रतिषेधं दर्शयति स्तनन्त्रे प्रथमा-
हारे संस्थाविकल्पे सति ज्योतिष्टोमस्यातिरात्रे षोडशी न स्यात्
अकामे ज्योतिष्टोमे ज्योतिष्टोमेनातिरात्रेण द्विकामो यजेतेत्येतस्मिन्
पक्षे भवति एतच्च दर्शयति तत्राविशिष्टसंस्थो ज्योतिष्टोमश्चेत्यत्र संस्था-
विकल्पः स्यादिति ॥ १६ ॥

तस्यानतिरात्रस्य द्वादशं शतं दक्षिणाः* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

तस्य ज्योतिष्टोमश्चानतिरात्रस्य सतः द्वादशं व्रतं दक्षिणाः स्युः
तत्किमिदमनतिरात्रस्येति यस्मादतिरात्रस्यादेष्टव्यम् एव दक्षिणाः
उच्यन्ते सविकल्पः स्यात् ॥ १७ ॥

गोआयुषोश्च* ॥ १८ ॥

गोआयुषोश्चानतिरात्रयोर्द्वादशं व्रतं दक्षिणाः स्युः ॥ १८ ॥

विश्वजिदभिजिज्ञां यमाभ्यां यजमानः पूर्वापरभ्यां यजे-
तेति धानञ्जयः* ॥ १९ ॥

उक्तं विश्वजिदधिकारे यो यमाभ्यां यजेतैताभ्यां यजेतेति
तद्यदि विश्वजिदभिजिज्ञानमेव प्रयोगेण यजेत अभिजितेष्ट्या ततो
विश्वजिता यजेत एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते पूज्यतरत्वाद्विश्व-
जितः पूर्वनिपातः ॥ १९ ॥

युगपदिति शाण्डिल्यः* ॥ २० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यमाभ्यां यजमान एताभ्यां युगपद्य-
जेतेति कथं पुनर्युगपत्क्रिया ॥ २० ॥

अभिजितो दक्षिणं देवयजनं स्याद्विश्वजित उत्तरम्*
॥ २१ ॥

अभिजितो देवयजनं दक्षिणं स्यात् तस्योत्तरतो विश्वजितो
देवयजनं स्यात् ॥ २१ ॥

तत् प्रति पत्नीशाला स्यात्* ॥ २२ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

तद्विश्वजितो देवयजनं प्रति पद्मोवासा भवेत् प्राम्बिश्वजितः
॥ २२ ॥

नानात्विजो यच्चान्तर्वेदि कर्म* ॥ २३ ॥

पृथग्विजः स्युः अभिजिद्विश्वजितोः यच्चान्तर्वेदि कर्म तच्च
पृथक् स्यात् ॥ २३ ॥

अथ यद्वर्चिर्वेद्येकन्तत् † ॥ २४ ॥

अथ यद्वर्चिर्वेदि कर्म एकं तद्व्योरपि ॥ २४ ॥

अभिजितः पूर्वं पूर्वं कर्म सन्तिष्ठेत विश्वजित उत्त-
रम् † ॥ २५ ॥

अभिजितः पूर्वं पूर्वं कर्म सन्तिष्ठेत तत उत्तरं विश्वजितः कर्म
सन्तिष्ठेत अवयवकर्मणो विधिः ॥ २५ ॥

तयोः पृथक् सहस्रे दक्षिणाः † ॥ २६ ॥

तयोरभिजिद्विश्वजितोः पृथङ्ज्ञानेत्यर्थः सहस्रं दक्षिणाः एक-
स्मिन्नपि सहस्रमन्यस्मिन्नपि सहस्रमिति कथं पुनरेतद्भव्यते यथा न
पृथग्दे दे इति उच्यते आचार्य्यप्रवृत्तिं प्रापयति वक्ष्यत्यत्र तयोः
पृथक्सहस्रे दक्षिणा इति गौतमधानञ्जयौ दे च सहस्रे कोत्रवपनोवे
तथा व्युष्टाविति ॥ २६ ॥

कामं त्वयमाभ्यां यजेत † ॥ २७ ॥

* ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येष्टोऽप्येवम् ।

कामन्तु पृथग्भृताभ्यामेव यजेत न यमाभ्याम् ॥ २७ ॥

सहस्रमभिजिति दक्षिणाः शताश्वं सहस्रं सर्ववेदसं
वा विश्वजिति* ॥ २८ ॥

अभिजिति पृथग्भृते सहस्रं दक्षिणाः स्युः विश्वजिति पृथग्भृते
शताश्वं सहस्रं सर्ववेदसं वा यस्मिन् सहस्रे शतमश्वानान्तच्छताश्वं
सहस्रं तद्वा शताश्वं सहस्रं दक्षिणाः स्युः विश्वजिति सर्ववेदसं वा सर्वं
वेदसः सर्ववेदसंवेद इति धननाम सर्वस्वमित्यर्थः ॥ २८ ॥

इति ऋग्वेदस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

° तस्यावभृथादुदेत्य रोहिणीं वत्सच्छवीं परिधाय धर्मान्
कुर्यात्त उक्ता ब्राह्मणेन* ॥ १ ॥

उक्तं शताश्वं सहस्रं सर्ववेदसं वा विश्वजिति दक्षिणा एवं विश्व-
जितेष्टा ततस्तस्य विश्वजितोऽवभृथादुदेत्य रोहिणीं वत्सच्छवीं परि-
धाय धर्मान् कुर्यात् रोहिणीमिति वर्णनिर्देशः वत्सच्छवीमिति
जातस्य वत्सस्य छवीं चर्म तां वत्सच्छवीं परिधाय यजमानो धर्मान्
कुर्यात् ते धर्मा उक्ता ब्राह्मणेन पशुभिर्वा एष व्युध्यत इत्याहुयः
सर्वं ददातीति छवीं परिधत्ते पशुभिरेव समुध्यत इत्येतदादयः
अथ तस्येति निर्देशः किमर्थमिति चेत् उच्यते अभिजित् विश्वजिता-

* ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वधिज्ञेता पूर्वं विश्वजिदभिजिह्वां यमाभ्यां यजमान इति तयोश्च
सामान्यो विधिदत्तः तद्य एते धर्मा निर्दिश्यन्ते ते सामान्यधर्मा एव
गम्येरन् एवं माभूदित्यत आह तस्येति अपरे ह्रुवते तस्य सर्ववेदस-
दक्षिणस्येति न ज्ञातामसहस्रदक्षिणस्येति पूर्वं एवमित्यर्थः एवमप्यर्थं
उपरिष्ठात् ज्ञापयिष्याम इति यथा स्यादिति ॥ १ ॥

अरण्ये तिस्रो वसतोत्युदुम्बरे वसेत्* ॥ २ ॥

ब्राह्मणम् अरण्ये तिस्रो वसति आरण्यं ताभिरन्नाद्यमवदन्
उदुम्बरे वसतीति च तत्रायं संग्रहः किं या एवेता अरण्ये तिस्रो
रात्रयश्चोद्यन्ते तासामेवायं नियमः क्रियते उदुम्बरे वसतीति
अथान्वाक्षिस्व उदुम्बरे वसेदिति अत आचार्यो नियमयति या
एता अरण्ये तिस्रो रात्रय आदिशन्ते एतास्त्रिस्रोरात्रयोऽरण्ये
उदुम्बरसंज्ञिन् वसेत् समुच्चयः स्यात् अरण्ये चोदुम्बरे चेति कथं
पुनरेतद्भन्यते यथा नारण्येऽपि तिस्र उदुम्बरेऽपि तिस्र इति उच्यते
दादन्नाणां रात्रीणां नियमात् वक्ष्यति दादन्नेता रात्रयो भव-
न्तीति ॥ २ ॥

उदुम्बराभावेऽप्युदुम्बरशाखां निखनेयुः* ॥ ३ ॥

यदि तस्मिन्नरण्ये उदुम्बरो न स्यात् तत्र अन्यस्मादप्यरण्यादु-
दुम्बरशाखामवहृत्य तस्मिन्नरण्ये निखनेयुस्तस्याच्च वसेत् ॥ ३ ॥

खनित्रेण जीवतीति यत्तत्र खान्यं स्यात्तेन जीवेत्* ॥ ४ ॥

खनित्रेण जीवतीति ब्राह्मणं खनति तेनेति खनित्रं खनित्रेणेति

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

करषणिर्द्भैः तेन खनित्रेण खन्यमाने तस्मिन्नस्थे यत्किञ्चित् स्यात्
कन्दोमूलं वा तेन जीवेद्भोयात् ॥ ४ ॥

खान्याभावे धान्यपात्रान्निस्त्राय तैस्तुखानं जीवेत्* ॥५॥

यदि तस्मिन्नस्थे कन्दमूलादि खान्यं न स्यात् ततो धान्यपात्रा-
न्निस्त्राय तैस्तुखानं जीवेत् ॥ ५ ॥

उभयतः क्षुद्रभिर्भवतीति वैष्णवी कल्माषीति श्राण्डि-
न्यः † ॥ ६ ॥

उभयतः क्षुद्रभिर्भवतीति ब्राह्मणम् उभयतस्तोक्षः उभयतः
क्षुद्रत् अग्निः खनित्रम् उभयतः खनतोत्यर्थः सा कल्माषी वैष्णवी वा
स्यात् वैष्णवा निर्वृत्ता वैष्णवी कल्माषी दारवी दादनिर्वृत्ता दारवी
इति निर्द्भैः यथा कल्माषो गौरिति एवं श्राण्डिस्तु आचार्यो
मन्यते ॥६॥

या का चेति धानञ्जाप्यः † ॥ ७ ॥

धानञ्जाप्य आचार्य आह या काचिदग्निः स्यात् वैष्णवी आयसी
वा औदुम्बरी वेति केवलं न उभयतः क्षुद्रः स्यात् ॥ ७ ॥

निषादेषु तिष्ठो वसतीति पार्श्वतो निषादग्रामस्य वसेत्*
॥ ८ ॥

निषादेषु तिष्ठो वसतीति ब्राह्मणं निषादग्रामस्य पार्श्वे वसेत्
निषादेष्ट्विति अनोपलक्षणं बहुवचनम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

तेषां काममारण्यं भुञ्जीत नैवारं५ श्यामाकं मार्ग-
मिति* ॥ ९ ॥

तेषां निषादानां यदारण्यं तत्कामं भुञ्जीत नैवारं श्यामाकं
मार्गं भुञ्जीत मार्गं मांसमिति कामग्रन्थः कामं न भुञ्जीतेति अपरे
वर्णयन्ति विग्रन्थं भुञ्जीतेति अथारण्यमिति किमर्थं निर्दिष्टे नैवारं
श्यामाकं मार्गमिति उच्यते नैव दोषः यदारण्यं खभते नैवारं श्यामाकं
मार्गं वा मांसं भुञ्जीत न तेभ्यो गृह्णीयादिति ॥ ९ ॥

जने तिस्रो वसतीति राजन्यबन्धुर्जनो ब्राह्मणः समान-
जन इति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

उक्तं जने तिस्रो वसतीति जन्यन्ताभिरन्नाद्यमवबन्धे समानजने
तिस्रः समानजन्यन्ताभिः इति च तत्को जनः कः समानजन इति
शाण्डिल्य आह राजन्यबन्धुर्जन इति कर्मान्यत्वादृष्टान्तरत्वात् अथ
ब्राह्मणः समानजन इति स्वजातीयत्वात् ब्राह्मणपक्षेण ब्रवीति ॥ १० ॥

विवाद्धो जनः सगोत्रः समानजन इति धानञ्जयः* ॥ ११ ॥

धानञ्जय आचार्य आह स्वस्मिन्निव वर्णे यो विवाद्धः न गोत्रेण
सम्बध्यते स जनः यः पुनः सगोत्रः सोऽविवाद्धः स समानजन इति
॥ ११ ॥

प्रतोवेशो जनपदो जनो यत्र वसेत् ससमानजन इति
शाण्डिल्यायनः* ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

ब्राह्मिस्त्रायण आचार्य आह प्रतीवेन्नः समीपो जनपदः यथा
यौधेया अर्शुनायना इति यत्र वसेत्स समानजनः ॥ १२ ॥

एते धर्माः सर्ववेदसदक्षिणानां सर्वेषाम्* ॥ १३ ॥

य एते धर्मा उक्ताम्बुद्ध्यादयो विन्यजितं सर्ववेदसदक्षिणं प्रति
एते धर्माः सर्वेषां सर्ववेदसदक्षिणानां भवन्ति न केवलं विन्यजितः
एतच्च ज्ञापितं भवति विन्यजिति सर्ववेदसदक्षिणे एते च धर्मा भव-
न्तीति अथ सर्ववेदसदक्षिणानामिति वज्रवचनात्सिद्धे सर्वग्रहणं किम-
र्थमिति चेत् उच्यते ब्राह्मन्तरदृष्टानाञ्च सर्ववेदसदक्षिणानामेव एव
धर्मः स्यादिति ॥ १३ ॥

व्रतवत्सु सर्वेष्वमावास्यायां दोक्षित्वाखामावधीत सां-
वत्सरिकेभ्योऽन्यत्रेति गौतमः* ॥ १४ ॥

व्रतमेषु विद्यत इति व्रतवन्तः तेषु व्रतवत्सु सर्वेषु सर्वग्रहो
निरवशेषवाची अमावास्यायान्दोक्षित्वा यजमान उखामावधीत
उखा उक्ताक्षणा सांवत्सरिकेभ्यः सर्वेभ्योऽन्यत्र एतद्गौतमीयम् अथ
सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते व्रतवत्स्विति परतन्त्रता व्रतस्य
निर्दिष्टा तद्ये व्रतवन्तस्तेभ्येव उखाबन्धनविधिः स्वतन्त्रे व्रते न प्राप्नोति
सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति व्रतवत्सु व्रते चेति ॥ १४ ॥

सह सुत्याभिः षडङ्गानि संवत्सरादधिकानि कृत्वोत्ति-
ष्ठेयुः* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यखोटप्येवम् ।

सहस्रत्याभिर्यथा षड्वहानि संवत्सरादधिकानि भवन्ति एवं
हत्वा उन्निष्ठेयुः ॥ १५ ॥

समाप्ते वा संवत्सरे रात्रिसन्धेषु राजानं क्रीणीयुः* ॥ १६ ॥

अथवा व्रतवत्सु क्रतुषु रात्रिसन्धेषु दीक्षाभिरेव संवत्सरे स-
माप्ते राजानं क्रीणीयुः ‡ ॥ १६ ॥

यथाजाति तु प्रथमे पञ्चदशरात्रे दीक्षेरन्* ॥ १७ ॥

प्रथमे पञ्चदशरात्रे व्रतवत्यपि सति यथाजात्येव दीक्षेरन् वा
सन्धेषु जातिः सा यथाजातिः तेषां द्वादशदोषास्तथोपसदोऽनादेव
इति ॥ १७ ॥

सर्वत्र वा यथाजात्यन्यत्र चेदुपेतमिति धानञ्जयः* ॥ १८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह सर्वेषु व्रतवत्सु यथाजाति दीक्षेरन्
यद्यन्यत्र कर्मणि व्रतमुपेतं स्यात् प्रथमं वाग्न्ये विकल्पार्थः ॥ १८ ॥

अनुपेतञ्चेदपीति शाण्डिल्यः* ॥ १९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यद्यन्यत्रोपेतं यद्यनुपेतं सर्वत्रैव यथा
जाति दीक्षेरन् इति ॥ १९ ॥

तिस्र उपसदो व्रतस्यैकादिकस्य गौतमीयेन † ॥ २० ॥

* आश्वलायनोऽप्येवम् ।

† आश्वलायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ जथायजीयमुक्तत्रयेऽपि अस्य सूत्रस्य टीका न विद्यते अतो
आश्वलायनीयात् मुक्तकादेषा उद्धृता ।

ऐकाहिकस्य व्रतस्य गौतमीयेन विधानेन क्रियमाणस्य तिस्र
उपसदः स्युः तत्किमिदमारभ्यते गत्वेवैकाहिकानां परिभाषितं तिस्र
उपसद इति उच्यते विकल्पार्थमारम्भाः ॥ २० ॥

षड् वा द्वादश वा* ॥ २१ ॥

व्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन क्रियमाणस्य तिस्र एवोपसदा
भवन्ति अथवा षट् द्वादश वा ॥ २१ ॥

तत्र ब्रह्मणेऽश्वरथं व्रतञ्च दद्यात् † ॥ २२ ॥

तत्र तस्मिन्नैकाहिके व्रते ब्रह्मणेऽश्वरथं व्रतञ्च दद्यात् उक्तं
संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति ॥ २२ ॥

तथाग्निं चिन्वतेऽध्वर्यवे † ॥ २३ ॥

तथाग्निश्चिन्वतेऽध्वर्यवेऽश्वरथं व्रतञ्च दद्यात् अग्निं चिन्वते इति
कालनिर्देशम् ॥ २३ ॥

पृष्ठेन च स्तुवानायोद्गाने † ॥ २४ ॥

पृष्ठेन च स्तुवानायोद्गाने अश्वरथं व्रतञ्च दद्यात् ॥ २४ ॥

तच्चानुग्रहसते होत्रे † ॥ २५ ॥

तच्च पृष्ठमनुग्रहसते होत्रे अश्वरथं व्रतञ्च दद्यात् अपरे ब्रुवते
तथाग्निं चिन्वतेऽध्वर्यवे इत्येतदादीनि कर्माणि यदा कुर्वन्ति ततो
दद्यादिति पूर्वं एवत्वर्थश्चाहः ॥ २५ ॥

* ब्राह्मण्यन्तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यन्तेऽप्येवम् ।

सर्वेभ्यः सहस्रम्* ॥ २६ ॥

सर्वेभ्यः षोडशेभ्यः सहस्रं दद्यात् एतत् ऋतुदक्षिणा कथं पुनरेत-
द्गम्यते यथा सहस्रं ऋतुदक्षिणा न सर्वज्ञम् आधिक्य इति उच्यते
वक्ष्यति सर्ववेदसदक्षिणं वेति ॥ २६ ॥

सर्ववेदसदक्षिणं वा* ॥ २७ ॥

सहस्रदक्षिणं वा सर्ववेदसदक्षिणं व्रतं वा स्यात् तद्यदेवं सर्वज्ञम्
किमर्थं सर्वेभ्यः सहस्रमिति उच्यते सर्वग्रहणं क्रियते यथा अमरघ-
व्रतदक्षिणा ब्रह्मादिभ्यो दत्ता न तेषां सा दक्षिणा सा अधिका इति
॥ २७ ॥

इतरच्छाण्डिलम्* ॥ २८ ॥

इतरद्विधानं सर्वेभ्यः सवस्त्रमित्येतच्छाण्डिलम् ॥ २८ ॥

सर्वे साहस्राः पृथक् सहस्रदक्षिणाः* ॥ २९ ॥

सर्वे साहस्राः पृथक् नाना सहस्रदक्षिणाः एकैकः सहस्रदक्षिणः
अथ सर्वज्ञम् किमर्थमिति चेत् साहस्रप्रतिज्ञापनार्थः अथैव षोड-
शित्यादयश्चत्वारः साहस्राः ॥ २९ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

इति षष्ठमस्य द्वितीया कश्चिका ।

अथ तृतीया कश्चिका ।

साद्यःक्रेण यक्ष्यमाणो महारात्रेः प्रातराहुतिं ५ ऊत्वा-
चक्षीतर्लिग्भ्यः साद्यःक्रोम इति* ॥ १ ॥

उक्ताः सर्वे साहस्राः साम्प्रतं साद्यःक्रा उच्यन्ते सद्यः क्रिया
वर्त्तते इति साद्यःक्रः तेन साद्यःक्रेण यक्ष्यमाण इति भविष्यत्कालः
प्रत्युपस्थितः महारात्रेः रात्रेर्महति कालेऽवशिष्टे प्रातराहुतिं ऊत्वा
प्रातराहुतिर्हि आदित्यस्योदयसन्निकर्षे भवत्युदिते वा सोऽयमाचा-
र्य्यसं कालं प्रत्यामनति साद्यःक्रे क्रतौ कर्मार्थमाचक्षीत अलिग्भ्यः
साद्यःक्रोम इति तत्किमिदमाचक्षीत साद्यःक्रोम इत्युक्ते साद्यःक्रेण
यक्ष्यमाण इति आचक्षीतर्लिग्भ्य इत्येतावदेव वक्तव्यम् अथमाचार्य्यः
एतद्दर्शयति येन येन यज्ञेन यक्ष्यमाणः स्यात् तन्तमाचक्षीतासौ
मे यज्ञ इति ॥ १ ॥

प्रग एव प्रक्षिप्यादिति धानञ्जप्यो दीक्षाप्रभृति सद्यः
सर्वं कुर्युः प्रथमद्वितीययोः श्येनस्य च † ॥ २ ॥

धानञ्जप्य आचार्य्य आह प्रग एवर्लिग्भ्यः प्रेषयेत् कुतः येन
साद्यःक्रोम इति दीक्षाप्रभृति यत्कर्म तत्सद्यः सर्वं कुर्युः प्रथम-
द्वितीययोः साद्यःक्रयोः श्येनस्य च एतेषां सद्यः प्रथमा सद्यः द्वितीया
स्यात् ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एकत्रिकान्ताः षट्साद्यःक्रा इति श्रौचिर्वाचिः* ॥ ३ ॥

श्रौचिर्वाचिराचार्य आह षट् साद्यःक्रा इति प्रथमासाद्यः-
क्रादारभ्य चावदिकचिक इति सर्वेषां सद्यःक्रिया स्यादिति एकचि-
कान्ता इति प्रागेकचिकात् श्येनः स्यादिति सर्वेषामत एकचिकः
स्यादिति षट्पदद्वयेनासाद्यःक्रियायामपि साद्यःक्रयंज्ञा भवति ॥ ३ ॥

उर्वरा वेदिरिति प्रथमे यवोर्वरा पक्वा स्याद्वीक्ष्युर्वरा वा †
॥ ४ ॥

इह द्वितीयसाद्यःक्रस्नानुवाके पठति उर्वरा वेदिरित्येतदादि
विधिविशेषं सोऽयमाचार्यस्तं विधिविशेषं प्रथमं कल्पयति तत् कथं
पुनरयं द्वितीयप्रकरणे पठितः प्रथमे भवतीति उच्यते सामान्यात्
किं सामान्यं उच्यते सर्वविधिशेषं साक्षा यः पठति स सीयद्वुतयो-
रथा भवन्तीत्यारभ्य सद्यस्सायेति सद्यस्त्वसामान्यात् उर्वरा वेदिरिति
यदुक्तं ब्राह्मणेन तत्प्रथमे साद्यःक्रे यवोर्वरा पक्वा स्यात् व्रीक्ष्युर्वरा-
वेति उर्वरेति निष्पन्नस्यल्लेखस्य संज्ञा ॥ ४ ॥

तत एव समुत्कर्त्तं खल उत्तरवेदिं कुर्युः ‡ ॥ ५ ॥

ब्राह्मणं खल उत्तरवेदिरिति तत्किमसौ खलोऽन्यस्मात् चेन्नाह-
न्यमाहृत्य कर्त्तव्यः अथ तस्या एवोर्वराया वेदिरिति सोऽयमाचार्य
आह तस्या एव वेदेऽर्वरायाः समुत्कर्त्तुं खलः कर्त्तव्यः तत्र खल

* ब्राह्मयगीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयगीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयगीयेऽप्येवम् ।

उत्तरवेदिः कार्यः तत्र केचित्तावद्वर्णयन्ति यदि तावत्प्रथमा खल उत्तरवेदिरित्युक्तेऽयं संग्रहः किं प्रथमा अथ सप्तमीति ततस्तस्मिन् खले उत्तरवेदिरिति स खल उत्तरवेदिः स्यात् अथ पुनः सप्तमी तत एव समुत्थाय खलः तस्मिन् खले उत्तरवेदिं कुर्युरिति तस्मान्मृत्विर्पनादथ उत्तरवेद्यर्थाः सर्वे कर्त्तव्या इति एवं प्रकृतिश्च न विरुध्यते अप्रदाहश्च भवति अपरे वर्णयन्ति तत एव समुत्कर्त्तुं खलसं खलमुत्तरवेदिं कुर्युः वचनादिकारो भवति ॥ ५ ॥

खले वालोयूपो भवतीति लाङ्गलेषा यूपः स्यात् कलापी चषालभागा* ॥ ६ ॥

ब्राह्मणं खले वालोयूपो भवतीति खले वालोयूप इत्युक्ते लाङ्ग-
लेषा यूपः स्यात् लाङ्गलं हलम् एतया हितं रचमुत्पन्नोति लाङ्ग-
लेषा यूपः स्यादिति प्रोक्षणादियूपधर्मान् करोति कलापी धान्य-
मुष्टिः कलापोहतः चषालस्थाने कर्त्तव्यः अथ किं भागयद्दणं कलापी
चषालभागेति उच्यते चषालः भागो यस्याः सा चषालभागा यावन्तं
देष्टुं यूपस्य चषालो भजते तावदेव कलापी भजतीति ॥ ६ ॥

अतोतायाश्च यववेलायां ब्रीहिवेलायां वा यजेत धान्य-
पात्रानुप्राभिष्टपेयुः † ॥ ७ ॥

यद्यतोतायां ब्रीहिवेलायां यजेत यवेषु लूनेषु ब्रीहिषु वा-
तोतो धान्यपात्रानुप्राभिष्टपेयुः अलो बीजीसा वेदिः स्यात् ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यन्तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यन्तेऽप्येवम् ।

धान्यपात्रा उत्तरवेदिः स्यान्मृतक्षपालभागा* ॥ ८ ॥

धान्यपात्राणि विन्यस्योत्तरवेदिः कार्थ्या पात्रशब्द उभयलिङ्गः
पात्रः पात्रमिति मृतक्षपालप्रतिनिधिः प्रतिनिधौ सति दाचमना
स्यादिति ॥ ८ ॥

त्रिवत्सः साण्ड इति बज्रः त्रिवर्षस्य जानपदो त्रिवत्स
इति* ॥ ९ ॥

ब्राह्मणं त्रिवत्सः साण्ड इति सोमकथणं कः पुनः त्रिवत्स इति
उच्यते बज्रत्रिवर्षस्य जानपदो त्रिवत्स इति ईषदसमाप्तत्रिवर्षो
बज्रत्रिवर्षः तस्य बज्रत्रिवर्षस्य जनपदे भवो जानपदो स त्रिवत्स
इति ॥ ९ ॥

यो वा तिष्ठो धयेत्† ॥ १० ॥

यो वा तिष्ठो गाः पिबेत् स वा त्रिवत्स इति तिष्ठणं वत्सः
त्रिवत्सः ॥ १० ॥

त्रिवर्षो वैव स्यात्† ॥ ११ ॥

संपूर्णं त्रिवर्ष एव वा त्रिवत्सः त्रिवत्स इति मध्यपदलोपो
समासः ॥ ११ ॥

प्राञ्चत् क्षेतात् वक्ष्युरुदञ्चमुद्गातात् प्रत्यञ्चमध्वर्युं द-

* ब्राह्मयगीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयगीयेऽप्येवम् ।

क्षिणा ब्रह्माणं पुरस्तादात्र वसेयुस्तत्रैभ्यः सोमं प्रब्रूयुरश्वरथै-
र्यात्वा त उक्ता ब्राह्मणेनाध्वानश्च* ॥ १२ ॥

महारात्रेः प्रातराहुतिं ऊलेत्येतस्मिन् कल्प इदमारभ्यते प्राची-
न्दिशं होतारं वहेयुः उदीचीं दिशमुद्गातारं वहेयुः प्रतीचीन्दिश-
मध्वर्युं वहेयुः दक्षिणान्दिशं ब्रह्माणं वहेयुः पुरस्तादात्र वहेयुः
पूर्वगता एव वा एषु देशेषु स्युः तत्र तेषु देशेष्वेभ्यो होतृप्रवृत्तिभ्यः
सोमप्रवाकाः सोमं प्रब्रूयुः अश्वरथैर्यात्वा उक्तं सर्वादियोऽश्वरथाः
सोमप्रवाकाविधावन्तीति ते उक्ता ब्राह्मणेन ते अश्वरथा अध्वानश्च
वा ब्राह्मणेनैवोक्ताः योजने चतुर्वाहिणा प्राच्यान्दिशि प्राचेत्या-
दिना ॥ १२ ॥

कुर्युरेवर्त्विज इति श्राण्डिल्योऽन्याः स ब्राह्मणाः स्नान-
ध्वन ऊढ्वा तत्रैभ्यः सोमं प्रब्रूयुरसौ सद्यः क्रिया यजते तद्वहं
प्रब्रवीमोन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम्येभ्यः सोम-
पेभ्य इति* ॥ १३ ॥

श्राण्डिल्य आह प्रातराहुत्यनन्तरं कुर्युरेव कर्माष्टुत्विजः अन्या-
स्तु ब्राह्मणां स्नानध्वन ऊढ्वा येतैरध्वानो वाह्याः ब्राह्मणे योजने चतु-
र्वाहिणेत्यादयः तेष्वध्वस्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोमप्रवाकाः सोमं प्रब्रूयुः
असौ सद्यः क्रिया यजत इत्यादिना मन्त्रेण यथोद्दिष्टेन ॥ १३ ॥

स क्षीरद्वतयोरथा भवन्तीति सद्यो दुग्धेन क्षीरेण द्वतयः

पूर्णाः स्युस्ततोऽयन्नवनीतमुदीयात् फेनो वा तदाज्येऽपि स-
जेयुः* ॥ १४ ॥

ब्राह्मणं स क्षीरकृतयो रथा भवन्तीत्यादि ये ते रथे कृतयः ते
सद्यो दुग्धेन क्षीरेण पूर्णाः स्युः तेभ्यो धावद्भ्यो यन्नवनीतमुदीयात्
फेनो वा तदाज्येऽपि सजेयुर्मिश्रयेयुः अन्यस्मिन् धृते मिश्रयेयुः सद्यो-
भावाच्च ॥ १४ ॥

अश्वः श्वेत एतस्य दक्षिणा तमुद्गात्रे दद्यात् किञ्चि-
च्चेतरेभ्यः* ॥ १५ ॥

उक्तं तस्मा अमुमादित्यमश्वं श्वेतं कृत्वा दक्षिणामानयन्निति
तदुच्यते अश्वश्चेत एतस्य दक्षिणा तमुद्गात्रे दद्यादितरेभ्यश्च किञ्चि-
द्दद्यात् उक्तं किञ्चिच्छब्दस्येति अथ किमर्थमेतस्य दक्षिणेति उच्यते
अश्व एव दक्षिणा एतस्य क्रतोः नायमुद्गातुर्भागविकारः ज्ञात्
प्रकृतं निवर्त्तत एव ॥ १५ ॥

इति अष्टमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

एतेनैवोत्तरो व्याखातः † ॥ १ ॥

एतेनैव प्रथमेन साद्यःकण उत्तरो व्याख्यातोऽयं विध्यन्त उक्तः

* ब्राह्मणायन्तेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायन्तेन छेदविशये विशेषः कृतः ।

साद्यःक्रेण यस्त्यमाण इत्यत आरभ्य एष एव सर्व उत्तरस्मिन्पि
भवति ॥ १ ॥

तस्याश्च एकविंशो दक्षिणानामतो वैव* ॥ २ ॥

तस्योत्तरस्याश्च एकविंशः स्यात् दक्षिणानां एकविंशतेः पुरण-
एकविंशः उक्तञ्च संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति अथ एव वा
स्यात् ॥ २ ॥

एकरात्रीणो ह्यहीनोऽनुक्रीस्तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः श्वः
सुत्यामिति ह्याह† ॥ ३ ॥

एकया राज्ञा निर्वर्त्यते एकरात्रीणः दाभ्यामहोभ्यां निर्वर्त्यते
अहीनः तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः श्वसुत्यामिति ह्याह ब्राह्मणं अहीन
इति उपदेशार्थः यस्मात् श्वः सुत्यामिति ह्याह ब्राह्मणं तस्मात्
अहीनः उच्यते एकरात्रीण इति किमिदं ननु अहीन इत्युक्ते राज्ञि-
रन्तर्भवत्येव उच्यते नियमार्थमारभ्यते यदि द्वितीयां रात्रीमापद्येत
तत् कालात्ययः स्यात् ॥ ३ ॥

तस्य क्रयप्रभृत्युत्तरमहः स्यादिति गैतमस्तुत्रे सद्यः परि-
क्रोयेति ह्यादित्यानाह नेतरान्‡ ॥ ४ ॥

तस्यानुक्रयः क्रयादारभ्योत्तरमहः स्यादिति गैतमः तं सद्यः
परिक्रीयेति हि आदित्यानधिकृत्याहैतद्ब्राह्मणं नाङ्गिरसः ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यखेन श्वेदविषये विशेषः कृतः ।

† ब्राह्मण्यखेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्यखेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अपरेद्युः क्रयणाञ्चानुकीरित्याख्या* ॥ ५ ॥

याचेयमास्थानुकीरिति सा अपरेद्युः क्रयणमाख्य ॥ ५ ॥

उपवसथान्तं पूर्वमहः स्यादिति धानञ्जयः श्वःसुत्यामिति
झाहेति श्वः क्रयं प्राप्नुवन्नित्यभविष्यत् † ॥ ६ ॥

धानञ्जय आचार्य आह उपवसथान्तं पूर्वमहः स्यादिति यस्मात्
श्वःसुत्यामिति ब्राह्मणं यदि हि क्रयप्रभृत्युत्तरमहः अभविष्यत् श्वः
क्रयं प्राप्नुवन्नित्यभविष्यद्ब्राह्मणं येन पुनः श्वःसुत्यामित्याह आप-
यति उपवसथान्तं पूर्वमहरिति ॥ ६ ॥

तत् सद्यः परिकीयेति च प्रथमस्य सद्यस्तां दर्शयति* ॥७॥

यदुक्तं सद्यः परिकीयेति झादित्यानाह नेतरानिति एतद्वा-
ह्मणं प्रथमस्य साद्यःक्रस्य सद्योभावं दर्शयति ॥ ७ ॥

झाहोनत्वात्तु जघन्यतरेऽङ्गिरसोऽङ्गीणस्तस्मादनुकीरि-
त्याख्या* ॥ ८ ॥

अथ यदुक्तमपरेद्युः क्रयणाञ्चानुकीरित्याख्येत्यत्र ब्रूमः झाही-
नत्वात्तु अनुक्रोः जघन्यतरे अङ्गिरसोऽङ्गीणन् सोमं नातित्वरन्ति
तस्मात् ते पूर्वैद्युरङ्गीणन् सोमं न परेद्युः क्रयवशादनुकीरित्याख्या
जघन्यकालक्रयणादनुकीरित्याख्या ॥ ८ ॥

तस्याश्वएकशततमो दक्षिणानामश्वो वैव* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्यानुक्रियः एकोऽन्य एकव्रततमो दक्षिणानाम् एकव्रतस्य
पूरणः एकव्रततमः तस्येति निर्देशः यदि सद्यः यदि च्यहीन इति
अन्य एव वा स्यात् ॥ ८ ॥

एतेनोक्तो विश्वजिच्छित्त्यः* ॥ १० ॥

एतेनानुक्रिया उक्तो व्याख्यातो विश्वजिच्छित्त्यः एकरात्रीणो
च्यहीन इति ॥ १० ॥

द्विरात्रीणस्त्यहीन इति श्राण्डित्यः* ॥ ११ ॥

श्राण्डित्य आचार्य आह द्विरात्रीणः च्यहीन इति त्रिभिरहो-
भिर्निर्वर्त्यते द्वाभ्यां रात्रीभ्याम् इति रात्रिग्रहणं व्याख्यातानुक्रि-
त्येव ॥ ११ ॥

दैचं प्रथममहःक्रयप्रभृत्युपवसथान्तं द्वितीयं सौत्तमु-
त्तमम् † ॥ १२ ॥

तस्य व्यहीनस्य सतो दैचं प्रथममहर्भवति क्रयादारभ्योऽपवस-
थान्तं द्वितीयम् उत्तमं सौत्तमहः स्यात् त्रयः कल्पाः सद्यःक्रिया वा
च्यहीनक्रिया वा श्राण्डित्यप्रयोगात् अहःक्रिया वा स्यात् ॥ १२ ॥

तस्य दक्षिणा यानानि यथोत्साहं दद्यात्तस्मिन् जनपदे
यान्यभिध्याततमानि स्युः † ॥ १३ ॥

तस्य विश्वजिच्छित्त्यस्य दक्षिणा यानानि यान्ति तैरिति यानानि

* श्राण्डायणेन छेदविषये विशेषः कृतः ।

† श्राण्डायणेऽप्येवम् ।

आरोहणानि ब्रकटगन्धुदर्षकादीनि यथोत्साहं दद्यात् यावा-
नुत्साहोऽस्य यथोत्साहं तस्मिन् जनपदे चान्यभिध्याततमानि स्युः
काङ्क्षिततमानि स्युरोक्षिततमानि किमर्थं पुनरयं धानञ्चदः अथा-
दिष्वपि न वर्तते उच्यते एतेषामेव ब्रकटादीनां परार्था प्रवृत्तिर्न
स्वार्था गोचरे च तानि न स्वयं गच्छन्ति अथादयस्तु स्वयञ्च
गच्छन्ति तस्येति निर्द्देशः सर्वेषु कल्पेषु तस्यैव दक्षिणा ॥ १३ ॥

सर्ववेदसन्निर्मान्दद्यादिति धानञ्जयो विमित् शयन-
मारोहणमहानसे दासमिथुनौ धान्यपल्यश्च सोरं धेनुरिति
धेनुरिति* ॥ १४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह सर्ववेदसन्निर्मान्दद्यादिति सर्वस्य तदेदस्य
सर्ववेदसन्निर्माणं सर्ववेदसान्त इत्यर्थः अयं विश्वजिष्किल्य इत्युक्ते
विश्वजिह्वमूर्माणमेतन्नाम यच्छिष्यमिति विश्वजिह्व सर्ववेदसदक्षिणः
तस्मादिहापि तद्गुर्मत्वात्सर्ववेदसन्निर्माणं तस्माभिप्रेतमिति विमित-
मिति गृहसंज्ञा अयं तस्मिन्कृते तद्वचनम् आरोहणञ्च महानसञ्च
आरोहणं प्रज्ञातं जानपदं महानसम् असन्ताकपुंसकादिति समा-
सान्तो भवति गृहग्रमाणं ब्रकटं दासमिथुनौ दासी च दासश्च
धान्यपल्यं धान्यपूर्णं पल्यं पल्यमिति त्रिक्यसंज्ञा सोरं युक्तं ह्यं
धेनुः उक्तमानदेशना इति सर्वे चिर्वर्गा इति तेनोक्तत्वात् एतत् सर्व
वेदसन्निर्माणं एतस्मिन् सर्वं क्षिरादि अन्तर्भवति एतच्च द्रव्य-

* शास्त्रायगीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं ।

प्रकारनिर्देशेनोक्तं भवति तस्यैवंप्रकारं धर्मस्थास्य स्वामी सर्व-
वेदसद्विषयेन यद्युभर्हति नान्य इति ॥ १४ ॥

इति अष्टमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

ब्रातीनानां यौधानां पुत्राननूचानानृत्वजो वृणीत श्ये-
नस्य* ॥ १ ॥

उक्तो विश्वजिच्छिष्यः साम्प्रतं श्येनस्य विधिर्वक्तव्यः तं विवह्वराह
ब्रातीनानामिति नानाजातोया अनियतवृत्तस्य उत्सेधजीविनः सङ्गा-
ताः ब्राताः ब्रातानां कर्म ब्रातकर्मणा जीवन्ति ब्रातीनाः योधनात्
योधः योधभवा यौधः तेषां ब्रातीनानां यौधानां पुत्राननूचानान्
पुत्रशब्दः प्रतीतपदार्थकः उक्तवाननूचानः ताननूचानान् ब्राती-
नानां पुत्रानृत्वजो वृणीत श्येनस्य अथानूचानानिति किमिदमित्या-
रभ्यते यदा ऋत्विक्प्रकरण एवोक्तमृत्विगार्षेयानूचान इति उच्यते
ऋत्विक्शब्देन योऽथमृत्विजो गुणसमुदायः स कृत्स्नः प्राप्तः तस्मिन्
प्राप्ते एकेनैव परिसंख्यानं करोति केवलम् अनूधानाः स्युः अन्येषाम-
नियमः स्थादिति अथवा निवर्त्तयत्येवान्यानेकदेशपरिसंख्यानं सिद्धे
सत्यारम्भो नियमार्थो नियमश्चात्र निवर्त्तको भवति न परिसंखा-
नादन्यनिवृत्तिरिति ॥ १ ॥

* ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

अर्हतामेवेति शाण्डिल्यः* ॥ २ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह अर्हतामेव वरणं कर्तव्यम् ॥ २ ॥

अभिवातासु या अनभिवाता स्युस्तासामाज्यं मन्ययेत्*

॥ ३ ॥

अभिवातासु गोषु व्याधितासु या अनभिवाता अत्याधिताः
स्युस्ता दोहयित्वा तत्क्षीरं मन्ययेत् ततो यदुद्गच्छेत् घृतं तेनाज्यं
कुर्यात् ॥ ३ ॥

यत्र स्तम्बा वृक्षा वा बज्रला जाताः स्युस्ताः* देव-
यजनं कुर्युः* ॥ ४ ॥

अभिचरणीयेषु देवयजनमुक्तलक्षणं विपर्यस्याभिचरणीयेष्विति
वृक्षवदेव यजनमुक्तं तदेव विशेषविधिर्यमारभ्यते यच्च यस्मिन् देशे
स्तम्बा वृक्षा वा बज्रला जाताः स्युः तान् वृक्षस्तम्बान् कृत्वा देवयजनं
कुर्युः ॥ ४ ॥

यद्वा विदाहि स्थण्डिलम्* ॥ ५ ॥

यस्मिन्नापधयो विदहन्ते तद्विदाहि एतस्मिन्वा विदाहिनि स्त-
ण्डिले देवयजनं कुर्युः ॥ ५ ॥

शवनभ्ये अधिषवणे इति येन यानेन मृतं निर्वह्येयस्तस्य
नभ्ये अधिषवणफलके कुर्युः † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोधेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्राह्मणं ब्रवन्भ्ये अधिषवण इति ब्रवन्भ्ये इति किमुक्तं भवति
उच्यते येन यानेन मृतं निर्वहेयुः ब्रवन्तस्य यानस्य नभ्ये नाभ्या
निर्दृष्टे अधिषवणफलके कुर्युः ॥ ६ ॥

अचषालो यूपस्फ्रायः* ॥ ७ ॥

ब्राह्मणं तैल्लको वा बाधको वा यूपस्फ्राय इति तत्र संग्रहः
कथं स्फ्राय इति किं स्फ्रायः उपमार्थोऽयमथ स्फ्राय एवाथे
सोऽयं स्फ्राय इति सोऽयमाचार्य आह अचषालो यूपः स्फ्राय इति
नास्त्वस्य चषालमित्यचषाल इति ॥ ७ ॥

लोहितोष्णीषा लोहितवाससो निवीता ऋत्विजः प्रच-
रेयुरुपोतपरुषा उज्यधन्वानः* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं लोहितोष्णीषा इत्यादि लोहितान्युष्णीषाणि येवान्ते
लोहितोष्णीषाः उष्णीषाणि शिरसो वेष्टनानि वासांसि तेषाम्
वाससां लोहितो वर्णः स्वात् निवीताः कण्ठालम्बितसूत्रा एवं लक्ष-
णास्तैः प्रचरेयुः कर्माणि कुर्युः उपोतपरुषाः आसन्नपरुषाः परुषा इव
व्यवस्थिताः अपरे ब्रुवते उपोताश्च परुषाश्चेति उपोताः कञ्चुकिनः
पूर्वं एवेत्यर्थः उज्यधन्वानः उद्गतज्यामुज्यम् उद्गतज्यान्येषां धनूषि
भवन्ति ॥ ८ ॥

पवमाने रथन्तरं करोतीति बृहत्यामेकर्षानां स्थाने
स्यादेकं तद्वि वार्धतानां स्थानमेवञ्च तच्चे भवति † ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्राह्मणं पवमाने रथन्तरं कुर्यादिति तत् रथन्तरं दृष्ट्या-
लेकर्षाणां स्थाने स्थात् वषट्कारस्त्रिधनरौरवधौधाजयानामेकमेतेषां
स्थाने स्थात् तद्धि वार्हतानां याज्ञां स्थानं दृष्टीषु तस्मिन्मासं
दृष्टे भवति तस्य स्वरूपे गेयत्वात् दृष्टकरणं दृष्टम् एकग्रहणं त्रिष्ट-
कस्यावधारणार्थम् ॥ ८ ॥

अविप्रतिषेधेनेतरेषामनुकल्पयेदित्यपरमेकमल्पीयान् वि-
कारः* ॥ १० ॥

अपरं मतम् अवाधेनेतरेषामेकर्षाणां रथन्तरमनुकल्पयेदिति
एवं क्रियमाणे पूर्वस्मादल्पीयान्विकारः छतो भवतीति ॥ १० ॥

तत्र पञ्चमं वार्हतमाहरेत् सोमवशेन मत् पौरुमङ्ग
स्यात् आदव्यवधं तस्मिन् ब्राह्मणं दर्शयति † ॥ ११ ॥

तत्र तस्मिन् कल्पे पञ्चमं याम वार्हतमाहरेत् सोमवशेन पञ्चमं
याम पौरुमङ्गं स्यात् तस्मिन् पौरुमङ्गे ब्राह्मणं आदव्यवधं दर्शयति
पाश्चात्तमेवैतेन आदव्यं मज्जयतीति ॥ ११ ॥

पृष्ठेषु रथन्तरस्योत्तरयोर्द्विपदे स्थातामित्याचार्या एवं
सुपराच्यो भवन्तीति ‡ ॥ १२ ॥

ब्राह्मणं पराचोषु रथन्तरं भवतीति तत्राद्यं संज्ञयः क्षिप्रयसि-

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणयजीये किञ्चिन्मूलमस्ति ।

त्यानुवादक्षिकं सोमं दृष्ट्वा अथापूर्वो विधिरिति किं पुनरिति यदि
तवजित्यानुवादः रथन्तरं काकुबुत्तय्येव भवितुमर्हति अथ पुनः
अपूर्वो विधिः तत्र परत्वं कल्पयितव्यं सोऽयमाचार्य आह दृष्टेषु
रथन्तरस्य क्रियमाणस्य उत्तरयोः सोमोचयोः ककुभोः स्थाने द्विपदे
स्थातामित्याचार्याः एवं क्रियमाणे ताः सर्वाः सुहुतराः पराच्यो
भवन्तीति ॥ १२ ॥

ककुभाविति गौतमो नावृत्तिमेतत् सोमस्य दर्शयन्तीति*

॥ १३ ॥

मौतम आचार्य आह ककुभावुत्तरे स्थाताम् एवं क्रिय-
माणे सास्त्रस्य विकारो न कृतो भवत्यौत्पत्तिस्य गीतेः पराक्कस्य
कृतं भवति अनादृत्तैव सोमस्य पराचीषु रथन्तरमित्येतद्वाङ्मण-
मनभ्यासम् ॥ १३ ॥

अवं ब्रह्मसाम कुर्वन् श्यैतस्यर्चुं कुर्यात् † ॥ १४ ॥

अवं ब्रह्मसाम कुर्वन् दृष्ट्युष्टे श्यैतस्यर्चुं कुर्यात् ॥ १४ ॥

वृत्तिर्द्यौतस्मिन् स्थाने पावमानीनां न विद्यते † ॥ १५ ॥

एतस्मिन् स्थाने पावमानीनां वृत्तिर्न विद्यते ॥ १५ ॥

नव नव दक्षिणा इति नववर्मान्यथेत्साहं दद्याम् काण-
खोरकूटवण्डानाम् † ॥ १६ ॥

* आद्यावधेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आद्यावधेऽप्येवम् ।

ब्राह्मणं नव नव दक्षिणा भवन्तीति अयं किंदक्षिण इति उच्यते
नव वर्मान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यादिति यावच्छक्ति काष्ठा अष्टा
विहताः खोराः खञ्जाः कुम्भाः कूटा भग्नशृङ्गाः वण्डा बालधि-
विहताः ॥ १६ ॥

तासामपि दक्षिणावेलायां लोहितं जनयेयुः* ॥ १७ ॥

तासामपि दीयमानानां सतीनां दक्षिणाकाले अपोऽया खोहि-
तमुत्पादयेयुः ॥ १७ ॥

एकत्रिके सद्यः सर्वं कुर्युः* ॥ १८ ॥

उक्तः श्वेनः अनन्तरमेकत्रिक उच्यते तस्मिन्नेकत्रिके षष्ठेऽहनि
सद्यः सर्वं कुर्युः तत्किमिदमारभ्यते यदा उक्तमेकत्रिकान्ताः षट्-
साद्यःका इति उच्यते विकल्पार्थमारम्भः ॥ १८ ॥

एकदीक्षस्त्युपसत्क इति गौतमः* ॥ १९ ॥

गौतम आचार्य आह एकदीक्षस्त्युपसत्कः स्यात् ॥ १९ ॥

तस्य गायत्र्यपार्श्वमार्भवोऽयारुचेति* ॥ २० ॥

तस्य एकत्रिकस्य गायत्र्यपार्श्वमार्भवः अयारुचेत्येतस्मान्मृषि अ-
त्रापि विकल्पार्थ एवारम्भः ॥ २० ॥

पुरोजित्यामिति शाण्डिल्यस्तस्याः सप्तत्वेयो वक्षन्नामि-
त्येतां मध्ये कुर्यात् † ॥ २१ ॥

* ब्राह्मण्यखोट्येवम् ।

† ब्राह्मण्यखेनेतेन कृषदयं कृतं ।

ग्राह्यस्य ग्राह्यं ग्राह्यं पुरोजित्यां गायत्र्यपार्श्वं स्यात् किन्तु
तस्यास्य मध्ये समुलेयोवसुनामित्येतामेव कुर्यात् एवं सम्पदा भवति
उक्तं सर्वेषां वा एषां हृन्द्वां रूपमिति ॥ २१ ॥

प्राचीमनुप्रदिशं याति चेकितदित्येतस्यामुद्गृहीयं कुर्या-
दुद्गत्य गायत्र्यपार्श्वमिति लामकायनः* ॥ २२ ॥

लामकायन ग्राह्यं ग्राह्यं प्राचीमनुप्रदिशं याति चेकितदित्ये-
तस्यास्य उद्गृहीयं कुर्यात् उद्गत्य गायत्र्यपार्श्वमिति ॥ २२ ॥

त्रिकं वहिष्यवमानं स्यादिति धानञ्जयः पञ्ची मध्य-
न्दिनः सप्तगर्भव एकोनोतराणीति* ॥ २३ ॥

धानञ्जय ग्राह्यं ग्राह्यं त्रिकं वहिष्यवमानं स्यात् पञ्चीति
मध्यन्दिनः पवमानः आर्भवः सप्तो इतराणि सोचाणि सर्वाष्टेको-
नीति ॥ २३ ॥

पवमानाश्च षोडशामाणि च त्रिकाष्टेकोनीतराणीति †
॥ २४ ॥

पवमानाश्च षोडशामाणि च त्रिकाणि स्युः इतराणि सोचाष्टे-
कोनि भवन्ति ॥ २४ ॥

चतुरक्षरसम्पन्नो द्वे द्वे त्रिकपञ्चिनी प्रत्यवरोक्षेण ‡ ॥ २५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्ये विशेषोक्तिः ।

‡ ब्राह्मण्यबोधेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

अस्मिन्नेव ब्राह्मणं ता उ चतस्रः सम्यद्यन्ते इति चातुर्दशतय्येष
 स्तोत्रोच्यन्ते सप्तद्वन्दांश्चि सम्यद्यन्ते तासां सम्यकुच्यते तस्मिंश्चतुर्दशत-
 सम्यक्ने दे दे चिकपश्चिणो स्तोत्रे कर्त्तव्ये प्रत्यवरोहेष प्रत्यवरोहः
 प्रातिलोम्भम् उपरिष्टादारभ्य गायत्रीसम्यक्प्रस्तावदुक्तः साम्प्रतं तस्मि-
 न्नेव विशेष उच्यते उष्णिकसम्यक्ने आर्भवस्तिकः पञ्चो अग्निष्टोमसाम
 अनेन प्रकारेण प्रत्यवरोहेत् यावज्जगतीसम्यक्प्रमिति ॥ २५ ॥

तस्य षट्षष्ठं शतं दक्षिणाः* ॥ २६ ॥

प्रत्यवरोहेषेत्यनुवर्त्तत एव ता एता दक्षिणाः प्रत्यवरोहेष
 भवन्ति गायत्रीसम्यक्ने तत् षट्षष्ठं शतम् उष्णिकसम्यक्ने द्विषष्ठं
 शतम् अनुष्टुप्सम्यक्ने अष्टापञ्चाशं शतं दृष्टीसम्यक्ने चतुःपञ्चाशं शतं
 पङ्क्तिसम्यक्ने पञ्चाशं शतं चिष्टुप्सम्यक्ने षट्षत्वारिंशं शतं जगती-
 सम्यक्ने द्वाचत्वारिंशं शतम् एवमेषा ज्योतिषि स्तोत्रोच्यसम्यक्प्रस्ताव
 भवति शतं स्तोत्रोच्य इति दक्षिणाभिश्च सम्यद्यते ॥ २६ ॥

इति षष्टमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

ब्राह्मणस्तोमैर्यज्यमाणाः पृथग्ग्रीनाधाय यज्ञोपकरणानि
 चेद्वा य एषामध्ययनेऽभिक्रान्तिमः स्यादभिजमेन वा तद-
 भावेऽपि भोगलाभेन तस्य गार्हपते दीक्षेरन् भक्षाऽऽनानु
 भक्षयेयुः* ॥ १ ॥

* ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

- उक्ताः साद्यःक्ताः साम्प्रतं ब्राह्मसोमा उच्यन्ते तान् विवक्षुरिदं
 सूत्रमारभते ब्राह्मसोमैरिति ब्राह्मणानां सोमाः किल्लक्षणाः पुन-
 र्ब्राह्मण इति उच्यते पठिता ब्राह्मणेन होना वा एते होषन्ते ये ब्राह्मणा
 प्रवसन्ति न हि ब्राह्मण्यर्थं रचन्ति न कृषिं न वणिज्यमिति तथा गर-
 गिरा वा एते ये ब्राह्मण्यं जन्म मन्त्रमदन्यदुक्तवाक्यं दुष्टमाङ्गद-
 ष्ट्यं दण्डेन व्रजन्तश्चरन्त्यः दोषिता दोषितवाचं वदन्तीति एवंप्रकाराः
 ब्राह्मणाः पठिताः ये चान्ये ब्राह्मणान्तरेषु पथन्ते ते सर्वे ब्राह्मणाः ब्राह्म-
 सोमैरिति करणे द्वितीया यज्यमाणा इति भविष्यत्कालोपदेष्टः ते
 ब्राह्मणा ब्राह्मसोमैर्यज्यमाणाः पृथगग्नीनाधाय पृथङ्मानेत्यर्थः पृथ-
 गग्न्याधानानि कृत्वा यज्ञोपकरणानि चेष्ट्वा यज्ञोपकरणानि यज्ञसाध-
 नानि द्रव्याणि अर्जयित्वा य एषां ब्राह्मणानामध्ययनेऽभिक्रान्तिमतः
 स्यात् अभिक्रान्ता अध्ययनेन सर्वे इमे अभिक्रान्तिनः अयमेवामभि-
 क्रान्तिमतः अतिशयेन तमतिष्ठिनौ अभिजनेन वा योऽतिरिच्यते
 अभिजनः कुलं यः कुलेन वाधिकः स्यात् तदभावेऽपि भोगलाभेन
 तयोरभावस्तदभावः तयोः स्वाध्यायाभिजनातिरेकयोरसम्भवे भोग-
 लाभेन योऽतिरिच्यते द्रव्यवन्तमः स्यात् तस्य गार्हपते दोषेरन् स
 • तेषां मुख्यः स्यात् भक्षाच्च तस्यानु सर्वे भक्षयेयुः ॥ १ ॥

ये के च ब्राह्मणाः सम्पादयेयुस्ते प्रथमेन यजेरन्* ॥ २ ॥

एते ब्राह्मसोमाश्चत्वारः पठिताः तत्र प्रथमोऽविशेषेण सर्वान्
 ब्राह्मणानधिहृत्य पठितः अन्ये तु द्वितीयादयो विशिष्टविषया उक्ताः

* ब्राह्मण्यबोध्यैवं एतस्मात् पूर्वन्तश्च समसूत्राख्याधिकानि दृश्यन्ते ।

ते यथाज्ञानं भवति साम्प्रतं प्रथमस्य तावदिधिदृश्यते ये केचिद्ब्राह्म्याः
सम्पादयेयुरिति नात्र नियमः ये केचित् सम्पादयेयुः संख्यां ते प्रथमेन
ब्राह्म्यसोमेन यजेरन् कियन्तं सोमसंख्यया उक्तं अयस्त्रिंशद्भिः देवा
आर्द्धवर्जितः ॥ २ ॥

ब्राह्मणेनेतर उक्ताः* ॥ ३ ॥

इतरे ब्राह्म्यसोमाः ये च येषाञ्चेति ते ब्राह्मणेनैवोक्ताः अथैष षट्-
षोडशोत्यधिकृत्याह ये नृशंसाः क्रूरकर्मकारिणः निन्दिताः सन्तो
ब्राह्म्यां प्रवसेयुस्तएतेन यजेरन्निति तथा द्विषोऽग्निमधिकृत्याह ये
कनिष्ठाः सन्तो ब्राह्म्यां प्रवसेयुस्तएतेन यजेरन्निति षष्ठकनिष्ठता
कृता यन्बान्तरे एवमेते ब्राह्मणेनैवोक्ताः ॥ ३ ॥

स्थाविरादपेतप्रजनना ये ते शमनोचामेद्राः* ॥ ४ ॥

उक्तं अथैषशमनोचामेद्राणां स्तोम इति साम्प्रतं परोक्ष्यते के ते
शमनोचामेद्रा इति तदुच्यते स्थाविरपदेन प्रजनन उक्तः स्थाविरभावः
स्थाविरं स्थाविरभावादपेतप्रजननाः ते शमनोचामेद्राः शमनोची-
भृतं मेद्रं येषां ते निवृत्तप्रजननाः ॥ ४ ॥

यन्निरुक्तं निधनमुपेयुरितोद्धेति द्यौताने निधनं निराहु-
स्तस्य प्रतिषेधः † ॥ ५ ॥

ब्राह्मणं यन्निरुक्तं निधनमुपेयुर्गृहपतिरेवर्द्धुयादिति तचाद्यं संग्रहः

* ब्राह्म्यायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायबोऽप्येवं तत्र केदविषये विशेषोऽस्ति सूत्रमप्येकमधिकं
दृश्यते ।

कतमस्य साधोऽग्निरुक्तं निधनं यस्याद्यं प्रतिषेध इति ब्रवीति इन्द्रेति
 द्यौताने निधनं निराहुस्तस्य प्रतिषेध इति द्यौताने स्वाध्यायाच्छब्दं
 निधनं पठितं तस्य प्रयोगकाले निधनान्तरमुक्तम् इन्द्रेति तस्य
 ब्राह्मस्तोमेषु प्रतिषेधः क्रियते कथं तर्हि कर्त्तव्यम् उच्यते ॥ ५ ॥

यथाम्नायमेवोपेयः* ॥ ६ ॥

यथापठितमेवोपेयः आ ऊहो इति ॥ ६ ॥

उष्णीषञ्च प्रतोदश्चेत्युष्णीषं यत्तिर्यङ्महं भवति ब्राह्म-
 नाम् † ॥ ७ ॥

उष्णीषञ्च प्रतोदश्च ज्याहोऽश्च विपथश्च फलकासीर्ण इत्येत-
 दादि ब्राह्मणं तान्येतानि येषु संग्रहस्तान्युच्यन्ते उष्णीषं नाम तिर्यक्-
 शिरोवेष्टनं ब्राह्मणां तदुष्णीषमित्युच्यते ब्राह्म्या हि उष्णीषिणश्चरन्ति
 वेष्टितश्चिरसः प्रतोदः प्रतुद्यतेऽनेनेति प्रतोदः ॥ ७ ॥

धनुष्कोणानिषुणा ब्राह्म्याः प्रसेधमाना यन्ति स ज्याहोऽः †
 ॥ ८ ॥

उक्तं ज्याहोऽश्चेति कः पुनर्ज्याहोऽ इति उच्यते धनुष्कोण
 अनिषुणा ब्राह्म्याः प्रसेधमाना यन्ति अल्पकं धनुः धनुष्कं तेन धनु-
 ष्कोण अनिषुणा अकाण्डेन ब्राह्म्या लोकं प्रसेधमानाः आसेधन्तः चास-
 यन्तो यन्ति स ज्याहोऽः ॥ ८ ॥

* ब्राह्म्यायबोऽप्येवं तत्र केदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्म्यायबोऽप्येवम् ।

विषयश्च फलकाक्षीर्णं इति प्राच्यरथो नाक्षीर्णो विषयः०

॥ ८ ॥

विषयश्च फलकाक्षीर्णं इति ब्राह्मणं तत् कौ विषयः कथञ्च
फलकाक्षीर्णं इति उच्यते विषयस्यावत् प्राच्यरथः उत्क्रम्य पन्थानं
याति विषयः अन्यदेव तस्य मानं फलकाक्षीर्णः यथा पतित एव
वंशफलाभिरेव नाक्षीर्णः न चान्येनाक्षरणेन स विषयः ॥ ८ ॥

कम्पमिश्राभ्यामश्वत्तराभ्यां युक्तः स्यादिति शाण्डि-
ल्यः † ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आचार्य्य आह प्राच्यरथो न विषयः कम्पमिश्राभ्या-
मश्वत्तराभ्यां युक्तः स्यात् स विषयः कम्पनशीलः कम्पः अश्वस्य
अश्वतरश्च अश्वत्तरौ तयोरेकः कम्पनशीलः कश्चन ताभ्यामवश्य-
मेवेतत्पथः क्रियते गतिवैषम्यात् एवमसौ विषयो भवति ॥ १० ॥

याभ्यां काभ्याञ्चाभ्यामश्वत्तराभ्यां वेति धानञ्जयः ‡
॥ ११ ॥

धानञ्जय आचार्य्य आह याभ्यां काभ्यामश्वत्तराभ्यां युक्तः स्यात्
अश्वत्तराभ्यां वेति कम्पाभ्यामकम्पाभ्यां वा अवश्यमेव ताभ्या-
मुत्पद्यः क्रियते स्वभावादेव ॥ ११ ॥

कृष्णशंवास इति कृष्णकृत्रमिश्रमिति शाण्डिल्यः ‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवं तत्र तु किञ्चिन्मूलमस्ति ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवं तत्र तु युक्तशब्दात् धरतो रथ इत्यधिकशब्दोद्दिश्यते ।

‡ ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

ब्राह्मणं कृष्णशंवासः कृष्णबलचे अजिने रजतो निष्कसद्गृहपते-
रिति तत्कृष्णशंवास इत्येतस्मिन्नर्थे आचार्याणामनेकधा प्रवृत्तिः
शाण्डिल्यसावदाह तत्कृष्णशंवास इति कृष्णकृद्भूमिश्रं कृष्णशमित्यु-
च्यते ॥ १२ ॥

शुक्लं कृष्णदशमिति गौतमः* ॥ १३ ॥

गौतम आचार्य आह शुक्लं वासः कृष्णदशं वा एतत्कृष्णदश-
मिति षोडशं मध्यवर्णलोपी समासः ॥ १३ ॥

कृष्णमित्येव मन्य इति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह एवमहमन्ये कृष्णमेव कृष्णशमिति
स्वार्थे तद्धित इति ॥ १४ ॥

यावविकौ द्वाभ्यामविभ्यामेकैकः क्रीतः स्यात्तयोः पार्श्व-
संज्ञिते कृष्णबलचे अजिने स्याताम्* ॥ १५ ॥

उक्तं कृष्णबलचे अजिने इति यावविकौ मेघे द्वाभ्यां द्वाभ्यां
मविभ्यां मेघाभ्यां एकैकः क्रीतः स्यात् तयोः अजिने पार्श्वसंज्ञिते
स्यातां कृष्णबलचे कृष्णं प्रज्ञातं बलचं किमिति उच्यते ॥ १५ ॥

बलक्षमिति श्वेताख्या* ॥ १६ ॥

श्वेतोवर्णो बलक्षस्त्यः कृष्णश्च बलक्षश्च कृष्णबलचे ॥ १६ ॥

रजतो निष्कः † ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्येवं किन्तु तत्र ह्रस्वविषये विश्वेबोद्धिः ।

निष्कः प्रज्ञातः निष्को नामालङ्कार इति सराजतो भवति ॥१७॥

तद्गृहपतेरित्येतत् सर्वं गृहपतिराहरेन्नयस्त्रिंशत्तच्च*

॥ १८ ॥

यदेतदुक्तं उष्णीषञ्च प्रतोदश्चेत्येतदादि एतत्सर्वं गृहपतिराहरेत् त्रयस्त्रिंशत्तच्च कस्य त्रयस्त्रिंशत्तमिति उच्यते उक्तं संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति एतत् त्रयस्त्रिंशद्दक्षिणा आहरेत् ॥ १८ ॥

द्वित्रयस्त्रिंशत्तमिति शाण्डिल्यः † ॥ १९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह गवां द्वित्रयस्त्रिंशत्तं गृहपतिराहरेदिति ॥ १९ ॥

वलूकान्तानि दामद्वषाणीतरेषामित्याविकानि लोहितप्रवाणानि वसनानि स्युः ‡ ॥ २० ॥

तद्गृहपतेरित्युक्ताह वलूकान्तानि दामद्वषाणीतरेषामिति इतरेषां आत्यानां वसनान्याह तान्युच्यन्ते वलूकान्तानोतिशब्दः प्रतीतपदार्थकः अतो ब्रवीति आविकानि ऊर्णाणि लोहितप्रवणानि आविकेन शूक्लेन सूत्रेषोतानि स्युः लोहितेन प्रोतानि लोहितप्रवणानि ॥ २० ॥

दामद्वषाणीति दामदशानि स्युर्दशस्थाना त्वषमिति‡ ॥२१॥

* आद्यायबोऽप्येवम् किन्तु छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आद्यायबोऽप्येवम् ।

‡ आद्यायबोऽनेतेन सूत्रद्वयं कृतं ।

दामनीव दद्याः स्युः यथा गोवन्धनानि दामानि तत्प्रकाराणि
स्युः तेषां वाससाम् एकैकस्मिन् पार्श्वे यन्धिः अन्यपार्श्वे तृषमिति
दद्यात्स्याद्वषम् ॥ २१ ॥

दे दे दामनी इति दे दे एकैकस्य वसनस्य दशे स्या-
ताम्* ॥ २२ ॥

दे दे दामनी इति ब्राह्मणम् एकैकस्य वसनस्य दे दे दशे
स्याताम् उक्तं यन्धिः पार्श्वे चेति ॥ २२ ॥

दे दे उपानहाविति कृष्णाः कर्णिन्य इति शाण्डिल्यः †
॥ २३ ॥

दे दे उपानहाविति ब्राह्मणं ताः कृष्णाः वर्णतः स्युः उपानहः
कर्णिन्यः कर्णा आसां विद्यन्त इति कर्णिन्यः ॥ २३ ॥

याः काश्चेति धानञ्जयः † ॥ २४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह याः काश्चोपानहः स्युः अनियमो वर्ण-
कर्णयोः ॥ २४ ॥

द्विषष्टितान्यजिनानीति पूर्वाभ्यामजिनाभ्यां व्याख्या-
तानि* ॥ २५ ॥

द्विषष्टितान्यजिनानीति ब्राह्मणं तान्यजिनानि पूर्वाभ्यामजिनाभ्यां

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यस्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

व्याख्यातानि यावद्विकौ दाम्भामविभामेकैकः क्रोतः स्थापयोः पार्श्व-
संहिते कृष्यवसत्ते अजिने स्थातामिति ॥ २५ ॥

तच्चेतरेषामेकैक आहरेत्त्रय स्त्रिंशत् शतञ्च त्रय-
स्त्रिंशता गृहपतिमभिसमायन्तीति स्थाह* ॥ २६ ॥

यच्चेतदुक्तं बलूकान्तानि दामतूषाणोतरेषामित्येतदादि यच्च
इतरेषां प्रात्यानाम् एकैक आहरेत् त्रयस्त्रिंशतञ्च उक्तं संख्यामात्रे च
दक्षिणा गाव इति त्रयस्त्रिंशता गृहपतिमभिसमायन्तीति यद्वाङ्मण-
मेवाह ॥ २६ ॥

ते त्रयस्त्रिंशत ऋत्विग्भ्यो दद्युः † ॥ २७ ॥

ते गृहपतिसुखा प्रात्या यास्ताः त्रयस्त्रिंशत आहतास्ता ऋत्विग्-
भ्यो दद्युः ॥ २७ ॥

प्रात्येभ्यो प्रात्यधनानि ये प्रात्यचर्याया अविरताः सुर्ब-
ह्मबन्धवे वा मागधदेशीयाय यस्मा एतद्ददति तस्मिन्नेव मृजा-
नायन्तीति स्थाह ‡ ॥ २८ ॥

प्रात्येभ्यो प्रात्यधनानि दद्युः उष्णीषञ्च प्रतोदश्चेत्येतदादीनि
यानि गृहपतिना हृतानि बलूकान्तादीनि च यानि प्रात्यैराहृतानि
एतानि सर्वाणि प्रात्येभ्यो दद्युः उक्तम् एतद्दे प्रात्यधनमिति ये
प्रात्या प्रात्यचर्याया अविरता अनवसिताः स्युः तेभ्यो दद्युः ब्रह्म-

* प्राच्यायजेनेतेन सूत्रचयं कृतम् ।

† प्राच्यायजोऽप्येवम् ।

‡ प्राच्यायजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

बन्धवे वा मागधदेशीयाय दक्षुः बन्धुबन्धु ब्रह्म अवस्थितं न तस्मिन्
 सोऽयं ब्रह्मबन्धुः मागधदेशीयाय मागधो नाम गायनः वन्दी सूत-
 मागधवन्दिन इति उच्यते गाथाभिर्लोकं स्तुवन्ति ते गायका इत्यु-
 च्यन्ते ईदृशं मागधो मागधदेशीयः असम्यग्गायनः नोद्घाटितशिरास्तु
 मागधश्च करोति स उच्यते मागधदेशीयः अपरे ब्रुवते मगधो
 देश इति तस्मिन् य उत्पन्नः स मागधदेशीयः इति पूर्वं एव त्वर्थः
 यस्मै एतत् ब्राह्मणं ददति ब्राह्मणः तस्मिन्नेव यत्किञ्चित्कल्याणं तत्
 मृजानायन्तीति ज्ञात्वा ब्राह्मणम् ॥ २८ ॥

ब्राह्मणोमैरिद्धा चैविद्यवृत्तिः समातिष्ठेयुः* ॥ २९ ॥

ब्राह्मणोमैरिद्धा ते ब्राह्मणा यो चैविद्यवतां वृत्तिस्तं समाति-
 ष्ठेयुः द्विजानामध्ययनमिष्ट्यादानमित्येतदादि ॥ २९ ॥

तेषान्तत ऊर्ध्वं भुञ्जीतापि चैनान् कामं याजये-
 दिति † ॥ ३० ॥

तेषां ब्राह्मणानामिष्टब्राह्मणोमानां तत ऊर्ध्वं भुञ्जीत अपि
 चैनान् कामं याजयेदिति एतदार्शयति अतो अर्वाक् यैश्च तेषां
 पूर्वं याजनं कृतं भुक्तं वेति अव्यवहार्याः अन्नप्रायश्चित्ता इति ॥ ३० ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोधे विशेषोक्तिः ।

इति अष्टमस्य बह्वी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

अग्निष्टुत्स्नडुहामश्वानामजानामिति यथोत्साहं दद्यात्
तथा हिरण्यस्य* ॥ १ ॥

उक्ता ब्राह्मणसोमाः अनन्तरमग्निष्टुत आवाताः तेषु न किञ्चि-
दवशिष्यते यदुक्तं सर्वमेवोक्तं दक्षिणासूच्यन्ते अग्निष्टुत्स्निति
सर्वानग्निष्टुतोऽधिष्ठत्य सप्तमी तेषु अग्निष्टुत्सु अगडुहामश्वानाम-
जानामिति यथोत्साहं दद्यात् अनो वहतीत्यगडुहान् यथोत्साहमिति
ब्रह्मपेक्षा कुतः वाक्यात् यथा असमासः किमर्थमिति चेत् अगडुहा-
श्वजहिरण्यानां यथोत्साहं दद्यादिति वक्तव्ये उच्यते यदि समासः
क्रियते प्रतिद्रव्यं बह्वचं न गम्यते यथोत्साहमित्युच्यते प्रतिद्रव्यं
बहुत्वानियमः स्यात् अगडुहामश्वानामजानामिति यो यः प्रतिद्रव्यं
बहुवचनं करोति बहुत्ववचनाद्भूयते कथं प्रतिद्रव्यं बहुनां दानं
स्यादिति यथा हिरण्यस्येति यथोत्साहमिति प्रकृतम् ॥ १ ॥

कञ्चिदर्थमर्हन्त्यो न प्राप्नुयात्स त्रिवृतां प्रथमेन यजेत †
॥ २ ॥

इह ब्राह्मणं चिद्वदग्निष्टोमः तस्यानिर्वातं प्रातःसवनमिति तत्र
पठति ग्रामकामो यजेतेति सोऽयमाचार्यः तस्याहरणे अपरमप्यर्थं
दर्शयति कञ्चिदर्थमर्हन्त्यो न प्राप्नुयादिति अर्हन्त्योऽप्यसौ तमर्थं नच
प्राप्नोति तस्य प्राप्त्रये अनेन त्रिवृतां प्रथमेन यजेत् ॥ २ ॥

* ब्राह्मणयजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् तथा विशेषश्च कृतः ।

† ब्राह्मणयजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्य चतुर्थगश्वरथो दक्षिणा तेषामेकः श्यावः स्यात्*

॥ ३ ॥

तस्य चिहृतां प्रथमस्य चतुर्भिर्नैर्धौतो रथो दक्षिणा तेषामेकः श्यावः स्यात् तस्येति निर्देशः यदि ग्रामकामो यद्यन्यार्थप्राप्तये इति वैषामश्वानामेकः श्यावो वर्णतः स्यात् आनिर्द्वयसम्भवात् ॥ ३ ॥

यं ब्राह्मणाः खराजानः पुरस्कुर्वीरन् स वृहस्पतिसवने यजेत † ॥ ४ ॥

यमिति निर्देशः क्रियते यं ब्राह्मणाः खराजानः पुरतः कुर्वीरन् स पुनः पुरस्कार आधिपत्ये स्थापनम् अथ के ब्राह्मणाः खराजानः येषां राजनिष्ठे केषां निष्ठे ये स्वकर्मनिष्ठाः उक्तं राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जमिति तत्र राजा सर्वस्येष्टे यतस्ते कर्मनिष्ठाः ब्राह्मणवृत्तेऽवस्थिताः अविचलितव्रतविद्वांसः ते खराजानः ते यं पुरस्कुर्वीरन् स वृहस्पतिसवने यजेत ॥ ४ ॥

तस्य प्रातःसवने सन्नेषु नाराशाऽसेखेकादशदक्षिणा व्यादिशेद्विग्भ्यो नापाकुर्यात् ‡ ॥ ५ ॥

तस्य वृहस्पतिसवनस्य प्रातःसवने आसादितेषु नाराशेषेषु

* ब्राह्मण्यजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनैव ।

‡ ब्राह्मण्यजेनैव सूत्रद्वयं कृतम् ।

समयेषु एकादशदक्षिणा व्यादिशेद्वलिग्भ्यः व्यादिशमात्रं कुर्यात्
अपाकरणं न कुर्यात् खलिग्भ्यो व्यादिशेत् अपाकरणमर्पणम् ॥ ५ ॥

अथ द्वादशा मध्यन्दिने* ॥ ६ ॥

अपरमपाकरोति मध्यन्दिने एकादशदक्षिणा अथद्वादशाः अथो-
द्वादशो यासां ता इमा अथद्वादशाः ॥ ६ ॥

ता उभयोरपाकरोति † ॥ ७ ॥

याश्च प्रातःसवनीयायाः ता अथद्वादशाः उभयोर्मध्यन्दिने
ददाति सञ्चिहितेषु नाराग्रंवेष्टिति प्रकृतम् एवं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

एकादश तृतीयसवने ता अनुबन्ध्य वपायाः ऊताया-
मपाकुर्यात् ‡ ॥ ८ ॥

एवं ब्राह्मणम् एकादशतृतीयसवने ता वशायामपाकरोतीति
तृतीयसवने एकादशदक्षिणाः ता अनुबन्ध्यस्व पश्चार्वपायां ऊताया-
मपाकुर्यात् वशापक्षे ब्राह्मणात् तत्राप्येकादश एव ॥ ८ ॥

तान्यप्येकादशैकादशशतानि स्युः सहस्राणि वा नित्य-
स्त्वश्वो मध्यन्दिने ‡ ॥ ९ ॥

याश्च प्रतिषवनं एकादशदक्षिणा आदिष्टाः तान्यपि सर्वाप्येका-

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोधे विज्ञेयोऽस्ति ।

‡ ब्राह्मण्यबोध्यम् किन्तु हेद्विषये विज्ञेयोऽस्ति ।

द्वैकादशतानि स्युः सहस्राणि वा प्रतिषवनं स्युः वाच्यो विक-
ल्पार्थः नित्यस्वप्नः सर्वेषु कल्पेषु मथ्यन्दिने ॥ ८ ॥

य एनं पुरस्कुर्वीरन्वग्भूतवृत्तिं तत ऊर्ध्वं तेषु वर्त्त-
येत्* ॥ १० ॥

य एनं यजमानं पुरस्कुर्वीरन् अन्वग्भूतेषु या वृत्तिः तत ऊर्ध्वं
तां वृत्तिं तेषु वर्त्तेरन् अन्वग्भूता नाम ये आश्रिताः तान् बिभृथात्
योगक्षेमन्तेषु कल्पयेत् ॥ १० ॥

स्थपतिरिति चैनन्त आचक्षीरन्* ॥ ११ ॥

ते अन्वग्भूता एनं यजमानं स्थपतिरिति आचक्षीरन् ॥ ११ ॥

श्वेनेनेषुर्व्याख्यातोद्दीक्षोपसदस्वस्यैकाद्विक्यः † ॥ १२ ॥

इषुः श्वेनेनैव व्याख्यातः यावान् श्वेनस्य सूचकारेण विधिरक्तः
स सर्व एव इषोर्भवति अयन्तु विशेषः ऐकाद्विक्यो दीक्षोपसद इति
इषोर्भवति श्वेन्यस्तु सद्योपक्रमः ॥ १२ ॥

इति षष्ठमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

सर्वस्वारेण यच्च्यमाणो दीक्षाप्रभृति प्रयतेत यथा सौत्येऽ-
ह्नि प्रेयामिति † ॥ १ ॥

* आह्वायबोध्यवेम् ।

† आह्वायबोनेतेन सूचदयं क्षतम् ।

अग्निष्टुतः प्रकृताः तत्र सर्वस्वारस्य ब्राह्मणं त्रिष्टदग्निष्टोमः स सर्व-
स्वारो यः कामयेतानामयतासुं लोकमिधामिति स एतेन यजे-
तेति तस्य सर्वस्वारस्य विधिरुच्यते सर्वान् यस्मिन् स्वाराणीति स
सर्वस्वारः तेन सर्वस्वारेण यज्यमाणो दीक्षाभ्य आरभ्य प्रयतेत
प्रयत्नं कुर्यात् यथा सौत्येऽहनि प्रेक्षां क्षियेयमिति दीक्षास्तस्या
परिमिताः कुर्यात् ॥ १ ॥

प्राणभक्षः सर्वत्र भक्षान् भक्षयेत्* ॥ २ ॥

दीक्षाभ्य आरभ्य चावन्तो भक्षाः सर्वान् प्राणभक्षान् भक्षयेत्
न प्रत्यक्षभक्षान् सर्वगृह्णात् व्रतमपि प्राणभक्ष एव ॥ २ ॥

तानपोभ्यवहारयेत्कर्त्तवानुषेचयेत्* ॥ ३ ॥

तान् भक्षानपोभ्यवहारयेत् अशु प्रक्षिपेत् कर्त्तं वा प्रक्षिपेत्
खाते वा अनुषेचयेत् ॥ ३ ॥

सोममङ्गिः सः सृज्य मार्जालीयसदेशे निनयेयुः* ॥ ४ ॥

सोमं प्राणभक्षं भक्षितम् अङ्गिः संसृज्य मार्जालीय उत्कटदेशे
निनयेयुः संसर्गो मिश्रणम् ॥ ४ ॥

आर्भवे पवमाने स्तूयमान उदुम्बर्या दक्षिणा प्रावृते
निपद्येत कृष्णाजिनमुपस्तीर्य दक्षिणाग्निरास्तदेव संगच्छते
तदेव म्रियत इति* ॥ ५ ॥

इह ब्राह्मणम् आर्भवे पवमाने स्तूयमान औदुम्बर्या दक्षिणे

* ब्राह्मणवोऽप्येवम् ।

प्रदेशे कृष्णाजिनमुपस्तोष्य दक्षिणाग्निरा निपद्येत संविशेत् तदेव
सङ्गच्छते तदेव व्रियत इति सङ्गमनं मरणम् ॥ ५ ॥

एतं मृतं यजमानः हविर्भिः सहजीषे यज्ञपात्रैश्चाहव-
नीये प्रहृत्य प्रम्रजेयुरिति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

एतं मृतं यजमानं हविर्भिः सहजीषेण यज्ञपात्रैश्चाहवनीये
प्रहृत्य प्रम्रजेयुरित्येवं शाण्डिल्यो मन्यते प्रहरणं प्रक्षेपः प्रम्रजेयुरिति
एतावन्तमेतत्कर्मेति विज्ञापयति अथ एतं मृतं यजमानमिति
किमर्थम् उच्यते एतमेव सर्वस्वारे यजमानं मृतम् एवं कुर्युः अन्यत्र
तु मृते यजमाने समापयेयुः शेषमिति ॥ ६ ॥

समापयेयुः शेषमिति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

धानञ्जय आह समापयेयुरेव शेषमिति ॥ ७ ॥

समापयेयुश्चेदिति शाण्डिल्यायनो नेदिष्टो तत् कृष्णा-
जिनं प्रतिमुच्य याजमानं कुर्यात् भक्षांश्च भक्षयेत्* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्यायन आह यदि समापयेयुः शेषं कर्म ततो यद्यज-
मानस्य कृष्णाजिनं तत्पुत्रो भ्राता वा यो वा नेदिष्टो स्यात् स तत्
प्रतिमुच्य आवृत्य याजमानं कर्म कुर्यात् भक्षांश्च भक्षयेत् तत्र हि
यजमानस्य प्राणभक्षं सर्वत्र भक्षान् भक्षयेदित्युक्तम् अयन्तु पुनर्भक्षं
भक्षयेत् ॥ ८ ॥

ऋत्विजो याजयमानं कुर्युः सर्वङ्गतो भक्षान् जुहुयुरिति
धानञ्जयः* ॥ ९ ॥

* प्राङ्मासबोऽप्येवम् ।

धानञ्चय्य आह चलिषो यावमानं कुर्युः ये यावमानस्य भक्ष-
स्तान् सर्वज्जतो शुक्रयुरिति ॥ ८ ॥

संस्थितेऽहनि सन्त्वा द्विन्वन्तीत्यासन्द्यङ्गानि समाहरे-
युः* ॥ १० ॥

संस्थिते समाप्तेऽहनि ऊते समिष्टयजूंषि सन्त्वाद्विन्वन्तीत्यनेन
साक्षा आसन्द्योरङ्गानि समाहरेयुः आसन्दी मञ्ची ॥ १० ॥

सन्त्वा रिणन्तीति प्रक्षालयेयुः* ॥ ११ ॥

सन्त्वा रिणन्तीत्यनेन साक्षा प्रक्षालयेयुः तान्यासन्द्यङ्गानि ॥ ११ ॥

सन्त्वा ततक्ष्णुरिति तक्ष्णयुः* ॥ १२ ॥

सन्त्वा ततक्ष्णुरित्यनेन साक्षा तक्ष्णयुः तान्यङ्गानि ॥ १२ ॥

सन्त्वा शिशन्तीति विवयेयुः* ॥ १३ ॥

सन्त्वा शिशन्तीत्यनेन साक्षा तान्यासन्द्यङ्गानि विवयेयुः ॥ १३ ॥

तथैनमवमृथं हत्वा सोमोपनहनेन प्रक्षाद्यानूबन्ध्यवपा-
याञ्जतायां दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रूण्यस्य वापयेयुः* ॥ १४ ॥

तथा आसन्द्या एनं यजमानम् अवमृथं हत्वा सोमोपनहनेन
वाससा प्रक्षाद्य अनूबन्ध्यपशोर्वपायां ऊतायां महावेदेर्दक्षिणे प्रदेमे
केशश्मश्रूण्यस्य यजमानस्य वापयेयुः वपनक्षारेयेयुः ॥ १४ ॥

अनूबन्ध्यशेषं समाप्य मध्ये देवयजनस्य चितां चिनु-
युः* ॥ १५ ॥

अनूबन्धस्य पशोः शेषं समाप्य देवयजनस्य मध्ये काष्ठैश्चिताच्चि-
नुयुः ॥ १५ ॥

पश्चाद्गार्हपत्यमुपदध्युः पुरस्तादाहवनीयं पश्चिमेन गार्ह-
पत्यं दक्षिणत आग्नीध्रीयं परिहरेयुः* ॥ १६ ॥

तस्याश्चितायाः पश्चिमे प्रदेशे गार्हपत्यमग्निं स्थापयेयुः पुरस्तात्
आहवनीयं पूर्वे प्रदेशे आहवनीयमग्निं स्थापयेयुः गार्हपत्यं पश्चि-
मेन प्रदेशेन परिहृत्य चिताया दक्षिणे प्रदेशे आग्नीध्रीयमग्निं नि-
दध्युः ॥ १६ ॥

तं दक्षिणाग्निरसं चितावाहितं यज्ञपात्रैः कल्पयेत् † ॥ १७ ॥

तं यजमानं दक्षिणाग्निरसश्चितावाहितम् आरोपितं निरहर्हभिः
यज्ञपात्रैः कल्पयेत् संयोजयेत् यध्वर्युः तस्य हि व्यापारो यज्ञ-
पात्रैः ॥ १७ ॥

अग्निरसि कपालानि युज्यात् † ॥ १८ ॥

अग्निरसि यजमानस्य कपालानि कुर्यात् कपालानि येषु पुरो-
डाग्नाः संस्क्रियन्ते ॥ १८ ॥

समोत्तमधानञ्च चमसम् † ॥ १९ ॥

समोत्तमधानं यस्मिन् हवींषि सर्वाणि समोप्यन्ते इडापात्रमित्यर्थः
तच्च अग्निरसि स्थापयेत् ॥ १९ ॥

ब्राह्मणायजीये विश्वेषोऽस्ति ।

ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

ललाटे प्राग्निचक्षुरणम्* ॥ २० ॥

येन प्राग्निचं द्वियते चमये तल्ललाटे स्थापयेत् ॥ २० ॥

नासिकयोः स्रुवौ* ॥ २१ ॥

नासिकयोः स्रोतसि स्रुवौ स्थापयेत् ॥ २१ ॥

आस्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिक्या गौर्मुखं वपया प्र-
च्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवर्णो तिरस्त्रीम्* ॥ २२ ॥

यजमानस्यास्ये मुखे हिरण्यं प्रक्षिप्य यागुस्तरणिकी गौस्तस्या
वपया मुखं प्रच्छाद्य यजमानस्य तत्र तस्मिन्मुखे अग्निहोत्रहवर्णो
स्रुचन्तिरस्त्रीं स्थापयेत् प्राङ्मुखीम् ॥ २२ ॥

दक्षिणे पाणौ जुहूम्* ॥ २३ ॥

दक्षिणे पाणौ जुह्वं स्रुचं स्थापयेत् तिरस्त्रीमिति वर्त्तते ॥ २३ ॥

सव्यउपमृतम्* ॥ २४ ॥

सव्ये पाणौ उपमृतं स्रुचं स्थापयेत् तिरस्त्रीमेव ॥ २४ ॥

तथा वृक्षौ* ॥ २५ ॥

यथा स्रुचौ तथा वृक्षौ दक्षिणे दक्षिणं सव्ये सव्यम् ॥ २५ ॥

उरसि ध्रुवाम्* ॥ २६ ॥

स्रुचं स्थापयेत् तिरस्त्रीमेव ॥ २६ ॥

उदरे पात्रीम्* ॥ २७ ॥

* नाट्यायनीयेष्वेवम् ।

उदरे पात्रं स्थापयेत् ॥ २७ ॥

उपस्थे कृष्णाजिनम्* ॥ २८ ॥

उपस्थे कृष्णाजिनं स्थापयेत् ॥ २८ ॥

अन्तरेण सक्थ्यो ग्रन्थादृषदुपले यच्च नादेक्ष्यामः* ॥ २९ ॥

सक्थ्यो अन्तरेण ग्रन्थां स्थापयेत् ग्रन्था च दृषदुपलब्ध ग्रन्था-
दृषदुपले यच्च नादिश्यते यज्ञपात्रं तथास्मिन्नेव देगे स्थापयेत् अर-
ण्यादि ॥ २९ ॥

दक्षिणस्योखस्य दक्षिणत उलूखलम्* ॥ ३० ॥

दक्षिणस्योखस्य कटिसन्निहतजघनप्रदेशे उलूखलस्य दक्षिणे प्रदेशे
उलूखलं स्थापयेत् ऊर्ध्वन्तु ॥ ३० ॥

अनुसक्तं मुषलम्* ॥ ३१ ॥

सक्थ्यमगु अनुसक्तं तत्रैव मुषलं स्थापयेत् पुनः सक्थः
ऊर्ध्वम् ॥ ३१ ॥

पादयोः क्षर्पम्* ॥ ३२ ॥

पादयोः क्षर्पं स्थापयेत् क्षर्पं प्रज्ञातम् अनुकरणद्रव्यम् ॥ ३२ ॥

सर्वाण्युत्तानानि पृषदाज्यवन्ति कृत्वा सर्वेभ्योऽग्निभ्य
उलपराजोस्तृणयुर्यथास्मिन्नग्नयः समवेध्यन्तीति* ॥ ३३ ॥

यावन्त्युत्तानानि यज्ञपात्राणि तानि सर्वाणि पृषदाज्येन पूर-

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

यित्वा सर्वेभ्योऽग्निभ्य उत्सपराजोऽसृणुयुः यथास्मिन् यजमानस्य ब्रूरोरे-
ऽग्नय एकत्र समाधानं करिष्यन्तीति अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति
अग्निभ्य इत्युक्ते वज्रवचनसामर्थ्यात्सिद्धमिदं यथा सर्वेभ्य इति उच्यते
सर्वग्रहणं क्रियते गृह्णास्याग्रेरेवोपयोग इति अथ किं स्नानं तस्मैति
उच्यते उक्तं यच्च नादेक्ष्याम इति ॥ ३३ ॥

आहवनीयाच्चेत्प्रथममेयात् ब्रह्मलोकमेव्यतीति विद्यात्
गार्हपत्याद्देवलोकं दक्षिणाग्नेः पितृलोकम्* ॥ ३४ ॥

उक्तम् अगन्तो वै खरोऽगन्तोऽसौ लोकोऽगन्तमेवेनं स्वर्गलोकं
गमयन्तीति अप्रत्यक्षश्चासौ स्वर्गः तस्य स्वर्गस्य प्राप्तिरुच्यते यथा-
हवनीयं प्रथममागच्छेत् अग्निर्यजमानं तत एवं जानीयात् ब्रह्मलोकं
गमिष्यति यजमान इति यदि गार्हपत्यं प्रथममागच्छेत् देवलोकं
यास्यतीति विद्यात् अथ दक्षिणाग्निं प्रथममागच्छेत् पितृलोकं यास्य-
तीति विद्यात् यदुक्तं अगन्तरमेवेनं स्वर्गं लोकं गमयतीति तदेषु
स्थानेषु स्वर्गसंज्ञा यत् स्नानमागच्छति तदस्नाननं भवति ॥ ३४ ॥

ऋतेषु यज्ञपात्रेषु त्रिष्कन्दोगः परिगायेत् नाके सुपर्ण-
मिति † ॥ ३५ ॥

यदा यज्ञपात्राणि ऋतानि भवन्ति तस्मिन् यजमाने तत-
श्चन्दोगस्त्रिः परिगायेत् नाके सुपर्णमित्येतत्साम अथ चन्दोगग्रहणं

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायनीये विभोबोऽस्ति ।

किमर्थमिति यस्मै परिसामगानं प्राप्तं स गास्त्रत्येव उच्यते वक्ष्यत्यर्थं
एषैवावृत्सर्वाहिताग्नीनामिति तदस्मिन्नपि त्रिष्वन्देशः परिगाये-
दिति ॥ ३५ ॥

धूम उदिते त्वेषस्ते धूम ऋण्वतीति* ॥ ३६ ॥

यदा धूम उद्गच्छेत् तदा तस्मिन्नुदिते त्वेषस्ते धूम ऋण्वतीति
एतस्मात् गायेत् चिरिति प्रकृतम् । ३६ ॥

प्रज्वलितेऽग्ने मृडमहाम् असीत्येतयोरन्यतरेण* ॥ ३७ ॥

प्रज्वलितेऽग्ने अग्ने मृडमहाम् असीत्येतयोः साक्षोः अन्यतरेण
परिगायेत् अन्यतरेणेति विकल्पः ॥ ३७ ॥

एषैवावृत् सर्वाहिताग्नीनाम् † ॥ ३८ ॥

येयमावृत्ता सर्वस्वारमित्यधिकृत्य एषैव सर्वाहिताग्नीनां भवत्य-
सर्वस्वारेऽपि ॥ ३८ ॥

जीवेच्चेत् यजेतोदवसानोयया † ॥ ३९ ॥

एतत् तावत्कृत्स्नं सार्वस्वारिकमुक्तं कर्म यावत्परिमाणमिति
अथ पुनर्जीवेन्नैव द्रियेत यजमानः तत उदवसानीयया यजेत उद-
वसानोयान्तं कृत्स्नं कर्म समापयेयुरिति एतदुक्तं भवति मृते तु परि-
गानान्तमेव कर्म नोदवसानीयान्तम् ॥ ३९ ॥

अभोजनेन तत ऊर्द्धं मुमूर्षेत्* ॥ ४० ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

† आह्वायबोनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

ततस्तस्मात्कर्मण जङ्गम् अभोजनेन समूर्षेत् मर्तुमिच्छेत् यज-
मानः तावन्न भुञ्जीत यावन्मृत इति ॥ ४० ॥

भुञ्जीत जिजीविषेदेवेति धानञ्जयः* ॥ ४१ ॥

धानञ्जय आचार्य आह भुञ्जीत जिजीविषेदेवेति जीवितुमि-
च्छेत् ॥ ४१ ॥

तस्य कृतान्नन्दक्षिणा† ॥ ४२ ॥

तस्य सर्वस्वारस्य कृतान्नं मन्त्रतण्डुलादि दक्षिणा तस्य ग्रहणं
किमर्थमिति उच्यते जीवितस्य मृतस्य चेति ॥ ४२ ॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्याञ्चातुर्मास्यान्यारभेत ‡ ॥ ४३ ॥

फल्गुनीभ्यां युक्ता फाल्गुनी तस्यां फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां
चातुर्मास्यान्यारभेत उक्तं चिददग्निष्टोमो वैश्वदेवस्य श्लोक इति
विधानम् ॥ ४३ ॥

उक्तं कालान्तरं ब्राह्मणेन § ॥ ४४ ॥

कालान्तरमुक्तं ब्राह्मणेन ततश्चतुर्षु मासेषु ॥ ४४ ॥

यजनीयेऽहनि वैश्वदेवशुनासौर्ये स्थातामुत्तरञ्च वारुण-
प्रघासिकम्* ॥ ४५ ॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां दीक्षितस्य यदन्तरस्मिन् पूर्वपक्षे यज-

* शास्त्रायणोऽप्येवम् ।

† शास्त्रायणीये एतन्नास्ति ।

‡ शास्त्रायणीये विज्ञेयोऽस्ति ।

नीयमहः तत्र वैश्वदेवं स्थात् यजनीयमहः प्रतिपत् एवमेव शुना-
सीर्यं यथाकालम् उत्तरञ्च वारुणप्रघासिकमहः यजनीय एवाहनि
स्थात् ॥ ४५ ॥

पर्वण्युत्तमं साकमेधानाम्* ॥ ४६ ॥

उत्तममहः पर्वणि स्थात्साकमेधानां सप्तदशस्य एवं पूर्वपक्षे
यज्ञपुच्छं सम्पद्यते ॥ ४६ ॥

द्वादशं शतं शुनासीर्यस्य दक्षिणाः* ॥ ४७ ॥

तत्किमिदमारभ्यते यदा सिद्धमेव ब्राह्मणे द्वादशं शतं दक्षिणा
इति उच्यते इतरार्थं आरम्भः ॥ ४७ ॥

पञ्चाशदितरेषामङ्गामेकैकस्यैकैकस्य* ॥ ४८ ॥

इतरेषां वैश्वदेवादीनां एकैकस्याङ्गः पञ्चाशत् पञ्चादशदक्षिणाः
वारुणप्रघासे शतं दक्षिणा इति पठितं साकमेधे पञ्चाशच्छतमिति
ताः प्रत्यहं समत्वविभागेन कल्पयति ॥ ४८ ॥

इति अष्टमस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

उपहव्ये देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुः स्वस्थानास्तु* ॥ १ ॥

उपहव्यस्य ब्राह्मणं सप्तदशोऽग्निष्टोमो देवाश्च वा असुराश्च प्रजा-

* ब्राह्मणायबोध्यैवम् ।

पतेर्दद्याः पुना आसंस्तेऽसुरा भूयांसो बलीयांस आसन् कनीयांसो
 देवाः ते देवाः प्रजापतिमुपाधावन् स एतमुपह्वयमपश्यन् स ऐक्षत
 यन्निरुक्तमाहरिष्याम्यसुरा मे यज्ञं हनिष्यन्तीति सोऽनिरुक्तमाहरे-
 दिति तत्रायं संशयः किमानिरुक्त्यमिति तदिवक्षुराचार्यः इदं सूत्र-
 मारभते उपह्वय इति उपह्वये क्रतौ देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुः
 स्वस्थानासु देवतासु परोक्षता परोक्षं देवताशब्दमुद्धृत्यान्वेन शब्दा-
 न्तरेणोच्चारणं देवतायाः अनिर्वचनम् एतदानिरुक्त्यम् एवं स्वस्था-
 नासु कुर्यात् ॥ १ ॥

प्रत्यक्षमस्वस्थानासु* ॥ २ ॥

अश्वस्थानासु प्रत्यक्षमेव शब्दं प्रयुञ्जीत देवतास्थानानि न्याया-
 न्युक्तानि किमुदाहरणं सोमातिरेकादिति ॥ २ ॥

देवशब्दं सर्वत्र वर्जयेयुः* ॥ ३ ॥

उक्तं स्वस्थानास्त्विति देवशब्दं सर्वत्र वर्जयेयुः ॥ ३ ॥

ज्ञेता देवो महीमित्रस्येत्येते ज्ञेता यज्ञे महीयज्ञस्येति
 ब्रूयुरिन्दुरिति सोमम् † ॥ ४ ॥

ज्ञेता देवो महीमित्रस्येत्येतौ शब्दौ एवं ब्रूयात् ज्ञेता यज्ञे
 महीयज्ञस्येति सोमशब्दं इन्दुरिति ब्रूयात् ननु मशक्नेन शक्यसाम-
 द्र्यं पठितमेवोपह्वयस्थानिरुक्तं मशक्नेचास्य प्रमाणं तत्किमिदं पुनरा-

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

रभ्यते देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुरिति उच्यते नेतदानिरुक्त्यं
 केवलं स्तोत्राणि भजते प्रतिस्रोत्रेषु चानिरुक्त्यं भवति महदादिषु
 च यक्षुःषु तद्यदीदं नारभ्येत ततोमहदादीनां यक्षुषां कथमानि-
 रुक्त्यं गम्यते एवमेव स्तोत्रेष्वपि होता देवो महोमित्रस्येत्येतौ ब्रह्मदौ
 प्रत्यक्षौ पठितौ तयोस्तावच्छब्दान्तरं विधेयं तथा यज्ञशब्दस्य विभ-
 क्त्यन्तरं विधेयं तथा वृहत्यां सोमदेवशब्दयोः परोक्षं कल्पयितव्यं
 तत्र कृत्तिषु च एतत्परोक्षं कल्पयितव्यं सोमवशादपि अधिकद्रव्ये
 सोमकृते च द्रव्यान्तरं सोऽयमाचार्य एतदर्थं सूत्रमारभते ॥ ४ ॥

आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन* ॥ ५ ॥

ब्राह्मणेनादिष्टा दक्षिणा यावत् यस्य चेति अश्वः श्वावो दक्षिणा
 स ह्यनिरुक्तः स ब्राह्मणे देय इति ॥ ५ ॥

इतरेभ्यश्च किञ्चिद्दद्यात्* ॥ ६ ॥

इतरेभ्यश्च अलिङ्ग्यः किञ्चिद्दद्यात् चशब्दः समुच्चयार्थः ब्राह्मणे
 चाश्वं दद्यादितरेभ्यश्च किञ्चिद्दद्यादिति किञ्चिच्छब्दोक्तम् ॥ ६ ॥

ऋतपेये तस्य द्वादशदीक्षोपसद इति तिस्र उपसदः* ॥ ७ ॥

ऋतपेये पठति तस्य द्वादशदीक्षोपसद इति तत्र असमश्रुतेः
 दीक्षोपसदां विभागसंग्रहे विंशति तिस्र उपसद इति नव दीक्षा
 इति सामर्थ्यात्सिद्धम् ॥ ७ ॥

घृतव्रतो भवतीति यथोत्साहं दीक्षासु प्राप्नोयात्* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

घृतव्रतो भवतीति ब्राह्मणम् एतद्दीक्षासु चावदुत्साहनावत्
घृतस्य प्राञ्जीयात् चावतास्य वरीरं नेपद्यते ॥ ८ ॥

उत्तरेणोत्तरेण काण्डेनोपैतीति पृथगुपसत्स्वर्गुलिपर्वभिः
प्रतिलोमैः प्राञ्जीयादिति धानञ्जयः* ॥ ९ ॥

उत्तरेणोत्तरेण काण्डेनोपैतीति ब्राह्मणं यत्रायं संग्रहः किं
काण्डमिति बोध्यमाचार्यस्तद्वतीति पृथगुपसत्स्वर्गुलिपर्वभिः प्रति-
लोमैः प्राञ्जीयादिति पृथक्ज्ञानेत्यर्थः उपसत्स्वर्गुलिपर्वभिः प्रति-
लोमैः उपरिष्ठादारभ्य घृतं प्राञ्जीयादिति एवं धानञ्जय आचार्य
आह अर्गुलिपर्वसु काण्डशंशा ॥ ९ ॥

एकाङ्गुल्या पृथक् पर्वभिः सर्वान्देशास्त्रयमसा मितः सु-
क्षैरनुलोमैरिति शौचिवृत्तिः* ॥ १० ॥

शौचिदक्षिराचार्य आह एकाङ्गुल्या पृथक् पर्वभिः पृथक्ज्ञाने-
त्यर्थः सर्वान्देशान् प्रति त्रयमसा मितः सुः एकैकेनाङ्गुलिपर्वणा एकै-
कसमसो मितः स्यात् तैश्चममैरनुलोमैः प्राञ्जीयादिति ॥ १० ॥

प्रतिलोमैरिति शाण्डिल्यः* ॥ ११ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह तैः प्रतिलोमैः प्राञ्जीयादिति ॥ ११ ॥

घृतमुक्त्वा प्रसर्पन्तीति प्रसृप्यतः सदो भक्षयिष्यन्तश्च
देव सत्यानि ब्रूयुरियं भूमिरसावादित्य इति* ॥ १२ ॥

* शास्त्रायबोध्यवन् ।

ब्राह्मणं स्नानमुक्त्वा प्रसर्पन्तीति तदुच्यते यद् प्रतिनमनं विद-
 चन्तश्चमसां च भक्षयिष्यन्तः प्रसर्पणकाले भक्षणकाले चेत्येतदुक्तं भवति
 तदेव सत्यानि तदेवानधिष्ठत्य साधारणानि ब्रूयुः इयं भूमिः असावा-
 दित्यः अमूनि नक्षत्राणि असौ चन्द्रमाः उदेति प्रातरादित्यः एतान्व-
 यभिषरणानि ॥ १२ ॥

या देवताश्चमसैरिज्येरत्स्तत् पीतवद्भक्षमन्त्रानूच्चेयुरिति
 शाण्डिल्यः* ॥ १३ ॥

या देवताश्चमसैरिज्येरन् ताभिर्देवताभिस्ते चमसाः पीता भवन्ति
 तस्मात्पीतवदेव भक्षमन्त्रानूच्चेयुरिति स्तपेयत्वात् एवं शाण्डिल्य
 आचार्यो मन्यते ॥ १३ ॥

अविकारेण तु नाराग्रत्सानाम्* ॥ १४ ॥

नाराग्रं सानां चमसानाम् अविकारेण भक्षमन्त्रः स्यात् ॥ १४ ॥

सोमचमसो दक्षिणेत्यभिषुतस्य स्यात्तस्मिन् हि चमसं प्रमा-
 णम्† ॥ १५ ॥

ब्राह्मणं सोमचमसो दक्षिणेति चमसः अभिषुतस्य सोमस्य पूर्णः
 स्यात् तस्मिन् हि अभिषुते सोमे चमसं प्रमाणं यद्यनभिषुतस्य
 पूर्णः स्यात् तच्च चमससंज्ञा स्यात् ॥ १५ ॥

तं मध्यन्दिने सवनमुखीयैः सहोन्नयेयुर्जुहुयुषास्य ऊतो
 देय इति हि ब्राह्मणम् † ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

† ब्राह्मणबोधेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तं चमसं मध्यन्दिने सवनगुखीयैश्चमसैः सह उज्ज्वेयुः सुज्ज्व-
चास्त्र उज्जीतस्य चमसस्य ब्राह्मणञ्च ऊतो देव इति ॥ १६ ॥

तं दक्षिणावेलायां पूर्वेणाहवनीयमनिर्हरन्तो वेदेर्दक्षि-
णेन सदोहविर्द्धानानि चारयित्वा पूर्वया दारा सदः प्रवेष्ट-
येयुः* ॥ १७ ॥

तं चमसं दक्षिणाकाले आहवनीयस्य पूर्वेण प्रदेशेन अनिर्गम-
यन्तो वेदेः द्युपाहवनीयान्तरेण हत्वा सदो हविर्द्धानयोश्च दक्षिणेन
चारयित्वा पूर्वया दारा सदः प्रवेष्टयेयुः ॥ १७ ॥

संस्थितेऽह्न्यत्विग्भ्यः किञ्चिद्दद्यात्* ॥ १८ ॥

संस्थिते समाप्तेऽहनि अस्मिन्भ्यः किञ्चिद्दद्यादिति ॥ १८ ॥

इति अष्टमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन दूषाग्रस्य* ॥ १ ॥

अतपेय उक्तः तदनन्तरं पठितं सप्तदशोऽग्निष्टोमस्तस्य दीक्ष-
णीयायामिष्टौ द्वादशमानं हिरण्यं ददातीति सोमसंस्था दक्षिणा
फलाणि श्रूयन्ते कर्मनामधेयश्च श्रूयते सोऽयमाचार्यः सर्वज्ञः श्रुत्यन्तरं
दृष्ट्वा नामधेयं कल्पयतीति आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन दूषाग्रस्येति

* ब्राह्मयजुर्वेदस्येवम् ।

कथमादिष्टा तस्य दीक्षणीयायामिष्टौ दादन्नमानं हिरण्यं ददाती-
त्यत आरभ्य यावदष्टाविंशतिशतमानानि वज्रायां वपायामिति ॥ १ ॥

एतावन्त्यष्टाविंशतिशतमानानीति यत्र स्याच्चतुर्विंश-
तिमानानान्तावन्त्यष्टाविंशतिशतानि दद्यात्* ॥ २ ॥

यत्र स्यादेतावन्त्यष्टाविंशतिशतमानानीति यथा द्वे अष्टाविंशति-
शतमाने अग्नीषोमीयस्य पशोर्वपायामष्टाविंशतिशतमानानि
प्रातः पशोर्वपायामष्टाविंशतिशतमानानि प्रातःसवनेषु नाराशंसे-
ध्वित्येतदादि तत्र चतुर्विंशतिशतमानानान्तावन्ति तावत्परिमा-
णानि अष्टाविंशतिशतानि दद्यात् ॥ २ ॥

रुक्मो होतुरिति निष्कोनामालङ्कारस्तं दद्यात् † ॥ ३ ॥

उक्तं रुक्मो होतुः सगुद्गातुरिति रुक्मो होतुरित्युक्ते निष्को-
नामालङ्कारः सौवर्णस्तं दद्यात् ॥ ३ ॥

सगुद्गातुरिति हिरण्यमयी स्यात् † ॥ ४ ॥

सगुद्गातुरिति ब्राह्मणं सा सक् हिरण्यमयी स्यात् सौवर्णा इत्यर्थः
॥ ४ ॥

वैश्वस्तोमे सदो दुग्धेन पयसा सोमं मिश्रकुर्युः प्रातः-
सवने षट्तेन मध्यन्दिने दध्ना तृतीयसवने ‡ ॥ ५ ॥

* ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणयज्ञोऽप्येवम् ।

अस्यानन्तरतो वैश्वसोमः तच्च पठति सप्तदशोऽग्निष्टोमस्य
 प्रातःसवनीयान् सोमान् प्रति दुहा श्रीषाति ऋतेन मध्यन्दिने द्वा
 तृतीयसवने इति तच्च प्रति दुहां प्रति संव्रथः तदुच्यते वैश्वसोमे सद्यो
 दुग्धेन पयसा क्षीरेण सोमं मिश्रं कुर्युः प्रातःसवने सद्यो दुग्धे पयसि
 प्रतिधुकुंशा ऋतेन पयसा सोमं मिश्रं कुर्युर्मध्यन्दिने तृतीयसवने
 द्वा सोमं मिश्रं कुर्युः ॥ ५ ॥

तस्य द्वादशः शतं दक्षिणाः सहस्रं वा यथारूपाः पञ्च-
 शारदीये पञ्चव आसभ्यन्ते* ॥ ६ ॥

तस्य वैश्वसोमस्य द्वादशं शतं दक्षिणाः सहस्रं वा वाक्त्र्ये विक-
 स्पार्थः अयन्तु विशेषे यथारूपाः पञ्चशारदीये पञ्चव आसभ्यन्ते
 तद्रूपा दक्षिणाः स्युः ॥ ६ ॥

तीव्रसुति सोमातिपवितं याजयेदिति* ॥ ७ ॥

तीव्रसुति यज्ञे अनेके अधिकृताः श्रूयन्ते सोमातिपवितं याजये-
 दित्यत आरभ्य तच्च अन्ये शब्दाः प्रतीतपदार्थकाः सोमातिपवित इति
 उच्यते ॥ ७ ॥

य इष्टा पापीयान् स्यात् स सोमातिपवित इति श्राण्डि-
 ल्यः* ॥ ८ ॥

श्राण्डिल्य आचार्य आह इष्टा यः पापीयान् भवेत् स सोमा-
 तिपवित इति सर्वथा इष्टा श्रेयसा भवितव्यं यस्तु पापीयान् भवति

* श्राण्डिल्योऽप्येवम् ।

स सोमातिपवितः अतिपवणं नाम असम्यक् परिणामः तस्य सम्यक्
सोमः परिणतः ॥ ८ ॥

यः सोमं पीत्वा हृदयेत विरिच्येत वेति धानञ्छप्यः* ॥ ९ ॥

धानञ्छप्य आचार्य आह यः सोमं पीत्वा हृदयेत विरिच्येत वा
स सोमातिपवित इति वाजसनेय्यपरा श्रुतिः ॥ ९ ॥

तत्र भक्षावृताश्चमसानवजिघ्रेयुरक्षावाकस्तोत्रेण स्तुत्वा
भक्षयेयुरभक्षयन्त अत्विजश्चमसानवजिघ्नन्ति तानक्षावा-
कस्य स्तोत्रे भक्षयन्तीति ह्याह † ॥ १० ॥

तत्र तस्मिन्तीव्रसुति ये भक्षा आस्ताताः तत्रा दृताः तेनैव
विधिनेत्यर्थः चमसानवजिघ्रेयुः अवजिघ्रणमात्रं कुर्युः भक्षयेयुः यस्मा-
दाह अभक्षयन्त अत्विजश्चमसानवजिघ्नन्तीति तांश्चाक्षावाकस्य स्तोत्रे
स्तुत्वा भक्षयेयुः यस्मादेवं ब्राह्मणमाह तानक्षावाकस्य स्तोत्रे भक्ष-
यन्तीति ॥ १० ॥

एवमसर्वेषु सवनेषु † ॥ ११ ॥

अनेन प्रकारेण सर्वेषु सवनेषु चमसानां भक्षणविधिः ॥ ११ ॥

अभ्यभिसोमानुक्षयन्तीति यानवजिघ्रेयुस्तोत्रेवाभ्युक्षयेयुः*
॥ १२ ॥

ब्राह्मणम् अभ्यभिसोमानुक्षयन्तीति तत् यान् चमसान् अव-
जिघ्रेयुः तेभ्येव पुनः पुनश्चक्षयणं कुर्युः अभ्यभिन्नब्धः पौनःपुन्ये ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् किन्तु तत्र हृदयविषये विघ्नेबोद्धिः ।

शतमाशिरं दुहन्तीति धेनुशतं दोहयित्वा त्रैधं विभज्य
सोमं मिश्रं कुर्युर्यथा वैश्वस्तोमे* ॥ १३ ॥

ब्राह्मणं शतमाशिरं दुहन्तीति धेनूनां शतन्दोहयित्वा त्रैधन्तस्तीरं
विभज्य तेन सोमं मिश्रं कुर्युः येन प्रकारेण वैश्वस्तोमे सद्यो दुग्धेन
प्रातःसवने षट्तेन मध्यन्दिने दध्ना तृतीयसवने ॥ १३ ॥

तस्य तदेव धेनुशतं दक्षिणास्ताउ एव दक्षिणा इति
ह्याह* ॥ १४ ॥

तस्य तीव्रसुतः यदेतच्छतमाशिरं दुहन्तीति तदेव धेनुशतं
दक्षिणाः एवं हि ब्राह्मणमाह ता उ एव दक्षिणा इति ॥ १४ ॥

इति अष्टमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

यं ब्राह्मणा राजानश्च पुरस्कुर्वीरन् स वाजपेयेन य-
जेत* ॥ १ ॥

तीव्रसुदुक्तः साम्प्रतं वाजपेयेन वाजपेय आस्नातः स उच्यते
यं ब्राह्मणाः यमित्युद्देशः राजानश्च पुरस्कुर्वीरन् स पुरस्कारो नाम
पूजा महःस्वापनं पुरस्कृतः सन् वाजपेयेन यजेत् यद्योद्देशेन निर्द्देशः
किमर्थं यं स इति ब्राह्मणं राजभिः पुरस्कृतो वाजपेयेन यजेते-

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

त्येवं वक्तव्यमासीत् उच्यते तैत्तिरीयके श्रुतिः ब्राह्मणचर्चिषयोरेव
वाजपेयो न वैश्वस्येति यथा एतस्मिन् कल्पकार आह वाजपेयः
श्रयोऽवैश्वस्येति सोऽयमाचार्य एतं विधिं उद्देश्यनिर्द्देशाभ्यामाह ॥१॥

तस्य पौर्णमास्यां दीक्षित्वा त्रयोदश दीक्षाः स्युः* ॥ २ ॥

तस्य वाजपेयस्य पौर्णमास्यां दीक्षित्वा त्रयोदश दीक्षा भवेयुः ॥२॥

सप्तदश वा* ॥ ३ ॥

सप्तदश वा दीक्षा भवेयुः ॥ ३ ॥

अमावास्यायां दीक्षित्वा मासमिति गौतमः* ॥ ४ ॥

गौतम आचार्य आह अमावास्यायां दीक्षित्वा मासन्दीक्षाः
स्युरिति ॥ ४ ॥

संवत्सरमिति धानञ्जयः षडुपसत्कस्य साग्निचित्यः स्या-
दिति † ॥ ५ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अमावास्यायामेतद्दीक्षित्वा संवत्सरं
दीक्षाः स्युः षडुपसत्कस्य स्यात् साग्निचित्यचेति षडुपसत्क इति
नियमः ॥ ५ ॥

पार्थिकान् स्तोमान् ज्योतिष्टोमतन्त्रे कल्पयित्वा तैर्ज्योति-
ष्टोमादिभिस्तद्वावेतैः संवत्सरं पूर्वपक्षेषु यजेत त्रयोदशे पूर्व-

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यस्येतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पक्षे वाजपेयेनेष्टैतैरेवावृत्तैरपरं संवत्सरं ते यथोत्साहदक्षिणाः स्युः* ॥ ६ ॥

इदं पुरस्तात् तथोपरिष्ठात्वास्व वाजपेयस्य विधानमुच्यते पार्थिकान् सोमान् ज्योतिष्टोमतन्त्रे कल्पयित्वा चिद्वदादींस्त्रयस्त्रिंशान्तान् तन्त्रस्यचक्षुःसक्तं तैर्ज्योतिष्टोमादिभिर्ज्योतिष्टोमेनैव व्यवेतैः संवत्सरं पूर्वपक्षेषु यजेत प्रथमे पूर्वपक्षे ज्योतिष्टोमं कृत्वा द्वितीये पूर्वपक्षे ज्योतिष्टोमतन्त्रे चिद्वतं कल्पयित्वा तेन यजेत एवमेतेषां पार्थिकानां सोमानां ज्योतिष्टोमेन व्यवहितानां तन्त्रपूर्वेण क्रिया ततश्चयोदशे पूर्वपक्षे वाजपेयेन यजेत तत इष्ट्वा वाजपेयेन एतैरेवावृत्तैर्ये पूर्वस्मिन् संवत्सरे कृतास्तैरपरं संवत्सरं यजेत तैस्त्रयस्त्रिंशदिभिर्ज्योतिष्टोमव्यवहितैः प्रातिलोभ्येन यथोत्साहदक्षिणाः स्युः ते सर्वे चतुर्विंशति यथोत्साहशब्दः श्रुत्यपेक्षः ॥ ६ ॥

राजसूयविधेन यजेतेति लामकायनः † ॥ ७ ॥

लामकायन आचार्य आह राजसूयविधेन यजेतेति यद्विधे राजसूयस्तद्विधेनेति राजसूयसदृशेनेति ॥ ७ ॥

त्रिवृत्पञ्चदशोऽभ्यारोहणीयस्य स्थाने स्यात् † ॥ ८ ॥

अभ्यारोहणीयस्य स्थाने चिद्वत्पञ्चदशतोमो ज्योतिः स्यात् ॥ ८ ॥

वाजपेयोऽभिषेचनीयस्य † ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

अभिषेचनीयस्य स्थाने वाजपेयः स्यात् ॥ ८ ॥

पञ्चदशत्रिवृत् केशवपनीयस्य* ॥ १० ॥

केशवपनीयस्य स्थाने पञ्चदशत्रिवृत् सोमः ज्योतिः स्यात् ॥ १० ॥

व्युष्टिस्तत्रधृत्योर्ज्योतिष्टोमौ* ॥ ११ ॥

व्युष्टिद्विरात्रस्य स्थाने क्षत्रस्य धृतेः ज्योतिष्टोमौ स्यातां
पृथक् ॥ ११ ॥

वृहस्पतिसवेनैव पुरस्तादुपरिष्ठाच्च परियजेतेति धान-
ञ्जप्य* ॥ १२ ॥

धानञ्जप्य आचार्य आह वाजपेयस्य पुरस्तादुपरिष्ठाच्च वृहस्पति-
सवेनैव यजेत एवमब्देऽवधारणार्थः वृहस्पतिसवेनैव नान्येनेति ॥ १२ ॥

मासमात्रे पुरस्तात् ज्योतिष्टोमेन तथोपरिष्ठादिति शा-
ण्डिल्यायनः* ॥ १३ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह मासमात्रे पुरस्तात् ज्योतिष्टोमेन
यजेत तथोपरिष्ठाज्ज्योतिष्टोमेनैवेति ॥ १३ ॥

प्रत्यवरोहणीयेनैवान्ततो यजेत नेतरेषां केनचिदिति गौ-
तमः* ॥ १४ ॥

गौतम आचार्य आह प्रत्यवरोहणीयेनैवान्ततो यजेत इत-
रेषां न केनचिदिति इतरे कस्यास्तेकेषामेव गौतमस्यानिष्टाः ॥ १४ ॥

सदस्य सप्तदशान् पृथगृत्विजो वृषीत* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

एकैकस्य पृथक्त्वेन वरणं कुर्यात् अथर्विग्यहर्षं किमर्थमिति
सदस्यसप्तदशान् दृष्टीतेति वक्तव्ये न चान्येषां वरणप्रवृत्तिः उच्यते
अस्योपरिष्ठात् प्रयोजनं वक्ष्यामः ॥ १५ ॥

तस्य दक्षिणा दासीनिष्करयक्षस्तियानगवां पृष्ठगानाञ्चा-
श्चानां सप्तदशैकैकस्य जातस्य* ॥ १६ ॥

तस्य वाजपेयस्य दक्षिणाः दास्यादीनां दक्षिणानां सप्तदश सप्तदश
एकैकस्यैकैकस्य जातस्य स्युः दास्यः कर्मकार्यः निष्क उक्तसचक्षुः
सौवर्णा अलङ्काराः रथाः प्रज्ञाताः तथा दक्षिणः यानानि ब्रकटा-
दीनि गावः प्रसिद्धाः पृष्ठेन वहन्तीति पृष्ठ्याः अश्वाः एतेषां यथो-
द्दिष्टानां जातानाम् एकैकस्य सप्तदश सप्तदश स्युः तस्य गृहणं क्रियते
तस्य सर्वेषु कल्पेष्विति ॥ १६ ॥

सहस्राणि गवांश्चानानि वा* ॥ १७ ॥

उक्तं सप्तदशैकैकस्य जातस्येति तद्वामपि प्राप्तं तथैव ततो
विभिन्नदि सहस्राणि गवां सप्तदश स्युः ब्रतानि वेति ॥ १७ ॥

सप्तदश वैव गावस्तं कुरुवाजपेय इत्याचक्षते* ॥ १८ ॥

सप्तदश वैव गावः स्युः अन्याः सर्वाणि वर्त्तन्ते तदेवं कुरुवाजपेय
इत्याचक्षते एके तावत् भवते कर्त्ता वाजपेयः तं कुरुवाजपेय इति
अथवा तं कुरुवाजपेय इत्याचक्षते अल्पको वाजपेयः यथा अल्पिका
नदिका कुरुनदिका इत्युच्यते सुपूरा वै कुनदिकेति ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

ताः सममृत्विग्भ्यो विभजेत्* ॥ १९ ॥

ता दक्षिणाः सममृत्विग्भ्यो विभजेत् एतत् ज्ञापयति अन्या-
सान्धनादेशात् तत् सार्वत्रिको विभाग इति ता इति निर्द्देशः क्रियते
सप्तदशगावोऽधिष्ठिताः शतं सहस्रं तस्मादाहता इति तास्ताः अथर्लिक
यद्वर्णं किमर्थम् उच्यते योऽसावृत्तिर्जां मध्ये मृतः पूर्वसदस्यः तस्याप्यत्र
विभागः स्यादिति ॥ १९ ॥

श्रेष्ठतो वा मध्यतः कारिभ्यः* ॥ २० ॥

अथवा तेषु दक्षिणाजातेषु यद्यच्छ्रेष्ठं तन्मध्यतः कारिभ्यो दद्यात्
इतरेभ्यः समं विभजेत् ॥ २० ॥

येन रथेनाजिन्धावेत्तमुद्गात्रे दद्यादासन्दीञ्च सास्तरणां
यामभिषिक्त आरोहेत्* ॥ २१ ॥

येन रथेनाजिन्धावेत्तं रथमुद्गात्रे दद्यात् आसन्दीञ्च सास्तरणां
यामासन्दीमभिषिक्तः सन्नारोहेत् आसन्दी उक्तलक्षणा ॥ २१ ॥

वस्तचर्म सख्मन् चोत्रे यस्मिन्नासीनोऽभिषिच्येत* ॥ २२ ॥

वस्तस्य चर्म वस्तचर्म वस्तः हागः तचर्म सख्मं ससुवर्णं चोत्रे
दद्यात् यस्मिन् चर्मणासीनोऽभिषिच्येत ॥ २२ ॥

वसनमयो रसना अध्वर्यवे* ॥ २३ ॥

वायोभिर्निर्दृत्ता रसनाः ता अध्वर्यवे दद्यात् ॥ २३ ॥

क्षिरण्यस्थालं मधुनः पूर्णं ब्रह्मणे* ॥ २४ ॥

सौवर्णं स्थासं पात्रं मधुनः पूर्णं मधु इति द्रव्यनिर्द्देशः तद्ग-
च्छाणे दद्यात् ॥ २४ ॥

कं० सस्थाले वा हिरण्यतुषान्मधुमिश्रान्* ॥ २५ ॥

अथवा कंसस्थाले हिरण्यतुषाः हिरण्यकलाः तान्मधुमिश्रान्
दद्यात् ॥ २५ ॥

इति अष्टमस्य एकादशो कण्डिका ।

अथ द्वादशो कण्डिका ।

तस्य व्रतानि सप्तवृत्तिं वर्त्तयेत्† ॥ १ ॥

तस्य वाजपेययाजिनः व्रतान्यादिश्रुत्वा व्रतमिति कर्मणाम्
सप्तवृत्तिं वर्त्तयेत् सप्तस्य या वृत्तिस्तां वृत्तिं वर्त्तयेत् अधीचीत
नाध्यापयेत् दद्यात् न प्रतिगृह्णीयात् एतां सप्तवृत्तिं वर्त्तयेत् ॥ १ ॥

प्रत्यवरोहणाभिवादाने जघन्यव्रज्याऽसमानग्रथ्यतामिति
वर्जयेद्वाजपेययाजिभिः* ॥ २ ॥

प्रत्यवरोहणञ्चाभिवादनञ्च प्रत्यवरोहणाभिवादाने प्रत्यवरो-
हणं प्रत्युत्थानं यद्यन्यव्रज्यां किम् आदेशकारित्वेन गमनं समान-
ग्रथ्यतामेकस्मिन्नेव ग्रथने ग्रथनम् एतान्यवाजपेययाजिना सह न
कुर्यात् ॥ २ ॥

* आध्यायबोऽप्येवम् ।

† आध्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथावयसं वाजपेययाजिभिः* ॥ ३ ॥

ये वाजपेययाजिनः तैर्यथावयसम् एतानि कुर्यात् ये ज्येष्ठा-
स्तेषां प्रत्यवरोहणादि कुर्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रत्यवरोहणीयेनेष्टा नैतानि व्रतानि चरेदिति सामका-
यनः † ॥ ४ ॥

कियन्तं पुनः कालमेतानि व्रतानि भवन्तीत्यत्र सामकायन
आचार्य आह प्रत्यवरोहणीयेनेष्टा ततो नैतानि व्रतानि चरेदिति
प्रत्यवरोहणीय उक्तः क्लृप्तो ज्योतिष्टोमः प्रत्यवरोहणीय इति ॥ ४ ॥

तस्य विकल्पाः † ॥ ५ ॥

तस्य वाजपेयस्य विकल्पा आरभ्यत इति वाक्यशेषः ॥ ५ ॥

प्राकृतएव वाजापेय एकप्रभृतीद्भ्युत्तरान् सप्तदशत्रयस्त्रिं-
शान्तान् स्तोमान् कल्पयेत्समयूरोनीकर्षीत्याचक्षते † ॥ ६ ॥

योऽयं प्राकृतो वाजपेयः पथ्यः एतस्मिन्नेव एकप्रभृतीन् द्युत्त-
रान् सप्तदशसंख्यातत्रयस्त्रिंशान्तान् स्तोमान् कल्पयेत् स वाजपेय
एवं स्तोमकृत्तः सन् मयूरो नीकर्षीत्येवमुच्यते मयूरः कलापो
अथ सप्तदशग्रहणं किमर्थमिति चेत् एकप्रभृतयो द्युत्तरोभावेन
कल्पमानाः चयस्त्रिंशान्ताः सप्तदशैव सम्पद्यन्ते वक्ष्यत्यर्थं ब्रह्मसामैव
प्रत्येतेनेष्टा स्वर्गं लोकमाक्रमेतेति सोऽयमाचार्यो नियमार्थं सप्त-
दशग्रहणं करोति प्रत्यवरोहणविधाने सप्तदशैव चयस्त्रिंशान्तानिति ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणायणीये एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मणायणीयेवम् ।

तस्योपास्यै गायतेति बहिष्यवमानम्* ॥ ७ ॥

तस्यैवं कृतस्य वाजपेयस्य उपास्यै गायता नर इत्येतद्बहिष्यव-
मानं स्यात् ॥ ७ ॥

ब्रह्मसामैव प्रत्येतेनेष्टा स्वर्गं लोकमाक्रमेतेति धान-
ञ्जयः* ॥ ८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह ब्रह्मसामैव प्रति एतेन इष्ट्वा स्वर्गं
लोकमाक्रमेतेति इष्ट्वैव ब्रह्मसाक्षा कामानवाप्नोतीति ॥ ८ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रोऽषोडशिकोऽनतिरात्रो वा षोडशि-
मान् † ॥ ९ ॥

अपरो विकल्पः ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः अषोडशिकः स्यात् अन-
तिरात्रो वा ज्योतिष्टोमः स्यात् षोडशिमान् ॥ ९ ॥

तस्य बृहत्सप्तदशं०स्तोत्रं०स्यात् पञ्चदशस्तोमं०स्वासु*
॥ १० ॥

प्राकृते हि त्रिपिविष्टवतीषु बृहत् कृतं तेन इह स्वास्तित्याह ॥१०॥

अग्निष्टोमो वा* ॥ ११ ॥

अग्निष्टोमो वा स्यात् ज्योतिः ॥ ११ ॥

तस्याभीवर्त्तो ब्रह्मसामानुष्टुभि यज्ञायज्ञीयमनुकल्पयेद्बृ-
हदग्निष्टोमसाम ‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्यबोने सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्याग्निष्टोमसंख्यस्य ज्योतिषः अभीवर्त्तो ब्रह्मसाम स्यात् अनु-
ष्टुभि यज्ञायज्ञीयमनुकल्पयेत् दृष्टदग्निष्टोमसाम स्यात् यज्ञायज्ञो-
यस्यर्चु ॥ १२ ॥

पञ्चविंशं पृष्ठानां ब्रह्मसामाह्वाकसाम वा चतुर्विं-
शमितरत्* ॥ १३ ॥

पञ्चविंशसोमं पृष्ठानां ब्रह्मसाम स्यात् अह्वाकसाम वा इत-
रत्सर्वं चतुर्विंशम् ॥ १३ ॥

एतस्य वैव चतुस्त्रिंशानि पृष्ठान्यग्निष्टोमसाम च सप्त-
दशमितरत्† ॥ १४ ॥

अथवा एतस्यैव यथाकृतस्य सामद्रव्यस्य चतुस्त्रिंशानि पृष्ठानि
स्युः अग्निष्टोमसाम च चतुस्त्रिंशमेव इतरत्सर्वं सप्तदशं स्यात् ॥ १४ ॥

नैतेषां कश्चन वाजपेय इति गौतमो यजमानस्यैभिर्न
वाजपेयदक्षिणा दद्यादिति दद्यादिति ‡ ॥ १५ ॥

गौतम आचार्य आह य एते ज्योतिष्टोमोऽतिराचषोऽग्निक-
इत्यारभ्य विकल्पा उक्ताः नैतेषां कश्चिदपि वा वाजपेय इति नात्र
प्रतिषेधो यजमानस्येति एभिर्यजमानो न वाजपेयदक्षिणा दद्या-
दिति ॥ १५ ॥

* ब्राह्मणायज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायज्ञोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति अष्टमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः ।

नवमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

राजा राजसूयेन यजेत* ॥ १ ॥

उक्तो वाजपेयः अनन्तरं राजसूयो वर्तन्त्यः तं विवस्वतरभते
राजा राजसूयेन याज्य इति अयं सूचार्थः प्राप्ताभिषेकचक्रियो राज-
सूयेन यजेतेति ॥ १ ॥

फाल्गुनीपक्षस्य प्रथमायां दीक्षेताभ्यारोहणीयाय ज्यो-
तिष्टोमाय* ॥ २ ॥

फाल्गुनीभ्यां युक्ता फाल्गुनी फाल्गुन्याः पक्षः फाल्गुनीपक्षः
तस्य फाल्गुनीपक्षस्य धा प्रथमा तिथिसंख्यां दीक्षेत अभ्यारोहणीयाय
ज्योतिष्टोमाय उक्तम् अग्निष्टोमं प्रथममाहरतीत्यादि मन्त्रकेनायुक्तं
कृत्वा ज्योतिष्टोम इति साभ्यारोहणीयाय ज्योतिष्टोमः स्वात् तस्यै
तदर्थं दीक्षेत ॥ २ ॥

तस्यैका दीक्षा द्वादशशतं दक्षिणाः* ॥ ३ ॥

तस्य अभ्यारोहणीयस्य ज्योतिष्टोमस्यैका दीक्षा स्वात् द्वादशं
शतं दक्षिणाः एवं परिभाषितं तेषामेका दीक्षाऽनादेशे तिस्रश्चतस्रोऽ-

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

परिमिता वेति श्रोत्रमाचार्यो निश्चययति तस्मैका दीप्तेति गुरु
दक्षिणापरिमाणं न कर्त्तव्यं कुतः तस्माज्जतिराचक्ष्य द्वादशं ग्रहं
दक्षिणा इति परिभाषितत्वात् उच्यते तच्च तस्य प्रधानस्योक्तम् अथ-
नवज्जभूतोऽस्ततन्मन्त्रादत्र वक्तव्यम् ॥ ३ ॥

संवत्सरादूर्द्ध्वमभिषेचनीयेन यजेत तस्मिन्नेव काले* ॥ ४ ॥

इष्टाभ्यारोहणीयेन संवत्सरमाख्यातां ततोऽभिषेचनीयेन यजेत
अभिषेचनीय इति संज्ञा तस्मिन्नेव काले तस्मिन् कालेऽभ्यारोहणीये-
शेष्टं प्राञ्जल्युपलक्ष्य प्रथमायामिति ॥ ४ ॥

तस्य तथैव दीक्षा † ॥ ५ ॥

तस्माभिषेचनीयस्य तथैवाभ्यारोहणीयस्य तथैव दीक्षा स्यात्
एकेत्यर्थः ॥ ५ ॥

द्वे इति गौतमः ‡ ॥ ६ ॥

गौतम आचार्य आह द्वे दीक्षे स्नातामभिषेचनीयस्येति ॥ ६ ॥

तथा सत्यभ्यारोहणीयस्यापि द्वे † ॥ ७ ॥

तथा इति कल्पे अभ्यारोहणीयस्यापि द्वे दीक्षे स्नाताम् अभिषेच-
नीये च प्ररस्य ज्ञातम् ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यधीये “तस्मिन्नेव काले” इति भाषि ।

† ब्राह्मण्यधीये कृचद्वयेनैककृचं ज्ञातम् ।

‡ ब्राह्मण्यधीयेष्वेवम् ।

एकाभ्यारोहणीयस्य तिस्रोऽभिषेचनीयस्येति शाण्डिल्य-
स्त्रयोदश्यान्वपरपक्षस्य दोक्षेत* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह एकाभ्यारोहणीयस्य दोक्षा स्यात्
अभिषेचनीयस्य तिस्रः स्युः अयन्तु विशेषः त्रयोदशापमरपक्षस्य
दोक्षेत ॥ ८ ॥

तस्य दक्षिणा द्वात्रिंशत् मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि
दद्यादेकैकस्मै † ॥ ९ ॥

तस्याभिषेचनीयस्य दक्षिणा उच्यन्ते द्वात्रिंशत् सहस्राणि मध्यतः
कारिभ्यः एकैकस्मै दद्यात् मध्यतः कारिणस्तु होत्रध्वर्युमग्नोद्गा-
तारः ॥ ९ ॥

षोडश प्रसोढमैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातृब्राह्मणाक् ऽग्निभ्यः ‡ ॥ १० ॥

षोडशसहस्राणि प्रसोत्तादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति वर्त्तते
॥ १० ॥

ता अर्द्धिन्यः ‡ ॥ ११ ॥

ता एता ऋत्विजः अर्द्धिन्य उच्यन्ते ॥ ११ ॥

अष्टौ प्रतिहर्तृपोतनेष्ट्राक्कावाकेभ्यस्तास्तृतीयिन्यः † ॥ १२ ॥

अष्टौ सहस्राणि प्रतिहर्त्तादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति प्रकृतं
तास्तृतीयिन्य इत्युच्यन्ते ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

चत्वारि सुब्रह्मण्याग्नीध्रोन्नेदग्रावस्तुङ्गस्ताः पादिन्यः*

॥ १३ ॥

चत्वारि सहस्राणि सुब्रह्मण्यादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इत्यनुवर्त्तत
एव ता एता हेताः पादिन्य इत्युच्यन्ते ता एताः संज्ञा मध्यतः
कारिभ्योऽर्द्धिन्यस्तृतीयन्यः पादिन्य इति संज्ञा संव्यवहारार्थाः वक्ष्यति
चायमष्टाचत्वारिंशं ज्ञतं वा मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि दद्यादित्येव-
मादि तथा गर्गस्त्रिरात्रादिषु दक्षिणाप्रतिविभागं वक्ष्यति एतद्दर्शयति
यत्र यत्र दक्षिणानां संविभागः प्रतिविशिष्टो नोच्यते तत्रायं
संविभागन्याय इति मध्यतः कारिभागात् एता उत्पद्यन्ते ॥ १३ ॥

अबलानस्य ज्ञातोन्सवित्तानावक्षेयः † ॥ १४ ॥

अस्य राज्ञो यजमानस्य ज्ञातयः प्रतिराजानः तान् अबलान्
कृत्वा निर्जित्य सह वित्तानावक्षेयः राजभृत्याः ॥ १४ ॥

ताञ्जिनोयाद्दक्षिणावेलायाम् † ॥ १५ ॥

तानबलानानीतान् राजा जिनोयात् दक्षिणावेलायाम् ॥ १५ ॥

दृषूँश्चैभ्योऽस्येत्* ॥ १६ ॥

दृषूँश्चैभ्यः अस्वेत्क्षिपेत् दक्षिणावेलायां यजमानः ॥ १६ ॥

ताऽस्त एव प्रत्याहरेयुर्विजयस्व राजन्निति* ॥ १७ ॥

* आध्यायबोध्यैवम् ।

† आध्यायकेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तानिषून् क्षिप्तान् त एव राजानः प्रत्याहरेद्भुः विजयस्य राज-
क्षितिं प्रवृत्तः ॥ १० ॥

तेषां वित्तस्य द्वितीयमृत्विग्भ्यो दद्यात्* ॥ १८ ॥

तेषां राज्ञां वित्तस्य द्वितीयं भागमृत्विग्भ्यो दद्यात् ॥ १८ ॥

दशपेयेऽनुप्रष्टप्तिभ्यस्तृतीयम्* ॥ १९ ॥

दशपेयेऽनुप्रष्टप्तिभ्यः द्वितीयं भागं विभज्य दद्यात् अतुल्यार्पणा
वक्ष्यन्ते शेषं तेभ्य एव प्रत्युत्सृजेत् तस्य वित्तस्य ॥ १९ ॥

शेषन्तेभ्य एव प्रत्युत्सृजेत्* ॥ २० ॥

तस्य वित्तस्य शेषन्तेभ्य एव राजभ्यः प्रत्युत्सृजेत् प्रतिदद्यात् ॥ २० ॥

ग्रामान्तेभ्योऽपि दद्यात्* ॥ २१ ॥

ग्रामान्तेभ्यो दद्यात् ॥ २१ ॥

राजन्यास्ते स्युस्तत ऊर्द्धमनभिषेक्याः* ॥ २२ ॥

तत ऊर्द्धन्ते राजन्याः स्त्रुः राजसमापन्नं प्राप्नुयुः न अभिषेकार्हाः
स्त्रुः ॥ २२ ॥

तेनेष्टा न साक्षादवभृथमभ्यवेद्यात् कृष्णविप्राणं कृष्णा-
जिनपादं वावदध्यात्* ॥ २३ ॥

तेनाभिषेचनीयेनेष्टा न प्रत्यक्षमवभृथमभ्यवेद्यात् अवभृथं नाशु
मज्जेत् कृष्णविषाणं वा कृष्णाजिनस्य पादं वा अपस्वदध्यात्
मज्जयेत् ॥ २३ ॥

* प्राज्ञायबोध्यवेत् ।

वाराहोभ्यामित उपानङ्गां ब्रजेत्काष्ठीभ्यां प्रत्याव्र-
जेत्* ॥ २४ ॥

इतो देवथजनादवश्यं वाराहोभ्यामुपानदभ्यां ब्रजेत् वराह-
चर्मणा निर्दृक्ता वाराहो काष्ठीभ्यां छण्णवारचर्मणा निर्दृक्ताभ्या-
मुपानङ्गां प्रत्याव्रजेत् ॥ २४ ॥

इति नवमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

तद्दीक्षितैव दशाष्टे ततो दशपेयेन यजेत्* ॥ १ ॥

उक्तं तेनेष्टा न साक्षादवश्यमभ्यवेद्यादिति साम्प्रतश्चास्मिन्नेव
दीक्षितोऽभिषेचनीयस्य दशाहान्ते ततो दशपेयेन यजेत् दशाष्टे सप्त-
दीक्षेष्टयस्त्रिंशोपसहः दशपेय इति संज्ञा ॥ १ ॥

तस्य ब्राह्मणं दश दश चमसमभियन्तीति* ॥ २ ॥

तस्य दशपेयस्य ब्राह्मणं दश दश चमसमभियन्तीति यत्, अभि-
चन्तीत्यस्य पदस्य कोऽर्थः अत्राह ॥ २ ॥

सुब्रह्मण्यचतुर्थी उद्गाढचमसं भक्षयेयुः षड्वान्ये* ॥ ३ ॥

सुब्रह्मण्यः चतुर्थी येषान्त इमे सुब्रह्मण्यचतुर्थीः ते उद्गातारः
सुब्रह्मण्यचतुर्थी उद्गाढचमसं भक्षयेयुः षड्वान्ये ब्राह्मणाः यदेतद्वा-

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

ह्यणं दश दश चमसमभियन्तीत्यस्यायमर्थः दश दश चमसं भच-
यन्तीति तत्कथमेतद्गम्यते अभियन्तीत्युक्ते भचयन्तीति गम्यते उच्यते
लिङ्गात् दशपेय इति अयोद्गाद्वयहणं किमर्थमिति चमसं भचय-
न्तीति सिद्धे प्रकृते उद्गातार इति उच्यते अन्यत्रापि यच्च सुब्रह्मण्यः
सोमं भचयेत् तत्रोद्गाद्वचमसेनैव ॥ ३ ॥

एवमितरेषामेकैकं यावता दश पूर्यैरन्यजमानश्चमसा-
दन्यान्* ॥ ४ ॥

एवमितरेषाश्चमसानां भचयेयुः यावता दशपूर्यैरन् तावता ब्राह्म-
णान् गृहीत्वा एकैकं चमसं भचयेयुः यजमानचमसन्तु यजमान एव
भचतेत् नान्यः ॥ ४ ॥

ते दशमादृदशपिटृनित्यन्वाख्याय प्रसर्पेयुरादशमात् पु-
रुषादिति ह्याह* ॥ ५ ॥

ते ब्राह्मणा ये चमसान् भचयन्ति दशमादृदशपिटृनिति अन्वा-
ख्याय प्रसर्पेयुः मादृः पिटृनिति द्वितीया कर्मणि आदशमात् पुरुषा-
दन्वाख्याय प्रसर्पन्तीत्येवं ब्राह्मणमाह मादृतश्च दश पिटृतश्च दश
आचक्षीरन् ॥ ५ ॥

यत्राब्राह्मणीमधिगच्छेयुर्ब्राह्मण्यैवाभ्यासं दशसम्पूरयेयुः*
॥ ६ ॥

यस्या आरभ्य ब्राह्मणत्वं प्रवृत्तन्तामेवाभ्यस्येयुर्यावद्दशमः पूर्ण इति
कः पुनरस्य विषयः वर्षान्तरागमनमुत्कर्षाभ्यामिति ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

अक्षरन्तश्च यतः क्षरेयुः* ॥ ७ ॥

अक्षरन्तश्च नामानि यतः क्षरेयुस्तस्यैवाभ्यासं कुर्युर्नाणि ॥ ७ ॥

ऋत्विग्भिः सह धिष्णोपतिष्ठेरन्* ॥ ८ ॥

ते प्रसर्पका ऋत्विग्भिः सह धिष्णोपस्थानं कुर्युः ॥ ८ ॥

सगुद्गातुरिति सप्स्यतेऽस्मै बहिष्यवमानश्चिरण्यस्रजं
त्रिपुष्करां प्रतिमुञ्चेत् † ॥ ९ ॥

सगुद्गातुरिति ब्राह्मणं सप्स्यतेऽस्मै उद्गातुर्बहिष्यवमानं सर्पण-
काल इत्यर्थः सौवर्णीं स्रजं मालां त्रिपुष्करां त्रिभिः सौवर्णपद्मैः
संयुक्तां प्रतिमुञ्चेत् बभ्रीयात् ॥ ९ ॥

आस्ताव उपविष्टाय यजमान औदकीं द्वादशपुष्करां
यास्य स्वा स्यात्* ॥ १० ॥

आस्ताव उपविष्टाय कस्मै उद्गात्रे यजमान औदकीं उदके भवा-
मौदकीं द्वादशपुष्करां द्वादशपद्मसंयुक्तामावभ्रीयात् यास्य यज-
मानस्य स्वा भवेत् ॥ १० ॥

स्तुत्वा बहिष्यवमानेन यजमानायैवौदकीं प्रत्यत्सृजेत्*
॥ ११ ॥

स्तुत्वा बहिष्यवमानेन औदकीं द्वादशपुष्करा तां यजमानायैव
पुनर्दद्यात् ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणाय चोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणाय चैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इतरया प्रतिमुक्तया सर्वमहः कृत्वा तात्सर्व चरेत्*

॥ १२ ॥

इतरया हिरण्यस्रजा आवद्धया सर्वमहः कृत्वा सर्वशब्दे निरव-
शेषवाची यावत् समिदाधानमिति स एवाद्गता गृह्योच्चात् ॥ १२ ॥

प्राकाशावध्वर्षीरिति सौवर्षीऽध्वर्षीर्दक्षिणतः स्याद्रा-
जतः प्रतिप्रस्थातुः सव्यतः † ॥ १३ ॥

ब्राह्मणं प्राकाशावध्वर्षीरिति सौवर्णः प्राकाशोऽध्वर्योर्दक्षिणे प्रदेशे
शिरसा आवद्धः स्यात् प्राकाश आदर्शः प्राकाशकरः प्राकाशः अपरे
भुवते कर्णोत्थानू प्राकाशाविति प्रतिप्रस्थातुः सव्ये पार्श्वे
स्यादावद्धः ॥ १३ ॥

वासः पोतुरिति कार्पासः स्यात् † ॥ १४ ॥

ब्राह्मणं वासः पोतुरिति तदासः कार्पासं स्यात् कार्पासस्य
विकारः कार्पासम् ॥ १४ ॥

बरासी नेष्टुरिति चैमी स्यात् † ॥ १५ ॥

ब्राह्मणं बरासी नेष्टुरिति सा बरासी चैमी स्यात् चुमायाः
विकारः चैमी ॥ १५ ॥

ब्राह्मणेनैवेतरा विज्ञाताः † ॥ १६ ॥

* शास्त्रायनेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† शास्त्रायणोऽप्येवम् ।

इतरा दक्षिणाः याश्च देवा येभ्यश्च ता ब्राह्मणेनैव विज्ञाता वि-
स्पष्टाः पठिताः ॥ १६ ॥

तस्यावभृथादुदेत्य संवत्सरन्देवव्रतानि चरेत्* ॥ १७ ॥

तस्य दशपेयस्यावभृथादुदेत्य संवत्सरं देवव्रतानि चरेत् तस्य
ग्रहणमभिषेचनोऽपि अधिकृत इति । कानि पुनर्देवव्रतानि उच्यते
॥ १७ ॥

उन्मृज्जीता नाप्लवमानः* ॥ १८ ॥

उन्मर्दनं कुर्याच्छरीरस्य उदकेन स्नानं न कुर्यात् ॥ १८ ॥

धावेत दन्तान् † ॥ १९ ॥

शोधयेत् दन्तान् दन्तकाष्ठं भक्षयेत् ॥ १९ ॥

निकृन्तयेत् नखान् † ॥ २० ॥

नखांश्छेदयेत् ॥ २० ॥

अश्रूणि वापयेत् न केशान् † ॥ २१ ॥

अश्रूणि वापयेत् न केशान् ॥ २१ ॥

वैयाघ्रे चर्मण्युत्तरलोम्यग्न्यगारे संविशेत्* ॥ २२ ॥

व्याघ्रस्य विकारो वैयाघ्रं तस्मिन्वैयाघ्रे चर्मण्युत्तरलोमि आसू-
तस्त्रिवोपरिष्ठास्त्रोमानि स्युः अग्न्यगारेऽग्निशरणे तस्मिन् चर्मणि शयीत
॥ २२ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अहरहः समिध आदध्यात्* ॥ २३ ॥

अहन्यहन्यग्रे समिध आदध्यात् ॥ २३ ॥

नानुग्रामं प्रविशेत्* ॥ २४ ॥

न ग्रामान्तः प्रविशेत् एतत् ज्ञापितं भवति यथा देवयजनम-
रक्षे भवतीति अपरे ब्रुवते नानुग्रामं प्रविशेदिति मैथुनप्रतिषेधः
ग्राम्यं कर्म न कुर्यादिति ॥ २४ ॥

नास्याब्राह्मणा राष्ट्रे वापयेरन्* ॥ २५ ॥

अस्य राज्ञो राष्ट्रे नाब्राह्मणा वापयेरन् केशश्मश्रुरोमनखानि
न कारयेयुः ॥ २५ ॥

अश्वानाञ्च न केशाः श्चिन्द्युः* ॥ २६ ॥

अश्वानाञ्च केशच्छेदनं न कुर्युः ॥ २६ ॥

न तेजनी दन्तान्* ॥ २७ ॥

तेजनिना दन्ताञ्च श्चिन्द्युः तेजनी विकटः ॥ २७ ॥

न प्रस्रवणानि † ॥ २८ ॥

प्रस्रवणानि न श्चिन्द्युः ॥ २८ ॥

ब्राह्मणास्तु यथाभिप्रेतं ये च ताननु स्युः* ॥ २९ ॥

ब्राह्मणास्तु यथाभिप्रेतं यथेष्टं ह्येदं कुर्युः तथा ये चान्वान्
ब्राह्मणानाञ्जिता अन्ये वर्षास्तेऽपि यथाभिप्रेतं कुर्युः ॥ २९ ॥

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यनीये शतब्राह्मि ।

इति नवमस्य द्वितीयाः कश्चिन्ता ।

अथ द्वतीया कण्डिका ।

संवत्सरादूर्द्ध्वं केशवपनीयाय दीक्षेत यस्मिन् कालेऽभिषेचनीयेन यजेत* ॥ १ ॥

उक्तं दशपेयः तस्मावष्टयादुदेत्य संवत्सरन्देवव्रतानि चरेदिति ततस्तस्मात् संवत्सरादूर्द्ध्वं केशवपनीयाय दीक्षेत केशवपनीय इति संज्ञा संवत्सरधृतानां केशानां तस्मिन् वपनं क्रियते केशवपनीयायेति तादर्थ्यं चतुर्थी दीक्षेतेति यजमानस्य क्रियोपदेशः यस्मिन् कालेऽभिषेचनीयेन यजेतेति अभिषेचनीयस्य काल उक्तः ॥ १ ॥

तस्य पौर्णमास्यामतिरात्रः* ॥ २ ॥

तस्य केशवपनीयस्य पौर्णमास्यामतिरात्रः स्यात् ॥ २ ॥

दशपेयेनेष्टा य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन्नेव केशवपनीयेन यजेतेति धानञ्छप्यः पौर्णमास्याञ्चैवातिरात्रः† ॥ ३ ॥

धानञ्छप्य आचार्य आह दशपेयेनेष्टा यस्तस्योत्तरः पूर्वपक्षः अगन्तरन्तस्मिन्नेव केशवपनीयेन यजेतेति पौर्णमास्यामेव चातिरात्रः स्यादिति ॥ ३ ॥

तस्य सहस्रं दक्षिणाः* ॥ ४ ॥

तस्य केशवपनीयस्य सहस्रं दक्षिणाः तस्य ग्रहणं यदि संवत्सरादूर्द्ध्वं यद्यमन्तरं पूर्वपक्ष इति ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोनेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्योदवसानीययेष्टानिष्टा पौर्णमासेन व्युष्टिद्विरात्राय
दीक्षेतामावास्यायां पूर्वमहरिति चेच्चिकीर्षेत्* ॥ ५ ॥

तस्य केशवपनीयस्य उदवसानीययेष्टा यदनन्तरं पौर्णमासं
प्राप्तं अनिष्टा तेन व्युष्टिद्विरात्राय दीक्षेत यद्यमावास्यायां पूर्वमहः
कर्तुमिच्छेत् उक्तम् अमावास्यायां पूर्वमहर्दृष्टं उत्तरस्नानैवाहुर्मा-
सयोः प्रतितिष्ठति पौर्णमास्यां पूर्वमहर्दृष्टकायामुत्तरं नानैवमासीत्
प्रतितिष्ठतीति ॥ ५ ॥

पौर्णमास्यामिति चेत्पूर्वपक्षेव दीक्षेत* ॥ ६ ॥

पौर्णमास्यां पूर्वमहरित्येवद्वेष्टिकीर्षेत् पूर्वपक्ष एव दीक्षेत
हत्वादर्थम् ॥ ६ ॥

उभयोर्विचारयोर्यजनीय उत्तरमहः* ॥ ७ ॥

उभयोर्विचारयोर्यजनीयमावास्यायां यदि पौर्णमास्यां यजनीयेऽह्नि
उत्तरमहः स्यात् प्रतिपदोत्थयः कुतः पुनरयं संग्रहः यथा अमा-
वास्यायां पौर्णमास्यां वा पूर्वस्मिन्नह्नि हतेन यजनीयेऽह्नि उत्तरमहः
स्यादिति उच्यते ब्राह्मणम् अमावास्यायां पूर्वमहर्दृष्टं उत्तरमिति
तद्यस्मिन्नहनि दर्शनं भवति चन्द्रमसस्तदुदृष्टं नाम तस्य तु दर्शनं
कदाचिद्यजनीयेऽहनि भवति नित्यन्तु द्वितीयायां तद्वच दर्शनब्रह्मया
कदाचिद्यजनीयमहर्लक्षयेत् सोऽयमाचार्यो नियमार्थमारभते यज-
नीयेऽहनीति यद्यपि तस्मिन्नहनि न दृश्यते काल एवायं साधुदर्शन-
संस्थाविच्छेदा एव द्वितीया भवति तस्मिन्नहनि ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणसंक्षेपम् ।

व्यष्टकायामुत्तरमिति तामिस्रप्रथमा तिस्रोव्यष्टका इत्या-
चक्षते* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं व्यष्टकायामुत्तरमिति तामिस्रोऽपरपक्षः विगता व्याप्ति-
रस्मिन्नित्यपरपक्षप्रतिपदि चन्द्रमसस्तस्मादसौ व्यष्टकेत्युच्यते तेन
सर्वव्याप्तेरेकया कल्योनोभवति अथ तिस्रो व्यष्टका इति किमिदं
यदा व्यष्टकार्थः कृतः प्रतिपक्षेव उच्यते एतद्दर्शयति यथैव पूर्वपक्ष
उत्थानाय तथैव तामिस्रप्रथमानि त्रीण्यहान्युत्थानीयानि भवन्ति
लोके हि यानि पूर्वपक्षकार्थ्याणि तान्येतेष्वहस्मिन् क्रियेरन्निति ॥ ८ ॥

उभेवा पूर्वपक्षे स्यातां ये एव समानपक्षे पुण्याहनी
स्यातां तयोरेव कार्यमिति द्वाद्द्वेति* ॥ ९ ॥

अथवा उभे एवैतेऽव्युष्टिदिरात्रस्याहनी पूर्वपक्षे स्यातां यस्मा-
देवं ब्राह्मणमाह ये एवेत्यादि ॥ ९ ॥

पूर्वेण दक्षिणा व्याख्याताः* ॥ १० ॥

अस्य व्युष्टिदिरात्रस्य पूर्वेण केशवपनीयेन दक्षिणा व्याख्याताः
तस्य सहस्रं दक्षिणा इति ॥ १० ॥

तस्मिन्नेव पूर्वपक्षे क्षत्रस्य धृतिना यजेतावकाशश्चेत्
स्यात्* ॥ ११ ॥

इदं व्युष्टिदिरात्रेण यदि तस्मिन्नेव पूर्वपक्षे अवकाशः स्यात्
अन्तरं स्यात् तस्मिन्नेव पक्षे क्षत्रस्य धृतिना यजेत उक्तं ऋग्वेदे ज्योति-
ष्टोमः क्षत्रस्य धृतिरिति ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

अविद्यमाने य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन्* ॥ १२ ॥

अविद्यमाने अवकाशे य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन् चक्षस्य धृति-
ना चजेत ॥ १२ ॥

सोऽभ्यारोहणीयेन व्याख्यातः* ॥ १३ ॥

स चक्षस्य धृतिरभ्यारोहणीयेन ज्योतिष्टोमेन व्याख्यातः योऽ-
भ्यारोहणीयस्य विधिः स तस्य तस्मैका दीक्षा दादशं व्रतं दक्षिणा
इत्येतदादि ॥ १३ ॥

तयोः पृथक्सहस्रे दक्षिणा इति गौतमधानञ्जयौ द्वे च
सहस्रे केशवपनीये तथा व्युष्टौ † ॥ १४ ॥

तयोः चक्षस्य धृत्यभ्यारोहणीययोः पृथक् सहस्रे दक्षिणाः पृथ-
ङ्गानेत्यर्थः एकस्मिन्नपि सहस्रमन्यस्मिन्नपि एवं गौतमधानञ्जया-
वाचार्थावाहृतुः केशवपनीये च द्वे सहस्रे दक्षिणाः स्युः चक्ष्म-
आचार्यमतानुकर्षणार्थः तथा व्युष्टौ व्युष्टिद्विरात्रे द्वे सहस्रे दक्षिणाः
तयोरेवाचार्ययोर्मतम् ॥ १४ ॥

चत्वार्यभिषेचनीये गौतमः ‡ ॥ १५ ॥

अभिषेचनीये चत्वारि सहस्राणि दक्षिणाः स्युः इति गौतम
आचार्यो मन्यते ॥ १५ ॥

पञ्च धानञ्जयौ नित्यं त्वबलानां ज्ञातीनां वित्तम् ‡ ॥ १६ ॥

* आद्यायणेन सृजद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आद्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ आद्यायकोऽप्येवं विन्तु तत्र क्वेदविषये विशेषोऽस्ति ।

धानक्षय्य आचार्य आह अभिवेचनोचे पञ्चसहस्राणि दक्षिणाः
सुः अत्रावसानां ज्ञातीनां वित्तं स्वात् नित्यं दानं तुभ्यम्हो विप्रै-
षणार्थः सर्वेषु दक्षिणाकल्पेषु ॥ १६ ॥

इति नवमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

राज्येकविंशतिवर्गान्ययोत्साहं दद्यादैन्द्रेण तृषभेण पुर-
स्तादुपरिष्टाच्च परियजेत* ॥ १ ॥

उक्तो राजसूयः साम्प्रतं इन्द्रा वक्तव्याः तेषां राज्यकामयज्ञः
प्रथमो राट् स उच्यते राजीत्यधिकरणा सप्तमो तस्मिन् राजि एक-
विंशतिवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात् सिद्धं अष्टावेकविंशः संस्तुतो
भवतीति ऐन्द्र ऋषभः इन्द्रो देवता अस्तेत्यैन्द्र ऋषभ इति गौक्षो-
क्षते वयोविमिश्रस्तेन पुरस्तादुपरिष्टाच्च यजेत परिग्रह्य उभयतो-
वाची ॥ १ ॥

विराजि दशवर्गान्ययोत्साहं दद्यादाग्नेयेन तु पशूना
पुरस्तादुपरिष्टाच्च परियजेत † ॥ २ ॥

* प्राज्ञावबेनेतेन सूचयं कृतम् ।

† प्राज्ञावबोऽप्येवम् ।

विराजि क्रतौ दशत्रः दशवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात् अत्रापि
सामान्यादत्र दश भवन्तीति अथन्तु विशेषः आग्नेयेन पशूना पुरस्ता-
दुपरिष्ठाच्च परियजेत अविशिष्टः पशुशब्दश्चाग्रे वर्तते ॥ २ ॥

वैश्वदेवेनौपशदे* ॥ ३ ॥

औपशदे क्रतौ वैश्वदेवेन पशूना पुरस्तादुपरिष्ठाच्च यजेत ॥ ३ ॥

तस्य चतुर्विंशच्छतं दक्षिणाः* ॥ ४ ॥

तस्यौपशदस्य चतुर्विंशमेकशतं दक्षिणाः अत्रापि सामान्यम्
एकैका स्तोत्रीयोपजायत इति द्वादशस्तोत्रीया उपजायन्ते प्राकृतेभ्य
ऊर्द्धं दक्षिणा अपि द्वादशैवोपजायन्ते ॥ ४ ॥

पूर्वं वयस्य उच्चावचान्याजयित्वापनीय वा तेभ्यः समावर्त्त्यन्
पुनः स्तोमेन यजेत* ॥ ५ ॥

उक्तं पुनः स्तोममधिष्ठत्य यो वज्रं प्रतिगृह्य गरगीरिव मन्यते
स एतेन यजेतेति तदुच्यते पूर्वं वयसि उच्चावचान्याजयित्वा उपनीय
वा तेभ्यः समावर्त्त्यन् निवर्त्तयिष्यमाणः पुनः स्तोमेन यजेत ॥ ५ ॥

तस्य द्वादशमिथुना दक्षिणा इति धानञ्जयः* ॥ ६ ॥

तस्य पुनः स्तोमस्य द्वादशमिथुना दक्षिणाः स्युः द्वादशं माध्यदिनं
सवनमिति सामान्यता पुनः द्वादश मिथुना दक्षिणाः स्युः मिथुनशब्द-
स्तोपुंससम्भवः स्त्रियः पुमांसश्च एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

पुनः स०स्कृतो रथः पुनरुत्स्यूत०श्रामूलं पुनर्धेनुः पुनर्वत्स इति श्राण्डित्य एतेषां यथोत्साहं दद्यात्* ॥ ७ ॥

श्राण्डित्यो दक्षिणां विकल्पयति शीर्षो यो रथः पुनः संकृतः पुनरुत्स्यूतं श्रामूलं जोषं श्रामूलं पुनः सूत्रेण संकृतं श्रामूलमिति जोषं वासः पुनर्धेनुः विशुष्का गौः प्रवृत्तचीरा पुनर्धेनुः पुनर्वत्सः स्नानपागाविवृत्तः सन् पुनः प्रवृत्तः एतेषां द्रव्याणां यथोत्साहं दद्यात् इत्येतच्छ्राण्डित्य आह पुनस्त्वयामान्यात् ॥ ७ ॥

चतुष्टोमयोरेकसुराणां पूर्वसिन्धयोत्साहं दद्यादुभयेषामुत्तरसिन्धु* ॥ ८ ॥

द्वौ चतुष्टोमौ तयोः पूर्वसिन्धुचतुष्टोमे एकसुराणां अन्त्यान्तरगर्दभानां यथोत्साहं दद्यात् उभयेषामुत्तरसिन्धु चतुष्टोमे एकसुराणाञ्च द्विसुराणाञ्च यथोत्साहं दद्यात् ॥ ८ ॥

उद्भिद्वलभिद्भ्यामविप्रयोगेण यजेत † ॥ ९ ॥

उद्भिच्च बलभिच्च उद्भिद्वलभिदौ ताभ्यामुद्भिद्वलभिद्भ्यामविप्रयोगेण यजेत उद्भिदा इष्ट्वा अवय्वं बलभिदा यजेत समन्वेन फलश्रुतेः अर्थशेषत्वाच्च ॥ ९ ॥

तावुभौ सप्तापवर्गौ स्याताम् वसन्ते च ‡ ॥ १० ॥

* श्राद्धायजेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† श्राद्धायजोऽप्येवम् ।

‡ श्राद्धायजीये केदविवये विज्ञेयोऽस्ति ।

तावुद्भिद्वलभिदौ सप्तापवर्गे स्थाताम् अपवर्गः समाप्तिश्च समा-
विति प्रत्येकं सप्तापवर्गे वसन्ते च स्थातामुभावपि ॥ १० ॥

अर्द्धमास एनावन्तरेण स्थान्मासो वा संवत्सरो वा* ॥ ११ ॥

अर्द्धमासः एनद्योरन्तरेण स्थात् मासो वा संवत्सरो वेति कास्त्र-
विकल्पः अन्तरान्तरेण युक्ते इति द्वितीया ॥ ११ ॥

तयोः पृथक् चतुर्विंशतिवर्गान् यथोत्साहं दद्यात् †
॥ १२ ॥

तथोद्भिद्वलभिदौचतुर्विंशतिवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात्
पृथक्ज्ञानेत्यर्थः प्रत्येकं चतुर्विंशतिवर्गान् यथोत्साहं दद्यात् चतु-
र्विंशतिवर्गसामान्यात् मासयोः सम्पद्यते इति ॥ १२ ॥

पृथक् चतुर्युजावश्वरथावपचित्योः ‡ ॥ १३ ॥

अपचित्योः क्रलोः पृथक् नागा चतुर्युजावश्वरथौ दद्यात् चतु-
र्भिर्भुक् चत्वारो वास्त्रिन् युक्ताश्चतुर्युक् ॥ १३ ॥

उभयतः कांक्षकवचौ ‡ ॥ १४ ॥

तौ रथौ उभयतः कांक्षकवचौ स्थातां कांक्षैव कवचे एकैकस्त्र
रथस्योभयतः स्थातां कंसस्त्रविकारः कांस्त्रं कवचं सञ्जहन् ॥ १४ ॥

शतार्हाः स्युरश्वः शतक्रियो वा † ॥ १५ ॥

* आध्यायबोधे छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आध्यायबोधेऽप्येवम् ।

‡ आध्यायबोधेन सृष्टद्वयेनैकस्त्रं कृतम् ।

तथोरथयोश्चत्वारोऽपि ब्रतार्हाः अथा युक्ताः स्युः ब्रतम् एकैको-
ऽर्हति मूषामिति ब्रतार्हः ब्रतक्रियो वा ब्रतेनैव वा एकैकः क्रीतः
स्नात् ॥ १५ ॥

राजैताभ्यां यजेतेति धानञ्चाप्यः* ॥ १६ ॥

धानञ्चाप्य आचार्यो मन्यते राजैताभ्यामपचिद्भ्यां यजेतेति
स हि सर्वस्मात् पूजां कामयते ॥ १६ ॥

यः कक्षापचितिकाम इति शाण्डिल्यः* ॥ १७ ॥

शाण्डिल्य आह यः कक्षापचितिकामः स एताभ्यां यजेतेति ॥ १७ ॥

ऐकाहिकेन ब्रतेनोक्त उपायोऽग्नेः स्तोमयोः* ॥ १८ ॥

अग्नेः स्तोमयोरैकाहिकेन ब्रतेनोक्त उपायः एकाहेषु भव ऐका-
हिक उपगमनमुपायः तिअ उपसदे ब्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन
वङ् वा दादन्न वेति ॥ १८ ॥

तयोः पृथक्चत्वारि धान्याचितानि दक्षिणाः षड्गवानि
पूर्वस्य चतुर्गवान्युत्तरस्य † ॥ १९ ॥

तथोरग्नेः स्तोमयोः पृथक् एकैकस्मिन् चत्वारि धान्याचितानि
दक्षिणाः स्युः धान्याचितानीति धान्यपूर्णानि ब्रकटानि एकैकस्मिन् अपि
चत्वारि अन्यस्मिन् अपीति कथमेतद्भ्रम्यते यथा चत्वारि चत्वारि न द्वे द्वे
इत्युच्यते षड्वचनसामर्थ्यात् षड्गवानि चतुर्गवानीति चत्वारि

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबोधेनैव सूचयं ब्रतम् ।

धान्याक्षितानीति पूर्वस्य षड्गवानि दक्षिणाः स्युः उत्तरस्य चतुर्गवा-
नीति षड्भिः षड्भिः गोभिर्युक्तानि षड्गवानि चतुर्भिश्चतुर्भि-
र्युक्तानि चतुर्गवानि ॥ १८ ॥

अष्टभाषां द्वादशं त्रयं दक्षिणाः सहस्रं वर्षभे* ॥ २० ॥

अष्टभाषामनड्, हां द्वादशं त्रयं दक्षिणाः स्युः अष्टमे सहस्रं वा
वाग्न्ये विकल्पार्थः राजयज्ञत्वात् ॥ २० ॥

अविद्यमानेषु कतिपया अष्टृषभाः स्युः साण्डा इतरे
वत्सतराः* ॥ २१ ॥

अविद्यमानेष्वष्टृषभेषु सर्वेषु कतिपया अष्टृषभाः स्युः इतरे
वत्सतराः स्युः वत्सतरेषु वज्रलमतन्त्रं वत्सतराः साण्डाः स्युः सेचन-
समर्थाः ॥ २१ ॥

वैश्वं यं विशः स्वराजानः पुरस्कुर्वीरन् स गोसवेन यजेता
॥ २२ ॥

वैश्वमिति वर्षनिर्द्देशः वैश्वं यं वैश्वः स्वराजानः पुरस्कुर्वीरन्
स्वराजानः येषां स्वो राजा वैश्वानां यथा आर्थः ब्राह्मणः पुरस्कारः
आधिपत्ये स्थापनं स गोसवेन यज्ञेन यजेत ॥ २२ ॥

स वृहस्पतिसवेन व्याख्यातः† ॥ २३ ॥

स गोसवो वृहस्पतिसवेनोक्तो व्याख्यातः अभिषेकादिविधन्त-

* ब्राह्मण्येऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

सामान्यं च एनं पुरस्कृर्वीरसम्बन्धतृप्तिं तत ऊर्द्धं तेषु वर्त्तयेत्
स्वपतिरिति चैगन्त आचक्षीरन्निति ॥ २३ ॥

अयुतं त्वस्य दक्षिणाः* ॥ २४ ॥

अयुतस्तु अस्य दक्षिणाः स्युः श्रुतत्वात् तुभ्रब्दो विशेषणार्थः
अन्यत् समानं दृष्टव्यतिसवेन स्यात् दक्षिणास्तु अचायुतं स्युः ॥ २४ ॥

सखायो भ्रातरो वा ये सम्पादयेयुस्ते मरुत्सोमेन यजे-
रन्* ॥ २५ ॥

मरुत्सोमे ब्राह्मणं पठति एतेनैव त्रीन्या यजेदिति अत आर-
भ्यते सखायो भ्रातरो वा ये सम्पादयेयुः ते मरुत्सोमेन यजेरन्निति
सखिलं नाम प्रीतिपूर्वकं भवति तद्ये समानजातीया एकत्र सम्पा-
दयेयुः भ्रातरो वा ते मरुत्सोमेन यजेरन्निति ॥ २५ ॥

तस्य दक्षिणा यथा रूपाः पञ्च शारदीये पशव आलभ्यन्ते
तेषां यथोत्साहं दद्युः* ॥ २६ ॥

तस्य मरुत्सोमस्य दक्षिणाः तद्रूपाणां पशूनां यथोत्साहं
दद्युः तस्येति निर्द्देशः क्रियते अथमेकमस्य वा भवति चयाणां वेति
तद्यदेकस्य स्याद्यदि चयाणां तस्य तस्य पञ्चशारदीये सामान्यं मरुत्-
सोमत्वम् ॥ २६ ॥

येषां केषाञ्चेति धानञ्जयः* ॥ २७ ॥

* ब्राह्मणबोध्यवम् ।

धानञ्चय आचार्य आह येषां केषाञ्च वशूनां यथोक्ताहं
दद्युरिति ॥ २७ ॥

कुलदक्षिण इन्द्राग्नेयाः कुलायः* ॥ २८ ॥

इन्द्राग्न्योः कुलाये गवां कुलानि कृत्वा सरस्वत्याः कुलमिदं
विश्वरूपाया इदं गङ्गायाः इत्येवमादिसंख्यं प्रकृतिं पूरयेत् कुलादाने
प्रयोजनं कुलाय इति ब्रह्मसामान्यात् ॥ २८ ॥

सहस्रमिन्द्रस्तोमे* ॥ २९ ॥

इन्द्रस्तोमे सहस्रं दक्षिणाः राजवश्वलात् ॥ २९ ॥

राजपुरोहितौ यजेयातामिन्द्राग्न्योः स्तोमेन* ॥ ३० ॥

राजा च पुरोहितश्च राजपुरोहितौ तावेकश्च यजेयातामि-
न्द्राग्न्योः स्तोमेन एवं हि ब्राह्मणं राजा च पुरोहितश्च यजेयाता-
मिति ॥ ३० ॥

गायत्रीसम्यक्ता दक्षिणा ब्राह्मणो दद्यात् जगतीसम्यक्ता
राजा* ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणं गायत्रीञ्च जगतीञ्च सम्यक्त इति ब्राह्मणो गायत्री-
सम्यक्ता दक्षिणा दद्यात् गायत्रीसम्यक्त्वविंशतिः राजा जगतीसम्यक्ता
दक्षिणा दद्यात् जगतीसम्यक्ता अष्टाचत्वारिंशत् ॥ ३१ ॥

कामन्तु पृथग्यजेयातां तयोरेवमेव दक्षिणाः † ॥ ३२ ॥

* ब्राह्मणबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कामन्तु पृथङ्नामा यजेद्यातां तयोरेवमेव दक्षिणाः स्युः गायत्री-
सम्पन्ना ब्राह्मणस्य जगतीसम्पन्ना राज्ञः ॥ ३२ ॥

विघ्ननाभ्यां पशुकामो यजेताभिचरन्वा* ॥ ३३ ॥

विघ्नौ द्वौ पठितौ ताभ्यां पशुकामो यजेताभिचरन्वा उभ-
यथा श्रुतिः पशुकामस्यापि तौ भवतः अभिचरतोऽपि श्रुतिसाम-
र्थ्यात् ॥ ३३ ॥

सोमसामाथर्वणं वेत्याथर्वणं पशुकामयज्ञे कुर्यात् सोम-
सामाभिचरतः* ॥ ३४ ॥

मन्त्रकः पठति सोमसामाथर्वणं वेति तत्किमयं तुल्यविभाषा
अथ विनिविष्टविभाषेति सोऽयमाचार्यो विनिवेशं कल्पयति यदा
पशुकामः स्यात् तदास्मिन्नाथर्वणं कुर्यात् अभिचरतः सोमसाम
कुर्यात् ॥ ३४ ॥

वृद्धतीसम्पन्नाः दक्षिणाः पशुकामस्य* ॥ ३५ ॥

पशुकामस्य वृद्धतीसम्पन्नाः दक्षिणाः स्युः षड्विंशदक्षरा वृह-
तीति ॥ ३५ ॥

इषुणाभिचरतो व्याख्यातौ* ॥ ३६ ॥

अभिचरत एतौ विघ्नौ इषुणा व्याख्यातौ इषोर्वैविधिरुक्तः
स सर्वोऽपि भवतीति ॥ ३६ ॥

सन्दःश्वञ्चौ च* ॥ ३७ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

सन्दंशवज्जौ च क्रतु इषुणा व्याख्यातौ ॥ ३७ ॥

राजानं सन्दंशेनाभिचरेज्जनपदं वज्जेण* ॥ ३८ ॥

राजानं सन्दंशेन क्रतुना अभिचरेत् जनपदं वज्जेण ॥ ३८ ॥

राजानमभिचरन्व्यासमेनौ प्रयुञ्जीत* ॥ ३९ ॥

राजानमभिचरन् एनौ सन्दंशवज्जौ व्यत्यासं प्रयुञ्जीत व्यत्यासः
सन्दंशं कृत्वा वज्जं वज्जं कृत्वा सन्दंशं अनेन न्यायेन ॥ ३९ ॥

ज्योतिष्टोमेनैवान्ततो यजेत शान्त्यर्थः शान्त्यर्थः* ॥ ४० ॥

एताभ्यां सन्दंशवज्जाभ्यामिष्ट्वा ज्योतिष्टोमेन यजेत शान्त्यर्थः
ननु मशकेनोक्तं कृते ज्योतिष्टोमः शान्त्यर्थ इति उच्यते तच्च सन्दंश-
वज्जावनधिकृत्योक्तं इह सन्दंशवज्जावधिकृतौ अतः पुनराह ॥ ४० ॥

इति नवमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

पौर्णमासीदोक्षामासापवर्गा अहीनाः* ॥ १ ॥

उक्ता एकाहाः साम्प्रतमहीना विवक्षिताः तेषां परिभाषा-
मारभ्यते पौर्णमासीदोक्षेत्यादिना पौर्णमास्यां दोक्षित्वा मासेनाप-
वर्गो येषान्त इमे पौर्णमासीदोक्षामासापवर्गा इति अपवर्गः
समाप्तिः अहीना इति व्यावहारिकी संज्ञा त्रिकाण्डो यज्ञः एकाहा-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

होनाः सञ्चाणोति अयं निश्चयः ज्योतिष्टोमातिरात्रादयः एते सर्वे पौर्णमासीदोक्षामासापवर्गाश्चेति केचित्तु प्रलोभनां कुर्वन्ति ये मासापवर्गास्ते पौर्णमासीदोक्षा इति मासापवर्गा तथा पौर्णमासीदोक्षावमुपपद्यत इति के पुनर्मासापवर्गा इत्युच्यते ये सुत्याभ्युक्षयिनस्ते मासापवर्गा इति वक्ष्यति एकत्रिंशेऽहनि यज्ञपुङ्गं चिंशे वा सुत्याभ्युक्षय इति सूत्रं कृत्वा वयन्तु ब्रूमः ये च सुत्याभ्युक्षयिनो ये च न सर्वेषामहोमशब्दः सामान्यः श्रुतिप्रामाण्यात् ज्योतिष्टोमातिरात्रादारभ्य यावत्पौष्ण्डरिक इति उच्यते यदि च ये सुत्याभ्युक्षयिनः तेषु पौर्णमासीदोक्षता मासापवर्गता चेष्टाभविष्यत् न शेषेषु विधिरारभ्येत अस्मिन् काले दोक्षा इत्यत्यक्ष दोक्षोपसद इति येन पुनर्विशेषेण विधिरारभ्यते तेन च मन्यामहे सर्वेषामयं सामान्यो विधिरिति ॥ १ ॥

तेषां द्वादशोपसदः* ॥ २ ॥

तेषामहीनानां द्वादशोपसदः स्युः तेषामिति निर्देशः क्रियते अन्यत्रास्मात् समाहृत्यानादेश इति इह पुनः किमनादेश इति न प्रतीतिः अनादेशग्रहणात् सामान्यस्य विधेर्विशेषकस्य च विकल्पः प्राप्नोति जमदग्निपञ्चशरदोद्यादिवत् तेन तेषामित्यारभ्यते तेषामेव पौर्णमासीदोक्षाणां मासापवर्गाणां द्वादशोपसदः स्युः अन्यत्र यथादेशमेवेति अपरे पुनर्ब्रुवते अनादेशग्रहणाद्विकल्प एवेति ॥ २ ॥

षडिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

* आह्वायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

धानञ्चय आचार्य आह षडुपसदः स्युरिति ॥ ३ ॥

एकचिंशेऽहनि यज्ञपुच्छं चिंशे वा* ॥ ४ ॥

यज्ञपुच्छमतिरात्रः सेयं विनिविष्टविषया विभाषा चिंशिनि
मासे एकचिंशेऽहनि यज्ञपुच्छं स्यात् एकोनचिंशिनि चिंशे एवं पौर्ण-
मास्यां दीक्षितस्य पौर्णमास्यामेव यज्ञपुच्छं भवति ॥ ४ ॥

सुत्याभ्युच्चये दीक्षा प्रति द्वासः † ॥ ५ ॥

उपसदां नियमः कृतः द्वादश षडिति वा सुत्यास्तपि नियतविषय
एव तत्सुत्योपसत्सु शेषेण दीक्षा भवति द्विरात्रप्रभृतिषु सुत्याभ्यु-
च्चयेन प्रतिसुत्यं दीक्षाणां द्वासः स्यात् ॥ ५ ॥

सर्वेऽतिरात्रा अहीना द्विरात्रप्रभृतयस्याहर्गणा अश्व-
मेधादन्ये सहस्रदक्षिणाः प्राक् चत्तरात्रेभ्यः † ॥ ६ ॥

सर्वब्रह्मो निरवशेषवाची सर्वेऽतिरात्रा अहीनाः सिद्धे सति
विध्यन्तरमारभते द्विरात्रादयस्याहर्गणाः सर्वेऽहीना अश्वमेधादन्ये
सर्वे सहस्रदक्षिणाः प्राक्चत्तरात्रेभ्यः सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत्
उच्यते येऽप्यहीनकाण्डेन सन्धतिरात्राः यथा केनैवपनीयसाकमेध-
व्युष्टिद्विरात्रादयश्चेति ये चान्ये ब्राह्मन्तरदृष्टाः सन्धतिरात्रादयः सर्वे
सहस्रदक्षिणा इति कः पुनर्विशेष आहोनिर्क्ये यदा दीक्षाकालोऽपि
प्रतिविशिष्टः दक्षिणा अपि रात्रिविशेषे पृथक् समाधायान्तरतथा

* ब्राह्मण्ययोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यमीये केद्विषये विशेषोऽस्ति ।

नितृत्ता तदाहोनिक्थे सति को विशेषः स्यादिति उच्यते उपसद-
 सावदाहोनिक्थः स्युः षष्ठां सम्भवोऽस्ति एवं कृत्वा निदानकारोऽपि
 सिद्धमहीनेष्वित्युपक्रम्य केनैवपनीयप्रकरणमाह प्राचीनसोम उत्तरः
 इत्येवमधिकृत्य अथापोदं द्वितीयं यज्ञस्थानं यदहो नो द्वितीयो वर्षः
 सन्निय इति ॥ ६ ॥

तत्प्रभृतीनां भूयस्यः सुत्याभ्युच्चयेन* ॥ ७ ॥

यदिति पूर्वनिर्देशः चतुराचप्रभृतीनां भूयस्यः सहस्रा दक्षिणाः स्युः
 सुत्याभ्युच्चयेन यथा यथा सुत्या वर्द्धयेरन् तथा तथा दक्षिणा वर्द्ध-
 येरन् कः पुनरुपजनः स्यादिति उच्यते द्वौ न्याथौ दृष्टौ एकस्मै-
 रात्रिकः प्रतिविनाशो दृष्टः त्रयस्त्रिंशच्च त्रीणि च भूतानि प्रथमेऽहनि
 देयास्तथा द्वितीये तथा तृतीये तथागुकारवचने अथ चतुर्थ्यादि-
 श्वपि प्रतिस्तुत्यं अपरोन्यायः यथा दीयमानासु पौष्करीके अयुत-
 सुपपद्यते तथोपजनं कुर्यादिति पञ्चविंशं भूतं सहस्रस्योपजन इति
 एका एवमयुतोत्पत्तिः पौष्करिक इति ॥ ७ ॥

ताः समं सर्वेष्वहःसु विभाजं दद्यात्† ॥ ८ ॥

विभज्य विभज्य विभाजम् ॥ ८ ॥

समानुपपत्तावुत्तमेऽहनि भूयिष्ठाः † ॥ ९ ॥

यत्र समप्रविभागो नोपपद्यते तत्र उत्तमेऽहनि भूयिष्ठा दद्यात्
 याः समं विभागं नोपपद्येरन् ताः सर्वा उत्तमेऽहनि दद्यात् ॥ ९ ॥

* आद्यायत्रीये ह्रस्वविषये विभ्रमेऽस्ति ।

† आद्यायत्रीयेऽप्येवम् ।

अयुतमेकादशरात्रे दद्यात्* ॥ १० ॥

एकादशरात्रे पौण्डरीके अयुतं दद्यात् ननु तत्किमिदमारभ्यते
यदा अयुतमेव श्रुतं तत्र उच्यते, प्रविभागार्थमारभ्यते ॥ १० ॥

नव नव पूर्वेष्वहःसु शतानि सहस्रमुत्तमे* ॥ ११ ॥

नवनवशतानि पूर्वेष्वहःसु प्रथमादिषु यावद्दशममिति उत्तमे
एकादशे सहस्रं दद्यात् तत्र हि यद्दशममधिकं श्रुतं तत्र समं प्रवि-
भागं कर्तुमेकादशसु अहःसु नव नव भवन्ति एकावशिष्यते सा उत्त-
मेऽहनि दीयते एवं प्रविभागो माभूदित्यत आह यद्येवं नव नव पूर्वेष्व-
हःसु शतानीति उक्ते सहस्रमवशिष्यते तदुत्तम एव दास्यते तत्किमि-
दमारभ्यते सहस्रमुत्तम इति उच्यते उत्तमेऽहनि द्वादशाहे उपजन-
न्यायेन दक्षिणाविभागाः प्राप्ताः ताषु प्राप्तास्त्राह सहस्रमुत्तम इति
उच्यते नैतद्युक्तं प्रधाने ज्ञापकज्ञापिता दक्षिणा इति न युक्ता ज्ञान्याः
प्रविष्टा दारेण सुचिनानाहताः तस्मादत्र प्रत्यहं सहस्रं दद्यात्
दक्षिणा प्रवादमात्रं भवति सहस्राष्टादित्यतामिति ॥ ११ ॥

अप्नोर्यामिणि कृता गर्भाः कल्पेन † ॥ १२ ॥

अप्नोर्यामिणि पठति विश्वजितानि पृष्ठानां गर्भा इति ॥ १२ ॥

रथन्तरं वा पृष्ठम् † ॥ १३ ॥

भवत्यप्नोर्यामिणि वाशब्दे विकल्पार्थः ॥ १३ ॥

तस्य स्थाने बार्धतं वाजजित् † ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यभोटप्येवम् ।

तस्य रथन्तरस्य स्थाने यत्प्रकृतेऽशोर्याम्णि वृहत्यां कल्पितं
तस्य स्थाने बार्हतं वाजजित् स्यात् वृहत्यां भवं बार्हतं तस्य ग्रहणं
क्रियते अन्यत्रापि रथन्तरं कल्पकेन वृहता रथन्तरस्थाने बार्हतं
वाजजित् स्यात् यथा चतुर्विंशे चतुर्विंशमरथन्तरपृष्ठं वा वृहदनु-
ष्टुप्कमिति ॥ १४ ॥

वृहद्दारवन्तीये उत्तरे पृष्ठे* ॥ १५ ॥

एतस्मिन् कल्पे वृहद्दारवन्तीये उत्तरे पृष्ठे स्यातां द्वतीय-
चतुर्थे ॥ १५ ॥

कालेयस्यर्क्षु वारवन्तीयम्* ॥ १६ ॥

कालेयस्यर्क्षु वारवन्तीयं स्यात् चतुर्थं पृष्ठम् ॥ १६ ॥

तस्य स्थाने पूर्वम्* ॥ १७ ॥

तस्य वारवन्तीयस्य स्थाने अतिरिक्तलोचेषु पूर्वं वारवन्तीयं
स्यात् ॥ १७ ॥

समं तस्य च कालेयम् † ॥ १८ ॥

समं तस्य स्थाने वृहद्वृहत्यां कल्पितं तस्य स्थाने कालेयं स्यात्
चक्रब्धो विकल्पानुकर्षणार्थः ॥ १८ ॥

पार्थस्यौशनम् † ॥ १९ ॥

पार्थस्य स्थाने माध्यन्दिनान्धमौशनं स्यात् ॥ १९ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

त एव गर्भाः पृष्ठेषु* ॥ २० ॥

पृष्ठेषु त एव गर्भाः स्युः ये मग्नकेनोक्ताः ॥ २० ॥

वैश्वजिता न्याज्यान्याज्येषु गर्भान् कुर्यादिति धानञ्जयः
षाष्ठिकान्युक्त्यान्युक्त्येषु* ॥ २१ ॥

अपरं विकल्पं धानञ्जय आचार्य आह मग्नकस्तृप्तेऽप्तेर्यामृषि
वैश्वजिता न्याज्यान्याज्येषु गर्भान् कुर्यादिति विश्वजिति भवानि वैश्व-
जितानि षाष्ठिकानि उक्त्यान्युक्त्येषु गर्भान् कुर्यादिति षष्ठेऽहनि
भवानि षाष्ठिकानि अपरः पक्षः ॥ २१ ॥

यथैवार्षेयकल्पेन कृतमिति शौचिवृद्धिः* ॥ २२ ॥

शौचिवृद्धिराचार्य आह यथैवार्षेयकल्पेन कृतं विधानं तथैव
स्नात् अवधारितमिति अपरः पक्षः ॥ २२ ॥

ज्योतिष्टोमे वातिरात्रेऽतिरिक्तसोचाण्यादध्यात् षोडश-
मतीति शाण्डिल्यः* ॥ २३ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यथा मग्नकेन कृतं तथैव स्नात् अथवा
ज्योतिष्टोमे वातिरात्रे षोडशमिति अतिरिक्तसोचाणि कुर्यात्
षोडशमतीति अषोडशिको ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रोऽपि इत्यज्योति-
ष्टोमोऽपीत्येव ज्ञापयति ॥ २३ ॥

त एव गर्भाः पृष्ठेषु यज्ञायज्ञीयञ्च वृद्धर्भम्* ॥ २४ ॥

त एव गर्भा मग्नकोक्ताः स्युः यज्ञायज्ञीयञ्च वृद्धर्भं स्नात् चण्ड-

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

एवमपि स्रुचकारस्य कल्पं दर्शयति अपि वा सर्वांश्चावर्त्तानि वैश्व-
जितैरावर्त्तिभिः गर्भवन्ति कुर्यात् तच्च दृष्टसंस्मरते तस्य वैरूपं
विधृत्या इति ॥ २४ ॥

इति नवमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी प्रकाश ।

चिरात्राणां प्रथमेऽहनि वषट्कारिभ्यो दद्यात् द्यावस्तुते
च* ॥ १ ॥

चिरात्रे सहस्रं श्रुतं दक्षिणाः ताः प्रतिविभागं प्रविशिष्टो-
विभाग उच्यते उक्तम् अश्वमेधादन्ये सहस्रदक्षिणाइति तत् येऽश्व-
मेधादन्ये चिरात्राक्षेपामयं दक्षिणाप्रविभाग उच्यते चिरात्राणां
प्रथमेऽहनि वषट्कारिभ्यो दद्यात् हेतुमैत्रावरुणब्राह्मणाहंसिपोद-
नेष्ट्रकावाकाग्रीभेभ्योद्यावस्तुते च प्रथमएव दद्यात् सा च मात्रा वक्ष्यते
यस्य यावती दिया ॥ १ ॥

हन्द्गेभ्य उत्तमे* ॥ २ ॥

उत्तमेऽहनि हन्द्गेभ्यो दद्यात् ॥ २ ॥

मध्यमद्वितीयेभ्यः* ॥ ३ ॥

ये अनुक्ताक्षेभ्यो मध्यमेऽहनि दद्यात् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्येभ्योऽप्येव* किन्तु एतत् स्थानान्तरेऽस्ति ।

शतमेकैकस्मै मध्यतः कारिभ्यो दद्यात्* ॥ ४ ॥

एकैकस्मै मध्यतः कारिभ्यो होत्रादिभ्यो महर्षिभ्यः शतं शतं
दद्यात् ॥ ४ ॥

पञ्चाशतमर्द्धिनीभ्यः* ॥ ५ ॥

अर्द्धिनीभ्यो होत्रादिभ्यः पञ्चाशतं पञ्चाशतं दद्यात् एकैकस्मा
इति प्रकृतम् अर्द्धिन्य उक्ताः अर्द्धिन्यस्तृतीयिन्यः पादिन्यः इति ॥ ५ ॥

तृतीयिनीनां विंशतिं पोत्रे तथा नेष्ट्रे* ॥ ६ ॥

तृतीयिनीनां होत्राणां विंशतिं पोत्रे दद्यात् तथा नेष्ट्रे विंशतिं
दद्यादित्येतदुक्तं भवति ॥ ६ ॥

त्रिंशतमितराभ्यामाग्नीध्राय च पादिनीनाम् † ॥ ७ ॥

इतराभ्यां तृतीयिनीभ्यां होत्राभ्यां त्रिंशतं दद्यात् आग्नीध्राय च
पादिनीनां त्रिंशतमेव दद्यात् ॥ ७ ॥

नवोन्नेत्रे दशेतराभ्याम् ‡ ॥ ८ ॥

पादिनीनामुन्नेत्रे नव दद्यात् इतराभ्यां पादिनीभ्यां दश दश
दद्यात् ॥ ८ ॥

अन्वदन्तून्नेत्रे समं दद्यात् ‡ ॥ ९ ॥

* आध्यायबोऽप्येवं किन्तु यतत् स्थानान्तरेऽस्ति ।

† आध्यायबेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ आध्यायबोऽप्येवम् ।

चास्तृताः उन्नेने नव दक्षिणास्ता एव विभज्यान्वहं दद्यात् तिष्ठ-
स्त्रिस्तः ॥ ८ ॥

दश सदस्याय प्रथमेऽहनि सप्ततिं द्वितीये विंशतिं तृ-
तीये* ॥ १० ॥

सदस्याय प्रथमेऽहनि दश दद्यात् द्वितीयेऽहनि सप्ततिं दद्यात्
तृतीये विंशतिं दद्यात् ॥ १० ॥

दशदशार्षेयप्रवादिभ्यो य उक्ता ब्राह्मणेन* ॥ ११ ॥

आर्षेयप्रवादिभ्यो दश दश दद्यात् ये ब्राह्मणेनोक्ताः य आर्षेयो
विद्वानित्येवमादयः, विद्वानविद्वानित्येतस्मिन् संश्रय आह ॥ ११ ॥

अनूचानौ पूर्वयोरङ्गोरनूचान उक्तमे* ॥ १२ ॥

विदांसौ पूर्वयोरङ्गोरविदागुक्तमे ॥ १२ ॥

दशशतं शिष्यन्ते ता ऋत्विग्भ्यो दद्यात् प्रसर्पकेभ्यो
वा* ॥ १३ ॥

दशाधिकं शतमेव शिष्यते दक्षिणानां ताः सर्वेभ्यो ऋत्विग्भ्यो
विभज्य दद्यात् प्रसर्पकेभ्यो वा दद्यात् ॥ १३ ॥

सहस्रतमीं मध्यमेऽहनि ब्रह्मण आग्नीध्राय च † ॥ १४ ॥

सहस्रस्य पूरुषो सहस्रतमी तां सहस्रतमीं मध्यमेऽहनि ब्रह्मणे

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबीयेऽतिरिक्तपाठोऽस्ति ।

दद्यात् आग्नीध्राय च दद्यात् उक्तम् अथैषा हि देवत्या चिरूपा ब्रह्मणे
दे द्वितीये द्वितीयमग्नीध्र इति कानि पुनस्तानि रूपाण्युच्यन्ते ॥१४॥

शुक्लं कृष्णं रोहितमित्यस्या रूपाणि* ॥ १५ ॥

शुक्लादीनि अस्याः सहस्रतम्याः त्रीणि रूपाणि ॥ १५ ॥

दशकला ब्रह्मणे पञ्चाग्नीध्रायैका ममेत्यपाकुर्वीत* ॥१६॥

तां सहस्रतमीं षोडशधा कलशो विभज्य यजमानो दश कला
ब्रह्मणे पञ्चाग्नीध्राय एका मम इत्यपाकरणं कुर्वीत ॥ १६ ॥

तामन्यथा गवा निष्क्रीय दक्षिणेऽस्याः कर्णे गोनामानि
जपित्वा गोष्वपि सृजेत* ॥ १७ ॥

तां सहस्रतमीं यजमानः अन्यथा गवा निष्क्रीय दक्षिणे अस्या
गोः कर्णे गोनामानि जपित्वा काम्यासीत्येतदादीनि अन्यासु गोष्वपि
सृजेत ॥ १७ ॥

ज्योतिष्टोमविधिरनन्तरान्नानात् द्वादशाहभूतस्य स्यात्†
॥ १८ ॥

इह ब्राह्मणं कृत्स्नं ज्योतिष्टोमविधिमावाधानन्तरं द्वादशाह-
विधिमावगति ततो द्वादशाहानन्तरं पुनरेकाहादौ पुनर्ज्योति-
ष्टोमविधिं समावगति तत एकाहान् समाप्याहीनागामादौ पुनर्ज्यो-
तिष्टोमविधिमावगति तत्रार्थं संग्रहः किमर्थं ज्योतिष्टोमविधिः अग-

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवं किन्तु एतेषु छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

नतराद्यानात् द्वादशाहभूतस्यैव ज्योतिष्टोमस्य भवति उत स्वतन्त्रस्य
ज्योतिष्टोमस्येति किं पुनरेतच्छास्त्रिन्त्याः प्रयोजनमिति चेत् उच्यते
यदि तावद्द्वादशाहभूतस्यैव ज्योतिष्टोमस्य स्यात् तदा उत्तरयोराद्या-
चयोर्द्रव्यान्तरं कल्पयितव्यम् अथ पुनः सार्वत्रिकः ततः पुनराद्याये
प्रयोजनं वक्तव्यम् एतस्मिन् संग्रहेऽयमाचार्यः शास्त्रमारभते ज्योति-
ष्टोमविधिरित्यादिना ज्योतिष्टोमस्यासौ विधिः द्वादशाहभूतस्य
स्यादिति किंकारणम् अनन्तराद्यानादिति यस्मादनन्तरो द्वादशाह
आद्यातः ॥ १८ ॥

तस्मिङ्गदर्शनाच्च यथा पृष्ठानाम्* ॥ १९ ॥

किञ्चान्यत् द्वादशाहिकस्मिङ्गदर्शनात् थास् प्रकारवचने यथा
पृष्ठानां यथा स्तोमानाञ्च ॥ १९ ॥

पुनराद्यानाच्चाहोनैकाद्यादौ* ॥ २० ॥

किञ्चान्यत् यस्माच्चाहोनैकाद्यादौ पुनर्ज्योतिष्टोमविधिराद्यातः
तस्मात् द्वादशाहभूतस्य स्यादिति ॥ २० ॥

नाना प्रकरणवत्तु चोदितानामानन्तर्यात् सम्बन्धो न
स्याद्यथोपपद्यव्यर्त्तपेययोः* ॥ २१ ॥

नन्वेवं स्यात् तु शब्दः पूर्वपक्षव्यावर्त्तकः यदुक्तं द्वादशाहभूतस्य
स्यादिति तत्र नाना पृथक् तस्मिन् स्वस्मिन् प्रकरणे चोदितानां
क्रमेण आगन्तर्यात् सम्बन्धो न स्यात् न ज्ञानानन्तर्यं सम्बन्धकारणं

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

यथा उपहव्यस्य च क्षतपेयस्य च प्रकरणवचोदितयोर्न सम्बन्धो भव-
त्यानन्तर्यात् ॥ २१ ॥

लिङ्गग्रहणञ्चान्यार्थेन यथा षष्ठेऽहनि शक्नोतीनाम्* ॥ २२ ॥

अथ यदुक्तं तल्लिङ्गदर्शनाच्चेत्यत्र ब्रूमः लिङ्गग्रहणं अन्यार्थेन
कृतं किञ्चिदेवार्थमुद्दिश्यानन्तर्येन कृतं यथा षष्ठेऽहनि शक्नोतीनां
ग्रहणं कृतं मृज्यमानः सुहृत्वेति सिमानां रूपं समानं वै सिमानाञ्च
रूपं रेवतीनाञ्च सिमाभ्यो ह्यधिरेवत्यः प्रजायन्त इति ॥ २२ ॥

शेषविधेः पुनरास्नानम्* ॥ २३ ॥

अथ यदुक्तं पुनरास्नानाच्चाहीनैकाहादावित्यत्र ब्रूमः शेषस्य
विधेः पुनरास्नानं न सर्वस्य शेषविधेरिति सम्बन्धलक्षणा षष्ठी कः
पुनः शेषविधिरिति उच्यते प्रतिस्वनं तावत् स्तोमविन्यासः चितृत्पञ्च-
दशौ प्रातःस्वनमिति तस्य नवतिशतं स्तोत्रोया इति संस्त्रादेशः
तस्य द्वादशं शतं दक्षिणा इति दक्षिणानियमः तथा अहीनादौ
चितृद्विंशत्यवमानमित्यत आरभ्य प्रतिस्तोत्रं स्तोमविन्यासः अति-
रात्रेणेति संस्त्राचोदना ऋद्धिकामफलचोदना एतदर्थं पुनरास्ना-
नम् ॥ २३ ॥

* ब्राह्मणवैवेवम् ।

इति नवमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमो कण्डिका ।

तस्मिन् स्वतन्त्रेऽहोतरात्रिः स्यादविशेषेण ह्यहोनेषु
चोद्यते* ॥ १ ॥

तस्मिन् ज्योतिष्टोमेऽतिरात्रे स्वतन्त्रे नाङ्गभूते आहोनिनी रात्रिः
स्यात् यस्मादविशेषेण अहोनेषु चोद्यते द्विशब्दः कारणोपदेशार्थः
सर्वेऽतिरात्रा अहोना इति ॥ १ ॥

प्राकृती त्वेव स्यादधिकृत्याम्नानात्* ॥ २ ॥

प्राकृती त्वेव स्यात् प्राकृतौ भवा प्राकृतौ तुशब्दः पञ्चान्तर-
निवृत्तये यदुक्तमाहोनिनी स्यादिति तत्र एवशब्देऽवधारणार्थः
नैवाहोनिनी स्यात् किंकारणम् अधिकृत्याम्नानात् यस्मादधिकृत्य
ज्योतिष्टोमं वा रात्रिरास्माता ॥ २ ॥

अविशेषचोदना शेषे यथा चतुरवत्तम्* ॥ ३ ॥

अथ यदुक्तमविशेषेण ह्यहोनेषु चोद्यत इति तत्रोच्यते अविशेष-
चोदना शेषे स्यात् सर्वसोमादिषु यथा चतुरवत्तं सर्वत्राविशेषेण
भवति पञ्चावत्तन्तु ध्रुगुणामिति तच्चतुरवत्तं ध्रुगुणाविशेषेण भवति
एवमविशेषचोदना ज्योतिष्टोमशेषे भवति ॥ ३ ॥

एतेनोक्तमोङ्कारस्य प्रत्याम्नानं वाचा रथन्तरे* ॥ ४ ॥

एतेन न्यायेनोक्तमाख्यातम् ओङ्कारस्य प्रत्याम्नानं वाचा रथन्तरे

* प्राङ्गायबोऽप्येवम् ।

अविशेषोदितं सर्वेषां साक्षामोङ्कारेणोङ्गीयादानन्तद्रथन्तरे प्रत्या-
जातं वाचा वागित्यादेयमिति ॥ ४ ॥

समुच्चयसु नानार्थत्वात् प्रस्तावशान्तर्या हि वागुङ्गीयादे-
रोङ्कारः* ॥ ५ ॥

तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तमोङ्कारो वाचा निवर्त्तितः
तच्च समुच्चयः स्यादागोङ्कारयोः कस्मात् नानार्थत्वात् वाक् प्रयोगः
प्रस्तावशान्तर्यः उङ्गीयादेरोङ्कारः शान्तर्यः कथं पुनर्वागोङ्कारयोः
शान्तर्यतेति उच्यते एवं ब्राह्मणमाह वज्रेण वा एतत् प्रसूतोद्-
गातारमभिप्रवर्त्तयति यद्रथन्तरं प्रसूतिं समुद्रकं तस्माद्वायेत्
वागित्यादेयं वामै समुद्रः समुद्रमेवान्तर्दधात्यहिंसाया इति तत्
यत् वज्रेणाभिप्रवर्त्तनं तस्य वाचा समुद्रभूतायां अन्तर्द्वानं क्रियते
अहिंसार्थम् ओङ्कारस्त्रोङ्गीयादेः शान्तर्यः प्रसूतं वै सामावसीदति
तदुङ्गातौङ्कारेण विष्टभोति तत्प्रसूतं सामावसीधमानमुङ्गातौङ्कारेण
चिपति तदेवं नानार्थत्वात् वागोङ्कारयोः समुच्चयः स्यात् उभयोः
क्रिया ॥ ५ ॥

वाक्तु पूर्वमेवं यथार्थप्रत्यासत्तिः † ॥ ६ ॥

एवं वागोङ्कारयोरेकत्र समुच्चयीभूतयोः कस्य पूर्वं प्रयोगोऽस्ति-
त्यत आह वाक् तु पूर्वं स्यात् एवं क्रियमाणे यदर्थं वाक् प्रमुञ्चते

* ब्राह्मयगीये विशेवोक्ति ।

† ब्राह्मयगीये एतन्नास्ति ।

षोऽर्थः प्रत्यासन्नतरो भवति प्रस्तावानन्तरं वाचि क्रियमाणा-
याम् ॥ ६ ॥

उत्तरा वा जघन्यविधेराचाराश्च* ॥ ७ ॥

उत्तरा वा वाक् स्वात् यस्मादादित आरभ्य स्तोत्राणाम्
श्रोक्षारेण प्रवृत्तमुद्गीथादानं वाचा जघन्यविधानं रथन्तरे किञ्चा-
न्यत् समाचारश्च दृश्यते आचारः पारम्पर्यमविवक्षितः लोकेऽपि
ब्रह्मण आदानमोक्षारपूर्वकमेव भवति तस्मादोक्षार एव पूर्वमुत्तर-
कास्वा वाक् ॥ ७ ॥

**एकस्तोमेषु वैदत्रिरात्रे च स्वस्तोमा रात्रिः स्यात्तथा
सन्धिरुभयत् छविकारेण वर्त्तते † ॥ ८ ॥**

इह चिद्वृतातिरात्रेण ब्रह्मवर्षसकामो यजेतेत्यारभ्य चतुरं
एकस्तोमानामनति तथा चयस्त्रिवृतो तिरात्राः सर्वे षोडशिमन्त
इति वैदत्रिरात्रे श्रुतिः तत्रायं संशयः किमयमहःस्तोमो विधीयते
भूयस्त्वादृष्टत्संयोगः रात्रिर्यथाकृत्स्नस्तोमैव अथवा दृष्टत्संयोगात्
सरात्रिकाष्टद्वानि तत्स्तोमान्येवेति एतस्मिन् संशये आचार्यः
ब्राह्ममारभते एकस्तोमेऽस्त्विति एकस्तोमेषु चतुर्षु वैदत्रिरात्रे च
स्वस्तोमारान्त्रिर्भवेत् यथा सन्धिः स्वस्तोमकः कः पुनः रात्रेः स्वस्तो-
मक इति उच्यते स्वजातितः पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृतसन्धिरिति ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यधीये एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मण्यधेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पराकत्वञ्च त्रिवृतोऽन्यत्र सन्धेर्नोपपद्यते त्रिवृतातिरा-
त्रेणेति च विशेषचोदना* ॥ ९ ॥

अथ व्यावृत्तः पक्षः यदुक्तमेकसोमे वैदचिराचे च स्वसोमा
राचिः स्यादिति तथा सन्धिरिति तत्र त्रिवृतातिराचेणेति त्वविशेष-
चोदना नायं विशिनष्टि अहस्त्रिवृतां स्वसोमा राचिस्तथा सन्धिरिति
कृत्याह चिवृतेति ॥ ९ ॥

वृत्त्यपेक्षा चादेशेन विद्यते यथा षोडशं प्रथमं राचि-
षामेति † ॥ १० ॥

यदुक्तमुभयं ह्यविकारेण वर्त्तत इत्यत्र ब्रूमः आदेशे वृत्त्यपेक्षा
न विद्यते आदेशो हि बलवान् यथा षोडशं प्रथमं राचिषामेति
आदेशेन सामान्यावृत्तिः प्रत्याख्याता ॥ १० ॥

अर्थोक्तिः सन्धावावापः ‡ ॥ ११ ॥

यदुक्तं पराकत्वञ्च त्रिवृतोऽन्यत्र सन्धेर्नोपपद्यत इत्यत्राप्यर्थोक्तः
आवापः स्यात् कोऽर्थः पराकत्वञ्च ॥ ११ ॥

अभ्यासो वा § ॥ १२ ॥

अभ्यासो वा स्यात् अर्थोक्त एव कथमर्थोक्तः न हि पराकत्वं
श्रुतं सन्धौ चयलृषाश्चेदिताः तेषां सोमवशेन पराकत्वं कृतं इहापि
सोमवशेनाभ्यासः क्रियतां ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं विशेषोऽपि कृतः ।

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

ब्राह्मणमाज्यदोहानामग्निमुपनिधाय, सुवत इति होतुर्धि-
ष्येऽग्निं धारयेयुः प्रथमेऽहनि यं मध्यन्दिन आनयेयुः* ॥ १३ ॥

आज्यदोहानां ब्राह्मणमग्निमुपनिधाय सुवत इति तत्रायं संग्रहः
कस्मिन् देशे तदुपनिधानं कुतश्चाग्निराहर्तव्य इति अत आह होतु-
र्धिष्येऽग्निं धारयेयुः प्रथमेऽहनि यं मध्यन्दिने धिष्णाप्रविहरण आन-
येयुः यावदाज्यदोहकाल इति तत्र ह्यार्भवे आज्यदोहम् ॥ १३ ॥

प्रातःसवन उत्तरयोरङ्गोः † ॥ १४ ॥

द्वितीयद्वितीययोः प्रातःसवने धिष्णाप्रविहरणाय यमानयेयुः
तं धारयेयुः यावदाज्यदोहकाल इति तयोर्हि मध्यन्दिने आज्य-
दोहे ॥ १४ ॥

स्तोत्रवेलायामेनं प्रज्वलयेयुः † ॥ १५ ॥

स्तोत्रवेलायामेनमग्निं प्रज्वलयेयुः सर्वेष्वहःसु ॥ १५ ॥

तमनुमन्त्रयेताग्निरसि वैश्वानरो नमस्तेऽस्तु मा मा क्षी-
सोरिति ‡ ॥ १६ ॥

तमग्निमनुमन्त्रयेतोद्गाता प्रज्वलितमग्निरसीति मन्त्रेण यथा
सूचितेन ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यवेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

इति नवमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कष्टिका ।

सहस्रपोषकामः शबलीहोमं कुर्वीत* ॥ १ ॥

गर्गचिराचस्थानन्तरं शबलीहोमस्य ब्राह्मणम् तस्य विधान-
मुच्यते सहस्रपोषं कामयते सहस्रपोषकामः यः कामयते सहस्रं
मम पोषः स्यादिति स शबलीहोमं कुर्वीत किं तत्सहस्रं पशूनामित्य-
परे वर्णयन्ति सहस्रपोषकाम इति सहस्रं विष्ट्यादिति पूर्वं एवमर्थः
कथं गम्यते वक्ष्यति प्रथमतश्चेत्तु आ गर्दभो वा प्रतिवाग्नेते न पशू-
नामाश्रयीति विष्ट्यादिति तेन पशुकामस्येति सुतरामुपपद्यते ॥१॥

नान्त्रिराचयाजीति शाण्डिल्यस्त्रिराचो वा एतां प्रदा-
पयतीति आह † ॥ २ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह न नान्त्रिराचयाजी शबलीहोमं
कुर्वीत यस्माद्ब्राह्मणं सम्बन्धं दर्शयति चिराचो वा एतां प्रदापय-
तीति ॥ २ ॥

यः कश्च सहस्रपोषकाम इति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह यः कश्च सहस्रपोषकामः स्यात्
चिराचयाजी नान्त्रिराचयाजी वा शबलीहोमं कुर्वीतेति नास्य
चिराचो निमित्तं कामो निमित्तम् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

वसन्ते प्रथमायां पूर्वपक्षस्य केशश्मश्रूणि वापयित्वाहृतं
वसनं परिधायानन्तर्हिते स्थण्डिले द्वादशरात्रिरधः शयीत
तप्तं क्षीरं पिवन्* ॥ ४ ॥

वसन्ते प्रथमायां पूर्वपक्षेति नियमः केशश्मश्रूणि वापयित्वा-
हृतं वसनं परिधाय अहतम् अभुक्तपूर्वम् अनन्तर्हिते स्थण्डिले
आस्तरणेनासृते द्वादशरात्रोरधः शयीत ब्राह्मणं द्वादशरात्रोरधः
शयीतेति तत्रास्तरणे प्राप्ते सूचकार आह्वानान्तर्हिते ते स्थण्डिल इति
ब्राह्मणं तप्तं पिवन्निति तत्किन्तप्तमिति तद्व्यं निर्दिष्टं सोऽयमाचार्य
आह क्षीरमिति ॥ ४ ॥

नित्याभ्याक्षितोऽस्याग्निरावसथे स्यात् † ॥ ५ ॥

अस्यावसथेऽग्निर्नित्याभ्याक्षितः स्यात् न जागरयेत् द्वादशा-
हानि ॥ ५ ॥

नैनमन्यः सुहृदः प्रैषकृतोऽनुप्रविशेत् ‡ ॥ ६ ॥

एनं कर्मिणं सुहृत् यः स्यात् प्रैषकृत् एवैनमनुप्रविशेत् नान्यः
कश्चित् प्रैषकृदन्ये सुहृदः स्यात् ॥ ६ ॥

अल्पव्याहारी च स्यात् ‡ ॥ ७ ॥

अल्पव्याहारी च भवेत् नासद्वृद्ध भाषेत् ॥ ७ ॥

अदूरगामी ‡ ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवं किन्तु तत्र पाठक्रमवैपरीत्यमस्ति ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यबीये एतन्नास्ति ।

न च दूरं यायात् अवश्यकार्यार्थं वा समिदर्थं वा ॥ ८ ॥

द्वादश्या उपव्युषं परिसमुच्चाग्निं परिसीर्थ्यौदुम्बर इध्मः
स्यात् सुक् सुवौ च तथा चमसस्तस्माद्दधिमधुसर्पिरिति सुवेण
सुचि गृहीयाच्चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा* ॥ ९ ॥

द्वादश्या रात्रेरूपव्युषम् उषारात्रेरपरः कालः विगता उषा व्युषा
व्युषायाः समोपे उपव्युषं परिसमुच्चाग्निं परिसीर्थ्य परिसमूह-
परिसरणे सिद्धे औदुम्बरः इध्मः स्यात् उदुम्बरस्य विकारः औदु-
म्बरः सुक्सुवौ च औदुम्बरे दारवे स्यातां तथा चमसः औदु-
म्बरः स्यात् तथा चमस इति किमर्थं सुक्सुवचमसाच्चेति वक्तव्ये
उच्यते वक्ष्यत्ययं तस्माद्दधिमधुसर्पिरिति सुवेण सुचि गृहीया-
दित्येतदर्थं पृथक् चमसग्रहणञ्चमन्यस्त्रिभित्ति चमसः तस्माच्चमसा-
द्दधिमधुसर्पिरित्येतानि द्रव्याणि संयुतानि सुवेण सुचि गृहीत्वात्
चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा ॥ ९ ॥

तज्जुहुयाच्छबलिः समुद्रोऽसीति* ॥ १० ॥

तदिति निर्देष्टुः यदि चतुर्गृहीतं यद्यष्टगृहीतं तज्जुहुयात्
शबलिः समुद्रोऽसीत्येतदादिना यजुषा यथाभावेन उक्तं मन्त्रविधि-
श्चादिग्रहणेनेति ॥ १० ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम् † ॥ ११ ॥

* त्रास्त्रायणेन सुचद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† त्रास्त्रायणेऽप्येवम् ।

तथैव गृहीत्वा चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा उत्तरामाहुतिं स्वाहा-
कारेण शृङ्गयात् ॥ ११ ॥

सुचि यः शेषः स्यात्तं चमस आनीय प्राश्नीयात्* ॥ १२ ॥

तस्य द्रव्यस्य यः शेषः स्यात् आचम्य तं चमसे कृत्वा प्राश्नीयात्
॥ १२ ॥

प्रक्षाल्य सुक्सुवौ चमसञ्च निदध्यात्* ॥ १३ ॥

स्थापयेत् ॥ १३ ॥

तत्रैवानुप्रचरेदिति शाण्डिल्यायनः* ॥ १४ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह कृतार्थत्वात् सुक्सुवचमसानां
प्रक्षास्त्रास्त्रिन्नेवाग्नौ प्रक्षिपेदिति ॥ १४ ॥

प्राद्वोदङ्वा ग्रामान्निष्क्रम्य यत्र ग्राम्यस्य पशोर्नाश्टणु-
यात्तदरण्यं परेत्य दर्भस्तम्बमालभ्य शबलि शबलीति त्रिः
परमकण्ठेन क्रोशेत्* ॥ १५ ॥

सुक्सुवचमसान्निधायाग्नौ वा प्रक्षिप्यानन्तरं प्राद्वोदङ्वा
ग्रामान्निष्क्रम्य यस्मिन् देशे ग्राम्यस्य पशोः शब्दं न शृणुयात् तदरण्यं
परेत्य गत्वा दर्भस्तम्बमालभ्य शबलिशबलीत्यनेन कृतरूपेण मन्त्रेण
त्रिःपरमकण्ठेन क्रोशेत् आकुर्येत् परमेण स्वरूपेति न तस्मात्पर-
तरोऽन्यः स्यात् ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

यदन्यच्छुनो गर्दभाद्वा प्रतिवाश्येत समृद्धं कर्मेति वि-
द्यात्* ॥ १६ ॥

तस्मिन्नाङ्गाने क्रियमाणे कृते वा शुनो वा गर्दभाद्वा यदन्यत्
सर्वं प्रतिवाश्येत समृद्धं कर्मेति जानीयात् ॥ १६ ॥

एवमाढतीयः संवत्सरात्यासमप्रतिवाश्यमाने कुर्वति*
॥ १७ ॥

एवमनेन प्रकारेण आढतीयं संवत्सरात्यासं संवत्सरं चिन्वा कुर्वी-
त उक्तं यदि न प्रतिवाश्येत संवत्सरेण पुनराकुर्येदिति ॥ १७ ॥

प्रथमतश्चेत् शुवा गर्दभो वा प्रतिवाश्येत न पशूनामाशा-
स्तीति विद्यात्* ॥ १८ ॥

यदि प्रथमतः शुवा गर्दभो वा न प्रतिवाश्येत संवत्सरे पुनराकुर्येत्
यदि प्रतिवाश्येत न पशूनामाशास्तीति विद्यात् ॥ १८ ॥

आढतीयश्चाप्रतिवाश्यमाने* ॥ १९ ॥

आढतीयं यावत् ढतीयं कर्मेति तावदन्यस्मिन् प्रतिवाश्यमाने
स तेन पशूनामाशास्तीति विद्यात् ॥ १९ ॥

शान्तिर्वामदेव्यः शान्तिर्वामदेव्यम्* ॥ २० ॥

अन्ते कर्मणः शान्त्यर्थं वामदेवं गायेत् समृद्धे चासमृद्धे च नित्यं
वामदेव्यगानम् ॥ २० ॥

* आङ्गायबोऽप्येवम् ।

इति नवस्य अष्टमी कथिक्ता ।

अथ नवमी कण्डिका ।

राजान्धमेधेन यजेत* ॥ १ ॥

सबलिहोमउक्तः साम्प्रतमश्वमेध उच्यते सङ्घनन्तरं तस्याख्यानः
राजा प्राप्ताभिषेकः क्षत्रियः पृथिवीश्वरः अश्वमेध इति कर्मणो नाम-
धेयम् अश्वमेधेन यजेतेति विधायकं वाक्यम् ॥ १ ॥

तस्योपायो यथा महाव्रते गौतमीयम् † ॥ २ ॥

तस्याश्वमेधस्य उपायः उपगमनमुपायः यथा येन प्रकारेण महा-
व्रते गौतमीयं विधानम् अमावास्यायां दीक्षितेत्येतदादि ॥ २ ॥

उपसदस्वस्याहीनिक्यः † ॥ ३ ॥

तिस्र उपसदो व्रतस्यैकादिकस्य गौतमीयेन षड्वा द्वादश वेति
प्राप्त आह उपसदस्वस्याहीनिक्य इति षड्वा द्वादश वोपसदः स्युः इति
उपसत्पक्षं निवर्तयति ॥ ३ ॥

दीक्षित्वाश्वमुत्सृजेत् श्वेतं कृष्णमण्डलमङ्गो रूपं यो-
जवेन सम्यजः ‡ ॥ ४ ॥

दीक्षित्वा यजमानः नियमं गृहीत्वा यदेतद्भूतावलम्बनादि दी-
क्षणीयायामिष्टावासमाप्तेस्तस्या एतत् सर्वं कृत्वागुष्ठीयाश्वमुत्सृजेत्
अश्वस्योत्सर्गविधानमाध्वर्यवे दृष्टं श्वेतं कृष्णमण्डलं श्वेतमिति वर्ण-

* ब्राह्मण्यधीये विश्वेवोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यवोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यवेनेतेन सूत्रप्रथमं कृतम् ।

निर्देशः दृष्ट्वा मण्डलं यस्य ब्रह्मणे एतदह्णो रूपम् उक्तं प्रजापतेर्वा
अह्णश्च यत्तत्परापतत्तदहोऽभवदिति यो जवेन सम्यक् स्यात् जव-
तिर्गत्यर्थः ब्रह्मणस्तितम इत्यर्थः ॥ ४ ॥

तमनावर्तयन्तो दिग्भ्यः संवत्सरं रक्षित्वा राजक्रये बध्नी-
युः* ॥ ५ ॥

तमेवं लक्षणमभ्यं कामतत्सरन्तं अनावर्तयन्तो रक्षेयुः दिग्भ्यः
संवत्सरं सोमस्य राज्ञः क्रये बध्नीयुः अथ दिग्भ्य इति किमर्थम्
उच्यते दिग्भ्य अनावर्तयन्तो रक्षेयुः विषमेभ्यश्च श्वमेभ्यः पर्वतादि-
भ्यश्च आवर्तयेयुः अथ क्रय इत्युक्ते राजयज्ञं किमर्थं राजक्रय इति
उच्यते एतदादि दर्शयति सर्वकर्मसु प्रत्यक्षं सोममुपलभ्य दोषेन
प्रतिनिधिना आरम्भो न स्यादिति ॥ ५ ॥

ग्रीष्मउपक्रमेति धानञ्जल्पः † ॥ ६ ॥

धानञ्जल्प आचार्य माह गोमे आरभ्येतेति ॥ ६ ॥

वसन्त इति शाण्डिल्यः † ॥ ७ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह वसन्ते उपक्रमेतेति गोमे वसन्त इति
काल निर्देशः ॥ ७ ॥

चैत्रवैशाखयोरन्यतरस्य सप्तम्यामष्टम्यां वा मध्यतः का-
रिण ऋत्विजो ब्रह्मौदनं भोजयित्वा तेभ्यः पृथक् सद्यस्त्राणि
दद्यात्* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

चैत्रवैशाखयोरन्यतरस्य चैत्रवैशाखस्य वा सप्तम्यान्निधावष्टम्यां
वा यजमानो मध्यतः कारिण ऋत्विजो होत्राध्वर्युर्ब्रह्मोद्गाहृन् ब्रह्मो-
दनं भोजयित्वा ब्रह्मौदनः सिद्धः अध्वर्यवे तेभ्यो महर्त्विग्भ्यः
पृथगेकैकस्मै सहस्राणि दद्यात् उक्तं संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति
अथ पृथक्पहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते सहस्राणीति बज्रवचन-
सामर्थ्यात् सिद्धे उच्यते चिप्रभृतिबज्रत्वात् सहस्राणीत्युक्ते त्रिभ्य
आरभ्य अनियमः सहस्राणां स्यात् सोऽयं नियमार्थमारभते पृथ-
गिति चतुर्णामिति ॥ ८ ॥

पौष्ण्यामिष्टौ विततायाः सप्तस्थितायां वाश्वमुत्सृजेत्
तन्तयैवावृता रक्षेयुः* ॥ ९ ॥

तेनैव विधिना रक्षेयुः यथोक्तेन दीक्षित्वाऽश्वसुत्सृजेदित्येतस्मिन्
कल्पे पूषा देवता अस्तेति पौष्णी तस्यां पौष्ण्यामिष्टौ विततायां
प्रारभ्यायां संस्थितायां समाप्तायां वाश्वसुत्सृजेत् तन्तयैवावृता रक्षेयुः
॥ ९ ॥

तिस्र इष्टयः सावित्यो भवन्ति तासु सप्तस्थितासु दक्षिणत
आहवनीयस्य क्षिरणमये कूर्चे प्राङ्मुख आसीनो यजमानः
संवत्सरमहरहर्द्धातुः पारिप्लवमाचक्षाणस्य षट्पुण्यात् † ॥ १० ॥

अनन्तरमश्वोत्सर्जनात् तिस्र इष्टयः सावित्यो भवन्ति सविता
देवता आसामिति सावित्यः तासु संस्थितासु समाप्तासु आहवनीयस्य

* आह्वायशेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायशेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

दक्षिणे प्रदेशे हिरण्यये कूर्चे सौवर्णे पीठे प्राप्नुष्य आसीनो यज-
मानः संवत्सरमहरहः अहन्यहनि पारिप्लवमाचक्षानं होतुराचक्षा-
णस्य शृणुयात् ॥ १० ॥

हिरण्यकशिपुनि ब्रह्मोद्गाता चोदङ्मुखौ* ॥ ११ ॥

सौवर्णे कशिपुनि ब्रह्मा उद्गाता च पृथक् उदङ्मुखावासीनौ
संवत्सरमेवाहरहर्होतुः पारिप्लवमाचक्षाणस्य शृणुयात् हिरण्यकशि-
पुनि सौवर्णे विचित्रे अमले ॥ ११ ॥

शतए होत्रे दद्यात् दशाध्वर्यवे † ॥ १२ ॥

तत्पारिप्लवं श्रुत्वा यजमानः शतङ्गाः हेच दद्यात् दशाध्वर्यवे
॥ १२ ॥

सुहस्रं वा होत्रे शतमध्वर्यवे किञ्चिच्चैतराभ्याम् † ॥ १३ ॥

इतराभ्यां ब्रह्मोद्गादभ्यां किञ्चिदद्यात् किञ्चिच्छब्देऽनिवने
वाग्न्यः उभयकल्पार्थः ॥ १३ ॥

तस्य देवव्रतानि यथा राजसूये* ॥ १४ ॥

तस्य यजमानस्य पारिप्लवं शृणुतः संवत्सरं देवव्रतानि भवन्ति
यथा राजसूये उन्मृष्टीतानां जवमान इत्येतदादीनि ॥ १४ ॥

संवत्सरादूर्द्ध्वमश्वं बद्ध्वा दीक्षेत* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायबोऽप्येव किन्तु क्तेदविवये विशेषोऽस्ति ।

पारिश्रवास्त्रानिके संवत्सरे प्राप्ते तस्मादूर्द्धमश्वं बध्वा अश्वमेधाय
दीक्षेत निधनं गृह्णीयात् ॥ १५ ॥

तदहरेतान्यृत्विज आसनानि यथास्वः हरेरन्* ॥ १६ ॥

तदहस्तस्मिन्नहनि एतान्यासनानि हिरण्यकपिपुप्रभृतीनि यथास्वं
गृह्णीयुः यद्यस्व यथास्वं तस्मिन्नेव काले दर्शयति यथा तेषां सर्वेषां
पृथक् हिरण्यकपिपुप्रभृत्यासनानीति ॥ १६ ॥

तस्य द्वादशदोक्षा द्वादशोपसदः सर्वेषामङ्गां बहिर्बहि-
ष्यवमानैः सुवीरन्† ॥ १७ ॥

उक्तम् अहीनबहिष्यवमानैः सदसी सुवीरन् प्रथमादङ्गोऽन्य-
चेति सोऽयमत्र विशेष आरभ्यते सर्वेषामेतेषामङ्गां बहिर्बहिष्यव-
मानैः सुवीरन्निति अथ सर्वग्रहणं किमर्थं बहुवचनात्सिद्धे बहिष्यव-
मानेरिति उच्यते उभयोः कल्पयोः संवत्सरदीक्षे द्वादशदोक्षोप-
सदे च ॥ १७ ॥

मध्यमेऽह्न्यश्वस्य बालधिमालभ्य बहिष्यवमानः सर्पे-
युः* ॥ १८ ॥

मध्यमेऽहनि अश्वस्य बालधिम् आलभ्य गृह्णीता बहिष्यवमानं
सर्पेयुः बाला अस्मिन्वीयन्त इति बालधिः ॥ १८ ॥

सर्पतस्तु यजमान उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरप त्वावृषे
शतेन च निष्क्रेण चाश्वोम उद्गास्यतीति* ॥ १९ ॥

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायबेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्पत्सु बहिष्पवमानं यजमान उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरपत्वा
दृष्टे श्रुतेन च निष्केण च अपदृष्टे त्वा गवां श्रुतेन च सौवर्णेन च
निष्केण चकारेण कृतपरिमाणेन अश्वोम उद्गास्यतीति ॥ १८ ॥

अश्वमास्तावमाक्रमय्य वड्वां दर्शयेयुः* ॥ २० ॥

एवमुक्त्वाथानन्तरम् अश्वमास्तावमाक्रमय्य वड्वां दर्शयेयुः ॥ २० ॥

तां यदाभिक्रन्देद्य यजमान उद्गातारं ब्रूयादुद्गात-
रूप त्वाङ्गये श्रुतेन चैव निष्केण च त्वमेव म उद्गास्यसीति*
॥ २१ ॥

तां वड्वां अश्वम् आभिसुख्येन यदा क्रन्देत् शब्दं कुर्यात्
अथानन्तरं यजमानः उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरूप त्वाङ्गये श्रुतेन
चैव निष्केण च त्वमेव म उद्गास्यसीति ॥ २१ ॥

उदञ्चमश्वमुत्क्रमय्यास्ताव उपविश्योद्गाताश्वश्रुतेन सु-
यादभिवाजो विश्वरूप इत्येतासु* ॥ २२ ॥

उदञ्चमश्वन्तस्मादास्तावादुत्क्रमय्य नीत्वा आस्तावे उप-
विश्योद्गाता अश्वश्रुतेन साक्षा आत्मना सुयात् अभिवाजो विश्वरूप
इत्येतासु* उद्गादग्रहणं इतरयोर्निवृत्त्यर्थम् ॥ २२ ॥

क्षिरण्यकशिपुन्यासीनो बहिष्पवमानेन स्तुत्वा स एव
तद्धरेत्* ॥ २३ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

आस्तावे हिरण्यकशिपुनि आसीनो बहिष्पवमानेन सुता स
एवोद्गाता गृहीयादिति आसनम् एवञ्चब्दः क्रियते वचनात् गृहीया-
दिति ॥ २३ ॥

इति नवमस्य गवमो कण्डिका ।

अथ दशमो कण्डिका ।

या पत्नीनां प्रियतमा यजमानस्य सा वावाता राजपुत्री*
॥ १ ॥

या पत्नीनां प्रियतमा यजमानस्य पत्नीनां प्रियतमा राजपुत्री
राजदुहिता चचिया तस्याः सांव्यवहारिकी संज्ञा वावातेति संव्यव-
हारं वक्ष्यति ब्रह्मा वावातामभिमेधेदिति ॥ १ ॥

अनपचिता परिवृत्ती † ॥ २ ॥

यजमानस्य या अनपचिता पत्नी स्यात् अपूजिता तस्याः सां-
व्यवहारिक्येव संज्ञा परिवृत्तीति वक्ष्यति उद्गाता परिवृत्तीमभिमेधे-
दिति ॥ २ ॥

संज्ञास्येषु पशूषु होत्राभिमेयिते ब्रह्मा वावातामभि-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोये एतन्नास्ति ।

मेथेदूर्द्धामेनामुच्छ्रयताद्गिरौ भार्हरन्निवाथास्यै मध्यमे
जतु शीते वाते पुनर्निवेति निर्दिशेत्* ॥ ३ ॥

संज्ञतेषु पशुषु श्रमित्रा सर्वेषु होत्राभिमेथिते सति ब्रह्मा वावा-
तामभिमेथेत् ऊर्द्धामेनामुच्छ्रयतादित्येतदादिना यथोदिष्टेन अभि-
मेथनं नाम तदाक्रोशनमभिमेथनम् असंयतया वाचा मन्त्रवत्या
उक्तिप्रत्युक्तिः ॥ ३ ॥

शतमस्या राजन्यानां दुहितरोऽनुचर्यः स्युस्तास्तं प्रत्यभि-
मेथेयुर्दूर्द्धामेनामुच्छ्रयताद्गिरौ भार्हरन्निवाथास्यै मध्य-
मे जतु शीते पुनर्निवेति निर्दिशेयुः † ॥ ४ ॥

शतम् अस्या वावातायाः राजन्यानां क्षत्रिपाशं दुहितरः
अनुचर्यः अनुगामिन्यः स्युः तास्तं ब्रह्माणं प्रत्यभिमेथेयुः प्रतिश्रुतः
ऊर्द्धामेनामुच्छ्रयतादित्येतदादिना यथास्मृचितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

उद्गाता परिवृत्तीमभिमेथेयदस्या अणुहोत्रा अणुस्थूल-
मुपातसन् मुखौ यदस्या एजतो गोशफे शकुला विवेति
निर्दिशेत्* ॥ ५ ॥

उद्गाता परिवृत्तीं यजमानस्य पत्नीमभिमेथेत् यदस्या अणु-
होत्रा अणुस्थूलमित्येतदादिना यथास्मृचितेन मन्त्रेण ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं शतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

शतमस्याः सूतग्रामणीनां दुहितरोऽनुचर्यः स्युस्तास्तं
प्रत्यभिमेथेयुं देवासो ललामगुं प्रसहृष्टिनमाजिषुरिति
निर्दिशेयुः सकृन्ना देदिश्यते नार्यृतस्याक्षिभुवो मथेति* ॥६॥

अस्याः परिदृष्ट्याः शतं सूतग्रामणीनां दुहितरः अनुचर्यः
अनुगामिन्यः स्युः सूताश्च ते ग्रामस्थश्च सूतग्रामस्थः ग्रामजयतीति
ग्रामणोः तास्तसुद्गातारं प्रत्यभिमेथेयुः प्रति ब्रूयुः यं देवासो ललाम-
गुमित्येतदादिना यथासूचितेन ॥ ६ ॥

अप उपस्पृश्य वामदेव्यं गोत्वा तस्यर्चोऽनुजपेयुः † ॥७॥

तदभिमेथनं कृत्वा ब्रह्मा उद्गातारश्च वामदेव्यं साम गायेदुः
उद्गोत्वा चर्चोऽस्यानुजपेयुः अस्याभिमेथनस्यैतच्छान्दर्थं वामदेव्य-
गानम् अथ तस्मेति किमर्थम् उच्यते यच्च यच्च वामदेव्यगानमादि-
श्यते ब्राह्मन्तरेऽपि तच्च तच्च गोत्वा तस्यर्चोऽनुजपेयुः ॥ ७ ॥

स्वाहाकृतिभिः श्रिते पूर्वेण सद उपविश्य ब्रह्मोद्यं वदे-
युः † ॥ ८ ॥

स्वाहाकृतयो नाम पशुप्रजयाजेषु तैः कर्मणि कृते होच-
ध्वर्युभिः सदसः पूर्वे प्रदेशे ब्रह्मोद्यं वदेयुः ब्रह्मोद्यं वक्ष्यति किं तद्ब्र-
ह्मोद्यम् ॥ ८ ॥

होचाध्वर्युणा चोक्ते ब्रह्मा पृच्छेदुद्गातारं पृच्छामि

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

त्वा चितयं देवसख यद्यत्त्वमत्र मनसानुवेत्य येषु विष्णुस्त्रिषु
पदेष्वष्ट येषु विश्वं भुवनमाविवेशेति* ॥ ९ ॥

होत्राध्वर्युणा च उक्ते ब्रह्मोद्ये ब्रह्मा पृच्छेदुद्गातारं पृच्छामि
त्वाचितयं देवसखेत्येतदादि यथासूचितं प्रश्नम् ॥ ९ ॥

तं प्रति ब्रूयादपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मिन् येषु विष्णुस्त्रिषु
पदेष्वष्ट येषु विश्वं भुवनमाविवेश सद्यः पर्येमि पृथिवीं
द्यामुते मामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठमिति* ॥ १० ॥

तं ब्रह्माणं प्रति ब्रूयादुद्गाता अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मिन्नेतदादि
यथासूचितं प्रतिवचनम् ॥ १० ॥

उद्गाता पृच्छेद् ब्रह्माणं किंस्विदन्तःपुरुष आविवेश
कान्यन्तःपुरुषे अर्पितान्येतद् ब्रह्मन्नुपबलिहामहे त्वा किं-
स्विन्नस्त्वं प्रतिवोचास्यन्नेति † ॥ ११ ॥

उद्गाता ब्रह्माणं पृच्छेत् किंस्विदन्तःपुरुष आविवेशेत्येतदादि
यथासूचितं प्रश्नम् ॥ ११ ॥

तं प्रति ब्रूयात् पञ्चस्वन्तःपुरुष आविवेश तान्यन्तःपुरुषे
अर्पितान्येतत्तान् प्रतिमन्वानो अस्मिन्न मायया भवस्युत्तरोम-
दिति † ॥ १२ ॥

* ब्राह्मायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मायणोऽप्येवम् ।

तसुद्गातारं प्रति ब्रूयाद्ब्रह्मा पञ्चखन्तःपुरुष आविवेशेत्येतदादि
यथासूचितेन प्रतिवचनेन ॥ १२ ॥

सर्वे यजमानं पृच्छेयुः पृच्छामस्वा परमन्तं पृथिव्याः
पृच्छामो यत्र भुवनस्य नाभिः पृच्छामस्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः
पृच्छामो वाचः परमं व्योमेति* ॥ १३ ॥

सर्वे ब्रह्मोद्यवक्तारो यजमानं पृच्छेयुः पृच्छामस्वा परमन्तं
पृथिव्या इति यथासूचितं प्रश्नम् ॥ १३ ॥

तान् प्रति ब्रूयादियं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं
यज्ञो भुवनस्य नाभिरयत्सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मा-
यं वाचः परमं व्योमेति* ॥ १४ ॥

तान् सर्वान् प्रति ब्रूयात् यजमानः इयं वेदिः परो अन्तः
पृथिव्या इत्येतदादि यथासूचितेन प्रतिवचनेन ॥ १४ ॥

तस्य दक्षिणाः सहस्रं प्रथमेऽहनि दद्यात्तथोत्तमे* ॥ १५ ॥

तस्य अश्वमेधस्य दक्षिणा उच्यन्ते प्रथमेऽहनि सहस्रं दद्यात्
तथोत्तमे सहस्रमेव दद्यात् परिभाषितमिदं संख्यामात्रे च दक्षिणा-
गाव इति तस्य ग्रहणमनेकान् विकल्पानस्य वक्ष्यन्ते तस्य तस्य
च स्यात् ॥ १५ ॥

मध्यमेऽहन्येकजनपदे यद्ब्राह्मणानां वित्तं स्यात् तत्
दद्यात्* ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

अथ राजानेकजनपदेश्वरस्यदेकस्मिन् जनपदेऽब्राह्मणानां वित्तं
स्यात् तत् दद्यात् जनपदाः पञ्चाक्षाः क्षुरवो मत्स्याः सूरवेनीषाः
वेद्यमासवादयः ॥ १६ ॥

विजितस्य वा मध्ये यजेत* ॥ १७ ॥

अथवा न केवलं पृथिवीश्वरो राजाश्वमेधेन यजेत मण्डले-
श्वरोऽपि यजेत यो यस्य देशो विजितः स्यात् स तस्य मध्ये
यजेत ॥ १७ ॥

इति नवमस्य दशमो कण्डिका ।

अथ एकादशो कण्डिका ।

प्राचीं चोत्तरे दिशं दद्यात् दक्षिणां ब्रह्मणेऽध्वर्यवे प्रतो-
चीमुदीचीमुद्गात्रे यदन्यत्तेनाच्च पुरुषेभ्यस्तेभ्योर्विचा-
रयोः † ॥ १ ॥

दक्षिणा उच्यन्ते अश्वमेधे विहिता पृथिवी दक्षिणा श्रूयते
तद्यदि तावत्पृथिवीश्वरः साक्षात् पृथिवीमेव दद्यात् षतुर्द्धां कृत्वा
यो न्यायो वक्ष्यते अथ मण्डलीकः स्यात् यस्य दिक्क्षेत्रस्यस्य मध्ये
यजमानो मध्यमेऽहनि होत्रे प्राचीन्दिशं दद्यात् दक्षिणां ब्रह्मणे
दद्यात् अध्वर्यवे प्रतीचीं दद्यात् उद्गात्रे उदीचीं दद्यात् यदन्यत्ते-

* ब्राह्मणायबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायबेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

चाच पुष्टयेत्येति भूपुष्टयवर्जमित्येतदुक्तं भवति भूमिश्च न देया
पुष्टयश्च पुष्टयवर्ज्येन जातिग्रहणं यत् तच्च राजगामिभोगफलं
दद्यादित्येतदुक्तं भवति भूमिश्च न देया उभयोर्विचारयोरेतत्
अस्मिंश्च कल्पे यद्योक्तं मध्यमेऽहमेकजगपदे यदन्नाद्यानां वित्तं
स्यात् तत् दद्यादिति तच्च च ॥ १ ॥

यावदा ब्रूयुर्नतोभूय इच्छाम इति* ॥ २ ॥

अपरो विकल्पः तावदा दानं स्यात् यावद्ब्रूयुर्नतो भूय इच्छाम
इति दत्ताः स्य इति ॥ २ ॥

अष्टाचत्वारिंशत्तं वा मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि दद्या-
देकैकस्मै चतुर्विंशतिमर्द्धिनीभ्यो द्वादशद्वितीयिनीभ्यः षट्-
पादिनीभ्यः* ॥ ३ ॥

अपरः कल्प उच्यते अष्टाचत्वारिंशत्तं वा सहस्राणि मध्यतः
कारिभ्यः एकैकस्मै दद्यात् चतुर्विंशतिमर्द्धिनीभ्यः चतुर्विंशति-
सहस्राणि अर्द्धिनीभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति वर्तते द्वादश द्वितीयि-
नीभ्यः द्वितीयिनीभ्यो त्रैचाभ्यो द्वादशसहस्राणि दद्यात् षट् पादि-
नीभ्यः पादिनीभ्यो त्रैचाभ्यः एकैकस्मै षट्सहस्राणि दद्यात् उक्तं
संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति ॥ ३ ॥

अवरार्धा एताः कामन्तु भूयसोर्दद्यात्* ॥ ४ ॥

य एते दक्षिणाविकल्पा उक्ताः एतेषामष्टाचत्वारिंशदयो

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

दक्षिणा अवरार्थाः सर्वनिष्कटाः भूयस्वे वज्रत्वं कुतः पुनरियमावृद्धा
यथा नियमिताभ्यो न अवरार्था इति उच्यते उक्तमनेन आवृद्धा
ब्रूयुर्नेतो भूय इच्छाम इति तदेतस्मिन् विकल्पे अवरार्था एवै-
भ्योऽपि नैव दद्यात् अवरार्था एताः ॥ ४ ॥

तस्य विकल्पाः* ॥ ५ ॥

तस्य अश्वमेधस्य विकल्पा वर्त्तिष्यन्त इति वाक्यशेषः ॥ ५ ॥

एतान्येव पञ्चदशस्तोमान्यहानि कल्पयेत् स पतन्तको-
ऽश्वमेधः* ॥ ६ ॥

एतान्येव प्रथमकल्पितान्यहानि पञ्चदशस्तोमविहृतानि कल्प-
येत् सपतन्तकोऽश्वमेधः श्रुत्यन्तरदृष्टः अश्वमेधग्रहणं किमर्थमिति
उच्यते न तत्कर्मान्तरं द्रष्टव्यम् अश्वमेधविचारोऽश्वमेधेन यजेत
योऽसौ प्रकृतोऽश्वमेधः संवत्सरमश्वस्य चारणकालः स विकल्प्यते ॥६॥

अर्द्धमासमश्वचारयित्वैतेन यजेत* ॥ ७ ॥

अर्द्धमासमश्वं चारयित्वा एतेन पतन्तकेन यजेत ॥ ७ ॥

ज्योतिष्टोमो वै तस्यातिरात्रस्तृतीयमहः स्यात् तेन
मासम्* ॥ ८ ॥

ज्योतिष्टोमो वा अतिरात्रः एतस्य पतन्तकस्य ॥ ८ ॥

गौर्वा तेन त्रीन्* ॥ ९ ॥

* शास्त्रावबोधयेवम् ।

गौर्वीतिरात्रस्तृतीयमहः स्यात् तेन यजमानस्त्रोन्मासानश्च
चारयेत् ॥ ८ ॥

आयुर्वा तेन षट्* ॥ १० ॥

आयुर्वीतिरात्र एतस्य पतन्तकस्य द्वितीयमहः स्यात् तेन यज-
मानः षण्मासानश्च चारयेत् ॥ १० ॥

प्राकृतस्य वैतेषामङ्गां किञ्चित्तृतीयमहः स्यात्* ॥ ११ ॥

प्राकृतस्याश्वमेधस्य वा एतेषां ज्योतिष्टोमादीनां यथोद्दिष्टानां
चयाणां किञ्चिदेकं द्वितीयमहः स्यात् ॥ ११ ॥

विश्वजिदभिजिह्वातामोर्ध्यामाणां वातिरात्राणामेव* ॥ १२ ॥

अथ वा प्राकृतस्यैव विश्वजिदादीनां यथोद्दिष्टानां किञ्चित् द्वितीय-
महः स्यात् अतिरात्राणामेव ॥ १२ ॥

तेषां स्तोमचोदनैव स्यात् यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयो-
स्तिरात्रेषु च तन्मन्त्रविलोपो न विद्यते † ॥ १३ ॥

तेषां ज्योतिष्टोमादोनामोर्ध्यामान्तानां स्तोमचोदनैव स्यात् न
द्रव्यचोदना यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः प्रत्यक्षशिष्टयोः स्तोमचोद-
नामात्रं भवति एवमेतेषां स्तोमचोदनामात्रं स्यात् किं कारणं
यस्मात् त्रिरात्रेषु तन्मन्त्रविलोपो न विद्यते ॥ १३ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टोप्येन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

स्वतन्त्रास्त्वेव स्युः कृतलक्षणा हि पुरस्ताच्चोद्यन्ते प्रत्यक्ष-
विकारात् स्तोमचोदना चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः* ॥ १४ ॥

अथ यदुक्तं यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः प्रत्यक्षत्रिष्टयोः स्तोम-
चोदनामात्रं भवति एवमेतेषां स्तोमचोदनामात्रं स्यात् किं कारणं
यस्मात् चिरात्रेषु च तन्मवल्लोपो न विद्यत इति तन्न मत्वेवं स्यात्
तुमन्द्ः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं तेषां स्तोमचोदनैव स्यादिति
तन्न स्वतन्त्रा एव स्युः किं कारणं यस्मात् पुरस्तात् कृतलक्षणा हि
चोद्यन्ते तेषां कृतलक्षणं न चोद्यमानां स्तोमचोदनामात्रं प्रती-
यात् अथ यदुक्तं यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोरित्यत्र ब्रूमः प्रत्यक्ष-
विकारात् चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः स्तोमचोदनामात्रं प्रतीयते प्रत्यक्ष-
विकारः कृत एव मन्त्रकेन ॥ १४ ॥

वचनात्तन्मवल्लोपो यथा आमिकल्पः सर्वस्वारे † ॥ १५ ॥

अथ यदुक्तं चिरात्रेषु च तन्मवल्लोपो न विद्यत इत्यत्र ब्रूमः
तन्मवल्लोपो वचनाद्भवति वचनं वल्लीयः न हि तदस्ति चदचनाच्च
भवति प्रत्यक्षत्रिष्टयात् व्योतिष्टोमादीनां श्रुत्यन्तरे ॥ १५ ॥

इति नवमस्य एकादशी कण्डिका ।

* शाखायणीये विज्ञेयोऽस्ति ।

† शाखायणीयेऽप्येवम् ।

अथ द्वादशो कण्डिका ।

त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत जामदग्न्याय* ॥ १ ॥

अश्वमेध उक्तः अनन्तरं वैदचिराच्चादयः परिभाषासिद्धाः सर्वे यावज्जामदग्न इति, साम्प्रतं जामदग्निविशेषे विवक्षितः स उच्यते त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत जामदग्न्यायेति त्रयोदश्यामिति तिथिनिर्देशः अपरपक्षस्येति सामान्यविधिप्राप्तस्य पूर्वपक्षस्य प्रत्यावाहः दीक्षेतेति क्रियानिर्देशः जामदग्न्यायेति जामदग्न्यर्थं तादर्थ्यं चतुर्थी एष सूत्रार्थः जामदग्नेन चत्वारान्नेष यत्स्थमाणस्त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत ॥ १ ॥

तस्य विंशतिर्दोक्षा द्वादशोपसदः* ॥ २ ॥

तस्य जामदग्नस्य विंशतिः दोक्षा द्वादशोपसदः स्युः इह सामान्य-परिभाषा पौर्णमासी दोक्षा मासापवर्गा अहोनाः तेषां द्वादशोपसदः षडिति धानञ्जय इति तदिदं सर्ववचनात् विकल्प्यते ॥ २ ॥

तत्रोपसत्सु पृथग्घोमानध्वर्युर्जुहुयात् पुरोडाशास्त उक्ता ब्राह्मणेन † ॥ ३ ॥

तत्रोपसत्सु पृथग्घोमाः पुरोडाशाः भवन्ति उक्तं जामदग्नि-ब्राह्मणे पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्तीति तत्तस्मिन् जामदग्न उपसदिष्टिः पृथग्घोमाः पुरोडाशा भवन्ति पृथक्कब्धो गानार्थवाची

* ब्राह्मण्यनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

नाना उपसदानि प्रधानानि पृथग्घोमा एव ते भवन्ति तानध्वर्यु-
र्जुञ्जयात् पुरोडाशान्ते ब्राह्मणेनैवोक्ताः आग्नेय एककपाल इत्ये-
तदादयो द्वादशकपालान्ताः अध्वर्युग्रहणं हान्दोग्य आक्षानात्
तेषां पवमानादेवकोष्णतुषैः स्थातां पौर्वाहिक्याम् उपसक्षामाप-
राहिक्याञ्च ॥ ३ ॥

समानदेवतौ पूर्वाह्णापराह्णयोः* ॥ ४ ॥

समानदेवतौ तुष्यदेवतौ पुरोडाशौ स्थातां पूर्वाहिक्यामुप-
सदि आपराहिक्याञ्च ॥ ४ ॥

अग्नेर्वेहोत्रमित्येतत्प्रभृतय एषाहोमाः* ॥ ५ ॥

अग्नेर्वेहोत्रमित्येतदादिभिर्यथाज्ञातेर्मन्त्रैः अनुपूर्वे होमा भवन्ति
एकैकेन मन्त्रेण एकैकः पुरोडाशो ह्रियते ॥ ५ ॥

तस्यावभृथादुदेत्य द्वादशाहमिष्टिभिर्यजेत* ॥ ६ ॥

तस्य जामदग्नस्यावभृथादुदेत्य द्वादशाहमिष्टिभिर्यजेत तस्येति
पुनःशब्दे नियमार्थः नासौ सामान्येन विधिना विकल्पिते निय-
मार्थः तस्यशब्दः ॥ ६ ॥

तास्वेतएव प्रतिलोमाः पुरोडाशाः* ॥ ७ ॥

तास्त्रिष्टिषु एत एव पुरोडाशा ये उपरिष्ठात् उक्तास्ते स्युः तेनैव
विधिना समानदेवतौ पूर्वाह्णापराह्णयोरिति अयन्तु विशेषः प्रति-

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

लोमा दादन्नकपालादयः एककपालान्ताः न मन्त्रैः प्रातिलोम्यम्
अयं दीक्षोपसन्निधयो विंशतिः दीक्षा दादशोपसद इति सम्पदर्थः
उक्तं ह्यस्य ब्राह्मणे जगतोच्छ्रदेभिः सम्पद्यते इति न दीक्षाभिरुपसद्भिः
उपरिष्ठात् दादन्नभिरिष्टिभिः जगतो सम्पद्यते कथं पुरोडाशैरुपसत्सु
च चतुर्विंशतिरन्यास्त्रिष्टिषु चतुर्विंशत्येव जगतो सम्पद्यते ॥ ७ ॥

वसिष्ठस्य जनित्रे भवत इति सप्तसर्पस्य चतुर्थोऽहनि
बृहत्पनुष्टुभोः पृथगनुपूर्वमनुकल्पयेच्चतुर्थं हि जनित्र-
स्थानम् ॥ ८ ॥

उक्तं वसिष्ठस्य जनित्रे भवत इति ते कल्पयत्याचार्यः संसर्पस्य
क्रतोः चतुर्थोऽहनि बृहत्पनुष्टुभोः पृथङ्गाना अनुपूर्वम् अनुकल्प-
येत् बृहत्यां पूर्वम् अनुष्टुभि उत्तरं यस्माच्चतुर्थमहर्जनित्रस्य
स्थानम् ॥ ८ ॥

तयोर्विकल्पः स्यादार्प्यकल्पेन † ॥ ९ ॥

वसिष्ठस्य जनित्रे मन्त्रकेनानुकल्पिते तयोराचार्यकल्पेन विकल्पः
स्यात् न तयोर्नियमः ॥ ९ ॥

पञ्च शारदीये पशुबन्धयजेत सप्तम्यामष्टम्यां वान्धयुजी-
पक्षेषु ‡ ॥ १० ॥

पञ्च शारदीये विशेष उच्यते तस्मिन् पञ्च शारदीये ब्राह्मणेन

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

पञ्च चाक्षाताः सप्तदश पृश्नीनुत्तः पञ्चवर्षानित्येवमादयः तेषां
विधिविशेष उच्यते पञ्चवारदोषे क्रतौ प्रतिसंवत्सरं पञ्चवर्षैर्यजेत
सप्तम्याम् अष्टम्यां वाग्ययुजोपसेषु ॥ १० ॥

वत्सतरीरेवालभेरञ्जुत्तणो विसृजेयुः* ॥ ११ ॥

उक्तं सप्तदश पृश्नीनुत्तः पञ्चवर्षान् सप्तदश पृश्नीस्त्रिवत्सा अप्र-
वोतास्तान् पर्याग्निकृतान् प्रोक्षितानेतरा लभन्ते प्रेतान् सृजन्तीति
तत्रायं संग्रहः केऽत्रालभ्याः के चोत्सृष्ट्या इति तदयमाचार्यो
विश्रितवत्सतरीरेवालभेरञ्जुत्तणो विसृजेयुः यास्तत्र वत्सतय्यस्ता
आलभ्याः ये उच्चाणस्ते उत्सृष्ट्याः तेषामालम्बनं बीभे भवि-
ष्यति ॥ ११ ॥

तेषां यावन्तो भेषमापद्येरंस्तावतोऽन्यानयजुष्कृता-
नपि सृजेयुस्तथारूपांस्तावद्वर्षान्* ॥ १२ ॥

पठितं यदि रुद्रोभिः मन्येताग्रये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरूप्याथान्यमासभेत इत्येवमादयोभेषाः पठिताः अन्येषां साल-
म्बनं तेषामुत्सृष्टानां उत्तणं यावन्तो यावत्परिमाणाः भेषमाप-
द्येयुः तावन्तः अन्यानयजुष्कृतान् अलतसंस्कारान् तेष्वपि सृजेयुः
तद्रूपास्ते पृश्निः चित्राः अप्रवीताः अनामिताः नवनीतवचिचा राजीवा
पद्मवचिचा सारङ्गोवर्णान्तराषध्वस्ताः पित्रङ्गो मांषवर्णाः अरुणा
गर्दुकपिला भेषमापन्नाः यद्रूपानेव स्तावद्वर्षास्तावद्वर्षानेव च ॥ १२ ॥

* प्राञ्छायवीयेवम् ।

षष्ठ्यां शरदि कार्तिके मासि यजेत* ॥ १३ ॥

पञ्चसु संवत्सरेषु गतेषु या षष्ठी शरत् तस्यां कार्तिके मासि
पञ्चशरदीयेन यजेत ॥ १२ ॥

तस्य द्वादशोपसदः* ॥ १४ ॥

तस्य पञ्चशरदीयस्य द्वादशोपसदः स्युः षडिति धानञ्जयः
इत्येतेन निवर्त्तयति ॥ १४ ॥

द्वितीये षड्रात्रे पञ्चमस्याहः प्रत्यवरोहीष्णुक्यानि स्यु-
रित्याचार्या अभ्यासंग्योच्चात्र यथा देवानां पञ्चरात्रे † ॥ १५ ॥

द्वौ षड्रहौ परिभाषितौ क्रतौ षड्रह आयुःकामषड्रहश्च
द्वितीये किञ्चिद्विषयितं तदुच्यते तत्र पठति अभ्यासज्ञः पञ्चाह
इति द्वितीये षड्रात्रे पञ्चमस्याहः प्रत्यवरोहीष्णुक्यानि स्युरिति
एवमाचार्या मन्यन्ते कस्मात् यस्मादत्राभ्यासज्ञस्योच्यते यथा देवानां
पञ्चरात्रे तत्र पञ्चमेऽहनि प्रत्यवरोहीष्णुक्यानि तस्मादिहापि तथैव
स्मात् अभ्यासज्ञातिदेवात् ॥ १५ ॥

रात्रिकारितस्तत्र प्रत्यवरोह इति गौतमस्त्वयस्त्रिंशा-
न्येव स्युरिति ‡ ॥ १६ ॥

गौतम आचार्य आह देवानां पञ्चरात्रे पञ्चमेऽहनि रात्रिर्भवति

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

तच्चारितस्तत्र प्रत्यवरोहः इह पुनः पञ्चममहः उक्त्यसंख्यम् एव भवति
तस्मात् तत्र त्रयस्त्रिंशान्येव स्युरिति यातु प्रत्यवरोहस्य निमित्तं
रात्रिः सा विन्द्यजिति करिष्यति तत्र प्रत्यवरोहो भविष्यति ॥ १६ ॥

सप्तरात्राणां प्रथमस्यातिरात्र एकविंशान्युक्त्यानि
स्युर्ज्योतिष्टोमप्रदेशात् ज्योतिष्टोमप्रदेशात्* ॥ १७ ॥

सप्तरात्राणां प्रथमे पठति पृष्ठः षड्द्वयो महाव्रतमतिरात्र इति
तत्रायं संग्रहः महाव्रते किमुक्त्यानि व्रतसोममनुवर्त्तताम् अथैक-
विंशसोमानि भवन्ति एतस्मिन् संग्रहे अथमाचार्य आरभते सप्तद्व-
रात्राणां प्रथमस्यातिरात्र एकविंशान्युक्त्यानि स्युरिति यस्मात्
ज्योतिष्टोमप्रदेशः क्रियते तस्य ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशिमिति
शेषा अहोनाः परिभाषासिद्धा यावत्पौण्डरीक इति ॥ १७ ॥

* शास्त्रायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

इति नवमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति नवमः प्रपाठकः समाप्तः ।

दशमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसन्नेषु पूर्वपक्ष उपपाद-
येयुः* ॥ १ ॥

अहोनानन्तरं सन्नाणि वक्तव्यानि तानि विवक्षुराचार्यः परि-
भाषामारभते दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसन्नेषु पूर्वपक्षउपपा-
दयेयुरिति दीक्षा च क्रयश्च प्रसवश्च उत्थानश्च दीक्षाक्रयप्रसवो-
त्थानानि तस्मिन्नहनि दीक्षेरन् यथैतानि सर्वाणि पूर्वपक्षे भवन्ति
सर्वशब्दे निरवशेषवाची ॥ १ ॥

तेषामेकस्थानुपपत्तौ क्रयोऽपरपक्षे स्यात्* ॥ २ ॥

तेषां दीक्षादीनामेकस्थानुपपत्तौ क्रयः अपरपक्षे स्यात् अनुप-
पत्तिरसामर्थ्यं कालस्य स्यादने ॥ २ ॥

प्रसवश्च यदि हे* ॥ ३ ॥

यदि हे न सम्भवेयातां प्रसवश्च अपरपक्षे स्यात् क्रयश्च इति
प्रकृतम् ॥ ३ ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

त्रिषूत्यानमेव पूर्वपक्षे स्यात्* ॥ ४ ॥

त्रिष्वनुपपद्यमानेषु उत्थानमेव पूर्वपक्षे स्यात् एषामुदाहरण-
मात्रमुच्यते शुद्धमे दादश्राहे तथा विश्वसृजामयने सप्तचिंज-
समाख्ये चत्वारि स्युः यथाक्रमं शुद्धकतापक्षिते तावद्दीक्षाक्रयप्रसवो-
त्थानानि सर्वाणि यौर्णमास्यां दीक्षितानां पूर्वपक्षे उपपद्यन्ते दादश्राहे
पूर्वपक्षस्य सप्तम्यां दीक्षित्वा दादश्रदीक्षास्ततः अपरपक्षस्य चतुर्थीं
क्रयः सम्पद्यते एवं दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि त्रीणि पूर्वपक्षे सम्-
पद्यन्ते विश्वसृजामयने पूर्वपक्षस्य षष्ठ्यां दीक्षित्वा अपरपक्षस्य द्विती-
यायां क्रयः सम्पद्यते अमावस्या प्रसवे सहस्रसंवत्सर इति सप्तचिंजद्रा-
त्रेषु व्रतवत्सु सर्वेष्वमावास्यायां दीक्षित्वा तस्मिन् काले सह सृत्याभिः
षडङ्गानि सम्प्रतस्मिन् दधिकानि कृत्वोत्तिष्ठेयुरिति अमावास्यायां
दीक्षितानां दीक्षाक्रयप्रसवा अपरपक्षे भवन्ति उत्थानमेव केवलं
पूर्वपक्षे सम्पद्यते ॥ ४ ॥

तेषां दादश्रदीक्षास्तथोपसदेऽनादेशे* ॥ ५ ॥

तेषां सत्राणां दादश्रदीक्षाः स्युः तथोपसदे दादश्रैव अनादेशे
तेषां ग्रहणं त्रिषूत्यानमेव पूर्वपक्षे स्यादेतदगन्तरम् आदेशः मासं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरमुपसद्भिश्चरन्ति ॥ ५ ॥

सांवत्सरिकेभ्यश्चाङ्गं दीक्षाणां यथाकामो † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सांवत्सरिकेभ्यश्च सचेभ्य ऊर्द्धं दीक्षाणां यथाकामो स्यात् या-
थाकाम्यमिष्टतः प्रवृत्तिः सांवत्सरिकानि गवामयणादीनि सत्राणि ॥६॥

प्रथमे पञ्चदशरात्र एकात्रविंशतिर्दीक्षा इति धानञ्जय
एकाष्टका महाव्रतममावास्यातिरात्र इति स्थापेति* ॥ ७ ॥

प्रथमे पञ्चदशरात्रे एकात्रविंशतिः दीक्षाः स्युः इत्येवं धानञ्जय
आचार्य आह एवं हि ब्राह्मणमाह एकाष्टकामहाव्रतममावास्याति-
रात्र इति एवं क्रियमाणे एष कल्पः सम्पद्यते पौर्णमास्यां दीक्षिताणां
एकात्रविंशतिः दीक्षाः कृत्वा पूर्वपक्षस्य चतुर्थ्यां क्रयः ततः अपरपक्षस्य
प्रतिपद्यतिरात्रं कृत्वा षड्विंशं कृत्वा अष्टम्यां महाव्रतं ततः पुनः षड्विं
कृत्वा अमावास्यायामतिरात्रः ॥ ७ ॥

अष्टादशेति गौतमः पौर्णमास्यातिरात्र इति स्थापेति* ॥८॥

गौतम आचार्य आह अष्टादशदीक्षाः स्युरिति यस्मादेवं ब्राह्मण-
माह पौर्णमास्यातिरात्र इति अत्रापि पौर्णमास्यां दीक्षिताणां
अष्टादशदीक्षाः कृत्वा तृतीयायां पूर्वपक्षस्य क्रयो भवति ततः पौर्ण-
मास्यां प्राच्यणीयोऽतिरात्रः ततः षड्विंशं कृत्वा सप्तमीं लङ्घयित्वा
अष्टम्यां महाव्रतं कृत्वा अमावास्यायामतिरात्रः न त्वेव न्यायो युक्तः न
हि सङ्गममङ्गो युक्तं सन्तानविरोधात् तस्मात् न्यूनमपरपक्षं विधाद्य
कल्पं कुर्यात् ॥ ८ ॥

जातिकल्पो वा* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

जातिकस्यो वा स्यात् दीक्षोपदां जातिकस्यस्य तेषां द्वादश-
दीक्षास्योपसदोऽनादेश इति ॥ ८ ॥

षोडशरात्रप्रभृतीनि त्रिंशद्रात्रान्तान्यष्टादशदीक्षाण्यै-
काक्षपञ्चाशद्रात्राणि च* ॥ १० ॥

षोडशरात्रादारभ्य यावत् त्रिंशद्रात्रमिति एतानि सर्वाण्यष्टा-
दशदीक्षाणि स्युः एकाक्षपञ्चाशद्रात्राणि च सर्वाणि अष्टादशदीक्षाणि
स्युः एतेषां सर्वेषां पौर्णमासी दीक्षा क्रयप्रसवोत्पानानि सर्वाणि
पूर्वपक्षे सम्यक्षन्ते ॥ १० ॥

द्वादशाहप्रभृतीनि सत्राणि* ॥ ११ ॥

द्वादशाहप्रभृतिसत्रस्यारभन्ते प्रभृतिशब्दः आदौ वर्तते इदं हि
द्वादशाहप्रकरणं तेनारभ्यते द्वादशाहप्रभृतीतीति विशेषश्च विव-
क्षितः ॥ ११ ॥

तेन यजेताप्यहोर्नभूतेनाहोर्नलिङ्गानि ह्यस्मिन् ब्राह्मणं
दर्शयति यथैकदीक्षणम् † ॥ १२ ॥

तेन द्वादशाहेनाप्यहोर्नभूतेन यजेत अपि सत्रभूतेन अपिशब्दः
अप्यहोर्नभूतेन यजेत किं पुनः सत्रभूतेनेति यस्मात् अस्मिन्नहोर्न-
लिङ्गानि ब्राह्मणं दर्शयति यथा एको वा दीक्षेतेति यद्गौरीवितेना-
हीनानीति यजमानं वा अनुप्रतिष्ठन्तमित्येवमादीनि ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्येवमेवम् ।

† ब्राह्मण्येनेति सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

प्रथमेऽह्न्याक्षारं ब्रह्मसाम कुर्वन्नौधसस्यर्क्षं कुर्यात्*

॥ १३ ॥

यः पुरा पुण्यो भूत्वा पश्चात् पापीयान् स्यादाक्षारं ब्रह्मसाम कुर्वीतेति तदाक्षारं प्रथमेऽहनि ब्रह्मसाम कुर्वन्नौधसस्यर्क्षं कुर्यात् ॥ १३ ॥

तस्यौष्णिहमेकाक्षरणिधनं स्थाने स्यान्नौधसं वा † ॥ १४ ॥

तस्याक्षारस्य यत्किञ्चिदौष्णिहं साम एकाक्षरणिधनं स्यात् आक्षारं द्वेकाक्षरणिधनं नौधसं वा तस्य स्थाने स्यात् ॥ १४ ॥

अनाचारस्तूष्णिहस्तु बार्हतानामनेकाक्षरणिधनानि चात्र भूयिष्ठानि सामानि † ॥ १५ ॥

नन्वेवं स्यादनाचारस्तूष्णिहस्तु बार्हतानां अक्रिया किञ्च अनेकाक्षरणिधनानि चात्र उष्णिहि दृश्यन्ते भूयिष्ठानि सामानि क्रियमाणानि ॥ १५ ॥

तत्र पौष्कलं कुर्यात् ज्योतिष्टोमप्रायाणि च्चात्र सामानि † ॥ १६ ॥

तत्र तस्यास्तूष्णिहि पौष्कलं कुर्यात् यस्मात् तस्मिन्महनि ज्योतिष्टोमप्रायाणि सामानि प्रायेण ज्योतिष्टोमसामानि ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यधीये विधेयोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यधेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति दशमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कष्टिका ।

शर्करीषु षोडश्रिणा स्तुवीतेति गौरीवितं महानास्त्रीषु
स्याद्वक्चोदना च तत्प्रकरणे* ॥ १ ॥

षोडश्रिप्रकरणे चतुर्थेऽहनि पठति गौरीवितमधिल्लत्य शर्करीषु
षोडश्रिणा स्तुवीतेति तत्रायं संग्रहः किमत्र शर्कर्यः गौरीवितस्त
अचक्षोद्यन्ते अथ सामचोदनैवेयम् इति कुतः पुनरयं संग्रहः चोद-
नात् एव शर्करीषु षोडश्रिणा स्तुवीतेति अधिकरणे पक्षे सप्तमी
श्रूयते शर्करीषु अस्तु गौरीवितेन साक्षा स्तुवीरन्निति अथ दृष्टा
एता महानाक्षः षोडश्रिसामेति कृत्वा अग्निः सामचोदनेति अग्नि-
राश्रयेण साम आश्रयेण च चोदनेति संग्रहे आचार्य इदं सूचमा-
रभते शर्करीषु षोडश्रिणा स्तुवीतेति घटेतद्वाङ्मयं तत्र गौरीवितं
महानास्त्रीषु अस्तु स्यात् किं कारणं तस्मात् प्रकरणे यस्माद्वक्चो-
दना ॥ १ ॥

महानामन्यस्त्वेव षोडश्रिसाम स्युर्नक्षोतास्वन्यसामाप-
द्यते* ॥ २ ॥

तुल्यः पक्षनिवृत्त्यर्थः यत्किं गौरीवितं महानास्त्रीषु स्यादिति
तत्र महानाक्ष एव षोडश्रिसाम स्युः यस्मादेतासु न कदाचिदपि
अन्यसामापद्यते अस्यासु अस्तु दृश्यन्ते अन्यानि सामानि आपद्य-
मानानि एतासु न कदाचिदप्यन्यसामापद्यते ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूचयं कृतम् ।

अपि च पृष्ठस्रोत्रोद्येषु परोक्षाणि कुर्वन्नेतासु नित्य-
वत्साः करोति* ॥ ३ ॥

अपिह मन्त्रकाचार्यः पृष्ठस्रोत्रोद्येषु परोक्षाणि कल्पयन् पञ्च-
मात्परोक्षाणि प्रत्यक्षाणि प्रत्यक्षेषु पृष्ठस्रोत्रोद्येषु कल्पयति पाञ्च-
मिकं परोक्षं नित्यवत्साः नेतासु करोति एतमेव न्याचमनुपपन्नम् ॥ ३ ॥

कृताश्चैतस्मिंस्थाने वज्रस्य* ॥ ४ ॥

कृता मन्त्राणाञ्च षोडशिसाम वज्रस्य न श्रुतास्वन्यत्साम किञ्चि-
द्दृष्टं प्रतीयते दृष्टप्रत्ययोन्यायतस्तस्मान्मन्त्राणामन्य एव षोडशि-
साम स्युः न तासु गौरीवितं स्यात् ॥ ४ ॥

विराट्स्वनुष्टुप् च गौरीवितमेव स्यात्स्वारप्रायाणि हि
षोडशिसामानि † ॥ ५ ॥

विराट्स्वनुष्टुप् चोद्यमानं गौरीवितमेव स्यात् यस्मात्स्वार-
प्रायाणि हि षोडशिसामानि दृष्टानि आसितादीनि ॥ ५ ॥

शर्करीणां काम्यानि निधनानीडास्थानेषु स्युरित्याचार्या-
स्तद्वि भूयिष्ठम्* ॥ ६ ॥

शर्करीणां काम्यानि निधनानि चोदितानि गायत्रमयनं खर्षि-
धनं ब्रह्मवर्षसकामस्य चैष्टुभमयनस्यथकारनिधनमोजस्वामस्य
जागतमयनमिडांनिधनं पशुकामस्य इति तदेतेषां निधनानां

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोद्धेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

किं स्थानमिति उच्यते यावत् इडा महानासीषु तासां स्थानेष्वे-
तानि निधनानि स्युरिति तस्माद्भूयिष्ठं निधनमिडामहानासीषु ॥६॥

ऊधःस्वेवेति गौतमधानञ्जप्यावन्न हि निधनवादं वदति*

॥ ७ ॥

गौतमधानञ्जप्यावाचार्यावाहृतुः एतानि काम्यानि निधनानि
ऊधःस्वेव स्युः यस्मादेतस्मिन्निधनवादं वदतीति इडे अभितोऽच-
कारमिति एतदधिकृत्य काम्यानि निधनानि पठन्ति ॥ ७ ॥

अथकारस्थान इति श्रौचिवृत्तिरेवमस्पीयान् विकारः †

॥ ८ ॥

श्रौचिवृत्तिराचार्य आह अथकारस्थाने काम्यानि निधनानि
स्युरिति एवं क्रियमाणे अस्पीयान् विकारो भवति ऊधःसु क्रिय-
माणेष्वन्यो विकारो भवति अथकारस्थाने च क्रियमाणे अस्पी-
यान् विकारो भवति ॥ ८ ॥

अनियमात्सर्वेषु निधनस्थानेष्विति कौत्सः ‡ ॥ ९ ॥

कौत्स आचार्य आह न नियमितमसुख निधनस्य स्थाने काम्यानि
निधनानि स्युरिति अतः अनियमात्सर्वेषु निधनस्थानेषु स्युरिति ॥ ९ ॥

* शास्त्रायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

‡ शास्त्रायनीये विशेषोऽस्ति ।

उत्तमया स्तोत्रीयया संयुक्तं पुरोषमानन्तर्यादिति धान-
ज्जप्यः* ॥ १० ॥

तिस्रः स्तोत्रीयाः पठित्वा पुरीषं पठति तत्किं पुरीषं महा-
नाम्नीषु सङ्गतप्रयोक्तव्यम् अथ पृथगेव तदिति उच्यते उत्तमया
स्तोत्रीयया संयुक्तं पुरोषम् आनन्तर्याङ्केतोस्तस्मिन् संयोज्यम् उत्त-
मया सह युज्येत यावत्काल उत्तमता प्रयुज्यते तावत्कालः पुरीषाणि
प्रयुज्यन्ते ॥ १० ॥

शर्करोभिः स्तुत्वेत्यपवर्ग्य पुरीषेष्टेत्याह तस्मादसंयुक्तं
स्यात् † ॥ ११ ॥

शर्करोभिः स्तुत्वा पुरीषेण स्तुवते पञ्चवो वै शर्कर्यांगोष्ठः पुरीष-
मिति ब्राह्मणं शर्करोभिस्तुत्वेत्यपवर्ग्य अपवर्गं कृत्वा समाप्तिं कृत्वा
पुरीषेष्टेत्याह तस्मादसंयुक्तं स्यात् सङ्गतकुर्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥

पर्यायान्ते स्यात् स्तोत्रान्ते वा ‡ ॥ १२ ॥

पुरीषप्रयोग इति शेषः ॥ १२ ॥

पञ्चमेऽहनि रायोवाजीयं ब्रह्मसाम कुर्वन्स्तस्य स्थाने
कुर्यात् यत् कल्पवृत्तेनोपपन्नम् † ॥ १३ ॥

उक्तं बार्हस्पतिं ब्राह्मणाय रायोवाजीयं वैष्णवेति तत् यदा

* ब्राह्मण्यन्तीये विशेषेणोक्तिः ।

† ब्राह्मण्यन्तीयेवम् ।

‡ ब्राह्मण्यन्तीये इत्यत्रोक्तिः ।

पञ्चमेऽहनि राघोवाजीयं ब्रह्म साम स्यात् तत् कुर्वन् तस्य स्थाने
 कुर्यात् यत् कल्पवृत्तेनोपपन्नं तदेतत् कल्पवृत्तं साम यदरण्येगेयम्
 अथवा कल्पेन च वृत्तेन च वृत्तं हन्दः ॥ १३ ॥

वार्षङ्गिरं कुर्यादरण्ये गेयं हि सच्छन्दस्यश्च समाने
 चाहनि दृष्टम्* ॥ १४ ॥

वार्षङ्गिरमेव कुर्यात् ब्रह्मसाम यस्मादरण्येगेयं तत् सच्छन्दस्यश्च
 तस्मिन्नेवाहनि दृष्टं तदेव कल्पवृत्तेनोपपन्नम् ॥ १४ ॥

पार्थुरम्भं कुर्वन् वार्षङ्गिरस्यर्क्षुं कुर्यादचामसञ्चाराय†
 ॥ १५ ॥

पार्थुरम्भं ब्रह्मसाम कुर्वन् वार्षङ्गिरस्यर्क्षुं कुर्यात् अचामसञ्चा-
 रार्थं यदि हि स्वासु कुर्यात् अर्क्षं सञ्चारः स्यात् अतएव राघो-
 वाजीयं करिष्यन्ते ॥ १५ ॥

इति दशमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

दशमस्याङ्गोऽनङ्गमेके मानसं ब्रुवते वहिष्यन्तीसंयाज-
 त्वादस्तोत्रस्थानं हि* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

गवामयनप्रकरणे द्वादशाहस्य दशाहानि भवन्तोत्येवमधि-
 क्षत्याह अथैतत् दशममहरिति तस्मिन्निधिकरणे मानसम्यगिति
 तत्रायं संशयः किमेतन्मानसं दशमस्याङ्गम् अथानङ्गमिति कुतः पुन-
 रयं संशयः अङ्गमनङ्गमिति तत्कारणमस्मिन्नेव वक्ष्यते अथाङ्गमनङ्ग-
 मिति किं पुनरेतस्यासिन्तायाः प्रयोजनं यद्यनङ्गं ततः को विशेषः
 स्यादिति उच्यते मशकेन द्वादशाहविचारेषु अथापरे दश भवन्ति
 यथा सोमं प्रथममहस्तथा सोमोऽयं सर्वो दशरात्रः स्यात् तेन तेज-
 स्सोमो ब्रह्मवर्चसकामो वा यजेतेति एवं द्वितीयादिस्वहःसु ये-
 सोमास्तैः प्रतिकाममेकैकेन सोमेन सर्वाणि दशाहानि भवन्ति
 तद्यदि तावन्मानसं दशमस्याङ्गं ततस्त्रिवृदादिभिः सोमैः प्रतिकल्पं
 मानसेनापि भवितव्यं तथा द्वात्रिंशिकेन सोमेन दशरात्रे क्रियमाने
 मानसेनापि सोमेनात्र भवितव्यम् अथ पुनरनङ्गं ततः मान-
 सिकेन सोमेन नात्र भवितव्यं सोऽयमाचार्य एवमर्थं परिविवक्षुः
 पुनरारभते दशमस्याङ्गोऽनङ्गमिति दशमस्याङ्गः एके आचार्याः
 मानसम् अनङ्गं ब्रुवते गुणप्रधानमेकदेशोऽङ्गम् अवयवद्वयेकोऽर्थः
 न अङ्गम् अनङ्गं कस्मादनङ्गं ब्रुवते बहिष्पत्नीसंयाजत्वादेते यस्मात्
 पत्नीसंयाजेभ्यो बहिरेतत् अस्तोत्रस्थाने स्तेतत् स्तोत्राणि सर्वाणि
 प्राक् पत्नीसंयाजेभ्योऽपवृज्यन्ते ऊर्ध्वं पत्नीसंयाजेभ्यः स्तोत्रानाम-
 प्रवृत्तिः तस्मादनङ्गम् ॥ १ ॥

अग्निष्टोमावभित इति* ॥ २ ॥

* ब्राह्मणसंयोगेऽप्येवम् ।

द्वादशाहब्राह्मणं अष्टौ मध्य उक्त्वा अग्निष्टोमावभित इति
 यदि हि मानसं दशमस्याङ्गमभविष्यत् अग्निष्टोमत्वेन तस्यापवर्णनं
 नाभविष्यत् दशमस्य मानसं हि तत्तयोदशं स्तोत्रं तच्च दशममहरत्य-
 ग्निष्टोमोऽभविष्यत् ॥ २ ॥

अवयवेन चास्य सर्गं वदति* ॥ ३ ॥

किञ्चान्यत् अस्य मानसस्य अवयवेन एकदेशेन सर्गं वदति सर्गः
 सृष्टिरित्यनर्थान्तरम् इह स्तोत्राणां सर्वेषां आत्माभ्यासक्रिया अस्य
 पुनर्मानसस्य अवयवेन एकदेशेन क्रियां वदति मनसोऽपावर्तयति
 मनसा हिङ्करोति मनसा प्रक्षौति मनसोद्गायति मनसा प्रतिहरति
 मनसा निधनमुपयन्तीति एवं एभिः कारणैरनङ्गं सदित्युच्यते ॥३॥

अङ्गन्तु स्यादधिकृत्यान्नानात्* ॥ ४ ॥

तु शब्दः पचं व्यावर्तयति यदुक्तं दशमस्याङ्गः अनङ्गं मानस-
 मिति तन्न अङ्गमेव स्यात् यस्मादधिकृत्य दशममहः मानसमाप्नातं
 कथमनङ्गं स्यात् ॥ ४ ॥

अस्तोत्रस्थानमित्येकस्तोत्रस्यापि स्वातन्त्र्यं न विद्यते*
 ॥ ५ ॥

न हि कदाचित् पश्यामः एकस्तोत्रस्य स्वतन्त्रभावो वर्तमानः
 तस्मादस्तोत्रस्थानमित्याह ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

अग्निष्टोमावभित इति वादमात्रं यथा यदुक्थ्यो यज्ञ-
क्रतोरनन्तरयायेत्यतिरात्रस्य गवामयने* ॥ ६ ॥

अथ यदुक्तमग्निष्टोमावभित इति चाहेत्यत्र ब्रूमः वादमात्र-
मेतत् यथा गवामयने अतिरात्रस्य वादमात्रं ज्योतिष्टोमो
भवति यज्ञसुखं तदृभुवन्ति यदुक्थ्यो यज्ञक्रतोरनन्तरयाचेति न
कदाचित् ज्योतिष्टोमः उक्थ्यः प्रायश्चीयो भवति गवामयने उक्था-
नि वृष्ट्वा वादमात्रं प्रवृत्तं एवमेतद्वादमात्रं अग्निष्टोमावभित
इति ॥ ६ ॥

नच सर्गावयवाद्धिहत्यान्नातमनङ्गस्यात् यथा रथ-
न्तरं ज्योतिष्टोमस्य* ॥ ७ ॥

यदुक्तं अवयवेन चास्य सर्गं वदतीत्यत्र ब्रूमः अहेतुरयं न हि
अधिहत्यान्नातं सर्गावयवमात्रादनङ्गं स्याद्यथा रथन्तरं ज्योति-
ष्टोमस्य ज्योतिष्टोममधिहृत्य आन्नातं रथन्तरं सावायन्तरमन्व-
पद्यतेत्येकदेशान्नातात् न हि रथन्तरं ज्योतिष्टोमस्य अनङ्गं भवति
प्रजापतिरकामयत बभूव स्यां प्रजायेयेति स तृष्णीं मनसा ध्यायेत् तस्य
यस्मिन्स्यासीत् तदृहत्समभवत् आदीधोत गर्भो वै मेऽयमन्तर्हितस्त्वं
वाचा प्रजनया इति स वाचं व्यसृजत सा वायन्तरमन्वपद्यतेति
एवमेते हेतवः प्रसक्तास्तस्मादङ्गमेव मानसं स्यात् दशमस्येति ॥ ७ ॥

अतिरात्रयोः षोडशिन्यनादिष्टे प्रतिषिद्धेवा क्रियमाणे

* आह्वायबोध्यैवम् ।

यत्र विराडुपपद्येत कुर्यादेनं तत्रेत्याचार्या द्वादशाहे हि क्रियते न गवामयने तत्र तथोपपद्यते* ॥ ८ ॥

इह सत्रेषु प्रायणीयोदयनीयावतिराचौ पठति तत्र कस्मिंश्चित् षोडशिनमादिशति कस्मिंश्चित्प्रतिषेधति यत्र पुनर्नादेशो न प्रतिषेधः तत्र कथं षोडशी कर्त्तव्यो न कर्त्तव्य इत्येतस्मिन्नर्थे आचार्यः परीक्षामारभते अतिराचयोः प्रायणीयोदयनीययोः षोडशिन्यनादिष्टे अप्रतिषिद्धे क्रियमाणेऽस्मिन्यत्र विराट् उपपद्यते कुर्यादेनं षोडशिनं तत्र इत्याचार्या आहुः यस्मात् द्वादशाहे क्रियते न गवामयने तत्र तथोपपद्यते तत्र तयोर्द्वादशाहगवामयनयोः क्रियमाणे चाक्रियमाणे च षोडशिनि विराडुपपद्यते तत्र द्वादशाहे यदि षोडशिनं क्रियते अतो विराट् सम्पद्यते गवामयने क्रियमाणे प्रायणीयोदयनीययोरतिराचयोः षोडशिनि विराट् सम्पद्यते ॥ ८ ॥

अकारणान्तु सम्पद्बहवो ह्यविराट् सम्पन्नाः कारणञ्चापूर्वस्य विधेर्न विद्यते* ॥ ९ ॥

प्रतिपक्षे यदुक्तं सम्पत्कारणं षोडशिन इति तत्र न कारणम् अकारणम् अनिमित्तं सम्पत् हेतुः निमित्तं प्रमाणं कारणमित्यनर्थान्तरं बहवो ह्यविराट्सम्पन्नाः बहवो हि यज्ञा न विराट् सम्पन्नाः किञ्चान्यत्कारणमपूर्वस्य विधेर्न विद्यते अपूर्वस्य प्रथमौत्पत्तिकस्य विधेः कारणं न विद्यते यस्मात् द्वादशाहगवामयनयोः षोडशिका

* आध्याय्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

षोडशित्वं न विराट्सम्बद्धम् अपूर्वण्वाद्यौ तयोरौत्पत्तिको विधिः
प्राकृतस्य ॥ ८ ॥

याथाकामौ त्वतिरात्रस्य प्रकृतौ तस्मादिहापि तथैव
स्यात्* ॥ १० ॥

अतिरात्रस्य तु ज्योतिष्टोमस्य प्राकृतस्य तत्र याथाकामौ
भवतीति षोडशिति क्रियमाणे अक्रियमाणे वा याथाकाम्यं नाम
दृष्टतः प्रवृत्तिः ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशित्वमिति तस्मात् येषु
सन्नेषु प्राचणोयोदयनोययोरतिरात्रयोः षोडशी नादिश्यते नापि
प्रतिषिध्यते तेषु याथाकाम्यं स्यात् ॥ १० ॥

नियमार्थौ तु विधिप्रतिषेधौ † ॥ ११ ॥

यौ तौ विधिप्रतिषेधौ कचिद्विधानं कचित्प्रतिषेधः तौ निय-
मार्थौ ॥ ११ ॥

पूर्वस्मिन्स्वयोदशरात्रे व्यूढांश्छन्दोमाः सोमसामा-
देशाङ्गैरोवितस्य चानादेशात् † ॥ १२ ॥

पूर्वस्मिन्स्वयोदशरात्रे पठति अतिरात्रः पृथक्षडहः सर्वसोमोऽ-
तिरात्रस्त्वारंश्छन्दोमा अतिरात्र इति तत्रायं संग्रहः किं छन्दोमा
व्यूढा भवन्ति न व्यूढा इति सर्वसोमेन व्यवधानात् अत आचार्य
आरभते पूर्वस्मिन्स्वयोदशरात्रे व्यूढांश्छन्दोमाः स्युरिति कस्मात्

* आश्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

† आश्वायणेनोऽप्येवम् ।

सोमसाक्ष आदेशात् गौरोवितस्य चानादेशात् यदि हि समूहा
अभविष्यन् इह सोम साम नादेक्ष्यत् तस्मात् समूहेषु कन्दोमेखवस्त्रितं
सोमसाम गौरोवितश्चादेक्ष्यत् यस्मात् समूहेषु कन्दोमेषु गौरो-
वितं नास्ति न हि समूहेऽस्ति कन्दोमानां प्रकृतौ प्राक् गौरोवितः
स्वरः तस्मात् व्यूढाकन्दोमा भवन्ति ॥ १२ ॥

गवामयनन्यायेन पृष्ठेयाऽवच्छिन्नो हि तथा प्रवर्त्तते*
॥ १३ ॥

गवामयनन्यायेन पृष्ठः स्यात् यो गवामयनन्यायः सः व्यूढो वा
समूढो वा त्वचकृतवद्विष्यमानः तस्मात् यत्र यथावच्छिन्नस्तत्र तत्र
तथा प्रवर्त्तते ॥ १३ ॥

दशरात्रवत्त्वव्यतिरेकात् † ॥ १४ ॥

दशरात्रवत् तु स्यात् न गवामयनन्यायेन अव्यतिरेकात् नाथं
व्यतिरिक्तो दशरात्रात् ॥ १४ ॥

सकन्दोमत्वात् † ॥ १५ ॥

अव्यतिरेकात् ॥ १५ ॥

व्यूहसमाधेः † ॥ १६ ॥

व्यूहसमाधिर्हेतुः व्यूढाकन्दोमाः पृष्ठेऽपि व्यूढे क्रियमाणे समा-
धिः कृतो भवति ॥ १६ ॥

* आध्याययोगेतेन सूचक्यं कृतम् ।

† आध्यायनीये विशेषोऽस्ति ।

प्रत्नवच्चाद्यबहिष्यवमानं परेण ह्येतदस्य प्रत्नानुरूप
इत्याह* ॥ १७ ॥

प्रत्नवच्चाद्यबहिष्यवमानं सिद्धं यस्मात्परेण एतस्माच्च त्रयोदश-
रात्रम् अस्य प्रत्नानुरूप इत्याह मन्त्रकः अपठ्य त्रयोदशरात्रं अस्य
प्रत्नानुरूप इति पठति दादग्नाहस्य षोडशमन्तावतिरात्रौ त्रयो-
दशरात्रे प्रथमस्य कन्दोमस्य कण्वरथन्तरस्य लोके सोमसाम पुनानः
सोम धारयेत्येतत्सांवत्सरिकं व्रतं सचेषु यचातिरात्रात्पृष्यसुपयन्ति
प्रथमस्याहोऽस्य प्रत्नानुरूप इति ॥ १७ ॥

दृष्टञ्च दशमार्थमव्यवच्छेदे † ॥ १८ ॥

कन्दो भवति दशरात्रे ॥ १८ ॥

नवाहयोगाच्च † ॥ १९ ॥

भवत्येतद्बहिष्यवमाने नवाहस्य युक्त्या इति स चेह नवाहोऽस्ति
॥ १९ ॥

संवत्सरादेशाद्रात्रिसत्रेषु तथैवाभिज्ञवानामभ्यास इति
गौतमः † ॥ २० ॥

संवत्सरेऽभिज्ञवस्याभ्यासो दृष्टः तत्र च विशेषो दृष्टः अर्षासोम-
द्युमन्तम इति गायत्रञ्च यएवञ्चापत्यसन्तनिशाकरवर्णान्यन्तरेष्विति
तदभिज्ञवस्याभ्यासः रात्रिसत्रेष्वपि केषुचिद्भवति तत्संवत्सरे आदिग्ना-

* आध्याय्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आध्याय्यबोध्यवम् ।

द्विशेषस्य रात्रिसन्नेष्वेवाभ्यासस्तथैव स्यात् एवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ २० ॥

त्रयस्त्रिंशद्रात्रे निवृत्तिमुत्तरेषां दर्शयतीत्यपरे* ॥ २१ ॥

त्रयस्त्रिंशद्रात्रे सत्रे निवृत्तिमुत्तरेषाम् अपत्यादीनां दर्शय-
तीति अपरं मतं नास्य परमपरम् अथवा इदमन्यत् इदमपरं तस्मा-
दन्येषु सांवत्सरिको अभ्यासः स्यादिति ॥ २१ ॥

इति दशमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

आवृत्तानां पञ्चाहानां प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याहो
मानवादिर्दृष्टी तज्जामि स्यात्सन्तनिना † ॥ १ ॥

कथं निवृत्तिमुत्तरेषां दर्शयतीति तदुच्यते आवृत्तानां पञ्चा-
हानां त्रयस्त्रिंशद्रात्रे प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याहो मानवादि-
र्दृष्टी भवति अथैतयैव पञ्चाहा आवृत्ता आवृत्तानां पञ्चाहानां
प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याहोऽभिषेमास आचय इति मानव-
मेकस्यां तस्मान्मेवानूप इति तत् यद्यपत्यादीनां प्रवृत्तिः स्यात्
तत्र द्वितीये पञ्चाहे सन्त नि स्यात् तदावृत्तस्य प्रथमं तदेवं सन्तनि-

* ब्राह्मणयोगे एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मणयोगेऽप्येवम् ।

मानवयोर्जामि स्यात् अनेन कारणेन मन्यामहे अपत्यादीनां राशि-
संज्ञेषु निवृत्तिर्भवति ॥ १ ॥

वैकृतत्वात् तु निवृत्तिः* ॥ २ ॥

वैकृतत्वात् तेषु पञ्चाङ्गेषु अपत्यादीनां निवृत्तिः पञ्चाङ्गस्येन
ते षडङ्गस्येन पञ्चाङ्गेष्विति ॥ २ ॥

पञ्चाङ्गेष्वभिज्ञवत् प्रसजेत्* ॥ ३ ॥

पञ्चाङ्गेष्वभिज्ञवत्प्रसङ्गं न कुर्यात् तस्मादभिज्ञवाभ्यासो राशि-
संज्ञेषु स्यात् सांवत्सरिकेभ्योऽयं विशेषः ॥ ३ ॥

तान् पृष्ठश्लोमपञ्चाङ्गानेकेऽनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादिभ्य-
जिदन्ववायान्नाना ब्रह्मसामत्वात्पृष्ठशतः पृष्ठस्यालोपवचनात्
ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशात् त्रिवृता प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति
चाह + ॥ ४ ॥

य एते पञ्चाङ्गस्ययस्त्रिंशद्रात्रे चोदिताः ते अनादेशे प्रकृतिप्रत्य-
यादित्येतदादिभिर्हेतुभिः पृष्ठश्लोमपञ्चाङ्गानिति पञ्चः प्रतिगृह्यते
तान् प्रत्येकमुन्मीलयिष्यामः तान् पञ्चाङ्गानेक आचार्याः पृष्ठ-
श्लोमपञ्चाङ्गान् मन्यन्ते किं कारणम् अनादेशे प्रकृतिप्रत्ययात्
यच्च ह्यादेशो नास्ति तच्च प्रकृतेः प्रत्ययो भवति इह सर्वे विलोपा-
द्वाराचाहवन्ति उच्यते यद्येवं पृष्ठश्लोमपञ्चाङ्गानित्येवं न वक्तव्यं

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैकेन षट्संख्यानां सूत्राणि कृतानि ।

न हि पृष्ठः सोमः प्रकृतिः उच्यते पृष्ठपञ्चाहा एवास्य विवक्षिताः
 दृष्टद्वयन्तरपृष्ठ्यतामभिप्रेत्य समूढंश्च पृष्ठसोमेन प्रदेशं करोति यदि
 तु पृष्ठेन प्रदेशं कुर्यात् पृष्ठ्यानि प्रसज्येरन् बृद्धसमूढतायाश्च
 विकल्पः स्यात् एवं माभूदित्यतः पृष्ठसोमेन प्रदिशति पृष्ठ एव
 तस्य प्रकृतिलेनाभिप्रेतः विश्वजिदन्ववायात् इह च मन्यामहे पृष्ठ-
 सोमपञ्चाहा इति येनैव विश्वजिदन्ववैति य एते पृष्ठविलोपा
 एतान् सर्वान् विश्वजिदन्ववैति तथा द्वितीये षड्राचे अभ्यासकः
 पञ्चाहे विश्वजिदतिराचः तथा द्वितीये नवराचे ज्योतिष्टोमोऽग्नि-
 टोमो गौरुक्थ्य आयुर्दक्थ्योऽभ्यासकः पञ्चाहे विश्वजिदतिराच
 इति दशराचेऽभ्यासकः पञ्चाहान्वा वा यम्हन्द्दोमा विश्वजिदतिराच
 इति एतेषां पृष्ठविलोपं कृत्वा विश्वजिदन्ववायो भवति पृष्ठ्यानु-
 ययार्थं नाना ब्रह्मसामत्वाच्च मन्यामहे पृष्ठसोमपञ्चाहा इति न हि
 नाना ब्रह्मसाम अभिज्ञवः ज्यैतनौधसब्रह्मसामत्वात् तेन प्रदेशः
 नाना ब्रह्मसामान्युपयन्तीति नित्यानुवादोऽयं यदि ह्यपूर्वो भवेत्
 विधिरेवाभविष्यत् विधायकेन वाक्येन व्यवायः स्यात् नाना ब्रह्म-
 सामान्युपेयुरिति षष्ठस्यल्लोपवचनात् इतश्च मन्यामहे पृष्ठसोम-
 पञ्चाहा इति यस्मात् पृष्ठ्यं प्रति षष्ठस्यल्लोपवचनं लुप्यते वा एतत्
 षष्ठमहर्घ्यपञ्चाहानुपयन्ति नर्त्तवः कल्पन्ते यत्पृष्ठः षडहस्तेन षष्ठ-
 महर्घं लुप्यते नर्त्तवः कल्पन्त इति तद्यदि पार्थिकं षष्ठमहर्घं लुप्तं ततः
 पृष्ठस्य षडहस्य क्रियायामल्लोपवचनं नोपपद्यते अथ पुनराभिज्ञविकं
 षष्ठमहर्घं लुप्तं तस्य पार्थिकेन षष्ठेनाज्ञा अल्लोपवचनं नोपपद्यते
 ज्योतिर्गौराशुरित्यनादेशात् यद्यस्याभिज्ञविकः पञ्चाह इष्टो भवति

तत्रोपदिश्यते वातिरात्रोऽप्येतिर्गौरायुर्गौरायुः पञ्चाह इति इह पुनस्तस्यानादेशात् मन्यामहे पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति चिह्नता प्रयन्ति चिह्नतोद्यन्तीति आह एवं ब्राह्मणमाह चिह्नता प्रयन्ति चिह्नतोद्यन्तीति तस्य चिह्नत्स्तोमं प्रथममहः आवृत्तस्य तदेवोद्दमीयं भवति एवमेतेर्हेतुभिर्मन्यामहे पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति ॥ ४ ॥

समाख्येते* ॥ ५ ॥

समाख्येते हेतवः य एते पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहत्वे हेतव उक्तास्तान् समीकरिष्यामः तुग्रब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति तत्र य एवैते हेतव उक्ता उभयत्रैते समाः पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहेष्वभिप्लवपञ्चाहेषु च यत्तावदुक्तम् अनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादित्यत्र ब्रूमः नैव पृथ्व्यः स्तोमः प्रकृतिः यदुक्तं त्वया पृथ्व्यमभिप्रेत्य पृथ्व्यस्तोमेन प्रदिश्येतन्नोपपद्यते कथं हि पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इत्युक्ते पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति प्रतोयेरन् तद्यथैव पृथ्व्यस्तोमस्य दासरात्रिकान्यहानि प्रकृतिरेवमभिप्लवस्यापि तान्येव प्रकृतिः तस्मादनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादिति उभयत्रायं समोहेतुः उभावेतौ षड्हावभिप्लवपृथ्व्यस्तोमौ विहृतौ तस्मादुभयोर्दशाहिकः षडहः प्रकृतिः अथ यदुक्तं विश्वजिदम्बवायादित्यत्र ब्रूमः नञ्च पृष्ठानां विलोपोऽयदर्थं विश्वजिदम्बवैतीति अत्र हि दशरात्रप्रयोगो वक्ष्यते तत्प्रयोगादेव पृष्ठानामविलोपः न चापि पृष्ठार्थेन विश्वजिदागच्छति विषुवदर्थेनागच्छति अत्र विश्वजित् ततो अयमपि समोहेतुः अथ यदुक्तं नाना

* प्राज्ञायगोऽप्येवम् ।

ब्रह्मसामन्तादयः ब्रूमः नञ्च नानाब्रह्मसामानीति अनित्यार्थवादः
 अपूर्वमेव नाना ब्रह्मसामन्तं विधीयते नित्यानुवादवदिधानानि
 दृश्यन्ते यथा रथन्तरं भवति चार्त्तं चास्मै दृष्टं प्रयच्छन्वाचयेदिति
 अथ यदुक्तं पृच्छतः षष्ठस्रालोपवचनादिति अत्राप्युच्यते यद्यैव
 पृच्छस्रोमस्य दृष्टद्रथन्तरपृष्ठस्य सतः षष्ठमहर्षुष्यते एवमेवाभि-
 झवस्यापि तस्मात् समानोलोपः षड्वहन्ते अथ यदुक्तं ज्योति-
 र्गौरायुरित्यनादेनादित्यत्र ब्रूमः यत्र ह्यस्य पृच्छस्रोमपञ्चाहा इष्टाः
 तत्राप्यादिब्रह्मत्वे यथा पृच्छस्य न सन्धिः अभ्यासज्ञः पञ्चाह इति
 यथा द्वितीये नवरात्रे द्वादशरात्रे कन्दो भवति तद्यथैवात्र ज्योति-
 र्गौरायुरित्यनादेशे इति एवं पृच्छस्रोमेऽप्यनादेशे इति यदुक्तं चिद्वृता
 प्रयन्ति चिद्वृतोद्यन्तीति चाहेति अत्र ब्रूमः अयं चिद्वृत्कन्दः न
 केवलं सोमवाचोति चित्तज्ञापेक्ष्य भवति यथा अग्निना पृथिव्यौ-
 षधिभिस्तेनायं लोकस्त्रिदृत् तथा अग्ने विवस्वदुषस इति सन्धिना
 ऋयुरित्यधिल्लित्य त्रिकं सोमं विधायाह प्राणवै चिद्वृत्सोमाना-
 मिति एवमयं चिद्वृत्स्त्रिद्वृतता प्रयन्ति चिद्वृतोद्यन्तीति उत्तमे च
 चयस्त्रिंशद्वात्रे चित्तमिह समाख्याभिप्रवर्त्तते चिद्वृता प्रयन्ति
 चिद्वृतोद्यन्तीति पुरस्त्राजयः पञ्चाहास्तत्र उपरिष्टादिति तस्मादय-
 मपि हेतुबभूव समः अत एते हेतवः समीकृताः प्रत्युक्ताः स्वपञ्च-
 निदानीं स्थापयिष्यामः ॥ ५ ॥

अभिज्ञवपञ्चाहा एवेति गौतमेऽधिकृतो हि स सन्नेषु
 भवतीतरस्यादृष्टः ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणवेनेतेन रूपद्वयं कृतम् ।

गौतम आचार्य आह अभिज्ञवपञ्चाहा एव भवन्तीति एव ब्रह्मो-
 ऽवधारणार्थः अभिज्ञवपञ्चाहा एव न पृष्ठस्त्रोमपञ्चाहा इति यस्मा-
 दधिष्ठतः सत्रेषु अभिज्ञवपञ्चाहः अतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुः पञ्चाह
 इति यदुक्तमनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादिति अनादेशजातिरेषा भवति
 यदधिकारः किञ्चान्यत् इतरच्चादृष्टः इतरच्च पृष्ठस्त्रोमपञ्चाहः अदृष्टः
 सत्रेषु किं दृष्टार्थः प्रतीयतामदृष्टार्थः प्रतीयतामिति दृष्टप्रत्ययो
 न्यायत इति ॥ ६ ॥

अभ्यासस्यास्य प्राकृतस्यापि कुतः पञ्चाहस्य* ॥ ७ ॥

अभ्यासच्चादृष्टः प्राकृतस्य तावत् पृष्ठस्त्रोमस्यैव कुतः पञ्चाहस्या-
 भ्यासः स्यादिति यावता निदानकारोऽप्याह अथापि कृत्स्नावेव
 पृष्ठस्त्रोमौ नाभिप्रयोगं लभेते कुतो विलुप्तौ लभेयातामिति ॥ ७ ॥

ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः पञ्चाहः स द्वितीयः स तृतीय
 इति च परब्राह्मणम्† ॥ ८ ॥

यदप्युक्तं ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशादिति अस्यैव परेषां ब्राह्मणं
 ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः स द्वितीयः स तृतीय इति ॥ ८ ॥

एष प्रज्ञावार्कजम् वा प्रतिपञ्चाहं यथा लोकवृद्धद्रय-
 म्तराक्षेत्* ॥ ९ ॥

एते पञ्चाहा भवन्ति तत एष प्रज्ञा वा अनुरूपः प्रतिपञ्चाहं
 वार्कजम् वा प्रथमेऽहनि ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबीये विशेषेणल्लि ।

आञ्जनाभ्यञ्जनासु गार्हपत्य उपसत्सु सर्पिण्येऽपि फा-
ण्यैः पृथग्देवसुरभिभिर्यान्युक्तानि ब्राह्मणेन* ॥ १० ॥

आञ्जनाभ्यञ्जनासु गार्हपत्येऽग्नौ सर्पिण्ये गृहीतानि फाण्येयुः
पृथङ्नानेत्यर्थः देवसुरभिभिः सह देवसुपभीणि यान्युक्तानि ब्राह्मणेन
गौल्गुलवेन सौगन्धिकेन पैतुदारवेण घृतं सह एकोकरणं देवसु
रभिभिः ॥ १० ॥

तैः सुत्यासृपाकरणवेलायां सवनानां पूर्वेण हविर्द्धाने
आसीना आञ्जीरन्भ्यञ्जीरन्* ॥ ११ ॥

तैः सुत्यासृपाकरणवेलायां हविर्द्धानयोः पूर्वे प्रदेष्टे आसीनाः
सचिणः आञ्जीरन् अञ्जीणी गात्राणि च अभ्यञ्जीरन् उक्तं गौल्गुलवेन
प्रातःसवने सौगन्धिकेन माध्यन्दिने सवने पैतुदारवेण द्वितीयसवन
इति ॥ ११ ॥

भुक्ताग्नीध्रीय एवेति गौतमः* ॥ १२ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते भुक्ताग्नीध्रीय एव तत् कुर्युरिति ॥ १२ ॥

उक्तमानुपूर्व्यं ब्राह्मणेन † ॥ १३ ॥

आनुपूर्व्यं ब्राह्मणेनोक्तं गौल्गुलवेन प्रातःसवने सौगन्धिकेन
माध्यन्दिने सवने पैतुदारवेण द्वितीयसवने ॥ १३ ॥

अहरहरेतत् कुर्युरिति धानञ्जप्यग्नाण्डिल्यौ* ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्ये इतन्नास्ति ।

धानञ्चयन्नाखिख्यावाचार्यावाहृतुः अहरहरेतत् कुर्युरिति ॥१४॥

सर्वसोम एवेति गौतमः* ॥ १५ ॥

सर्वसोमएवैतत् कुर्युरिति एष ऊर्द्धं सोमतः संख्यातः ॥ १५ ॥

पृष्ठम् इत्येके* ॥ १६ ॥

एके आचार्या भुवते पृष्ठ एव तत्कुर्युरिति ॥ १६ ॥

इति दशमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

संवत्सरसंमितासु प्रथमं दाशरात्रिकं प्रायणीयं स्या-
दित्येके त्रिवृदेव कार्यमिति द्वाचेति* ॥ १ ॥

संवत्सरसंमितासु पठति तदाऊर्ध्वचतुर्विंशमहः प्रायणीयं कुर्युः
संवत्सरमारभ्य न समापयेयुरिति त्रिवृदेव कार्यमिति तत्र किमिदं
त्रिवृता लिङ्गेन दाशरात्रिकं प्रथममहस्योद्येते अथवा तत अधिष्ठत-
स्यैव प्रायणीयस्य सोमविकार इति सोऽयमेतस्मिन्नर्थे शास्त्रमारभते
संवत्सरसंमितास्त्रित्यादि संवत्सरसंमिता इति संज्ञा तासु संवत्सर-
संमितासु प्रथममहः दाशरात्रिकं प्रायणीयं स्यादित्येके आचार्या
जहुः यस्मादेवं ब्राह्मणमाह त्रिवृदेव कार्यमिति ॥ १ ॥

प्रायणीयन्तु चोदयित्वा तस्य सोमविकारं गृह्णाति* ॥२॥

नवेवं स्यात् प्रायणीयं चतुर्विंशमहस्योदयित्वा अतिरात्रस्यतु-

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

विंशं प्रायणीयमहरिति चिद्वदेव कार्यमिति तस्य सोमविकारं
मृच्छति ॥ २ ॥

दाशरात्रिकाणाञ्चावयवप्रयोगो न विद्यते* ॥ ३ ॥

किञ्चान्यत् दाशरात्रिकाणाञ्चाङ्गां अवयवप्रयोगः एकदेशसंवि-
तासु प्रयोगो न विद्यते ॥ ३ ॥

आवृत्तेऽभिज्ञवे शार्करवर्णः स्यादित्याचार्याः सांवत्सरि-
कस्य द्रव्यस्थानग्रहायेति* ॥ ४ ॥

सांवत्सरसंमितासु उत्तरे पक्षसि अभिज्ञवे अस्मिन् आवृत्ते
शार्करवर्णं स्यादित्याचार्या मन्यन्ते सांवत्सरिकस्य द्रव्यस्थानग्रहाय-
मिति पूर्वस्मिन् पक्षसि चयोऽभिज्ञवाः प्रयुक्ताः यस्यापत्यं सन्तनिनिमि-
त्तम् अयं चतुर्थः शार्करवर्णवान् उत्तरे पक्षसि तस्मिन् प्रयुज्यमाने
सर्वसांवत्सरिकं द्रव्यमनुगृह्येत भवति ॥ ४ ॥

चतुर्थस्वभिज्ञवो लुप्तस्तेन सहापेयाद्यथा पृष्ठेन जनि-
त्रम्* ॥ ५ ॥

नत्वेवं स्यात् यश्चतुर्थः सांवत्सरिकोऽभिज्ञवः पूर्वस्मिन् पक्षसि स
इह लुप्तः तेन सह शार्करवर्णमप्युपेयात् यथा पृष्ठेन लुप्तमानेन
जनित्रमपि लुप्तं ननु सर्व एव पृष्ठो लुप्तः तत्किमिदं यथा पृष्ठेन
जनित्रमिति उच्यते पृष्ठो दशरात्रे प्रयोष्यते जनित्रानु समूहागतं
तत् लुप्तमेव ॥ ५ ॥

* आध्यायबोध्यवम् ।

सन्तनि पूर्वप्रयुक्तमावृत्तिसाधुत्वात्* ॥ ६ ॥

उच्यते यदि शार्करवर्णं न क्रियते किं तर्हि तत्र कर्त्तव्यमिति
ब्रवीति सन्तनि कर्त्तव्यं तद्धि पूर्वस्मिन् पक्षसि प्रयुक्तान्दिह कर्त्तव्यं
आवृत्तिसाधुत्वात् उत्तरस्य पक्षस्य आवृत्तिसाधुत्तरे पक्ष इति ॥६॥

यएवन्तु स्यादुपरिष्ठाध्यभिज्ञवानां लोपस्थानं पूर्वस्मिन्
पक्षसि तत् पुरस्तादावृत्तानाम्† ॥ ७ ॥

यएवन्तु स्यात् तत्र न सन्तनिनि उपरिष्ठाध्यभिज्ञवानां लोप-
स्थानं पुरस्ताद्भवति तस्मात् यएवमेव स्यात् ॥ ७ ॥

एतेनोक्तमेकषष्टिरात्रे* ॥ ८ ॥

उत्तरस्मिन् पक्षसि आवृत्तस्याभिज्ञवस्य एतेनोक्तं विधानम् एक-
षष्टिरात्रे ॥ ८ ॥

अतरात्रेऽभिप्रयायमभिषुण्वन्त्वभिक्रान्त्यै समानत्राभि-
षुण्वन्ति प्रतिष्ठित्या इति स विकल्पः स्यात्* ॥ ९ ॥

अतरात्रे पठति अभिप्रयायमभिषुण्वन्त्यभिक्रान्त्यै समानत्राभि-
षुण्वन्ति प्रतिष्ठित्या इति स विकल्पः स्यात् भवेत् अभिप्रयाय वा
स्यादभिषवः अभिप्रयायाभिप्रयाय समानत्र समानत्र वा समान-
देशे एकस्मिन् उभयस्याग्रकालात् ॥ ९ ॥

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

† आह्वायबोवैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यान्तः सुनुयुर्यथा सारस्वतेषु* ॥ १० ॥

अभिप्रयाथं सुन्मन्तः यान्तः सुनुयुः यथा येन प्रकारेण सार-
स्वतेषु ब्रह्माप्राप्तये ॥ १० ॥

यत्र तु क्वच* ॥ ११ ॥

क्वच क्वच देशे नात्र निबन्धः यथा सारस्वतेषु सरस्वत्यास्तीरेणेति
॥ ११ ॥

समानदेशे वा यथान्येषामयान्त एव* ॥ १२ ॥

एकस्मिन्वा देशे सुनुयुः सन्नाने चयान्त एव ॥ १२ ॥

चक्रीवन्ति सदोहविर्द्धानानि कारयित्वाहःसंस्थासु
चक्राणि विपरिवर्त्तयेयुरित्याचार्यास्तदभिप्रयात्तद्रूपमप्रया-
णाच्च समानत्राभिषवः* ॥ १३ ॥

श्रुत्यर्थत्वात् कल्पग्रन्थे चक्रीवन्ति सदो हविर्द्धानानि कारयित्वा
सदस्र हविर्द्धाने च सदो हविर्द्धानानि तेषामहःसंस्थासु अहःसमा-
प्तिषु चक्राणि विपरिवर्त्तयेयुरित्याचार्या आहुः तदभिप्रयात्तस्य
रूपम् अप्रयाणाच्च समानत्राभिषवः अप्रयाणाच्च एकत्र देशे समाने
अभिषवः कृतो भवति एवमुभयोः श्रुत्वोरर्थं कृतं भवति ॥ १३ ॥

अक्षरक्षरेतत् कुर्युरिति धानञ्जाप्यशाण्डिल्यौ † ॥ १४ ॥

* आद्यायन्नेन सूत्रचतुष्टयेन सूत्रद्वयं कृतं तथा ऋदविषये विशेषण-
कृतः ।

† आद्यायन्तोऽप्येवम् ।

धानञ्चाप्यग्राहिणादोपाध्यावाहृतः षडैतदेभिषवस्य विधान-
सक्तम् एतदहन्यहनि कुर्युरिति ॥ १४ ॥

अभिषवेव्येवेति गौतमः* ॥ १५ ॥

गौतम आचार्य आह अभिषवेव्येव तत् कुर्युर्नाहन्यहनि इति
॥ १५ ॥

त्रिकद्रुकोध्वित्येके* ॥ १६ ॥

एके आचार्या आहुः त्रिकद्रुकोध्वित्येवैतत्कुर्युर्नाग्राह्येति ॥ १६ ॥

उक्तकालदीक्षा ब्राह्मणेन गवामयनस्य* ॥ १७ ॥

उक्तः कालोयस्याः सेयसक्तकालदीक्षा काल उक्तो ब्राह्मणेन
गवामयनस्य अयने विकल्पः ॥ १७ ॥

वैशाखज्यैष्ठौ तु विकल्पेते चैत्रीपक्षोष्णाषाढस्य* ॥ १८ ॥

वैशाखज्यैष्ठौ तु विकल्पेते असमाख इति किमर्थम् आषाढ-
चेति उच्यते वक्ष्यति षष्ठ्यां वा दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन्निति
तदाषाढ एव स्यात् ॥ १८ ॥

षष्ठ्यां वा दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन् † ॥ १९ ॥

षष्ठ्यां वा आषाढस्य दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन् ॥ १९ ॥

एतेनोक्तमनादेशे सांवत्सरिकानां सांवत्सरिकानाम्*

॥ २० ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबीधे विग्रहेष्वेति ।

एतेन गवामयनिजेन विधिना सांवत्सरिकाणां सचाषाम् उक्तं
विधानम् आदेवादन्यत्र आदेशे यथादेवम् ॥ १० ॥

इति दशमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त इत्यभीवर्त्त-
स्तोत्रीया ब्रह्मसामभूतस्य तस्य हि प्रकरणे श्रूयन्ते* ॥ १ ॥

उक्तकाष्ठादीनां ब्राह्मणेन गवामयनस्येत्येतदधिकृतं तस्मिन्
गवामयने पठति अभीवर्त्तो ब्रह्मसाम भवतीत्येवमधिकृत्याह पञ्चसु
माःसु बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त इति तेषां प्रगाथानान्तु विषयः
कस्यपते पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथाः समाप्यन्ते आप्यन्त इति यदिदं
विधानन्ते प्रगाथा अभीवर्त्तस्तोत्रीयाः स्युः किं विषयस्याभीवर्त्तस्य
ब्रह्मसामभूतस्य यस्मात्तस्य प्रकरणे श्रूयन्ते ॥ १ ॥

अन्योन्यः प्रगाथ इति च नाना प्रगाथतां दर्शयति † ॥ २ ॥

समानं साम भवत्यन्योन्यः प्रगाथ इत्येतद्ब्राह्मणं मभीवर्त्तस्य
नाना प्रगाथतां दर्शयति ॥ २ ॥

चतुःशतमैन्द्राबार्हता प्रगाथा दशतयोषु † ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणयोगेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणबोध्यवम् ।

कुतः पुनस्तौ प्रगाथा आर्हत्या इति उच्यते चतुःशतमैश्वरा
वार्हताः प्रगाथा दशतथीय्यति चत्वारश्च शतं चतुःशतं ऐश्वराः देव-
तया वार्हताः ह्यन्द्वा दशतथीषु दशावयवास्तृष्टु रमेद इत्यर्थः ॥ ३ ॥

तेषां बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीया इन्द्रकतुस्तान्यत्र स्था-
नाः* ॥ ४ ॥

तेषां प्रगाथानां चतुःशतस्य चत्वारः अन्यत्र स्थानाः चतुर्धा-
मन्यत्र स्थानं ब्रह्मसाधः बृहद्रथन्तरयोः स्तोत्रीययोः कालेयस्तोत्रीयाः
इन्द्रकतुमौत्तरपाक्षिक इति ॥ ४ ॥

शतस्यैकं चतुर्विंशे कुर्यादितरानभिज्ञवेषु* ॥ ५ ॥

एवञ्चान्यत्र स्थानां चतुर्दशतयं शतं प्रगाथाः श्रियन्ते तस्य शत-
स्यैकं प्रगाथं प्रायनोयेऽहनि चतुर्विंशे कुर्यात् इतरान्येकोनशतम्
अभिज्ञवेषु कुर्यात् पञ्चसु मासेषु विंशतिरभिज्ञवाः तेषु एकैकस्मि-
न्अभिज्ञवे पञ्च पञ्च प्रगाथा भवन्तीति तेषामेकस्मिन्चत्वार एवमेवैषां
प्रगाथानां विनाशः ॥ ५ ॥

एकोनचिंशत्सातोवार्हतास्तृचाः † ॥ ६ ॥

तास्त्रेव दशतथीषु एकोनचिंशत्सातोवार्हतास्तृचाः तान् आह-
रेत् ॥ ६ ॥

तेषामेकैकं तृतीये तृतीयेऽहनि कुर्यात् कृताच्चेतस्मिं-
स्थान आर्षेयकल्पेन † ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्येवं किन्तु तत्र ह्येदविषये विशेषोऽस्ति ।

तेषां सातोवार्हतानां वृषाणां एकैकं वृत्तोये वृत्तीयेऽहनि कुर्व्यात्
अभिज्ञवेषु प्रथमद्वितीयवृत्तोयचतुर्थपञ्चमषष्ठेषु प्रगाथा न कृता हि
सतोवृहत्तः वृत्तोयेऽह्न्यार्षेयकल्पेन आत्मा सहस्रमाव्रतमित्येताः
॥ ७ ॥

पञ्चमस्य मासस्योत्तमेऽभिज्ञवे पञ्चमेऽहनि सतोवृहत्तोः
कुर्यात् प्रगाथा प्रभवत्* ॥ ८ ॥

पञ्चमस्य मासस्य च उत्तमोऽभिज्ञवस्तस्मिन्नेव प्रगाथो न
संपूर्यते पञ्चमेऽहनि सतोवृहत्तोः कुर्यात् द्वौ सातोवृहत्तौ वृषौ
चत्वारश्च प्रगाथाः एवमेकविंशतिः सातोवृहत्तः प्रवृत्ताः प्रगाथाश्च
सर्वे अष्टौ सातोवार्हतास्तृषाः अवब्रियन्ते ॥ ८ ॥

तेष्वाग्नेषु वृन्दसी संयुज्यैतन्नमिति षष्ठे मासि गावत्री-
पादमेकैकमुष्णिहामुपरिष्ठात् कुर्याद्विष्टावानुपपत्तिर्ह्यन्यथा †
॥ ९ ॥

उक्तं पञ्चसु मासु वार्हताः प्रगाथा आथ्यन्ते तैष्वाग्नेषु वृन्दसि
संयुज्यैतन्नमिदेषु उष्णिहः स्युरेका गावत्री ताक्षिणी वृहत्तो
भवन्तीति यावत् तेषु प्रगाथेषु आग्नेषु सर्वेषु वृन्दसी संयुज्यैतन्न-
मिति ब्राह्मणं षष्ठे मासि गावत्रीपादमेकैकमुष्णिहामुपरिष्ठात्
कुर्यात् एवमेव वार्हतास्तृषा भवन्ति अन्यथा हि विष्टावानोपपद्यन्ते
॥ ९ ॥

* प्राज्ञायनोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायनैतेन सूच्यं कृतम् ।

सातोवार्हतशेषोऽष्टौ तान् कृत्वा संयोग इति गौतमः*

॥ १० ॥

गौतम आचार्य आह सातोवार्हतानां दृष्टानाम् एकविंशतिः पञ्चसु मासेषु प्रयुक्ताः अन्येऽष्टौ शेषा अनुप्रयुक्ताः तान् षष्ठस्य मासस्य प्रथमेऽभिज्ञवे कृत्वा द्वितीयस्य चार्थे षष्ठे ततश्चन्द्रस्य संयुज्यादिति ॥ १० ॥

वृद्धतीक्ष्णयाद्धोवमामनतीति* ॥ ११ ॥

यस्मात् वृद्धतीक्ष्णयादेवमामनति तेष्वाप्तेषु चन्द्रस्य संयुज्येतव्यम् ॥ ११ ॥

चतुर्हस्तरैरेव चन्द्रोभिरेतव्यमिति गायत्रीं चतुर्विंशे कुर्यादुष्णिहं प्रथमं अभिज्ञविकेऽनुष्टुभं द्वितीये वृद्धतीरितरेषु † ॥ १२ ॥

उक्तं तदाहुः संहर इव वा एष चन्द्रस्य षष्ठे चन्द्रस्य संयुज्यन्तीनि चतुर्हस्तरैरेव चन्द्रोभिरेतव्यमिति एतस्मिंश्चतुर्हस्तरकल्पे गायत्रीं चतुर्विंशेऽहनि कुर्यात् अभिज्ञविके प्रथमेऽहनि उष्णिहं कुर्यात् अनुष्टुभं द्वितीयेऽहनि कुर्यात् इतरेषु सर्वेष्वहःसु वृद्धतीं कुर्यात् ॥ १२ ॥

उद्धरेत्तु पञ्चमादङ्गः सतोवृद्धतीः प्रभवन्ति हि प्रगाथाः †

॥ १३ ॥

* † प्राज्ञायगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

किञ्च उद्धरेत्यञ्चमादङ्गः सतोद्धृतीः यस्मात् प्रगाथाः प्रभवन्ति विद्यन्त इत्यर्थः चतुर्विंशत् प्रायणीयादेकः आभिन्नविकौ द्वौ द्वितीयप्रथमाभ्यामष्टाभ्याम् एकः पञ्चमात् ॥ १३ ॥

तत्र पङ्क्तिः कृत्वा षष्ठे वा* ॥ १४ ॥

तत्र पञ्चमेऽहनि षष्ठे वा पङ्क्तिः कृत्वा ॥ १४ ॥

त्रिष्टुभा षष्ठं मासमीयुः* ॥ १५ ॥

त्रिष्टुभा षष्ठं मासं गच्छेयुः ॥ १५ ॥

जगती तु तृतीये स्वरसन्नि + ॥ १६ ॥

तृतीये स्वरसन्नि जगती कर्त्तव्या एवमेतेषां कन्दर्पां क्रिया यस्मादाह एकां गायत्रीमेकाहमुपेयुरेकासुष्टिहमेकाहमेकामनुष्टुभमेकाहं दृष्ट्या पञ्चमासमीयुः पङ्क्तिमेकाहमुपेयुः त्रिष्टुभा षष्ठं मासमीयुः श्रोविषुवान् भवितेति जगतीमुपेयुरिति ॥ १६ ॥

नव सातोवार्द्धतशेषो द्वौ च प्रगाथौ तान् कृत्वा पङ्क्तिमुपेयुस्तेषाञ्चोत्तमस्य स्थाने तत ऊर्ध्वं त्रिष्टुभेति गौतमः † ॥ १७ ॥

गौतम आचार्य आह सातोवार्द्धता नवावशिष्टा द्वौ च प्रगाथौ तान् षष्ठस्य मासस्य प्रथमे चाभिन्ने द्वितीयस्य चाभिन्नवस्त्राष्टे पञ्चाहे तान् कृत्वा ततः पङ्क्तिमुपेयुरिति अथवा तेषामेव वार्द्धतानां

* शास्त्रायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

प्रगाथानाम् उत्तमस्य स्थाने पङ्क्तिं कृत्वा तत ऊर्ध्वं त्रिष्टुभा षष्ठं
मासमोयुः यावत्सिद्धम् ॥ १७ ॥

इति दशमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति त्रिष्टुभं चतुर्विंशे कुर्या-
द्बृहतीं प्रथम आभिष्वविके* ॥ १ ॥

इह पठति तदाङ्गरनवकृत्तानि वा एतानि कृन्दांसि मध्य-
न्दिने बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति चातुस्तथ्यमपोद्य त्रिष्टुप-
बृहतीभ्यां विदधाति तदुच्यते बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति
त्रिष्टुभं चतुर्विंशेऽहनि प्रायणीये कुर्यात् अभीवर्त्तस्तोत्रोयं प्रथमे
आभिष्वविकेऽहनि बृहतीं कुर्यात् अभीवर्त्तस्य ॥ १ ॥

एष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयने* ॥ २ ॥

एष विपर्यासः अनेन न्यायेन एष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयने ॥ २ ॥

एतानि महानानात्वानि* ॥ ३ ॥

य एते विधय उक्ताः पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त
इत्यारभ्य एतानि महानानात्वानीत्युच्यन्ते अत्यन्तरे महानाना-
त्वानि श्रूयन्ते ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यकोट्येवम् ।

चतुस्तुरप्रयोगो वृद्धतीत्रिष्टुभाश्च विपर्यासः षष्ठश्च
मासि स्यादिति शौचिष्टुक्तिः सः शर इव वा एष कन्दसामिति
हि तस्मिन्नुपोद्य विदधाति* ॥ ४ ॥

शौचिष्टुक्तिराचार्य आह य एष चतुस्तुरप्रयोगः कन्दां
कन्दोभिरेतव्यमिति यश्च वृद्धतीत्रिष्टुभाश्च विपर्यासः वृद्धत्या
चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति एतौ कल्पौ क्रियमाणौ षष्ठ एव मासि
स्यातामिति यस्मादाह संशर इव वा एष कन्दां यद्वे कन्दसो
संयुञ्जन्तोति चतुस्तुरैरेव कन्दोभिरेतव्यमिति तस्मिन् षष्ठे उपोद्य
कन्दः संयोगं कल्पो विदधाति षष्ठविषयः कन्दः संयोगः यद्विषयश्चाप-
वादः तद्विषयेनैवेतरेष विधिना भवितव्यम् ॥ ४ ॥

सर्वत्रैवेत्याचार्याश्चतुस्तुराणि अनुपूर्वं प्रयुञ्जानो वृद्ध-
तीं मध्यआमनति त्रिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह † ॥ ५ ॥

आचार्या आहुः सर्वस्मिन्नेवायने पूर्वस्मिन्नेतौ कल्पौ स्याता-
मिति यस्माच्चतुस्तुराणि कन्दांसि अनुपूर्वं प्रयुञ्जानः गायव्युष्णि-
गनुष्टुभौ विधाय त्रिव्यहःसु वृद्धतीं मध्य आमनति यावत्पञ्चमासाः
समाप्ता इति किञ्चान्यत् त्रिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह ब्राह्मणं
कृतं ‡ संयोगं दर्शयति ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ कृतं चमित्यस्य स्थाने अन्यदिति काशीयमुक्तपाठः ।

बृहतीक्षयाञ्च बृहत्या व्यत्यासो नोपपद्यते* ॥ ६ ॥

यस्मात् बृहत्य एव न सन्ति केन व्यत्यासः करिष्यति ॥ ६ ॥

सा प्राय्याद्बृहतीग्रहणमिति श्रौचिवृत्तिस्त्रिष्टुभेति यथा
भूयसो वादोऽक्षीणाञ्च बृहत्यः † ॥ ७ ॥

श्रौचिवृत्तिराचार्य आह स्वादेव षष्ठे मासि बृहतीचिष्टुभो-
र्विपर्यासः यत्तावदुच्यते चतुस्तराणि क्षणपूर्वं प्रयुज्जानो बृहतीं
मध्य आमनतीति सा प्राय्याद्बृहतीग्रहणं न ह्यत्र बृहत्यः कृताः अत्र
यदुक्तं चिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह अयं भूयसोवादः भूयस्त्वं गृहीत्वा
प्रवृत्तः प्रयोगो हि वादानात्रियामको भवति अथ यदुक्तं बृहती-
क्षयाञ्च बृहत्या व्यत्यासो नोपपद्यते इति अक्षीणाञ्च बृहत्यः नच
बृहत्यः, क्षीणाः सत्यो बृहत्यः कथं सन्तीत्युच्यते ॥ ७ ॥

सातावार्धतमेषो अष्टौ बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयाञ्च
तैस्त्रिष्टुभो व्यत्यस्येत् ‡ ॥ ८ ॥

य एकोनत्रिंशत्सातोवार्धतास्तवास्तेषामेकविंशतिप्रगाथैः सष्टोप-
बुक्ताः अष्टौ त्रिष्यन्ते तैरष्टभिः बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयैश्च तैः
तैस्त्रिष्टुभैः षष्ठे मासि चिष्टुभोव्यत्यस्येत् एकादशसु राथन्तरेष्वष्टःसु
एकादशबृहत्यः दशसु वार्धतेषु दश चिष्टुभः त्रिष्वभिज्ञेषु च स्वर-
सामसु च ॥ ८ ॥

* आध्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

† आध्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

‡ आध्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तरणिरिस्मिषासतीति कालेयः स्याद्यदहस्तस्य स्तोत्रीये-
ऽभीवर्तः* ॥ ८ ॥

यस्मिन्नहनि कालेयस्तोत्रीयेऽभीवर्तः स्यात् तस्मिन्नहनि तरणि-
रिस्मिषासतीति कालेयं स्यात् असञ्चाराद्धेतोः ॥ ८ ॥

स्वरसान्नोर्वान्यतरस्मिन् रथन्तरस्तोत्रीयं कुर्यात् कृता
हि तत्रान्या रथन्तरस्यैवं व्याचक्षत आचार्याः † ॥ १० ॥

अथवा स्वरसान्नोः प्रथमद्वितीययोरन्यतरस्मिन्नेकस्मिन् रथन्तरे
स्तोत्रीयं ब्रह्मसन्नि कुर्यात् यस्मान्तत्र पृष्ठगतस्य रथन्तरस्य अन्या एव
क्ष्वः कृता एवमाचार्या व्याचक्षते ॥ १० ॥

विंशतिशतं त्वपि प्रगाथा न धीयते तेभ्यएव प्रयुञ्जीत
संश्लेषो हि चतुःशते ‡ ॥ ११ ॥

विंशतिश्च शतञ्च विंशतिशतं विंशतिशतन्त्वपि प्रगाथा न धीयते
अपरे तुब्रन्दो हेत्वर्थः यस्मात् तत्र स एव प्रयुज्यते चतुःशते संश्लेषः
स्वस्य पक्ष एव ॥ ११ ॥

तत्र तथैव सतोवृद्धतोः कुर्यात्* ॥ १२ ॥

तत्र तस्मिन् कल्पे तथैव सतोवृद्धतोः कुर्यात् यथा चतुःशते
द्वितीयेऽहनि ॥ १२ ॥

* आद्यायबोध्यैवम् ।

† आद्यायबोनेतेन सूत्रत्रयं क्षम् ।

‡ आद्यायबोनेतेन सूत्रद्वयं क्षतम् ।

उद्धरेत्तु पञ्चमादङ्गः* ॥ १३ ॥

यथा सतोद्धृत्यः पञ्चमे मासि अस्यामिश्रवस्य पञ्चमेऽहनि कृताः ता उद्धरेत् प्रभवन्ति हि प्रगाथाः हिशब्दो हेत्वर्थः यस्मात् प्रभवन्ति प्रगाथाः ॥ १३ ॥

श्रौचिवृक्षेः पुनर्विपर्यासोऽन्यायेनाकृतक्रिया च विधानं कृताः पुनर्वृद्धद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयाः † ॥ १४ ॥

यः पुनरयं श्रौचिवृक्षेः वृद्धतोत्रिष्टुभोर्विपर्यासः षष्ठे मासि अयमन्यायेन कृतः कथमन्यायः यस्मादकृतक्रिया हि य आस्तुतं कुर्वतो यथादुग्धासुपसोदेदेवन्तदिति अप्रयुक्तप्रतिषेधः कृतः पुनर्वृद्धद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयाः तेषां कृतानां सतां स्त्रेषु स्थानेषु कृताः पुनर्वृद्धास्त्रिष्टुभोः प्रयोगः ॥ १४ ॥

इति दशमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

विंशतिशतस्य तु शेषो विद्यते तेषां सप्तभिः सानो-
बार्द्धतैश्चतुर्भिर्व्यत्यस्येत्* ॥ १ ॥

विंशतिशतस्य प्रगाथानां शेषो विद्यते तेषां सप्तभिः प्रगाथैः

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ये च नव सतोवार्हतास्तपः तेषां चतुर्भिः षष्ठे मासि चिदुभोऽव्यत्य-
स्येत् ॥ १ ॥

त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतोन् सह चतुर्विंशेषु कुर्यादुत्तमे च
स्वरसाम्नोत्याचार्या अभिर्वर्तप्रकरणे हि श्रूयन्ते सोऽत्राप्य-
भोर्वर्त इति* ॥ २ ॥

अनन्तरं पठति त्रयस्त्रिंशता प्रगाथैरेतयं त्रयस्त्रिंशद्देवतास्त्रेव
प्रतिष्ठितोयन्ति चतुर्विंशत्येतयं द्वादशभिरेतयं षड्भिरेतयं चतु-
र्भिरेतयं त्रिभिरेतयं द्वाभ्यामेतयमिति त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतयः कल्पाः
श्रूयन्ते तान् त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतोन् प्रगाथान् सह चतुर्विंशेष्वभिस्त्रेषु
कुर्यात् उत्तमे च स्वरसाञ्चि इत्येवमाचार्या आहुः यस्मादेते त्रय-
स्त्रिंशत्प्रगाथादयः कल्पाः अभिर्वर्त्तप्रकरणे श्रूयन्ते सोऽत्राप्यभिर्वर्त्त
इति चतुर्विंशे स्वरसामसु च उत्तमं स्वरसामानं उद्गृह्णाति तत्र तु
सतोवृहतीलक्ष्य भवति सतोवृहती उद्गृह्णीत ॥ २ ॥

अन्तरेण त्वेतावार्षेयकल्पेन कृतं षट् प्रगार्थमिहापि
तथैव स्यात् † ॥ ३ ॥

नत्वेवं स्यात् अन्तरेण चतुर्विंशस्वरसाञ्चोः आर्षेयकल्पेन मन्त्र-
केन कृतं षट्प्रगाथम् अयने इहापि तथैव स्यात् ॥ ३ ॥

तेषां यत्र समप्रयोगे तृतीये तृतीयेऽहनि सतोवृहत्य उप-
पद्येरन् कुर्यादेनास्तत्र † ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यजेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

तेषां प्रगाथानां यत्र समप्रयोगे क्रियमाणे तृतीये तृतीयेऽहनि
सतोऽष्टत्य उपपद्येरन् कुर्वादेनास्तत्र ॥ ४ ॥

अनुपपद्यमानासु प्रगाथाएव स्युरनाचारो हि षड्द्वेऽ-
न्यत्र तृतीयादङ्गः सतो वृद्धतोनाम्* ॥ ५ ॥

अनुपपद्यमानासु समप्रयोगेण प्रगाथा एव स्युः तृतीयेऽहःसु
यथा अनाचारः षड्द्वेऽन्यत्र तृतीयादङ्गः सतोऽष्टतोनाम् अयं हि
समप्रयोगः षट्प्रगाथे एवोपपद्यते ॥ ५ ॥

स यथैव पुरस्तादभीवर्त्तस्तोत्रीयं कुर्वात् तथोपरिष्ठा-
दिन्द्रक्रतौ ब्रह्मसामानि निधनवन्त्येव च्छार्पेयकल्पेन कृ-
तम्† ॥ ६ ॥

स येनेव कल्पेन पूर्वस्मिन् पक्षसि अभीवर्त्तस्तोत्रीयं कुर्वात्
आदिकल्पादारभ्य यावद्धि प्रगाथ इति तथैतस्मिन् पक्षसि इन्द्र-
क्रतौ प्रगाथे ब्रह्मसामानि निधनवन्ति एवं कल्पयेत् यस्मादेवमार्पेय-
कल्पेन कृतं पूर्वस्मिन् पक्षसि षट् प्रगाथेषु अभीवर्त्तः कृतः उत्तरस्मिन्
इन्द्रक्रतौ षट् सामानि कृतानि ॥ ६ ॥

अतिरात्रचतुर्विंशशब्दाः सह षष्ठो मासः पूर्वस्मिन्
पक्षसि अतिरात्राभ्यां प्रथम उत्तरस्मिन्* ॥ ७ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि अतिरात्रचतुर्विंशे पठित्वा पञ्चायनमासान्
पठति ततः षष्ठे मासि व्रतं पठति उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रथमं

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन विशेषोक्तिः ।

व्रतं पठित्वा चतुरथनमासान् पठति ततो दशरात्रमिन्द्रं मासं पठति
तत्र व्रतातिरात्रमधिकं पठति तत् षष्ठसप्तमयोर्मासयोः पूरुषं
ददाति अतिरात्रचतुर्विंश्राभ्यां सह पूर्वस्मिन् पक्षसि षष्ठोमासः सम्पूर्णो
भवति उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रथमोव्रतातिरात्राभ्याम् ॥ ७ ॥

यदेतानि सामानि न च्यवन्त इति गौरोवितस्योत्तरयो-
र्निहवश्यावाश्वे स्यातां सर्वत्र गवामयनेऽनारभ्य च्यवन्
विदधातीत्येके* ॥ ८ ॥

उक्तं ये वै वाचमन्त्रमादयन्त्यन्नादा भवन्तीति ये वितर्षयन्ति
रूक्षा भवन्ति गौरोवितं श्यावाश्वस्त्रिहव एतानि वै सामानि वाचोऽ-
न्त्रमेतेषां वागक्षं यदेतानि सामानि न च्यवन्ते वाचमेव तदक्षमा-
दयन्ति तेन सर्वेऽन्नादा भवन्ति तद्यदेतानि सामानि न च्यवन्त इति
गौरोवितस्योत्तरयोस्तोत्रीययोर्निहवश्यावाश्वे स्यातां सर्वस्मिन् गवा-
मयने हि यस्मादनारभ्य एतेषां स्थानम् अच्यवनं च विदधाति एवमेके
आचार्या मन्यन्ते ॥ ८ ॥

अन्ववेत्य विधिस्त्वार्षेयकल्पेन कृतो गौरोवितश्यावाश्वयो-
र्निहवस्य च ब्राह्मणेन तथा सत्यच्यवनं स्यात्* ॥ ९ ॥

अन्ववेत्यान्वगत्य गौरोवितश्यावाश्वयोः आर्षेयकल्पेन विधिः
कृतः अनुगमनमन्ववायः निहवस्य च अन्ववेत्य विधिः कृतो ब्राह्म-
णेन तथा सति कल्पे तेषाम् अच्यवनं स्यात् ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति दशमस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

सर्वे सहस्रविजो महाव्रतेन सुवीरन्नित्युद्गाढविकार एव
स्यादश्रुतिभूता ह्यन्ये* ॥ १ ॥

महाव्रतप्रकरणे सर्वे सहस्रविजो महाव्रतेन सुवीरन्नित्येवमधि-
कृत्याध्वर्युः श्रिरसोद्गायेदिति परिसंस्थानं करोति तत्र किं सर्वशब्दस्य
निरवशेषवाचित्वात् सर्वेषां स्तवनं अथ परिसंस्थानादध्वर्यादयो
ये परिसंस्थातास्तेषामिति एतस्मिन् संग्रह्य आचार्य्य आरभते सर्वे
सहस्रविजो महाव्रतेन सुवीरन्निति तदेतद्वाङ्मणम् अयमुद्गाढविकार
एव स्यात् येनोद्गाता विक्रियते अध्वर्य्यमैत्रावरुणब्राह्मणाङ्गं सि-
गृहपतिभिस्त एव स्तुः अश्रुतिभूता ह्यन्ये न श्रुतिभूता अश्रुतिभूताः
अन्य सहस्रविजः न श्रुतिभूताः उच्यन्ते नन्विदं श्रुतिः सर्वे सहस्रविज
इति अत्राह ॥ १ ॥

अवाप्यते च सर्वशब्दस्तैव्येव † ॥ २ ॥

योऽयं सर्वशब्दः अयन्तेव्येवावाप्यते एतद्धि ब्राह्मणम् अध्वर्यादोन्
मनसि कृत्वा सर्वशब्दं प्रयुङ्क्ते तेन तस्याधिकृतेषु सर्वशब्दोऽर्थवान्
यथा सर्वश्रोदनशुक्तः सर्वब्राह्मणैर्भुक्तमिति ॥ २ ॥

सह सुवीरन्निति कर्मसमवायात् पौर्वापर्य्यचोदनादनु-
पूर्वत्वं स्तवनं स्यात्* ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणयज्ञोऽप्येवम् ।

सह सुवीरश्चित् यदेतत् तदेतस्मिन् कर्मणि समवाचात् पौर्वा-
पर्ययोदनादनुपूर्वं स्तवनं स्यात् यत्, स्तवनं तदेव आनुपूर्व्येण स्यात्
पूर्वापरभावः पौर्वापर्यम् ॥ ३ ॥

तिसृभिरुद्गातात्मन उद्गोयेति चात्मना जघन्यस्तवनं दर्श-
यति* ॥ ४ ॥

तिसृभिरुद्गातात्मन उद्गोयेति चैतदादि ब्राह्मणम् आत्मना
जघन्यस्तवनं दर्शयति एवं चैतत्सर्वं भवति यथानुपूर्व्येण स्तवन-
मिति ॥ ४ ॥

नानादेशस्तवनं कन्दोगानामेव स्यादुद्गातैव सर्वेणोद्गाये-
दिति ह्युक्त्वा तस्य देशान् विदधाति हविर्द्धाने शिरसा स्तुत्वा
संरब्धाः प्रत्यञ्च एयुस्ते दक्षिणेन धिष्णयान् परीत्य पश्चान्-
मैत्रावरुणस्य धिष्णयस्यापविश्येति च ये शिरसा स्तुवते तेषा-
मेवेतरैः स्तवनं दर्शयति † ॥ ५ ॥

यदेतन्नानादेशस्तवनञ्चोदितं हविर्द्धाने शिरसा स्तुत्वा इत्येतदा-
दिना तच्छब्दोद्गातैव स्यात् नेतरेषां यस्मात् अथो खन्वाङ्गः कथ-
मध्वर्युर्बहुचः साम गायेदित्युद्गातैव सर्वेणोद्गायेदिति युक्त्वा तस्य
देशान् विदधाति तस्य स्थानानि विदधाति उद्गातुः किञ्चान्यत् हवि-
र्द्धाने शिरसा स्तुत्वा संरब्धाः प्रत्यञ्च एयुस्ते दक्षिणेन धिष्णयान् परीत्य

* ब्राह्मण्यखोट्येवम् ।

† ब्राह्मण्यखेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

पश्चात् मैवावरुणस्य धिष्ण्यस्योपविश्येति चैष समानकर्तृक आदेशः
ये गिरसि स्तुवते तेषामेवेतरैः स्तवनं दर्शयति ॥ ५ ॥

इलान्दमग्निष्टोमसाम कार्यमित्यग्ने तव अवा वय इत्ये-
तासां पूर्वासु तिष्ठषु स्यात्* ॥ ६ ॥

इलान्दमग्निष्टोमसाम कार्यमिति ब्राह्मणं तदिलान्दमग्निष्टोम-
साम क्रियमाणम् अग्ने तव अवावय इत्येतासां षष्ठाष्ट्यां पूर्वासु
तिष्ठषु ऋक्ष स्यात् ॥ ६ ॥

दशाक्षरेष्वार्चिकान्यनुगानान्येवं तच्चे भवति यथान्यानि
सामानि* ॥ ७ ॥

तासान्तिष्ठषाष्ट्यां दशाक्षरेषु आर्चिकान्यनुगानानि स्युः दशा-
क्षराणि दशाक्षरे दशाक्षरे एकैकमार्चिकमनुगानं स्यात् एवं क्रिय-
माणन्तृचे भवति यथान्यानि सामानि ॥ ७ ॥

षडृचे सर्वस्मिन्नित्याचार्याः अर्द्धर्चेध्वनुगानान्येवमसं-
रोधतरोगीतानाम् † ॥ ८ ॥

षडृचे सर्वस्मिन् कार्यमित्येवमाचार्या मन्यन्ते एवं क्रियमाणे
असंरोधतरः पर्वणां हतो भवति अथमतिसंरोधः पूर्वस्मिन्सु कल्पे
संरोधः ततस्सक्रिया ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्यबीये विश्वेभोऽस्ति ।

द्वादशर्च इति शाण्डिल्यस्तत्रापरावाग्नेयौ तृचावाहरे-
दाते अग्नेऽग्निं तं मन्य इत्येवमृक्ष्यनुगानानि* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह द्वादशर्चः स्थात् तत्र तस्मिन् वक्रुषा-
नुत्तरौ अपरावाग्नेयौ तृचावाहरेदाते अग्नेऽग्निं तं मन्य इति एवं
क्रियमाणे चतुष्टयान्यनुगानानि सर्वाणि कृतानि भवन्ति ॥ ८ ॥

चतुर्थमेवानुगानं तृचे स्यादिति वार्षगण्योऽत्र हि निधन-
वादं वदति व्रतमिति भवति स्वरिति भवति शकुन इति
भवतीति भक्तयश्च कल्प्यन्ते नानासामवच्चैनान्येकेऽधीयते-
ऽधीयते + ॥ १० ॥

वार्षगण्य आचार्य आह चतुर्थमेवानुगानन्तृचे स्थात् यस्मादत्र
हि निधनवादं वदति व्रतमिति भवति स्वरिति भवति शकुन इति
भवतीति एष निधनवादः भक्तयश्च सर्वाः प्रस्तावादयः अस्मिन्नेव
कल्प्यन्ते एके च हन्द्वागा एतानि पञ्चाष्टयानुगानानि नानासामवदेवा-
धीयते ॥ १० ॥

* ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रद्वयं कृतं किन्तु तत्र किञ्चिन्म्युनमस्ति ।

† ब्राह्मण्येनेतान् सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

इति दशमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

छन्दोमदशाहयोर्दशमस्य त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्या-
दित्येके चिक० सर्पराज्ञं दशमप्रदेशात्* ॥ १ ॥

गवामयने यत्किञ्चित्सन्दिग्धं तद्विचारितम् अनन्तरमादित्या-
नामयनमङ्गिरसामयनञ्च तयोः सामान्यं विचार्यते आदित्यानामयने
अहर्व्यूहं विधाय पठति छन्दोमदशाहोऽष्टाचत्वारिंशं प्रथममह्वरिति
एवं दशस्वहःसु अष्टाचत्वारिंशादिभिः स्तोमैः प्रकृतान् स्तोमान् प्रत्या-
मनति दशमेऽहनि चतुर्विंशस्तोममामनति एवमेवाङ्गिरसामयने च
चतुर्विंशादींस्तोमान् पठति पुनर्दशमे चतुर्विंशमेवामनति मन्त्रकेन
प्रायणीयादृक्कामद्रव्यं कल्पयित्वा छन्दोमदशाहयोरेकत्र दशमेऽ-
हनि पठति मन्त्रकः अथ यदेव छन्दोमवतो दशरात्रस्य महाप्रतान्ति-
ममहस्तदत्र दशरात्रमिति अपरत्र पठति अथ यदेव पूर्वस्य छन्दो-
मदशाहस्य दशममहस्तदत्र दशममिति तत्रायं संशयः किं मन्त्रकेन
दशमप्रदेशात् चिकत्रयस्त्रिंशौ मानसाग्निष्टोमसाहोः स्तोमौ कर्तव्यौ
अथ प्रत्यक्षविधानात् सर्वत्रैव चतुर्विंश इति एतस्मिन् संशये अथ-
माचार्य आरभते छन्दोमदशाहयोर्दशमस्य त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोम-
साम स्यादित्येके चिकं सर्पराज्ञं दशमप्रदेशादिति छन्दोमदशाहयो-
रभयोरपि दशमस्याङ्गः त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्यादित्येके आचार्या
मन्त्रके चिकञ्च सर्पराज्ञम् एते उभे मानसाग्निष्टोमसामनौ चिक-
त्रयस्त्रिंशस्तोमयोः स्यातां किं कारणं दशमप्रदेशात् यस्मात् दशमे

* प्राज्ञायबोध्यवम् ।

उभयोरप्येतयोः प्राकृतेन दशमेनाङ्गा प्रदेशं करोति अन्योन्यं स्यात्
यद्येवं तदिदं ब्राह्मणं चतुर्विंशमिति अस्य छत्सुसंयोगस्यानर्थक्यं
प्राप्नोति उच्यते ॥ १ ॥

यथा भूयसोवाद्दत्तुर्विंशमिति* ॥ २ ॥

यदेतद्ब्राह्मणं चतुर्विंशमिति एष यथा भूयसोवादः भूयस्सं
गृहीत्वा प्रकृतः आसन्नवनवत् ब्राह्मणायामः यस्मिन्नन्येऽपि वृक्षा
विद्यन्ते तथापि आसन्नवनमिति उच्यते तथा अन्येऽपि वर्षा
विद्यन्ते तथापि ब्राह्मणायामस्त्युच्यते न चतुर्विंशत्यन्येऽपि वर्षा न
सन्ति किन्तु भूयस्त्वादादः सन्निविष्टो यथा प्राधान्यभूयस्त्वासन्नित्य-
त्वाच्च वादाः सन्निविशन्ते एवमयं चतुर्विंशमिति भूयस्त्वादादः सन्नि-
विष्टः ॥ २ ॥

चक्षुस्सामानि तु प्रदिश्यन्ते दशमात्सर्वं च चरधिष्ठित्य
चोद्यते चतुर्विंशः* ॥ ३ ॥

तुग्रन्धः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं चयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्यात्
षिकं सार्पराश्रमिति तस्य चक्षुस्साममात्रं प्रदिश्यते दशमसोमस्तु
चतुर्विंशसोमं प्रथममहरधिष्ठित्य अष्टासत्वारिंशं प्रथममहरधिष्ठित्य
सर्वेषामङ्गं छत्सुसाधिकारः ॥ ३ ॥

प्रत्यक्षविकारश्च यथा भूयसो वादात् † ॥ ४ ॥

यदुक्तं भूयसोवाद्दत्तुर्विंशमिति एवं न स्यात् किं कारणं

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यनीये विज्ञेयोऽस्ति ।

यस्मात् प्रत्यक्षविकारो बलीयान् यथा भूयसोवादात् षतुर्विंशमिति
प्रत्यक्षेण ब्रह्मेन विकरोति चिकचयस्त्रिंशे ॥ ४ ॥

ब्राह्मणविहिते च स्तोमे कल्पप्रदेशः ऋक्साम्नां भवति*
॥ ५ ॥

यदुक्तं मन्त्रकेन प्रदेशादिति ब्राह्मणविहितेन स्तोमेन कल्पप्रदेशेन
ऋक्सामां भवति मन्त्रको हि ब्राह्मणं उपकृतस्य स्तोमस्य वशेन प्रदेश-
स्येष्टेन हि ब्राह्मणविहितं स्तोमं मन्त्रकस्य विकल्पयितुं ईशितम् ॥ ५ ॥

त्रिंशिनः सुत्या मासान् सर्वत्र सञ्चक्षीरन् कौण्डपा-
यिने च द्वाविर्यञ्जिकां स्थापयिते च दैक्षोपसदान् † ॥ ६ ॥

सर्वसत्रेषु त्रिंशिनः सुत्या मासान् सर्वत्र सञ्चक्षीरन् कौण्डपायिने
च द्वाविर्यञ्जिकान् मासान् कौण्डपायिने चाग्निहोत्रादयो विहिताः
श्रुतासीर्याः मासमग्निहोत्रं श्रुतोत्यत आरभ्य तांश्च द्वाविर्यञ्जिकान्
मासान् कौण्डपायिने त्रिंशिनः सञ्चक्षीरन् तापयिते पठति संवत्सरं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरमुपसङ्गिश्चरन्ति संवत्सरं प्रसूतो भवति तांश्च
दैक्षोपसदान्मासां स्थापयिते त्रिंशिनः सर्वान् सञ्चक्षीरन् सौत्यास्तु
सर्वब्रह्मेनैव सिद्धाः ॥ ६ ॥

इतिवातवतोरयने द्वावेकोनौ मासौ सुनुयुस्त्रिवृताविति
गौतमः ‡ ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयजेनतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणयजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कृतिवातवतोरयने अतिराचस्त्रिवृता मासमित्यधिकृत्य पाष्टिकैः
यज्ञसोमैरेकेन सोमेन क्रियाविधानं पूर्वस्मिन् पष्ठसि तदनन्तरमुत्त-
रस्मिन्सौरेव प्रतिलोमे. तत्र गौतम आचार्य आह द्वौ मासौ प्रथमो-
त्तमौ चिद्वतौ एकोनौ सुनुयुरतिराचाभ्यान्तयोः पूरणमिति ॥ ७ ॥

त्रयस्त्रिंशविति धानञ्जयः* ॥ ८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह त्रयस्त्रिंशौ मासौ षष्ठयज्ञमौ एकोनौ
सुनुयुरिति गवामयने द्वितौ एकोनौ दृष्टाविति ॥ ८ ॥

उभौ वा त्रिंशिनौ स्यातां यथैतद्ब्राह्मणम्* । ९ ॥

अथवा उभावेव त्रिंशिनौ स्यातां प्रथमोत्तमौ वा षष्ठयज्ञमौ
वा यथैतद्ब्राह्मणं ब्राह्मणं समधिकावेवातिराचौ पठति ॥ ९ ॥

तथा सत्यष्टम्यां दीक्षित्वा पञ्चदशदीक्षाः कुर्वीरन्* ॥१०॥

तथा सति कल्पे अष्टम्यां दीक्षित्वा पञ्चदशदीक्षाः कुर्वीरन् ॥१०॥

पञ्चदशानां दशमस्याष्टादध्वान्तान्युक्त्यानि स्युरित्या-
चार्याः षोडशपायाद्वि निवृत्तं नार्मेधमिति* ॥ ११ ॥

मन्त्रकः पठति विष्टतिभिः क्लृप्तं कृतिवातवतोरयनमाचिषवेभ्यः
चिद्वज्रः उद्धरत्युक्त्यानि पञ्चदशेभ्यः षोडशिनमिति षोडशिन उद्धारं
पठति तत्र च विष्टतोनां दशमेऽहनि पञ्चदशानां नार्मेधसुक्त्यानेव
पठति यदि षोडशिनमुद्धरति तत्रायं संशयः किं नार्मेधस्य तत्र
षोडशो निमित्तम् अथ वचनं कारणमिति तदिह आचार्यैर्विधा-

* ब्राह्मण्यबोध्यवेम् ।

र्यते पञ्चदशस्रोतमानामङ्गां दशमस्याङ्गः आष्टादंष्ट्रान्युक्त्यानि स्फुरि-
त्येवमाचार्या मन्यन्ते कस्मात् षोडशपाद्यात् नार्मेधस्य हि तत्र षोड-
शी निमित्तं सचेत् षोडशी तस्मादेवमपि स्यात् अवचवानां निवृत्तिः
स्यात् ॥ ११ ॥

अवचनान्तु निवृत्तिर्न स्याद्यथान्येषां साम्नाम्* ॥ १२ ॥

तुशब्दः पञ्चविनिवृत्त्यर्थः यथा अन्यानि सामानि निवृत्तानि
भवन्ति तत्प्रदेशादेवमेव नार्मेधमपि स्यात् न हि वचनमस्ति येन
नार्मेधं निवर्त्तत इति यद्येतां षोडशिनो निवृत्तं न तत्र नार्मेधमित्येवं
वचनम् ॥ १२ ॥

वचनञ्च कारणं नार्मेधस्य न षोडशी + ॥ १३ ॥

वचनञ्च तत्र कारणं नार्मेधस्य न षोडशी निमित्तं भवति ॥ १३ ॥

दृश्यते चाभीक्षणमषोडशिकेषु † ॥ १४ ॥

दृश्यते चैतदेवमाभीक्षणं पुनः पुनः प्रयुज्यमानम् अषोडशिकेषु
यज्ञेषु यथा गूर्दः चैककुभञ्च नार्मेधमित्युक्त्यागानीत्येतदादिवत् ॥ १४ ॥

तस्यायनविचाराः पृष्ठेनैकैको मासो वर्त्ततेत्येके ‡ ॥ १५ ॥

तस्यायनविचारा वर्त्तिष्यन्ते पृष्ठेनैकैको मासो वर्त्ततेत्येवं श्रुतिः
निवृत्तामासमित्येवमादि अत्र पृष्ठेन षड्विंशतोमेन त्रिविंशदादि सोम-

* आध्यायबोध्यवम् ।

† आध्यायकेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आध्यायकेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

विहतेन एकैको मासो वर्त्तते एवमेके आचार्या मन्वन्ते सिद्धात्
यस्मात् पार्थिकाः सोमासोद्यन्ते ॥ १५ ॥

पृष्यस्तोमेनेति शाण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह पृष्यस्तोमेन चिददादिसोमविहतेन
क्रमेण एकैकोमासो वर्त्तते ॥ १६ ॥

अभिस्वपृष्ठगभ्यामिति श्रौचिवृत्तिः* ॥ १७ ॥

श्रौचिवृत्तिराचार्य आह अभिस्वपृष्ठगभ्यां चिददादिसोम-
विहताभ्याम् एकैकोमासो वर्त्ततेति संवत्सरप्रकृतित्वात् ॥ १७ ॥

पृष्ठगङ्गैकैकेनेति शाण्डिल्यायनधानञ्जयौ* ॥ १८ ॥

शाण्डिल्यायनधानञ्जयावाचार्यावाहृतुः पृष्ठगङ्गैकैकेन चिद-
दादिः एकैको मासः वर्त्ततेति यस्मात् तेन लिङ्गेन तस्य तस्य हि
सोमचोदना ॥ १८ ॥

ज्योतिष्टोमेनेति सामकायनस्तस्य रथन्तरं पृष्ठं वृद्धञ्च
ध्यत्यासम् † ॥ १९ ॥

सामकायन आचार्य आह ज्योतिष्टोमेन चिददादिसोम-
विहतेन एकैकोमासो वर्त्तते यस्मात् सर्वेषामङ्गामसौ प्रकृतिः अयन्तु
विशेषः तस्य रथन्तरपृष्ठं वृद्धञ्च पृष्ठानुयहार्यं तत्प्रकृतीनि हि स-
र्वाणि ॥ १९ ॥

* शाखायनोऽप्येवम् ।

† शाखायनेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति क्षैरकलम्भिः* ॥ २० ॥

क्षैरकलम्भिः आचार्य आह यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमयम् तथैव
स्यादिति परं नः प्रमाणं मन्त्रक इति एवमेते सर्वे कल्पाः प्रमाणम्
॥ २० ॥

इति दशमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

पौर्णमासीप्रभृतयो दीक्षाः कौण्डपायिनस्य † ॥ १ ॥

विचारितं कृतिवातवतोरयनं साम्प्रतं कौण्डपायिनं विचा-
र्यते तत्र पठति मासं दीक्षिता भवन्ति मासं सोमं क्रीणन्ति तेषां
द्वादशीपक्ष उपसङ्गिश्चरित्वा सोममुपनक्ष मासमग्निहोत्रं शुकृति
मासं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजन्ते मासं वैश्वदेवेन मासं वरुणप्रघासैर्मासं
आकमेधैर्मासं शुनाशीर्येण चिहृता मासं पञ्चदशेन मासं सप्तदशेन
मासमेकविशेन मासन्विणवेन मासमष्टादशचयस्त्रिंशान्यहानि द्वादशा-
न्यहानि द्वादशाहस्य दशाहानि महाव्रतज्ञातिरात्रश्चेति तत्र उप-
सङ्गिश्चरित्वा सोममुपनक्ष विधाय प्रायणीयमतिरात्राग्निहोत्रादीन्
हविर्यज्ञानुपदिशति चिहृन्मासादींश्चान्यान् मासान् तत्रार्थं मन्त्रः
किं सचन्यायेन प्रायणीयोऽतिरात्रेषु अथाश्रवणान् माभूदिति एत-

* ब्राह्मण्यमीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यमीयेवम् ।

स्निग्धं संश्रये आचार्यैः खं खं मतं परिगृह्यान्नमर्थो विचार्यते
पौर्णमासीप्रभृतयो दीक्षाः कौण्डपायिनस्तेति पौर्णमासारम्भाः पौर्ण-
मासीप्रभृतयः दीक्षाः प्रभृतिशब्दः आद्यर्थः कौण्डपायिनस्तेति सम्बन्ध-
संज्ञया षष्ठी ॥ १ ॥

तस्योपसदन्त उपवसथकर्म कृत्वातिरात्रमुपेयुरिति शा-
ण्डिल्य एव ॥ हि गृह्यते वृत्तिः* ॥ २ ॥

कौण्डपायिनस्य उपसदन्त उपवसथकर्म कृत्वातिरात्रमुपेयुरिति
शाण्डिल्य आचार्य आह किं कारणं यस्मादेवं वृत्तिर्गृह्यते सर्व-
संज्ञाणाम् ॥ २ ॥

तत ऊर्ध्वं प्रातराहुत्युपक्रमाः सायमाहुतिसंख्या एका-
न्नत्रिंशत्तमहान्यग्निहोत्रं जुहुयुः* ॥ ३ ॥

ततस्तस्मादतिरात्रादूर्ध्वं प्रातराहुत्युपक्रमाः प्रातराहुत्यारम्भाः
सायमाहुतिसंख्याः सायमाहुत्युपवर्गाः एकात्रिंशत्तमहान्यग्निहोत्रं
जुहुयुः एवं शाण्डिल्यो मन्यते ॥ ३ ॥

मासमेवेति गौतमः सुत्यानान्तु पुरस्तादुपवसथकर्म
स्मादतिरात्रस्यैवञ्च गृह्यते वृत्तिरव्यवायश्च हविर्यज्ञैः सुत्या-
नाम् † ॥ ४ ॥

गौतम आचार्य आह मासमेवाग्निहोत्रं जुहुयुः मासो हि श्रुतः

* शास्त्रायनेऽप्येवम् ।

† शास्त्रायनेनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

तस्य कुतः खण्डनमृते वचनात् किन्तु सुत्यानान्तु पुरस्तादग्निहोत्रा-
दीन् शुनासीर्थान्तान् हविर्यज्ञान् उपरिष्ठात्क्रमेण समाप्य ततः
सुत्यानान्तु पुरस्तादुपवसथकर्म स्यादतिरात्रस्यैवञ्च गृह्यते वृत्तिः सर्व-
कर्मसु सुत्यानां पुरस्तादुपवसथकर्म भवति किञ्चान्यत् अथवायञ्च
हविर्यज्ञैरेवं क्रियमाणे सुत्यानां भवति ॥ ४ ॥

अश्रवणादतिरात्रो न स्यादिति धानञ्जयः प्रत्यन्ताह्य-
न्येषु चोदयन्नेह विदधाति* ॥ ५ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अश्रवणादतिरात्रो न स्यादिति यदि
अतिरात्रो दृष्टोऽभविष्यत् अत्रौषत् येन पुनस्तेषु सत्रेषु प्रतिषच-
क्षोदयन् यावदन्त इति नेह विदधाति तस्मादकल्पो न श्रुतमति-
रात्रं कल्पयितुम् ॥ ५ ॥

उपसदन्त एवोपवसथकर्म स्यात् † ॥ ६ ॥

उपसदन्त एव उपवसथकर्म भवेत् न सुत्यानन्तरम् ॥ ६ ॥

अष्टादशभ्यो वोर्द्धं श्रौनासीर्थेभ्यो राजानं क्रीणीयु-
रेवमनन्तरं सुत्याभ्यो भवतीति † ॥ ७ ॥

अथवाऽनेकदीक्षाणामनन्तरं सोमक्रयो न स्यात् श्रौनासीर्था-
न्यहान्यष्टादश कृत्वा ततः सोमं राजानं क्रीणीयुः एवं तत् राजक्रया-
दि कर्म अनन्तरं सुत्याभ्यो भवतीति ॥ ७ ॥

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

† आह्वायबेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

दीक्षोपसदां व्यवाये न्याय इति शाण्डिल्यायनस्ते मासि
सोमं क्रीणन्तीति वानन्तरं दीक्षाभ्यः क्रयं दर्शयति* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह दीक्षोपसदां व्यवायः अन्याय इति
किञ्चान्यत् ते मासि सोमं क्रीणन्तीति चैतत् ब्राह्मणमनन्तरं दीक्षाभ्यः
क्रयं दर्शयति ॥ ८ ॥

उपवसथकर्मैवानन्तरं सुत्याभ्यः स्यात् † ॥ ९ ॥

उपवसथकर्मैवानन्तरं सुत्याभ्यः सादतिरात्रो न स्यात् ॥ ९ ॥

आग्नीध्रियादङ्गारान्मार्जालीयं हत्वा पृथक् स्थाली-
पाकान् अपयित्वा पितृयज्ञान् कुर्वीरन् ‡ ॥ १० ॥

दर्शं पितृयज्ञा भवन्ति तेषां विधिदृश्यते आग्नीध्रियादङ्गारान्
मार्जालीयं हत्वा पृथङ्गाणां स्थालीपाकाञ्कूपयित्वा पितृयज्ञान्
कुर्वीरन् ॥ १० ॥

ततो दक्षिणातिप्रणयेयुः पैत्यञ्चिकायाम् † ॥ ११ ॥

ततस्तस्मान्मार्जालीयात् दक्षिणे प्रदेशे अतिप्रणयेयुः पैत्यञ्चि-
कायां पितृमेधेषु ॥ ११ ॥

आहवनीयादक्षिणतो वरुणप्रघासेषु तस्मिन् कुर्युर्बृहत्सि-
णाहवनीये कृत्यमुपवसथकर्म चेत् कृतं स्यात् ‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्यजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कृतउपवसथानन्तरं आहवनीयप्रणयनं भवति वरुणप्रघासेषु यो
द्वितीयोऽग्निः प्रणयते दक्षिणतस्तमाहवनीयस्य दक्षिणे प्रदेशे प्रण-
येयुः तस्मिन् कुर्युर्यत् कर्म दक्षिणाहवनीये कृत्यं तदुपवसथकर्मपूर्वकं
स्यात् ॥ १२ ॥

यथा प्रकृत्यकृते* ॥ १३ ॥

अथ पुनरुपवसथकर्म नैव कृतं स्यात् तथा सत्यनन्तरं प्रकृतं तत्
इह आग्नीध्रियादङ्गारादित्येतदादि यथा प्रकृत्येव स्यात् ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रमासे दोक्षितान्नस्याध्वर्युर्जुञ्ज्यादन्वारब्धा इ-
तरे स्युः* ॥ १४ ॥

अग्निहोत्रमासे प्रकृतानां सन्निष्ठां अग्निहोत्राच्छिष्टेन वृत्तिर्न
कल्पते तदेव दर्शयति तेषामन्नं क्रियत इति दोक्षितार्थमन्नं तस्य
दोक्षितान्नस्याध्वर्युर्जुञ्ज्यात् उक्तान्नान्नस्याग्नीयुरिति इतरेऽध्वर्यु-
मन्वारभेरन् जुञ्जानम् ॥ १४ ॥

हवींष्वेवेष्टयनेषूपवावद्येयुः† ॥ १५ ॥

इष्टयनेषु हवींष्वेवोपावद्येयुः नात्र दोक्षितान्नमग्निहोत्रमासवत्
स्यात् तत्किमिदमारभ्यते यथा उक्तमेवाग्निहोत्रमासे दोक्षितान्न-
स्येति तत् कथमिष्टयनेषु न स्यात् उच्यते अन्यार्थमेवैतदित्यादिश्रुते
हवींष्वेवेष्टयनेषूपवावद्येयुरिति हविषामावृत्तिपरिमाणमुक्तम् इह तु
तथा उपावद्येयुः यथा इष्टीनां हविःशेषेण यजमानवृत्तिः स्यात् ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

इति दशमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

अग्निहोत्रोपस्थानं विष्णुक्रमाः समिष्टयजूंषीति न
क्रियेरन्नवभृथन्यङ्गश्चेति शाण्डिल्यः* ॥ १ ॥

सोममुपनक्ष मासमग्निहोत्रं शुक्लति इत्युक्तं तस्मिन् कर्मणि यत्
प्राप्तं कर्म तच्च किञ्चिदचनेन निवर्त्यते अग्निहोत्रं तावदुपस्थान-
मिष्टिषुविष्णुक्रमाः समिष्टयजूंषि अवभृथन्यङ्गश्चेति एतानि न क्रिये-
रन् इत्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते एतेषां प्राप्तप्रतिषेधः ॥ १ ॥

समिधस्त्वादध्युर्यास्तत्र पुरस्तादुक्ताः † ॥ २ ॥

समिधस्त्वादध्युर्या अस्मिन्नवभृथन्यङ्गेषु पुरस्तादुक्ताः अवभृथ-
न्यङ्गं प्राच्याभ्युच्चणप्रभृति सौत्यं कर्म समापयेयुरित्येतस्मिन् प्रकरणे तच्च
हि समिदाधानान्तं भवति ॥ २ ॥

सर्वं क्रियेतेति धानञ्जयः † ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अग्निहोत्रोपस्थानादि सर्वं क्रिये-
तेति ॥ ३ ॥

मासं दर्शपूर्णमासाभ्यामित्यामावाख्येन पूर्वपक्षमितरं
पौर्णमासेन* ॥ ४ ॥

मासन्दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेरन्नित्युक्तं तत्रामावाख्येन हविषा पूर्व-
पक्षं यजेरन् इतरमपरपक्षं पौर्णमासेन यजेरन् ॥ ४ ॥

* ब्राह्मण्यजेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजेतप्येवम् ।

अमावास्या पितृयज्ञः सकृद्भूत्वा न स्यादिति गौतमः* ॥५॥

अमावास्या कर्मणि पितृयज्ञः सकृद्भूत्वा प्रथमे इतरेषु न स्यादित्येवं गौतम आचार्यो मन्यते सति दर्शान्नृत्वे कालेऽपि न स्यात् पितृयज्ञः अमावस्यायाम् ॥ ५ ॥

न सकृच्च न स्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह असकृदपि न स्यात् पितृयज्ञः नाङ्गमेतद्दर्शयेति ॥ ६ ॥

अक्षरहः स्यादिति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह यावत्काल अमावस्या तावत्कालः पितृयज्ञः स्यात् दर्शान्नं हि स इति ॥ ७ ॥

मासः साकमेधैरिति गृहमेधीयेनेष्ट्वा तदैव शषः सप्तस्थापयेयुरेवं त्रिंशत्कृत्व उपेता भवन्तीति † ॥ ८ ॥

मासं साकमेधैर्यजेरन्निति ब्राह्मणं तत्र गृहमेधीयेनेष्ट्वा पूर्वेषु कर्म संस्थापयेयुः एवं क्रियमाणेन साकमेधीयं कर्म त्रिंशत्कृत्व उपेतं भवतीति ॥ ८ ॥

द्वापवर्गस्त्वेषां प्रकृतौ पञ्चदशकृत्व एवाभ्यस्येयुः समासः* ॥ ९ ॥

तुल्यो हेतुर्थः एषां साकमेधानां प्रकृते द्वापवर्गो दृष्टः

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूच्यं कृतम् ।

दहादि द्वाहापवर्गतामेव कल्पयित्वा पञ्चदशहोत्रोऽभ्यस्येयुः समाप्तो
भवति एवं मासत्रयस्यार्थवत्त्वं कृतं भवति ॥ ८ ॥

अग्निहोत्रं दशहोत्रेति दशहोत्रारं नामाध्वर्यवोऽग्नि-
होत्रोपस्थानमधीयते* ॥ १० ॥

अग्निहोत्रं दशहोत्रा दर्शपूर्णमासं चतुर्होत्रा चातुर्मास्यानि
पञ्चहोत्रा द्वाहोमाध्वरे सदा होत्रेति ब्राह्मणं तत्र अग्निहोत्रं दशहोत्रेति
दशहोत्रारं नामाध्वर्यवः अग्निहोत्रस्योपस्थानमधीयते तदभिप्रेत्यैत
द्ब्राह्मणम् ॥ १० ॥

अल्विज उत्तरैरभिप्रेताः* ॥ ११ ॥

उत्तरैर्वचनैर्यदुक्तं तत्र अल्विजोऽभिप्रेताः दर्शपूर्णमासयोश्चत्वारो
होत्रारः चातुर्मास्ये तु पञ्च ॥ ११ ॥

वषट्कारिणोऽध्वरे* ॥ १२ ॥

अध्वरे होत्रे वषट्कारिणः सप्ततामनभिप्रेत्यैतद्ब्राह्मणं होत्रो-
ऽध्वरः सप्तहोत्रेति ॥ १२ ॥

अत्सरुकैश्चमसैर्भक्षयेयुः कुण्डप्रतिरूपैः † ॥ १३ ॥

ते सर्वे कुण्डपायिनोऽत्सरुकैश्चमसैर्भक्षयन्तीति अत्सरुकेरदक्ष-
चमसैः कुण्डप्रतिरूपैः कुण्डसदृशैर्भक्षयेयुः ॥ १३ ॥

होत्रा समास उक्तो ब्राह्मणेन † ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्येन वचनयैवैकद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

यो हेता सोऽध्वर्युः सपोतेत्येतदादि समासः कृष्णेप एकीभावः
॥ १४ ॥

स्वादासनादुपसञ्चारं ब्रह्मोतरे हेतुने कुर्यात्* ॥ १५ ॥

स्वस्मादासनादुपसञ्चारेऽपि सञ्चार्य इतरे हेतुने मैत्रावरुणौ च-
प्रतिकर्त्ते कुर्यात् एतत् ज्ञापितं भवति ब्रह्मत्वेनासौ दीक्षितः इतरे
हेतुने करोति ॥ १५ ॥

तथोद्गातृप्रसोतारामग्नीध्रश्च* ॥ १६ ॥

तथा उद्गाता च स्वस्मादासनादुपसञ्चारमितरे हेतुने नेष्ट्रीणा-
म्वाकोये कुर्यात् तथा प्रसोता इतरे हेतुने यावस्तु ब्राह्मण-
हन्त्रीये स्वस्मादासनादुपसञ्चारं कुर्यात् तथाग्निध्रीयेणासौ दीक्षितः
इतरे उन्नेत्रे प्रतिप्रस्थाने कुर्यात् ॥ १६ ॥

गृहपतिर्गृहपतिः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यइत्यसमासगतयो-
द्गर्हयति* ॥ १७ ॥

गृहपतिर्गृहपतिः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्य इत्यनया वीक्षया ब्राह्मण-
समासगतयोद्गर्हयति विज्ञापयति ॥ १७ ॥

इति दशमस्य ब्राह्मणी कण्विका ।

अथ बधोदग्नौ कण्विका ।

एतेनोक्तस्तापक्षितस्य दीक्षादिः* ॥ १ ॥

* ब्राह्मणसंश्लेषेणम् ।

उक्तं कौण्डपायिनामयनम् अग्न्यक्षरं तापश्चित्तस्य ब्राह्मणं संवत्सरं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरसुपसङ्गिचरन्ति संवत्सरं प्रसूतो भवतीति
तस्य दीक्षाकाश उच्यते एतेनोक्तस्तापश्चित्तस्य दीक्षादिरिति एतेन
कौण्डपायिनेन उक्तोव्याख्यातस्तापश्चित्तस्य दीक्षादिः पौर्णमासी-
प्रभृतयो दीक्षा इति ॥ १ ॥

तस्यायनविचाराः* ॥ २ ॥

वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः अयनस्य विकल्पितं मन्त्रकेन गवा-
मयनेन कृतं तापश्चित्तामयनं ज्योतिष्टोमेन वा विकृतेनेति तस्य
विकल्प उच्यते ॥ २ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशमानहरहः स्यादिति धान-
ज्ज्ञाप्यः* ॥ ३ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशमानहन्यहनि स्यात् संवत्सरमिति
शेषः ॥ ३ ॥

चत्वारोज्योतिष्टोमा अभिजिदेष पञ्चाहः षट्सु मासेष्व-
भ्यस्येत महाव्रतं विषुवानथैत एव मासा आवृत्ता विश्वजित्त्व-
भिजित्स्थाने तत्पुरुषस्य नारायणस्यायनम् † ॥ ४ ॥

चत्वारो ज्योतिष्टोमाः ज्योतिष्टोमस्तुरभ्यस्तः अभिजिदेष
पञ्चाहः षट्सु मासेष्वभ्यस्येत महाव्रतं विषुवान् स्यात् अथैत

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन पञ्च सूत्राणि कृतानि तथा विशेषस्य कृतः ।

एव मासा आवृत्ताः स्युः अथन्तु विशेषः विश्वजित्त्वभिजितः स्वाने
स्वात् तत्पुरुषस्य नारायणस्वायनम् ॥ ४ ॥

अभिजिदहरहस्तदग्नेर्ज्योतिष्टोमो वा रथन्तरपृष्ठः * ॥ ५ ॥

तेनाभिजिदिकल्पेन रथन्तरपृष्ठमिति नियमार्थम् ॥ ५ ॥

वृहत्पृष्ठ इन्द्रस्य † ॥ ६ ॥

वृहत्पृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरमहरहः स्वान्तदिन्द्रस्वायनम् ॥ ६ ॥

व्यत्यासं वृहद्रथन्तरे पृष्ठे तदिद्राग्न्योः † ॥ ७ ॥

व्यत्यासं ज्योतिष्टोमे संवत्सरं वृहद्रथन्तरे पृष्ठे स्वातां तदि-
न्द्राग्न्योरयनम् ॥ ७ ॥

उभयसामा ब्रह्मप्राजापत्योः † ॥ ८ ॥

उभयसामा ज्योतिष्टोमः संवत्सरः स्वात् तद्ब्रह्मप्राजापत्योरयनं
स्वात् ॥ ८ ॥

वायेर्वैरूपपृष्ठो व्रतं वा † ॥ ९ ॥

वैरूपपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्वात् महाव्रतं वा संवत्सरमह-
रहः स्वात् तदायोरयनम् ॥ ९ ॥

आदित्यस्य वैराजपृष्ठो विश्वजिदा † ॥ १० ॥

वैराजपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्वात् विश्वजिदा तदादित्य-
स्वायनम् ॥ १० ॥

* ब्राह्मणवेत्तेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणबोध्यम् ।

अपां शर्करोष्ट्रः* ॥ ११ ॥

शर्करोष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् तदपामघनम् ॥ ११ ॥

गवां रेवतीष्ट्रः* ॥ १२ ॥

रेवतीष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् तद्गवामघनं स्थात् ॥ १२ ॥

प्रजापतेर्वामदेव्यष्ट्रः* ॥ १३ ॥

वामदेव्यष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् तत्प्रजापतेरघनम् ॥ १३ ॥

विश्वेषां देवानां खरष्ट्रः* ॥ १४ ॥

खरष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् एतद्विश्वेषां देवानामघनम् ॥ १४ ॥

द्वयस्य दिवाकीर्त्यष्ट्रः* ॥ १५ ॥

दिवाकीर्त्यष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् तत्सूर्यस्याघनम् ॥ १५ ॥

महेन्द्रस्य महाव्रतष्ट्रः* ॥ १६ ॥

महाव्रतष्ट्रो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्थात् एतन्महेन्द्राघनम् एते विचारास्त्रापक्षितस्य ॥ १६ ॥

ज्योतिष्टोमेन त्रीण्युत्तराणि तस्य रथन्तरं पृष्ठं बृहच्च व्यत्यासम् † ॥ १७ ॥

तस्य तापक्षितस्य चानि त्रीण्युत्तराणि द्वादशसंवत्सरं षट्त्रिंशत् संवत्सरं त्रतसंवत्सरमिति एतानि ज्योतिष्टोमेन अभ्यस्यानि भवन्ति

* ब्राह्मयजोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयजनेतेन सूत्रायं ज्ञातं तथा विश्वेषां सत्यः ।

तस्य ज्योतिष्टोमस्य रथान्नरं शृङ्गं दृष्ट्वा व्यात्यासं व्यत्यस्य व्यत्यस्य
व्यात्यासम् ॥ १० ॥

यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति खैरकलम्भिः* ॥ १८ ॥

खैरकलम्भिराचार्य आह एतेषामचनविधानं यथैवार्षेयकल्पो-
नोक्तं तथैव स्यादिति इति वातवतोरयने तत् क्लृप्तं प्रजापतेर्दादश-
संवत्सरं षट्चिंशत्संवत्सरं शतसंवत्सरमिति ॥ १८ ॥

इति दशमस्य त्रयोदशी कण्डिका ।

अथ चतुर्दशी कण्डिका ।

अग्निष्टोमास्त्रिवृत उक्थ्याः पर इति तत्रावचनादतिरा-
जा न स्युर्विषुवन्तश्चेति शाण्डिल्यः † ॥ १ ॥

इह ज्योतिष्टोमेन त्रीण्युत्तराणीति प्रकृतं तेषु सर्वेषु संवत्-
सरचोदना न च प्रायणीयोदयनीयावादिष्टौ नापि विषुवान् तत्रायं
शंसयः किं संवत्सरन्यायं गृहीत्वा प्रायणीयोदयनीयातिरात्रवन्तो
भवन्ति अथाग्रहणात् भवन्तीति एतस्मिन् संशयेऽयमाचार्य आर-
भते अग्निष्टोमास्त्रिवृत इत्येतदादि सूत्रं मशक एतेषु ये चिद्वदादि-
स्त्रोमाः संवत्सरान् अग्निष्टोमसंस्नान् कल्पयति यान् पञ्चदशान्
तानुक्थसंस्नान् सोऽयमाचार्य एतदर्थं गृहीत्वा तु परीक्षितुमारभते

* ब्राह्मण्यक्षीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यक्षेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अग्निष्टोमास्त्रिदश उक्ताः पर इत्येतस्मिन् कल्पे अवचनादतिरात्रा
न स्युः विषुवन्तचेति एवं ज्ञाष्टिष्य आचार्य आह ॥ १ ॥

इतरः सन्न्याय इति धानञ्ज्ञप्यः* ॥ २ ॥

धानञ्ज्ञप्य आचार्य आह इतरोयो वक्ष्यते सन्न्यायः स भवेत्
इह कः पुनरित्युच्यते ॥ २ ॥

अतिरात्रावभितः स्नातां मध्ये विषुवान् वृद्धत्पृष्ठो रथ-
न्तरमध्यन्दिनः पञ्चदशः सप्तदशः † ॥ ३ ॥

प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ स्नाताम् आद्यन्तयोः सप्तस्य
स्नातां मध्ये विषुवान् स्नात् वृद्धत्पृष्ठो रथन्तरमध्यन्दिनः पञ्चदश-
सप्तदशौ सोमौ सोत्रेषु व्यत्यासेन स्नाताम् एकत्रिक इव ॥ ३ ॥

एकैकस्मिन्वैतत्संवत्सरवर्गे स्नात् ‡ ॥ ४ ॥

त्रिदशदिवर्गेषु आद्यन्तयोः प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ मध्ये
विषुवान् ॥ ४ ॥

उत्तममुत्तमे वा संवत्सरे † ॥ ५ ॥

वर्गाणामुत्तमे वा संवत्सरे एतत् स्नात् उत्तमस्योत्तमस्य संवत्-
सरस्याद्यन्तयोः प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ मध्ये विषुवान् ॥ ५ ॥

पृथग्वा संवत्सरेषु ‡ ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोर्नैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्यबोर्नैतेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

वृथक्संवत्सरेषु एकैकस्मिन् संवत्सरे आचक्षतेऽथोः प्राचक्षीषोदय-
नीयावतिरात्रौ मध्ये विषुवान् ॥ ६ ॥

तेषां यथासोमं विषुवन्तः स्युः* ॥ ७ ॥

तेषां संवत्सराणां यथासोमं विषुवन्तः स्युः सोऽयं ससोमः संवत्-
सरस्तस्मिन् ससोमे विषुवान् स्यात् ॥ ७ ॥

रथन्तरपृष्ठो वृहद्ब्रह्मसामा त्रिवृताऽस्यावृहत्पृष्ठो
रथन्तरमध्यन्दिनः परेषु † ॥ ८ ॥

त्रिवृतां संवत्सराणां रथन्तरपृष्ठो वृहद्ब्रह्मसामा विषुवान् स्यात्
वृहत्पृष्ठो रथन्तरमध्यन्दिनः परेषु यज्ञदशादिषु संवत्सरेषु विषुवान्
स्यात् ॥ ८ ॥

यजनीयेऽहनि प्रसवः स्यात् पूर्वपक्षे यद्यविषुवत्काः स-
मार्द्धमासातिवर्त्तिषु* ॥ ९ ॥

यजनीयेऽहनि प्रतिपदि प्रसवो भवेत् प्रथमः स्रवः प्रसवः यद्यवि-
षुवत्काः स्युः ततः पूर्वपक्षे स्यात् समार्द्धमासातिवर्त्तिनश्च यदि
भवेयुः ॥ ९ ॥

अपरपक्षे विषमेषु* ॥ १० ॥

यदि विषमार्द्धमासातिवर्त्तिनः अविषुवत्काश्च ततो अपरपक्षे
प्रसवः स्यात् ॥ १० ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

सहस्रसाय्ये सहातिराचाभ्यां सहस्रमहानीत्याचार्याः
सहस्रसाय्यमिति द्वाद्द्वेति* ॥ ११ ॥

सहस्रसाय्ये पठति अतिराचः सहस्रमहानीत्यतिराच इति तत्र
संज्ञयः किं सहातिराचाभ्यां सहस्रमहानि स्युः उत विनातिराचा-
भ्यामिति कुतः संज्ञय उत्पन्न इति चेत् प्रत्यक्षायां श्रुतौ अतिराचः
सहस्रमहानीत्यतिराच इति उच्यते समाख्यातः सहस्रसाय्य इति
सहस्रमस्मिन् साय्या सहस्रसाय्यम् अत आचार्य आरभते सहस्र-
साय्ये सचे सहातिराचाभ्यां सहस्रमहानि स्युरिति यस्मादाह सहस्र-
साय्यमिति ॥ ११ ॥

अन्तरेणेति त्रैचिष्टिः सहस्रमहानीत्यन्तरेणातिराचा-
वाह † ॥ १२ ॥

त्रैचिष्टिचिराचार्य आह अन्तरेणातिराचौ अन्यानि सहस्र-
महानि स्युरिति यस्मादन्तरेणातिराचावाह सहस्रमहानीनि अति-
राचः सहस्रमहान्यतिराच इति अथ यदुक्तं समाख्यातः संज्ञय उत्पन्न
इति न हि प्रत्यक्षायां श्रुतौ समाख्या यास्मा प्रथमं हि विनियोग-
कारणं श्रुतिः दुर्बला समाख्या ॥ १२ ॥

तस्यायनविकल्पस्त्विकद्रुकाश्चतुःषष्ठ्यंशतमभिज्ञवानां द-
शरात्रो व्रतमिति दशरात्रो व्रतमिति ‡ ॥ १३ ॥

* प्राज्ञायकोऽप्येवम् ।

† प्राज्ञायकेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ प्राज्ञायकीये विशेषोऽस्ति ।

तस्य सहस्रसायव्यायन उच्यते अतिरात्रौ तावत्प्रत्यक्षमिष्टौ
 अन्यदत्र सहस्रमयनं यथोदितं तत् मन्त्रकेन विकल्पितं ज्योति-
 ष्टोमेनाविकृतेन कृत्तम् अग्नेः सहस्रसायं गौरीवितस्य खरेण वा
 तत्रायं विकल्प उच्यते अतिरात्रौ तावत् प्रत्यक्षमिष्टौ अन्यन्निक-
 द्रुकास्तुःषष्ठं व्रतमभिज्ञवानां दशरात्रो व्रतमिति एतदहः सहस्रं
 पिकद्रुका ज्योतिर्गौरायुरिति चतुःषष्ठ्यधिकं व्रतं अभिज्ञवानां दश-
 रात्रोव्रतमिति ॥ १३ ॥

इति दशमस्य चतुर्दशी कण्डिका ।

अथ पञ्चदशी कण्डिका ।

दक्षिणे तीरे सरस्वत्या विनश्नस्य दीक्षेरन् सारस्वताय
 षण्णाम्यक्षस्येति गौतमः* ॥ १ ॥

सहस्रसायव्यमुक्तम् अनन्तरं सारस्वतान्युच्यन्ते तत्र ब्राह्मणं सर-
 स्वत्या विनश्ने दीक्षेत इति यस्मिन् देशे सरस्वत्यन्तर्भवति तद्दिन-
 श्नमिति उच्यते तस्य विनश्नस्य दक्षिणे कूले तीरे सारस्वताय तादृश्यं
 चतुर्थी षष्ठ्यां त्रियो पञ्च परिभाषितम् उदगयनपूर्वपञ्चपुष्पाह-
 मिति गौतम आचार्य आह ॥ १ ॥

अमावास्यायामतिरात्रः स्यादेव स्वस्थानमामावास्यां प्रयु-
 ज्यते* ॥ २ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

उक्तं यदहरतिराचो भवति तदहर्वसानपाचुर्वन्ति संस्तितेऽति-
राचे सास्त्राव्येन यजन्त इति तदस्यापाकरणेन सास्त्राव्ययोगेन च
अतिराचस्यैव काखो ज्ञायते यस्यापाकरणं हि अमावास्यायां भवति
तदवन्तरेऽहनि सास्त्राव्येन धामः वेऽयं मौतम आचार्य आह अमा-
वास्यायामतिराचः स्यादेवं स्वस्थानमामावास्यां प्रयुज्यत इति आमा-
वास्यास्य हि पूर्वपक्षादिस्थानम् उक्तञ्च संस्तितेऽतिराचे सास्त्राव्येन
यजन्त इति तद्यद्यमावास्यायामतिराचो भवति ततस्त्वस्य स्वस्थानं
पूर्वपक्षादौ भवति ॥ १ ॥

सप्तम्यां वा दीक्षित्वामावास्याया यजनीयेऽहन्यतिराचः
स्यादिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य एवमाह ॥ ३ ॥

समाधय उत्तराभ्यां चतुत्याभ्याम्† ॥ ४ ॥

वक्ष्यति हि तेषां पौर्णमास्याङ्गेष्टोमस्तोमो भवतीति यजनीयेऽ-
हनि स्यादित्याचार्या इति तथैवायुः प्रदेक्ष्यते एवन्तावत् आयुषो
यजनीयेऽहनि क्रियोपदेक्ष्यते तद्यद्यतिराचोऽपि यजनीयेऽहनि क्रियते
ततः गो आयुर्भां समाधिः कृतो भवति एतदर्थं अतिराचोऽपि यज-
नीये एवाहनि स्यात् इति किञ्चान्यत् ॥ ४ ॥

स्वस्थानञ्चैवामावास्यां प्रयुज्यते* ॥ ५ ॥

* आस्त्रायबोऽप्येवम् ।

† आस्त्रायबीये एतन्नास्ति ।

यदुक्तममावास्यायामतिरात्रे क्रियमाणे पूर्वपक्षादौ स्वस्नान-
मामावास्यां प्रयुज्यते इतरथा हि क्रियमाणे न स्वस्नानमामावास्यां
प्रयुज्यते किं कारणम् ॥ ५ ॥

पूर्वपक्षे आमामावास्यास्थानमिति* ॥ ६ ॥

उत्सो हि पूर्वपक्ष आमामावास्यास्थानं तदा दर्शितं ग्रन्थान्तरे ॥६॥

पुरा रात्रेः सायं दोहं दोहयेरन् स०स्थितेऽतिरात्रे प्रात-
र्दोहं तेन साम्नाय्येन यजेरन् + ॥ ७ ॥

प्रायाचेरारम्भात् सायन्दोहं दोहयेरन् संस्थिते समाप्तेऽतिरात्रे
प्रातर्दोहं दोहयेरन् उक्तं संस्थितेऽतिरात्रे साम्नाय्येन यजन्त इति ॥७॥

साम्नाय्येनेष्टाध्वर्युः शम्यां परास्यतीत्याहवनीयन्यन्तेन
तिष्ठन् प्राङ्मुखो नित्यमिष्टिसंस्थासु प्राख्येतदुक्तं ब्राह्म-
णेन ‡ ॥ ८ ॥

उक्तं साम्नाय्येनेष्टाध्वर्युः शम्यां परास्यतीति तच्छम्याप्राप्तं
कुत्र भवतीत्याह आहवनीयसमीपे तिष्ठन्निति क्रियोपदेशः न आसीनः
तिष्ठन् प्राङ्मुखः नित्यमहवनीयनि इष्टिसंस्थासु इष्टिसमाप्तिषु प्राख्येत्
प्रक्षिपेत् शम्यां तदुक्तं ब्राह्मणेन सा यत्र निपतति तद्गार्हपत्यस्यतः
षट्त्रिंशत् प्रक्रमन् प्रक्रामति तदाहवनीयमिति नित्यमहवन् अमा-

* ब्राह्मण्येनेष्टाध्वर्युः ।

† ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वाच्यानन्तरं प्राञ्चनं प्रकृतं तत्सर्वमकृतम् इष्टिंश्चासु च तत् स्वादिति
नित्यग्रहणम् ॥ ८ ॥

चक्रोवत्ता च तथापि पत्नीशाला स्थाच्छामिचञ्च* ॥ ९ ॥

पत्नीशालापि तथैव चक्रोवति स्वात् पत्नीशाला प्राम्बंश्च
शामिचमपि चक्रोवदेव स्वात् शामिचसुकलक्षणम् ॥ ९ ॥

तानि यथादेशं वर्त्तेरन् समस्त्रेद्भूमिभागः स्वात् † ॥ १० ॥

तानि सद् आदोनि यथादेशं वर्त्तेरन् यो यस्य देवो यथादेशं
स्वस्त्रदेशेन गच्छेयुर्यदि समोभूमिभागः स्वात् ॥ १० ॥

अनुपूर्वं विषमे † ॥ ११ ॥

यदि विषमो भूमिभागः स्वात् अनुपूर्वेण वर्त्तेरन् अनुपूर्व-
मध्यस्थेने सिद्धं यथा व्यवचनम् ॥ ११ ॥

वेदेः पांशून् हरेयुस्तथोत्तरवेदेर्धिष्येभ्यश्च † ॥ १२ ॥

वेद्यादीनामयनमग्नयं तच्च तेषामवयवा नीयन्ते वेदेरित्यपा-
दानलक्षणा पञ्चमी तस्याः पांशून् गृहीत्वा गयेयुः यथा वेदेस्तथो-
त्तरवेदेः पांशून् हरेयुः धिष्येभ्यश्च पांशून् हरेयुः ॥ १२ ॥

ताज्जिविश्य यथायतनं निवपेयुः † ॥ १३ ॥

तान् पांशून् निविश्य उपविश्य यथायतनं यद्यस्माद्यतनं तस्मि-
न्निवपेयुः ॥ १३ ॥

* आद्यायजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आद्यायजेऽप्येवम् ।

उलूखलबुध्नो यूप इति पृथुबुध्नः स्यात्* ॥ १४ ॥

उलूखलबुध्नोयूप इति ब्राह्मणं तत्कथमुलूखलबुध्न इत्युच्यते पृथु-
बुध्नः स्यात् पृथु विस्तारे विस्तोर्णबुध्नः स्यात् ॥ १४ ॥

प्रकृष्य इति तं पूर्वं कर्षेयुरेवानुद्यकन्तः* ॥ १५ ॥

ययः प्रकृष्य इति ब्राह्मणं यूपस्नानं सर्वेषां पूर्वं कर्षेयुः अनुद्य-
कन्तः अनुत्क्षिपन्तः एवञ्चन्दः क्रियते कर्षेयुरेव नैनमुत्क्षिपेयुः यथा
यन्वायन्तरे दृष्टः प्रकृष्य इत्यवस्थाने प्रकृष्यत आकृतिको ह्यत्यन्त
इति आकृतिको भवतु मा वाभूत् प्रकृष्टय एव प्रकृष्य इति ब्राह्म-
णम् ॥ १५ ॥

उपोत्त एवेत्यनिखातस्तिष्ठेत् पांशुभिः पर्युप्तः* ॥ १६ ॥

उपोत्त एवेति ब्राह्मणं न निखातस्तिष्ठेत् उपोत्त एवेति पांशुभिः
पर्युप्तः परिवेष्टितः ॥ १६ ॥

नोपरवान् खनन्तीत्यधिषवणफलकयोरधस्तादुपरवाना-
मश्वभ्रास्तेषां प्रतिषेध आलिखेयुरेवैनान्न खनेयुः † ॥ १७ ॥

नोपरवान् खनन्तीति ब्राह्मणं ते उपरवाः कस्मिन् देशे इति
उच्यते सोमस्याधिषवणार्थं यौ फलकौ तयोरधस्ताद्भूमौ उपर-
वानामश्वभ्रा विद्यन्ते श्वभ्रः स्वातः तेषामत्र प्रतिषेधः आलिखनमात्र-
मेवैषां कुर्युः न खनेयुः आलिखेयुरेवानित्येवमेव वक्तव्ये एवञ्चन्दः

* ब्राह्मण्यद्योऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यद्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

किमर्थं क्रियते न खनेचुरिति उच्यते अन्यथापि वचार्थतः स्नातो
न स्नात् तत्र खेखनमात्रमेव स्नात् यथा वासःक्रेषु वैश्वदेवे पा-
त्वात्सर्पांशुभिः प्रयोजनं नास्ति तत्राप्याखेखनमात्रं स्नादिति ॥ १०॥

इति दशमस्य पञ्चदशी कण्डिका ।

अथ षोडशी कण्डिका ।

तेषां पौर्णमास्यां गोष्टोमः स्तोमो भवतीति यजनीयेऽहनि
स्यादित्याचार्याः संस्थिते गोष्टोमे पौर्णमासमिति हि सप्त-
स्थानान्तादिदधाति* ॥ १ ॥

उक्तं ते तमापूर्वमासमामावास्थेन खनि तेषां पौर्णमास्यां
गोष्टोमः स्तोमो भवत्युक्तो वृहत्सामा संस्थिते गोष्टोमे पौर्ण-
मासं निर्वपन्त इति गोष्टोमसंस्नानन्तरं पौर्णमासस्य क्रियामादि-
यति पौर्णमासस्य चापरपक्षादिः स्थानं तत्किं पौर्णमासकालवशेन
यजनीयेऽहनि गोष्टोमोऽस्तु अथ प्रत्यक्षत्वात् पौर्णमास्यां गोष्टोमं
हत्वा तत्कालानन्तरं पौर्णमासं निरूप्यतामिति अतोऽर्थमाचार्यः
परोक्षितुमारभते तेषां पौर्णमास्यां गोष्टोमः स्तोमो भवतीति
य गोष्टोमो यजनीयेऽहनि स्नात् इत्येवमाचार्या मन्यन्ते किं कारणं
यस्मात् संस्नानन्तरं पौर्णमासस्य क्रियां विधत्ते यस्त्वयं पौर्णमासी-
शब्दस्तेषां पौर्णमास्यामिति अयं पौर्णमासीसंज्ञिष्ठे काले ॥ १ ॥

* ब्राह्मणवेत्तेन सूत्रचयं कृतम् ।

ते तमापूर्यमाणं तेतमपक्षीयमाणमिति च कृत्स्नवत्पक्षा-
भिधानम्* ॥ २ ॥

किञ्चान्यत् यदिदन्ते तमापूर्यमाणमामावाख्येन यन्ति तेतम-
पक्षीयमाणं पौर्णमासेन यन्तीत्येतदभिधानं कृत्स्नौ पक्षावधिकृत्य
कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे द्वितीयेति यदि क्षयं पौर्णमास्यां गोष्टोमं
कुर्व्यादमावास्यायाश्चायुष्टोमम् आमावास्यापौर्णमासाभ्यां कृत्स्नयोः
पक्षयोर्धार्मिर्न स्यात् ॥ २ ॥

पर्वणि त्वेव स्यान्तेषां पौर्णमास्यां तेषाममावास्यायामिति
हि प्रत्यक्षेण विदधाति † ॥ ३ ॥

तुल्यः पूर्वापक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं यजगीयेऽहनि स्यादिति तन्न
पर्वण्येव स्यात् एवमन्वोऽवधारणार्थः तेषां पौर्णमास्यान्तेषाममा-
वास्यायामेवेति यस्मात् प्रत्यक्षेण विदधाति यदिदं यजगीयेऽहनीत्या-
चार्याणां वचनं कल्पनामात्रमिदम् अयन्वाद्यः प्रत्यक्षशेषः कल्पना-
मात्रेण ब्रह्मं प्रत्यक्षं वचनं बाधितुं कल्पनावचनयोर्वचनस्य बलीय-
स्यात् वचनं हि श्रुतिः ॥ ३ ॥

कर्मानन्तर्यमात्रन्त, सत्स्था दर्शपूर्णमासयोः* ॥ ४ ॥

संख्यिते गोष्टोमे पौर्णमासमिति यदुक्तमन्तरान्यत्कर्म प्रवर्त्तत
इत्येतदुक्तं भवति स्वे स्वे काल एव गोष्टोमः स्वे स्वे काल एव पौर्णमासः
स्यात् वक्ष्यत्येतेनायुर्ध्याख्यात इति तच्चाऽप्येष एव विधिः स्यात् ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणवद्व्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ते तमापूर्यमाणन्ते तमपक्षीयमाणमिति च यथा भूयसो
वादः* ॥ ५ ॥

अथ यदुक्तं तमापूर्यमाणन्ते तमपक्षीयमाणमिति च कृत्स्न-
वत्पक्षाभिधानमिति अथ यथा भूयसोवादः स्रष्टव्यताम् असम्भवात्
कृत्स्नभावस्य ॥ ५ ॥

संस्थिते गोष्टोमे तदहरेव पौर्णमासेन हविषेष्टो-
द्युञ्जीरन्निति* ॥ ६ ॥

पर्वणि गोष्टोमं कृत्वा तस्मिन्नेवाहनि पौर्णमासेन हविषेष्टा उद्-
युञ्जीरन्निति उद्योगं कुर्युरिति तदहरेव प्रतिष्ठेरन्निति एवं संस्थान-
म्तरं पौर्णमासं प्रयुक्तं भवतीति ॥ ६ ॥

अयजमानास्तत्रैव तां रात्रिं वसेयुरिति गैतमः* ॥ ७ ॥

गैतम आचार्य आह पर्वणि गोष्टोमेनेष्टा अयजमानाः पौर्ण-
मासेन तस्मिन्नेव दिशि तां रात्रिं वसेयुरिति ॥ ७ ॥

उद्युञ्जीरन्नेवेति शाण्डिल्यः श्रोभूते तु यजेरन्* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह इष्ट्वा पौर्णमास्यां गोष्टोमेन प्रति-
तिष्ठेरन्नेव श्रो भूते तु पौर्णमासेन यजेरन् एवं पौर्णमासं स्वे स्थाने
कृतं भवति ॥ ८ ॥

एतेनायुर्व्याख्यातः* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

एतेन तवा आयुर्व्याख्यातः यजनोयेऽहनि स्यात् पर्वणि स्याद्विस्त्रे-
तदादिना ॥ ८ ॥

तत्र धानञ्जप्येनामावास्यायाऽसायन्दोहं दोहयेरन् प्रा-
प्रातरनुवाकात्प्रातर्दोहम्* ॥ १० ॥

तत्र तस्मिन् कर्मणि धानञ्जप्येन विधानेनातिरात्रे क्रियमाणे
अमावास्यायां यजनोयेऽहन्यतिरात्रः स्यादिति तत्र तस्मिन्मावा-
स्यायां सायन्दोहं दोहयेरन् पूर्वमतिरात्रस्य प्रातरनुवाकात् प्रात-
र्दोहं ततः संस्थितेऽतिरात्रे साक्षाद्येन यजेरन् ॥ १० ॥

अतिचिरमेवं दुग्धऽसान्नाय्यन्तिष्ठेदिति शाण्डिल्या-
यन इतरयोरेवान्यतरत् कुर्युरिति † ॥ ११ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य्य आह एवं क्रियमाणे यद्यमावास्यायां
साक्षाद्यं क्रियते द्वितोयाद्यास्त चागः अतिचिरं साक्षाद्यं दुग्धमव-
तिष्ठेदिति तस्मादितरयोरेव गो आयुषोर्यजनोयेऽहनि पर्वणि चेत्ये-
तयोर्विधानयोरन्यतरत् कुर्युरिति अतिरात्रस्यमावास्यायामेव स्या-
दिति ॥ ११ ॥

कौण्डपायिने भोजनमुक्तमिष्टप्रयनेषु दर्शपूर्णमासधर्मा-
श्च † ॥ १२ ॥

इक्षयनेषु कौण्डपायिने सत्रे भोजनमुक्तं हविष्यम् इक्षयनेषुपा-

* प्राच्यायजोऽप्येवम् ।

† प्राच्यायजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यद्येधुरिति दर्शपूर्णमासधर्माच्च कौण्डपायिन एवोक्ताः अमावास्यां
पूर्वपक्षमितरं पौर्णमासेनेत्यादयः ॥ १२ ॥

चन्द्रप्रमाणात्त्वेव पर्वसु स्युः* ॥ १३ ॥

प्रमाणं एवं पर्वसु कौण्डपायिने हि चिंजिने मासाविहिताः इह
चन्द्रप्रमाणा एवेति ॥ १३ ॥

इति दशमस्य षोडशी कण्डिका ।

अथ सप्तदशी कण्डिका ।

दृषद्वत्या अप्ययेऽपोनप्त्रीयामिष्टिं निर्वपेरन्यदि सोदका
स्यात्* ॥ १ ॥

उक्तं दृषद्वत्या अप्ययेऽपोनप्त्रीयं चक्षुर्दृष्ट्वाथातिचन्तीति तच्च-
द्वया इष्टिश्चेत्यते दृषद्वत्या नद्या अप्ययः सरस्वत्यासङ्गम एकीभाव-
स्तस्मिन्नप्ययेऽपोनप्त्रीयामिष्टिं निर्वपेरन् अपोनप्ता देवता अस्या
इत्यपोनप्त्रीया निर्वपत्यास्रभते यजतयः प्रधानब्रह्मास्तत्र प्रवर्त्तकाः
निर्वपतिब्रह्मेनेष्टिश्चेत्यते यदि तस्मिन् देशे सोदका स्नादृषद्-
वती ॥ १ ॥

अप्यनुदकायामिति धानञ्जप्यः* ॥ २ ॥

धानञ्जप्य आचार्य्य आह अनुदकायामपि निर्वपेरन् श्रुतिसाम-
र्थ्यात् ॥ २ ॥

* शास्त्रायबोध्यवम् ।

अते गोवृषभमप्युजन्तीति वत्सतरी अते गर्भिणीषु* ॥ ३ ॥

अते गोवृष्यादि ब्राह्मणं अते गोवृषभं मिश्रयन्ति तासां वयः
उच्यते वत्सतरी अते गर्भिणीषु वत्सभावादुत्तीर्णा वत्सतर्थः
अयमेतासां वत्सत्वं वज्रगोत्वं वत्सोच्चाश्वर्षभेभ्यश्च तनुलदति टरच्
प्रथमगर्भास्त्रास्त्रित्येतदुक्तं भवति ॥ ३ ॥

ता यत्र गव्यमभयं स्यात्तत्र रक्षेयुः* ॥ ४ ॥

ता गावो यस्मिन् देशे गव्यं ह्यणोदकमभयं स्यात् गोभ्योक्षितं
गव्यम् अभयं यत्र भयं न स्यात् व्याघ्रचौरादिभ्य एतस्मिन् देशे एता
रक्षेयुः गोपाः ॥ ४ ॥

पुङ्गवैस्तासां भुञ्जीरन् सर्पिषा च* ॥ ५ ॥

ये तासाङ्गवां पुङ्गवा उत्पद्येरंस्तैर्भुञ्जीरन् सर्पिणः यत्किञ्चिद-
आद्यम् उपार्जयितव्यं स्यात् तैः पुङ्गवैस्तदर्जयेरन् ते तत्र निमित्त-
भूताः, अपरे ब्रूवते ये तत्र पुङ्गवास्तेषां मातृदुग्ध्वा तेन शोरेण भुञ्जी-
रन् दध्नावा याः स्त्रियस्तासां मातरो न दोग्धव्याः एवं वर्द्धमाना
शिप्रं सहस्रं सम्पद्यते एष एवमुख्यार्थः, अपरे ब्रूवते आसन्भ्यास्ते पुङ्गवा
इति तैश्च पुङ्गवैर्भुञ्जीरन् सर्पिषा च ॥ ५ ॥

तासु सहस्रं सम्पन्नासु पूर्वपक्षे गामतिरात्रं कृत्वा दत्त्वै-
ताउत्तिष्ठेयुः* ॥ ६ ॥

उक्तं यदा सहस्रं सम्पद्यतेऽद्योत्थानं यदा सर्वज्यानिञ्जीयन्ते

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

अथोत्थानं यदा गृहपतिर्विद्यते अथोत्थानं यदा सूत्रं प्राश्रवण-
मागच्छन्त्यथोत्थानमिति एतान्येवोत्थाननिमित्तान्युक्तानि तच्चेदन्ता-
वत् प्रथममुत्थानं तासु गोषु सहस्रं संख्यातः सन्मन्त्रासु मासस्य च-
पूर्वपक्षस्मिन् गामतिरात्रसंख्यानं कृत्वा दत्त्वा एनागाः उत्तिष्ठेयुः
यस्मै देयास्तदुपरिष्ठादक्ष्यते ॥ ६ ॥

यदा सर्वज्यानिञ्जीयन्त इति तासामेवाधिकारः प्रकरण-
भूतत्वात्तत्र विश्वजिदतिरात्रः* ॥ ७ ॥

तद्यदा सर्वज्यानिमिति किं सन्निषो यथा सर्वज्यानिञ्जीयन्ते
अथान्य इत्यत्र तासामेवाधिकारः प्रकरणभूतत्वात् तस्मिन् हि प्रक-
रणे तस्मिन्नुत्थाने विश्वजिदतिरात्रः स्थात् ॥ ७ ॥

मृते गृहपतावायुः † ॥ ८ ॥

मृते गृहपतौ आयुः स्थात् अतिरात्र इति प्रकृतम् ॥ ८ ॥

प्रादुर्भावात्तादेतयोरापदोऽस्तिष्ठेयुरप्यपरपक्षे † ॥ ९ ॥

एतयोरापदोः सर्वज्यानिगृहपतिमरणयोः प्रादुर्भावसमकाल-
मेवोत्तिष्ठेयुः न पूर्वपक्षमाद्रिवेरन् अपरपक्षेऽप्युत्तिष्ठेयुः ॥ ९ ॥

न सकृच्चन सरस्वत्यामवभृथमभ्यवेयुर्देवयजनभूता क्षीर्वा
भवति † ॥ १० ॥

सकृदपि सरस्वत्यामवभृथमभ्यवेयुः ॥ १० ॥

* शास्त्रायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

अविद्यमाने सरस्वत्या एवोद्धारं पार्श्वतस्तु* ॥ ११ ॥

अविद्यमानेऽन्यत्रोदके सरस्वत्या एवोद्धारं कुर्यात् पार्श्वत-
स्तु तस्या एव न दूरे ॥ ११ ॥

यदा स्रक्षं प्रास्त्रवणमागच्छन्त्यथोत्थानमिति तथा प्रास्त्रेयु-
र्यथैनं पूर्वपक्ष आगच्छेयुरिति गौतमः † ॥ १२ ॥

प्रास्त्रवणे भवं प्रास्त्रवणं यदि तावदूरे स्यात् स्रक्षः सन्निकृष्टश्च
पूर्वपक्षः तदा तेन क्रमेण प्रास्त्रेयुर्यथा पूर्वपक्षे आगच्छेयुरिति गौतम
आचार्य आह ॥ १२ ॥

यदेनात्किञ्चिदुत्थानमागच्छेदिति धानञ्ज्ञप्यः प्रायणीय-
मेवातिरात्रमुपेत्योत्तिष्ठेयुरिति* ॥ १३ ॥

धानञ्ज्ञप्य आचार्य आह चतुर्णामुत्थानानां यदेनात् सन्निधः
किञ्चिदुत्थानमागच्छेत् प्रायणीयमेवातिरात्रं ज्योतिष्टोमं कृत्वा
उत्तिष्ठेयुः आद्यन्तसमाधत्तं नैव गवादीन् कुर्यादिति ॥ १३ ॥

स्रक्षं प्रास्त्रवणमागम्य पुरस्तादतिरात्रस्याग्नये कामार्येष्टिः
स्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ १४ ॥

उक्तं स्रक्षं प्रास्त्रवणमागच्छन्तीति तत् स्रक्षं प्रास्त्रवणमागम्याग्नये
कामार्येष्टिः पुरस्तादतिरात्रस्य स्यादित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उपरिष्ठादिति धानञ्जायः* ॥ १५ ॥

धानञ्जाय आचार्य आह इष्टिः उपरिष्ठादतिरात्रस्व स्थादिति
ततोऽप्याहावभ्ययम् ॥ १५ ॥

तस्यामसाञ्च पुरुषोञ्च धेनुके यज्ञोपकरणशेषाञ्च अभि-
रूपायान्यसौ दद्युः* ॥ १६ ॥

तस्यामसाञ्च पुरुषोञ्च धेनुके दत्तेति तस्यामिष्टौ असाञ्च पुरु-
षोञ्च धेनुके यज्ञोपकरणशेषभूताञ्च अभिरूपाय विद्यादिगुण-
युक्तायान्यसौ ब्राह्मणाय दत्त्वा उत्तिष्ठेयुः ॥ १६ ॥

स्वामिनो हि सर्वे सत्रेषु तेषां प्रतिग्रहं न विद्यते* ॥ १७ ॥

कस्मादन्यसौ दद्युः यस्मात् सत्रेषु सर्वे स्वामिनस्तेषां प्रतिग्रहं
न विद्यते विधानं किमर्थमिति चेत् अन्यसौ दद्युरिति उच्यते अन्या
अपि याः काश्चिदङ्गदक्षिणा नैमित्तिन्यः कर्तृसंयुक्ताः सत्रेष्वगच्छेयुः
ता अप्यन्यस्मा एव दद्युः ॥ १७ ॥

उक्तोऽवभृथो ब्राह्मणेन* ॥ १८ ॥

अवभृथ उक्तो ब्राह्मणेन कारपचवं प्रति यमुनावभृथमभ्यवस-
नीति ॥ १८ ॥

अष्टष्टमनोयमेतत्* ॥ १९ ॥

एतत् सत्रं सारस्वतम् अष्टष्टमनोयम् अथ कस्मादयमप्राप्त-
प्रतिषेधः क्रियते यदा नैव कश्चित् षष्टमनोयः सत्रेष्वभिहितः

* ब्राह्मणाय सोऽप्येवम् ।

अथापि इह प्रतिषेधेऽन्यत्र प्राप्तिं दर्शयति अत्यन्तरदृष्टत्वात् तस्मादु-
दवसानोयज्योतिष्टोमेन अग्निष्टोमेन रथन्तरपृष्ठेन सहस्रदक्षिणेन पृष्ठ-
गमनीयेन च यजेतेति ॥ १८ ॥

इति दशमस्य सप्तदशी कण्डिका ।

अथ अष्टादशी कण्डिका ।

एतेनैवोत्तरे व्याख्याते* ॥ १ ॥

एतेनैव उत्तरे सारस्वते व्याख्याते तयोः पूर्वस्मिन् पठति अति-
रात्रस्त्रिवृत्पञ्चदशमित्यादि परत्र चिराचो ज्योतिर्गोरायुस्त्यह इत्या-
दि दर्शपौर्णमासिकानां हविषामेभिस्त्रिवृत्पञ्चदशचिकद्रुकैः प्रत्याहु-
रन्यत्सर्वमेतेनैव व्याख्यातमुत्तरयोः दक्षिणे तोरे सारस्वत्या विनग्नस्य
दीचेरन् सारस्वतायेत्यारभ्य ॥ १ ॥

तत्राग्नये कामायेष्टिरपोनग्नीया च स्रुवक्षेमौ स्याताम्*
॥ २ ॥

तदेवत्यौ ॥ २ ॥

इष्टिरेवाग्नये कामायोपरिष्ठाच्चेदतिरात्रस्येति शाण्डि-
ल्यः* ॥ ३ ॥

प्रथमे अग्नये कामायेष्टिः पुरस्तादतिरात्रस्य उपरिष्ठाद्वै विभा-

* प्राच्यायबोऽप्येवम् ।

वितं तत्र शास्त्रिण आचार्य आह यक्षुपरिष्ठादतिराचक्ष स्याद्दिष्टि-
रेवाग्रये कामाच स्यात्तु सुवष्टोमाविति ॥ १ ॥

पर्वणोरिन्द्रकुक्षी* ॥ ४ ॥

उक्तज्ञोऽथायुषो इन्द्रकुक्षी विश्वजिदभिजिताविन्द्रकुक्षी इति
ताविन्द्रकुक्षी पर्वणोः स्यातां तयोर्हि पूर्वस्मिंस्थाने इष्टौ इन्द्रकुक्षी
इति संज्ञा इन्द्रकुक्षी काले तु वदति तत इन्द्रकुक्षीति चोक्तम् ॥ ४ ॥

पूर्वस्याग्निष्टोमौ त्रिवृती राथन्तरवार्धने पूर्वपक्षउक्त्ये
पञ्चदशे राथन्तरवार्धने अपरपक्ष इति गौतमः* ॥ ५ ॥

ये अधिकृते तयोः सामान्यो विधिस्ततः साम्प्रतं पूर्वस्मिंस्ताव-
द्विषेऽप्युच्यते उत्तरयोः सारस्वतयोः पूर्वस्य त्रिवृती अहनी राथ-
न्तरवार्धने अग्निष्टोमसंख्ये स्यातां पूर्वपक्षे उक्त्यसंख्ये पञ्चदशे राथ-
न्तरवार्धने अपरपक्षे इति गौतम आचार्य आह ॥ ५ ॥

ते न पक्षयोः सञ्चारयेत्* ॥ ६ ॥

ते अहनी न पक्षयोः सञ्चारयेत् तयोः पक्षव्यत्यासप्रयोगे ॥ ६ ॥

सर्वत्र त्वेव त्रिवृत्यञ्चदशे व्यत्यासः स्याताम्* ॥ ७ ॥

सर्वत्र त्वेव पूर्वपक्षे अपरपक्षे च त्रिवृत्यञ्चदशे एव व्यत्यासं
स्याताम् ॥ ७ ॥

तयोर्यस्मिन्ननुपेते पर्वागच्छेत्तेनोत्तरं पक्षमुपक्रमेत* ॥ ८ ॥

तयोस्त्रिवृत्यञ्चदशयोर्यस्मिन् अनुपेते असंस्कृते पर्वागच्छेत् चा-

* ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

अमसमेव तेनोत्तरं पक्षमारभेत उक्तं हि चन्द्रप्रमाणास्त्रेव पर्वसु
स्थुरिति ॥ ८ ॥

एतेनोक्तमुत्तरस्य त्रिकद्रुकेषु* ॥ ९ ॥

एतेनोक्तं विधानमुत्तरस्य सारस्वतस्य त्रिकद्रुकेषु यस्मिन् न
संस्कृते पर्वागच्छेत् तेनोत्तरं पक्षमुपक्रमेतेति ॥ ९ ॥

दार्षद्वततैरयोर्भ्रतानि* ॥ १० ॥

अनन्तरं दार्षद्वततैरे पठति तयोः सामान्यतो विधानमुच्यते
दार्षद्वतश्च तैरश्च तयोर्भ्रतानि वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः भ्रतानि
नियमाः ॥ १० ॥

तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं च विरुच्छिष्टभोजी स्यादधःसंवेष्ट-
मा सांख्यलवणाग्नी न स्त्रियमुपेयाद्यथा प्रकृत्याचिताग्निवृत्तिं
वर्तयेत् † ॥ ११ ॥

तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं न संविशेत् छागतिनिवृत्तौ नक्तं रात्रा-
वासीत उपविशेत् नापि संविशेत् हविरुच्छिष्टभोजी स्यात् अधःसंवेष्टी
अधःसंविशेत् न चमार्था भूमावित्यर्थः अमांसांख्यलवणाग्नी न मांस-
मग्नीचात् न खवणमिति ‡ कुतः पुनः संवेष्ट उपच्यते न पुनः प्रवृत्ति-
रुपरिसंवेष्टनस्य मांसखवणभोजनस्य च येनायं प्रतिषेधः कियते
यावता उक्तं तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं हविरुच्छिष्टभोजी स्यादिति तद्विद-

* ब्राह्मण्यखेत्तवेवम् ।

† ब्राह्मण्यखेनैतेन षट् सूत्राणि कृतानि ।

‡ अत्र पतितमनुमीयते ।

मनर्थकं तस्मात् न वक्तव्यम् उच्यमाने वा प्रबोजनं वक्तव्यम् उच्यते
 आरभ्यमेव उक्तं हि संवत्सरं ब्राह्मणस्य गारक्षेत् संवत्सरं व्यर्थे-
 नैतन्भवेऽग्निमिन्धीत संवत्सरे परोक्षग्नौनादधीतेति तद्गोपासाग्नी-
 न्धनयोरेतन्न सम्भवति गाः पास्यतः स्थानासनं सम्भवति अग्नी-
 न्धने प्रागम्याधानाद्भुविषोऽभावाद्भुविष्विष्टभोजित्वं न सम्भवति
 एतस्मात् कारणादारभ्यमिदमनेन नियमो यथा सम्भवति स्त्रिय-
 स्त्रोपेयात् मैथुनधर्मेणेति कुतो वा प्रवृत्तिः तच्चाह वक्ष्यत्ययं यथा
 प्रकृत्याहिताग्निवृत्तिं वर्त्तयेदिति तस्यां वृत्तावेतत् प्रकृतमृतावुपेया-
 दिति तत् प्रतिषिध्यते यथा प्रकृति आहिताग्नेर्या प्रकृतवृत्तिः
 तां वर्त्तयेत् अग्निहेत्रदर्शपूर्णमासानां कर्मणामनुष्ठानं कुर्यात् दार्ष-
 द्रुततैरयोः सामान्यानि व्रतान्युक्तानि साम्प्रतं दार्षद्रुततैरयोर्द्यौर्विधिः
 स उच्यते ॥ ११ ॥

दार्षद्रुते संवत्सरं ब्राह्मणस्य गारक्षेदित्युत्विज आचार्य-
 स्य वा* ॥ १२ ॥

दार्षद्रुते पठति संवत्सरं ब्राह्मणस्य गा रक्षेदिति तद्योयस्य ब्राह्म-
 णस्य ऋत्विक् स्यात् आचार्यो वा तस्य गा रक्षेत् न यस्य कस्यचिद्ब्राह्म-
 णस्य ऋत्विगाचार्यावुक्तस्यचणौ एतौ हि ऋत्विगाचार्यौ स्थानिनाव-
 विषाखिनौ ॥ १२ ॥

नैतन्भवाना मार्याः सरस्वत्यां तेषामेको व्यर्णस्तस्मिन् सं-
 वत्सरमग्निमिन्धीत यैकाग्नेः परिचर्या तया* ॥ १३ ॥

* ब्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

उक्तं संवत्सरं व्यर्णेनैतन्धवेऽग्निमिन्धीतेति नैतन्धवाणा मार्माः सर-
स्वत्यां मार्मा इवाः तेषामेको व्यर्णः अर्ण इत्युदकनाम विगतोदकः
तस्मिन् व्यर्णे इदे संवत्सरमग्निमिन्धीत जिहन्वी दोषो केन न्यायेन या
एकाम्नेः परिचर्योक्ता ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रमेव जुह्वत् पुरस्ताच्चेदाहिताग्निः* ॥ १४ ॥

यदि पुरस्तादाहिताग्निः स्यात् ततस्तस्मिन् व्यर्णेनैतन्धवे मार्मे
अग्निहोत्रमेव जुह्वत्संवत्सरमेवासीत् तदेव स्यादग्नीन्धनम् ॥ १४ ॥

इति दशमस्य अष्टादशी कण्डिका ।

अथ जनविंशी कण्डिका ।

संवत्सरादूर्द्धं परीणं नाम स्थली कुरुक्षेत्रे तस्यामग्नीनाधाय
यथाकालमन्वारम्भणीययेष्टा प्रसृज्येतेति शाण्डिल्यः* ॥ १ ॥

उक्तं संवत्सरे परीणमग्नीनादधीतेति संवत्सरमग्निमिन्धित्वा
तस्मादूर्द्धं परीणमग्नीनादधीत् परीणोति देशश्रुतिः परीणं नाम
स्थली कुरुक्षेत्रे भूमेरुन्नतप्रदेशः तस्यां स्वस्यामग्नीनाधाय यथाकाल-
मन्वारम्भणोद्यो यः कालः तस्मिन्नेव एतयेष्टा प्रसृज्येतेति शाण्डिल्य
आचार्य आह ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवन् ।

धानञ्जय आचार्य आह अग्न्याधानं कृत्वा तस्मिन्नेव देये यथा-
कालमग्न्यारम्भणीययेष्टा दर्शपूर्णमासार्थां यजेतेति ॥ २ ॥

सायं प्रातराहुतोऽथ कृत्वा पुरस्ताच्चैदाहिताग्निः* ॥ ३ ॥

अथ यदि पुरस्तादाहिताग्निः सार्धं प्रातराहुती एव कृत्वा प्रह-
ज्येतेति ॥ ३ ॥

सरस्वतीदृषदृत्योः सम्भेदं प्राप्याग्नेयेनाष्टाकपालेन यष्टु-
मुपक्रमेत्* ॥ ४ ॥

ब्राह्मणं सदक्षिणेन तोरेण दृषदृत्या आग्नेयेनाष्टाकपालेन अग्न्या
पराधीयादिति तत्सरस्वतीदृषदृत्योः सम्भेदं सङ्गमं प्राप्याग्नेयेन पुरो-
डाग्नेनाष्टाकपालेन यष्टुमुपक्रमेत् उपक्रम आरम्भः ॥ ४ ॥

तत्र अग्न्याप्रासनं यथा सारस्वतेषु* ॥ ५ ॥

तत्र तस्मिन् कर्मणि अष्टाकपालेन ध्यागेन अग्न्याप्रासनं अग्न्या-
प्रक्षेपः धेन प्रकारेण सारस्वतेषु आहवनीयान्यन्तेनेत्यादिना ॥ ५ ॥

नतु प्रक्रमात् प्रक्रामेत्* ॥ ६ ॥

न त्विह प्रक्रमात् प्रक्रामेत् यथा सारस्वतेषु तत्र हि सैमिक-
ज्ञैत्याहवनीयम् इह पुनरैष्टिकं तस्मादिह प्रक्रमात् न प्रक्रामेत् ॥ ६ ॥

काममनेकामिष्टिमेकैकोनाङ्गा संस्थापयेत्* ॥ ७ ॥

इह काममिष्टितः अनेकमिष्टिमेकैकोनाङ्गा संस्थापयेत् कुर्वात्
विप्रहृत्य ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेणेयात्* ॥ ८ ॥

दृषद्वत्या दक्षिणेन कूलेन इयाद्वच्छेत् ग्रन्थाप्राप्तेः ॥ ८ ॥

तस्याः प्रभव्यमर्मं प्राप्यैतयेष्टेष्टा त्रिज्ञानावहरणं प्रति
यमुनामवमृथमभ्यवेयात्* ॥ ९ ॥

उक्तं त्रिज्ञानं प्रति यमुनामवमृथमभ्यवेतीति तदेव मनुष्येभ्य-
स्तिरो भवतीति तस्या दृषद्वत्याः प्रभव्यमर्मं प्राप्य यस्यादसौ प्रभ-
वति प्रायात् तं प्राप्यैतयेष्टा आग्नेनाष्टाकपालेन त्रिज्ञानावहरणं देवं
प्रति यमुनामवमृथमभ्यवेयात् त्रिज्ञानं प्रतीतिं प्राप्नुयान् ते श्रुत्वा न
ज्ञायन्ते कस्मिन् काले अवहता इति आगमेन त्वविच्छिन्नेन पारम्पर्ये-
णादौ विज्ञायन्ते तस्मात् सूत्रकार एवं कल्पयति ॥ ९ ॥

यत्र कच ततो दूरे यमुना स्यात् तत्रैतयेष्टेष्टा स्वयं
साम गायत्रवमृथमभ्यवेयादगायन्वा † ॥ १० ॥

अदि तस्माद्देशाद्यमुना दूरे स्यात् तस्मिन् कस्मिंश्चिद्देशे एतथे-
ष्टेष्टा स्वयं साम गायत्रवमृथमभ्यवेयादित्यर्थादवगम्यते स्वयमिति
उच्यते एतद्धि अवमृथसाम अलिकृर्द्धकं तदनेन सिद्धेनाद्रियेतापि
अलिकृगानार्थम् एवमादित आरभ्य स्वयमिति अथवा स्वयं साम
यायतीति अर्धप्रेषितो गायेत् अगायन्वा अभ्यवेयादवमृथम् ॥ १० ॥

* प्राच्यायणेन दृषद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† प्राच्यायणेनैतेन चत्वारि सूत्राणि कृतानि ।

प्रब्रजिष्यतोऽयनमिदं मन्य इति धानञ्जयस्तदेव मनु-
ष्येभ्यस्तिरोभवतीति* ॥ ११ ॥

इदं दार्षद्रुतमयनं प्रब्रजिष्यत एवं मन्य इति धानञ्जयस्तदेव
मनुष्येभ्यस्तिरो भवतीति एष तिरोभावस्तस्य यन्नित्यमरशेषे वसक्त-
नुष्येर्दृश्यते ॥ ११ ॥

न ग्रामं पुनरेयादितोव † ॥ १२ ॥

एवमिव हि तद्ग्राह्यं भवति ॥ १२ ॥

स्वर्गं लोकमाक्रमते ‡ ॥ १३ ॥

अथ क्रियाफलमिदमुच्यते अनेन कर्मणा स्वर्गं लोकमाक्रमते
ततो मनुष्येभ्यस्तिरोभूतो भवति न मनुष्यैरुपलभ्यते ॥ १३ ॥

व्यावर्तते अथान् भवतीति वा † ॥ १४ ॥

अथवा व्यावर्तत एवासौ मनुष्येभ्यः नासौ मनुष्यैस्तुल्यो भवति
अथान् भवति किं पुनर्मनुष्येभ्यः अथः ब्रह्मप्राप्तिः ब्रह्म प्राप्नोतीत्यनेन
कर्मणा अपवृज्यत इत्यर्थः अथमात्यन्तिकस्तिरोभावः ॥ १४ ॥

उदकान्तर्द्धानाद्वा यथा सरजस इति* ॥ १५ ॥

अथवा तिरोभाव उदकान्तर्द्धानात् यदासौ अवस्थमभ्यवैत्येषु
निमज्जति तदाशान्तर्द्हितो भवति न दृश्यते तस्मादुदकान्तर्द्धानात्

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यधीये एतन्नास्ति ।

‡ ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

तिरोभवति यथा सरजस इति दृष्टान्त उपादीयते यथा सरजसेऽ-
हनि मनुष्यलोकादिवैनमन्तर्दधातीति कुम्भपुटेरुपयन्तीति ॥ १५ ॥

इति दशमस्य एकोनविंशीः कण्डिका ।

अथ विंशो कण्डिका ।

संवत्सरमहरहस्तौरेण यजेत* ॥ १ ॥

इह ब्राह्मणमाग्नेयोऽष्टाकपालेन्द्रैकादशकपालो वैश्वदेवश्चर-
रित्येतदाद्यनुक्रम्याह एतेन वै तुरो देवसुनिः सर्वामृद्धिमाङ्गीत्
सर्वामृद्धिमृध्नेति य एतदुपैतीति आग्नेयोऽष्टाकपाल इत्यादिप्रधानत्वं
चोदितं नाप्यभ्यासश्चोदितो नापि कालनियमः कृतः सोऽयमा-
चार्यो लिङ्गं गृहीत्वा एतेन वै तुरो देवसुनिः स सर्वामृद्धिमाङ्गात्
सर्वामृद्धिमृध्नेति य एतदुपैति सांवत्सरिकं सत्रायणमुपैतीति संवत्सर-
महरहस्तौरेण यजेतेति संवत्सरमिति कालनियमः अहरहरित्यभ्यास-
श्चोद्यते तौरेणेति करणलक्षणा द्वतीया यजेतेति क्रियोपदेशः अथ
सूचार्यः यदेतदैष्टिकं विधानं वक्ष्यति अनेनाहरहः संवत्सरं यजे-
तेति ॥ १ ॥

षष्ठ्यां चैत्रीपक्षस्य पञ्चम्यामिति गौतमो ब्रूतोपायनीय-
मोदनमशित्वा केशश्शश्रूणि वापयित्वाहृतं वसनं परिधाय
परिसमुद्यामीन् परिस्तीर्य्य प्रणोताः प्रणोय मेखलामावध्य

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

दण्डं पाणौ कृत्वा पञ्चाङ्गार्हपत्यस्योपविश्य स्वयं कृष्णाजिनं
प्रतिषजेत तृष्णीम्* ॥ २ ॥

षष्ठ्यां तिथौ चैत्रीपक्षस्य चित्राभिर्युक्ता पौर्णमासी चैत्री यदेतत्
कर्म वक्ष्यते एतत् षष्ठ्यां चैत्रीपक्षस्यारभ्य कुर्यात् पञ्चम्यामिति
गौतम आचार्य आह पञ्चम्यां चैत्रीपक्षस्य त्रतोपायनीयमोदन-
मश्लित्वा ओदनं भुक्त्वा त्रतमुपैति येन तं त्रतोपायनीयमोदनमौप-
वर्षायकं हविष्यमन्नं भुक्त्वा केनान् अश्रूणि च वापयित्वा अहतं वसनं
परिधाय तान्मुक्रमनिर्णिक्तमप्रावृतपूर्वं तदसनं परिधाय परिषुम्भा-
ग्रोन् परिस्त्रोर्ध्वं चेतोग्रीणां परिस्ररणाभाध्वर्यवे सिद्धं प्रणीताः प्रणीत
प्रणीतासंज्ञा मन्त्रसंस्कृता आपः मेखलामावध्य मेहनस्य खलस्य
माला मेखला अधरोत्तरकायविभागार्था रत्ननेत्यर्थः मुञ्चादीनां
द्रव्याणां एकेन निर्दृष्टा दण्डं पाणौ कृत्वा पास्तात्रादीनां यज्ञीयानां
वृक्षाणामेकस्यावयवभूतं गार्हपत्यस्य पश्चिमे प्रदक्षे उपविश्य स्वयं
कृष्णाजिनं प्रतिषजेत तृष्णीं कृष्णमृगस्य चर्मं कृष्णाजिनं तत् स्वयं
स्कन्धे प्रतिषजेत अदन्तमध्वर्युणा एतदाध्वर्यवं तदचनात् स्वयं
भवतीति अदोक्षितः कृष्णाजिनं प्रतिमुञ्चेत इति तृष्णीमिति नक्षे-
णाधस्ताद्गृहणं दृष्टं तस्य प्रतिषेधः ॥ २ ॥

पश्चिमेनाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्येतत् कुर्यात् † ॥ ३ ॥

किन्तु पञ्चाङ्गार्हपत्यस्योपविश्येति यदुक्तं तस्माद्यं विकल्पः ॥३॥

* ब्राह्मणवेनेतेन सूत्रचर्चं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

† ब्राह्मणवेनेतेन सूत्रचर्चं कृतं ।

तस्य तिस्रश्चयः पूर्वाह्ण एका पृथक् च मध्यन्दिनापरा-
ह्णयोः* ॥ ४ ॥

तस्य तिस्र इष्टयः सोमसंख्या विस्तृतं गवामथनं सर्पसर्पं ह्यादि-
त्येके आचार्या ब्रूवते ॥ ४ ॥

सतासु पृथगनुपूर्व^८ च्वो^९पि यान्युक्तानि ब्राह्मणेन* ॥ ५ ॥

अष्टाकपालः एकादशकपालश्चरः ब्राह्मणोक्तमेतत् सर्वं वक्ष्य-
माणविशेषविधानार्थम् ॥ ५ ॥

एका वैव स्यात्तस्यां तानि सर्वाणि स्युः* ॥ ६ ॥

कालत्रयविहितहविःष्वेकैवेष्टिः न तिस्रः ॥ ६ ॥

संवत्सरादूर्ध्वमवभृथमभ्यवेयात्तत्र सामगानं यथापूर्व-
स्मिन्* ॥ ७ ॥

स्वयं गायेन्न वा गायेदिति ॥ ७ ॥

उभयोस्त्ववभृथादुद्देश्य यत् पुरस्तादिष्टयनं तेनेद्वा सो-
मेन यजेत* ॥ ८ ॥

प्रथमत्वादुभयोर्दार्ढ्यततैरथोरवभृथोत्तरकालमाग्नेयादिभिरि-
ष्ट्वा सोमेनाग्निष्टोमेन प्रयोगः ॥ ८ ॥

यावन्ति वा च्वो^९पि पुरस्तात्तावद्भिर्वा पशुभिस्तद्देवतैः*
॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

तद्देवतैः पशुभिः सामर्थ्यात् मन्त्रवर्णविकारः ॥ ८ ॥

षण्डकुषण्डावभिगरापगराविति द्वाद्द्वेति* ॥ १० ॥

सर्वो दम्नदग्नीति सोमो विहृतः अग्निष्टोममेव इति संस्कारः श्रेष्ठं समानं गवामयनेन अभिगरापगरयोः कृतत्वात् ॥ १० ॥

प्रत्यक्षविहितं त्वार्षेयकल्पेन तत्रानुमानं न विद्यते † ॥ ११ ॥

प्रत्यक्षविहितमेतदार्षेयकल्पेन सर्पसचं तच्च तस्मिन्ननुमानं न विद्यते परं नः प्रमाणमार्षेयकल्पे तेन चेदं प्रत्यक्षमुक्तसंग्रहं विहितं न च शक्यं प्रत्यक्षविहितमनुमानेन प्रत्याख्यातुं विकल्पयितुं वा तद्यथार्षेयकल्पेन कृतं तथैव स्यात् किन्तु ॥ ११ ॥

अभिगरापगरावेवोपोत्तमेऽहनि स्याताम् † ॥ १२ ॥

अभिगरापगरावेव सर्पसचस्थोत्तमेऽहनि भवेतां तद्धि व्रतस्थानीयमुपोत्तममहः ॥ १२ ॥

पौर्णमासीप्रसवं त्रिसंवत्सरम् † ॥ १३ ॥

पठति गवामयनं प्रथमः संवत्सरोऽथादित्यानामथाङ्गिरसामिति तस्य त्रिसंवत्सरस्य पौर्णमास्यां प्रसवः स्यात् तथोपपादयेरन् यथा पौर्णमास्यां प्रसवो भवति ॥ १३ ॥

तस्य याथाकामी दीक्षाणाम् † ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यम् ।

धावत्य इष्टयः स्युस्तावतोः कुर्युरिति ॥ १४ ॥

षष्टिरिति शाण्डिल्यः* ॥ १५ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह षष्टि दीक्षाः स्युरिति ॥ १५ ॥

प्रथमोत्तमौ संवत्सरौ व्यतिहरेदित्येकेऽभिष्ववस्तोमपृष्ठ्य-
देशरोक्षार्थ इति † ॥ १६ ॥

एके आचार्या ब्रुवते अस्मिंस्त्रिसंवत्सरे प्रथमोत्तमौ संवत्सरौ व्य-
तिहरेदिति प्रथमोत्तमयोः संवत्सरयोर्व्यतिहारः कथं कुर्यादिति गवा-
मयनम् इति किमर्थम् अभिष्ववस्तोमपृष्ठ्यदेशरोक्षार्थम् एवं चिहृत्-
स्तोमा अभिष्ववाः प्रथमे संवत्सरे भवन्ति चिहृत्पञ्चदशस्तोमा द्वितीये
चातुष्टोम्येन तृतीये अभिष्ववस्तोमानामेष रोक्षः पृष्ठ्यदेशस्य ये पृष्ठ्यः
अभिष्ववानां पुरस्तात् मध्य उपरिष्टाङ्गवति ॥ १६ ॥

यथान्नायमेवोपेयः ‡ ॥ १७ ॥

यथैवाणाताः संवत्सरास्तथैव तानुपेयः के हि प्रमाणमाश्रित्य
प्रत्यक्षश्रुतिं प्रत्यामनन्ति तस्माद्यथास्नायमेवोपेयः ॥ १७ ॥

अमावास्याप्रसवे सप्तसंवत्सरे सप्तसंवत्सरे* ॥ १८ ॥

इति लाट्यायनसूत्रे दशमः प्रपाठकः ।

लाट्यायनसूत्रं समाप्तम् । संवत् १८११ वर्षे भाद्रपदशुद्धि

१५ शुक्ले वारानसीमध्ये लिखितं शुभम्भवतु ॥

* आह्वायबोध्यवम् ।

† आह्वायबोधेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ आह्वायबीधे एतन्नास्ति ।

उक्तं त्रिसंवत्सरं सहस्रसंवत्सरे पठति एकं प्रजापतेः अन्यद्वि-
 सृजान्तयोः स्तोत्रविधिदत्तो मन्त्रकेन कर्मविधिः सर्वः परिभाषासिद्धः
 केवलं प्रसवकाल उच्यते अमावास्याप्रसवे सहस्रसंवत्सरे अमावा-
 स्यायां प्रसवो ययोस्ते इमे अमावास्याप्रसवे तदा दीक्षेरन् यथा
 अमावास्यायां प्रसवः सम्पद्यते षष्ठ्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षितानां द्वतीया-
 यामपरपक्षस्य क्रमः एवममावास्यायां प्रसवः सम्पद्यते ॥ १८ ॥

इति दशमस्य विंश्री कण्डिका ।

इति दशमः प्रपाठकः समाप्तः ।

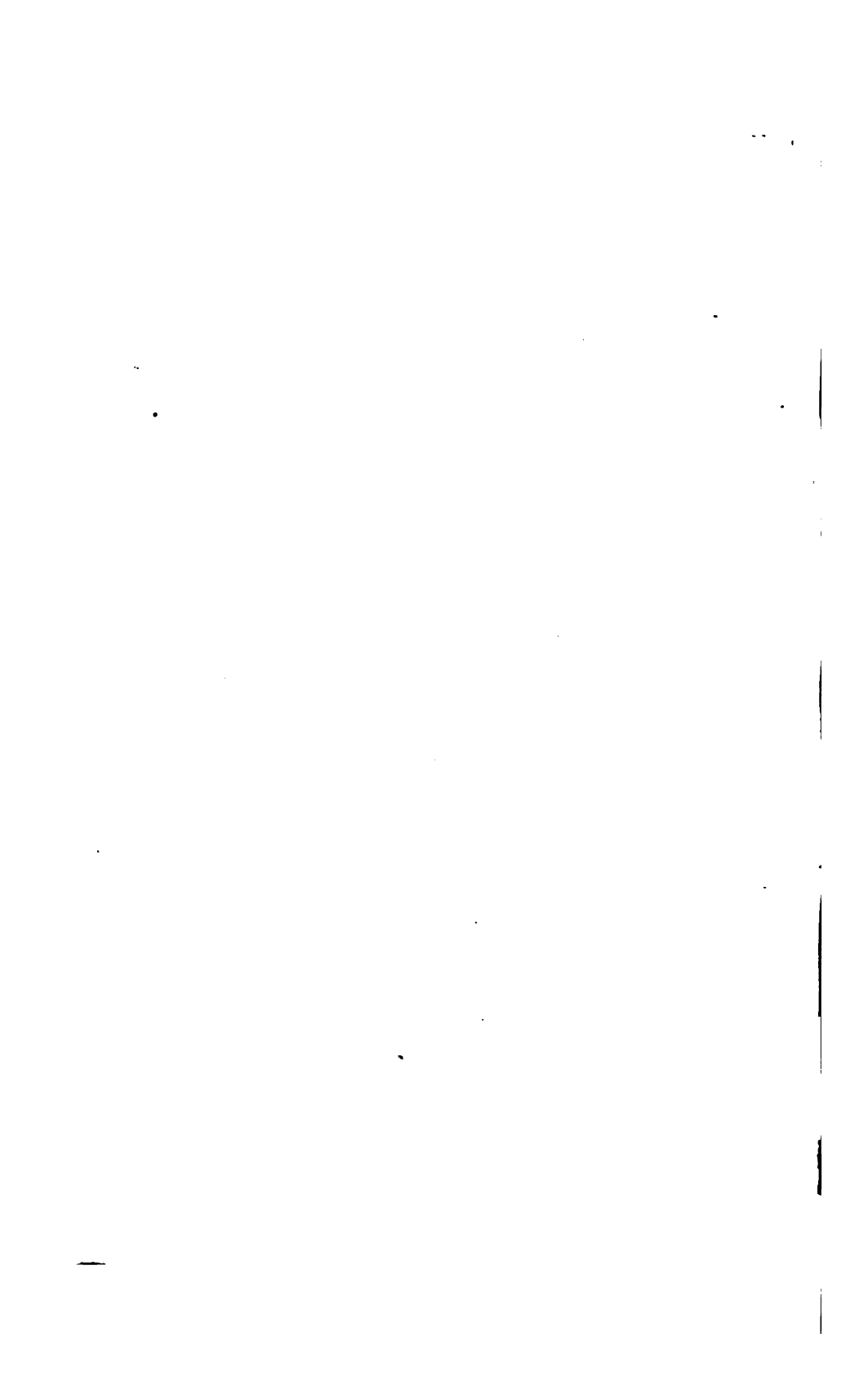
इत्याचार्य्येणाग्निस्वामिना कृतं लाव्यायन-

स्तोत्रभाष्यं समाप्तम् ।

संवत् १९२१ वर्षे आषाढसुदि ४ शनौ तद्दिने काष्ठा

लिखितं शुभम्भवतु ॥

लाव्यायणश्रौतसूत्राणां प्रतीकसूचिः ।

अकारबन्तु	७००	अभिहोत्र	७४४
अकृतलप्याब	५३४	अभिहोत्र	७७३
अक्षबेदुपहन्युः	८८	अभिहोत्रं	७४६
अक्षग्रीमदन्त	३६६	अग्निं प्रययन्ति	६३
अक्षांश्चेत्	३४१	अग्निं प्रययिमानं	३३३
अभिचिन्वायां	३६१	अग्निं विक्रय्यत्	३६३
अभिरिन्द्राय	३१२	अग्नी प्रययि	३५६
अभिरुपतीति	१६२	अग्नीषोमीय	३१
अभिरुत्स्वन	५८६	अग्नीषोमीय	४००
अभिरुत्स्वाग्नेयः	३४	अग्नीषोमीयप्रभृति	३७
अभिर्योम	६१६	अग्नीषोमौ	६३
अभिर्योमसाम	१७६	अग्नीषोमौ	३६६
अभिर्योमसाम्ना	२४६	अग्नेर्व्वहोत्र	६८२
अभिर्योमसंख्यं	२६८	अग्नेस्तृणानि	२१५
अभिर्योमा	६६६	अग्नौ चीयमाने	४७
अभिर्योमा	७५१	अमत्राधेयान्ताम्	३५५
अभिर्योमौ	६६७	अमत्राधेये	३३१
अभिहोत्र	७४३	अमत्राधेयेषु	३५३

अयस्समयस्तं	४७५	अथ धानप्लव्यः	३४
अङ्गान्यङ्गू	१६४	अथ धिक्प्राग्न	१५४
अङ्गन्तु स्यात्	६६८	अथ यत्पुरा	२१७
अङ्गुष्ठेना	३४६	अथ यद्वहि	५५०
अङ्गुलीयूष	५७१	अथ राजानं	२६३
अङ्गुन्दसावा	२०७	अथ विध्यथपदेशे	३
अज आजिमं	६५	अथ समस्तेन	२६६
अज इति	१२६	अथ सोमसंस्था	३७६
अङ्गन्ति घर्म्मं	६०	अथातो गवामयन	२६५
अतिचिरं	७६३	अथापरं	३५०
अतिरात्र	२६५	अथावरेषां	३२
अतिरात्र	७२७	अथास्मै वर्म्म	२६४
अतिरात्रमुभय	२६७	अथै तैरेव	२७३
अतिरात्रयोः	६६६	अथोक्तिः	६५८
अतिरात्रौ	७५२	अदशरात्रेषु	४३०
अतीतायां	५६१	अदूरगामी	६६१
अत्रतु वहिष्यव	८८	अद्विषेत्	२३७
अत्र पितरः	२१३	अद्यसूत्या	३६
अत्र प्रथमं	३३४	अद्येति समागाहनि	२६
अत्र वार्चं यज्येयुः	६६	अद्य आसीनाः	२६१
अत्र वा गो	२६६	अद्यस्तादिशाखस्य	७१
अत्सहस्रैः	७४६	अध्यर्द्धातु	५२६
अथ कारख्यान	६६४	अध्यर्थं निष्क्रामन्तं	१००
अथ जपेयुः	२५४	अध्यर्थ्याभिऊतायां	७०
अथ तथैव	१३०	अध्यर्थ्याऊते	१०१

अध्वर्युः शोक्तः	४०३	अनुव्याहारिवीत्	११८
अध्वर्युः मन्वावर्त्ते	१०४	अनुकुपच्छन्दसा	२०५
अध्वर्युः वक्रुचैः	३३५	अनुकुपच्छन्दसा	२०६
अध्वर्युः चेत्	३५६	अनुकुपच्छन्दसा	२०७
अध्वर्युः सम्प्रैषं	२६	अनुकुपच्छन्दसेति	२०६
अनधासाचेत्	४३४	अनुकुपुत्तरा	५३८
अनपचिता	६७१	अनुसक्थं	५६५
अनभ्यासं	१८२	अनुसवनन्तु	१२२
अनाचार	६६१	अनुस्यात्	३८०
अनादियुद्धैक	४३८	अनूचानौ	६५१
अनाक्रियमानयोः	१४४	अनूच्यमाने	४१०
अनाङ्गानं	३६	अनूपविशेतां	१३५
अनियमात्	६६४	अनूवन्धवपायां	२६३
अनिशेगं	५४६	अनूवन्धशेषं	५६२
अनिशक्तप्रातः	३५	अन्तर्व्येदेः	२६२
अनुजपेयुरन्धेन	६२	अन्तर्व्येधेवेति	७४
अनुपस्थानं	१५४	अन्तरीक्षी वयांसि	७१
अनुप्राध्वन्धान	५२३	अन्तरेख	५६५
अनुपपद्य	७२७	अन्तरेख	७२६
अनुपूर्व	७५८	अन्तरेख	७५४
अनुपेतचेत्	५५६	अन्तरेख चात्ताल	४७
अनुप्रहृतेषु	१८६	अन्तरेखाद्य	८६
अनुप्राश्नयं	१८४	अन्तरेखेधे	८५
अनुरूपेषु	२४७	अन्तः प्रतिहरं	४७७
अनुप्रजेत्	३७२	अन्तः सम्प्रैषां	१४४

अन्नं करिष्यामीति	१०८	अपरैर्बोद्धाट्टृन्	१०६
अन्नमकरमिति	१११	अपांशकं	७५०
अन्नस्येति	१६७	अपिनद्धे	२५८
अन्यतरां वा	७०	अपिह पृष्ठ	६८३
अन्यतरेण	२३८	अपृष्ठनाम	७६८
अन्यत्र चैतस्मिन्	२३८	अप्तोर्व्याप्ति	६७६
अन्यत्स्थान	१८३	अप्यनुदका	७६७
अन्येन चेत्	३८८	अप्यहर्भाजि	७५८
अन्येषांश्चापि	७३३	अप्रतिभां	२७८
अन्योन्यः प्र	७१६	अप्रतिहारा	७८३
अन्यध्यायं	७६७	अप्रतिहारे	७८८
अन्यवेत्य	७२८	अप्राबध	१५८
अन्यद्वन्तु	६५०	अप्पु सोमा	१८०
अन्यद्वार्थं	३५०	अभिकारात्तु	३३८
अप आचम्य	३४८	अभिगरा	७८०
अप आचम्य	३४८	अभिचरबीया	७२६
अप उप	६७३	अभिजितः	५४८
अप उपस्यश्य	१८८	अभिजितः	५५०
अप उपस्यश्य	३८६	अभिजितोदय	३१०
अपः सावका	२३२	अभिजिदिन्ध	३०८
अपरपक्षे	७५३	अभिदक्षिणं	७१७
अपरया द्वारा	२७०	अभिदेवां	५६०
अपररात्रे	७०२	अभिदेवां	५३७
अपरस्थां	२०१	अभिज्ञव	७०८
अपरस्मा इतरे	२६६	अभिज्ञव	७३८

अभिज्ञवं	२६६	अयजमाना	७६२
अभिज्ञवष्टुग्राह	३१५	अयुजयकि	४४४
अभिज्ञवयोः	३२३	अयुतं त्वस्य	६३६
अभिज्ञवस्य	२२३	अयुतमेका	६४६
अभिज्ञवेवु	७१५	अरख्ये मेयः	५००
अभिवातासु	५७०	अरख्ये तिस्रः	५५२
अभिषुते राजनि	८८	अरख्योः सन्धानं	२३१
अभिवेचनीय	३६	अरख्योरग्नीन	२२२
अभिज्ञतउत्तरैव	३८२	अरात् स्युरिति	२८३
अभीन्वते	६०	अर्द्धतानेवेति	५७०
अभोजनेन	५८७	अर्द्धपदं	५११
अभ्यभिसोमा	६०७	अर्द्धमास	६३६
अभ्यक्षेन	४७३	अर्द्धमास	६७८
अभ्यासश्च	७०६	अनावुवीडां	२७६
अभ्यासादिः	४७५	अनावुवीडापि	२८०
अभ्यासे वा	४६३	अनोपं आखिल्यः	४७५
अभ्यासोर्हस्य	४८५	अवस्थाचमानायां	७२
अभ्यासो वा	६५८	अवधाय जयेत्	६६
अभुक्ष्य	२६२	अवधूय पवित्रं	६६
अभुक्ष्यप्रभृति	३७३	अवभृथन्वङ्गं	३६१
अमाषाजोपेन	४७७	अवभृथन्वङ्गं	३६२
अमावास्या	७५५	अवभृथादुद्देश	४११
अमावास्या	७८१	अवभृथेष्टौ	१६४
अमावास्यायां	३४७	अवयवेन	६६८
अमावास्यायां	६०६	अवरार्धग्रा	६७७

अवसृज्य सङ्गत	१६५	अश्वचिराने	१८३
अवसृज्य कश्चिति	४२४	अश्वदादशा	५८८
अवसानस्य	६२१	अश्वमास्ता	६७०
अवसर्पति	२०२	अश्वरथवेदधात्	१६०
अवसानं	४७१	अश्वानाश्च	६२८
अवसृज्य श्रूयः	२८५	अश्विनोर्गृहस्य	३७५
अवसरेदिति	५३३	अष्टमैः क्षोभैः	५१२
अवाप्यते	७२८	अष्टमैः क्षोभैः	५१३
अविकारेण	५३४	अष्टाक्षर पद	४७८
अविकारेण	६०३	अष्टाक्षरमिति	५३९
अविदिषाणमात्रात्	१०३	अष्टाक्षरेण	५२८
अविद्यमा	७६७	अष्टाक्षत्वा	६७७
अविद्यमाने	६३२	अष्टाक्षत्वारिंशस्य	४२८
अविद्यमानेषु	६३८	अष्टादश	७४१
अविधानं	३४०	अष्टादशेति	६८८
अविप्रतिषेधेन	५७२	अष्टादशं	४५७
अविभक्त्येत्	८५	अष्टौ प्रति	६२०
अविभाग्या	५११	अष्टौ वा दश	४८७
अविभाग्यानां	५१५	अष्टौ वा वार्ज	४८६
अविशेष	६५५	अष्टौवतोऽरक्ताः	२३३
अवेलायां	३४६	असमाप्तास्तु	४२८
अथवायोऽव्याहृतिः	२५	अष्टाक्षतेति	३२२
अश्वव्यात्	७४१	अस्तमित्येत्	१८७
अश्वः कृष्णः	२००	अस्तमित्येत्	१८४
अश्वः श्वेतः	५६४	अस्तमिते	२०३

अस्तोत्रस्थानं	६६८	आग्नीध्रीयं	१६१
अस्तोभस्तु	४८१	आग्नीध्रीयं	४०१
अस्तोभावत्तम	४८६	आग्रयणं गृह्णन्	६८
अस्मरन्तश्च	६२५	आव्यञ्चेत् प्राश्निञ्च	३६५
अहनिष्क्रमं	२०३	आव्यप्रतिपदा	३०३
अहनीवा	३२३	आव्यभागयोः	३६५
अहरहः	६२८	आव्यस्य पूर्वान्	२११
अहरहः	७४५	आव्यञ्चिव	४०३
अहरहरेतत्	७१०	आञ्जनाभ्य	७१०
अहरहरेतत्	७१४	आतयोर्होमात्	४०४
अहर्गर्भेषु	४११	आतिथ्यामिहं	३८५
अहर्गर्भेष्वहः	३६	आतिथ्यायां	२७
अहिङ्गारेतु	१८४	आतिथ्यायां	५६
अहिङ्गता	११०	आतोषादीये	५१६
अहीनन्यायं	१२१	आढतीयश्च	६६४
अहीनवह्निव्यवमानैः	११६	आतेषु प्राहुत्	४०२
अहीनेतु	४११	आदित्यमुप	१६४
अहीनैकाह	४७१	आदित्यस्य	७४६
आकारं तु	५३३	आदित्यानामिति	१६३
आकूपारक्रौञ्च	४८८	आदिष्टादक्षि	६०१
आगच्छ मघवन्	२६	आदिष्टादक्षिणा	६०४
आगच्छेति पूर्वं	२६	आद्यन्तबोध्य	१२०
आग्नीध्रीया	७४२	आद्यन्तबुद्धे	५०३
आग्नीध्रीये	१६८	आद्यन्तबुद्धेषु	२५६
आग्नीध्रीये	१८८	आद्येनेक	१५०

आधास्यमानस्य	३३२	आवापस्थान	२८६
आनन्तर्येण	४०८	आवापस्थानं	४४२
आनूपगो	५२३	आवावहिः	४०४
आनूपोपक्रम	३०६	आवासचान्तात्	२२०
आन्वीगवात्	३०५	आवृत्तानां	७०४
आत्रव्याग्नीत्रीयं	११८	आवृत्तेभि	७१२
आभिजिद्व	७४६	आवोपांशु	४०३
आभिरूपात्	५८	आम्बरधं	४८७
आभीवर्त	३०८	आम्नावित	३८६
आभीवर्तस्तोत्रीयम्	२४०	आम्कारनिधनात्	३०५
आमावासे	७४५	आष्टादंष्ट्र	५१६
आयुर्वातेन	६७६	आष्टादंष्ट्रयोः	५४७
आयोरिति	६६	आसग्या आख्यातं	२७५
आराष्टोऽव	३८४	आसिञ्चन्ति	६२
आवृद्ध जपेत्	१६५	आसीताग्नी	३६६
आवृद्ध जपेत्	२७४	आसीतेतरेषां	३६८
आर्भवे चेत्	४३६	आसीतेवेति	३६४
आर्भवेण	१७८	आस्तन्दन्तु	४५४
आर्भवे पव	५६०	आस्ताव	६२५
आर्षाभावे	२८४	आस्तावं प्राप्य	४०५
आर्षभेनेत्तर	२६८	आस्तोचान्तात्	२८८
आवर्त्तिन्वायः	१४६	आस्तेहिरय्य	५६४
आवर्त्तिषु ऋते	१४३	आहतदुन्दुभीन्	२७६
आवसथः ससोम	१५	आहवनीयं	१२८
आवापरि	४०३	आहवनीयं	२५०

आहवनीयं	३४२	इदमहममुमिति	८३
आहवनीयश्च	३८२	इद्वात् स्तोत्राणि	४०८
आहवनीयात्	५८६	इन्द्रं प्रकीर्ति	३५
आहवनीयात्	७४२	इन्द्रप्रभृति	२६२
आहिताग्निः	२०८	इन्द्रमिद्रेति	२०५
आहितं पश्चिमेन	३८३	इलान्दमग्नि	७३१
आह्वय	३०	इलान्दस्य	५१२
आहृतं पुरोडाशं	३७२	इलान्दानु	५१८
आह्रियमाणे	२८०	इष ऊर्ज इति	८४
इकारादि	५२०	इषुणाभि	६४१
इकाराद्यन्तौ	४८४	इषूँश्चैभ्यः	६२१
इकारान्तं	५२०	इषोर्वात्तासं	४२४
इडाभागादेशे	५२५	इषोऽधीय	२२५
इडाश्च प्रतिगृह्य	३६६	इष्टं यजुषः	२०६
इडेति धानं	५२०	इष्टाहोत्रीयं	५५
इतरं धान	१७३	इष्टाहोत्रीयं	१८२
इतरः	७५२	इष्टिरेव	७६८
इतरश्चायि	५५८	इष्ट्यादिषु	३४१
इतरेष्वेतर्गै	१३३	इष्टकार इडा	५१७
इतरया	६२६	इष्टकारान्त	४८८
इतराख्यं	५०७	इष्टवदाम	५१८
इतराख्यपि	५४६	ईक्ष्वाकूमणे	३८०
इतरेभ्यश्च	६०१	उकारादिः	४८५
इतरेष्वपि	२४१	उकारं त्वन्यास	५२०
इदमन्नमयं	२२	उक्तं कालान्तरं	५८८

उक्तः प्रयोगः	४२८	उत्तरं वेद्यन्तं	१६
उक्तकाल	७१५	उत्तरतः	२५४
उक्तमानुपूर्व्यं	७१०	उत्तरमपि	२६०
उक्ते प्रवेशन	१३४	उत्तरमुत्तरं	१४५
उक्तोऽवगच्छे	७६८	उत्तरयोः	४२१
उक्तोक्तमे	४६६	उत्तरयोः	४७०
उक्ताचेदगूवन्त्य	६४	उत्तरयोः	४६६
उक्त्रितायां	३६६	उत्तरवेदिं	३६१
उक्तमं	७५२	उत्तरादिः पूर्वान्त	१०
उक्तमं पादं	६१	उत्तराद्भविष्यं नात्	६६
उक्तमं सम्भाष्यं	३१६	उत्तरार्था	३६
उक्तमथा	६६५	उत्तरावा	६५७
उक्तमयोरिति	३६	उत्तरेष्वेत्	३८३
उक्तमां प्रकृत्य	१५१	उत्तरेष्वेत्	३६८
उक्तमां प्रकृत्य	२५२	उत्तरेष्वयद्यन्यतः	६८
उक्तमातु	५००	उत्तरेष्वरथजङ्घां	८६
उक्तमानि	४८६	उत्तरेष्वसदः	१२६
उक्तमानि वा	५०७	उत्तरेष्वाम्नीन्वीयं	३६६
उक्तमा परिचरा	४४१	उत्तरेष्वाम्नीन्वीयं	३८५
उक्तमायां	१८२	उत्तरेष्वेति	७२
उक्तमायां	२६०	उत्तरेष्वेति	५१५
उक्तमाङ्गं	५५७	उत्तरेष्वोत्तरेष्व	६०२
उक्तमाङ्गं	५३८	उत्तरे पक्षसि	३१५
उक्तमौ दृष्टौ	४३२	उत्तरे वा	४३०
उत्तर इति	५२६	उत्तरे वोप	५२

उत्तरोत्तरि	२८७	उद्गात्रे दद्यात्	२०४
उत्तरोद्वाधि	४४८	उद्गुञ्जीरन्	७६२
उत्सर्जनानि	३२१	उद्गरेत्	७१६
उत्सृजतगां	२४	उद्गरेत्	७२५
उदक्कान्त	७७६	उद्दिद्वलभित्	६३५
उदगयं प्रथमं	१५०	उद्दिद्यगुरूपं	४३२
उदगयन पूर्व	५४३	उद्यतीपर्याय	४५५
उदङ्गुवरोहं	४१४	उद्यत्वा वा	४५५
उदङ्गुवेवतु	१८	उद्यते त्रैकजुभं	६४
उदङ्गुखः	१०५	उद्येतर्ष्यं प	१८६
उदङ्गमन्त्र	६७०	उद्यमृतीता	६२७
उदयनीयायां	५६	उपक्राम्य समापयेत्	६५
उदयनीये	२६१	उपयद्मप्रभृतीनि	५४
उदयास्तमयो	२२१	उपमुखं	२८१
उदरे पार्श्वी	५६४	उपरिष्ठात,	७६८
उदवसानीयायां	६५	उपवसथ	७४२
उदुम्बराभावे	५५२	उपवसथान्तं	५६६
उदेत्य ऋह	२६२	उपवसथ्य प्रभृति	२१८
उद्गाता	६७२	उपवसथ्योऽहनि	१४७
उद्गाता	६७४	उपवाजयमानाः	२२६
उद्गातानिधनं	२०२	उपसद	६६५
उद्गाता प्रथमः	१३६	उपसदन्त	७४१
उद्गातारं	१००	उपसदिष्टिरत	३८७
उद्गातेति यथा	३३६	उपस्थानेषु	५२५
उद्गात्रेचावि	३३६	उपस्थाय	२७०

उपख्ये क्षया	५६५	उभाभ्यां वा	३५०
उपह्वे	५६६	उभाविति शास्त्रासनकं	२०
उपहृत इति	३०	उभे वा पूर्व	६३१
उपहृत्यमाणायां	१३६	उभौ वा	२५०
उपहृत्य यद्यार्थः	३१	उभौ वा	७३६
उपांशु सवनः	६०	उभौ वृद्ध्यां	०३५
उपायवन्तः	५०५	उभौ वैकः	०८८
उपास्त्रिमास्यत	५२६	उरसि भ्रुवाम्	५६०
उपेक्ष्यं	२०	उर्वरा वेदिः	५६०
उपोत्तमं	३०५	उलूखल	०५६
उपोत्तमं	३०६	उष्णिक् ककुभौ	०३६
उपोत्तमस्य	०८३	उष्णीषश्च	५०६
उपोत्तमो वा	४६३	ऊदत्ताष्ट्री	३११
उपोत्तमश्च	०५६	ऊधः खेवेति	६६०
उभयतः	६३६	ऊनाक्षरेषु	५२३
उभयतः क्षणं त्	५५३	ऊर्गित्युरःसु	१६१
उभयतः स्तोभाः	५०१	ऊर्द्ध इति मुख्यान्	१००
उभयत्र सर्वे	१५६	ऊर्द्धं प्रथमात्	००६
उभयसामा	०४६	ऊर्द्धं रेतस्य	५३१
उभयान् यथा	४०६	ऊर्द्धं होमात्	०१
उभयोर्जाति	०५०	ऊर्द्धं च त्रिषु	२२३
उभयोर्व्या	३३०	ऊर्द्धं क्षातिराभात्	०१
उभयोर्विषा	६३०	ऊर्द्धं चार्चिकाः	००८
उभयोस्त्व	००६	ऊर्द्धं प्रथमात्	५००
उभाभ्यां वा	२३६	ऊर्द्धं क्षातिराभात्	३८

ऊर्द्धमतिरात्रात्	४०	एकदीक्ष	५७४
ऋक्सामानि	७३४	एकप्रतिहारं	४८२
ऋक्षयो यजुर्मयः	६३	एकमेवाचं	४३३
ऋचं सामेति	१०२	एकरात्रीयः	५६५
ऋचखादिग्रहणेन	१२	एकचंस्थाने	४३८
ऋतधामेति	१२५	एकचंषु च	४१६
ऋतपेये	६०१	एकविंशति	३०६
ऋतपेये च	४१५	एकविंशे	६४४
ऋतमुक्ता	६०२	एकभुतिविधानान्	१०
ऋतसदन एतत्	६१	एकलोमेषु	६५७
ऋतसदने वा	६६	एकाकुल्या	६०२
ऋतस्य द्वारौ	१३०	एकादश	५१२
ऋतस्य द्वारौ	१३३	एकादश	५८८
ऋतुष्ठा यथा	५१	एकान्तरेण	१०७
ऋतूनाम्वा	३५७	एकान्नविंशे	४५८
ऋत्विक्पथेन	१३४	एकाभ्यारोह	६२०
ऋत्विगार्धेयः	१२	एकवैव	७७६
ऋत्विग्भिः	५२५	एकाष्टकादीक्षिणः	३२४
ऋत्विज	७४६	एकित्वावर्ति	४५२
ऋत्विजोयाज	५६१	एकप्रभृतयः	४४४
ऋवभ आर्षभं	६४	एकैकमुपस्थाय	१२७
ऋवभानां	६३८	एकैकस्मिन्	७५२
ऋवभेऽवसति	३६३	एकैकाधिप्रयेषु	४४३
एकत्रिकान्ताः	५६०	एकैकं मनसा	१७४
एकत्रिके	५७४	एकानत्रिंशत्	७१७

एतएवावृत्ता	२२६	एतेनैव प्रवचने	२३
एतं परिक्रमं	१६६	एतेनैवो	७६८
एतं मृतं	५६१	एतेनैवोत्तर	५६४
एतत्सर्वं कुर्यात्	११२	एतेनोक्त	६५५
एतदन्तः	२६८	एतेनोक्त	७४७
एतद्यथाधीतं	१७४	एतेनोक्तं	७७१
एतन्मृगतीर्थं	१५२	एतत्कर्म	३६०
एतस्य चैव	६१७	एतत्सर्वेष्टीनां	३५२
एतस्या एवेति	५३८	एतेनोक्तोविश्व	५६७
एतस्यां वेलायां	१२२	एतेनोक्तं	७१३
एतस्यां वेलायां	१३१	एतेनोक्तं	७१५
एतस्यां वेलायां	२५३	एते विद्यावाः	४४२
एतस्यान्धतरस्मिन्	२३८	एतेषामेकं	८५
एतानि म्रितम	५१	एतेषामेकैकेन	८६
एतानि व्रतानि	२२०	एतौ त्वेव	३८८
एतानि मद्वा	७२१	एवमावृत्तीयं	२८५
एतान्येव	६७८	एवमावृत्तीयं	६६४
एतान्येव प्रद	५१	एवमितरेषां	६२४
एतान्येवान्धान्ध	१६२	एवमितरौ	१८१
एतान्येवोद्	७४	एवमेव	३५४
एताभ्यामुक्ते	२२४	एवमेव गृहीत्वा	२११
एतावन्ति	६०५	एवमेव निष्क्रम्य	१५५
एते घर्माः सर्व	५५५	एवमेव प्रातः	२००
एतेनानुपूर्वेण	१३६	एवमेव वेदिं	३६५
एतेनायुः	७६२	एवमेवापर	४००

एवमेवापरे	५२२	औदुम्बरीमुच्छ्रियिष्यन्	६७
एवमेवोत्तर	५२८	औष्यावयोः	५२७
एवं त्रिः	३०	और्वेभ्यः काद्येभ्यः	२१३
एवं परीत्य	३६६	कंसस्थाले	६१४
एवं मध्ये	५५	कंसेचमसे	२१०
एवं सदा	३६०	ककुब्ध्यत्र	४३८
एवं सदा	३६४	ककुभाविति	५७३
एवं सर्वस्तोत्रे	१०५	कक्षिदर्थं	५८६
एवं सर्वेषु	३१	कम्पमिम्ना	५८०
एवं सर्वेषु	६०७	कयागक्षित्र	३६७
एवमितरौ	१४०	कर्मयोगाक्ष	३३८
एष कल्पः काम्यानां	६२	कर्मादिषु	३३०
एष न्यायः	४५२	कर्मानन्तव्य	७६१
एष न्यायः	४७६	कल्पव्याहारी	६६१
एष प्रला	७०६	कल्पसंप्रायाणि	४६६
एष विपर्ययासः	७२१	कथ्यइति	१२६
एषैवावृत्	५६७	कामं त्वयमाभ्यां	५५०
एकादशं	५०१	कामन्तुनागा	५२७
एकाद्विकेन	६३७	कामन्तुष्टयक्	६४०
एन्द्रं सह इति	२०६	काममने	७७४
ओकारात्	४६०	कामेत्वभ्यात्मं	१६१
ओङ्कारादिस्तु	४८१	काम्यानांनिध	५३३
ओङ्कारेण	५१७	काम्यानुक्त्य	५४७
ओमिति वा	१७०	कार्यश्रवस	४७२
ओत्पत्तिकः	५२६	कार्यश्रवसं	४६१

कार्तयश्च	५२७	क्रीत्वा राजा	३६७
कार्त्तयस्य	६७७	क्रोधान्ते	२२०
कावाइति	५७०	क्रौञ्चे परि	५१८
काश्रमयेप्रस्तरे	३८७	खनित्रेण जीवति	५५२
क्षाताइवा	५३२	खले वाली	५६१
क्षातो आइति	५३३	खान्याभावे	५५३
क्षातो वा इति	५३३	गन्धः समानि	५७
कुम्भन्तु तत्र	११३	गवारिव	७५०
कुम्भेति गवि	२७	गवामयन	७०२
कुर्युरेव	५६३	मातिविकारः	५३५
कुल दक्षिण	६७०	मायत्रच्छन्दसा	२०७
कुलायिनीक्षेत्	७२८	मायत्रस्य	५२८
क्षतक्षेत्	६६३	मायत्री मैत्रा	५७२
क्षतास्तरन्तु	५३७	मायत्री त्रिष्टु	५७१
क्षपितरे	२५६	मायत्रीसम्पन्ना	६७०
क्षनोतिसव्यान्	१६५	मायत्री सामसु	५०५
क्षव्यमित्येव	५८१	मायत्रुत्तरा	५३६
क्षव्यशंवास	५८०	मायत्रैत्रवानुसवर्ग	१३२
क्षव्याभावे	२०१	मायेतिचेदेव	७५
क्षृतेषु यश्च	५६६	क्रीत्वा यथार्थं	७८
कौत्तिक्यां	३७८	गूर्हः सौमेधं	७८५
कौत्सपायि	७६३	गृह्यति	२६७
कौत्सपायिन	७०	गृह्यति	७७७
क्रीते प्राकुत्	३८२	गृह्यति वानु	७७०
क्रीते राजनि	२५	गृह्यतेदांस्तः	२८६

माध्यायवी च	३१६	चतुर्द्विचानां	४३६
माध्यायवोः	५४६	चतुर्धा प्रथमायां	४३४
माधु मा अपि	२१५	चतुर्थमेव	७३२
माळे पशुकामः	२३४	चतुर्थस्रष्टयोः	४६७
मातमीयं	७२	चतुर्थस्वभि	७१२
मावांमा वा	२०१	चतुर्थस्य	५११
मावांतेन	६७८	चतुर्भिरिति	२३०
माशङ्कहार	४६०	चतुर्भिरिति	२७३
मास्वाकृतं	१६८	चतुर्विंशं	२६७
यामान्येभ्यः	६२२	चतुर्विंशे	४६२
यीशङ्कपक्षमेति	६६६	चतुर्विंशेन	२८६
न्यायेचेत्	१३६	चतुष्टोमयोः	४६०
न्यायेचेत्	१६६	चतुष्टोमयोः	६३५
घर्मशेषस्य	३६०	चतुर्होतारं	२५३
घोषाच्च	२८७	चत्वारि वा	४६६
घृतप्रतः	६०१	चत्वारि सुवृक्षस्य	६२१
चक्षीयता	७५८	चत्वारो ज्योतिष्टोमाः	७४८
चक्षीयन्ति	७१४	चत्वार्यभिवेचनीये	६३२
चतुःशतं	७१६	चन्द्रप्रमाणा	७६४
चतुरक्षरः	४७२	चमसं प्रतिगृह्य	१३८
चतुरवराङ्गान्	१०६	चातुर्मास्येषु	३५८
चतुर्बत्तर	५७५	चातुष्प्राश्नस्य	३५४
चतुर्बत्तर	७२२	चात्वाकदेशं	१०४
चतुर्बत्तरैः	७१६	चात्वाकमुपस्थाप्य	२६०
चतुरो नागा	४३५	चात्वाजे तु मार्जनं	१२३

चैत्रवैशाखयोः	६६६	ज्योतिष्टोमः	७४८
कुन्दोग्नेयः	६४६	ज्योतिष्टोमविधिः	६५२
कुन्दोदैवत	४६४	ज्योतिष्टोमस्य	५४६
कुन्दोमदध	७३३	ज्योतिष्टोमे	६४८
जमतीं गायत्री	५४१	ज्योतिष्टोमेन	६४३
जमतीतु	७२०	ज्योतिष्टोमेन	७३८
जगत्सुरा	५३८	ज्योतिष्टोमेन	७५०
जनिष्यमाना	१८६	तयव गर्भाः	६४८
जनिष्यमाणां	३२	तयव गर्भाः	६४८
जने तिष्ठे	५५४	तन्नामुग्रंस	५५७
जपेदेव	२८२	तन्नेतरेषां	५८४
जामतस्य सोम	५२७	तन्नेदृत्विग्भिः	३३२
जातिनास्यः	६८६	तज्जुञ्ज्यात्	६६२
जातिसंहारः	४५३	तज्जुञ्ज्यादिमां	२११
जातेरथन्तरं	३३४	तन्नेदुक्तातरि	२२१
जातेभ्यजातेषु	१८६	तत उक्ताता	८६
जातेषुवीरन्	२३१	तत ऊर्ध्वं	७४०
जीवेच्छेत्	५६७	ततयव	२६०
ज्यायसिच्छन्दसि	२४६	ततयव	५६०
ज्यायसिच्छन्दसि	५३०	तत यवेक्षमाणा	२६१
ज्योतिर्गौरावुः	७०६	ततयवेक्षमाणा	३६६
ज्योतिषश्च	४६६	ततो दक्षिणा	७४२
ज्योतिषामयन	३१६	ततः प्रतिहर्ता	८६
ज्योतिष्टोमः	६१६	तत्प्रतिपत्नी	५४६
ज्योतिष्टोमः	६७८	तत्प्रभृतीनां	४६७

तत्प्रभृतीनां	६४५	तत्रैव तिलुन्तः	१२७
तत्प्रभृतीनि	१४६	तत्रैव यजमानं	३५१
तत्र गौतमीयं	३४	तत्रैवानुप्रहरेत्	६६३
तत्र चतुर्विंशे	४६०	तत्रैवोदपात्रं	११७
तत्र तथैव	७२४	तत्रोत्तमस्य	५१२
तत्र तेनाक्षरेण	१०६	तत्रोपसत्सु	६८१
तत्र द्वितीयाय	५०४	तत्रोद्वापादीनि	१५८
तत्रत्वा विस्मययेयुः	२६७	तत्सन्ने पर्यायेण	४११
तत्र देवताभ्यः	५०८	तत्सामात्	४५०
तत्रदावधी	३७५	तथा कुर्यात्	४२८
तत्र धानप्लव्येन	७६३	तथा कुर्वन्	२०५
तत्र पंक्ती	७२०	तथा कुर्वन्	४२७
तत्र पञ्चमं	५७२	तथा गोष्ठम्	४७३
तत्र पौष्कलं	६८१	तथाग्निं चिन्वते	५५७
तत्र ब्रह्मणे	५५७	तथाग्निहोत्रमासे	४१
तत्र ब्रह्मा	३६८	तथा चातुर्थिकस्य	५१५
तत्रभक्षादृताः	६०७	तथा चान्यानि	४१७
तत्र यदादितः	३१८	तथाप्यं राजानं	१०१
तत्र युजां	४४८	तथातिरिक्तोत्रेषु	१४६
तत्र विष्टावाः	४५३	तथा तिलमाषान्	१६८
तत्र श्रव्याप्राप्तनं	७७४	तथा द्वितीयः	५११
तत्राग्नेये	७६८	तथात्रिणे	४४३
तत्रासीनः	४१४	तथा दधिमज्य	२३
तत्रैतदाहरन्ति	२१	तथादानेषु	१६७
तत्रैव तिलुन्तः	१२५	तथानुपदं	५०३

तथा पर्याय	४५०	तदभावे	४३८
तथा पुराणं	५२८	तदभावे ङक्	४४२
तथा प्रष्टी	१६१	तदभावे ङङ्गः	२४
तथा वाजप्यति	४०२	तदभावे महाङ्क	१०
तथा टक्कौ	५६४	तदभावे यः	२०१
तथा टङ्गः	५०२	तदभावे यत्	४१३
तथा टिनि	४६१	तदङ्गरेता	६६६
तथा सतां	३०१	तदा चतुर्थं	२६६
तथा सति	६१६	तदाभानं	४०
तथा सति	७३६	तदुदस्येत्	१६८
तथा सति गो	३१८	तदुद्धरिष्यत्	३३१
तथा सति पूर्व	३१६	तदुभयं	४५०
तथा सत्त्वधी	३६	तदेवः श्लोकः	१६६
तथा सत्त्वमे	४२२	तदुद्गृह्यतेः	५८२
तथा सत्त्वका	३२४	तद्दीक्षित एव	६२३
तथा साहसोत्तम	४३२	तदेवत्वैः	२६४
तथा खराख	४६८	तद्वयेतं	१३८
तथेतदः	१०८	तद्वयदानु	१८३
तथेतदौ	१८८	तद्वैकनिक	३२२
तथैकाग्र	४५६	तन्न कुर्व्यात्	२८६
तथैव जङ्गा	१४४	तन्न कुर्व्यात्	४६६
तथैव प्रतिपरीयुः	३७०	तन्न जङ्गात्	१५
तथोत्तरयोः	३५५	तमनावर्तयन्तः	६६६
तथोद्गाढ	७४७	तमनुमन्वयेत	६५६
तदभावे	३४७	तमन्तरैः	३४२

तमभिष्टमेत्	२७७	तस्मिन्नारोहति	२७७
तमभीन्विष्यत्यु	३८८	तस्मिन्नेव	६३९
तमाक्रियमाणं	१७६	तस्मिन् न्याय्य	४७८
तमिष्टौ संख्यतायां	३५०	तस्मिन् प्रथमा	४५८
तमुचरेत्	१२७	तस्मिन् वाक्	७१३
तमुचरेत्	१८१	तस्मिन् श्वत	६५५
तमुक्ताता	१००	तस्मिन् संख्यते	२६३
तमेवेति धानं	६५	तस्मिन् सञ्चित	३६२
तमेवोपतिष्ठेत्	१६५	तस्मिन् समिध	१६७
तथैनमव	५६२	तस्य छाताम्रं	५६८
तयोः पूजां	४२५	तस्य क्रवप्रभृति	५६५
तयोः पृथक्	५५०	तस्य गायत्र	५७४
तयोः पृथक्	६३२	तस्य गायत्रीषु	७६२
तयोः पृथक्	६३६	तस्य चतुर्युग	५८७
तयोः पृथक्	६३७	तस्य चतुर्विं	६३४
तयोर्दक्षिणतः	३७५	तस्य च विश्रमा	६७
तयोर्दक्षिणेन	५१३	तस्य तथैव	६१६
तयोर्दक्षिणः	५२१	तस्य तदेव	६०८
तयोर्वस्त्रिन्	७७०	तस्य तिस्र	७७६
तयोर्विकल्पः	६८३	तस्य दक्षिणा	५६७
तद्विरित्	७२७	तस्य दक्षिणा	६१२
तस्मिन् दर्शनात्	६५३	तस्य दक्षिणा	६२०
तस्मात् व्यक्तरेख	१०७	तस्य दक्षिणा	६३६
तस्माद्भुतं	३१८	तस्य दक्षिणा	६७५
तस्मिन्नुक्त	१८०	तस्य दक्षिणान्तं	१३७

तस्य दशसु	२७६	तस्य घटपृष्ठं	५७६
तस्य देव	६६८	तस्य समूहात्	३०४
तस्य देवतायै	६१	तस्य सर्वे	५५
तस्य द्वादश	६३७	तस्य सङ्ख्यं	६२६
तस्य द्वादश	६६६	तस्य क्षोभात्	४२०
तस्य द्वादशं	६०६	तस्य स्थाने	४१३
तस्य द्वादशो	६८५	तस्य स्थाने	६४६
तस्य श्वरा	२६३	तस्य स्थाने	६४७
तस्य निदर्शनं	५२८	तस्या उत्तमं पदं	१५७
तस्य पदान्ताः	५१४	तस्या ऊर्ध्वं	११०
तस्य पिवेन्	२२	तस्यां संख्यितायं	३८१
तस्य यौवं	६०६	तस्यां संख्यितायां	३८६
तस्य यौवंमास्यां	६२६	तस्यां सम्भ्रिय	३६२
तस्य प्रक्षोभा	४०५	तस्याः प्रभ	७७५
तस्य प्रातः	५८७	तस्या घर्मः	३८८
तस्य ब्राह्मणं	६२३	तस्यात्मा क्षोभविभाग्यः	५०६
तस्य याथा	७८०	तस्या द्वितीयं	५४०
तस्य रराक्षां	८४	तस्या दे दे	५४०
तस्य विंशति	६८१	तस्यादौ वा	४८७
तस्य विकल्पाः	६१५	तस्यानतिरात्रस्य	५४८
तस्य विकल्पाः	६७८	तस्यानुपदं	५०८
तस्य वृहत्	६१६	तस्यानुष्टुभः	५४८
तस्य वृहत्वां	२४३	तस्यान्ते न्यः	३८
तस्य वैव सन्तं	३७०	तस्याष्टस्य	१७३
तस्य व्रतानि	६१४	तस्याभीवर्तः	६१६

तस्यामन्वाद्य	७६८	तां वदाभिज्ञन्देत्	६७०
तस्यामौदुम्बरं	४१२	तां श्रोभूते	१४६
तस्यायनविकल्पः	७५४	तां स्त एव	६२१
तस्यायनविचाराः	७३७	ताः पञ्चाः सर्वाः	४२३
तस्यायनविचाराः	७४८	ताः प्रतिमन्त्रयेत्	२८१
तस्यावभृथात्	५५१	ताः समं	६१३
तस्यावभृथात्	६२७	ताः समं	६४५
तस्यावभृथात्	६८२	तास्तेदनवहते	३८५
तस्यावृद्ध्यथा	१६२	तानपोभ्यवहारेयेत्	५६०
तस्याश्च एकविंशः	५६५	तानभिष्टब्ध	६९
तस्याश्च एकशततमः	५६६	तानि गान्धर्व	८०
तस्या हवींवि	३६४	तानि मुखानि	६०
तस्यैका	६१८	तानि यथा	७५८
तस्यैव पञ्चात्	२६२	तानि सर्वत्र	५३५
तस्योत्तमं	२६०	तानुक्तेता	२६२
तस्योदवसानीययेद्वा	६३०	तान् मिनीयात्	६२१
तस्योपसद	७४०	तान् दर्भान्	२१४
तस्योपायो	६६५	तान्न दीक्षयेत्	२१६
तस्योपास्मै	६१६	तान्न विह्वलेत्	६६
तस्योष्णिह	६६१	तान्निविश	७५८
ता अपघाटिकाः	२८१	तान् पृथक्कोम	७०५
ता अर्द्धिन्धः	६२०	तान् प्रति	६७५
ता उभयोः	५८८	तान्वाप्येका	५८८
तां तृतीयसवने	१४१	तान्युक्तावृत्तम्	३३७
तां मुखेनोरसा	२७२	तामन्वया	६५२

ताम्रसरेबोद्धावा	२७१	तूटो पाकयचे	३२६
तामेबात्रैवा	३८३	तूटो पैठयञ्जिकायां	३६४
ता यज	७६५	तूटो वा	१०८
तामुभौ	६३५	तूष्णीमतऊर्ध्वं	३८७
तासां नाना	५०५	तूष्णीमयचे	१६८
तासां पर्याय	४५८	तृचस्तानां	४३१
तासां प्रथम	४८८	तृचापत्तीनि	४६
तासां द्विविध	३७८	तृचन घास	४५२
तासामपि	५०४	तृचेषु तु	५२१
तासु पृथक्	७७८	तृचोत्तमावां	४३१
तासु सर्वासु	४१८	तृतीयायां	१८२
तासु सह	७६५	तृतीयायां सर्व	४३८
तास्तेत एव	६८२	तृतीयिनीनां	६५०
तास्तेव प्रतीय	३४४	तृतीये	६८५
तिष्ठेदिति	३६८	तृतीयेन पदेन	४८२
तिष्ठेदिति	३८८	तृतीयेन पदेन	५०८
तिष्ठेद्दिवा	७७१	तृतीयेन विधा	२६६
तिष्ठभिबद्धाता	७३०	तृतीयं वा	४८८
तिष्ठव्याचार्याः	४१८	तृतीयं यथा	५२४
तिष्ठ इष्टयः	६६७	तृतीयपक्षतमाध्या	४८७
तिष्ठ उपसदः	५४५	तृतीयसवने	१८४
तिष्ठ उपसदः	५५६	तैत्तमापूर्व्यमात्रं	७६१
तीव्रसुति	६०६	तैत्तमापूर्व्यमात्रं	७६२
तुय उग्रिगन्धारि	१२५	ते अयस्त्रिंशत	५८४
तूटो चात्माजं	१०८	ते दशमादुः	६२४

तेन क इदमिति	१५६	तेषां यत्र	७२६
तेन दक्षिणां	१०८	तेषां यथास्तोत्रं	७५३
तेन न भूयः	१५३	तेषां यमध्वर्युः	३६८
तेन पक्षयोः	७७०	तेषां यावन्तः	६८४
तेन यजेत	६६०	तेषां वित्तस्य	६२२
तेनास्य समुपहवः	१३६	तेषां वृहत्	७१७
तेनेद्वा न साक्षात्	६२२	तेषां स्तोमघोदनैव	६७६
तेनैव प्रत्याव्रज्य	२५६	तेषां स्थाने	४६
तेभ्यो नाना	११०	तेषां होथ्यसु	३२६
तेभ्योऽन्यान्य	४६८	तेषां चेतु	२२२
तेभ्योऽयन्निगदहृत्	५१८	तेषां चेतनां	३२१
ते द्विवमाः	४४४	तेषां मनवेष्ट्य	१४२
तेषां कामं	५५४	तेषां स्तोत्रायाः	५४१
तेषां तत ऊर्ध्वं	५८५	तेषां मेकस्य	६८०
तेषां त्रीणि	४६१	तेषां मेका	५४५
तेषां दीक्षा	२१७	तेषां मेकैकं	७१७
तेषां द्वादश	६४३	तेषां ऊतेषु	३६१
तेषां द्वादश	६८८	तेषां प्रोक्तु	७१८
तेषां निधनेष्वेनं	५०७	तेषां चमसं	१६०
तेषां पूर्वयोः	४८३	तेषां पृथगनुपूर्वं	४०५
तेषां पौर्णमास्यां	७६०	तेषां शार्द्धं	३६३
तेषां प्रतिजोमं	२२६	तेषां सुत्वाप्तु	७१०
तेषां प्रथमस्य	१६३	तेषां ते यथार्थं	३४१
तेषां प्रथमे	४५७	तेषां श्रुतं परिमण्डनं	३८४
तेषां त्रयैकं	३७०	तं तेनैवावच्छिद्ययात्	२८६

तं दक्षिणा	५६३	त्रयोदश	४५६
तं दक्षिणा	६०४	त्रयोदश्यां	६८९
तं दशमे	१८०	त्रिंशत्	६५०
तं पश्चिमेन मध्यदेशेन	१५०	त्रिंशिनः सुखा	७३५
तं पश्चिमेनोदगम्	१५०	त्रिकं वहिष्मवमानं	५७५
तं घृतभृत्	११३	त्रिकुमुकेषु	७१३
तं प्रति	६७४	त्रिभिधने	५१८
तं प्रति	६७४	त्रिनेकद्वये	४३४
तं प्रतिगृह्णीयात्	४१५	त्रिभिरिति	२३१
तं प्रतिदधानं	२६५	त्रिभिरिति	२७४
तं ब्रह्मा	१००	त्रिभिस्त्रेदङ्गानि	१६२
तं ब्रूयात्	२६६	त्रिभ्य एव	५११
तं मध्यन्दिने	६०३	त्रिभ्यः प्रथमेभ्यः	५१०
तं यदाध्वर्युः	३४३	त्रिरात्राणां	६४८
नं यदाध्वर्युः	३८१	त्रिरक्तं स्तोभान्	५०६
तं रेतस्यायां	५३१	त्रिरत्सः	५६२
तं स आप्याययेत्	१४१	त्रिरर्षो वैव	५६३
तं सद्यः परिक्रीयेति	५६६	त्रिरुतस्तोद्यत्वां	४४३
तं सर्वत्र	१११	त्रिरुत् पञ्चदशः	६१०
तं हिरण्येन	३८६	त्रिषु त्रिषु पदेषु	७७
तं क्रियमाणं	३८८	त्रिषु वा द्वयेषु	४१७
त्रयस्त्रय ऊर्ध्वः	४८८	त्रिषूत्यानं	६८८
त्रयस्त्रिंशत्	७०४	त्रिकुप् कन्दसा	२३८
त्रयस्त्रिंशत्	७२६	त्रिकुप् कन्दसा	४१५
त्रयस्त्रिंशौ	७३६	त्रिकुमुत्तरा	५३७

त्रिदुभ उत्तरां	५४२	दक्षिणेनाभिं	५२
त्रिदुभा षष्ठं	७२०	दक्षिणेनाभीभीयं	२५८
त्रिद्वधास्या ऋष्यत	४३५	दक्षिणेनोत्तरयोः	१२४
त्रिद्वभाव इषोदधीयः	२२७	दक्षिणेनौदुम्बरीं	१३०
त्रिद्विति आखिल्वः	२७७	दक्षिणेनौदुम्बरीं	२७१
त्रोन् यतरस्यां	४३४	दक्षिणे पायौ	८८
त्रेधं विभजेत्	४०७	दक्षिणे पायौ	५६४
त्रैयम्बकाः	३६७	दक्षिणैः पाणिभिः	१८५
त्रुत्तरी भावेन	४४४	दक्षिणं पूर्वं	१६१
त्वं वागसि	२६८	दक्षिणं पूर्वं	१६५
त्वाष्ट्रीसाक्षः	४६६	दक्षिणं पूर्वं	२१२
दक्षिणमध्यधिक्षुम्भां	३७५	दक्षिणं पूर्वं मासाभ्यां	७७३
दक्षिणमनह्वाहं	२७	दक्षिणं पूर्वं	६५२
दक्षिणमनु वाङ्	१४०	दक्षिणं पूर्वं	६५१
दक्षिणस्य	५६५	दक्षिणं पूर्वं	६२२
दक्षिणस्य हविर्ज्ञानस्य	८६	दक्षिणं पूर्वं	६२६
दक्षिणाङ्गं	१३४	दक्षिणं पूर्वं	२३६
दक्षिणाङ्गपूर्वाङ्गं	६१	दक्षिणं पूर्वं	२४५
दक्षिणे तीरे	७५५	दक्षिणं पूर्वं	६६६
दक्षिणेन परिचायुः	२६३	दक्षिणं पूर्वं	७०२
दक्षिणेन मार्जातीयम्	२८३	दक्षिणं पूर्वं	३१८
दक्षिणेन मार्जातीयम्	४१२	दक्षिणं पूर्वं	२२७
दक्षिणेन रथं	१६४	दक्षिणं पूर्वं	४६६
दक्षिणेन रथपथं	२६५	दक्षिणं पूर्वं	६५१
दक्षिणेन श्रम्भान्	७२	दक्षिणं पूर्वं	६५१

दशाक्षरेषु	७३१	दृढत्वा	७६४
दशनि चतुष्काः	४५५	दृढत्वा	७७५
शमपूर्वाणि	५८२	दृष्टश्च दशमार्थः	७०३
दार्ढ्यत	७७१	दृष्टज्ञानेन	३३८
दार्ढ्यते	७७२	दृष्ट्वा वा गच्छचयोगम्	५४५
दाशरात्रिका	७१२	देवतापदं	५०१
दाशरात्रिकेभ्यः	४५१	देवतासु	५०५
दाशरात्रिकेभ्यः	४५४	देवयजमनाञ्च	१७
दाशेति दक्षिणान्	१६५	देवशब्दं	६००
दीक्षणीयायां	५८	देवानां स्थाने	३४
दीक्षाज्ञाय	६८७	देवा ग्राह्याश्च	२८
दीक्षानुपूर्वेण	३८	देष्टेनैवान्तर्हितः	११२
दीक्षानुपूर्वेण	२२१	दैक्षं प्रथममहः	५६७
दीक्षितस्वेत्	४०१	दैवोदास	५२६
दीक्षितस्वेत्	४०२	दैवोर्द्वयोर्वा	४६३
दीक्षित्वा	६६५	दाभिश्चे तिष्ठः	४५८
दीक्षित्यमानाः	२१७	दादशरात्रं	२८४
दीक्षित्यमानान्	२१६	दादशत्रं	७३२
दीक्षोपसत्सु	२२०	दादशाक्षराणि	५३२
दीक्षोपसदां	७४२	दादशाहः	६८०
दीर्घतमसोऽर्कः	२४४	दादशे ऋचभाज	४५५
दूरं प्रजित्वा	१८	दादशे दृष्ट्या	४३५
दृतिवात	७३५	दादशे व्याख्यातौ	४६१
दृश्यते च	७३७	दादशं प्रतं	५८८
दृश्यते चान्यत्र	५४७	दादशा उपसृष्टं	६६२

द्वाभ्यां पूर्वयोः	४८०	हे हे सर्वेषां	४८८
द्वास्वाङ्गसन्मार्जन	१३२	हे पुरस्तात्	५३८
द्विजप्रभृतयः	४४५	हे वा	४०
द्वितीयचतुर्थे	४३०	हेष्यप्रियकल्पयोः	८४
द्वितीयश्चेत्	४३८	हे सौत्रामण्या	३७७
द्वितीयमिति	३३४	हेमते पदान्तः	४८३
द्वितीयां चिह्नतः	४२४	हेषं जुहुयात्	१७१
द्वितीयाः सवनेषु	१४२	हौ तस्याश्च	४३५
द्वितीये शाखिल्यः	४५७	हौ तस्यामेव	४३३
द्वितीयोत्तमौ	५११	हौ ह्यधिग्रये	४४६
द्वित्रयस्त्रिंशत्	५८२	ह्यहोपवर्गः	७४५
द्विपदाकारं	५१३	ह्यहीनत्वात्	५६६
द्विपदासु	५००	धनुष्कोष्ठ	५६८
द्विपदे स्यातां	४२२	धानक्षप्यः	४२६
द्विप्रभृतीन्	४३६	धानक्षप्यः	४५४
द्विराजप्रभृतिषु	४७०	धानक्षप्येन	४२१
द्विराजीयस्त्र्यहीनः	५६७	धान्यपाचाः	५६२
द्विविधमभिज्ञवं	३०३	धावेत दन्तान्	६२७
द्विषं हितानि	५८३	धिक्त्वा जास्मि	२८५
द्वीपश्चेद्धर्म	५५	धुर्वै प्रथमं	१६१
हे इति	६१८	धूम उदिते	३३६
हे एकमिति	४८६	धूम उदिते	५८७
हे हे उपानहौ	५८३	दृष्टमपश्येत	१४८
हे हे तु वखां	४८६	धेनुमनङ्वाहं	३५५
हे हे दामनी	५८३	धेनू उपसज्जति	६१

न कक्षनाभिवादयेरन्	२१८	नवोन्नये	६५०
नक्षत्राणामिति	१६३	न व्यभिचरेतेति	११८
न ग्रामं	७७६	न शूत्रेण	२१८
न च सर्गावयव	६८८	न सङ्गात्	७४५
न चान्यत्र	८०	न सङ्गात्	७६६
न चास्य स्थानतरं	१७	न सवनीयस्य	३७३
न चेत् प्राप्नुयुः	८५	नात्रिरात्र	६६०
न तु प्रक्रमत्	७७४	नादित्यमुपतिष्ठेरन्	३७४
न तूर्द्धं बहिष्यवमानात्	५४१	नाधिष्ठात्र	२१८
न तेजनी	६२८	नानर्त्विजः	५५०
न दन्ताम्	२१८	नानादेश	७३०
नदम्ब औदतीनाम्	४८२	नाना घृष्टे	३०४
न प्रतीक्षा	२१८	नानाप्रकरण	६५३
न प्रवृत्तिरन्	८८	नानाहोभिः	२८६
न प्रवृत्तानि	६२८	नानुग्रामं	६२८
न बड वदेयुः	२१८	नारायणसी	४४०
नमो गन्धर्वाय	१११	नार्मेधान्त	३८
न राजानमालभ्य	१०१	नासिकयोः	५८४
नव नव	६४६	नास्यान्नाक्षया	६२८
नव नव दक्षिणा	५७३	नाडतस्य	२१८
नवमदशमाभ्यां	५०२	निःसर्पतसु	४०४
नवमस्य	२४२	निहन्तयेत	६२७
नव सातो वार्हत	७२०	निष्ठाभ्याहितः	६६१
न वा कुर्यात्	५८	नित्यौ च शशकर्मो	३०७
नवाहयोगात्	७०३	निधनं प्रति	१८१

निधनभूताः	४२०	नोपदवान्	७५६
निधनमितरौ	२५८	नोर्द्धं प्रतिहारात्	५१६
निधनानि	५०४	न्यायविहितः	४५८
निधनानि	५१०	न्याय्यप्रतिहाराणां	४७६
निधनान्यपयन्तः	३७६	न्याय्यो वा	४६२
निधनायैव	५४	न्याय्यो वा	४६५
निधीयमानस्य	३३४	पंक्तिवत्तरा	५४०
निधीयमानस्य	३६५	पञ्चतौरश्रवस्तयोः	४६१
निधीयमानस्य	४०२	पञ्चदश	४५३
निधीयमानानां	३६३	पञ्चदश	४५८
निधीयमानानां	३६३	पञ्चदश	६११
निधीयमाने	३३६	पञ्चदशपर्याया	४६४
नियमाथै	७०१	पञ्चदशानां	७३६
निरुक्ताश्च	५३६	पञ्च धानझण्यः	६३२
निरुक्ते यथाथं	६३१	पञ्चमस्य	७१८
निषादेषु	५५३	पञ्चमे यत्	२२५
निषेधे चोभौ	५१६	पञ्चमेहनि	६६५
नेति धानझण्यः	३०८	पञ्चमैश्च	३५१
नैक्तिनीपर्यायाः	४४३	पञ्चविंशं	६१७
नैतन्धवा	७७२	पञ्चविंशे	२८८
नैतानि परासु	२१६	पञ्च शारदीये	६८३
नैतेषां	६१७	पञ्चसु माःसु	७१६
नैनमन्यः	६६१	पञ्चाक्षरशः	५१३
नैनामन्यो	२२०	पञ्चानां वः	४६३
नोत्तरयोः	४२०	पञ्चाशत्तं	६५०

पञ्चाशदितरेषां	५८८	परिविच्यमाने	३८५
पञ्चाष्टेषु	७०५	परिहिते प्रातः	७८
पत्नी च	५४	परिहृतास्त	२२२
पत्नी यजमानौ	३०	पर्येव वा तत्	४०८
पथ्याभिर्होतृषामाशि	४२७	पर्याय प्रत्यवरौहन्तु	४५१
पथ्यामन्यत्र	४२८	पर्याय विष्टावान्	१५१
पदं वाजिम	४७२	पर्यायादि	५०८
पदादिः प्रतिहार	४७७	पर्यायादिषु	१५१
पदादौ वा	५१४	पर्यायान्ते	६८५
पदानिर्देशे	४७७	पर्यायेभ्यस्तु	१५५
पदान्तमविशेषेण	४७८	पर्वणि त्वेव	७६१
पदान्तश्चतुर्भिः	४८२	पर्वणोरिन्द्रकुक्षी	७७०
पदान्ते त्रीणि	५१४	पर्वण्युत्तमं	५८८
पय आहरन्ति	६१	पवमानयोरुत्तरयोः	१५६
पयस्यायां खरं	६५	पवमानाश्च	५७५
पराकत्वञ्च	६५८	पवमाने रथन्तरं	५७१
परास्वेवेति	५३१	पवित्रेण त्रीण्यक्षराणि	८५
परिघर्मं सम्पाठ्	६३	पशुरेव पशोः	३३०
परिचरा ढ्य	४४२	पशूनां यूपारुतिं	३७१
परिध्योर्वा	३४२	पश्चाच्छालाम्नेः	२१५
परिवर्त्तयन्	४१४	पश्चात् दक्षिणतः	८२
परिवर्त्तिन्याः	४५२	पश्चात् प्रत्यहमुख	१३४
परिवार्यमानयोः	३८६	पश्चाद्गार्हपत्यं	५८३
परिधि त्तेऽध्वर्युणा	३६६	पश्चादाधीप्रीयस्य	३६८
परिविच्यमाने	५५	पश्चादितरेषां	२६१

पश्चिमेन गार्हपत्यं	२१०	पुरस्ताच्चोप	८६
पश्चिमेन चेत्	४०२	पुरस्ताच्छपात्	१६७
पश्चिमेन पक्षौ	४८	पुरस्ताच्छपाद्वा	१६७
पश्चिमेन परि	२६४	पुरस्तात् यजमानः	७७
पश्चिमेन पुच्छं	५०	पुरस्तात् स्तोभा	४६३
पश्चिमेनाग्नी	२८६	पुरस्तात् स्तोमः	४८१
पश्चिमेनाहवनीयं	७७८	पुरस्तात् स्तोमः	४६१
पश्चिमेनोत्तर	३६७	पुरस्तादेक	२७७
पश्चिमेनोद्गाता	१०३	पुरोरात्रेः	७५७
पश्चिमेनोप	२८१	पुरीषेष्वाग्निं	५१८
पाकयज्ञा इति	३२८	पुरोजित्वां	५७४
पाङ्क्त्यान्	५२३	पुरोडाशेन	३७२
पाणिभित्तु	२६१	पुरोडाशेन	४०१
पादयोः क्षपं	५६५	पुष्करपलाशे	४८
पार्थस्त्यैश्च	६४७	पूर्वमुष्णोयमाणं	७३
पार्थुरञ्जं	६६६	पूर्वाहुतौ	३७४
पार्थिकान्	६०६	पूर्वं अमसेभ्यः	२३६
पावमानाय	५२६	पूर्वं नारा	१७०
पिष्टभिरिति	१४२	पूर्वपक्ष	७५७
पुङ्गवैः	७६५	पूर्वयाव	३३०
पुंषन्मिथुमानि	१५८	पूर्वया द्वारा	५६
पुनः संस्तुते	६३५	पूर्वयोः पूर्व	४६१
पुनरस्मात्	१७६	पूर्वयोः प्रजवयोः	२६
पुनराज्ञा	६५३	पूर्वयोर्द्वितीयः	४६१
पुरस्ताच्चास्य	१६	पूर्वयोर्ग्राह्य	४३६

पूर्वबोध	४८६	पूर्ववयसि	६३४
पूर्वस्निग्ध	७०१	पूर्ववोत्तरेश	४६०
पूर्वस्निग्ध	२२६	पूर्ववोद्य	४०६
पूर्वस्यां सदसः	१२५	पूर्वव्यभिचारेषु	३२१
पूर्वस्याभि	७७०	पूर्वो दहतः	२६७
पूर्वस्थेन	४४६	पूर्वो यज	३४२
पूर्वावाक्यौ	५३०	पूर्वो सदसः	६८
पूर्वाङ्गे दक्षिणेन	३३२	पृथक्चतुः	६३६
पूर्वाङ्गे धरायुः	३६३	पृथक्द्वयेभ्यः	२०६
पूर्व कल्प	३३५	पृथक्द्वयेषु	४६२
पूर्वमेव	१८०	पृथक्सावित्री	२०
पूर्वमेव दक्षिणा	६३१	पृथक्स्त्रोत्रीया	४६७
पूर्वमेव देव	२६३	पृथगिष्टिषु	३५३
पूर्वमेव पत्नी	१५७	पृथग्जनपदे	१०३
पूर्वमेव पत्नी	२६४	पृथग्भक्ष	२०७
पूर्वमेव पत्नीभ्राता	२६	पृथग्यजते	३०
पूर्वमेव प्रसोतारं	१३१	पृथग्वा	७५२
पूर्वमेव वा	२०५	पृथिव्यां मध्य	७१
पूर्वमेव सदः	२३५	पृथानामन्ते	८५
पूर्वमेव हविः	२६१	पृथुचेदद्यात्	१६६
पूर्वमेवाभीषीयं	२८४	पृथुस्तोत्तरयोः	२४४
पूर्वमेवाभीषीयं	४१२	पृथानां वाक्ता	२६८
पूर्वमेवति	४००	पृथे च दहतः	३००
पूर्वमेव न हत्वा	३८३	पृथेन च	५५०
पूर्वमेवप	४८	पृथेषु रथ	५०२

पृथ इति	७११	प्रज्जकितेऽदग्निं	३३६
पृथस्तरसास्त्राण	२२६	प्रजवन्	६८०
पृथस्तोमेन	७३८	प्रजीतासु	३४३
पृथाभिज्ञवान्	३१६	प्रतिगृह्य	२५७
पृथाङ्गैक	७३८	प्रतिधत्स्वेति	२६५
पृथे रथं	२२८	प्रतिजोमैः	६०२
पौबमद्मे	४६०	प्रतिहतां	१८१
पौबमीढे	५१६	प्रतिहतां पश्चात्	१४१
पौबमासी	६४२	प्रतिहारवेजायां	२५२
पौबमासी	७३६	प्रतिहारवि	४६६
पौबमासी	७८०	प्रतीवेष्टो जगः	५५४
पौबमास्यां	६३०	प्रजवन्वाय	७०३
पौब्यामिष्टौ	६६७	प्रत्यक्षपरोक्ष	४७६
प्रकाशौ	६२६	प्रत्यक्षमन्त्र	६००
प्रकृत्य इति	७५६	प्रत्यक्षवि	७८०
प्रकाख्य	६६३	प्रत्यक्षविका	७३४
प्रकाख्यप्राग्निच	३४६	प्रत्यङ्मुखः	१०४
प्रकाख्यकुचं	२१२	प्रत्यभिमुख्ये	१४३
प्रमथव प्र	५५६	प्रत्यवरोह	६११
प्रमाथकारं वा	७८	प्रत्यवरोह	६१४
प्रमाथेयु	५२१	प्रत्यवरोह	६१५
प्रजापतये साहा	७०	प्रत्यवेतस्तरायां	५१६
प्रजापतेः	३५०	प्रत्याग्न्य ग्राह्यः	६०
प्रजापतेः	७५०	प्रत्याग्न्य यज्ञा	५०
प्रज्जकितेऽग्ने	५६७	प्रत्याग्न्यरथ	५०

प्रथमश्चाभि	३२३	प्रविशतेषु	३८८
प्रथमतश्चेत्	६६४	प्रवेशितेषु	४०३
प्रथमद्वितीय	४८८	प्रवेशमानं	३८४
प्रथमद्वितीयौ	१४३	प्रवजित्य	४४६
प्रथमनवमाभ्यां	४८२	प्रक्षरं प्रतिगृह्य	१०८
प्रथमं वा	५१२	प्रक्षवप्रति	५२२
प्रथमाक्षर	४७५	प्रक्षोता तु कुशाः	१४०
प्रथमाक्षि वा	४८०	प्रक्षोता प्रथमः	८५
प्रथमाभिः	४२३	प्रक्षोतुश्च	३२०
प्रथमाद्या	५२२	प्रक्षिप्यात्	१५
प्रथमायैव	५००	प्राकृत एव	६१५
प्रथमायां	५४४	प्राकृतस्य	६०८
प्रथमायां	४५१	प्राकृतोत्पेव	६५५
प्रथमास्यावाप	२८८	प्राक् चतुर्थीत्	५०४
प्रथमेन वाजपेय	१४५	प्राक् प्रतिहारात्	१०५
प्रथमे पञ्च	६८८	प्राक् शिशु	५०१
प्रथमेऽहनि	६८१	प्राक् सत्त्वा देशात्	३१
प्रथमोत्तमयोः	३३५	प्रागुदक् प्रवचं	१६
प्रथमोत्तमौ	४८१	प्रागुदयनीयात्	१८५
प्रमाणाथं तवे	४१८	प्रागेव क्लोच	२५८
प्रवरास्तु निवर्तन्ते	११२	प्रागोवाचाः	४८०
प्रवर्ग्यवति	५३	प्रागौकारात्	४८८
प्रवामर्चन्ति	४४०	प्राग्धिष्ठात्रविहरजात्	१२१
प्रवृत्तीरग्रेवेति	८८	प्राग्बाभ्यासात्	४८६
प्रवेशनसम्भार्यने	११३	प्राक्खण्डकरं	२५

मास् वोदङ् वा	६६३	मासगुह्यां	५६८
माचीं होजे	६७६	मल्लामति	७८१
माचीमनु	५७५	मल्लभागमाहृतं	३५०
माजापत्वेन	१६६	मल्लसामैव	६१६
माक्षं होतारं	५६२	मल्लसामि	१७८
माक्षमुदक्षं	२१६	मल्लसामं यजमानः	१०१
माक्षायत्वेति	२७८	मल्लायतनी	७५०
माखे भक्षं	५६०	मल्लायतनीया	७५७
माखे सोमेति	१६१	मल्लोद्यं	२५३
मातःसवन	६५६	मल्लायमान्य	६५६
मातिहारिकं	५१६	मल्लायमुक्ता	२६७
मादुर्भावा	७६६	मल्लायमुक्ता	२७६
मादेशमाचाः	६७१	मल्लायवि	७३५
माप्य च	५५	मल्लायय	७१५
मायस्त्रितक्षेत्	३४५	मल्लायपु	६२८
मायवीयन्तु	७११	मल्लयेन	५७८
मायवीयायां	५६	मल्लयेनैव	६२६
मायवीयायां	३८१	मल्लयोऽभि	२८२
मायश्चमाहृतं	३६५	भर्गः पूर्वस्मिन्	३३७
मायश्चमाहृत्य	३७८	भस्माद्योभौ	७३६
मोक्ते नक्षत्रे	२५५	भावस्वाचार्याणां	२२८
मोक्ष स्तत्रं	३६०	मास निधने	५०८
मक्षं प्रा	७६७	मासमात्रे	६११
मक्षं ब्रह्मसाम	५७३	मासवैक्ययोः	७८२
मासगुह्यी	६१८	मासेनोक्तः	५००

भुक्ताभीषीय	७१०	मध्यमावाप	३३१
भुञ्जीत जिजी	५६८	मध्यमे मध्यमे	३३०
भूमिदुन्दुभिं	२६७	मध्यमेऽहनि	६६६
भूयिष्ठं तन्म	३३०	मध्यमेऽहनि	६७५
भूभुवःखः	१३५	मध्यादेक्षा	३६०
भूभुवःखः	१६६	मध्यमे वोभयोः	१२२
भूभुवःखः	३०७	मध्यमेयत्तु	३३५
मध्यमानेऽभिं	३३६	मन्मं प्रातः	१२१
मध्यमाने क्षोमं	२३१	मन्मविधिश्चादियहनेन	०
मधुमन्ममिति	१६०	मन्मयो माग्यो	५२५
मधुच्युत्रमिधानात्	३०६	मन्मयोयोचः	१५
मध्यन्दिनीयान्	३३०	महामिरि महा	१०३
मध्यन्दिनेन क्षुत्वा	१५६	महा दिवा	५०६
मध्यमहतरं	६३६	महागात्र	६६२
मध्यमं वचनं	३८६	महावीर्यापि	२८०
मध्यमं वचनं	३६६	महावीरान्	३८१
मध्यमं वचनं	५१३	महावेदेः	३६१
मध्यममेव	५१३	महाव्रतस्य	२५६
मध्यमयोः	३६४	महेश्वरस्य	७५०
मध्यमस्य	२२३	माध्यन्दिने चेतु	४३४
मध्यमस्य	३६२	मानवात् पूर्वं	३०६
मध्यमानुत्तरे	४८६	मानसं दर्श	७३४
मध्यमायां	३३१	मानसवदा	४०६
मध्यमायां	३६०	मासं साक्ष	७३५
मध्यमायां	५३०	मासमेवेति	७३०

मासि मासि	३१८	यद्योपवीती	२१४
मिथुनौ दक्षिणा	३५६	यद्यन्तु स्यात्	७१३
मिथोऽन्यत्र	१३२	यत् यत् स्तोत्रं	४०८
मुञ्जाभावे	२७१	यत्र क्वच	७७५
मृते मृद	७६६	यत्र तिलुन्त	७४
मेने म्रुवाखयोः	२८	यत्र तु क्वच	७१४
मेघ क्षौर्वायवं	६५	यत्र वाध्युः	३४४
मौक्षसोमसामनी	२४१	यत्र क्त्वा दृक्षा	५००
यद्वा पापी	६०६	यत्रात्राक्षर्णी	६२४
य र्गं पुर	५८८	यत्रैनागध्वर्युः	३००
यजनीये	७५३	यथाक्वालेयस्य	५१७
यजनीयेऽहनि	५८८	यथागीतं	५२
यजमानं ब्रूयात्	३६३	यथाचात्वाले	३६१
यजमानवचनात्	१८५	यथा जाति तु	५५६
यजमानश्चेत्	३७६	यथा जातिमृगान्	१५८
यजमानसक्षरेषु	२५१	यथाधीतं	२४८
यजमानस्यामात्राः	३६८	यथाधीतं	४१३
यजमानो निघ्न	५६	यथाधीतं	५०८
यजुन्तये	१८	यथान्त एवं	३२१
यजुषाहरहः	८३	यथान्बान्	३३२
यज्ञायज्ञीय	३१२	यथान्बानि	४१८
यज्ञायज्ञीयर्तु	४६३	यथाप्रक्षत्	७४३
यज्ञायज्ञीयस्य	१८१	यथाभिप्रेतं	२८६
यज्ञियस्य	२७१	यथाभूयश्च	७३४
यद्योपवीत	३६४	यथाज्ञाय	७८१

यथाज्ञायं	४०७	यदा सर्वं	७६६
यथाज्ञायं	५१७	यदि चोत्तरयोः	२००
यथाज्ञानं	५७६	यदेतानि	७२८
यथावयसं	६१५	यदेनात्	७६७
यथाविह्वल्य	३३७	यदेपाकुर्व्युः	२०३
यथावैकः	४४३	यदेवन्नासु	४६६
यथाशिवं वा	४२३	यदर्थं स्यात्	१६३
यथान्त्रिंशत्	२५३	यदर्थं स्यात्	१६७
यथासनमुप	१५५	यद्वा उविशति	१६३
यथास्नानं	४४६	यद्वा विदाहि	५७०
यथा हविः	२६२	यग्न्यदग्नि	१८३
यथा हतं	३५०	यन्मेयं	१८०
यद्येतन्निष्क्रामेत्	७३	यन्मेरेतः	३५६
यद्यैवार्धेय	६४८	यमध्वर्युर्भक्षं	२५२
यद्यैवार्धेय	७३६	यशोभार्गः	२२४
यद्यैवार्धेय	७५१	यस्यात्र पत्नी	२६२
यदवसानः	४५०	यस्यार्चिकं	५२२
यदस्यङ्कुनो	६६४	याः काश्चेति	५८१
यदा अश्वर्युः	२५१	या का चेति	५५३
यदग्निघ्नीयं	१२६	याधोषोमीय	३३
यदा चात्वालं	१२८	याजमानब्रह्मणे	१३२
यदा दक्षिणं	१२६	याज्यश्च प्रथमैः	१४
यदा ब्रह्मं	७६७	याद्याकामी	७०१
यदा ब्रह्मणः	१२६	या देवताः	६०३
यदा शान्तिः	१२८	यामि पुरस्तात्	५०८

यन्निबलं	५७८	येनेतो गच्छेत्	२८३
यानि वैनं	३३७	येषां केषां	६३६
यान्तः सुनुयुः	७१४	येनौ यानि	५२४
या पत्नीनां	६७१	यो भूयोजिग	१५३
याभ्यां काभ्यां	५८०	योयः सामाङ्गं	२०२
या वद्वाक्रामेयुः	८३	योयः सामाङ्गं	२३२
यावद्यजुः	११	यो वा तिस्रः	५६२
यावद्वचनं	३४०	यं ब्राह्मणाः	५८७
यावदा	६७७	यं ब्राह्मणाः	६०८
यावद्वा सुनुयुः	२६४	यः कश्च	६६०
यावन्तिक	७७६	यः कश्चाप	६३७
यावन्त्यहानि	१६६	यः सोमं पीत्वा	६०७
यावन्मितः	४४६	यजतजातरूपे	६०
यावन्विकौ	५८१	यजतोनिष्कः	५८१
याञ्चोर्द्धमुप	३१	यन्तर	७५३
युक्ता सोमं	१७३	यन्तर एवर्षं	१७२
युगपत् कर्मसु	८१	यन्तरं	६४६
युगपदिति	५४६	यन्तररष्ट्रं	३६८
युग्मासेषु	३२०	यन्तरप्रभृतीनि	४६
युग्मायुक्ता	४४४	यन्तरवर्षायां	५३२
युग्मायुग्मः	४४७	यन्तरवर्षो	११०
युष्मे वाचं	७७	यन्तरात्	३०७
ये ऊर्द्धं हि	५३७	यन्तरे प्रस्तूय	१७३
ये केच ब्राह्मः	५७७	यथेय्याजिं	४१३
येन रथेन	६१३	यस्मिन्सीति	४०५

रक्षी धारयन्	२६	वजाटे प्रसि	५६७
रसोऽसि वानस्पत्यः	२२	विष्णुग्रह	६५७
राजन्वास्ते	६२२	वोक्कं एवासु	३६७
राजपुरो	६४०	वोहितोष्णीषा	५०१
राजसूय	६१०	वक्त्राकपिश्री	२८०
राजानं	६७२	वचनस्य	७३०
राजानं हरेति	३६८	वचनात्	६८०
राजानमभि	६७२	वचनात् तु	७३०
राजाराज	६१८	वस्त्रमहां क्षति	३१२
राजान्य	६६५	वत्सतरीः	६८७
राक्षो राज्याय	६७	वह्ना नामासि	१६
राज्ये कविं	६३३	वयायां ऊता	७१०
राज्यैताभ्यां	६३७	वयायां ऊतायां	१२३
राजिकारि	६८५	वयायां ऊतायां	३०१
वचितो धर्म	३८६	वरवरस्य वाक्	२५५
वचितं प्राप्तेः	६०	वरासीनेष्टुः	६२६
रुक्मो होतुः	६०५	वस्त्र प्रघासैः	३०१
रुद्र पर्याया	७५७	वस्त्र क्षेतियथा	१५८
रेतस्यायाः	५३६	वरः सप्तमः	३५३
रेतस्यैकत्रिकस्य	४३१	वर्जमानेषु	७७१
रेवतीषु वार	१७१	वस्तूकान्तामि	५८२
रेवत्यश्च वार	१७१	वशायां वासं	६५
रोहितेनामदुष्टेन	२७६	वषट् कर्तुं रनुभयं	१२६
रौद्रशीवि	१२७	वषट्कारि	७७६
रौद्रिवाभ्यां	६२	वषट्कृते	१७७

वसहस्रंते	४११	वात आगतु	४१२
वसतीवरीषु	४०१	वान्तं चर्म	६१३
वसनमयः	६१३	वामदेखं	५१
वसन्त इति	६६६	वामदेखं	४८८
वसन्ते	६६१	वामदेखमसि	१६४
वसिष्ठस्य	६८३	वामदेखयज्ञा	४३३
वस्त्राभीतरे	२६२	वामदेखस्तु	४३०
वहिरस्यौके	३११	वामदेखेन	१००
वह्निर्वैद्यदक्ष	११७	वागेरभिक्रान्द	४६२
वह्निर्वैद्यतत्	८२	वागेर्वै	७४६
वह्निष्यवमान	५३५	वारवन्तीयस्य	२३५
वह्निष्यवमान	५३५	वारवन्तीयस्य	४६५
वाङ् पूर्व	६१६	वाग्राहीभ्यां	६२३
वाक् सर्वं मनो	२७८	वार्हदिगरं	६६६
वाग् बळ बळ मे	२२	वाक्तः पोतुः	६२६
वाग्वाप्ते	४७३	वासिष्ठमध्या	२४३
वाग्व्यता अपि	२५४	विंशति शतं	७२४
वाचं यच्छेयुः	१५३	विंशतिशतं	७२५
वाचयित्वा	२३०	विद्यनाम्नां	६४१
वाचयित्वा यज	२३१	विद्यच्छान्तां	२१८
वाचयित्वा यज	२३२	विष्णुदसस्तु	४६६
वाचयित्वा यज	२३६	विजितस्य	६७६
वाजपेयः	६१०	विज्ञायतनी	४५१
वाजपेये	४१२	विपयश्च	५८०
वाजिनाम्निन	४५६	विपरीतं	४३६

विपरीतमेतत्	२२७	विश्वेदेवा	२६०
विपर्ययः	४४८	विश्वेवां	७५०
विपर्ययं तु तस्मिन्	८३	विश्वमाः सम	४४५
विपर्ययाभि	१८	विश्विते द्वितीयं	२०३
विभाग्यं वा	५०६	विश्ववत् ऊर्द्धं	२२५
विभाग्यं वा	५१४	विश्ववत् समीपे	२२७
विभाग्यानि	५१२	विश्ववतो दिवौ	३११
विभूरसीति	१२४	विश्ववद्रुतयोश्च	२३६
विभुक्तासु	३५२	विसंस्थिते	१३८
विभुक्ते चान्तरेण	३८४	विहारं धानक्षप्यः	११५
विराजि दश	६३३	वीभत्सेयातां	१३६
विराट्सु	३४०	वृत्तिर्ज्ञेयतस्मिन्	५७३
विराट् खगु	६६३	वृत्तिस्त्वगुभ्यां	५७७
विलिखिते	३५६	वृत्त्यपेक्षा	६५८
विलिखिते	३६१	वृत्त्योसि	११६
विवयनमात्मन्य	२७२	वृत्त्योपगरो	२८३
विवाहो जनः	५५४	वृत्तः पूर्व	३०७
विशो विश्वीय	४८३	वृत्तारथन्तरेण	१७२
विश्वजित	३१८	वृत्तीक्षया	७१६
विश्वजिति	२४०	वृत्तीक्षया	७२३
विश्वजिति	३१४	वृत्तीसम्पन्नाः	६४१
विश्वजिदभि	५४६	वृत्तो दुन्दुभिं	२२६
विश्वजिदभि	६७६	वृत्तपृष्ठ	७४६
विश्वरूपाणां	७५	वृत्तपृष्ठमेतत्	३१३
विश्वरूपाणां	७८	वृत्तपृष्ठमेतत्	३१४

वृहत्वा चैव	७२१	व्यत्वासं वा	३२४
वृहत्वा धानमप्यः	४२२	व्यवक्षोभेत्	५०८
वृहत्वा प्राखिल्यः	४२२	व्यवकायां	६३१
वृहदसीति	१६४	व्यानायात्वा	२७८
वृहदुत्तमं	३०५	व्यावर्तते	७७६
वृहद्दार	६४६	व्युत्तिक्षन्	६११
वृहत्स्यति	६११	व्यूढं गानुकल्पयेत्	३०८
वेदिं वाक्रामन्तः	८८	व्यूढं पृथं	३०४
वेदेः पांशून्	७५८	व्यूहसमाधेः	७०२
वैद्यतत्वात्	७०५	व्यूह्य द्यमानि	३४८
वैखानसं	४८३	व्रतपक्षयोः	२५८
वैदभिरात्रे	१२१	व्रतवत्सु	५५५
वैदव्यते	४८७	व्रातीनानां	५६८
वैयम्बं प्राक्	२४४	व्रात्यक्तोमैः	५७६
वैयम्बे चर्मणि	६२७	व्रात्यक्तोमैः	५८५
वैराजपक्षमैः	२७३	व्रात्येभ्यो व्रात्य	५८४
वैराजस्य	२३०	शङ्कावृत्तश्च	२८६
वैशाखजौ	७१५	व्रतं होत्रे	६६८
वैश्वं यं विशः	६३८	व्रतमस्या	६७२
वैश्वक्लोमे	६०५	व्रतमस्याः	६७३
वैश्वजिता	६४८	व्रतमाशिरं	६०८
वैश्वदेवेन	६३४	व्रतमेकैकः	६५०
वैश्वानर इति	१६५	व्रतरात्रेभि	७१३
व्यत्वासं	७४८	व्रतस्योक्तां	७१७
व्यत्वासं वा	२८८	व्रतार्हाः स्युः	६३६

भूते गोषु	७६५	भूतानेभि	२३४
भूतानां परि	६२	भूतानां वापयेत	६२७
भूमि इति	१८०	भूतानां वचनैश्च	४८१
भूतानां	६८३	भूतेनेषुः	५८८
भूतानांभिः	६८५	भूतेनासीति	१११
भूतानां	६८२	भूतानां	५७
भूतानां अथि	५७०	भूतानां प्रत्यागमं	६५
भूतानां	४८४	भूतानां स्थाने	५७७
भूतानां	४५७	भूतानां	४८३
भूतानां	४५८	भूतानां	४८४
भूतानां	४२६	भूतानां वा भूतानां	२५५
भूतानां	६६४	भूतानां च	४८२
भूतानां	२७८	भूतानां वा	६१२
भूतानां कपा	५८३	भूतानां इति	१२५
भूतानां च गीता	५२	भूतानां प्रतीति	२६
भूतानां	५८१	भूतानां	४७४
भूतानां	६५२	भूतानां	२८८
भूतानां पूर्वः	५८४	भूतानां वादादश	५५७
भूतानां च	५२८	भूतानां वापय	४८७
भूतानां तेभ्यः	६२२	भूतानां वा प्राप्ता	४८८
भूतानां प्राप्ताया	२३	भूतानां धानं	६४३
भूतानां	५२८	भूतानां च	७३१
भूतानां	६५४	भूतानां च	३०
भूतानां	४८५	भूतानां	४८८
भूतानां	७५५	भूतानां	४२७

ब्रह्मादभिन्नव	३१७	संवत्सरा	७०३
ब्रह्मादौ चिकित्	३२०	संवत्सरात्	६१८
ब्रह्माद्यस्य	३२०	संवत्सरात्	६२८
वह्निरिति	७८१	संवत्सरात्	६६८
वह्नेन च	५१३	संवत्सरात्	७७३
वह्नेऽहनि	२३७	संवत्सरात्	७७८
वर्षा चैवा	७७७	संवत्सरात्	१११
वर्षा वा	७१५	संवत्सरात्	१०२
वर्षा शरदि	६८५	संवत्सरात्	८८०
वर्षा इति	५३७	संवत्सरात्	७६३
वैकुण्ठ	६२०	संवत्सरात्	५८२
वैकुण्ठरात्र	६८०	संवत्सरात्	६०४
वैकुण्ठवृत्त	७८२	संवत्सरात्	२६५
वैकुण्ठाक्षरः	७७३	संवत्सरात्	७२४
वैकुण्ठि साक्षा	१८८	संवत्सरात्	८८
वैकुण्ठि चत्वारः	७६२	संवत्सरात्	८३
स आस्त्यन्तः	२८८	संवत्सरात्	२२४
संख्यामात्रे च	५४४	संवत्सरात्	७२७
संख्याविषये	७७७	संवत्सरात्	१८०
संज्ञप्रत्यय	६७१	संवत्सरात्	१०८
संमार्जनप्रवृत्ति	१६६	संवत्सरात्	३७४
संवत्सर	७११	संवत्सरात्	५६३
संवत्सर	७७७	संवत्सरात्	६३८
संवत्सरं	२८४	संवत्सरात्	१२६
संवत्सरं	६०८	संवत्सरात्	७०२

सञ्चितकर्माणि	३६४	सन्नो देवीरिति	३७१
सञ्चितमभिं	४६	स पुरस्तात्	४६६
सञ्च एव ग्रहस्य	२०४	सप्तदश	६०६
सञ्चक्षेत् स्यात्	३६०	सप्तदश	६१२
सञ्चेषु दशरात्रे	२२५	सप्तदश वा	३२४
सञ्चे सञ्चस्य	६४	सप्तभिर्वैक	४६५
सञ्चेषु सर्वाङ्	२१६	सप्तमाष्टम	५०१
सदस्य एवमेव	१३६	सप्तमेष्टनि	२४१
सदस्य सप्त	३११	सप्तम्बां स	७५६
सदिति रेत	५४१	सप्तरात्राणां	६८६
सदृशभीतिषु	५०२	सप्तवारवन्तीये	४६१
सनिवर्त्तते	१३७	सप्तहविर्यञ्च	३७८
सन्ततं गायति	४१६	सप्तैव दृष्टेषु	२४४
सन्ततं गायति	४२०	सङ्कयान्नारात्	२८३
सन्ततायां	६७	सभायां यञ्च	२३४
सन्तानि चोद्यमान	४१६	समं तस्य	६४७
सन्तानि पूर्वं	७१३	समन्वायन्ति	२३३
सन्तगीति	४१७	समवाये तु	४४०
सन्तानाञ्च	४१६	समस्तग्राह्यं	५३६
सन्वा रिणवन्तीति	५६२	समस्तान् ग्रीहि	१६८
सन्वाग्निश्चन्ति	५६२	समस्येति	१६३
सन्वाहिन्यन्ति	३७७	समाधय	७५६
सन्दंशवधौ	६४१	समाधिस्तु	५१५
सन्धिवद्वा	२०८	समानदेवतौ	६८२
सन्धिवेद्योः	२१८	समानदेशे	७१४

समागाहनि	३७३	सर्पसत्रं	७८०
समानुप	६४५	सर्पसु	६६८
समापयेयुः	५८१	सर्पसु न शून्यं	१३७
समापयेयुः	५८१	सर्पिमधुभ्यां	२३८
समाप्तासुता	४२७	सर्पिवैव	२३८
समाप्ते वा	५५६	सखैः पात्रिभिः	१०४
समाप्तुव	४४५	सर्वभ्रतिजः	१८२
समाप्तेतेः	७०७	सर्वं क्रिये	७४४
समिधं प्रस्थानीय	३५१	सर्वं ज्योतिः	२८५
समिधस्ता	७४४	सर्वं रथोपस्थं	८८
समीक्ष्येन	२५२	सर्वत्र जलादि	५३२
समुच्यस्तु	६५६	सर्वत्र दद्या	२४८
समुद्र इति	१२६	सर्वत्रविष	४७५
समुद्रं वः	२३३	सर्वत्रविष	७७०
समूहमेव	३०४	सर्वत्र प्रथमायां	४२०
समेन वा प्रातः	१००	सर्वत्र ब्रह्मा	३२५
समेषु समः	४४३	सर्वत्रर्षः	२४८
समेत घनं	५८३	सर्वत्र वा	४१४
समो पक्षो	३१७	सर्वत्र वा	५५६
सम्भवति	४३७	सर्वत्र वा होढ	४२८
सम्पादसीति	१२३	सर्वत्र सजेषु	४०
सम्पादासन्दी	३८४	सर्वत्रानादेशे	४२
सम्पादयेत्	३८५	सर्वत्रास	१७७
स यथैव	७२०	सर्वत्रेन्द्रक्रतुं	२४०
सरस्वतो	७७४	सर्वत्रैव	७२२

सर्वन्म सधीयसा	४७६	सर्वेव	५०६
सर्वमनुवीच	२८२	सर्वेभ्यः सह	५५८
सर्वमण्यवे	५११	सर्वे यज	६७५
सर्वमेतस्मिन्	२५२	सर्वे यजमानं	१९२
सर्ववेद वा	५५८	सर्वे वाभि	२०२
सर्ववेदयानि	५६८	सर्वे वेतया	१४१
सर्वस्त्रोम	७११	सर्वेषां कर्मणि	२८५
सर्वस्त्रारे च	४३३	सर्वेषां तुल्य	४६८
सर्वस्त्रारेच	५८६	सर्वेषां यच्च	२४
सर्वा इति	४३०	सर्वेषां सवनानां	२२०
सर्वाः प्राक्	४०	सर्वेषामो	४७४
सर्वाणि राजने	५०८	सर्वैश्चिन्वति	३४८
सर्वाणि वा चिंशानि	२६८	सर्वे सन्नेषु	१३१
सर्वानुमन्त्रणेन	३५२	सर्वे सह	७२६
सर्वानुमन्त्रणेन	४०६	सर्वे साहसा	५५८
सर्वानुनामैके	३२३	सर्वैः सर्वेषु	६६
सर्वाण्याहीनि	४७१	सर्वे खाद्याकारान्ताः	२२
सर्वाण्युत्तानानि	५६५	सर्वैश्चाभिधानात्	३३८
सर्वाण्युद्गाता	२५८	सर्वैरेकैकं	११६
सर्वाण्येकस्मिन्	१६२	सर्वैरेकैकं	१४६
सर्वाण्येकैकस्मिन्	१६१	सर्वैर्वा	२३३
सर्वासान्देवस्य	१५७	सर्वो वा	४६०
सर्वासु चक्षुषु	२८७	सवनमुखेषु च	८३
सर्वैर्तिराचाः	६४४	सवनविधं	३२२
सर्वेवेति	१५४	सवनविधेन	३२५

सवगसंख्यासु	१५२	सातोवाहृत	७२३
सवगसमीवनी	४२६	सादसानुयव्याय	१३३
सवगीयस्य	३७३	साद्यक्रेय	५५६
सविहप्रसूता	४०६	साध्यासायां	४३५
सहस्रस्यति	६३८	साम्राय्येन	७५७
सथ उप	५६४	साम्निक	२४३
सथाघरात्	१०५	साम्नाय्यात्	७२३
स वट्चिंशत्	३१६	सामासि प्रतिमा	१०६
सहधर्मः	२३६	सा त्रयादुच्च	२८५
सहवैवया	४६०	साम्ना च सोम	४१८
सह सुत्वाभिः	५५५	साम्ने साम्ने	११६
सहर्वभा इति	२३६	सायं प्रात	७७४
सहस्तुवीरन्	७२६	सुत्वाभ्युच्ये	६४४
सहसोभिः	१७६	सुत्वाभ्यागच्छ	४१
सहस्र	७५४	सुत्वायां ब्रह्मणः	३७६
सहस्रं वा	६६८	सुत्वायां यच्च	६३
सहस्रतर्फी	६५१	सुत्रक्षय्य	६२३
सहस्रपोष	६६०	सुत्रक्षय्योमिति	२६
सहस्रमभि	५५१	सुभूरसीति	१८७
सहस्रमिन्द्र	६४०	सुख्यमौचे	२४२
सहस्राणि	६१२	सुसमिद्ध इति	४४०
संवत्सरि	६८८	सुख्यस्य	७५०
साक्षमन्वेडाणां	२४२	सुख्यस्येति	१६३
साक्षमेधेव	३६२	सोढभारोह	६३२
सातोवाहृत	७१६	सोमचमसः	६०३

सोममङ्गिः	५६०	साम्भर्ममुष्टी	२१०
सोमप्रवाकं	१४	साम्भुद्रातुः	६०५
सोमयान्यपि	२०६	साम्भुद्रातुः	६२५
सोमसाम	६४१	सुचि यः	६६२
सोमस्य राक्षः	६७	सुतदेवेन	४०८
सोमस्येत्वेव	६७	सुतशस्त्रयोः	४१०
सोमाः शुक्राः	५३८	सुते वहिष्यव	४०६
सौचामन्यां	३७४	सुवेनोपसत्	३८८
सौमेध्यस्यैर्वा	४७६	खः काशीति	५२६
सौम्यमाहृतं	१७६	खः पृष्ठे च	५२६
सुतस्य सुतं	१५२	खतन्मस्य	५४८
सुते वहिष्यवमाने	६६	खतन्माप्सेव	६८०
सुत्वा वरं	१७५	खयं व्रजेत्	१८
सुत्वा वहि	६२५	खयमिति	७१
सुत्वा वहिस्पव	११६	खयोगिनो	३१०
सोभवत्	३४०	खरष्टष्टाखेत्	३१०
सोभवेत्	६५६	खरसाम्नोः	७२४
सोभीयं	४३२	खराबिहा	४६८
सोभीयात्	५३६	खरादिषु	४०५
सोमयोगेऽग्निः	११५	खरायादिभे	५२५
सोमा एव	१७६	खर्मं चोक्त	७०६
सोमान्न आभी	४०३	खद्यानश्च	७५६
सोम्यमाद्यानां	१४६	खादासनात्	७४७
अपतिरिति	५८६	खामिनो हि	७६८
आबिरादये	५०८	आदायादेव	१००

आहाकारेव	२३२	हिरण्यस्याचं	६१३
आहाकारेव	२५०	ऊं इति हिं	५३२
आहाकारेव	६६२	ऊत आदित्यग्रहे	१५६
आहाछतिभि	६७३	ऊतायां पूष	३४१
खेवा यज्ञे	५८	ऊतायां प्रातः	२१०
हविर्ज्ञानं प्रवेश्य	८४	ऊतायां यथार्थं	३७१
हविर्ज्ञानसेत्	४०४	ऊते तिलुक्तः	३६८
हविर्ज्ञाने	३६५	ऊते यजमानं	३६०
हवीं व्येव	७४३	ऊतेऽन्विनाम्रते	६२
हाहकारान्तः	४८४	ऊतेऽन्विच्छते	३६५
हाउकारः	४७३	ऊत्वा अपेयुः	१०३
हारियोजन्यः	१८८	ऊत्वा ब्रूयात्	३४६
हिङ्गारमनु	२८८	हृदयशूलः	३७३
हिङ्गारात्	४८६	होता देवः	६००
हिङ्गारादिवां	४८९	होताप्रातरनु	८२
हिङ्गृताः पराः	११०	होतारं प्रातः	७६
हिरण्यकशि	६६८	होतृकष्टेभ्यः	१०१
हिरण्यकशि	६७०	होताध्वसुं	६७३
हिरण्यस्य	१६३	होता समा	७४६
हिरण्यमन्वीयः	१६८	होने विधे	३३६
हिरण्यमिति	५४४	अपरेयुः क्रययात्	५६६

अकारादिवर्णक्रमेण

तात्पर्यसूची ।

अक्षर—सङ्कोक्तिः	५२२	४	ककुपुस पदान्ते	४६२	५
बोद्धव्याक्षरप्रस्तावः	४७३	१२	दशाक्षरपदान्तः	४८३	६
उद्गीथाक्षरस्थानं	१०४	१२	त्र्यक्षरप्रस्तावः	५२०	२
तस्य विधिः	१०४	१३	अक्षरसङ्केतं तथा	५२१	३
चतुरक्षरवीक्षणं	१०५	१४	दशाक्षरप्रतिहारः	४८३	६
अधिकाक्षरलोपः	२४८	७	द्वैकाक्षरः तथा	४८८	१६
द्वितीयादौ विशेषः	५२२	५	अक्षरद्वयप्रतिहारः	४८०	४
पञ्चाक्षरः आद्यादौ	४८७	१२	चतुरक्षरः	४८, २६१। ४७८, २७	
उत्तमपदद्व्यक्षरः	४८३	११	बोद्धव्याक्षरः	४६२	७
उत्तरचतुरक्षरः	४८३	१६	अक्षरसंज्ञा—प्रोक्षणं	८८	२२
	४८६	१३	अभि—द्वयप्रणयनं	३७५	१२
उत्तरयोर्द्व्यक्षरः	४८६	१४	अतिप्रणयनं	७७५	१२
एकाक्षरद्विज्ञारः	५२२	७	निधानं	५८३	१६
एकादशप्रतिहारः	५०१	१७	प्रख्यातनं	६६८	१५
एकाक्षरनिघनं	६६१	१४	प्रणयनविधिः	३३३	१७
अक्षरप्रतिहारः	४८१	३	प्रदक्षिणं	३६८	६
अर्द्धाक्षराभि पदान्ते	४८१	४	जपे मतभेदकथनं	३६८	७

मन्थनात्पूर्वं गानं	३३५	१
मन्थने गानविधिः	३३६	२
धूमे उदिते गानं	३३६	३
प्रज्वलिते गानं	३३६	४
मन्थने स्तोमयोजनं	२५१	८
उत्तापनिषेधः	२१८	१७
धीयमाने कर्म	४८	८
व्रतगानविधिः	६३	३८
अग्नेरर्कः	२४२	२३
अष्टमन्थवमयोः	२४२	२४
निधीयमाने गानं	३३	५
अभगधाने शाखिल्यः ७७३	१	
धानस्रप्यमतं	७७३	२
अभग्रागयनं	६५८	१४
अग्रागनुगमनं	४०२	८
अभग्रागुमन्त्रं	८५८	१६
अभग्रागुत्पत्तौ जपः	२३१	१०
आहितस्य दाहनियमः ६७४	८	
प्रज्वलिते गानं	५८७	३७
अभग्राधेयं	३५५	१२
तस्यान्विधानं	२५५	१३
अभग्राधेयेष्टिप्रवृत्तिः २४१	२४	
प्रदेशनियमः	३४२	२५
आहवनीयाभिमुखे	३४२	२६
परिष्कारादौ वा	३४२	२७

सर्वाहितानां क्रिया ५८७	३८
सर्वाभिप्रवृत्तयश्च कर्म ३६०	७
आभिकं सामगानं	४८—५२
गानविधिः	४८ ८
साधिकोविधिः	४८ ८
रथन्तरादि विकल्पनं ४८	१०
तत्र मुखनिरूपणं	५० १२
सञ्चितगानविधिः	४८ ११
उष्ट्रगानं	४८ १२
यज्ञायधीयमानं ५० १४ ५१ १५	
प्रजापतिहृदयगानं ५१ १६-२१	
श्वेतगानविधिः	५२ २२
अभिरुत—उच्यते	५८६ १
यज्ञप्रकरणं	३४ १
गौतमीयनिगदः	३४ २
देवतानामन्त्रधनं	३४ २
धानस्रप्यमतं	३४ ४
अनिवृत्तकथनं	३५ ५
अनिवृत्तविशेषः	३५ ६
नामग्रहविशेषः	३६ ७
आसन्नयोराङ्गानं	३६ ८
तत्प्रकारान्तरं	३६ ८
अभिष्टोमः—	६१६ ११
दक्षिणा	६०४ १
गानविधानं	१८४ २४

धर्माभवेयुः	१८३	२२	गवामयनादन्वजाप्येते	२२८	१६
अभिहोमः मानसः	६८७	२	तदन्वजाप्येते धर्माः	२३८	१०
बहुमहरभिहोमः	६२१	१०	अतिरात्र—कालः	६२८	२
अभिहोच—होमः ७४०, ३१ ७७३, १४			धानक्षप्यमतं	६२८	३
गौतममतं	६४०	४	तस्य दक्षिणा	६२८	४
धानक्षप्यमतं	७४१	५	तस्य च्छन्दोयोगः	५४७	१२
शाखिष्यमतं	७४४	१	अतिरात्रादि पाठः	७२७	७
अरक्षेर्ष्यं	३३२	१५	एकेषां मतं	७२८	८
अग्नीषोम—प्रचयनं	३८६	१	अथा मथा—विकल्पः	५२७	१०
निर्वचनं	३३	२१	अधिकारः—ब्रह्मणः	६६८	१२
व्रतमानं	६३	३८	अधिप्रयः—	४४४	१८
नास्मानयद्वयं	३८	१८	एकाधिप्रयाः	४४४	१८
शाखिष्यमतं	४०	१८	द्विधिप्रयाः	४४५	१८
अग्नीषोमव्रते मानं	६३	३८	विशेषः	४४३	१३
अग्निप्रधेयं—	३४१	२४	तेषां विधनसंज्ञा	४४४	१४
विशेषः	३५५	१२	अध्यर्द्धा—	५२६	४
अन्तविधानं	३५५	१३	अध्यासः—	५००	१०
अग्नीयवती—प्रतिपत्	३१३	१	अध्यास्यायां—वाशिकं	२४३	२८
अच्यवब—कारयं	७२८	८	अध्वर्यु—ग्रहणं	१००	२
अजिन—आख्या	५८३	२५	तेन सहोप्ययं	६८	३
अतिग्राह्यायां—भक्ष्यं	२३८	११	उक्तमानं	३३७	६
विशेषः	२३८	१२	दक्षिणा ५५७ २३। ६१३ २३		
तद्भक्ष्यमन्नः	२३८	१३	तस्य क्रिया	६४३	२८
तद्भक्ष्यकालः	२३८	१४	सर्वैवप्रतीक्षा	२६	१८
यच्चान्तरे विशेषः	२३८	१५	गोप्रेष्यं	२६	१८

तदागयनं	३३०	८	तत्र ब्राह्मणं	५०८	१४
पूर्व्या द्वारा प्रवेशः	३३०	८	तन्मन्त्राचक्षाणं	२४८	६
अभ्यारोहणं	५३	२२	उपोत्तमं	३०५	२८
तस्य द्विहारः	८८	२५	ऋचः	४६६	२
धानक्षयमतं	८८	२६	अनुष्टुभां वृत्तिः	५४७	१३
शाखिल्यमतं	८८	२७	वृहदुत्तमं	३०५	२५
तस्य वाग्यमनं	८८	२८	अनुसंहारमन्त्रः	१४२	१८
ऋतसदने तत्	८८	२८	अवृत—वर्ज्जनं	२२०	२५
वेद्याक्रमणे तत्	८८	३०	अनुसंहारः—	५०७	१६
वाग्विसर्जनं	८८	३१	तत्प्रकारः	४५५	१
तद्ग्रहबमुद्गाथा	१००	२	अनुमानं—प्रथमं	५१२	१४
अनहुह—दानं	६७	२३	अन्तःसाम—निधानं	५१७	५
यज्ञान्तरं	२७	२४	अन्तराक्ष—कर्मनिवृत्तिः	११३	२०
अनुसंहार—प्रकारः	४५५	१	अन्तरक्षय—कथनं	१८८	१६
अन्नाहार्यालम्भनं	३५०	१८	अन्तर्ज्ञानं—जले	७७६	१५
अनुज्ञी—संज्ञा	५६६	५	अन्तर्वेदि—कर्म	५५०	२३
धानक्षयमतं	५६६	६	अन्वधाय—मपवादादि	४६७	५
निर्वचनं	५६६	८	अन्वारम्भणं—	६५०	२१
अनुमान—विभाग्याः	५१२	१३		४०४	१८
वृद्धक्षराणि	५१२	१२	सर्वेङ्गायाः	४०१	२
अनुचरीनां—प्रयुक्तिः	६७२	४	तत्र दक्षिणा	३५६	१४
अनुपद—स्तोभः	२५८, ८	१	अपः—प्रक्षेपः	५८०	२
	५०३, २३। ५०८, २१		अपउपस्यर्शनादि	३६८	२
अनुलोम—करणं	३१	६६	धानक्षयमतं	३६८	३
अनुष्टुप्—संज्ञा	५३८	१३	शाखिल्यमतं	३६८	४

अपस्यशंगमने	३७१	१३
अपामयनं	७५०	११
अपघाटिनापमन्त्र्य—	२८१	८
अपचितिः—कृतः	६१६	१३
अपरपक्षे—उत्थानं	७६६	८
प्रसवः	६८७, ३। ७५३, १०	
अपरिभक्ष्यं—कर्म	२०८	१
शाखिल्यमतं	२०८	२
अपवर्गः—द्वहीनः	७४५	८
अधिकक्षदेश—आख्या	४८	६८
अपूप—ग्रहप्रतिदाने	३७०	८
गृहीतानामुत्क्षेपः	३६८	८
होमजपः	३६८	५
त्रैयम्बकाः	३६७	१
आवन्वनेपस्थानं	३७०	१२
आऊतौ कर्मसमाप्तिः	६०१	१३
उपालम्भनं	३७०	१०
अष्ट—श्रमनीयं	७६८	१८
अपोनपत्रीय—निर्वपनं	७६४	१
धानझप्यमतं	७६४	२
अप्नोर्त्यग्नि—गर्भाः	६४५	१२
अभिज्ञव—द्वैविध्यं	३०३	१८
द्वैविध्यान्तरकथनं	३०३	२०
त्रये मन्त्रनियमः	२२३	८
अपरमन्त्रविशेषः	२२४	१२

चतुर्थे मन्त्रविकल्पः	२२४	१३
धानझप्यमतं	२२५	१४
पक्षमे गेयं	२२५	१५
वृत्ते इषोत्थीयं	२२५	१६
त्रिषु प्रथमलोपः	२२६	१७
आवृत्तिः उत्तरपक्षे	२२६	१८
त्रिषु अभावः	२२७	१४
आचार्याणां मत	२२८	२५
वृत्ते इषोत्थीयं	२२५	६
पक्षादः	२२३	१५
स्थाने त्रिकजूकाः	३१८	३
उद्धारः	३१६	८
अभिज्ञवष्टयः—		
अनुलोमकरणं	३१६	६
प्रतिलोमकरणं	३१५	५
तदभावः	७०५	३
मन्त्रविशेषः	२२४	१२
अभिमुखता—निर्देशः	२५	१६
तत्र धानझप्यः	२२०	१४
चमसावर्तनं	१८१	२०
अभिवादन—प्रतिषेधः	२१८	१५
अभिषव—देशः	७१४	१३
धानझप्यशाखिल्यमतं	७१४	१४
गौतममतं	७१५	१५
शक्रेणां मतं	७१५	१६

विशेषः	७१४	१०	अपमन्त्रः	१८२	१८
अभिषेचनीयः—	६१६	४	मतभेदाः	१८२	१६
दीक्षा	६१६	१५	प्रतिहारः	४८६ ४। ४८२ ८	
गौतममतं	६१६	६	वचनं	५१४	२५
अभिष्टोभः—दादशाक्षरस्य			स्त्रीकारः	५२५	१४
	५३२	८	अन्तः प्रतिहारः	५१२	१६
शाखिल्यमतं	५३२	८	प्राग् अभ्यासादुक्तमः	४८३	१६
उदाहरणं	५३२	१०	पदान्त चतुरः	५१५	२८
आचार्यमतं	५३३	११	अभ्यासेन प्रस्तावान्तः	४७	३०
धानझप्यमतं	५३३	१३	त्रिचतुरभ्यासः	५१४	२८
गौतममतं	५३३	१३	अभ्यासः उत्तमपदस्य	१८७	११
अपरेषां मतं	५३३	१४	अभ्यासे उत्तमे अपमन्त्रः		
अभीवर्तकरणं—	७२४	८		१८२	१८
आचार्यमतं	७२४	१०	शाखिल्यादेर्मतं	१८२	१८
अभीवर्त्तादि	७२७	६	अभ्युद्ययादि—कर्म	२६२	१६
कल्पनं	६१६	१२	अभावस्था—करणं	७५६	५
अभ्यारोहनीयः—	६१८	७	यजनं	७४४	४
शाखिल्यमतं	६२०	८	गौतममतं	७४५	५
तस्य दक्षिणा	६२०	८	शाखिल्यमतं	७४५	६
प्रस्तोत्रादेः	६२०	१०	धानझप्यमतं	७४५	७
अभ्यारोहणी—व्याख्या	६३२	१३	स्नानं	७५७	६
गौतमधानझप्यमतं	६३२	१४	अयन—विचारः	७४८	२
गौतममतं	६३२	५	धानझप्यमतं	७४८	३
धानझप्यमतं	६३२	६	विकल्पः उत्तरपक्षे	३१५	४
अभ्यासः—	६५८	१२	अर्कसामराजयो—विकल्पः	२४४	३२

तदुभयोर्ध्वतिष्ठतः	२४४	३३
अर्द्धपदं—निधनं	५११	५
अर्द्धिन्यसंज्ञा—	६२०	११
अर्द्धिनीनां—दक्षिणा	६५०	५
अवकाशिधानं—		
गोष्ठे	२३४	२१
सभायां	२३४	२२
अशशाने	२४	२३
उपनिधानं	२३२	१३
अवभृथ—कथनं	१८३	६
अश्वचिरात्रे	१८३	६
उक्तः	७६८	१८
नाभ्यवेद्यः	७६६	१०
गमनं	७७५	८
न्यजे क्रिया	७४४	२
धानज्जप्यमतं	७४४	३
रूपं	६२२	२३
तस्मात् सन्निध उत्थापनं		
	२८२	१३
उदयनीय अवभृथगमनं		
	२८१	१०
पलत्रा सह गमनं	३८२	१२
अवभृथसाम—द्वितीयः	१८३	८
अश्वमेधिकानां	१८३	७
निघ्नोक्तिः	१८२	३

आदेशः	१८२	१
अकारं	१८३	५
आहविधिः	१८२	२
सन्निध उत्थापनं	२८२	१३
उदेत्य क्रिया	५५१	१
तत्रादौ गमनं	३६१	८
इष्टिं स्पृष्टाच्चिरभ्युक्त्या	१८४	८
अवयव—प्रयोगः	७१२	३
अवष्टोभः—चतुरक्षरः	११०	११
अविदोष—भारः	४४८	३०
अविशेष—चोदना	६५५	३
अश्व—केशाच्छेदः	६२८	२६
दन्ताच्छेदः	६२८	२७
प्रखवणाच्छेदः	६२८	२८
चारुखं	६७८	७
अतिरात्रः	६७८	८
दक्षिणा	५६६	८
नामोहनं	१६२	२६
नियमः	६६५	४
वन्धनं	६६६	५
धानज्जप्यमतं	६६६	६
शाखिल्यमतं	६६६	७
दक्षिणादि	६६६	८
मूख्यं	६६६	१५
अश्वदानं	१६६	१६७

पुष्पाश्वदानं	१६६	१७	द्विकविकृतावः	४६३	१३
तत्र विकल्पः	१६७	१८	पूर्वोत्तरविकल्पः	४६३	१४
अदान्ताश्वः	१६७	१८	अषोडशिक—विधिः	७३७	१४
कृष्योऽश्वः	२००	४	यकेषां मतं	७३७	१५
तत्र शाखिल्यमतं	२०१	५	शाखिल्यमतं	७३८	१६
तदभावे वर्णनियमः	२०१	६	शौचिदृष्टिमतं	७३८	१७
नियमितवर्णाभावे	२०१	७	शाखिल्यधानप्लप्यमतं	७३८	१८
अश्वभावे प्रतिनिधिः	२०१	८	कामकायनमतं	७३८	१८
संस्कारः धुरियुक्तस्य	१६१	२१	क्षौरकणम्भिमतान्तरं	७३८	२०
दक्षिणधुरियुक्तस्य	१६१	२२	अष्टाकपाण—यागः	७७४	४
अश्वनामोहनं	१६२	२६	अष्टीवतोः—स्थापनं	२३३	१८
मन्त्रे नामविभागः	१६२	२७	शाखिल्यमतं	२३४	२०
अश्वहिरण्यदक्षिणा	२०४	१७	अवकानिधानं	२३४	२१-२३
अश्वः शतर्हाः	७३७	१५	असंसवप्रकारः	१०३	११
धानप्लप्यमतं	६३७	१६	असमासः—	७४७	१७
शाखिल्यमतं	६३७	१७	अहःप्रतिजोमः—उत्तरपक्षे	२६२	२०
अश्वोत्सृजनं	६६७	८	धानप्लप्यमतं	२२७	२१
उपस्थाने धानप्लप्यमतं	२००	४	शाखिल्यमतं	२२७	२२
शाखिल्यमतं	२०१	५	तस्य मतं विधुवत्समीपे	२२७	२१
अश्वमेध—दीक्षा	६६८	१५	अहः करणं	२२६	१८
विकल्पः	६७८	५	अहर्गन्धाः—	६४४	६
विधिः	६६५	१	अहर्विशेषः—	५८८	४६
तस्योपायः	६६५	२	अहीनसत्रदेश—कथनं	१८	१
यतन्तकः	६७८	६	अऊताशन—निषेधः	२१८	२२
अश्वमेधिकावभृथसाम	१८३	७	अङ्गोः—समासः	३२३	१६

अन्यत्र तथाकारणं	३२३	१७
सोपानुमन्त्रणं	४०५	१२
सर्वानुमन्त्रणं	३५२	२
आकूपारं—	३०६	३
उपोत्तमं	३०६	४
आक्रोशनं—	६६३	१५
आभीक्ष्णीयं—		
आऊतिद्वयदानं	१८८	८
अनुगमनं	४०१	४
उपस्थानं १२४, १३। २६०, १३		
उत्तरसङ्घरः	१२४	१४
भोजनसंवेष्टने	२१८	१२
आग्नेयी सुब्रह्मण्या—	४०	२०
आचमनादिकं—	३४८	११
आजिगमानं—	६५	४६
आल्य—स्पर्शणं	१०१	८
ग्रहणं	२१०, ६। ४०२, ७	
आऊतिहोमः	२११	७
मन्त्रान्तरेण तत्	२११	८
ग्रहहोमः	२११	८
तत्पृष्ठयोः संख्या	२८८	११
आङ्गनादि—	७१०	१०
आङ्गनकारणं	७१०	११
मौतममतं	७१०	१२
आतमितोः निधनं—	२६०	१५

आतिथ्यं—	५८	२२
आथर्वणादि—चत्वारि	४८७	१५
चत्वार्यष्टौ वा	४८७	१६
आदर्शवन्दनं—	६२३	१३
आदित्य—अवेक्षणं	१०८	५
विकल्पः	१०८	६
उपस्थानं १२७, १। १८७, ७		
१८४, १०। १८५, १३		
उपस्थानमन्त्रः	१८७	७
उपस्थाननिषेधः	३७४	८
प्रेक्षमानस्य जपः	१११	१६
अन्तर्हिते देशे जपः	११२	१७
अयनं	७३३, १। ८४८, १०	
आनुपूर्वाक्तिः—	७१०	१३
धानक्षयप्राग्विद्वत्मतं ७१०	१४	
मौतममतं	७११	१५
एकेषां मतं	७११	१६
आपो—निगयनं	२३३	१५
मन्त्रान्तरं	२३३	१७
यजुरन्तरं	२३३	१७
सर्वमन्त्रैर्वा	२३३	१८
आस्तावे	२३७	६
भूमौ	१८०	१८
आप्राग्नेय निष्कन्धमनं—	१५३	१७
आयतनीया भेदः—	४५४	१८

गौतममतं	४५४ १८	आह्वानानामादिः	३२१ ८
धातुप्लप्यमतं	४५४ २०	आशीस्तर्क—	४६७ १२
आयुर्थास्थानं—	७६२ ८	आन्धत्यी समिध—	३३२ १७
आर्थिकानुगानं—	७३१ ७	आग्निनयहभक्ष्यं—	३७५ १५
आचार्यमतं	७३१ ८	आद्यादंष्ट्रयोर्विकल्पः—	५४७ ११
आखिल्यमतं	७३२ ८	आसनग्रहणं—	६७० २३
वार्वागण्यमतं	७२२ १०	निरूप्यं	६६६ १६
आर्भकः—प्रातस्तोमादिः	४३८ ८	आसन्दी—आपयं	२७१ ५
वच कर्त्तव्यविधिः	४३६ २५	स्यञ्जयः	२७२ ७
दिप्रत्ययः	४३६ २६	प्रवेशनं	२७० १
आर्षभज्ञानं—	६७ ४३	अथयवप्रमाणं	३७१ ४
आर्वेयवादिनः—	६५१ ११	अभिमतं	२७१ ६
आलम्बनजपः—	३५० २०	आरोह्यं	२७४ १४
आलोचनकरयं—	७५८ १७	आरोह्यजपः	२७४ १३
आवर्त्तनं—	१०४ १६	आरोह्यमन्त्रः	२७३ ८
आवर्त्ति—न्यायः सन्धौ	१४६ २७	गौतममतं	२७३ १०
गत विधानं	४२० १५	घनप्लप्यमतं	२७३ ११
घानप्लप्यमतं	४२० १६	आखिल्यमतं	२७४ १२
आवसथः—	६६ ५	आह्वानस्याग्निरसं	६३ ३६
आवापः—	६५८ ११	अनुगमनं	३६४ ११
आनर्त्तज्ञा	४४१ २	अङ्गसमाहरयं	५८२ १०
आह्वान—गानं	५२८ २१	प्रक्षालनं	५८२ ११
घानप्लप्यमतं	५३० २२	तक्ष्यं	५८२ १२
गौतममतं	५३० २३	विषयनं	५८२ १३
अवाहरयं	५३० २४	आह्वानानामविधानं—	२८८ ५

शास्त्रिणां यनमतं	२८६	६
आस्तावदेशोपवेशनं—	४०५	२०
आह्वनीयः—		
प्राप्तौ सामगानं	५५	६
उपस्थानादि	१२३, १२।	
	१८४, ११।	३६६, ८
उपस्थानमन्त्रः	३६६	१०
प्रक्षालनप्रक्षेपः	१८८	१४
शौचिद्विधिमत्	१८०	१५
चित्तानुपवेशनं	२८२	१
आहुतिः—		
प्रवृत्तहोमाहुतिः	१०१	८
उत्तराहुतिः	६२	११
उत्तराहुतिहोमः	७०	८
मन्त्रः अभिचारार्थं	११८	१०
तत्र धानप्राप्त्यमतं	११	८११
द्वयदानं आग्नीध्रीये	१८८	८
अपूपाहुतौ कर्म-		
समाप्तिः	३०१	१३
पूर्वा समाप्ते पश्चात्	३०४	८
अधिका संसिद्धसोमे	१०२	१०
शास्त्रिण्यमतं	१०२	११
सर्वहुत आहुतिः	५८२	८
इडा—अनादेये	५२५	३
पापक्षमापनं	५८३	१८

चमसधारणं	१३६	२
चमसमक्ष्यं	१८३	२
प्रतियष्टः	३६६	८
निधने गौतमः	५३३	१५
समाप्तौ विधानं	५३४	१६
धानप्राप्त्यमतं	५३४	१७
सर्वेङ्गान्वारम्भनं	४०१	२
इन्द्रकुक्षी—	७७०	४
गौतममतं	७७०	५
इन्द्रस्य—अयनं	७४८	६
इन्द्राग्नेयाः—अयनं	७४८	७
सोमः	६४०	३०
इशान्—अभिष्टोमः	७३१	६
इधु—क्षेपः	६२१	१६
प्रत्याहरणं	६२१	१७
अवयवव्रत्यनिरूपणं	२७५	१५
इष्टेनेन व्याख्यातः	५८८	१२
अभिचारः	६४१	३६
इषोदधीयं—	२२५	६१
इष्टकाप्रक्षालनं—सर्वचित्तौ	३८४	८
इष्टाहोषीय—सामगानं	५५	८
निधनं	५५	८
सामव्ययनं	१८२	४
इष्टि—यामः	५८२	६
प्रवृत्तिः, अमग्राग्नेये	३४१	२४

प्रदेशनियमः	३४२ २५	उत्तर-आऊतिहोमः—	७० ८
आहवनीयाभिमुखे	३४२ २६	२५०, ८ । ३३२, १२	
परिध्ययादौ	३४२ २७	मानादि	५४२ १३
स्पृष्टा चिरभुक्ष्यं	१८४ ८	उत्तरनारायणसंभक्ष्यं—	१७० २
प्रारम्भः आतिथ्यायां	३८५ ४	घानस्रप्यमतं	१७१ ३
उपसत्	३८७ १०	उत्तरनिवृत्तिः—	७०४ २१
प्रथमेष्टिदक्षिणा	३५५ १०	निवृत्तेर्हेतुः	७०४ १
उत्तरेष्टिदक्षिणा	३५५ ११	हेत्वन्तरं	७०५ २
प्रथमकर्मापदेशः	३४३ १	उत्तरपक्ष-आरम्भः—	७७० ८
आतिथ्यायां	३८५ ४	विधिः	७६५ ६
समाप्तौ जपः	३८६ ६	मन्त्रव्यत्यासः	२२४ १०
अयने भोजनं	३६३ १२	अयनविकल्पः	३१५ ४
घानस्रप्यमतं	३६८ १५	अहः प्रतिषोमः	२२६ २०
संस्थापनं	७७४ ७	घानस्रप्यमतं	२२७ २१
तिष्ठः	७७८ ४	शाण्डिल्यायनमतं	२२७ २२
एकैव	७७८ ६	„ विषुवत्समीपे	२२७ २३
इहकार—निधनं	५१८ ८	अभिज्ञवावृत्तिः	२२६ १८
विकल्पः	५१८ १२	मन्त्रव्यत्यासः	२२४ १०
ईक्षयेन—विज्ञापनं	५८२ ५	उत्थानं	७६६ ८
उक्त्यानि—	६८५ १५	उत्तरपृष्ठः—	६४७ १५
गौतममतं	६८५ १६	उत्तरयुक् संहारः—	४४८ २८
संस्था	६८६ १७	उत्तरवेदि—करणं	५६२ ८
अन्ते विच्छन्दसः	४६६ ३	खलो	५६० ५
उच्छिष्टदाने विधिः—	१८६ २६	उत्तरसायःक्रः—	५६४ १
उत्तममन्त्रं पदानां—	११७ ८	उत्तरसारखतः—	७६८ १

उत्थानं—	६८७	१
पूर्वपक्षे	७६८	४
उत्तरपक्षे	७६६	८
उद्बोधार्थं—	२८१	१
उद्वेगानां वाग्यमनं—	१५३	१४
उद्वेगोपकरणं—	२३२	१४
उदपात्रनियमनं चात्वाले—	११७	७
उदयनीयावभृथगमनं—	२८१	१०
यजनं	२८३	१८
उदवसानोपयजनं—	२८३	१८
उदस्तमानं—	५४०	५
शाखिल्यमतं	५४०	६
उदात्तादिनियमः—	५२३	७
उदुम्बरवासः—	५५२	२
प्रतिनिधिः	५५२	३
उद्गाढ—कर्म	१०, ४। ३३७, ७	
युगपत्कर्मविधिः	८१	१
अतिसर्पणं	८६	१५
उपवेशनं ८६, १६। १०५, २१		
उपवेशनस्थानं	८१	१
प्रतिहारः	८८	१
तेन प्रसोदयद्वयं	१००	३
तद्गृह्यं प्रतिहर्ता	१००	४
सवः १०७, २७। ६७०, २२		
प्रसरदानं १०८, १। १४३, १८		

प्रसरयोजनं	१०८	२
प्रस्तरे यजमानवाचनं १११	१३	
प्रश्नः	६७।	८
जपमन्त्रः	१०८	३
चमसभक्षणं	१३८	४
भक्षणप्रकारः	१३८	५
महाव्याहृतिविधानं १७२	७	
सौम्यचरोरवेक्षणं १७८	६	
अवेक्षणं पत्रगा १८१	१५	
पत्रवेक्षणं	१८४	२३
हिरण्यधारणं	२०२	१०
तस्य गानं २५०, १०। ३३८, १५		
गाने कारणं	३३८	११
उपहवेच्छा	२२१	२
गेयं साम	३३७	८
तस्मै दक्षिणा ५५७	२४,	
५६४, १५। ६१०, १		
तस्य क्रिया ४७८	२५०७	१४
सञ्चारः	७४७	१६
उद्गीयलक्षणं—	४७४	१३
धानप्राप्यमतं	४७५	१४
शाखिल्यमतं	४७५	१५
अक्षरध्यानं	१७४	१२
उद्गृह्यं—	५३६	३
उद्गृह्यभित्तं—	६३५	८

उद्यतीपञ्चायै—	४५५	२
उद्गंभीयगानं—	६५	४६
उद्गार्गवगानं,—	५६	२१
उद्यनीये	५०	२१
उन्नेतुर्विशेषः—	६५०	६
उपक्रमसमाप्तिप्रकारः—	८५	५
उपग्रापदेशः, निष्कृतः	१०६	२४
केवाधिष्मत्	१०६	२५
उपग्रहप्रभृतिः—	५१६	११
उपनिधानदेशः—	६५६	१३
उपभृतस्थापनं—	५६४	२४
उपरिष्ठात् स्तोमः	४८६	७
उपवसथकर्म—	७४१	६
उपवीतनियमः—	३६४	१
उपवृत्त्यकरणं—	४८	७
उपसदः—	५४५, ७, ८। ६६५, ३	
तिस्रः	५५७	२१
इष्टिः	३८७	१०
उपसर्गिणः क्रिया—	३२४	२१
पशुयामः	३२५	२२
उपस्थानं—		
धिष्णोपस्थानं	१२३	१०
होतुः	१२५	१६
आहवनीयोपस्थानं	१२३	१२
मार्जानीयोपस्थानं	१२५	१६

आग्नीध्रीयस्य	१२४	१३,
	२६०	१३
औदुम्ब्युपस्थानं	१२५	२०
ब्रह्मणः सदनीपस्थानं	१२६	२१
प्रवृत्तिपस्थानं	१२६	२२
गार्हपत्यस्य	१२६	२३ १८७ ८
तत्र धानघ्नपयः	२६२	२०
शाखिष्यमतं	२२६	२१
दक्षिणाम्नेरायतनस्य	१२६	२४
तत्रैव यजुर्जपनं	१२७	२६
तत्र शाखिष्यमतं	१२७	२७
आदिष्योपस्थानं	१२७	१
तत्र मन्त्रः	१८७	७
विशेषविधिः	१२८	२
उत्करोपस्थानं	१२८	३
निखननदेशोपस्थानं	१२८	४
उपहवेच्छा देशोपस्थानं	१२८	५
सदस्य सदनीपस्थानं	१२८	६
पत्नीशालाद्यपस्थानं	१२८	७
ब्रह्मणे समक्षोपस्थानं	१२४	४
अग्नेोपस्थानं	२००	४
तत्र मतभेदाः	२०१	५
सामविशेषैः	२५८	४
पुच्छोपस्थानं	२५६	६
दक्षिणकोपस्थानं	२५६	१०

उत्तरकाशोपस्थानं	२६०	११	आनुपूर्वोपपद्येच्छा	२२१	३
मैत्रावरुणं	१२५	१७	देशोपस्थानं	१२८	५
ब्राह्मणाच्छंशिप्रभृतीनां	१२५	१८	अवेक्ष्य निवर्तने	१८८	१२
हविर्ज्ञानोपस्थानं	२६१	१६	उपाकरणकृतिः—	२०३	१५
हविर्ज्ञाने पश्चिमेन	२६१	१७	दिवसे	२०३	१६
यामेनोपस्थानं	२६१	१८	उपानत्—विशेषः	६६३	२४
सदस उपस्थानं	२६२	१८	शाखिल्यः	५८३	२३
अधूपावन्मनोपस्थानं	३७०	१२	धानप्लवः	५८३	२४
सुरासेनोपस्थानं	३७५	१७	उपांशुसवनकरणं—	८४	१३
दक्षिणामुद्रोपस्थानं	३६७	१२	गौतममतं	८५	१४
उपस्थाने खराणि	५२५	२	धानप्लवमतं	८५	१५
उपस्थाने खशब्दः	५२६	६	शाखिल्यमतं	६५	१६
दैवोदासादौ	५२६	७	उपोत्तमं—अकूपारं	३०६	४
उभयोः पूर्वः कः	५२६	८	पदप्रतिहारः	४८२	११
निधनानि	५२५	१	अहः	७८०	१२
गौतमधानप्लवौ	५२६	८	अनुकृति	३०५	१८
उपसदः—एकाहानां	५४५	७	उभयाहः—	६६१	८
गौतममतं	५४	८	दक्षिणा	६३१	१०
धानप्लवमतं	५४६	८	उद—अभिषिञ्चनं	१८१	१६
शाखिल्यमतं	५४६	१०	सर्वादकनिगयनं	१८२	१७
हादशोपसदः	६४३	२	उत्तुखकस्थापनं—	५८५	३०
धानप्लवमतं	६४३	३	उत्तिखनं—ऊर्ध्वाय	२७८	८
उपहवः—			उत्तिक्—करवां	७१८	८
ग्रहपवौ उपहवेच्छा	२२१	१	गौतममतं	७१८	१०
उद्गातृदि उपहवेच्छा	२२१	२	उत्तीवः—	५७८	७

वर्षाः	५७१	८	ऋत्विक्—लक्ष्यं	१२	७
ऊदलत्वाद्भोद्धारः—	३११	१७	वरखं	६११	१५
ऊधःसु त्रयः—	४८८	२	नियमः	७४६	११
ऊनेच्छरोपधानं—	५२३	८	भोजनं	२३८	८
धानप्लप्यमतं	५२३	८	भोजनप्रत्यविशेषः	२३८	८
ऊह—स्थाननिरूपणं	७४	२	तृतीयसवने विशेषः	२३८	१०
शाखिह्यमतं	७४	३	भोजनकालः	१२२	८
धानप्लप्यमतं	७४	४	सवनस्य पश्चात्भोजनं	१२२	८
आदिकरणं १५८, १८१, ५७८, ६			तेभ्यो दानं	६२२	१८
ऋक्—लक्ष्यं	१२	६	दक्षिणा	५८४	२७
आदिग्रहणं	१२	७	ऋद्धिगानं—	६४	४१
जपः	८६, १८१, ६७३, ७		ऋधम—प्रस्तावः	४७४	१२
वह्निष्यवमाने	११८	८	मिश्रणं	७६५	३
ध्यानं रथन्तरे	१७२	८	एकत्रिक—कल्पः	४४१	१
शाखिह्यमतं	१७३	८	स्तोमः	३२२	११
धानप्लप्यमतं	१७३	१०	विधिः	५७४	१८
अधिकाया भक्ष्यं	२०५	२२	गौतममतं	५७४	१८
गौतममतं	२०६	२३	एकावधारणं—कल्पत्रये	४३१	४
धानप्लप्यशाखिह्यौ	२०६	२४	शाखिह्यमतं	४३२	५
अन्त्यऋचोद्धारः	४३८	१०	गौतमधानप्लप्यौ	४३२	६
द्वितीयऋचोद्धारः	४४०	१२	एकादशाहः कल्पनं—	३०८	१२
तानूनपाती	४४०	१३	एकाहानां—उपसदः	५४५	७
अनुष्टुभः	४६६	२	गौतममतं	५४६	८
साममाचोपदेशः	७३४	३	धानप्लप्यमतं	५४६	८
ऋतसदनं—	८८	२८	शाखिह्यमतं	५४६	१०

ऐकाहिकलोमः	६३७	१८
तस्य दक्षिणा	६३७	१९
ऐकाहिके वृहत्या	३१८	१३
एकर्ष—गानकृतिः वृहत्यां	२४३	२८
लोमवशेन	३०७	५
वृहत् उत्तरे	३०७	७
रथन्तरादुत्तरे	३०७	६, ८
गौतममतं	३०८	९
धानक्षयमतं	३०८	१०
शाखिल्यायनमतं	३०८	११
उद्धारः	४१९	१०
प्रथमाया आदितः	४३३	१२
प्रथमाया द्वौ	४३३	१३
चतुर्णां क्रिया	४३४	१५
माध्यन्दिने	४३४	१६
चीन् कुर्यात्	४३४	१७
धानक्षयमतं	४३४	१८
शाखिल्यमतं	४३५	१९
साध्यासायां	४३५	२०
अध्यास्यायां	४३५	२१
अध्यास्यालोपः त्रिषु	४३५	२२
चतुर एकर्षाः	४३५	२३
त्रिर्षैकर्षक्रिया	४३६	२७
श्रीह्वार—करणं	४७५	१६
विधानं	४७५	१७

धानक्षयमतं	४९५	१८
प्रतिहारः	४८१	७
प्रत्यागानं	६५५	४
श्रीचणोगान—विधिः	६४	४२
शैत्यतिक—खरः	५२६	५
शौदुम्बरी—प्रक्षेपः खगे	६९	४
अवधाय जपः	६९	५
विसर्जनाभावः	६९	६
होमः	७०	७
परिगृह्य जपः	७१	११
मूले परिगृह्य जपः	७१	१२
धानक्षयमतं	७१	१३
गौतमशाखिल्ययोः	७१	१४
अवच्छाद्य जपः	७२	१५
शाखिल्यमतं	७२	१६
धानक्षयमतं	७२	१७
गौतममतं	७२	१८
अध्वर्युणा सहोक्तयथां	६८	३
उद्गात्रागमनपन्था	६७	१-२
निर्गमनपन्था	७३	१९
उपस्थानं	१२५	२०
गतस्थोपवेशनं	१३०	१०
कुशावेष्टनं	१४९	२
वेद्याचिन्मतं	१४९	३
आक्षेपः हिरण्यस्य	१६८	२५

विक्षेपविधिः	१६८	२८
यष्टयं	२१४	११
प्रतिनिधिः	२७१	२
उच्छ्रययं ६७, ७३। ३८६, १६		
रथचक्रमोचनं	४१२	११
औपसदे—पशुयागः	६७	३
दक्षिणा	३४	४
और्ध्वायव—गानविधिः	६५	४७
औशनं—	६४७	१८
गानं आतिथ्ये	५८	२२
कन्दमूलादि—भोजनं	५५२	४
अभावे धान्यादि	५५३	५
शाखिल्यमतं	५५३	६
धानस्राप्यमतं	५५३	७
कर्त्तव्यं, कर्त्तव्यता—		
आभिरूपात्	५८	१६, १८
जिज्ञात्	५८	१६
उत्तरपवमानयोः	११२	१८
अन्धपट्टिद्वयस्य	१८१	१२
दशमेऽहनि कर्त्तव्यता	२४५	१
गौतममतं	२४७	२
धानस्राप्यमतं	२४८	३
शाखिल्यायनमतं	२४८	४
शाखिल्यमतं	२४८	५
यजमानस्य कर्त्तव्यता	२५५	१७

पत्नीकर्त्तव्यता	२८१	७
विवेचनं	२८७	३
अपरेयुः ३३२, १६। ३५८, ३		
त्रिभिः	३४०	१८
ककुभे	५२१	१
कर्त्तव्यविधानं	५२२	६
सन्तानि कर्त्तव्यता	७१३	६
कर्तृविक्षेपनं—	६७१	१७
कर्म—दीक्षनीयायाः	३८०	३
मेखलादिकर्म	६८१	४
तदुत्तरं कर्म	३८२	५
अपिक्वोऽवस्थितस्य	४८८	८
औद्गात्रं	६७	१—५
वचनकर्मनियमः	६४०	२०
अन्तरालकर्मनिवृत्तिः	११३	२०
वक्ष्यप्रवासिकं	३५८	३
प्रकृतकर्मकरयं	७४३	१३
तत्र पूर्वज्ञत्वं	११६	६
दधिभक्ष्यस्य शेषाभावः	८५	४
अपरिभक्ष्यं	२०८	१
शाखिल्यमतं	२०८	२
कर्मसमाप्तिप्रदर्शनं	२६, २२।	
	२५६, १८	
अन्तर्वेदि	५५०	२३
समाप्तिः अपूपाऊतौ	३०१	१६

अभिजिद्विजितोः ५५०	२५	कवच—द्रव्यं	६३६	१४	
अभ्युक्त्यादि	२६२	१३	काम्यानि—सर्वत्र	५३५	२०
उपवसथं ३५६, २। ७४१, ६०			एकेषां मतं	५५	२१
सौत्वं	३६२	१०	कार्तयसे—विकल्पः	५२७	१३
सर्वाग्निप्रखयनं	३६०	७	काल—विकल्पः	६६	११
सौत्वंकर्मप्रवृत्तिः	३७३	७	कुलपायिनः—	७४६	१३
संख्यानकर्मक्रमः	३७८	२२	विचारः	७८	१
सुत्रसंख्यायाः ऊर्ध्वं ३८०	२		शास्त्रित्यमतं	७४०	२
दीक्षाधीयायाः पूर्व ३८०	३		कुम्भ—संमार्जनं	११६	२
होत्रकर्मविधानं	३८६	१६	कुलायिनीप्रयोगः—	४२८	१६
दीक्षाधीयायाः	३८०	३	कुश—आदिकरखं प्रस्तातुः १४७	१	
तत्र मेखजादिकर्म	३८१	४	आवेष्टनं औदुम्बराः १४६	२	
तदुत्तरं कर्म	३८१	५	मतभेदाः	१४६	३
सुत्यान्तरं	७४२	६	प्रस्थापनं	१५०	५
विशेषे सामगानं	३८४	२१	विन्यासः	१४६	४
कामकायनमतं	३८५	२२	एकत्रीकरणं	१८५	२
धानप्लप्यमतं	३८५	२३	कृतिः—प्रयोगश्च	४५६	१६
आदौ सखैवः	३८०	८	शास्त्रित्यमतं	४५६	२०
समाप्तिः	६६४	१६	संख्यावक्त्रोऽजिने—	५८१	१५
समृद्धिः	६६४	१६	संख्याजिन—दानं	५८५	२८
विशेषे दक्षिणा	६०५	२	केशवपनीयदीक्षा—	६२६	१०
फल्यः—एकत्रिकः	४४१	१	केशादिवापनं—	२६३, १८।	
त्रयः कल्पाः	५६०	१२		५६२, १४	
चतुस्तयः	७१६	१२	कौत्से—उत्तमः	४८६	६
सर्वेषु दक्षिणा	५८८	६	कौत्सवर्द्धनं	३०५	२६

अतुः—सर्वज्ञत्वधिकारः	३ १	सोपास्यन्तस्य	५०८ १७
अपचितिः	६३६ १३	क्रीतसोमे—गमनादि	३८४ १
अतुःकतुसंयोगः	५३५ २२	क्रीते—परिस्वारः	५१८ ८
अयः—	६८७ १	क्षत्रधृतिवर्जनं—	६३१ ११
विधिः	२८७ १	क्षत्रियवैश्वयोः—विशेषः	३७७ १८
अपरपक्षे	६८७ २	क्षीर—दृतयः	५६४ १४
क्रिया—सप्तमेऽहनि	२४१ २२	मध्यमं	५७० ३
अन्तरस्य	२४१ २३	क्षेत्र—कर्षणोपवेशने	३८३ ४
अष्टमनवमयोः	२४२ २४	क्षौनी—वरासी	५२६ २५
अष्टमेऽहनि मतभेदाः	२४२ २५	गन्धो—नाम सङ्गः	५७ १५
नवमेऽहनि विशेषः	२४२ २६	गर्भाः एतद्वय—	६४८ २०
पर्यासे केवाचिन्मतं	२४३ २७	धानप्राप्त्यमतं	६४८ २१
हिङ्गारसमये	२६७ १८	गैरचिद्विमतं	६४८ २२
हिङ्गारात् सोतुः	२८८ २२	ग्राह्यत्वमतं	६४८ २३
उपसर्गिणः	३२४ २१	गवानुमन्त्रणं—	२३६ ३
उद्गातुः ४७६, २। ५०७, १४		मन्त्रान्तरं	२३६ ४
ऋषयः	५८२ १८	उभयमन्त्रेण वा	२३६ ५
ग्राह्यत्वमतं	५८२ १८	गवामन्त्रं—२३६, १६। ७५०, १२	
ब्रह्मचारिणः	२८५ १२	विकल्पः	२८५ १
कुम्भवत्ताः स्त्रियाः	२८८ २३	केवाचिन्मतं	२८५ २
अपररात्रस्य	४०० १५	अहारादिविधिः	२८५ ३
दृष्टैकैकक्रिया	४३६ २७	कर्तव्यविधानं	२८६ ४
अव्यवहितस्य	४७८ २६	ब्रह्मसाम	७१६ १
सर्वाहिताग्नीनां	५८७ ३८	मानं—	
संवत्सरस्य	६६४ ४७	सहितगानकथनं	४८ ११

रथन्तरंगानं	५० ११
रथन्तरंगानप्रकारः	५० १२
रथद्वानप्रकारः	५० १३
यन्त्रायत्रीयमानप्रकारः	५० १४
	५१ १५
प्रजापतिहृदयगानं	५१ १६
गाने वाग्बिसर्जनं	५४ २
रकारनिधनं	५४ ३
पलीनिधनं	५४ ४
उल्लेखविधिर्मध्ये कार्यः	५५ ५
सामगानं, आहवनीय-	
प्राप्तौ	५५ ६
वार्षाहृदयसामगानं	५५ ७
सामगानं, मध्यन्दिने	
धर्मे	५५ १०
वामदेवगानं	५६ १२
श्वेतान्तगानं	५६ १४
तार्क्ष्यसामगानं	५८ १६
प्रवह्मार्गवगानं	५८ २०
उह्मार्गवगानं	५८ २१
शौचगानं	५८ २२
श्राद्धगानं	६० २३
शुक्रचन्द्रगानं	६० २४
तन्वगानं	६० २५
धर्मस्य रोचने	६० २६

धेनुगानं	१ २७
पयोगानं	६१ ३०
सिन्धुसामगानं	६२ ३१
वसिष्ठप्रमगानं	६२ ३२
व्रतपक्षगानं	६२ ३३
अक्षराचयोरत्रे, अश्विनो-	
व्रते च	६२ ३४
राजनरौहिरके	६२ ३५
आङ्गिरसगानं	६३ ३६
अभिप्रतगाङ्गाकः	६३ ३८
अधीषोमयोरत्रे	६३ ३९
अभिसारयिगानं	६३ ४०
ऋद्धिगानं	६४ ४१
शौचलोः गानं	६४ ४२
आर्षभगानं	६४ ४३
जैत्रकुभगानं	६४ ४४
वाग्रगानं	६५ ४५
आजिगगानं	६५ ४६
शौर्वायवगानं	६५ ४७
पयोनिधनगानं	६५ ४८
उहंश्रीयगानं	६५ ४९
विश्वरूपगानं	८०, १५१
	७५, ५-६
गायत्रगानं, पंक्तौ	७७ ६
गायत्रगानविधिः	७७ १०

प्रमाथकारमानं	७८ ११
विश्वरूपमाने विधिः	७८ १३
ज्योतिर्मानं	७८, १३। ८०, १५
मानानां विशेषनियमः	८० १५
मानानां निषेधः	८० १६
होइति मन्त्रस्वरूपे	१०६ २६
उद्गानं ध्यानसिद्धये	१७८ ३
विधानमभिष्टोमे	१८४ २४
पर्यायमानं, प्रथमं,	
षोडशस्त्रम्	२०२ १२
—द्वितीयं—	२०३ १३
—तृतीयं—	२०३ १४
एकैकमानकृतिः,	२४३ २८
उद्गाढमानं	२५० १०
मानं होमानन्तरं	२४६ ५
परिमादमानं	२५६ १
गौतम, आखिल्य,	
ध्यानप्रणयमतं	२५७ २
अपरेषां केषाञ्चित्	२५८ ३
गायत्रीषु	५२८ १८-१९
सर्वमानं उद्गातुः	२५८ ५
एष्टिमानं उद्गातुः	२५८ ६
इतरमानं मध्ये	२५९ ७
अभिमत्यनापूर्वं	२६५ ११
मन्त्रने मानविधिः	२६६ २

धूम उदिते मानं	२३६, ३।
	५८७, ३६
प्रव्यक्तितेष्टौ मानं	२६६ ४
अष्टौ निधीयमाने	२३६ ५
रघोद्वते	४१३ १५
रघागमने	४१३ १६
यथाक्षीतं	४१४ १७
मानविकल्पः	४१४ १८
सर्वमानकघुत्वं	४७६ २०
माने हिङ्गारः	५३१ ३
गौतममतं	५३१ ४
ध्यानप्रणयशाखिल्य	५३१ ५, ६
ध्यानकथनं	५२८ २०
आद्यतमानं	५२८ २१-२४
आर्चिकानुमानं	७३१ ७-८
मानावपनं	५३० १
ध्यानप्रणयमतं	५२९ २
उदकमानं	५४० ५-६
त्रैलोक्यभूतमानविधिः	६४ ४४
मन्त्रमानं विधा	५८६ ३५
वसतिशेषसिद्धनमानं	२७६ १६
मायत्रपार्थ्वं—	२२२, १२। ५७४, २०
आखिल्यमतं	५७४ २१
कामकायनमतं	५७५ २२
ध्यानप्रणयमतं	५७५ २३

गायत्रीयु गानं—	५०८	१८
आचार्याणां मतं	५२६	१६
गार्हपत्य—उपस्थानं	१२६, २३।	
	१८७	८
धानक्षयमतं	२६२	२०
आखिल्यमतं	२६२	= १
होमः	२४६	८
मीतिविधानं—	५२८	१५
धानक्षयमतं	५२८	१६
विकारः	५ ५	१
मुखविधानं—घोड़शिनः	१६८	१
गृहपति—क्रिया	५८२	१८
आखिल्यमतं	५८२	१६
उपह्वेच्छा	२२१	१
वासपरिधानं	२६२	१४
उपासनं	२६४	२०
धानक्षयमतं	२६४	२१
कल्पः	४४०	१६
मृते क्रिया	७६६	८
मो—आयुषोः अतिहारः	३१६	७
दक्षिणा	५४६	१८
धानक्षयमतं	५४६	१६
आखिल्यमतं	५४६	२०
गोमिश्रणं	६५२	१७
गावो मिश्रणं	२१५	४

रक्षणं ७७२, १२। ७६५, ४	
संख्या	६१२ १७
गोसव—यागः	६३८ २२
गौरवितः—	७६३ ६
यह—चमसादिभक्षणं	२५२ ६
मन्त्रेण भक्षणं	२०५ २१
होमार्थगतीक्षा	४०४ १६
तस्य कालनियमः	४०४ १७
सर्वगानलघुत्वं	४७६ २०
ग्राम—गमनाभावः	७७६ १२
अन्तरगमनाभावः	६२८ २४
ग्रामदानं—	६२२ २१
यावन्—योजनं	६० १
मुखनिर्णयः	६० २
स्त्रापनं	६१ ३
अभिष्टथ्यजपः	६१ ४
तत्र धानक्षयः	६१ ५
घर्षः—अक्षयो, यजुर्मयः,	
साममयश्च	३६ ६७
रोचने गानं	६० २६
आहरणं	६२ ३३
प्रकारकथनं	६३ ३७
घर्मभक्षणमन्त्रः	१५६ १०
भक्षणं	३८६ २
अनुगच्छन् अपः	३८६ ३

आश्राविते जपः	३८६	४
अङ्कतौ यजमानवाचनं	३८०	५
धर्माङ्कतशेषभक्षणं	३८०	६
पात्रसेचनानुगमनं	३८५	१२
वृत्त—उदासनं	२१०	३
प्राशनं	६०१	८
धानप्लव्यमतं	६०२	९
शौचिष्टक्षिमतं	६०२	१०
शाखिल्यमतं	६०२	११
चतुष्क—विशेषः	४५५	३
द्वौ पर्यायौ	४६०	२
चतुष्टोम—स्तोमाः	४६०	१
द्वौ पर्यायौ	४६०	२
मध्यमायां द्वौ	४६०	३
अष्टिनि	४६१	४
शाखिल्यमतं	४६१	५
धानप्लव्यमतं	४६१	६
मध्यमौ द्वौ	४६१	७
द्वादशे चत्वारः	४६२	८
चतुःषट्कादि	४६२	९
द्वये द्वये पर्यायः	४६२	१०
अष्टु	४६३	१२
दक्षिणा	६०५	८
चतुरात्रादि—दक्षिणा	७४५	७
चक्र—प्रमाणासाः	७६४	१३

चमस—नानात्वं	१३६	१२
आहरणं	१३८	१
धारणं इडायां	१३९	२
भक्षणविधिः	१३९	३
उद्धाता प्रथमं भक्षयेत्	१३९	४
भक्षणप्रकारः	१४०	५
प्राणाद्यभिमर्शणं	१४०	६
प्रत्तोत्रादेर्भक्षणं	१४०	७
क्रमनिर्णयः	१४१	८
चमसाध्यायनमन्त्रः	१४१	९
चमसाध्यायनक्रमः	१४३	१७
सर्वाध्यायनं	१४१	१०
द्विचनं तृतीयसवने	१४१	११
शाखिल्यमतं	१४२	१२
आहरणप्रतिमन्त्रं	१४८	५
हरितव्याच्छादनं	१५०	१६
आवर्तनं अभिमुखे	१५१	२०
भक्षणमनुष्ठुभा	२०५	१८-२०
अवजिघ्रसं	६०७, १०१, ६०९, १६६	
उग्रयनं	६०७	१२
भक्षणं	४१५, २४१, ६२३, ३	
अविरगौतममतं	४१५	२५
तत्र विशेषः	६२४	४
अभिगमनं	६२३	२
प्रमाणं	६०३	१५

सोमचमसदक्षिणा ४१५	२२	चात्वाणे—उदपात्रावेक्षणं १०८	४
मन्वादिदानग्रहणे ४१५	२३	उदपात्रनियमनं	११७ ७
चक्र—मोचनं	४१३ १२	मार्जनमन्त्रः	१२३ ११
संमार्जनं	१६४ ८	चात्वाणेश्चित्रिर्वपनं	३८१ ११
वाऊस्थापनं	४१३ १३	चात्वाणे मार्जनं	४०० १४
चन्द्र—प्रमाणमासः	७६४ १३	देशे उपवेशनं	१०४ १८
चतुष्क—विशेषः	४५५ ३	उद्गातुः उदङ्मुखः	१०५ २०
चर—धारणाक्षिविमर्शनं १८०	११	प्रस्तीतुः प्रत्यङ्मुखः	१०४ १८
सोम्यचरोरवेक्षणं १७८	६	उदपात्रावेक्षणं	१०८ ४
सोम्यचरोराह्वयं १८१	१४	उदपात्रनियमः	११७ ७
चर्म—बन्धनं	२६५ ११	मार्जनमन्त्रः	१२३ ११
चर्मण्यरथाङ्गं	१६३ २	श्चित्रिर्वपनं	३८१ ११
चर्मण्यवस्त्रे मन्त्रः	१६८ २४	चान्द्रमसी—गतिः	६२० ६
चर्मणि इषुक्षेपः	२६६ १३	चिता—चयनं	५८२ १५
तृतीयेषुवेष्टः	२६६ १४	चित्तेष्टकामुगमनं—	३८३ ५
चतुर्थेषुक्षेपः	२६६ १५	चवने—प्रस्तावान्तः	४७३ ८
चर्मताडनं	२८६ १५	छन्दः—सम्पत्तिः	५१३ १
श्वेतमण्डलचर्मक्षेपनं २८४	७	दृष्टं	७०३ १८
चर्मक्षेपणकालः	२८४ ८	छन्दोगेभ्यः दक्षिणा	६४८ २
चातुःप्राशे—गमनं	३३१ ११	इतरेभ्यः	६४८ ३
उपवेशनं	३३१ १२	व्याथछन्दः	२४८ ४
प्राशनं	३३२ १३	अनुष्टुप्छन्दसामन्त्राय २०७	३०
चातुर्मास्य—विधानं	३५६ १५	अगती—संज्ञा	५३८ ८
चातुर्मास्ये क्रिया	४३२ ७	तत्र ब्राह्मणं	५३८ १०
चातुर्मास्यकालः	५८८ ४३	गौतममतं	५३८ ११

धानप्लव्यमतं	५३८	१२
जगतीकरबं	७२०	१६
गौतममतं	७२०	१७
अपः—दुन्दुभ्यादीक्षमाणानां	२८२	८
अपमन्त्रः	२८२	१०
बौद्धम्बरीमवधाय	६६	५
तां परिगृह्य	७१	११-१२
धानप्लव्यमतं	७२	१३
गौतमशाखिल्ययोः	७१	१४
तां अवच्छाद्य	७२	१५
शाखिल्यमतं	७२	१६
धानप्लव्यमतं	७२	१७
गौतममतं	७२	१८
यावानमभिगृह्य	८१	१५
अथो जपः	८६, १८१, ६७३, ७	
वह्निष्यवमानजपः	८८	१६
अन्यकृते कम्मणि	८२	७
सोमधारासन्ततौ	८७	२१
तत्र विशेषः	८७	२२-३
हेतुपादानं	८७	२४
सर्वजुते	१०३	१५
उद्गातुर्जपमन्त्रः	१०८	३
स्तोत्रान्तरजपः	१११	१२
इक्ष्वादीक्षमाणस्य	१११	१५
आदित्यप्रेक्षमाणस्य	१११	१६

आदित्ये अन्तर्हिते	११२	१७
अग्न्यजपः वह्निष्यवमाने	११८	८
इक्ष्वाणस्यजपमन्त्रः	१२०	८
सर्वदक्षिणजपमन्त्रः	१५७	१३
अजातिरिक्तमिथुन-		
प्रतिग्रहेजपमन्त्रः	१५८	१८
रथशिरस्त्राणभ्य	१६३	१
रथमात्रजपः	१६५	११
एकद्वान्त्रदाने	१६६	१७
विकल्पः	१६७	१८
अदान्त्रान्त्रदाने	१६७	१८
पिष्टभुक्तमिति मत्वा	१८७	६
यज्ञोपवीतिनः	२१४	१
शाणान्त्रोपविश्य	२१५	२
अरबीघ्राणजपः	२३१	८
अमुत्पत्तौ	२३१	१०
मन्त्रविकल्पः	२५४	१२
विवयनस्पर्शजपः	२७२	७
आसन्दीस्पर्शजपः	२७२	८
आसन्दीरोहजपः	२७४	१३
आलम्बनजपः	३५०	२०
इक्षिसमाप्तौ	३८६	६
उपवेशनयजुर्जपः	३८१	८
प्रसर्पणजपः	६०२	१२
शाखिल्यमतं	६०३	१३

रथवेगे	४१३	१४	ज्योतिष्टोम—अल्पनं	२६६	१७
अवरोहजपः	४१४	१६	ज्योतिष्टोमसंख्या	५४८	१६
जय—काणः	६२१	१५	ज्योतिष्टोमदक्षिणा	५४८	१७
जागतादि—गौतिः	५४१	१०	ज्योतिष्टोमः	६४२	४०
धानझप्यमतं	५४१	११	ज्योतिष्टोमे शाखिल्यः	७५१	१
जाति—संहारः	४४६, २५१४५३, १४		धानझप्यमतं	७५२	२
शाखिल्यायनमतं	४५३	१५	ज्योतिष्टोमादि	७४८	४
शाखिल्यमतं	४५७	११	तन्म—भेदकारणं	४६६	११
गौतममतं	४५७	१२	आशीस्तनं	४६६	१२
धानझप्यमतं	४५८	१३	तन्मवक्तृत्वं	४७०	१३
अपरोन्यायः	४५८	१४	शौचिदक्षिमतं	४७०	१४
प्रथमायाः चिर्वचनं	४५८	१५	आचार्यमतं	४७०	१५
धानझप्यमतं	४५८	१६	रागायणीयपुत्रमतं	४७०	१६
शाखिल्यायनमतं	४५८	१७	वैयाघ्रपद्यमतं	४७१	१७
जातिकल्पः	६८६	६	नामकायनमतं	४७१	१८
जामि—कल्पः	६८०	१५	तन्मभावः	६६८	५
रूपकथनं	४६८	८	ताय्दमित्युपचारः—	५२८	१७
अभावः	४६८	९	तानूनपाती—ऋचः	४४०	१३
जुहुप्रक्षेपः	५६४	२३	तापञ्चित—दीक्षा	७४७	१
ज्याङ्गेऽङ्गिर्वचनं	५७६	८	तिष्ठादि—निरूपणं	६६२	६
ज्योतिः—स्थानं	६११	११	तीव्रसुत—यागः	६०६	७
धानझप्यमतं	६११	१२	शाखिल्यमतं	६०६	८
शाखिल्यायनमतं	६११	१३	धानझप्यमतं	६०७	९
गौतममतं	६११	१४	दक्ष—सूक्तविधिः	४१	१
ज्योतिषां गतिः	३१६	१	दक्षः प्रतिज्ञोमः	४२१	२

मध्यमायां केवला	४३१	३	गौतममतं	५३७	७
दृष्टेः क्रिया	४३३	१०	धानप्लव्यमतं	५३७	८
दृष्टाहरणं	७१७	६	नितोभोक्तिः—	५०६	१०
दृष्टकरणं	७१७	७	विष्टुभः—व्यासः	७२३	८
दृष्टदृष्टविधिः	४३४	१४	वैककुभ—ज्ञानविधिः	६४	४४
सर्वस्कारे	४३३	६	वैविद्य—दृष्टिः	५८५	२६
सामदृष्टः	४३५	२४	दक्षिण—अधुनपस्यापनं	३६०	१
दृष्ट—निरसनोपवेशने	१४	५	दक्षिण अयनं—तीर्थेन	१५७	१२
दृष्टनिरशनं	१०४	१७	दक्षिणा—प्रकरणं	५८४	२६
निरसनाभिभासने	२१५	३	अश्वसंस्कारे धानप्लव्य-		
दृष्टीयिन्यः—	६२०	१२	मतं	१६०	२०
दृष्टीयमहः—	६७६	११	तत्रापरविधानं	१६१	२१
तत्र विशेषः	६७६	१२	दक्षिणधुरियुक्ते	१६१	२२
तैरेय—यागः	७७७	१	पार्श्ववर्तिनि तथा	१६१	२३
गौतममतं	७७७	२	तत्र शाखिल्यमतं	१६१	२४
जिक—पश्चिनी	५७५	२५	अपरविधानं	१६२	२५
तस्य दक्षिणा	५७६	२६	दक्षिणाविभागः	६१३	१०
जिकैकभेदः	५७५	२४	विभागे विशेषः	६१३	२१
जिवत्स—विकल्पनं	५८२	१०	सोमचमसदक्षिणा	४१५	२२
जिवर्षः—	५६२	११	दादब्राह्म प्रभृति	६८०	११
जिहृत—यागः	५८६	२	ज्योतिष्टोमदक्षिणा	५४८	१७
तस्य दक्षिणा	५८७	३	दक्षिणाविकल्पः	६१४	२५
जिहृदादिवर्गः	७५२	४	दक्षिणापरिमाणं	६१८	३
जिहृपु—संज्ञा	५६७	५	हन्तेऽग्नेयः	६४६	२
तत्र ग्राह्यं	५३७	६	दक्षिणाविवरणं	६०६	१

तत्र विकल्पनं	६७७	२	इतरेशां	६०१	६
दक्षिणादानं	६६८	१२	इतरदक्षिणा	६२६	१६
तत्र विकल्पः	६६८	१३	प्रथमेष्टि दक्षिणा	३५५	२
दक्षिणाविशेषः	६०१	५	उत्तरेष्टि दक्षिणा	३५५	११
दक्षिणायां धानज्जप्यः	६३४	६	उत्तरस्य	५६५	२
ग्राह्यल्यमतं	६५५	७	त्रिष्टययोगस्य दक्षिणा	५८७	३
दक्षिणाविशेषः	६४०	३	तृतीयनोवां दक्षिणा	६५०	६
दक्षिणाविभागः	६४८	१	नववर्गदक्षिणा	५७३	१६
दक्षिणाविकल्पः	६३८	२०	पाकयज्ञ	३२८	५
मोदक्षिणा ज्ञाने	५५७	२२	यथेच्छं दक्षिणा	३३०	७
सर्वदक्षिणाजपमन्त्रः	१५७	१३	सहस्रदक्षिणा	५५८	२६-२६
दक्षिणाग्रहणं	१५८	१४	सर्वस्वारदक्षिणा	५८८	४२
दक्षिणाप्रतिग्रहे			सर्वस्वदक्षिणा	५५८	२७
धानज्जप्यः	१६८	३०	ग्राह्यल्यमतं	५५८	२८
गौतममतं	१६८	३१	अतिरात्रदक्षिणा	६२८	४
तस्य मतविकल्पः	१७०	३२	दद्यात्सादनं—	६४८	२२
त्रिकपश्चिनीदक्षिणा	५७६	२६	दधि—अणुसाखापनं	२१०	४
त्रिष्टययोगदक्षिणा	५८७	३	दधिभेषप्राशनं	२१२	१०
उद्गातुर्दक्षिणा	६१३	२१	दधिभक्षभक्ष्यं	१८१	१३
अनहुह दक्षिणा	३७	१३-४	दधिभक्ष्यमन्त्रः	१५६	१०
पशुकामस्य	६४१	३५	दधिभक्ष्यादि		
अभिजितादौ दक्षिणा	५५१	१८	कर्मशेषाभावः	१८५	१४
अर्द्धिनीनां	६५०	५	दधिभक्ष्यान्तानि	१८५	१५
पौण्डरीके	६४५	१०	दन्त—घ्रावनं	६२७	१८
इन्द्रसेमे	६४८, २८	६४५, १९	दर्भ—अणुसादिप्रक्षेपः	२१३	१४

दशरात्र—आवर्त्तनं	३१८	१४
दशपेयः—	६२३	१
दशरात्रिकोत्तोमे—संहारः,		
अनादेशे	४५१	१०
आदेशे	४५०	८
दशापवित्र—ग्रहणं	८८	२१
तत् प्राशनं	८८	२३
दशनिस्कोमे—अनुसंहार-		
प्रकारः	४५५	१
दानं—		
पृष्ठाश्रदानं	१३६, १७। १६७, १८	
अदान्ताश्रदानं	१६७	१८
द्वितीयभागदानं	६२२	१८
दीक्षा—	६८७	१
दीक्षासु व्रतानि	२२०	२६
दीक्षासु उपसत्सु च	२२०	२७
यावत्सत्रसमाप्तिः	२२०	२८
दीक्षाकाले नियमकारणं	२१७	८
पूर्वकर्मनिवृत्तिः	२१७	१०
भोजनसंवेष्टने	२१७	११
दीक्षणीयायाः कर्म	३८०	३
मेखलादिकर्म	३८१	४
तदुत्तरं कर्म	३८१	५
दीक्षायां तिथिः	५४४	४
दीक्षायां गच्छत्रं	५४५	५

यथाजाति दीक्षा	५५६	१७
घानप्लव्यमतं	५५६	१८
ग्राह्यिष्यमतं	५५६	१८
गौतममतं	५५६	२०
दीक्षाकालः	७१५	१७
दीक्षापसदः	६८८	५
दीक्षासंख्या	६०८	३
गौतममतं	६०८	४
घानप्लव्यमतं	६०८	५
दीक्षा अनादेशे	५४५	६
निषेधः मुमुक्षूणां	२१६	८
तासु व्रतानि	२२०	२६
उपसत्सु व्रतानि	२२०	२७
सप्तदशदीक्षा	३२०, १८।	
	७१५, १८	
अष्टादशदीक्षा	६८०	१०
केशवपनीयदीक्षा	६२८	१
त्रयोदशदीक्षा	३२४	१८
तापश्चितदीक्षा	७४७	१
पञ्चदशदीक्षा	७३६	१०
आचार्यमतं	७३६	११
दुन्दुभि—आह्वनं	२२८	२
भूमिदुन्दुभिसमीपे		
ममनं	२६७	१८
भूमिदुन्दुभिस्नानं	२६८	१

तस्य चर्मनिरूपणं	२६८	२	अपुसा—निपरणं	२१२	११
तस्य वादनादि	२६८	३	द्वितीयस्य निपरणं	२१३	१२
तस्योपस्थानं	२६८	४	स्थापनं	२१०	४
दुन्दुभिवन्धनं कोणेमु२८७	१६		प्रक्षेपः	२१३	१४
दुन्दुभिवदनं	२८७	२१	त्रायकलश—निरूपणं	६३	१०
दूरगमन—निषेधः	६६१	८	प्रोक्षणं	८८	२०
देव—शब्दवर्जनं	६००	३	अक्षस्पर्श पुनः	८८	२२
देवव्रताचरणं	६२७	१७	मार्जनं	६५	१७
देवतासु स्तोभाः	५०५	६	धानझप्यमतं	६६	१८
देवताविपरिहारः	५०६	११	शाखिल्यमतं	६६	१६
देवव्रतानि	६६८	१४	अपररुष्टिदये	१८८	११
देवयजनस्य—लक्षणं	१६	१४	धानास्थापनं	१८८	१०
लक्ष्यान्तरं	१६	१५	त्रायकलशाध्युहनं	६२	६
	१७	१८	दन्धानां—राट्यज्ञः	६३३	१
अपरलक्षणं	१७	१६	द्वारनाड—शोधनप्रवेशने	१३०	६
इतरलक्षणं	१७	१७	दिक्का—विष्टावाः	४५५	४
अभिचरणीये विशेषः	१८	१६	स्तोम विशेषविधिः	४५६	५
स्थानं ५४८, २११ ५७०, ४-७			अन्यत्रापि तथा	४५६	६
देवयजनं स्थण्डिले	५७०	५	दादशाक्षराभिष्टोभः—	५३२	८
देश—नियमः	७४	११	शाखिल्यमतं	५३२	६
स्तोमाप्रप्तौ	८५	१३	तत्रोदाहरणं	५३२	१०
तत्र विशेषविधिः	८६ २४-२५		आचार्यमतं	५३३	११
तत्र इतरविशेषः	८६	२६	धानझप्यमतं	५३३	१२
दोहदोहनं—	७५७	७	गौतममतं	५३३	१३
द्युतप्रवृत्त—होमः	३४१	२३	एकेषां मतं	५३३	१४

दिपदादि—करबं	४२२	२०
शाखिल्यमतं	४२२	२१
स्वविरगौतममतं	४२२	२२
धानझप्यमतं	४२२	२३
दिपदाकारः	५१९	२०
द्वेय—कल्पः	६३, ६१	६४, ११
तत्र राक्षो वैशादेशः	६४	१२
काम्यविधीनां विशेषः	६३	६
द्वयहेनापवर्गः—	९४५	६
धर्म—निवृत्तिः	१८३	२१
अभिष्टोमे	१८३	२२
गवामयनादन्यत्र	२२६	१७
सर्वस्मिन् विश्वजिति	२४०	२०
आचार्यमतं	२४१	२१
धर्मविधर्मयो	५१३	१६
धान्य—पात्राभिकर्षणं	५६१	७
स्थापनं	१८८	१०
अपरएष्टिद्वये	१८८	११
धियोद्रापस्थानं—	१५५, ४१६	२५, ८
वपानन्तरं	१२३	१०
होतुः	१२५	१६
मैत्रावरुणस्य	१२५	१७
ब्राह्मणाच्छंशिप्रभृतीनां		
	१२५	१८
यजमानोपकरणं	१३२	१६

पत्नीशालायाः	१३३	१८
इतरयोः	१३३	१८
धानझप्यमतं	१३३	१
शाखिल्यमतं	१३४	२
प्रवेशनोपवेशने	१३४	३
उत्तरयोः सवनयोः	१५४	१
धानझप्यमतं	१५४	२
शाखिल्यमतं	१५४	३
धुरि—गौतममतं	५२६	१
धानझप्यशाखिल्य	५२६	२
निधनानि	५४१	७
धेनु—गानं	६१	२०
दुग्ध्वा पयोगानं	६१	२०
पादाभ्यासः	६१	२६
संवासः वारवन्तीये	२६५	१
वत्समिश्रणस्थापनं	२६५	२
ध्यान—महायाज्ञतिध्यानं	१७२	७
अचः, रथन्तरे	१७२	८
शाखिल्यमतं	१७३	६
धानझप्यमतं	१७३	१०
सम्मिलनकरबं	१७३	११
उद्गीथाच्छरधानं	१७४	१२
ध्यानविधिः	१७४	१३
वामदेव्यस्तवे	१७७	१
सिद्धिप्रार्थनं	१७८	३

देवतानाम—प्ररोक्षं	५६६	१	भक्ष्यं १७० १-२। ६०३ १४	
प्रत्यक्षदेवतानाम	६००	२	धानस्रप्यमतं	१७१ ३
प्रत्यक्षयनं	७७६	१३	नार्मेध—निवृत्तिः	७३७ १२
नख—च्छेदनं	६२७	२०	कारणं	७३७ १३
नवाहृत्य—भक्तिः	७०३	१८	स्तोत्रीयः	५४८ १५
गौतममतं	७०३	२०	वेवाक्षिमतं	३८ १४
नाक्षत्र—मासः	३१८	४	शाखिल्यमतं	३८ १५
संवत्सरः	३२०	५	धानस्रप्यमतं	३८ १६
नागद—प्रस्तावः	४७३	१०	गौतममतं	३८ १७
नाभि—प्रयोगः	७०८	७	निधनं—पुरीषेषु	५१८ ७
ब्राह्मणे विशेषः	७०८	८	तुल्यप्रस्तावः	४२० १७
नाम—ग्रहणं	१८५	६	धानस्रप्यशाखिल्यौ	४२१ १८
यथाव्येष्टं	१८५	३	पदादिनिधनं	५४१ ८
अजातपुत्रे विधिः	१८६	४	निधनानि वैरूपे	५०१ १५
सामान्यतो विधिः	१८६	५	सोमसाधः	५२७ १२
स्मरणं	६२५	७	स्मरनिधनं	५३४ १८
निर्दिष्टनामविशेषः	६००	४	पत्नीनिधनं	५४ ४
नाराग्रं—संज्ञा	१४२	१३	इष्टाष्टोत्रीयनिधनं	५५ ८
अवेक्षणादि	१४२	१४	स्मरनिधनं	६३ ३६
पूर्वनाराग्रंसंभक्षणादि			अवभृथसामनिधनं	१८२ ३
	१७०	१	आतमितः	२६० १५
उत्तरनाराग्रंसंभक्षणादि			प्रत्यक्षनिधनं	२६२ २२
	१७०	२	अन्यानि निधनानि	५२५ १
तत्र धानस्रप्यः	१७१	३	अर्द्धपदं निधनं	५११ ५
उद्धारः	४४०	१४	इष्टस्मरनिधनं	५२६ ८

रक्षाक्षरनिधनं	६८१	१४	उदात्तादिनिधनः	५२३	७
निधनानि	६८३	६	अन्तनियमः	६८५	१२
गौतममतं	६८४	७	आदावन्ते च	३१८	२
शौचिदक्षिमतं	६८४	८	निबन्धकरं दीक्षाकाशे		
कौत्समतं	६८४	८		२१७	८
धानप्लव्यमतं	६८५	१०	पुरीषप्रयोगनिबन्धः	६८५	१२
त्र्यक्षरनिधनानि	५११	८	विधानं	७७१	११
धुरो निधनानि	५४१	७	निषेधः—अभिवादनं	२१८	१५
निधनानां न्यायः	५४	८	श्रुत्यापानिषेधः	२१८	१६
निधनानुगतिः	५०७	१५	अन्याद्युत्तापनिषेधः	२१८	१७
निधनवन्ति खरादि७६८		७	प्रतीत्यानिष्क्रमणे	२१८	१८
नियमः—			दन्तप्रकाशननिषेधः	२१८	२१
काशनिधनः यक्षस्य	५४३	१	अङ्गताशननिषेधः	२१८	२२
युच्चायुञ्जनिधनः	४४४	१६	आदिस्त्रोपस्थाने	३७४	८
वासस्थाननिधनः	५५३	८	भोजने अन्यावलोकाय-		
यामनिधनः	५८७	३८	निषेधः	२२०	२३
उपवेशनिधनः	१०४	१८	वज्रभाषणे	६६१, ७। २३७, ७	
समनिधनः	४४५	२०		२१८	२०
उदपात्रनिधनः	११७	७	गीतिसङ्ग्रहनिषेधः	४७६	१८
मासनिधनः	६७८	८	सामनिषेधः	६८३	४
मूत्रपुरीषत्यागस्य	२१८	१८	निष्क्रम—निर्वचनं	५८१	१७
श्वदाहनिधनः	२२२	५	नैकिनी—प्रत्याभावात्	४४३	८
आहिताग्नेः	२२२	६	न्यायः—अनादिष्टः	४५२	११
मन्थनिधनः अभिज्ञवज्रजे			आदिस्त्रोपस्थानं	४५२	१२
	२२३	८	वासस्थानमन्थं	४५२	१३

अनादेशे	४७८	५	पत्ता गमनं—	३७०	११
न्याय्यसमाज्ञा	४७८	२८	पथा—करणं	४२८	२४
प्रतिहारः ४८६	६४८२	१०	विद्युतयः	४२३	२
	४८५	६	पद—स्तोभकरणं	५०३	२२
दिप्रतिहारो वा	४८५	७	देवतोक्तिः	५०८	२४
यच्च—विशेषे मन्त्रः	२२४	११	स्तोभप्रतिहारः	५१२	११
पञ्चयोः—असंख्यारः	७७०	६	स्तोभे निधनानि	५१०	१
यत्नासः	७७०	७	संज्ञा	४८८	८
यत्कि—संज्ञा	५४०	४	कालनिरूपणं	७६१	२
करणं	७२०	१४	प्रतिहारः पञ्चसाम्नां	४८३	१४
वक्ष्योक्तिः—	५०८	२०	अन्तचतुरक्षरयोः	४८४	२
पतन्तकः—अन्तमेघः	६७८	६	इकारान्तस्तोभस्य	४१४	३
पत्नी—वर्तयथा	२८१	७	अन्तप्रतिहारः	४८५	५
उद्गातवेद्यं	१८१	१५	अन्तचतुरभ्यासः	५१५	२८
अवस्यगमनं	२८२	१२	अन्तप्रतीतिः	४७८	२८
निधनं	५४	४	पदस—घातुः	५२३	१०
पत्नीशाना—प्राग्विन्ध-			पयो—गानं	६१	३०
जितः	५४८	२२	निधनानं	६५	४८
उपसन्नं	१२८	७	गौतममतं	५७३	१३
प्रवेष्टे धानमप्यः	५६	१३	पराचीवु—रथन्तरं	५७२	१२
प्राग्विन्धमतं	५६	१४	परिचरा—संज्ञा	४४१	३
विन्धोपपत्त्यानं	१३३	१८	परिभाषा—अहीना	६४२	१
प्रवेष्टः	५६	५७	परिहृति—संज्ञा	६७१	२
धानमप्यमतं	५६	१३	अभिमेघनं	६७२	५
प्राग्विन्धमतं	५७	१४	वर्णाव—गानं	२०३	१३

संहारः	४४३	२२	पशु—यागः	७७८	८
एकपर्यायसंहारः	४४३	२३	औपसदे	६३४	३
द्विपर्यायाहरणं	४४३	२४	तस्य दक्षिणा	६३४	४
पूर्वपर्यायाहरणं	४४८	२७	पशुकामे—औत्पत्तिकस्तरस्याकृत-		
आद्यन्तक्रिया	५०८	१८	लक्ष्यानि	५३४	१८
समभावः	४५०	२	तस्य दक्षिणा	६४१	३५
संहरणं	४५५	८	पशुबन्ध—यागः	७८३	१०
त्रयोदशपर्यायाणां प्रथमायाः			ज्ञानं	६६४	१८
चिर्वचनं	४५८	१५	पशुमद्—यागातिदेशः	३६१	८
घानज्ञाप्यमतं	४५८	१३	पशुवपा—होमः	४१०	१७
शाखिल्यायनमतं	४५८	१७		३७१	१७
गौतममतं	४५८	१८	पाकयज्ञ—संज्ञा	३२८	२
पर्यायकृतिः	४४३	१२	पाखि—स्त्रापनं उरःसु	१८१, २१।	
विनियोगः	४४३	८		३४८, १४	
पर्याय विष्ठावौ	१५१	८	पात्री—दानं	५८४	२७
द्विष्टुत्य स्तवनं	१५१	१०	पादाक्षरः—	५००	१३
पर्यासे—बेधाच्चिन्मतं	२४३	२७	लोभाः	५०१	१४
पर्व—निर्देशः	७६१	३	अपहरणप्रतिष्ठापने	२८०	७
पवमाने—संवेशः	५८०	५	पादिनीनां—दक्षिणा	६५०	७
शाखिल्यमतं	५८१	६	बेधा विप्रेशः	६५०	८
घानज्ञाप्यमतं	५८१	७	पादिन्यः—	६११	१३
शाखिल्यायनमतं	५८१	८	पारिष्व—अवचनं	६६८	११
पविच—वितानं	८६	२०	पार्थुरस्त्रं—	६८६	१५
पशु—पुरेडाशक्रिया	४०१, १।		पत्न्यानी—हृत्त्वभावः	५७३	१५
उत्पन्नं	६८४	१३	पाशु—निवर्णनं	७५८	१३

मध्यात् पांशुक्षेपः ३६०	५	तस्य कालेयं	६४७	१८
स्नेह्न पांशुप्रक्षेपः ३५६	४	पूर्वपक्ष—दीक्षा	६३०	६
पांशुमयनं ७५८	१२	पुष्कर—भाषादानं	६२५	१०
पांशुपरिवेष्टनं ७५६	१६	पृथुवृद्धायुषः—	७५६	१४
पिष्टयक्ष—विधिः ७४२	१०	पृष्ठस्य—उद्धारः	३१७	१०
स्नानं ७४२	११	चतुस्त्रिंशानि	६१७	१४
पुङ्गवेगार्जनं— ७६५	५	गौतममतं	६१७	१५
पुरीष—निधनं ५१८	७	पृथपश्चाद्	७०५	४
प्रयोगनियमः ६६५	१२	पृष्ठविकल्पः	६४५	१३
पुरमीढे—आगर्भिकं ५१६	१४	संख्याकथनं	२८८	१३
पुरोडाशे—तूष्णोन्मावः ३७२	१	पैठयक्षिकं—उपवेशनं	३६५	३
आहरणजपः ३७२	२	पोतुर्वासः—	६२६	१४
आग्न्यप्यमतं ३७२	३	पौण्डरीके—दक्षिणा	६४५	१०
गौतममतं ६७३	४	पौषमद्दे स्तोमः	४६०	१०
आखिल्यमतं ६७३	५	पौषमास—क्रिया ७६०	१। ७६२	६
पिष्टाधानं १७८	४	गौतममतं	७६२	७
पुरोडाशविधिः ६८२	४	आखिल्यमतं	७६२	८
तेषां होमाः ६८२	५	पौषमास्यां प्रसवः ७८०	१३	
विशेषः ६८२	७	पौष्कल—करणं	६६१	१६
पुं संख्याः—क्रिया २८४	६	प्रगाथ—संख्या	७१६	३
वाक्यं • २८५	१०	नानाप्रगाथः	७१६	२
पूतभृत्—इत्याख्यानं ११३	२२	अम्वज स्नानत्वं	७१७	४
पूजांजलिहोमः— ३४१	२१	प्रगाथकारगानं	७८	११
पूर्वाहःस विशेषः ६४५	११	अन्वासः	७२६	३
पूर्व—वारवन्तीयं ६४७	१७	प्रजहितोपख्यानं—	१२६	२२

प्रखवस्य—त्रिराज्ञानं	२६	२०
प्रजापतेः—अयनं	८५०	११
उद्धारः	७२५	११
शौचिष्ठक्षिमतद्वयं	७२५	१४
विधानं	७२४	११
प्रभवः	७१८	१३
हृदयमानं	५१	१६
गौतममतं	५१	१७
धानक्षप्यमतं	५१	१८
शाखिष्यमतं	५२	१८
तस्य मतविशेषः	५२	२०
तस्य मतसामान्यं	५२	२१
प्रतिनिधिः—		
शौदुम्बरस्य	२७१	३
मुद्गस्य	२७१	३
वैश्वस्य	२८४	६
कृष्णान्नस्य	२०१	५
नियमितवर्षाभावे अन्ध-		
प्रतिनिधिः	२०१	७
अन्धभावेप्रतिनिधिः	२०१	८
उदुम्बरवासप्रतिनिधिः	५५२	३
प्रजापते	३४७	८
शाखिष्यायनमतं	३४८	८
प्रतिपक्षं—दीक्षा	६४४	५
प्रतिपक्षः—		

यथाजातिमृतस्य	१५८	१५
अभावः	७६८	१०
अपाकप्रत्यस्य	१५८	१६
अजातिरिक्तमिधुनस्य	१५८	१७
तत्र अपमन्यः	१५८	१८
चर्मच्छरणाङ्गस्य	१६३	२
अस्त्रिमयस्थस्य	१६३	३
शौहरस्थस्य	१६३	४
हिरण्यस्थस्य	१६३	५
रणेन सह रणस्य	१६७	२०
वासप्रतिपक्षमन्यः	१६८	२३
तिष्ठमासस्य	१६८	२८
ग्रीहियवस्य	१३८	२७
प्राजापत्येन	१६८	२८
दक्षिणाप्रतिपक्षे		
धानक्षप्यमतं	१६८	३०
गौतमस्य मतं	१६८	३१
तस्य मतविकल्पः	१७८	३२
हिरण्यादिप्रतिपक्षः	४१४	२१
प्रतिपक्षं—पश्चिमेन	१५६	८
प्रतिपक्षं—करवं	३१५	५
प्रतिपक्षं—नक्षत्रं	४७७	२२
अक्षरपरिमाणं	४८४	१
अष्टौ वा	४८६	५
अष्टौभाः	४८६, ७। ४८८, २	

कभावः	४८८	८	चतुरक्षरस्य	४७८, २७।
क्षरप्रतिहारः	४८८	३		४८६ १२
कृत्तानिः	४८८	१	क्षरद्वयस्य	४८० ४
क्षोभप्रतिहारः	४८३	१	उभयक्षोभस्य	४८७ १४
प्रतिहारबन्धः	४७७	२२	द्वितीयाक्षरस्य	४८८ १५
क्षोभेवप्रतिहारः	५०८	२२	द्वैत्रिकाक्षरस्य	४८८ १६
उद्गाहप्रतिहारः	८८	१	षडक्षरस्य	४८८ १
एकादशाक्षरः	५०१	१७	अक्षोभौ	४८८ २
द्वयप्रतिहारः	४८७	१७	पदान्तस्य	४८०, १३।
द्वितीयपञ्चमस्य	४८७	१८		४८१, ६
चतुर्थपञ्चमोर्द्ध	४८७	१८	द्विचतुरक्षरस्य	४८० १४
द्विप्रतिहारः	४८२	१	सप्ताक्षरस्य	४८१ १
द्विचतुरक्षरः ४८२, ५। ४८४, १			अक्षरस्य	४८१ ३
दशाक्षरः ४८३, ८। ४८२, ८			दशाक्षरस्य	४८२ ८
द्वैकाक्षरप्रतिहारः ४८८ १८			चतुरक्षरस्य	४८२ ६
त्रयक्षरप्रतिहारः ४८८ ४			षोडशाक्षरस्य	४८२ ७
दशमप्रतिहारः ५१३ २१			अभ्यासस्य	४८२, ८।
मध्यमवचनः ४८६ ७				४८६, ४। ४८२, ३
सर्वपदप्रतिहारः ४८३ ८			नार्मेधे विशेषः	४८२ ४
सप्ताक्षरप्रतिहारः ४८१ १			अभ्यासान्तः	५१२ १६
त्रीणि पदान्ते स्युः ४८१ २			द्वितीयपदेन प्रतिहारः	
देशस्य ७७५ १०				४८२, ६। ४८८, १५
आनञ्जयमतं ७७५ १			त्रयक्षरप्रतिहारः ५१४ २३	
उत्तमे पदे ४७७ २३			न्यायप्रतिहारः ४६६, ६।	
संज्ञके अक्षरस्य ४७७ २४			४८६, ६। ४८२, १०। ४८५, ६	

दिप्रकारः	४८५	७	तेन उक्ताष्टयह्वं	१००	४
मध्यमवचनस्य	५१२	१५	तद्यह्वं त्रयह्वं	१००	५
विभाग्यप्रतिहारः	५१४	२६	तस्य प्रसोतृगमनं	१११	११
सर्वप्रतिहारः	५१६	३३	तस्य हविर्ज्ञानगमनं	१५६	७
धानज्ञाप्यमतं	५१६	३४	लोभः	५११, ४। ४८५, ४।	
लोभप्रतिहारः	५१३	१८		४८८, ४।	
अलोभस्य	४८१	७	प्रतिहर्तुः क्तिवा	४७७, २५।	
लोभारस्य	४८१	८		४७८, ३	
हिङ्गारादेः	४८१	८	अतिसर्पणं	८६	१६
दिप्रतिहारः	४८२	१	उपवेशनं	८६, १७। १०४, १८	
प्रथमनवमयोः	४८२	२		१६५, ७	
चतुरक्षरस्य	४७८	२७	चमसमक्षयं	१४०, ७।	
द्विचतुरक्षरस्य	४८२	५		१४१, ८	
तृतीयपदेन	४८२	६	अपागनं	२५२	२
दशक्षरस्य	४८३	७	प्रलावार्कजम्भाः—	७०८	८
सर्वपदस्य	४८३	८	प्रत्यक्ष—विकारः	७०४	४
प्रतिहारविकल्पनं	४८४	१४	प्रत्यभिमेघनं—	१७३	६
मध्यमवचनस्य	४८६	७	प्रत्यवरोह—वर्जनं	४५१	६
उपोत्तमपदस्य	४८२	११	प्रत्यवरोहवादि—	६१४	२
लोत्रस्य	४८३	१३	प्रत्यक्ष—कल्पनं	६८३	३
पञ्चसाम्नां पदस्य	४८३	१४	प्रत्युत्सर्जनं—	६२५	११
पदान्तस्य	४८५	५	प्रदक्षिणानुगमनं—	४०२	८
दिप्रतिहारः	४८५	७	प्रदेशकल्पनं—	७५५	५
चतुरादेः	४८५	८	प्रवर्य—उपसदः	३८०	८
प्रतिहर्ता—			कर्मकल्पनं	५३	१

प्रायणीये यज्ञे	५६	२०	कुशावैष्टनं	१४६	२
प्रविशः—अनादेशे	३३०	६	सुमन्त्रैः	१५	१३
प्रति—इयकर्त्तव्यता	१८१	१२	अध्वर्युग्रह्यं	१००	२
प्रसर्पण—विधिः	६२४	५	ग्रह्यमुद्राभा	१००	३
जपः	६०२	१२	कुशादिकारणं	१४७	१
शाखिल्यमतं	६०३	१३	संशितुरीक्ष्यं	१५१	११
प्रसवः—	६८७	१	हविर्ज्ञानगमनं	१५५	६
अपरपक्षे ६८७, ३। ७५३, १०			प्रस्तुतिः	५०७	१३
यजनीयेष्टहनि	७५३	६	क्षोभनं	५१०	३
प्रस्ताव—कारणं	४१६	१२	मेयं साम	३३७	६
लक्ष्यं	५००	११	तस्य कर्म	३४०	१७
अक्षरकथनं	४७२	२	कर्त्तव्यं कर्म, अनादेशे ४२		१
पादिकः	४७२	५	त्रिषेवु त्रिषापत्तिः	४६	२
अभावः	४२०	१३	अन्तरासक्षरः	४७	३
क्षोभान्तः	४७३	६	क्षोभानेन तरेयं	४७	४
अन्तः अभ्यस्तेन	४७३	७	दिङ्निनियमेन गमनं	४७	५
नानदस्य	४७३	१०	पदान्ते	५००	१२
अन्तः आवने	४७३	८	प्रस्थानीय—अनुमन्त्रणं ३५१		१
प्रस्तोतुः—अतिसर्पणं	८५	१४	प्रागोक्तीरात्—क्षोभः	४६०	११
उपवेशनं	८६, १६१		प्रागोवायाः—क्षोभः	४६०	६
१०४, १६१। १३५, ७			प्रायः—अध्वभक्ष्यं	५६०	२
प्रस्तरदानमुद्राभा	१०८	१	मुखमीवानामभिमर्शनं १६१२२		
तेन प्रस्तरयोजनं	१०८	२	प्रातःसवनं—साहस्रात् ३१४		३
यमसमक्ष्यं	१४०, ७।		अवेक्ष्यविधिः	२००	२
१४१, ८			क्षयः	१०७	२८

प्रकाशनादेन	१०७	१८
प्रातरनुवाकः—	८१, १। ८२, २	
अपाकरणं	३११	१८
तस्य स्तोमः	५०४	२
प्रायश्चीयादि—	७५२	३
प्रगाथः	७१७	५
तत्र गानं	५६	२०
प्रायश्चित्त—होमः	३४५	४
समाप्ता क्रिया	३८१	७
प्राश्चित्त—निधानं	३४६	१५
आहारः	३५०	२६
आहारमन्त्रः	३४८	२०
प्राशनं ३६५, ६। ३४६, १३		
उपघ्रायं	३६५	७
आहारस्थानं	५६४	२०
समाप्ते कर्त्तव्यानि	७८	१४
प्रगाथकारगानं	७८	११
ब्रह्म—प्रजापत्योः	७४८	८
ब्रह्मसामकरणं	५७३	१४
	६६१	१३
वृहत्ब्रह्मसाम	७५३	८
आयतनीया	४५०	४
मतिकल्पः	३८८	८
धानप्राप्यमतं	३८६	६
आखिल्यमतं	३८६	१०

यजमानवाचनं	३६३	१२
प्रतिवाक्यं	३६३	१४
अनुमानं	३६४	१५
धेनुदानं	३५४	८
आखिल्यमतं	३५४	८
सामगानं	३३६	१४
सक्षरः	३४२	२८
वाग्यमनं	३४४	५
संवेशः	४०२	६
जपमन्त्रः	३४६	६
विशेषः	३३७	७
प्रतिवृत्तं ग्रहणं	१००	५
प्रवेशनं	१३६	१०
सदनोपस्थानं	१०६	२१
ब्रह्मभागनिधानं	३५०	१७
ब्रह्मभागप्राशनं	३५०	१८
ब्रह्मप्रस्तोत्रोः क्रिया	४०५	१८
दक्षिणा ६१३, २४। ६५१, १४		
ब्रह्मप्रश्नः	६७४	११
ब्रह्मप्राप्तिः	७७६	१४
प्रवेशनं	१३६	१०
ग्रहणं यजमानेन	१०१	६
ब्रह्मणः संवेशः	३३७	७
अनुमन्त्रणं	३६४	१५
ब्रह्मलक्षणं	४२५	१

ब्राह्मणं सर्वेष्टीनां	३५२	४
शाखिल्यमतं	३५३	५
गौतममतं	३५३	६
धानक्षप्यमतं	३५३	७
साकमेधेषु	३६२	११
वसवप्रघासेषु	३७१	१४
सैषामण्यां	३७५	११
ब्राह्मणारी—आक्रोशः	२८६	१६
वाक्चं	२८५	११
क्रिया	२८४, ८। २८५, १२	
पुंस्त्वोः क्रिया	२८४	८
भोजनद्रव्यं	५५४	८
शाखिल्यमतं	५५४	१०
धानक्षप्यमतं	५५४	११
शाखिल्यायनमतं	५५४	१२
यवां घर्माणां स्थानं	५५५	१३
गौतममतं	५५५	१४
अनन्तरोत्थानं	५५५	१५
ब्राह्मण—कथनं	६७३	८
गायत्र्यां धानक्षप्यः	२५३	७
गौतममतं	२५३	८
शाखिल्यमतं	२५३	९
ब्राह्मण—वाचनं	२६८	१०
आच्छंशिप्रभृतीनां	१२५	१८
ब्राह्मणप्रवेशं	२६७	१७

ब्राह्मणसमादेशः	३८५	५
गोदक्षिणा	५५७	२२
ब्राह्मणत्वाभ्यासः	६२४	६
नामस्मरणं	६२५	७
विधिः	६२८	२८
अधिकारः	३३८	१२
भक्ति—लोपः	४२०	१४
सन्ततिवत्	४१७	३
भक्ष्यं, भोजनं—		
उद्गातुः चमसभ-		
क्ष्यं	१३८	४
भक्ष्यप्रकारः	१४०	५
दधिघर्मभक्ष्यं	१५६	१०
पूर्व्वनाराशंसस्य	१७०	१
उत्तरनाराशंसस्य	१७०	२
धानक्षप्यमतं	१७१	३
दधिभक्ष्यभक्ष्यं	१३१	२३
वोडशिग्रहस्य	२०४	१८
चमसभक्ष्यं	२०५	१८
तच मन्त्रः	२०५	२०
ग्रहभक्ष्यं	२०५	२१
अधिकार्याणां	२०५	२२
गौतममतं	२०६	२३
अथेवां मतं	२०६	२४
ऋतिजो भोजनं	२१८	८

भोजनप्रसङ्गः १३८, ८। ५५४, ८	
मतभेदाः ५५४ १०, ११	
तृतीयसवने विशेषः १३८ १०	
भक्ष्यनिषेधः अन्त्युप-	
कृन्दसा राज्ञौ २०६ २५	
भक्ष्यमन्त्रः सन्धौ १० २७	
गौतममतं २०७ २८	
धानक्षयमतं २०७ २८	
अन्त्युपकृन्दसा १०७ ३०	
अच्छन्दोमन्त्रेण १०७ ३१	
यथा सन्धौ तथा वा	
भक्ष्यं २०८ ३२	
अपरिभक्ष्यं कर्म २०८ १	
शाखिल्यमतं २०८ २	
भोजने अन्यावलोका-	
निषेधः २२० २३	
भोजनं सन्धेः नाराजं-	
सेष २२० २४	
भक्ष्यं अतिग्रा-	
ह्यानां २३८ ११	
तस्य विशेषः २३८ १२	
भक्ष्यमन्त्रः २३८ १३	
भक्ष्यकाशः २३८ १४	
यज्ञान्तरे विशेषः २३८ १५	
गवामग्न्यादन्त्याप्येते २३८ १६	

यज्ञमसादिभक्ष्यं २५२ ६	
आग्निगृहभक्ष्यं २७५ १५	
अभोजनेन मर्तु-	
मिक्षा ५८७ ४०	
धानक्षयमतं ५८८ ४१	
भक्षाहरणे जपः २८० ८	
भृग्यसाम— ६८१ १५	
मध्वादि—दानग्रहणे ४१५ २१	
मधुपर्कस्य—विधिः २० १	
तत्राहरणस्याग्निं २१ २	
तस्य पानं २२ ३	
तस्य पानमन्त्रः २२ ४	
२२ ५-६	
गौतममतं २२ ७	
विशेषः २३ ८	
ग्राथासंख्यं २३ ८	
शेषदानं २३ १०	
विशेषः २४ ११	
मध्य—खरेण वा क्षवः १२२ ७	
मन्त्रस्य नोत्सर्जनं १४४ १८	
तत्र धानक्षयमतं १४४ २०	
मध्यन्दिन—आदित्यः ४३८ ७	
धर्मं सामग्रां ५५ १०	
मन्त्र—नियमः अभिज्ञानचर्च २२३ ८	
आदिभक्ष्यं ७ २	

अन्तर्गतं	१०	३
पाठशालां होदस्थानं १८३	२०	
नामविभागः	१८२	२३
पर्यायविभागः	४०६	३
अन्तर्निर्देशः	४०६	४
पूर्वमन्त्रान्तः	४०६	५
मन्त्रविक्षेपः	४०७	६
मन्त्रव्याख्यासः	२०४	१०
विशेषः पद्यविशेषे २२४	११	
विशेषः अभिज्ञवे २२४	१२	
आपोनिनयनमन्त्रः २३३	१५	
मन्त्रान्तरं	२३३	१६
यजुर्नन्तरं	२३३	१७
सर्वमन्त्रैर्वा गिनयनं २३३	१८	
गवानुमन्त्रं	२३६	४
आसन्धारोद्भवे	२७३	८
गौतममतं	२७३	१०
धानज्ञप्यमतं	२७३	११
शाखिल्यमतं	२७४	१२
आहुतिमन्त्रः अभि-		
चाराथं	११८	१०
धानज्ञप्यमतं	११८	११
मन्त्रनियमः, अभि-		
ब्रह्मचये २२३, ८१ २२४, १२		
मन्त्रानां विधा	५८६	३५

अवेक्ष्य मन्त्रस्यान्तं १८०	८
वेद्याचिन्मतं	१८० ८
पूर्वमन्त्रान्तनियमः १८०	१०
मन्त्रप्रयोगनियमः	७ २
अनादिरुमन्त्रः	११ ५
एकश्रुतिविधानमन्त्रः १०	४
विशाखयज्ञमन्त्रः ७१	१०
मन्त्राध्युहणं	८४ ११
परिवर्तनं स्तोमयोगे ११५	१
तत्र धानज्ञप्यः	११५ २
शाखिल्यमतं	११६ ३
यजमानवाचने	११६ ५
मार्जनमन्त्रः आत्माणे १२३	११
अपमन्त्रः सर्वानी-	
क्षमानस्य	१३० ८
उपवेशमगमनयोः	१३५ ६
चमसाप्यायनस्य	१४१ ८
नाराशंसे पिष्टशब्दस्य	
संहरणमन्त्रः	१४२ १५
मन्त्रस्य नेतृसर्जनं १४४	१८
तत्र धानज्ञप्यमतं १४४	२०
मन्त्रस्यानुसर्जनं १४४	२१
दधिघर्म भक्ष्यमन्त्रः १५६	१०
सर्वदक्षिणाजपमन्त्रः १५७	१३
मन्त्रे ऊहादिस्वरं १५८	१८

अजातिरिक्त मिथुन-

प्रतिग्रहे जपमन्त्रः १५६ १८

मन्त्रे अश्वनामविभागः १६२ २०

रथादीनामप्रतिग्रहे

मन्त्रः १६७ २१

तत्र विकल्पः १६७ २२

वासप्रतिग्रहमन्त्रः १६८ २३

चर्मण्यवस्त्रे मन्त्रोत्-

क्षेपः १६८ २४

सोम्यचरोरवेक्ष्यमन्त्रस्य

अन्तोपदेशः १७६ ७

१८० ८

तत्र केषाधिष्णतं १८० ९

पूर्वमन्त्रान्तस्य

नियमः १८० १०

अभ्यासे जपमन्त्रः १८२ १८

तत्र मतभेदाः १८२ १९

मन्त्रपाठकाले द्रोढस्य-

श्रानं १८३ २०

सोमविमोचनमन्त्रः १८४ १

आदित्योपस्थानमन्त्रः १८७ ७

उपवेशन स्पर्शनजप-

मन्त्रः १८० १७

पाशुपन्नाथमन्त्रः १८० १८

समिदाधानमन्त्रः १८४ १२

भक्ष्यमन्त्रः सन्धौ २०६ २७

तत्र गौतममतं २०७ २८

धानप्लव्यं शाखिल्य-

मतं २०७ २९

जपमन्त्रः १५६ १८

ग्रहभक्ष्यं २०५ २१

अनुमन्त्र्यं यूपस्य ७२ १

गवानुमन्त्र्यं २३६ ३

तस्य मन्त्रान्तरं २३६ ४

उभयमन्त्रेण वा २३६ ५

राजानुमन्त्र्यं २६५ ६

अन्यानुमन्त्र्यं ८५६ १६

सन्धेः सोत्रानुमन्त्र्यं ४१३ ७

धानप्लव्यमतं ४०७ ८

मागसस्तोत्रानुमन्त्र्यं ४०८ ९

इतरस्तोत्रानुमन्त्र्यं ४०८ १०

सोमातिरेकेणुमन्त्र्यं ४०८ ११

अनुमन्त्र्यविकल्पः ४०८ १२

मागसादन्यानुमन्त्र्यं ४०८ १३

सर्वानुमन्त्र्यं ४०८ १४

अनुमन्त्र्यलोपः ४०८ १५

उपमन्त्र्यं—

वीणादयोपमन्त्र्यं २८० ४

अपघाटिलोपमन्त्र्यं २८१ ८

मासवदन्यानुमन्त्र्यं ४०८ ११

माससोत्रानुमन्त्रणं ४०८	८	मास—नियमः ७१५, १८। ६७८, ८	
ग्रहस्य भक्षणं	२०५ २१	मासान्ते सवनं	३२३ १४
मन्त्र—स्वरमाश्रित्य स्तवः १२१	६	मिथुन—प्रतिग्रहः	१५८ १७
मरुत्क्षोम—यागः	६३८ २५	मुष्ण—प्रतिनिधिः	२७१ ३
तस्य दक्षिणा	६३८ २६	मुमूर्षु—परोक्षा	२१६ ७
घावप्लव्यमतं	६३८ २७	तेषां दीक्षानिवेद्यः	२१६ ८
महानागात्मानि—	७२१ ३	मुसल—स्थापणं	५८५ ३१
शैचिदक्षिमतं	७२२ ४	मृगतीर्थं—	१५३ १५
महावीर—सम्भरणं	३८१ ६	मृगतीर्थेण निष्क्रम्य शम्भा-	
महावीरपरिग्रहे वशिष्ठ-		परासदेगमनं	१५३ १६
श्रफं	६२ ३२	आभ्रानेन निष्क्रम्य	
महायाहति—ध्यानं	१७२ ७	गमनं	१५३ १७
रथन्तरे ऋचः	१७२ ८	मृगतीर्थनामकायनं	१५३ १५
तत्र मतभेदाः	१७३ ८-१०	मृते—दाहनियमः	२२२ ५
महेन्द्रायनं—	७५० १६	मृत्तिकासम्भरणं	३८२ १४
मानसं—अङ्गं	६८८ ४	मैत्रावरुणधियोप्रापस्थानं	११५ १७
अनङ्गं	६८८ ७	यजनं—पृथक्	५५० २७
मानस—स्तवादि	२५१ १	अमावस्यायजनं	७४४ ४
मानसचिन्ता	६८६ १	यथाकामयजनं	६४० ३२
मानसाग्निष्टोमः	६८७ २	साम्राज्येन यजनं	७६३ १०
मानसावयवः	६८८ ३	श्राद्धिख्यायनमतं	७६३ ११
मावते—पञ्चमादिः	४८७ ११	यजनीय—नियमः	६३० ७
मार्जालीय—प्रदक्षिणं	२८६ १८	अहनि प्रसवः	७५३ ८
उपस्थानं	१२५ १८	यजमान—लक्षणं	१४ ८
प्रदक्षिणं	२८६ १८	तेन ब्रह्मग्रहणं	१०१ ६

सोमस्पर्शनं	१०१	७
आव्यस्पर्शनं	१०१	८
यजमानवाचनं	३५१, २२।	
३०, ११।१५२, १२।२३०, ४		
—प्रस्तरे	१११	१३
मन्त्रपरिवर्तनं	११६	५
आवर्तितोत्रेषु	१५२	१२
यजमानाङ्गानं	१११	१४
यजमानोपङ्गानं	१३२	१५
	३६०	७
यजमानप्रेरकं	१७५	१५
यजमानोपासनं	१७८	२
यजमानवाचनसोमः	२३१	११
तस्य कर्तव्यता	२५५	१७
यजमानप्रश्नः	६७५	१३
यजमाननामन्त्रं	२३०	४
यजमाननामग्रहं	३१	१८
अन्येका यथा व्येकं	३२	१६
सुत्यादेशसमापनं	३२	२०
यजमानोनिधनमनु-		
ब्रूयात्	५३	१२
यजमानस्योपवेशन-		
नियमः	७७	८
यजमानकर्तव्यता	२५५	१७
मूर्धाश्लेषनं	३०६	१७

अक्षायजनं	१०१	६
सोमस्पर्शनं	१०१	७
यजमानवाचनं	६६६, १६।	
	६७०, २१	
यजुः—वेद्याक्रमबे	३६७	२
यजुर्जपनं	१२७	२६
आखिल्यमतं	१२७	२७
यजुषो—लक्ष्यं	११	५
उपवेशनं	३६३, ६। ३८८, १	
आखिल्यमतं	३६४	७
घानम्लप्यमतं	३६४	८
यजुः—मुच्छं	६४४	४
यजुर्कालनियमः	५४३	१
यजुर्कालसम्पर्कः	२५	१५
यजुर्पात्रकल्पनं	५६३	१७
यजुर्शेषानुभवः	४११	४
यजुर्सारथिगानं	६३	४०
अभिष्टुतप्रकरणं	३४	१
अभिष्टोमः	६१६	११
मानसः	६६७	२
यजुर्महः	३२१	१०
अश्वमेधः	६६५	१-२
पवन्तकः	६६८	६
यजुर्वायव्य—गानं	५०	१४
तत्र मुखनिरूपणं	५०	१४

तत्र प्रकारान्तरं	५१	१५	तस्योपसदः	६८५	१४
वृद्धतीव्रतिहारः	३१४	२	नियमः जीवति	५८७	२८
यथोपवीतिनो—जयः	२१४	१	अहोः	६८०	१२
यथाकाम—दीक्षा	६८८	६	विघ्नयामः	६४६	३३
धानक्षयमतं	६८८	७	यमुयामः	७७८	८
मौतममतं	६८८	८	सौपसदे	६३४	३
याथाकामं ७०१, १०१७०, १४			तस्य दक्षिणा	६३४	४
आखिल्यमतं	७८१	१५	सोमयामः	६३४	५
एकेषां मतं	७८१	१६	तस्य दक्षिणा	६३४	६
यथासाधकं—	७८१	१७	मतभेदाः	३५	७
यामः—प्रभुवन्धयामः	७८३	१०	यमुमद्यामः	३६१	८
इष्टियामः	५८२	६	मौसवयामः	६३८	२२
मयतुसोमयामः	६३८	२५	युग्मायुक्—संहारः	४४८	२८
तस्य दक्षिणा	६३८	२६	युग्मायुग्म—नियमः	४४४	१६
धानक्षयमतं	६३८	२७	यूप—खानकर्तृनं	७५८	१५
वृद्धयामः	५८६	२	अनुमन्त्रणं	७३	१
तस्य दक्षिणा	५८७	३	उच्चायनमन्त्रः	७३	२
तीव्रसुत्यामः	६०६	७	प्रकारान्तरं	७५	७
आखिल्यमतं	६०६	८	उद्गातुवपवेशननियमः	७६	७
धानक्षयमतं	६०७	९	यजमानस्योपवेशनं	७६	८
तौरेव यामः	७७७	१	योगक्षेम—कल्पनं	५८८	१०
मौतममतं	७७७	२	रथं—अश्वरथदानं	१६०	२०
सर्वत्रात्मानां	५७७	२	अश्वसंस्कारः	१६१, २१-२४	
अष्टाकपाकयामः	७७४	४	रथशिरसाकाम्यं जयः	१६३	१
यजिष्ठाकः	६८५	१३	चर्मस्य रथाङ्गं	१६३	२

अस्मिन्वर्यं	१६३	३	रथन्तर—वृहती	३१०	१५
नौहर्यं	१६३	४	विकल्पनं	४८	१०
द्विर्य्यर्यं	१६३	५	गाने मुखनिरूपनं	५०	१२
दक्षिणचक्रात्मनं	१६४, ६।		उत्तमरथन्तरवर्णाः	११०	१०
	६६४, ६।		ऋचो ध्यानं	१७२	८
अधिष्ठानात्मनं	१६४	७	धानज्ञप्यमतं	१७३	८
उत्तरचक्रात्मनं	१६४	८	ग्राहिष्यमतं	१७३	१०
चक्रयोः समार्जनं	१६४	९	धर्मनिवृत्तिः	१७५	१६
आरोहणे अनुमतिः	२६५	१०	गौतममतं	१७६	१७
दक्षिणपादेनारोहणं	२६५	१०	धानज्ञप्यमतं	१७६	१८
आरुह्यजयः	२६५	११	ग्राहिष्यमतं	१७६	१८
सथरभगा यमनं	२६५	१२	अविर्गौतममतं	१७७	२०
दक्षिणरभगा यमनं	२६५	१३	पराधीव	५७२	१२
गौतममतं	२६५	१४	गौतममतं	५७३	१३
धानज्ञप्यमतं	२६६	१५	रथन्तरष्टकः	७४८	५
रथवेगे जयः	४१३	१४	सम्मिलनकरवं	१७९	११
अवरोहजयः	६१६	१	रथन्तरष्टकं समूहं	३०४	२३
तत्र सूत्राधिकारः	६१७	२	उत्तरे एकर्चाः	३०७	८
अकरणे विधिः	१६६	१६	गौतममतं	३०८	८
रथागमने गानं	४१३	१६	धानज्ञप्यमतं	३०८	१०
रथाप्रतिग्रहः	१६७	२०	ग्राहिष्याद्यनमतं	३०८	१०
अविप्रतिग्रहे मन्त्रः	१६७	२१	वृहतीर्थांशाः	२०४	२४
तत्र विकल्पः	१६७	२२	रथन्तराभावः	२८७	८
रथोद्धते गानं	४१३	१५	त्रय एकर्चाः	३०७	६
तिथिनिर्णयः	६१८	८	राथन्तरीप्रतिपद	३१०	१४

रथन्तरं ध्यायेत्	१७४	१३	राष्ट्रोवैष्णवेशः	८४	१२
ध्यानप्रकारः	१७४	१४	राजसमानात्	६२२	२२
धर्मनिवृत्तिः	१७५	१६	राजनि मन्माधुह्नं	८४	११
गौतममतं	१७६	१७	राट्यश्चः—इन्द्राणां	६३३	१
धानप्राप्त्यमतं	१७६	२८	वक्त्र—सौवर्गं	६०५	३
शाखिल्यमतं	१७६	१८	लक्ष्यं—		
स्मिन्निगौतममतं	१६७	२०	मन्मनामादिनक्षत्रं	७	२
रथन्तरं करणं	५७१	८	अन्तर्लक्ष्यं	१०	३
रराष्ट्रात्मनः—	८४	८	यजमानलक्ष्यं	२४	८
राजा—तस्य सप्तह्नं	२६३	१	देवयजनलक्ष्यं	१६, १७, १५।	
रथानुगमनं	२६३	२	१३, १६-१८। १८, १४।		
अन्धेषां सप्तह्नं	२६३	३	यजुषो लक्ष्यं	११	५
दक्षिणेन गमनं	२६३	४	ऋषो लक्ष्यं	१२	६
उपवेशनं	२६४	५	प्रस्तावलक्ष्यं	५००	११
वर्मवन्धनं	२६४	६	लाङ्गुलीवायूपः—	५६१	६
तस्मै वक्तव्यं वाक्यं	२६४	७	लिङ्ग—ग्रहणमन्यार्थं	६५४	२२
इसुधारणं	२६५	८	लिङ्गात्कर्तव्यता	५८	१६
अनुमन्त्रणं	२६५	९	लोहितोत्पादनं—	४७४	१७
रथारोहणे अनुमतिः	२६५	१०	वज्रवा—दर्शनं	६७०	२०
वर्मवन्धनं	२६५	११	यजमानवाक्यं	६७०	२१
तं प्रतिउक्तातुर्वाक्यं	२६६	१२	वत्सापाकरणं—	७५५	२
धर्मनि इसुक्षेपः	२६६	१३	धानप्राप्त्यमतं	७५६	३
हृत्तीयसुक्षेपः	२६६	१४	वत्सतर्थात्मनः—	६८४	११
चतुर्थसुक्षेपः	२६६	१५	वर—प्रार्थनं	२५३	१०
वर्माक्षपणवर्गं	२६७	१६	वक्त्रं—प्रवासिकं कर्म	३५८	१

वर्गः—चतुर्विंशति	६३६	१२
वर्गोत्तमे क्रिया	७५२	५
सम्बन्धे पृथक्	७५२	६
अपवर्गः	७४५	८
वर्तनं—आनुपूर्व्य	७५८	११
वक्तव्य—निर्वचनं	५८१	१६
वशिल—निवहोहनं	२६०	१२
वशिलश्रममानं—महावीर-		
परिग्रहे	६२	३२
वषट्कारिणः—	६४६	१२
वसनदशा—प्रमात्रं	५८२	२१
वसनदशासंख्या	५८३	२२
वसतीवरी—परिहरणं	४०१	३
वह्निर्वेदि—कर्म	५५०	२४
वर्ग सम्भवः	२८६	१७
स्नानासनवर्जनं	२२१	१८
वह्निर्वेदिदेशः	१५२	१३
रक्षादिवहनं	२२८	१
वह्निव्यवमानं—६१६, ७। ६६६, १७		
धानप्लव्यमतं	६१६	८
वह्निव्यवमानजपः	८८	१८
पञ्चजपः	११८	८
वह्निव्यवमाने विधेयः	१२१	३
गौतममतं	१२१	४
धानप्लव्यमतं	१२१	५

आवृत्ताह्वयोः कवः	१२१	३
विकल्पः	६१६	८
आवृत्तव्यवमानं	७०३	१७
तस्य विधिः	११७ ११८ ११९	
गमनं	४०८	१६
वाक्—सोपानारसमुच्चयः	६५६	५
वाक्—यमनं	२५४	१४
	४१०, १। ८८, २८	
धानप्लव्यमतं	२५५	१५
शाखित्यमतं	२५५	१६
अक्षतश्रीधानां,		
अप उपसर्गनात्	१५२	१७
सजिनां	२१८	१३
तदनन्तरं विचक्ष्यवाक्		
भाषणं	२१८	१४
अभिवादन प्रतिषेधः	२१८	१५
वाक्स्वमनकावः	२४४	२
	४०३	१३
जस्यो वाक्स्वमनं	२४४, ३।	
	४०३, १२	
तस्य कान्तान्तरं	१०३	१४
तस्यापरः कावः	४०४	१५
अनुवचने वाक्स्वमनं	४१०	२
वाक्स्वमननिवृत्तिः	४११	३
वाक्स्वमनराजदण्डे	४११	५

तयोः क्रमः	४११	६
अष्टादशे तत्त्वार्थता	४११	७
वाक्—विसर्जनं	८८	३१
बहुभाष्यनिषेधः	२३७	७
वाग्यमनादि	२५४	१४
धानञ्जयमतं	२५५	१५
तत्र शाखिच्यमतं	२५५	१६
वाजपेय—विधानं	६०८	१
दीक्षाभेदः	६०८	२
वाजपेयदक्षिणा	६१२	२६
वाजपेयोत्तरविधिः	६०८	६
वामकायनमतं	६१०	७
कुडवाजपेयः	६१२	१८
वाजपेयस्थानं	६१०	८
निष्क्रम्य	४१२	८
सामस्तोमयोगः	१४५	२३
वाजिन—भक्ष्यं	३५६	१६
मन्त्रविकल्पः	३५७	१७
उभयमन्त्रेण वा	३५७	१८
वाक्य—अवयवत्रय निरूपणं	२७५	१५
पिधानत्रय निरूपणं	२७६	१
तन्मीवन्मनं	२७६	२
शाखिच्यमतं	२७७	३
तन्मया उत्सृष्टेयं	२७७	४

श्रियक्ततन्त्रा आद्यतो-		
करब	२७८	७
अभिमर्शनं	२७८	५
प्रोहनं	२७८	८
वेत्तसञ्ज्ञाख्यावादनं	२७८	७
वाद—मात्रं	६८८	६
वापन—निषेधः	६२८	२५
वामदेख—स्तवे ध्यानं	१७७	१
मानं पत्नीशाखाप्रवेशे	१७७	१३
वायोः—अयनं	७४८	८
वारवन्तीय—छत्रं	६४७	१६
धेनुसंवासः	२३५	१
वार्तुवया—स्तोभः	४८०	१२
वार्वाहरब—साममानं	५५५	७
वार्हत—आहरनं	५७२	११
वाजजित्	६४५	१४
वार्हतगिरादिः	६८५	१३
वावाता—संज्ञा	६७१	१
वाश—मानं	६५५	४५
वास—प्रतियहमन्त्रः	१६८	२३
वास—स्नाननियमः	५५५	८
विघ्न—यागः	६४६	३३
विज्ञासतनीया—वर्जनं	४५१	७
विज्ञानयनं,—	६२१	१४
विददविदविशेषः—	६५१	१२

विधिः—

नियमार्थविधिः	७०१	११
उपवेशनविधिः	३६८	४
पिष्टयज्ञविधिः	७४२	१०
प्रसर्पणविधिः	६२४	५
सर्वस्नानविधिः	१०५	२३
उच्छिष्टदानविधिः	१८६	१६
अवेक्ष्यविधिः	२००	२
सर्वक्रतुविधिः	१८६	१८
हस्तसूत्रविधिः	४११	१
उत्तरपूर्य्यपक्षयोः	६३२	१२
अनादेशे उपायनिघन-		
विधिः	५१८	६
सांवत्सरिक सनाथा		
विधिः	७१५	२०
साचिकोविधिः	४८	८
सुत्यायां अग्निसारधिमान-		
विधिः	३३	३८
माद्यजमानविधिः	७७	१०
विश्वरूपमाने	७८	१३
उक्तातुर्युगपत् कर्मविधिः		
	८१	१
दशापविजप्राशने	८८	२४-२५
यावो योजनविधिः	८०	१
यावः स्नापनविधिः	८१	२

क्रान्तिविधिः	८२	८
सर्वस्नानविधिः	१०५	२३
उपस्थाने	१२८	२
आसनोपवेशने	१३६	८
आश्रित विधिः	१३६	८
वह्निव्यवमानस्य	११७	११८
चमसभक्ष्ये	१३८	१४२
अश्वसंस्कारे	१६०	२६२
रथचक्रसंमार्जनप्रवृत्तीनां		
कर्मणां अकारणे	१६६	१६
हिरण्यस्य औदुम्बराक्षेपे		
विधिः	१६८	२३
विकल्पविधिः	१६८	२६
उद्गीथाक्षरध्याने	१७४	१३
नामग्रहणविधिः	१८५-६	
यथाज्येष्ठं नामग्रहणं	१८५	३
अजातपुत्रे विधिः	१८६	४
सामान्यतोनामग्रहणे	१८६	५
उच्छिष्टदाने विधिः	१८६	१६
अर्थानुवादः	१८६	१७
अवेक्ष्यविधिः प्रातः		
सवने	२०८	२
अग्निप्रवृत्तयनविधिः	२३३	१७
अग्न्याधेयस्थाने	२५८	१३
अपूर्वविधेः कारकं	७००	८

अविद्यमाने	६६८	११	विपद्यासः—	७२१	२
आवर्तिमतविधिः	४२०	१५	विभाग्य—धर्मः	५०८	२३
धानस्यमत्तं	४२०	१६	पदसोभः	५११	१०
श्वेतस्यविधिः	५६६	१	विराजि—दशवर्गः	६३३	२
शाखिल्यमतं	५७०	२	विराहुपपत्तिः	६६६	८
सर्वसवनविधिः	६०७	११	विशाख—ग्रहयमनः	७१	१०
आर्भवे कर्तव्ये	४३६	२५	विश्वजित—आयुषः	१८	१२
उपवेशनविधिः	३६५	४	विश्वजिच्छिष्यः	५६७	१०
एकत्रिकविधिः	५७४	१८	शाखिल्यमतं	५६७	११
गौतममतं	५७४	१८	दक्षिणा	५६७	१३
एकवष्टिरात्रे विधानं ७१३	८		धानस्यमत्तं	५६८	१४
पुरोडाशविधिः	६८२	४	सोमः	४३७	१
सर्वस्नानविधिः	५८६	१	विकारस्थानं	५३७	२
सत्रविधिः	६८७	१	अतिरात्रः	७६	७
जघन्यविधानं	६५७	७	पत्नीशाला	५४६	२२
अवोदशिकविधिः ७३७	१४		सर्वे धर्माः	२४०	२०
तत्र मतभेदाः ७३७	१५	७३८	आचार्यमतं	२४१	२२
१६, १६। ७३६	२०		विश्वदेव—अयनं	७५०	१४
अवेक्ष्यविधिः प्रातः			विश्वरूप—गानं	७५	६
सवने	२००	२	प्रत्याख्यानं	७५	५
विपद्य—निर्वचनं	५८०	६	विघ्न—निरूपणं	४४५	२१
शाखिल्यमतं	५८०	१०	विश्ववन्तः—	७५३	७
धानस्यमत्तं	५८०	११	वहिः स्तवनं	३११	१६
गौतममतं	५८१	१३	विष्टाव—संज्ञाः	४४२	६
धानस्यमते विशेषः ५८१	१४		विष्टावपर्व्यायस्थानं ४५३	१६	

अभावे पर्यायाः	४४२	७	घानङ्गप्यमतं	४२७	१७
विद्याविविधानं			होद्वहामविकृतिः	४२८	१८
प्रथमं	१५०	६	उत्तमाविकृतिः	४२८	२०
द्वितीयं	१५०	७	दिप्रकारः प्रयोगः	४१८	२१
तृतीयं	१५०	८	प्रयोगयोः संज्ञा	४२६	२२
विद्याव पर्याययोः संज्ञा-			तथाविधानं	४२६	२३
प्रथमं	१५१	६	उत्तरविकृतिः	४२६	२५
द्विक्ताविद्यावाः	४५	४	वीणा—अवयवकथनं	२७६	१
त्रय्याभावात्	४४३	१०	दुन्दुभि प्रतिमन्त्रं	२८०	२
विकृति—विधानं	४२३	१	गौतमशास्त्रिण्य घान-		
पथ्याविकृतयः	४२३	२	ङ्गप्यमतं	२८०	३
विकृतिप्रयोगः	४२३	३	द्वयोऽपमन्त्रं	२८०	४
तत्रैकैवा मत्	४२४	४	पिच्छोरयोर्वादनं	२८०	५
संहारादिव विग्रहः	४२४	५	उपमुखवादनं	२८१	६
विकृत्या अपवादः	४२४	६	हृत्कदावं—	५६४	२५
विकृतिव्यासः	४२४	७	हृतिः—अनुकुम्भा	५७७	१३
पूर्वविकृतिकसंज्ञता	४२५	८	अन्यधरात्रुपायाः	५७७	१४
विकृतिप्रयोगः	४२५	९	हृत्कलस्य—उपवेशनं	२८३	२
आखिल्यमतं	४२५	१०	वाचनं	२८३	३
आखिल्यायनमतं	४२६	११	सर्वस्वारादौ	४३८	११
उभयोर्मत्	४२६	१२	हृत्ती—अयाज्ञानं	७१८	११
घानङ्गप्यमतं	४२६	१३	हृत्तीविधानं	७२१	१
श्लोत्रविन्यासः	४२७	१४	राचकरी	३१०	१५
समाप्तौ क्रिया	४२७	१५	श्लोत्रविग्रहविधिः	४५६	५
आखिल्यमतं	४२७	१६	अन्यथापि तथा	४५६	६

वृद्धि—अनुपारम्भया	२०६	१
वृद्धस्पति—सवः	५८७	४
सवतुल्यता	६३८	२३
दक्षिणा	६३६, २४।५८७, ५	
वेद्याक्रमण—यजुः	३६७	२
तूष्णीं वेद्याक्रमण	३६७	३
वैदत्रिराजादयः—	६८१	१
वस्य दीक्षोपसदः	६८१	२
वैदन्वत—	४८७	१३
वैश्वान्वाभीषवौ—	२४४ ३०-३१	
अपरः कल्पः	२४४	३१
वैश्वदेवादि—क्रिया	५८८ ४-५	
दक्षिणा	५८६ ४८	
वैश्वस्तोमः—	६०५	५
दक्षिणा	६०३	६
कष्टका—	६३१	८
आवृत्ति—विधानं	१७२	७
बुद्धि—द्विरात्रं	६३०	५
ब्रूहन्मन्त्रोमः—	७०१	१२
ब्रूहसमूहः—	७०२	१३
दशरात्रवत्	७०२	१४
तत्र हेतुः	७०२	१५
हेत्वन्तरं	७०२	१६
ब्रूहन्—दैर्घं	५२३	११
व्रत—कथनं	७७१	१०

अहोरात्रयोः अग्निनोश्च	६२ ३४	
व्रतविकल्पः	६१५	५
वयो विशेषे व्रतं	६१५	३
कामकायनमतं	६१५	४
क्रमात् परं मानसं	३१८	१५
ब्राह्म—सवनं		
इतरब्राह्मसवनानि	५८२	२०
ब्राह्मणां यागः	५७८	३
ब्राह्मस्तोमादेरार्भवः	४३६	८
शाखिहृत्यमतं	४३६	८
ब्राह्मस्तोमविधिः	५७६	१
ब्राह्मधनदानं	५८४	२८
ब्राह्मेन व्यवहारः	५८५	३०
अनावश्यायां विशेषः	३३७	७
शकल—प्रक्षेपः, आहव-		
नीये	१८६	१४
शौचिष्ठक्षिमतं	१८०	१५
शकलव्रत—विधानं	२६६	५
अहर्विकल्पनं	२६६	६
कर्तव्यविवेचनं	२६७	७
श्रद्धाप्रार्थनं—	७५७, ८। ७७४, ५	
शामित्रकरणं	७५८	६
शेषप्रार्थनं	६६३	१२
श्रवणि—होमः	६६०, १। ६६२, १०	
शाखिहृत्यमतं	६६०	२

धानक्षप्यमतं	६६०	३
श्रवणीविधानं	६६१	४
श्रान्ति—क्रिया	६६४	२०
श्राद्ध—वर्गः	७१२	४
श्रिपि—विष्टवती	६१६	१०
श्रुतगव—क्रिया	३२६	४
श्रुत—स्थापनं	६६३	१३
श्राद्धिख्यायनमतं	६६३	१४
संज्ञा—		
पंक्तिसंज्ञा	५४०	४
परिष्टुक्तिसंज्ञा	६७१	२
आयतनीया संज्ञा	४५१	८
विष्टावसंज्ञा	४४२	६
वावातासंज्ञा	६७१	१
अनुज्ञीसंज्ञा	५६६	५
धानक्षप्यमतं	५६६	६
तन्निर्वचनं	५६६	७
अनुष्टुपसंज्ञा	५३८	१३
अर्द्धिन्यसंज्ञा	६२०	११
आवापस्थानसंज्ञा	४४१	२
परिचरासंज्ञा	४४१	३
जगतीसंज्ञा	४३८	८
त्रिष्टुप्संज्ञा	५३७	५
संवत्सर—सौरः	३२०	७
संवत्सरसम्बासः	२६४	२२

संवत्सरप्रतिनिधिः	२६४	२३
संवत्सरक्रिया	६६४	४७
संवत्सराधिकरणं	७११	१
संवत्सराभिः	७७२	१३
संवत्सरसमाप्तिः	७८१	१८
संसवः—		
असंसवप्रकारः	१०३	१२
अभावः स्थानविशेषे	१०३	१३
तत्र केषांश्चिन्मतं	१०३	१४
संस्वरः—		
अर्द्धसमाप्ते सवने	१७८	१६
सदसि संस्वरः सिद्धः	१७८	१७
सतोदहतो—करणं	७१८	८
	७२४	१२
सतोदहत्युपपत्तिः	७२६	४
सञ—विधिः	६८७	१
सर्वसञसामान्यविधिः	२१६	५
सञेषु सर्वेषामुपपन्नानं	१११	१३
सञादन्यत्र उपपन्नानं	१३२	१४
सञस्पर्द्धिगानविधिः	६४	४१
सर्वसञेषु नियमः	७३५	६
गौतममतं	७३५	७
धानक्षप्यमतं	७३६	८
उभयोर्द्विंशित्वं	७३६	८
सर्पसञं	७८०	११

अहरहः सत्रं	६४ ४१	सन्तनिनः प्रतिहाराः ४८७	१
सत्रिबो—निम्नाकालः	२२२ ४	सन्तनिकर्तृत्वता	७१३ ६
वस्त्रपरिधानं	२८२ १५	सन्दंश—वस्त्रः	६४१ ३७
आदर्शादिदर्शनं	२१६ ६	तेनाभिचारः	६४२ ३८
उत्थापनं अवभृथात् २८२	१३	तयोर्थत्वासः	६४२ ३९
सदः—प्रवेशः २५१, १११ २७०, ५		सम—नियमाः	४४५ २०
४१४, २० १ ६०४, १७		समात्समकारणं	४५० ५
तस्य दक्षिणा	६०४ १८	समप्रयोगः	७२७ ५
सदस उपस्थानं	२६२ १९	सममुख—धारणं	१०५ २२
शून्यत्वनिषेधः	१३७ १३	समाधि—करणं	७५६ ४
सदस्य—सदनोपस्थानं	१२८ ६	समाधिकर्तृत्वता	५१५ ३०
सोमराजाभिमर्शनं	८५ १३	धानप्लव्यमतं	५१५ ३१
तत्र सर्वाभिमर्शनं	८५ १२	शाखिल्यायनमतं	५१५ ३२
दधिभक्षान्तं	१३४ १४	समाधानकरणं—	
दधिभक्षतोनिवर्तनं १३७	१५	चतुर्दशां	१४७ २८
समग्रहणं—	२६३ १	समिधु—आधानं	६२८, २३ १
राजसमग्रहणं	२६३ ८		३५२, ३
तस्य रथानुगमनं	२६३ २	समिदाधानमन्त्रः	१८४ १२
अन्येषां समग्रहणं	२६३ ३१	सम्बन्ध—कारणं	६५३ २१
सन्तनि—सामविधानं	४१६ १	सरस्वत्या उद्धारः	७६७ ११
भक्तिबोपे सन्तनित्वं ४१७	३	गौतममतं	७६७ १२
सन्तनिविशेषः	४१७ ४	धानप्लव्यमतं	७६७ १३
सन्तनित्वोपपादनं	४१८ ८	शाखिल्यमतं	७६७ १४
उपपादनान्तरं	४१८ ९	सवनं—	
सन्तनिगानविधिः ४१८	६	सर्वसवनविधिः	६०७ ११

जड़समाप्ति सखरः	१७८	१६	खरसामविवरणं	३१०	१२
ग्रहबावेक्षणं	२००	३	सामगानं	७७८	७
पश्चात् भोजनं	१२२	८	सामान्तिकनिधनं	५१०	१६
प्रातः सवनं	२००	२	गौतममतं	५२०	१७
उत्तरसवनं	२००	३	धानस्रप्यमतं	५२०	१८
उपांशुसवनकरणं	११४	१३	कुत्सनां मतं	५२०	१९
सहस्रसायः—	७५४	११	सामसमाप्तिः	४१८	११
ग्राधिष्टुत्तिमतं	७५४	१२	सामराजस्य चतुर-		
तस्यायनविकल्पः	७५४	१३	क्षरः	४८८	१०
साकमेघः—	७४५	८	सारखतानि—	७५५	१
साकमेघेषु ब्रह्मत्वं	३११	२६	सारखतविधानं	७७१	८
साम—विधानं	४२८	३०	सावित्र्य—इष्टयः	६६७	१०
होष्टकसामविधानं	४२८	२६	साहस्रोत्तमे—क्रिया	४३२	८
मध्यमे विधानं	४३०	२७	सुखानन्तरकर्म—	७४२	८
द्वितीये चतुर्थे	४३०	२८	सुखादेशात् पूर्वं कर्म	११	१७
उत्तरे विधानं	४३०	२९	सुखाहनि अद्येति	२८	२
गौतममतं	४३०	३०	तत्र गौतममतं	२८	३
धानस्रप्यमतं	४३०	३१	तत्र धानस्रप्यमतं	२८	४
अन्तःसामनिधानं	५१७	५	तत्रान्येषां मतं	२८	५
सामद्वयः	४३५	२४	सुब्रह्मण्या—एता आग्नेयी	४०	२०
समयपरिवर्तनं	२८७	८	सुब्रह्मण्योपक्रानं	३०	१२
साम्नो निबल्लं	५७८	५	उपहवथाख्यानं	३०	१३
सामनिघेधः	६८३	४	उपक्रानानन्तरकर्त्तव्यं	३१	१४
भूयिष्ठसाम	६८१	१५	उपहवोर्द्धकर्त्तव्यं	३१	१६
बोद्धिसाम	६८२	२	सुरासेकोपस्थानं—	३७५	१४

सूर्य—दानं	५८५	३२	सोमानुगमनं	३८८	५
सूर्यस्य—अयनं	७५०	१५	गमने विशेषः	३८८	६
सुहृत्—प्रवेशः	६११	६	सोमग्रहणं	३८८	७
सोम—यागः	७७८	८	आव्यानुगमनं	३८८	११
क्रयानन्तरं कर्म	२५	१७	गौतममतं	३८८	१२
अप्राप्तौ देशनियमः	८५	१३	शाखिल्यायनमतं	४००	१३
अभिषेकपर्यन्तं	२८४	२४	सोमनिधानं	४०२	५
चमसदक्षिणा	४१५	२२	साक्षः निधनानि	५२७	१२
सोमविषमभयं	३८६	७	सोमेटपोमिश्रणं	५८०	४
सोमाभिमर्शनं	३८६	८	शाखिल्यायनमतं	७४२	८
सोमसंस्थाक्रमः	३७८	२४	सोममिश्रणं	६०८	१३
सोमसंस्थासुब्रह्मत्वं	३७८	१	सोमसामः	६४१	३४
सोमकथयं	५५६, १६१		अप्राप्तौ देशनियमः	८५	१३
	७४१,	७	धारासन्ततिः	८७	२१
क्रयणे तूष्णीम्भावः	३८२	८	सोमप्रवाकस्य—प्रत्याख्यानं	१४	८
क्रयणे गमनं	३८२	८	प्रतिमन्त्रणं	१५	१०
क्रयणविशेषः	५६२	८	नेत्सर्जनं	१५	११
आगमननियमः	३८३	१०	दक्षिणवर्णाग्न भोजनं	१५	१२
वहनाधानं	३८३	११	सोमराजाभिमर्शनं—	८५	११
पञ्चाङ्गमनं	३८३	१२	तत्र सर्वाभिमर्शनं	८५	१२
तस्यानावर्त्तनं	३८३	१३	सौत्यं—कर्म	३६२	१०
दीक्षिते विशेषः	३८४	१४	सौत्यकर्मप्रवृत्तिः	३७३	७
आहरणे गतिकल्पौ	३८४	१५	सौत्रामण्या—	३७७	२०
क्रीतसोमे गमनं	३८४	१	सौत्रामण्यां ब्रह्मत्वं	३७४	११
क्रयोपवेशने	३८७	४	सुग्राय—कथनं	५७१	७

स्तवः—

उद्गाढस्तवः	१०७, २७।
	६७०, २२
प्रातःस्तवने	१०७ २८
प्रकारान्तरस्तवः	१०७ २८
हिंसास्तवः	१०८ ७
आद्यन्ताहयोःस्तवः	१२० २
बहिर्व्यवमाने विशेषः	१२१ ३
तत्र गौतममतं	१२ १४
धानक्षयमतं	१२१ ५
मन्त्रं स्वरमाश्रित्य स्तवः	१२१ ६
मध्यस्वरेण स्तवः	१२२ ७
वैरूपसाम्ना स्तवः	२२८ ३
अवकोपनिधानस्तवः	२३२ १३
मानसस्तवः	२५१ १
श्रुत्यार्थादिस्तवः	६८५ ११
अनुपूर्वस्तवनं	७२८ ३
घोड़भिस्तवः	६८२ १
जघन्यस्तवनं	७३० ४

स्तोत्रा—

तस्य उपवेशनं	२८२ १
स्तोत्रवाचनं	२८३ ४
तस्य वाक्यं	२८५ १३
स्तोत्रादिकारादुत्तर-	
क्रिया	२८८ २२

स्तोत्र—देवता

४६६ ४

उपाकरबादौ गौतमः	२३० ५
तत्र धानक्षयमतं	२३० ६
तत्र शाखिल्यमतं	२३१ ७
स्तोत्रीयशंसनं	२४० १८
संसने विशेषः	२४० १८
स्तोत्रीयाविकल्पनं	३१२ १३
स्तोत्रसंस्थाकथनं	२८८ १४
स्तोत्रानुमन्त्रणं	४०५ १
अनादेशे स्तोत्रकल्पनं	

४३८ ६

स्तोत्रीयाव्यत्यासः	४६३ ११
स्तोत्रकल्पनान्यायः	४६३ १
स्तोत्रीयावपनं	४५४ १७
स्तोत्रीयसाम	४७१ १
स्तोत्रीय घड़क्षरः	४८८ ६
स्तोत्रीये मुक्तमतं	३१२ २०
माघशरावमतं	३१२ २१
अन्येषां मतं	३१२ २२
स्तोत्रप्रतिहारः	४८३ १३
स्तोत्राद्यन्तक्रिया	५०८ १७
स्तोत्रानुमन्त्रणं	४०७ ७
धानक्षयमतं	४०७ ८
सर्वस्तोत्रविधिः	१०५ २३
स्तोत्रान्तरजपः	१११ १२

उवाकरबादि	२३०	५
वृहत्स्तोत्रं	२२६	२
धानप्लप्यमतं	२३०	६
श्राद्धिल्यमतं	२३१	७
स्तोत्रीयशंसनं	२४०	१८
तत्संसने विशेषः	२४०	१६
अहिंस्तोत्रं	२८६	४
स्तोत्र—विभाग्यः	५०२, २१।	
	५०६, १२	
उपरिष्ठात् स्तोमः	४८६	७
सर्वस्तोमः	४६०	८
प्रमोवायाः स्तोमः	„	६
पौरुषस्तोमः	४६०	१०
प्रमोकारात् स्तोमः	४६०	११
वार्तुवया स्तोमः	४६०	१२
प्रतिवृत्तुः स्तोमः	४६५	४
उभयतः स्तोमौ	४८६	३
सर्वस्तोमः	४६०	८
स्तोमिकानां मध्यमः	४६६	७
स्तोमासंहारः	५०४	१
स्तोमविभक्तिः	५०४	३
स्तोमनिधनकथनं	३७७	१८
स्तोमधर्मानुसंहारः	५०७	१६
स्तोमे वेवाक्षिमतं	५०६	२५
स्तोमे राजनयोगः	५०६	२६

स्तोमप्रतिहारः	५१३, १८।	
	५०६, २२	
स्तोमाः उपायवन्तः	५०५	५
उद्गातुः स्तोमः	४८१	५
द्वितीयपदस्तोमः	५०४	४
त्रिस्तोमोक्तिः	५०६	१०
स्तोमाः देवतास्तु	५०५	६
अस्तोमप्रतिहारः	४८१	७
स्तोमकरयं पदेभ्यः	५०५	७
धानप्लप्यमतं	५०५	८
श्राद्धिल्यायनमतं	५०६	६
पदस्तोमे निधनानि	५१०	१
पृथक् स्तोमकरयं	५१०	२
विभाग्यपदस्तोमः	५११	१०
स्तोमाकरयं घेनुगाने	६१	१८
अनुपदस्तोमः	२५६, ८।	
	५०३, २३	
स्तोम—विन्यासः	६५३	२३
प्रयोजनजोपक्रमः	१४५	२२
स्तोमविमोचन-		
मन्त्रः	१७३, ११। १८४, १	
स्तोमसंख्यानं	४१८	५
स्तोमान्तप्रस्तावः	४७३	६
स्तोमचोदना	६७६	१३
तत्र विशेषः	६८०	१४

स्तोमकल्पनं	६१५	६	एकत्रिकस्तोमः	६२३	११
स्तोमविकारः	७११	२	एकाष्टिकस्तोमः	६३७	१८
स्तोमयागः	६३४	५	तस्य दक्षिणा	६३७	१६
स्तोमयोगः	६१०	८	दशनि स्तोमे अनुसंहार-		
स्तोमविभागः	६११	१०	प्रकारः	८५५	१
योगे मन्त्रपरिवर्तनं	११५	१	दशरात्रिके स्तोमे संहारः		
धानप्लव्यमतं	११५	२	अनादेशे	८५१	१०
शाखिल्यमतं	११६	३	,, आदेशे	८५०	६
प्रयोजनलोपक्रमः	४५	२२	मन्त्रस्तोमयागः	६३८	२५
वाजपेयसामस्तोम-			विश्वजिह्विल्ये	४३७	१
योगः	१४५	२३	स्तोमसम्भवे अन्य	४३७	२
रात्रौ स्तोमयोजने-			द्वितीयः अरण्ये गेये	४३८	३
विशेषः	१४६	२४	तदभावे उपान्यः	४३८	४
अतिरिक्तस्तोत्रेषु-			चतुष्टोमः	४६०	१
तथा	१४६	२५	अपतिरित्याचक्षुषं—	५८८	११
शाखिल्यमतं	१४६	२६	खूया—निखननं	४१२	६
स्तोमयोजनं अग्नि-			शाखिल्यमतं	४१२	१०
मशने	२३२	६	अश—बन्धनं	६२५	८
इन्द्रस्तोमः	६४०	२६	अथविशेषः	६०५	४
पञ्चविंशस्तोमः	६१७	१३	सुच—स्थापनं	५८४	२६
पञ्चविंशस्तोमे गौतमः	२८८	१	सुव—इयस्थापनं	५८४	२१
धानप्लव्यमतं	२८६	२	खः—सुत्वाकथनं	५६५	३
शाखिल्यमतं	२८८	३	गौतममतं	५६५	४
इन्द्राग्नेयाः स्तोमः	६४०	३०	खर—प्रत्युद्यम्य	५१७	२
पुरस्तात	५१४	२७	गौतममतं	५१७	३

शाखिल्यमतं	५१७	४	परारेतस्याः	११०	८
खरनिघ्नं	५३४	१८	प्रवरनिवृत्तिः	११२	१८
हविः—	७७८	५	प्रतिसाप्ति हिङ्गारः	११६	४
यज्ञिके हृदयग्रूलः	३७३	६	सन्धौ हिङ्गारखं	२०६	२६
यज्ञिकं प्राशनं	३३१	१०	हिङ्गारसमये क्रिया	२६७	१८
यज्ञसंस्थाक्रमः	३७८	२३	स्तोतुः उत्तरक्रिया	२८८	२२
शेषनिवृत्तिः	७४३	१५	अहिङ्गृतस्तोत्रं	२८८	४
हविर्ज्ञान—गमनं	१२४	१५	हिङ्गारादिप्रतिहारः	४८१	८
प्रस्तोतुर्गमनं	१५५	६	समये क्रिया	२६७	१८
प्रतिहर्तुर्गमनं	१५६	७	हिरण्य—दक्षिणा	५४४	३
सर्वेषां गमनं	१५६	८	प्रतिग्रहः	४१४	२१
हविर्ज्ञानोपवेशः	४०३	१०	हिरण्यधारणं	२०२	८
शाखिल्यमतं	४०३	११	सामाङ्गेमौ	२०२	८
हविर्ज्ञानप्रवेशः	८४	८	उद्गातुर्धारणं	२०२	१०
रराद्यालम्भनं	८४	८	सर्वेषामभिमर्शनं	२०२	११
प्रवेशमन्त्रः	८४	१०	सौदुम्वर्यास्त्रेवः	१६८	२५
उपस्थानं	२६१	१६	विकल्पविधिः	१६८	२६
अनुगमनं	३८५	१४	होतु—नियमः	७४६	१०
हिङ्गारः—			होतुर्दक्षिणा	६१३	२२
अध्यर्थोहिङ्गारः	८८	२५	६५०, ४।५५७, २५		
धानञ्जयमतं	८८	२६	होतुराव्यगानं	५४२	१२
शाखिल्यायनमतं	८८	२७	धिष्णोग्रापस्थानं	१२५	१६
हिङ्गृत्यक्तवनं	१०८	७	वेद्याक्रमणं	८२	२
अहिङ्गृताः प्रथम-			धानञ्जयमतं	८२	३
रेतस्याः	११०	८	समनमुखे विशेषः	८३	४

गोप्तममतं	८३	५
भ्राह्मिल्यमत	७३	६
तत्त्वान्येषां मतं	८३	७
होतृसंक्षेपः	७४६	१४
होतृकष्टकम्बलः	१७१	४
तत्र भ्रातृममतं	१७१	५
धातृममतं	१७१	६
होतृकसामसंख्या	२६८	१२
होतृसामविकल्पः	२२३	७
तत्र भ्रातृममतं	२२३	८
स्पर्शनं मन्त्रपाठकाले	१८३	२०
तस्य ईच्छा	२५२	३
ईच्छा न विद्यामनं	२५२	५
होतृकर्मविधानं	३३६	१६
हेतुः—	६८१	३
बौद्धिकरीहोमः	७०	७
उत्तराहुतिहोमः	७०	८
२३२, १२। २५०,	६	
आन्यग्रहहोमः	२११	६
यजमानवाचनहोमः	१०१	११
गार्हपत्यहोमः	२४६	८
आन्याहुतिहोमः	२११	७

अग्निहोत्रहोमः	३४०	३-५
	३७३	१४
वीर्यैदनहोमः	३६३	१३
यूतप्रवृत्तहोमः	३४१	१३
दीक्षिताग्रहोमः	७४३	१४
प्रायश्चित्तहोमः	३४५	४
पूर्वाहुतिहोमः	३४१	२१
पशुवधाहोमः	३७१	१७
अवधिहोमः	६६२	१०
सम्बन्धजुहोमः	३६१	१०
सायं प्रातर्होमः	७८४	३
बुधहोमौ	७६६	२
भ्राह्मिल्यमतं	७६६	३
विभीतकपक्षैः	३४१	२२
सम्बन्धजुहोमः	३६१	१०
अग्निचित्वायां	३६१	१२
होमात्पूर्वं तूष्णींभावः	३२६	३
प्रवृत्तहोमे आहुतिः	१०१	६
पुरोडाशानां	६८२	५
ग्रहहोमार्थप्रतीक्षा	४०४	१६
तस्य कालनियमः	४०४	१७
शक्तुहोमोपवेशनं	३८४	१०

